كتاب المبسوط
للسرخسي

MEBSÛT

1000 Yılın İslam Fıkhı Temel Eseri
Deliller ve Hükümler

Serahsî

(1009-1090)

Şemsü'l-eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed

Editör
Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit

28. Cilt

Gümüşev
İstanbul 2011

28. CİLT TERCÜME ve TASHİH HEYETİ

Sayfa	Tercüme Eden	Tashih Eden
2-80	M.TALHA ODABAŞI	PROF.DR. HAMDİ DÖNDÜREN
80-144	TAHA NAS	PROF.DR. HAMDİ DÖNDÜREN
144-213	MUSA ALAK	PROF.DR. HAMDİ DÖNDÜREN

Not:

Eserin tamamı Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit tarafından kontrol edilmiş ve dipnotlarla zenginleştirilmiştir.

Gümüşev Yayınları No: 1

ISBN: 978-605-5779-00-9

1. Baskı 2008

"Mebsut kitabının bütün yayın hakları Gaye Vakfına ait olup, 1000 adeti kapsayan ikinci baskısının yayın hakkı Gümüşev yayıncılığa devr edilmiştir."
Gaye Vakfı'nın yazılı izni olmadan çoğaltılamaz.

Baskı-Cilt
Ege Basım

Esatpaşa Mah. Ziyapaşa cad. No:4 Ataşehir / İstanbul
www.egebasim.com.tr ~ Tel: +90 216 470 44 70

İSTEME ADRESİ

GÜMÜŞEV YAYINCILIK

Merdivenköy Mah. İmamramiz Sok. No:39/A Kadıköy/İSTANBUL
Telefon: +90 216 467 03 85 ~ Fax: +90 216 467 23 27
www.mebsut.com ~ www.gumusev.com.tr

İÇİNDEKİLER

ARAZİ VE BAHÇENİN GELİRİYLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN VASİYET.....1

KÖLE ÖZGÜR KILMA DOĞRULTUSUNDA EDİLEN VASİYET.....8

ÖLEN KİŞİ ADINA KÖLE ÖZGÜR KILMAK (NESEME).....24

VASİ VE VASİYET.....32

Müslümana zimmi veya harbinin vasiliği.....41
Zimminin harbiyi vasi ataması.....41
Müslümana kadının, körün, hüküm giymiş birinin vasiliği.....41
Vasilikte yetki sorunları.....42
Vasinin emek-sermaye ortaklığı tarzında görev yapması.....46
Vasinin harcamaları.....48
Vasinin satış yetkisi.....57

MİRASÇININ İKRARI.....60

MİRASÇININ KÖLE ÖZGÜR KILMAYLA İLGİLİ İKRARI.....69

KÖLEYİ MAL VEYA HİZMET KARŞILIĞINDA ÖZGÜR KILMAYI VASİYET ETMEK.....71

VASİYET EDİLENİN VASİYETİ KABUL ETMEMESİ.....77

MİRASÇILARDAN BİRİSİNİN PAYI TUTARINDA YAPILAN VASİYET.....83

Haşv yolu.....84
Cebir yolu.....84
Çizelge yolu.....87

NAKİT VE ALACAK ŞEKLİNDE BIRAKILAN MALLARLA İLGİLİ VASİYET.....96

MİRASÇILARDAN BİR KISMININ BİR MİRASÇI LEHİNE İDDİADA BULUNMASI..... 113

Minberiyye..... 117

ÖLÜM HASTASININ İKRARI SÖZLÜ VE FİİLİ KULLANIMLARI..... 121

Ölüm hastasının durumu..... 121
Ödül..... 122
Cu'l..... 122
Rikâz..... 123

VASİYET VE DİĞER KONULARDA TANIKLIK..... 125

İSTİSNALI İFADELERLE VASİYET..... 129

ANA KARNINDA OLAN YAVRU İLE İLGİLİ VASİYET..... 133

CÜZ VE PAY BELİRTEREK VASİYET..... 135

KOŞULLU VASİYET..... 138

Borcun vasiyet ve mirastan önce gelmesi..... 141

ÇOCUK VE MİRASÇININ VASİYETİ..... 141

Harbî..... 142
Zimmînin hayır vasiyetinin durumu..... 144
Zimminin kilise yapımı..... 145
Müslümanın Mescid yapımı..... 145
Zimminin domuz ve şarap vasiyeti..... 145
Müslümanın mescid vasiyeti..... 146
Müslümanın Kilise veya Havra vasiyeti..... 147

EVİN ALTIDA BİRİNİ VASİYET..... 147

KESİRLİ BİR HİSSEYİ TAMAMLAYAN MİKTARI VASİYET..... 149

AYN VE DEYNİN VASİYET EDİLMESİ..... 163

MALIN ÜÇTE BİRİNDEN FAZLASINI VASİYET..... 178

ÖLÜM HASTASININ KÖLE ÖZGÜR KILINMASINI VASİYET ETMESİ..... 186

ÖZGÜR KILMA VE MUHÂBÂT YOLUYLA VASİYET..... 193

ÖZGÜR KILMAYI VE YABANCIDA OLAN ALACAĞI VASİYET ETMEK..... 197

KİŞİNİN BAZI MİRASÇILARINDA BULUNAN BELLİ MAL (AYN, NAKİT) VE ALACAĞI VASİYETİ 209

ÖLÜM HASTALIĞINDA VE SAĞLIKLI İKEN KÖLE ÖZGÜR KILMAK 247

BİR MİRASÇININ DİĞER MİRASÇI LEHİNE İKRARDA BULUNMASI 263

KARMA İNDEKS 301

بسم الله الرحمن الرحيم

ARAZİ VE BAHÇENİN GELİRİYLE İLGİLİ OLARAK YAPILAN VASİYET[1]

[28/2]

Bir kimse tüm mal varlığının üçte birini oluşturan bahçesinin gelirini (ğallesini) birisine, kuru mülkiyetini de başkasına vasiyet etse, bahçenin kuru mülkiyeti bu doğrultuda kendisine vasiyet edilene ait olurken, gelir de olduğu sürece kendisine gelir vasiyet edilen kişinin olur.

Çünkü bahçenin geliri konusunda edilen vasiyet, kölenin hizmetini ve evin oturma hakkını vasiyet etmek gibidir. Daha önce de açıkladığımız gibi hizmet ve oturma hakkı konusunda kendisine vasiyet edilen kişinin hakkı, kuru mülkiyetle ilgili olarak vasiyet edilen kişinin hakkından önceliklidir. Bununla birlikte her iki taraf da kendisine vasiyet edilen şeye sahip olur. İşte incelediğimiz olay da bunun gibidir.

Bahçenin ürününü (semere) vasiyet edip ölse fakat henüz ürün yoksa hüküm yine böyledir. Özetle söylemek gerekirse: "Gelirle ilgili olarak yapılan vasiyet ister süresiz, ister süreli olsun, o anda var olanı kapsamına aldığı gibi ileride olacak olanı da kapsar. Çünkü "gelir" sözcüğü var olan ve ileride olacak olan için gerçek anlamda kullanılır. Ancak "ürün" sözcüğü gerçek anlam bakımından sadece olanı anlatırken, ileride olacak olanı sadece mecazi olarak ifade eder."

Buna göre bir kimse "süresiz olarak" kaydını koymadan bahçesinin gelirini birisine vasiyet etse ve öldüğü anda bahçede ürün varsa vasiyet edilen kişi bu ürünü hak eder. Ama daha sonra meydana gelecek olan ürün üzerinde hak iddia edemez.

Çünkü sözcük gerçek anlamında kullanılıyorsa mecaz anlam kabul edilmez.

Yalnız vasiyet eden kişi öldüğünde bahçede ürün yoksa, "ürün" sözcüğü gerçek anlamda kullanılmış olamayacağı için mecaz anlamda kullanıldığı kabul edilecektir. Dolayısıyla vasiyet edilen kişi yaşadığı sürece gelirin vasiyet edilmesinde olduğu gibi elde edilecek ürüne de sahip olacaktır.

Vasiyet eden kişi "süresiz olarak" kaydını kullanmışsa, vasiyet edilen taraf her iki durumda da hem o anda var olana hem de ileride olacak olana sahip olur.

Çünkü "süresiz olarak" kaydı kullanılarak yapılan vasiyet var olanı, ileride olacak olanı, sulama masrafları, vergi ve bakım işlerini de kapsamına alır. Burada

---

[1] Esas aldığımız nüshada konunun başlığı بَابُ النَّاخِسِ – Hayvan ve köle taciriyle ilgili hükümlerdir. Ancak alttaki bilgiler tercümede verilen başlığa uygun düşmektedir.

bakım ve onarım masraflarını karşılamakla yükümlü taraf, kendisine vasiyet edilen kişidir. Çünkü bahçeden yararlanan odur.

Bir kimse koyunlarının yününü, sütünü, sütten elde edilen yağını veya yavrularını süresiz olarak birisine vasiyet etse, bu vasiyet, vasiyet eden öldüğü anda koyunların sırtında bulunan yün, memesindeki süt, memesinde bulunan sütten elde edilen yağ ve o anda karnında olan yavrular hakkında geçerli olur. Ama daha sonra meydana gelecek olanları kapsamaz.

Çünkü buradaki hüküm ile gelir ve ürün konusundaki hüküm kıyas delili açısından eş değerdedir. Ancak ben burada kıyas delilini terk ederek istihsan delilini esas alırım.

Bu ifadeyle ilgili olarak şöyle bir düşünce ileri sürülmüştür: Muhammed (rh.a.)'in burada kastettiği şudur: "Ürün ve gelirle ilgili olarak kıyas deliline göre verilen hüküm vasiyet eden öldüğü zaman bunlardan o anda var olanların hak edilmesidir. Çünkü vasiyet yoluyla, vasiyet edenin mülkiyeti altında bulunan mallar mülk edinilir. Vasiyet eden öldükten sonra meydana gelecek olan mal ise onun [28/3] mülkiyeti altında bulunamayacağı için vasiyet edilen taraf bunu hak etmez. Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak şöyle demiştir: Sonradan meydana gelecek olan ürünler, bedelli akitlerde olduğu gibi kabul edenlere göre herhangi bir sözleşme sonucunda hak edilir. İşte süresiz olarak yapıldığı belirtilecek olursa ürünün vasiyet yoluyla hak edilmesi de böyledir. Çünkü vasiyet, câiz olma noktasında sınırları en geniş olan sözleşmedir. Anne karnındaki yavru ise bundan farklıdır. Çünkü o anda var olmayıp sonradan meydana gelecek olan bir şey hiçbir sözleşme ile hak edilemez. Vasiyet de bir sözleşme çeşididir.

Konuyla ilgili olarak şöyle bir görüş ileri sürülmüştür; Muhammed (rh.a.)'in yün, süt ve yavru konusundaki kıyasla kastettiği, vasiyetin süresiz olarak yapılması durumunda bunlardan olan ve ileride olacak olanların hak edilmesidir. Çünkü bu fazlalıkların kendisinden meydana geldiği mal, vasiyet edenin vasiyetiyle uğraştığından hükmen ölenin mülkiyetinde kalmaya devam eder. Bir maldan meydana gelecekler konusunda yapılan vasiyet ise onun oluşma anına bağlanmış gibi değerlendirileceği için ürünler konusunda yapılan vasiyet gibi geçerli olur. Ancak Muhammed (rh.a.) istihsan deliline dayanarak şöyle demiştir: "Hayvanların karnındaki yavruları meydana getirme noktasında insanların herhangi bir katkısı yoktur. Dolayısıyla ürünlerin vasiyet edilmesinin aksine herhangi bir sözleşmede yavrular hiçbir şekilde birisine vasiyet edilemez. Çünkü ürünlerin meydana getirilmesi noktasında insanların etkisi olmaktadır. Zaten bu yüzden müsakat[2] tarzı

---

[2] **Müsâkat**: Bahçe-emek ortaklığı. Ağaçlar bir taraftan, bakım ve sulama işleri de diğer taraftan olacak şekilde yapılan ve elde edilen ürünlerin belirlenen orana göre paylaşıldığı bir tür ortaklık. Buna "muamele fi'l-esmar" da denilir.

bir ortaklık câiz kabul edilmiştir. Bu, dışımızda var olan bir şeyle ilgili bir ortaklık olduğundan süresiz olarak yapıldığı belirtilirse bu şeyden meydana geleceklerle ilgili olarak yapılan vasiyet geçerli olmaktadır.

Şu durum burada ele aldığımız iki olayın birbirinden farklı olduğunu göstermektedir: "Bir kimse kölesinin elini veya ayağını birisine vasiyet etse bu vasiyet geçerli olmadığı halde hurma ağacının gövdesini veya dallarını vasiyet etse bu vasiyet geçerli olmaktadır. Çünkü dallar, hurma ağacının bir özelliği olsa da canlı varlıkların organlarının aksine bazı sözleşmeler sonucunda mülk edinilebilir. İşte var olanla ilgili olarak yapılan bu iki vasiyet arasında fark bulunduğu gibi ileride olacak olan konusunda yapılan vasiyet de böyledir.

Cariyesinin çocuğunu süresiz olarak birisine vasiyet etse hüküm yine böyledir. Çünkü bu durumda vasiyet edilen taraf, vasiyet eden öldüğünde cariyenin karnında bulunan yavru dışında bir şey hak etmez. Bu durum da doğumun vasiyet edenin ölümünden sonraki altı aylık zaman dilimi içinde gerçekleşmesine göre belirlenir. Vasiyet edilen taraf mal varlığının üçte biri dikkate alınarak çocuğu hak eder. Ancak doğum altı ay geçtikten sonra gerçekleşirse vasiyet edilen taraf bu çocuk üzerinde hak sahibi olamayacağı gibi, sonra doğacak olanları da hak edemez. Çünkü bu durumda çocuğun ölüm anında anne karnında var olduğu kesin olarak bilinemez.

Ürün konusunda yapılan vasiyette ise, vasiyet edilen taraf elde etme hakkı kazandığı halde ürün meydana gelmeden önce ölse vasiyet geçersiz duruma gelir.

Çünkü vasiyet edilen kişi burada elde etme (istihkak) hakkı kazanmıştır. Bu hak ise miras yoluyla mirasçılara geçmez.

Ancak vasiyet edilen kişi, bahçe ürün verdikten sonra ölse bu ürün mirasçılara kalır.

Çünkü bu ürün artık vasiyet edilen kişinin mülkiyetine girmiştir. O öldükten sonra mirasçıları onun yerine geçer. Görmez misin vasiyet edilen kişi bu ürünü hayatta iken satıp bedelini alsa satış sözleşmesi geçerli olmakta ve o öldükten sonra alınan bedel mirasçılara kalmaktadır.

Bir kimse hurmalığının gelirini süresiz olarak birisine vasiyet ederken kuru mülkiyetini de başka birisine vasiyet etse fakat hurma ağacı henüz ürün vermemiş ve dallarında meyvesi yoksa sulama ve bakım masrafları kuru mülkiyet konusunda vasiyet edilen tarafa ait olur.

Çünkü bu harcamalar dolayısıyla onun mülkiyetinde bulunan hurmalık gelişecek ve gelir konusunda vasiyet edilen taraf bundan yararlanamayacaktır.

Ancak hurmalık ürün vermişse masraflar ve gerekli harcamalar gelir konusunda vasiyet edilen kişiye ait olur.

Çünkü bunun yararı sonuçta ona dönmekte ve ürün de bu harcamalar dolayısıyla elde edilmektedir.

Hurmalık bir yıl ürün verdiği halde sonraki yıl hiç ürün vermese masraflar yine gelir konusunda vasiyet edilen tarafa ait olur.

[28/4] Çünkü bunun yararı gelir konusunda vasiyet edilen kişiye kalmaktadır. Zaten genelde bir yıl ürün verip bir yıl ürün vermeyen ağaçlar her yıl ürün veren ağaçlara göre daha kaliteli ve daha çok ürün verir.

İncelediğimiz olay bu yönüyle, kölenin hizmeti konusunda vasiyet edilen tarafın, gece uyuduğu için hizmet edemese de, bu kölenin hem gece hem de gündüz nafakasını karşılamakla yükümlü olmasına benzer. Çünkü köle gece uyuyarak dinlenirse gündüz daha verimli bir hizmet sunabilecektir.

Fakat gelir konusunda vasiyet edilen kişi bunları yapmadığı için kendisine hurmalığın kuru mülkiyeti vasiyet edilen taraf, ürün elde edilene kadar bakım masraflarını karşılasa harcadığı parayı ürünlerden alır.

Çünkü kuru mülkiyet konusunda vasiyet edilen kişi kendi mülkünün telef olmasını önlemek için bu harcamaları yapmak durumundadır. Fakat onun bu davranışı, bağış niteliğinde yapılmış bir kullanım olarak değerlendirilmediği için yaptığı harcamaları üründen tahsil eder. Kalan ürün de gelir konusunda vasiyet edilen kişinin olur.

Bir kimse tüm mal varlığını oluşturan bahçesinden sağlanacak gelirin üçte birini süresiz olarak birisine vasiyet etse ve taraflar bahçeyi paylaştıktan sonra bahçenin yarısından gelir elde edildiği halde diğer yarısından gelir sağlanamazsa taraflar çıkan gelirde ortak olurlar.

Çünkü buradaki paylaşım geçersizdir. Gelir konusunda kendisine vasiyet edilen taraf, bahçenin kuru mülkiyeti üzerinde hiç bir şekilde hak sahibi değildir. Paylaşım ise taraflardan birisinin mülkünü diğerinden ayırmak amacıyla yapılır. Halbuki burada böyle bir durum söz konusu değildir. Bu yüzden paylaşım geçersiz olur. Elde edilen gelir paylar oranında taraflar arasında ortak olur.

Böyle bir bahçenin üçte ikisini mirasçılar satabilir.

Çünkü gelirin üçte biri konusunda vasiyet edilen tarafın bahçenin üçte ikisi üzerinde hiç bir hakkı yoktur. Bu durumda satış sözleşmesi geçerli olursa, alıcı mirasçıların yerine geçer. Gelir konusunda vasiyet edilen kişinin ortağı olur.

Bir kimse tüm mal varlığını oluşturan bahçesinde o anda var olan geliri birisine vasiyet ettikten sonra aynı kişiye bahçenin gelirini süresiz olarak vasiyet edip ölse, bahçede o anda yüz dirhem değerinde gelir bulunurken, bahçenin kendi değeri de üç yüz dirhemse, vasiyet edilen taraf var olan gelirin üçte birini aldığı gibi ileriki dönemlerde elde edilecek gelirin üçte birini de devamlı olarak alacaktır.

Çünkü vasiyet işlemi mal varlığının üçte biri üzerinden uygulanır. Bu tarz bir uygulamanın yolu ise, var olan gelirin üçte birini vasiyet edilen kişiye vermek, kalan üçte ikiyi de mirasçılara bırakmaktır. Daha sonraki aşamada ise vasiyet eden kişi, bahçesinde o anda hiç gelir olmadığı halde bu bahçenin geliri vasiyet eden kimse gibi değerlendirilir. Bu yüzden sonraki dönemlerde elde edilecek olan gelirin üçte biri de devamlı olarak vasiyet edilen kişiye kalacaktır.

Bir kimse elde edilecek gelirden her yıl yirmi dirhem birisine verilmesini vasiyet etse, bahçe bir yıl iyi gelir getirirken sonraki yıl gelir oranı düşse, vasiyet edilen kişi için her yıl gelirin üçte biri ayrılıp saklanır. Vasiyet edenin belirttiği gibi yaşadığı sürece buradan yirmi dirhem alır. Bazı yıllar gelir elde edilmemesi olasılık dahilinde bulunduğu için gelirin alındığı yıllarda üçte biri saklanır. Hakkı bu şekilde ödenir.

Bir kimse kendi malından her ay birisine beş dirhem verilmesini vasiyet etmişse tüm mal varlığının üçte biri, lehine vasiyet yapılan kişiye her ay beş dirhem verilmesi için alı konur.

Konuyla ilgili Ebû Yusuf (rh.a.)'un şöyle dediği nakledilmiştir; "Böyle bir durumda vasiyet edenin malından ayrılıp alıkonulan miktar lehine vasiyet edilen kişinin olasılıkla yaşayacağı süreye göre ayarlanır. Bu süreyi aşan dönemler için mal alı konulmaz. Çünkü söz konusu kişinin bu süreden önce öleceği açıktır. Lehine vasiyet yapılan tarafın bu malı hak edebilmesi için hayatta olması koşuldur. Bu koşul ise gerçek anlamını yakalamak imkansız olduğu için, açıkça görünen durumu dikkate almak yoluyla sabit olur."

Zâhirü'r-rivâye kitaplarında ise şöyle denmiştir: "Vasiyet edilen tarafın, mal varlığının üçte biri tümüyle kendisine verilene kadar yaşayacağı veya bu para kendisine verilmeden önce üçte birlik oranın bir kısmının telef olabileceği düşünülür. Dolayısıyla kendisine verilmesi için kalan kısma ihtiyaç duyar. İşte bu yüzden üçte birlik oranın tümü ayrılıp alı konulur. Burada vasiyet edenin "her ay beş veya on dirhemin söz konusu kişiye verilmesini emretmesi" aynı şeydir.

Tüm mal varlığı bahçesi olan bir kimse, "malından her ay birisine dört dirhem harcanmasını" vasiyet ettiği gibi "başka birisine de bahçesinin gelirinden her ay beş dirhem verilmesini" vasiyet etse, bahçenin üçte biri, eşit derecede hak sahibi oldukları için bunlara yarı yarıya paylaştırılır. Görmez misin bunlardan birisine tek olarak böyle bir vasiyette bulunulmuş olsaydı üçte birin tamamını bu kişi hak ederdi. Daha sonra bahçe gelirinin altıda biri vasiyet edilen kişilerin her biri için satılır. Alınan bedel vasîde veya vasi yoksa güvenilir bir kişide kalır. Bu şekilde vasiyet edilen kişilerin her birine her ay belirlenen oranda ödeme yapılır. [28/5]

Bu kişiler öldükten sonra hala alıkonan malın bir kısmı duruyorsa bunlar vasiyet edenin mirasçılarına geri verilir. Çünkü ölüm dolayısıyla onlara yapılan vasiyet geçersiz duruma gelmiştir.

Falana dört dirhem, falan ile filan kişilere de beş dirhem harcanmasını vasiyet etmişse mal varlığının altıda biri tek olarak vasiyet edilen kişiye, diğer altıda birlik kısım da birlikte vasiyet edilen kişilere harcanmak üzere alıkonulur. Çünkü bunlar vasiyet edenin beyanına göre tek bir kişi gibi değerlendirilir.

Bir kimse tüm mal varlığından ibaret olan bahçesinin gelirini birisine, yarı gelirini de başka birisine vasiyet etse Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre gelirin üçte biri bunlar arasında her yıl yarı yarıya paylaştırılır.

Çünkü bunlardan her birine üçte biri aşan oranda yapılan vasiyet, gerek hak etme (istihkak) gerekse paylaşıma katılma bakımından geçersiz duruma gelir.

Ancak bahçe tüm mal varlığının üçte biri dışında kalıyorsa kendisine gelirin tamamı vasiyet edilen taraf her yıl gelirin dörtte üçünü alırken diğer kişi de dörtte birini alır. Burada paylaşım Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre "münazaa yoluyla" yapılır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise paylaşım "avl yoluyla" yapılacaktır. Buna göre söz konusu kişinin bahçeden başka malı yoksa gelirin üçte biri taraflara üçte bir ve üçte ikilik paylar durumunda bölüştürülür. Ama bahçe tüm mal varlığının üçte biri dışında kalıyorsa gelirin tamamı yine üçte bir ve üçte ikilik paylar durumunda bölüştürülür. Ama bahçe tüm mal varlığının üçte biri dışında kalıyorsa gelirin tamamı yine üçte bir ve üçte ikilik paylar durumunda bölüştürülür. Ancak gelirin tamamı konusunda vasiyet edilen taraf tüm gelire göre, diğeri de yarıya göre paylaşıma katılır.

Bir kimse bin dirhem değerindeki bahçesinin gelirini birisine, beş yüz dirhem değerindeki kölesinin gelirini de başka birisine vasiyet etse, bunların dışında artı olarak üç yüz dirhemi daha bulunsa, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre mal varlığının üçte biri bunlar arasında on bir paya bölünerek paylaştırılır.

Çünkü vasiyet edenin tüm mal varlığı bin sekiz yüz dirhem olup bunun üçte biri altı yüz dirhemdir. Kendisine bahçenin geliri vasiyet edilen kişi için olan cinsiyet üçte biri aşan oranda gerek paylaşıma katılma gerekse, hak etme bakımından geçersiz duruma gelir. Paylaşıma altı yüz dirheme göre katılır. Diğeri ise kölenin değeri olan beş yüz dirheme göre paylaşıma katılır. İşte burada her yüz dirhemi bir pay kabul edersek mal varlığının üçte biri on bir pay olacaktır. Bunun beş payı köleden alınmak üzere kölenin geliri konusunda vasiyet edilen kişiye verilirken, altı pay da gelirinden verilmek üzere bahçe konusunda vasiyet edilen kişiye kalacaktır.

Bir kimse tüm mal varlığını oluşturan ve üzerinde hurma ağacı veya başka tür ağaçlar olmayan fakat kiraya verilmiş bulunan bir arazinin gelirini birisine vasiyet etse, gelirin üçte biri vasiyet edilen kişiye ait olur. Söz konusu arazide ağaçlar varsa çıkan ürünün üçte biri yine kendisine vasiyette bulunulan kişinin olur.

Çünkü vasiyet edilen kişi, beyan mutlak olarak yapıldığında, beyanın örfe göre kapsamına aldığı şeyleri hak eder.

Bir kimse, yıllık kirasını belirleyerek bir arazinin belirli bir kaç yıl için birisine kiralanmasını vasiyet ettiğinde, eğer belirlenen kira bedeli emsal ücret ise, bu vasiyet geçerli olur. Ama emsal ücretten daha azsa, bu durum mal varlığının üçte birine göre değerlendirilir.

Çünkü kira bedeli (ücret) konusunda yapılan kayırma tarzı bir işlem (muhabat), satış bedeli konusundaki kayırma işlemi gibi değerlendirilir. Mal varlığının üçte biri dikkate alınarak bu vasiyetin hükmü belirlenir. Çünkü zarar, akit yapılınca "malın ekonomik değeri için geçerli hükümleri" alır. Nitekim şu olayla ilgili hüküm de bunu göstermektedir: "Bir kimse bedelini belirlemeksizin arazisini birisine kiralasa, bedelini belirlemeden bir şeyi satma olayındaki gibi kiracının elde ettiği yararın karşılığı olan emsal ücreti alır.

Bir kimse tüm mal varlığının üçte biri dışında kalan arazisinin gelirini birisine kuru mülkiyetini de başka birisine vasiyet ettikten sonra kuru mülkiyet konusunda vasiyet edilen taraf bu araziyi satsa ve diğer kişi de bu satış sözleşmesini onaylasa bu sözleşme geçerli olur. Ancak gelir konusunda vasiyet edilen sözleşmeyi onaylayan taraf için yapılan vasiyet geçersiz duruma gelir. Satış bedeli üzerinde hiç bir hak iddia edemez. **[28/6]**

Çünkü burada arazinin kuru mülkiyeti bu konuda vasiyet edilen kişiye ait olup, gelir konusunda lehine vasiyet edilenin hakkı yararla ilgilidir. İşte onun satış sözleşmesini onaylamış olması (icazet), yarar üzerindeki hakkını düşürmesi anlamına gelir. İşte bu durumda bir kimsenin kiracının rızasına dayanarak kiralamış olduğu malı satması durumundaki gibi satış bedeli tümüyle kuru mülkiyet konusunda vasiyet edilen kişiye kalır.

Bir kimse bahçesinin gelirini birisine vasiyet etse ve bu bahçe vasiyet eden kişi ölmeden önce bir kaç yıl gelir verdikten sonra bu kişi ölse, lehine vasiyet edilen taraf sadece vasiyet eden öldüğü anda var olan veya ileride meydana gelecek olan ürünlere sahip olur.

Çünkü vasiyet, ölümle birlikte bağlayıcı duruma gelip gereklilik kazanır. Vasiyet ölüm anında var olan veya ileride meydana gelecek olan bahçe gelirlerine bağlanır.

Lehine vasiyet edilen kişi, vasiyet eden öldükten sonra bahçeyi mirasçılardan satın alsa, "mirasçıların, bu bahçeyi lehine vasiyet yapılan kişinin rızasına dayanarak satmaları" olayındaki gibi satış sözleşmesi geçerli olur. Fakat ona yapılan vasiyet geçersiz duruma gelir.

Mirasçılar, gelir üzerindeki hakkından vazgeçmesine karşılık lehine vasiyet edilen kişiye bir şey verseler, bu işlem geçerli olur.

Çünkü o, mirasçılardan aldığı bedel karşılığında hakkını düşürmüştür. İşte bedelsiz olarak hakkını düşürmesi câiz olduğu gibi, bedel karşılığı düşürmesi de câizdir.

Bir evin barınma hakkı ve kölenin hizmetiyle ilgili olarak tarafların belirli bir şey karşılığında sulh akdi yapmalarının hükmü de böyledir.

Çünkü bu durumda da bedel karşılığında hak düşürülmüş olur. Yarar üzerindeki hakkın bedel karşılığında veya bedelsiz olarak düşürülmesi ise câizdir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KÖLE ÖZGÜR KILMA DOĞRULTUSUNDA EDİLEN VASİYET

Bir kimse ölümünden sonra kölesinin özgür olmasını vasiyet etse veya "onu özgür kılın" ya da "ölümümden bir gün sonra o özgürdür" dese ve birisine de bin dirhem vasiyet etse, bunlar mal varlığının üçte birini paylaşırlar. Buradaki durum, özgür kılma işleminin öne alındığı tarz değildir. Ancak "ben bu ikisini bırakarak öldükten sonra o özgürdür" dese veya ölüm hastası iken köleyi kesin olarak özgür kılsa ya da "bu hastalık dolayısıyla bana bir şey olursa o özgürdür" dese, özgür kılma işlemi vasiyetin önüne alınır. Ölümden sonra süre belirtmeksizin meydana gelen özgür kılma işlemi de aynı şekilde vasiyetten önce uygulanır.

İbn Ömer ve İbrahim en-Nehâi (rh.a.)'nin şöyle dedikleri nakledilmiştir: "Vasiyet etme işlemi ile özgür kılma işlemi birlikte bulunursa, önce özgür kılma işlemi uygulanır." Bu hükmün gerekçesi şöyledir; "Kölenin özgür kılınmasını vasiyet etmenin aksine burada ölümle birlikte meydana gelecek olan özgür kılma işleminin nedeni, cayma olasılığı bulunmayacak şekilde hayatta iken de bağlayıcı olmasıdır. Kölenin özgür kılınması vasiyet edildiğinde ise cayma olasılığı bulunmaktadır. Ancak bu açıklamalar, vasiyet edenin "bana bu hastalık dolayısıyla bir şey olursa" şeklindeki beyanı için doğru değildir. Çünkü bu durumda kuru mülkiyeti satma yoluyla işlemi bozma olasılığı bulunmaktadır.

"Ölümümden bir gün sonra o özgürdür" diyecek olsa, caymak suretiyle buradaki özgür olma nedenini kaldırma olasılığı bulunmaz. Bununla birlikte diğer vasiyetlere göre öncelik de tanınmaz.

Ancak doğru olan sonuç şudur: "Yeniden uygulamaya koyma ihtiyacı
[28/7] olmaksızın hemen ölümün ardından uygulanan işlemler, ölümden sonra uygulamaya ihtiyaç olan işlemlere göre gerekçesi bakımından önceliklidir. Çünkü ilk durumda işlem ölümle birlikte tamamlanıp bağlayıcı duruma gelirken, diğer kısımdaki işlemler vasiyet eden öldükten sonra vasinin uygulamaya koymasıyla tamamlanıp bağlayıcı duruma gelir. Tercih ise öncelikli olana göre yapılır." Konuyu şu şekilde açabiliriz: "Ölümden sonra uygulanacak olan özgürlüğe kavuşma olayı alacaklar üzerindeki hak gibi değerlendirilir. Hak sahibi bir kimse ise, hakkını

alıkoyma imkanı bulduğu zaman alacağını tek başına tahsil edebilir. Burada ise söz konusu hak ölüm olayıyla birlikte elde edilmiş olur. İşte alacaklar vasiyete göre daha öncelikli olduğu gibi, alacakla aynı kategoride değerlendirilen özgürlüğe kavuşma olayı da önceliklidir. Ancak ölümden sonra uygulama ihtiyacı olan özgür kılma işlemleri, alacakla aynı kategoride olmadığından diğer vasiyetler gibi de değerlendirilir."

Bir kimse ölüm hastası iken cariyesini özgür kılsa ve ardından cariye söz konusu kişi ölmeden önce veya öldükten sonra bir çocuk doğursa, bu çocuk vasiyet kapsamına girmez.

Çünkü cariye çocuğu özgürlüğüne kavuştuktan sonra doğurmuştur. Bu gerekçe Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in kabul ettiği temel prensibe göre doğrudur. Çünkü onlara göre borcunu ödemek üzere çalışan cariye borçlu olmakla birlikte özgürdür. Ayrıca yine onlara göre ölüm hastası iken yapılan özgür kılma işlemi diğer kullanımlar gibi geçerlidir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise cariye, tüm mal varlığının üçte biri dışında kalıyorsa hüküm böyledir. Ama mal varlığının üçte biri cariyenin değerinden fazlaysa, cariye bu fazlalığı ödemek üzere çalışmakla yükümlü olur. Çalıştığı sürece mükateb cariye statüsünde değerlendirilir. Alacaklıların ve mirasçıların hakkı ise mükateb cariyenin çocuğuyla ilgili olamaz. Çünkü üçte birlik ve üçte ikilik oranlar bu cariyenin kuru mülkiyeti konusunda değil, mükatebe[3] bedeli konusunda dikkate alınır. Zaten efendinin hakkı bu cariyenin çocuğu üzerinde sabit olmadığı için çocuğun mal varlığının üçte biri dışında kaldığı göz önünde bulundurulur. Cariye çalışma yükümlülüğünü yerine getirmeden önce ölecek olursa Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne kıyasla bu çocuk mükatebe cariyenin çocuğu gibi annesinin yerine getirmekle yükümlü olduğu çalışma borcuyla sorumlu tutulur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise özgür olduğu gerekçesiyle bu çocuğun hiç bir şeyle yükümlü tutulamayacağı ve annesi öldükten sonra onun çalışma yükümlülüğünün çocuğu bağlamayacağı görüşündedirler.

Ölüm hastası bu kişi bir kölesini müdebber kılıp "bu hastalığım dolayısıyla bana bir şey olursa özgürsün" dedikten sonra söz konusu hastalık nedeniyle ölse, söz konusu cariye ile köle üçte birlik payı bölüşürler.

Çünkü bunlar efendi öldükten sonra kendilerine tanınan hakkı kazanma noktasında eşit statüde bulunurlar. Çünkü efendi her ikisine de ölüm hastası iken bu hakları tanımıştır. Dolayısıyla üçte birlik payı bölüşürler.

---

[3] **Mükâtebe**; kölenin efendisine belli bir meblağı çalışıp getirmesi halinde özgür olacağına dair yaptıkları anlaşma. Bu köleye mükâteb, anlaşmada belirlenen meblağa kitabet bedeli denir.

Kölesine belirli bir kaç dirhem veya belirli bir malını vasiyet etse "hayatta iken kölesine herhangi bir şey bağışlaması" olayındaki gibi bu vasiyet işlemi geçerli olmaz.

Çünkü efendi kölenin kuru mülkiyetine sahip olduğu için onun kazancına da sahiptir. Efendi, hayatta iken vasiyette bulunduğu kişiye de vasiyet edilen şeye de sahiptir. Öldükten sonra ise bunların tamamı üzerindeki mülkiyet mirasçılara geçer. Dolayısıyla bu vasiyetin herhangi bir pratik yararı bulunmaz. İslam Hukuku'nda kabul edilen akitler ise olumlu bir yarar söz konusu olmaksızın meydana gelmez.

Kölesine kuru mülkiyetinin bir kısmını vasiyet etse, "hayatta iken kölesine kuru mülkiyetinin bir bölümünü bağışlaması" olayında olduğu gibi Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre köle kendisine vasiyet edilen miktarda özgür olurken kalan kısım için çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre köle özgür kılma işlemi bölünebilir.

Efendi kuru mülkiyetinin tamamını kölesine vasiyet etse veya ölüm hastası iken kuru mülkiyetini tümüyle kölesine bağışlasa ya da sadaka olarak verse köle üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur. Efendi, mal varlığının üçte birini kölesine vasiyet etse, bu işlem geçerli olur.

Çünkü bu vasiyet, kölenin kuru mülkiyetinin üçte birini kapsamına alır. Kölenin kuru mülkiyeti de efendinin malı olduğu için, efendi öldükten sonra köle bu oranda özgür kılınmış olur. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'e göre artık özgürdür.

Ebû Hanife (rh.a.) ise onu, mükateb köle statüsünde değerlendirir. Buna göre malla ilgili olarak yapılan vasiyet geçerlidir. Kölenin, efendinin mal varlığının üçte birine göre hâlâ alacağı varsa, bu kuru mülkiyet üzerinden tamamlanır. Malda fazlalık varsa bu fazlalık köleye verilir. Fakat kölenin kuru mülkiyetinde fazlalık bulunuyorsa, köle, efendi öldükten sonra bu fazlalığı mirasçılara ödemek üzere çalışır.

[28/8] **Bir kimse kölesini birisine vasiyet ettikten sonra aynı kölenin özgür kılınmasını veya müdebber[4] kılınmasını vasiyet etse sonraki vasiyet, ilk vasiyetten cayma anlamına gelir.**

Çünkü aynı konuda yapılan bu iki vasiyet arasında biri bulunduğunda diğeri bulunmayacak şekilde bir zıtlık ilişkisi vardır. Burada mülkiyeti devir ve köleyi özgür kılma doğrultusunda yapılan vasiyetlerden ikincisine yönelmek birincisinden vazgeçildiğini göstermektedir. Efendi burada yapmış olduğu ikinci vasiyetle köleyi

---

[4] **Müdebber**; ölümüyle özgür olması kararlaştırılmış köledir.

kendi ihtiyacı için kullanmış ve onun velâ hakkını[5] elde etmiş olur. Zaten hayatta iken bu tür bir ihtiyaç için köleyi kullanmış olsaydı ilk vasiyetten vazgeçmiş olurdu. Nitekim efendi, ilk vasiyetten vazgeçmemiş olsa ve onun vasisi kölenin yarısını ölen kişi adına özgür kılsa vasi, kölenin mirasından ödenmek üzere kalan yarıyı lehine vasiyet edilen kişiye ödemekle yükümlü olurdu veya vasiyet edilen kişi köleyi kalan yarı için çalıştırma ya da köleye ortak olma hakkı kazanırdı. Halbuki bunların tamamı uzak olasılıklardır.

Bir kimse tüm mal varlığını oluşturan kölesini birisine vasiyet ettikten sonra belirlediği fiyat üzerinden bu kölenin başka birisine satılmasını vasiyet etse ve bu fiyatta üçte bir oranında indirim yapılmışsa ikinci olarak lehine vasiyet yapılan taraf, kölenin üçte ikilik değerini ödeyerek onun altıda beşine sahip olabileceği gibi bu vasiyetten tümüyle vazgeçebilir.

Çünkü kayırma yoluyla yapılan vasiyet, diğer vasiyetler gibidir. Burada vasiyet her iki kişiyi de üçte bir oranında kapsamına aldığı için taraflar üçte biri yarı yarıya bölüşürler. Kölenin satılması konusunda vasiyet edilen taraf üçte birin yarısını yani altıda birlik payı hak ederken diğer taraf da kölenin kuru mülkiyetinin altıda birine sahip olur. Burada "satış konusunda vasiyet edilen tarafın altıda beşini ödeyerek kölenin tamamına sahip olması gerekirdi" denemez. Çünkü kölenin kuru mülkiyeti konusunda yapılan vasiyet belirli bir malla (ayn) ilgili olarak yapılan bir vasiyettir. Bu bakımdan vasiyetin söz konusu belirli mal(ayn) dışında bir konu üzerinde uygulanması mümkün değildir.

Kölenin satışı konusunda vasiyet edilen taraf, onu satın almak istemezse, kölenin kendisi (ayn) konusunda vasiyet edilen kişi onun kuru mülkiyetinin üçte birine sahip olur.

Çünkü kayırma yoluyla yapılan vasiyet, satış sözleşmesinin içinde kendiliğinden bulunmaktadır. Satış konusunda yapılan vasiyet ise bu noktada vasiyet edilen kişi reddettiği için artık geçersiz duruma gelmiştir. Bu yüzden kölenin üçte biri kuru mülkiyet konusunda vasiyet edilen kişiye kalır.

Bir kimse kölesinin özgür kılınmasını vasiyet ettikten sonra onun satılmasını vasiyet etse veya önce satılmasını ardından özgür kılınmasını vasiyet etse, vasiyetlerden hangisi sonra yapılmışsa o geçerlidir.

Çünkü bu iki vasiyet tek bir konu üzerinde birleşemez ve vasiyetlerden ikinci olarak yapılanı birinci vasiyetten cayıldığını gösterir. Bu durum da ilk vasiyetten vazgeçildiğini açıkça beyan etmek gibi değerlendirilir.

---

[5] **Velâ hakkı**; mirasçılığa neden olmaya elverişli bir hükmî yakınlıktır. Ya anlaşma ya da köle özgür kılmaktan doğar. Özgür kılınan köle cinayet işlese diyetini efendisi öder. Köle ölürse de efendi ona mirasçı olabilir.

Bir kimse kölesinin satılmasını vasiyet edip ek bir açıklamada bulunmasa veya değeri karşılığında satılmasını vasiyet etse bu işlem geçersiz olur.

Çünkü vasiyette vasiyet eden açısından uygulanmasını gerektirecek bir yakınlaşma (kurbet) özelliği bulunmamaktadır. Burada ayrıca köle lehine bir hak da yoktur. Çünkü kölenin "mülk olma" özelliği satış sözleşmesi dolayısıyla değişmemekte fakat kölenin mülkiyeti satıcıya bağlı (mensub) iken artık mülkiyet bakımından alıcıya bağlı bulunduğu için, sadece "bağlı olma" özelliği değişmektedir. Lehine vasiyet edilen kişi yani alıcı açısından uygulanması da mümkün değildir. Çünkü burada bağlanma açısından bir belirsizlik söz konusudur.

Bir kimse alıcı tarafından özgür kılınmak üzere kölesinin satılmasını vasiyet etse bu vasiyet geçerli olur.

Çünkü özgür kılınmak üzere kölenin satılmasını vasiyet etmek mümkün olabilir. Nitekim köle kusursuz hizmet sunduğu için efendisi onu özgür kılmak istediği halde, malı az olduğu için bunu yapamayabilir. Bu yüzden köleyi alıcı tarafından özgür kılınmak üzere satar. "Kölenin, kölelik statüsünden kurtarılması" şeklindeki amacını gerçekleştirmek için onun satış bedelinde indirim yapar. Zaten Peygamber (s.a.v.)'in sahabilerinden bazılarına söylediği şu söz de bu anlamdadır:

فُكَّ الرَّقَبَةَ وَأَعْتِقِ النَّسَمَةَ

"Köleyi boyunduruktan kurtar ve bir canı özgür kıl"

Bu vasiyetin uygulanmasında hem vasiyet edenin hem de kölenin hakkı bulunmaktadır. Dolayısıyla vasiyetin uygulanması gerekir. Daha sonra köle vasiyet edildiği gibi satılır. Daha fazla vereni bulamazlarsa, satış bedelinde üçte bir oranında indirim yapılır. Çünkü vasiyet temel olarak üçte bir oranında geçerlidir. Buradaki vasiyetin uygulanmasında vasiyet edenin hakkı bulunduğu için tümüyle ona ait olan üçte bir oranındaki hakka göre bu vasiyet uygulanması gerekecektir.

[28/9] Belirli bir kölesinin birisine satılmasını vasiyet ettiği halde fiyat konusunda bir belirleme yapmamışsa köle değeri üzerinden satılır. Herhangi bir indirime gidilmez.

Çünkü bu vasiyetin uygulanması alıcının hakkı dolayısıyla olup bu da belirlidir. Köle sahibi belirli bir malı (ayn), bu mala denk bir bedel karşılığında ona vasiyet etmiştir. Dolayısıyla bu vasiyetin uygulanması, söz konusu kölenin değeri üzerinden ona satılması şeklinde gerçekleşir. Bu durumda lehine vasiyet yapılan kişi, köleyi ister alır. İsterse bırakır.

Bir kimse kölesinin özgür kılınmasını vasiyet ettiği halde köle bunu kabul etmese, üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü bu vasiyetin uygulanması, vasiyet edenin hakkı dolayısıyladır. Çünkü efendi kölenin velâ hakkına sahip olmak amacıyla bunu yapmıştır. İşte bir kimse kölesini özgür kıldığı zaman, köle bunu kabul etmese bile efendinin velâ

konusundaki hakkı gözetilerek özgür kılma işlemi geçerli kabul edildiği gibi, kölenin özgür kılınmasını vasiyet ettiği zaman da hüküm böyledir.

Bir kimse bir kölesinin özgür kılınmasını vasiyet etse, başka bir kölesinin de birisine belirli bir fiyat karşılığında satılmasını vasiyet edip değerinde üçte bir oranında indirim yapsa bunlar üçte birlik payı yarı yarıya bölüşürler.

Çünkü her ikisi de vasiyetin kuvveti bakımından eşit statüde bulunurlar. Her iki vasiyetten de cayma olasılığı bulunduğu gibi bu vasiyetlerin ölümden sonra uygulanması gerekmektedir.

Bir kölesini özgür kıldığı halde köle bunu kabul etmese, ardından efendi başka bir kölesini satıp tüm mal varlığına göre üçte bir oranında indirim yapsa, alıcıya "sana üçte birin yarısı oranında indirim uygulandı, kalanı da istersen ödersin" denir. Özgür kılınan köle değerinin yarısı oranında çalışmakla yükümlü olur. Ama önce satış sözleşmesini ardından özgür kılma işlemini yapsa alıcı lehine gerçekleşen kayırma tarzındaki kullanım olduğu gibi kabul edilir. Köle değerini karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olur. Bu, Ebû Hanife (rh.a.)'nin kabul ettiği görüştür. Nitekim o şöyle demektedir: "Önce kayırma tarzında bir kullanımda (muhabat) bulunup daha sonra köle özgür kılsa, önce kayırma işlemi uygulanır. Ama önce özgür kılma işlemini yapmışsa söz konusu payı bölüşürler. Söz konusu işlemlerin ikisi de kayırma tarzında ise veya her ikisi de özgür kılma işlemiyse taraflar yine bu payı bölüşürler.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre her zaman için önce özgür kılma işlemi uygulanır. Üçte birlik oranı aşmaması koşuluyla kölenin değeri alıcı lehine indirime tabi tutulmaz.

Züfer (rh.a.)'e göre ise, söz konusu kişi önce hangi işlemi yapmışsa, onun uygulanması öne alınır. Çünkü her iki vasiyet de ayrı yönlerden kuvvet taşırlar. Kayırma (Muhabat) işlemindeki kuvvetin nedeni ticaretle ilgili olmasıdır. Bu işlemi yapan kişinin ölüm hastalığı dolayısıyla ticari işlemlerde bulunma yetkisine kısıtlama getirilmemiştir. Özgür kılma işleminin kuvveti ise meydana geldikten sonra artık kaldırılmamasından kaynaklanır. İşte kuvvet konusunda eşit olduklarına göre söz konusu kişi önce hangi işlemi yapmışsa onun uygulanması öne alınır.

Buna karşılık Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir :"Kayırma tarzındaki işlem bağış akdi gibi değerlendirilir. Hatta baba ve vasi gibi yaptığı bağış akdi geçerli olmayan bir kimsenin kayırma tarzındaki işlemi de geçerli olmaz. İşte özgür kılma işlemi bağış akdine göre daha öncelikli uygulandığı gibi, kayırma işleminin hükmü de böyledir. Çünkü kayırma işlemi ya belirli bir malın (ayn) mülkiyetini bedelsiz olarak devretmek şeklinde ya da bedeli düşürme yoluyla yapılır. İşte kayırma (muhabat) işlemi, hak düşürme tarzında ise borçluyu alacakla ilgili sorumluluktan kurtarmak (ibra etmek) gibi değerlendirilir. Ama mülkiyeti devir şeklinde ise bağış akdi gibidir. Özgür kılma işlemi ise bunların her ikisine göre de

öncelikli olarak uygulanır. Burada özgür kılma işlemini bağış akdine göre öne almamızın gerekçesi şudur: "Bağış akdinin aksine özgür kılma işlemi ile doğan hak bu işlem yapıldığı anda sabit olur. Meydana geldikten sonra bozma olasılığı taşımaz." İşte aynı gerekçe kayırma tarzında yapılan işlemlerde de bulunmaktadır. Çünkü bu tür işlemler de bağış akdi gibi bozma olasılığı taşımaktadır.

Konuyu şu şekilde açabiliriz: "Kayırma tarzında yapılan vasiyet, satış sözleşmesi yoluyla sabit olmuştur. İşte bu yüzden satış sözleşmesi bozulduğunda kayırma tarzında yapılan vasiyet de geçersiz duruma gelir. Çünkü asıl olarak sabit olan bir şey ona bağlı olarak (tabi) sabit olan bir şeyden daha güçlüdür."

Ebû Hanife (rh.a.) ise şöyle demektedir: "Kayırma tarzında yapılan işlem neden bakımından özgür kılma işlemine göre daha güçlüdür. Çünkü kayırma tarzındaki işlemin nedeni satış sözleşmesidir. Kayırma tarzında yapılan satış sözleşmesi ticari bir akittir. Hatta şuf'a (ön alım) hakkı, bağış niteliğindeki akitlerle ilgili olmayıp bedelli akitlerle olmasına rağmen şuf'a hakkı sahibi malın tamamı konusunda bu hakkını kullanır. Zaten bu yüzden "İzinli köle ve çocuğun kayırma yoluyla yaptığı satış sözleşmesi geçerlidir. Hastalık dolayısıyla bunlara ticari işlemler konusunda
[28/10] kısıtlama getirilemez. Köle özgür kılmak ise tümüyle bağış niteliğinde olan bir kullanım olup hastalık dolayısıyla bu tür kullanımlar konusunda kısıtlama getirilebilir. İşte bu açıdan kayırma yoluyla yapılan işlem daha güçlü iken hüküm açısından da özgür kılma işlemi güçlüdür." Dedim. Çünkü özgür kılma işlemi bozma olasılığı taşımaz. Ancak neden, hükümden önce gelir. Hüküm, neden dolayısıyla sabit olmaktadır. İşte bu yüzden önce kayırma tarzında yapılan işlem uygulanır. Yukarıda "vasiyet eden önce kayırma yoluyla olan işlemi yaptığı ve neden güçlü olduğu için ilk olarak bu işlemin uygulanacağını" söylemiştik. Çünkü özgür kılma işlemi önce uygulanacak olsa, özgür kılma işleminin nedeni kayırma işleminin önüne geçecektir. Halbuki kayırma tarzındaki işleminin nedeni hüküm bakımından daha güçlü olduğundan nedenin kuvveti noktasında bu iki husus arasında çatışma (tearuz) meydana gelecektir. Zaten buna dayanarak da "taraflar söz konusu payı bölüşürler. Eğer taraflar aynı konu üzerinde hak sahibi oluyorlarsa, vasiyet edenin önce yaptığı işlem uygulanır. Ama iki ayrı konu üzerinde hak sahibi oluyorlarsa, "malının üçte birini birisine vasiyet ettikten sonra yine üçte birini başka birisine vasiyet etmesi" olayındaki gibi, böyle bir durum söz konusu olmaz dedik.

İmamlarımızın sadece "kayırma yoluyla yaptıkları vasiyet, bir satış sözleşmesidir" şeklindeki sözlerine karşı delil getirilebilir. Çünkü herhangi bir şeyin içinde kendiliğinden bulunan bir unsurun hükmü o şeye göre belirlenir. Nitekim içinde kendiliğinden köle özgür kılma işlemi bulunduran bir satış sözleşmesi, köle özgür kılma gibi değerlendirilir; hatta bunun geçerliliği karşı tarafın kabulüne bağlı değildir. İşte buradaki durum da içinde kendiliğinden ticari bir işlem

bulunduruyorsa ticaret gibi değerlendirilir. Zaten köle özgür kılma işlemi bozma olasılığı taşımaz. Çünkü artık bozma konusu olacak şey bulunmamaktadır; düşürülen bir hak hiç yok gibidir. Akdin konusu bulunmadığı zaman bozma işleminin imkansız olması satış sözleşmesi ile bağış akdi için de geçerlidir.

Yukarıda söylediklerimizi şu şekilde açabiliriz; Kayırma yoluyla yapılan işlemde kazanılan hak, alacakların hak edilmesi gibidir. Çünkü bunun hak edilmesi ödeme sorumluluğunu doğuran bir sözleşme sonucundadır. İşte kayırma tarzındaki işlem bu yönüyle alacaklar (deyn) gibi değerlendirilirken karşılığında özellikle istenen bir bedel bulunmadığı için bağış niteliğindeki kullanımlar gibidir. İşte bu benzerliklere göre ayrı hükümler olacaktır. Buna göre bağış nitelikli kullanımlara benzediği için işlem üçte bir oranında geçerli olurken alacaklara olan benzerliği dolayısıyla da tümüyle bağış nitelikli olan kullanımdan daha önce uygulamaya konur.

Önce satış sözleşmesi yapıp bu sözleşmede üçte bir oranında karşı tarafı kayırsa ve daha sonra mal varlığının üçte birini oluşturan kölesini özgür kılıp ardından köleyi başka birisine satıp üçte bir oranında karşı tarafı kayırsa, ilk alıcı mal varlığının üçte birinin yarısını alırken, üçte birlik payın diğer yarısı özgür kılınan köle ile diğer alıcı arasında ortak olur.

Çünkü ilk kayırma işlemi ile özgür kılma işlemi arasında bir ilişki bulunmamaktadır. Bu yüzden özgür kılma işlemi ilk kayırma işlemine göre yok gibidir. Burada üçte birlik pay iki kayırma işlemi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Ardından özgür kılınan köle de, diğer alıcının payına düşen yarı pay konusunda onunla çekişir. Çünkü özgür kılma işlemi ona göre daha öncelikli olup, köle ilk kayırma işlemi kendisine yapılan kişi açısından kısıtlıdır. Ortadaki kendi hakkını tam olarak alıp çıktıktan sonra geriye kalan kısım konusunda ise özgür kılınan kölenin hakkı ile ikinci olarak kayırma işlemi kendisine yapılan kişinin hakkı dikkate alınır. İşte bu yüzden kalan kısmı yarı yarıya paylaşırlar.

Bir kimse ölüm hastası iken bin dirhem değerindeki oğlunu bin dirhem karşılığında satın alsa ve ayrıca bin dirhemi daha bulunsa Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre oğlu özgürlüğüne kavuşur. Çalışma yükümlüsü olmaz. Babasına da mirasçı olur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise oğul tüm değerini karşılayana kadar çalışmakla yükümlü olur. Mirastan kendisine düşen payla bu takas edilir. Çünkü hastalık dönemindeki özgür kılma işlemi bir vasiyet olup, mirasçıya yapılan vasiyet geçersizdir. Burada oğul ittifakla mirasçıdır. Dolayısıyla oğla yapılan vasiyet geçersiz olduğu için, kuru mülkiyetinin geri verilmesi gerekir. Fakat bu imkansız olduğu için oğul değerini karşılamak üzere çalışmakla sorumlu olur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) bu hükmü, kabul ettikleri şu temel prensibe göre vermişlerdir: "Çalışma sorumlusu köle, borçlu olmasına rağmen özgürdür. Ancak onun çalışma yükümlüsü olması mirasçı olmasına engel oluşturmaz."

[28/11]

Buna karşılık Ebû Hanife (rh.a.) şöyle demektedir; "Onun değerini karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olduğunu kabul edersek, mükateb köle sayılır. Çünkü kuru mülkiyetinin bedelini ödemek üzere çalışmakla sorumlu olan köle, mükateb köledir. Böyle bir köle ise mirasçı olamaz. Dolayısıyla ona yapılan vasiyetin uygulanması gerekir. Fakat onun için yapılan vasiyeti uygulamaya koyup çalışma yükümlülüğünü düşünürsek mirasçı olacaktır. Bu durum ise devamlı olarak böyle devredecektir. Bu tür bir devir olayını ortadan kaldırmak gerekli ve zorunlu olduğu için de, bu oğul hakkında miras ile vasiyet gerekli ve zorunlu olduğu için, bu oğul hakkında miras ile vasiyetin birleştirilmesi gerekecektir. Çünkü mirasçıya ait miras hakkını iptal etmektense ona yapılan vasiyetin sabit olduğunu söylemek daha kolaydır. Görmez misin mirasçılardan hiç birisinin mirası reddetme hakkı yoktur. Hatta reddetse bile bu durum hiç bir şey ifade etmez. Çünkü mirası gerekli kılan Allahu Teâlâ'dır. Mirasçıya yapılan vasiyet ise diğer mirasçılar onay verdiği zaman geçerli olur. İşte bu zorunluluk dolayısıyla miras ile vasiyeti birleştirdik. Buradaki olay, daha önce "Bağış Akdi" konusunda açıkladığımız gibi "devir olayını ortadan kaldırma zorunluluğu dolayısıyla üçte biri aşan oranda yapılan vasiyeti uygulamanın câiz oluşuna" benzemektedir. Buna göre devir dolayısıyla, yapılan bağış bazen malın üçte biri (yazma nüshada beşte biri) oranında uygulanabilir. Üçte biri aşan oran söz konusu olduğunda mirasçıya yapılan vasiyet, üçüncü kişilere yapılan vasiyet gibidir.

Bu kişi beş yüz dirhem değerindeki oğlunu bin dirhem karşılığında satın alıp beş yüz dirhem değerindeki başka bir kölesini de özgür kılsa ve bu ikisinden başka malı da bulunmasa Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre kayırma tarzında yapılan işlem öne alınır.

Çünkü söz konusu kişi önce bu işlemi yapmıştır. Yapılan işlem üçte biri aşmaktadır. Dolayısıyla her iki köle de değerini karşılamak üzere çalışmakla sorumlu olacaktır. Burada oğul çalışma yükümlüsü olduğu için hiç bir şekilde mirasçı olamaz.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise özgür kılma işlemi önce uygulanır. Ancak oğul mirasçı olur. Fakat kendisine yapılan vasiyet geçerli olmaz. Bununla birlikte diğer köle kayırma yoluyla özgür kılınmış olurken, oğul, değerini karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olur. Satış bedelinin değeri aşan kısmı satıcıdan geri istenir. Bu da Allahu Teâlâ'nın belirlediği miras paylarına göre onlar arasında miras olur.

Bin dirheme satın aldığı oğlunun değeri bin dirhem olup özgür kıldığı diğer köle de bin dirhem değerinde ise Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre bunlar üçte birlik payı bölüşürler. Oğul payını aşan kısmı çalışıp ödemekle yükümlü olur. Ama mirasçı olamaz.

Çünkü o değerinin bir kısmını çalışarak ödemekle yükümlüdür. Dolayısıyla mirasçı olamaz.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise oğlun mirasçı olduğu görüşündedir. Buna göre oğul değerinin tamamını çalışarak ödemekle yükümlü olur. Bu mirastaki payıyla takas edilir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre "bir kimse bin dirhem değerindeki cariyesini özgür kıldıktan sonra, hasta iken bu cariyeyle evlenip onunla cinsel ilişkide bulunsa ve söz konusu cariyenin emsal mehri yüz dirhem ise, bu durumda değeri ile emsal mehir, söz konusu kişiye ait mal varlığının üçte birini aşmıyorsa, mirasçı olduğu gibi mehiri de hak eder. Nikah akdi de geçerli olur. Ancak değeri ile emsal mehri üçte birlik oranı aşıyorsa kadına emsal mehri ve mehirden sonra kalan malın üçte biri verilir. Bu cariye daha sonra değerinin geriye kalan kısmını çalışarak ödemekle yükümlü olur. Ama mirasçı olamaz."

İsa b. Ebân, Ebû Hanife (rh.a.)'nin "emsal mehir ile değerin, üçte birlik oranı aşıp aşmaması" konusunda ileri sürdüğü koşulu eleştirerek şöyle der: "Mehir, tüm mal varlığı üzerinden verilmesi gereken bir alacak iken, vasiyet mal varlığının üçte biri konusunda dikkate alındığı halde bu koşul nasıl doğru olabilir?"

Ancak Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir: "Onun bu ifade ile kastettiği, emsal mehir mal varlığı üzerinden verildikten sonra, değerin üçte bir oranındaki payın dışında kalıp kalmamasıdır." Çünkü emsal mehir bir alacak olup dikkate alınır. Önce bu ödenir. İşte değer, geriye kalan malın üçte birini aşmıyorsa özgür kılma işleminin uygulanabilir, nikah akdinin geçerli ve cariye için miras payının sabit olduğunu anlarız. Ancak Ebû Hanife (rh.a.)'nin kabul ettiği temel prensibe göre "devir meydana geldiği için miras ile vasiyet birleştirilir. Eğer cariyenin değeri ile emsal mehri, söz konusu kişiye ait mal varlığının üçte birini aşıyorsa, bu cariyenin değerinin bir kısmını çalışıp ödemekle yükümlü olduğunu anlarız. Bu durumda o mükateb cariye gibi olur. Efendi, mükateb cariyesi ile evlendiği zaman ise bu evlilik akdi geçerli olmaz. Ancak bu cariye ile cinsel ilişkide bulunduğu zaman şüphe unsuru bulunduğu için ona emsal mehir vermekle yükümlü olur. Bu durumda kadın önce emsal mehir alır. Ardından kalan malın üçte birine de vasiyet yoluyla sahip olur. Değerinden geriye kalan kısmı çalışarak ödemekle yükümlü olur." [28/12]

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise nikah akdi her durumda geçerli olur. Çünkü onlara göre çalışma yükümlüsü cariye borçlu bulunsa bile özgürdür. Dolayısıyla gerek emsal mehir gerekse miras payı kendisinin olur. Fakat değerini karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olur. Çünkü cariye mirasçı olduğunda onun için yapılmış bir vasiyet yoktur. Bu durumda cariyenin ödemekle yükümlü olduğu değer onun mehri ile miras payından düşülür. Zaten ona verilmesi gereken bir şeyi ondan teslim almanın bir anlamı yoktur. Bu durumda geriye bir şey kalırsa bunu

mirasçılara ödemesi gerekir. Ama emsal mehri aşan bir şey varsa bu fazlalık geçersiz olur. Çünkü cariye onun mirasçısıdır.

Bu kişi bin dirhem değerindeki cariyesini özgür kılıp ondan yüz dirhem borç aldıktan sonra onunla evlense ve cariyeyle cinsel ilişkide bulunmadan önce ölse ve bunun dışında iki bin dirhem daha bıraksa, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre buradaki hükümle yukarıdaki aynıdır; nikah akdi geçerlidir. Kadın mirasçı olur. Ölüm dolayısıyla nikah sona erdiği için emsal mehir alır. Ona verdiği borç konusunda alacaklı konumunda bulunur. Değerini ödemek üzere çalışmakla yükümlü olur. Çünkü ona yapılan vasiyet herhangi bir hüküm ifade etmez.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise nikah akdi geçersizdir. Çünkü kadın alacağını onun malından tahsil ettikten sonra kalan malın üçte birini de vasiyet yoluyla alır. Bu kadının değeri ile emsal mehri, üçte birlik oranı aştığı için yapılan nikah akdi geçersiz olur.

Bir kimse ölüm hastası iken tüm mal varlığından ibaret olan cariyesini özgür kıldıktan sonra, onunla evlenip kadından iki yüz dirhem borç alarak bunu harcasa, ardından ölse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre buradaki nikah akdi geçersizdir. Kadın mirasçı olamaz. Söz konusu kişi kendisiyle cinsel ilişkide bulunmamışsa mehir alamaz. Alacak tahsil edildikten sonra kalan kısmın üçte birini çalışarak ödemekle yükümlü olur.

Fakat ölüm hastası iken tüm mal varlığından ibaret olan cariyesini özgür kılıp onunla evlense, ardından cariye ile ona verilecek mehir, tüm mal varlığının üçte birini aşmayacak miktarda mal kazansa, nikah akdi geçerlidir. Kadın mirasçı olur. Mehir alır. Çalışma yükümlüsü de olmaz.

Çünkü önemli olan ölüm anıdır. Zaten yapılan vasiyetin bağlayıcılık kazanması da ölüm anında olur. Söz konusu kişi öldüğünde ise mehir verildikten sonra cariyenin kuru mülkiyeti, mal varlığının üçte birini aşmamaktadır. Bu yüzden çalışma sorumlusu da olmaz. Bu da yapılan nikah akdinin geçerli olup ölümle birlikte sona erdiğini gösterir. Dolayısıyla kadın mehir aldığı gibi mirasçı da olur. Burada devir unsurunu ortadan kaldırma zorunluluğu bulunduğu için, kadın hakkında miras ve vasiyet birleştirilir.

Bir kimse yazılı bir belgedeki vasiyeti konusunda bir kaç kişiyi tanık olarak gösterdiği halde, bu belgeyi onlara okumamış ve onların yanında yazmamışsa, yapılan tanık gösterme işlemi geçerli olmaz.

Çünkü tanık olarak gösterilen kişiler belgede yazılı olan hususları bilmemektedir. Zaten tanıklık belgede yazılı olarak söylenenlerle ilgili olup belgenin kendisiyle ilgili değildir. İşte tanığın, tanıklıkta bulunduğu şeyi bilmemesi durumunda, yapılan tanık gösterme işlemi geçerli olmaz.

Söz konusu kişi belgeyi okusa ve onlar "tamam biz bu konuda senin için tanıklık yaparız" dedikten sonra evet anlamında başını sallayıp hiç bir şey söylemese, yapılan işlem yine geçersizdir.

Çünkü tanık olarak gösterilen kişiler onun ikrarını işitmemiştir. Konuşabilen bir kimsenin başını sallaması ikrar anlamına gelmez. Çünkü başla yapılan işaretin değişik olasılıklar taşıması mümkündür. Bir kimse onaylamadığı bir şeyi baş işaretiyle ifade edebileceği gibi başını sallayarak söz konusu şeyi istediğini de anlatabilir.

Söz konusu belgeyi onların yanında hazırlayıp "tanık olunuz. Bu benim vasiyetimdir" dese veya belgeyi onlara okuyup "tanık olunuz, bu benim vasiyetimdir" dese yapılan işlem geçerlidir.

Çünkü onlar söz konusu kişinin ikrarını işitip kendi yanlarında hazırlanan belgede neler olduğunu öğrenmiş veya yazılı hususlar kendilerine okunmuştur.

Söz konusu kişiler "bunun sana ait vasiyet olduğuna tanıklık ederiz" deseler ve o da "evet" diyerek onları onaylasa, yapılan işlem geçerli olur.

Çünkü onun buradaki onay ifadesi, cevap konumundadır. Dolayısıyla daha önce tanıkların söylediği söz aynı şekilde tekrarlanmış olur. Nitekim Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur;

﴿ فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ ﴾

"Siz de Rabbinizin size vadettiğinin gerçek olduğunu gördünüz mü" dediklerinde "evet" dediler." (el-A'raf 7/44) **[28/13]**

İki tanık, "söz konusu kişi, kölelerinden birisini özgür kıldığını vasiyetinde belirtmiş ve hangisini özgür kıldığını bize söylemişti. Ancak biz unuttuk" şeklinde tanıklık etseler, bu tanıklık geçerli olmaz.

Çünkü onlar tanıklığın sabit olduğunu göstermemiş fakat kendilerinin işi savsaklayan ve dikkatsiz olduklarını, tanıklığı yitirdiklerini ikrar etmiş olurlar.

Bu tanıklar, söz konusu kişinin dört kölesinden birisini belirlemeksizin özgür kıldığına dair tanıklıkta bulunsalar, kıyas deliline göre bu olayın hükmü yukarıdaki gibidir. Ancak ben bu tanıklığın istihsan deliline göre geçerli olduğu görüşündeyim. Buna göre hepsinin değeri de aynı ise kölelerin her biri dörtte bir oranında özgür kılınmış sayılır ve "köle özgür kılma" konusunda açıkladığımız gibi değerlerinin dörtte üçünü karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olurlar. Fakat değerleri birbirinden farklı ise, en düşük ve en yüksek değeri baz alarak, bu iki değeri toplarız. Bunların ortalama değerini temel alıp kölelerin değerlerine göre bunu paylaştırırız. Bu şekilde örneğin birinci kölenin değeri bin, ikincinin değeri iki bin, üçüncünün değeri üç bin ve dördüncünün değeri de dört bin dirhem ise en düşük değer ile en yüksek değer toplanır. Beş bin dirhem olan bu toplam değerin

ortalaması alınarak iki bin beş yüz dirhem sonucu elde edilir. İşte kölelerden birincisi bu son değerin paylaşımına bin dirhem, ikincisi iki bin, üçüncüsü üç bin ve dördüncüsü dört bin dirhem ile katılır. Her bin dirhemlik bölümü bir pay kabul ettiğimizde on pay elde ederiz. Buna göre birinci köle iki bin beş yüz dirhemin onda birini alır. Bu da onun değerinin dörtte biri olan iki yüz elli dirhemdir. İkinci köle bu son değerin yirmide birini alır. Bu da değerinin dörtte biri olan beş yüz dirhemdir. Üçüncü köle onda üçünü alır. Bu da onun değerinin dörtte biri olup yedi yüz elli dirhemdir. Dördüncü köle ise onda dördünü alır. Bu da değerinin dörtte biri olup bin dirhemdir.

Bu kişinin iki kölesi olsa ve tanıklar, söz konusu kişinin "bu özgürdür ve de bu" dediğine dair tanıklıkta bulunsalar, efendinin bu kölelerden başka malı bulunmaması durumunda her birinin üçte biri özgür kılınmış olur. Fakat başka malı da bulunduğu için köleler üçte birlik oranı aşmıyorsa, her biri yarı oranda özgürlüğüne kavuşur. Mirasçılar kölelerden birini özgür kılıp diğerini alıkoyma hakkına sahip olmazlar.

Çünkü ölüm olayıyla birlikte gerçekleşen özgür kılma işlemi, ikisine de yayılmıştır. Mal varlığının üçte biri üzerinden uygulanır.

Tanıklar söz konusu kişinin "bu kölem vasiyet olarak falana veya falana olsun" dediğine dair tanıklıkta bulunsalar, köleler mal varlığının üçte birini aşmıyorsa, mirasçılar köleyi istedikleri tarafa verebilirler.

Çünkü burada hak sahibi olarak vasiyet edilen kişi tektir. Az olan konuda kesinlik bulunmaktadır. Bu yüzden mirasçılar "özgür kılma" olayının aksine fazlalığı ona vermeme hakkına sahiptir. Nitekim özgür kılma olayında hak sahibi olan taraflar farklı olduğu için, ölümle birlikte özgür kılma işlemi her iki köleyi de kapsamına almıştır. Biri diğerine göre bir önceliğe sahip değildir.

Tanıklar, söz konusu kişinin mal varlığının üçte birini aşmayan belirli bir kölesini özgür kıldığına dair tanıklıkta bulunduktan sonra, mirasçılardan ikisi bu köle dışında başka bir köleyi özgür kıldığı doğrultusunda tanıklık etseler, bunların tanıklığı geçerli olur. Üçte birlik payı bölüşürler.

Çünkü mirasçıların tanıklığında herhangi bir töhmet unsuru bulunmaz. Onlar burada köle üzerindeki mülkiyetlerini düşürüp, haklarını köleleri çalıştırarak elde etmek üzere ertelemişlerdir. Dolayısıyla buradaki tanıklık noktasında üçüncü kişiler gibi değerlendirilir. Zaten her birinin hakkı da aynı şekilde sabit olduğu için üçte birlik payı bölüşürler.

İki kişi söz konusu kişinin bir kimseye malının üçte birini vasiyet ettiğine dair tanıklıkta bulunduktan sonra, hakim bunu geçerli kabul etse, ardından iki mirasçı onun hastalık döneminde iken mal varlığının üçte birini oluşturan bir kölesini özgür kıldığı doğrultusunda tanıklık etseler, bu özgür kılma işlemi geçerli olur. Ama üçte bir oranında yapılan vasiyet geçersizdir.

Çünkü her iki durumun da tanıkların tanıklığına dayalı delille (beyyine) sabit olması, gözle görülerek sabit olması gibidir. Zaten mal varlığının üçte biri üzerinden uygulanan özgür kılma işlemi diğer vasiyetlere göre önceliklidir. [28/14]

Muhammed (rh.a.)*"ez-Ziyadât"* adlı eserinde bu durumda iki mirasçının tanıklığının kabul edilmeyeceğini anmıştır.

Çünkü üçte bir oranında vasiyet edilen taraf, bu üçte birlik payı hakim kararı sonucunda mirasçılara karşı hak etmiştir. Mirasçılar ise söz konusu tanıklık dolayısıyla onun bu hakkını ve hakimin kendilerinin aleyhine verdiği kararı bozmuş olurlar. Böyle bir şey de kabul edilmez. Ancak mirasçılar, kölenin kölelik statüsünün bozulduğunu ikrar ettikleri için, bu köle özgürlüğüne kavuşur. Değerini karşılamak üzere çalışmakla yükümlü olur. Çünkü hastalık döneminde yapılan özgür kılma işlemi üçte birlik pay üzerinden uygulanır. Fakat yukarıda açıkladığımız gibi hakim kararı sonucunda üçte birlik payın tamamı bu konuda vasiyet edilen tarafın hakkıdır.

İki kişi, söz konusu kişinin mal varlığının üçte birini oluşturan, salim isimli kölesinin özgür kılınmasını vasiyet ettiğine dair tanıklıkta bulunduktan sonra, iki mirasçı "o bu vasiyetten cayıp mal varlığının üçte birini oluşturan, Ziyad adındaki kölesinin özgür kılınmasına dair vasiyette bulundu" diyerek tanıklık etseler, mirasçıların tanıklığı geçerli olur.

Çünkü bu tanıklık dolayısıyla mirasçılar herhangi bir yarar elde etmez. Kölelerden hangisi üçte birlik oranı hak ederse etsin, mirasçılar açısından bir fark bulunmaz. Ayrıca mirasçılar burada birincinin değil, ikinci kölenin lehine tanıklıkta bulunmuşlardır. Bu bakımdan incelediğimiz olay, "söz konusu kişi mal varlığının üçte birini birisine vasiyet ettikten sonra iki mirasçının " o bu vasiyetten vazgeçti. Söz konusu vasiyeti başkasına yaptı" veya "bu vasiyete başka birisini daha ortak etti" diyerek tanıklık etmelerine" benzemektedir.

İkinci kölenin değeri üçte birlik orandan daha az ise mirasçıların diğer köle lehine olan tanıklıklarını geçerli kabul eder ve onun özgür olduğunu söylerim. Ancak yukarıdaki gibi bir ayırım olduğu konusunda onları doğrulamam.

Çünkü mirasçılar, söz konusu kişinin vasiyetten vazgeçtiğine dair tanıklıkta bulunarak kendilerine yarar sağlamaktadır. Dolayısıyla bu konudaki tanıklıkları kabul edilmez. Ancak onların tanıklığı dolayısıyla diğer kölenin özgür kılındığı sabit olur. Çünkü bu iki hükümden biri diğerinden ayrılır. Bu konuda herhangi bir töhmet unsuru bulunmaz. Dolayısıyla her iki köle de üçte birlik pay üzerinden paylarına göre özgür kılınmış olur.

İki kişi, söz konusu kişinin birisi bin, diğeri de beş yüz dirhem değerinde olan ve tüm mal varlığını oluşturan iki kölesini hastalık döneminde iken özgür kıldığına dair tanıklıkta bulunsa, köleler üçte birlik paya, üçte bir ve üçte ikilik oranlarda sahip olurlar.

Çünkü onlardan her birine yapılan vasiyet çalışma sorumluluğundan kurtulmaya yöneliktir. Üçte birlik payı aşsa bile, her biri kendisine yapılan vasiyetin tamamına göre üçte birlik payın bölüşülmesine katılır.

Kölelerden birisini bir kişiye diğerini de başka birisine vasiyet etse Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre cevap yine böyledir. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise köleler üçte birlik payı yarı yarıya bölüşürler.

Çünkü kendisine belirli bir mal (ayn) vasiyet edilen kişinin vasiyeti, onay verilmemesi durumunda üçte biri aşan kısımla ilgili olarak hem paylaşıma katılma hem de hak etme bakımından geçersiz olur.

Bir kimse ölüm hastası iken, değerleri aynı olan ve tüm mal varlığını oluşturan normal statülü bir kölesi ile müdebber köle, üçte birlik payın üçte ikisi, normal statülü köle de üçte birlik payın üçte biri oranında hak sahibi olur.

Çünkü efendinin "ikinizden birisi özgürdür" şeklindeki sözü, özgür kılma işlemini seçimli duruma getirmiştir. Zaten böyle bir şeye ihtiyacı olduğu için müdebber köle hakkında dikkate alınır. Onun kuru mülkiyeti bakımından özgür olması gerekir. Gerekli açıklama yapılmadan ölüm olayı meydana geldiği için de, bu hüküm iki köleyi de kapsamına alır. Bu durumda normal statülü köleye kuru mülkiyetinin yarısı, müdebber köleye de kuru mülkiyetinin tamamı vasiyet edilmiş olur. Hastalık döneminde yapılan özgür kılma işlemi dolayısıyla kendisine düşen paya ekleme yapılmaz. Çünkü hastalık döneminde yapılan özgür kılma işlemi, "müdebber kılma" işlemi gibi bir vasiyettir. Dolayısıyla müdebber köle kuru mülkiyetinin tamamına göre üçte birlik payın bölüşülmesine katılırken, normal statülü köle kuru mülkiyetinin yarısına göre bu paylaşıma katılacaktır. Buna göre köleler üçte birlik payı, üçte iki ve üçte birlik paylar durumunda bölüşeceklerdir.

Aynı işlemi sağlıklı iken yapmış olsaydı müdebber köle değerinin altıda biri oranında, diğer köle de değerinin yarısı oranında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü sağlıklı iken yapılan özgür kılma işlemi tüm mal varlığı üzerinden geçerlidir. İşte ölüm olayıyla birlikte efendinin beyanı artık geçtiği için kölelerden her birinin yarısı tüm mal varlığı üzerinden özgür kılınmış olur. Ölenin malı da tek
[28/15] bir kuru mülkiyettir. Burada müdebber köle kuru mülkiyetinden geriye kalan yarı pay konusunda vasiyet edilen kişi olmuştur. Ona yapılan vasiyet üçte birlik pay üzerinden uygulanarak kesin özgür kılma işlemi dolayısıyla kuru mülkiyetinin yarısına ve "müdebber kılma" işlemi dolayısıyla da kuru mülkiyetinin üçte birine sahip olur. Buna göre değerinin geriye kalan altıda birlik kısmına çalışarak ödemekle yükümlü olacaktır.

Normal statülü köleye ise kesin olarak gerçekleşen özgür kılma işlemi dolayısıyla kuru mülkiyetinin yarısı bırakılır. Değerinin geriye kalan yarı payını çalışarak ödemekle yükümlü olur.

İki tanık, söz konusu kişinin "eğer öldürülecek olursam, falan kölem müdebberdir" dediğine ve gerçekten öldürülmüş olduğuna dair tanıklık etse, bununla birlikte başka iki tanık onun normal bir şekilde öldüğü doğrultusunda tanıklık etse, özgür kılma işleminin üçte bir oranında gerçekleştiğini kabul ederim.

Çünkü buradaki tanıklıklardan birisi hem özgür kılma işleminin hem de öldürme olayının gerçekleştiğini ispat ettiği halde diğeri bunların bulunmadığını ortaya koymaktadır. İşte tanıklık yoluyla meydana gelen iki delilden hangisi bir şeyin varlığını ispat ediyorsa, o daha üstün ve önceliklidir.

İki tanık, söz konusu kişinin "bana bu hastalık dolayısıyla veya çıktığım bu yolculuk nedeniyle bir şey olursa kölem özgürdür" diyerek onu özgür kıldığına ve yolcu veya hasta iken öldüğüne dair tanıklık ettiği halde, başka iki tanık "o yolculuktan döndükten sonra ailesinin yanında öldü," diyerek tanıklık etseler, kölenin özgür kılındığına dair tanıklık edenlerin tanıklığını kabul ederim.

Çünkü bunların tanıklığı özgür kılma işleminin varlığını ispat ettiği gibi, efendinin daha önce öldüğünü de ispat etmektedir.

Diğer iki tanık, kölelerin efendisinin "çıktığım bu yolculuktan dönüp ailemin yanında iken ölürsem falan köle özgürdür" dediğine ve gerçekten yolculuktan döndükten sonra ailesinin yanında iken öldüğüne dair tanıklık etse, ardından hepsi birlikte meseleyi çözmesi için hakime baş vursalar, efendinin döndüğüne dair tanıklıkta bulunanların tanıklığını kabul etmem. Ama onun yolculukta iken öldüğüne dair tanıklık edenlerin tanıklığını kabul ederim.

Çünkü bunlar ölüm olayının daha önceki bir tarihte gerçekleştiğini ispat etmişlerdir. Dolayısıyla buna karşı bir delil bulunmadığı için söz konusu vasiyette ölüm olayının gerçekleştiğine dair hakim tarafından karar verilmesi gerekir. Zaten ölüm olayı bir defa gerçekleştiği için diğer iki tanığın tanıklıkları zorunlu olarak geçersiz olur. Görmez misin bir kimse "Cemaziyelahirde ölürsem falan köle özgürdür. Ama Recep ayında ölürsem diğer köle özgürdür" dese ve iki kişi "kölelerin efendisi cemaziyelahirde öldü" şeklinde tanıklıkta bulunduğu halde, başka iki kişi "o Recep ayında öldü" diyerek tanıklık etse, aynı gerekçe nedeniyle efendinin önce öldüğünü gösteren tarih esas alınır.

İki tanık "söz konusu kişi; ben bu hastalık dolayısıyla ölürsem falan köle özgürdür, demişti" şeklindeki tanıklıkta bulunup "ama bu hastalık dolayısıyla ölüp ölmediğini bilmiyoruz" dese ve köle "efendi bu hastalık yüzünden öldü" derken, mirasçı, "hayır hastalığı iyileştikten sonra öldü" dese, yemin etmesi koşuluyla mirasçının sözü kabul edilir.

Çünkü köle kendisinin koşullu olarak özgür kılındığını iddia ederken mirasçı bunu reddetmektedir. Burada açıkça görünen durum (zahir), köle lehine tanık olsa gerçekleşmesi için yeterli değildir. Çünkü açıkça görünen bir duruma dayanılarak başkalarının hak iddiaları reddedilebilir. Ama yeni bir hak elde edilemez.

Her iki taraf da kendi iddiasını destekleme üzere delil (beyyine) getirse kölenin getirdiği delil kabul edilir.

Çünkü o koşulun ve özgür kılma olayının meydana geldiğini ispat etmektedir.

Efendi, "ben bu hastalıktan ölürsem falan köle özgürdür. Ama iyileşirsem diğer köle özgürdür" dese, köle "efendi bu hastalıktan öldü" dediği halde, mirasçı "hayır iyileşti" dese yine mirasçının sözü esas alınır.

Fakat köle iddiasını delille (beyyine) destekleyecek olursa, onun özgürlüğüne kavuştuğuna hükmederim.

Çünkü o kendisinin özgür kılındığını delille ispat etmektedir.

Her iki taraf da tanıklığa dayanan delil (beyyine) getirecek olursa ölüm olayının hastalık dolayısıyla daha önce meydana geldiğini gösteren delil kabul edilir. Diğeri geçersiz olur.

Çünkü bir kimse iki defa ölemez. İşte iddia edilen ilk zaman diliminde öldüğü kabul edilirse, diğer iddia zorunlu olarak geçersiz duruma gelecektir. Çünkü ölen bir kimse bir daha ölmez.

Allah daha iyi bilir.

[28/16]

ÖLEN KİŞİ ADINA KÖLE ÖZGÜR KILMAK (NESEME)

Bir vasi, ölen kişi adına özgür kılmak üzere bir köle satın aldığında şunları bir belgeye yazar: "Bu, falan oğlu falanın vasisi olan falan oğlu falanın satın aldığı falanca isimli köle olup vasiyi atayan kişi onun kendisi adına satın alınıp özgür kılınması için şu kadar dirhem biriktirmiştir." Ardından karşılıklı teslimin gerçekleştiğini ve meydana gelen diğer işlemleri belgeye yazar. Özetle söylemek gerekirse, bu belgeye meydana gelen işlemler aktarılır. Güvenli, sağlam bir belge hazırlanması amaçlanır. Bu bakımdan en tedbirli olan tarzda belgeyi düzenlemek gerekir.

Neseme, özgür kılınmak üzere satın alınan köle olup, eğer vasiyi atayan kişi (vasi atayan) satın alınacak köle hakkında bir belirlemede bulunmamışsa, vasi yetişkin bir erkek satın almak durumundadır.

Çünkü Allah'a yaklaşma (tekarrub) özelliği, böyle bir kölenin özgür kılınması durumunda tamamlanır. Çünkü çocuk ve akıl hastasının kazanç sağlama gücü olmadığı gibi kadın da böyledir. Bu yüzden böyleleri özgür kılındıktan sonra başkalarının bakımına muhtaç kişiler (ıyal) olurlar. Ama özgür kılınan köle yetişkin bir erkek olursa, kölelikten tümüyle kurtulur. Gerek ibadet, gerekse kazandıklarını kendisine harcama noktasında geniş bir serbesti kazanır. Zaten böyle bir kölenin

özgür kılınması durumunda rakabe[6] olma özelliği gerçekleşmiş olur. Vasiyet edenin amacı ise, Allah'a yaklaşmak olduğundan, mutlak olarak yapılan bir işlemin en mükemmel tarzda gerçekleşmesi gerekir.

Bir kimse kendisi adına yüz dirheme bir köle alınarak özgür kılınmasını vasiyet ettiği halde, malvarlığının üçte biri yüz dirheme ulaşmıyorsa, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre onun adına köle özgür kılınmaz. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise malvarlığının üçte biri tutarında bir köle onun adına özgür kılınır.

Çünkü bu vasiyetin uygulanması vasiyet edenin farklı yani onun Allahu Teâlâ'ya yakınlaşma şeklindeki amacı dolayısıyla gerekmektedir. Bu yüzden özgür kılınacak köleyi belirlemeksizin yaptığı vasiyet geçerlidir. Bu bakımdan adına yüz dirhemle hacca gidilmesini vasiyet ettiği halde, malvarlığının üçte biri elli dirhem tuttuğu için, üçte birlik oran tutarında adına hacca gidilen kimse gibi, yaptığı vasiyetin ilgili olduğu konu üzerinden uygulanması ve imkan ölçüsünde amacının gerçekleştirilmesi gerekir. Malvarlığının yüz dirhem sadaka olarak verilmesini vasiyet ettiği zaman da hüküm böyledir.

Buna karşılık Ebû Hanife (rh.a.) şöyle demektedir: "Bir vasiyetin, vasiyet eden kişinin lehine vasiyette bulunduğu kişi dışında birisi lehine uygulamak câiz değildir. Burada vasiyet eden kişi değeri yüz dirhem olan bir kölenin satın alınıp özgür kılınmasını vasiyet etmiştir. Değeri elli dirhem olan köle ise değeri yüz dirhem olan köle değildir. Bu bakımdan "malvarlığının üçte biri ile alınabilecek bir köle satın alınır" dediğimizde bu, "vasiyetin, vasiyet eden kişinin lehine vasiyette bulunduğu kişi dışında birisi lehine uygulanması" anlamına gelir. Ayrıca vasiyet edenin satın alınacak kölenin bedelini belirlemesinde geçerli bir amaç bulunmaktadır. Bu amaç da düşük değerde bir köleyi özgür kılmaktan kaçınmak ve en iyi köleyi özgür kılarak Allahu Teâlâ'ya yaklaşmaktır. Nitekim Peygamber (s.a.v.)'e : "En üstün köle özgür kılma şekli nedir?" diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

أَعْلَاهَا ثَمَنًا وَأَنْفَسُهَا عِنْدَ أَهْلِهَا *"Satış bedeli en fazla ve sahibi açısından en değerli olan köleyi özgür kılmaktır".*

Ayrıca bazı durumlarda kişi, değeri fazla olan bir kölenin velâ hakkını elde etmek istediği halde, değeri az olan bir kölenin vela hakkını kazanmak istemez. İşte vasiyet malvarlığının üçte biri oranında uygulandığı zaman vasiyet edenin amacı ihlal edilmiş olacak ve vasiyet eden, razı olmadığı bir vela hakkını üstlenecektir. İşte olay, bu iki yönüyle sadaka ve hacdan ayrılır. Buradaki olayın hacla ilgili olan şu meseleyle benzerliği bulunmaktadır: "Bir kimse birisine talimat vererek birisini kendi adına yüz dirhem ile hacca gitmek üzere görevlendirmesini istese, fakat o kişi, talimatı veren kişi adına elli dirhem ile hacca gitmek üzere **[28/17]**

[6] **Rakabe**; Köle ve cariye. Başkasına mülk olarak devri (temlik) ve başkasından mülk olarak devralmayı kabul eden her şey.

birisini görevlendirse talimata aykırı hareket etmiş olacak ve ödeme yükümlüsü olacaktır. "İşte işlediğimiz olayda da hüküm böyledir."

İmamlarımız arasındaki bu farklı görüşleri temel aldığımızda şu görüşler ortaya çıkar;

Bir kimse tüm malvarlığı ile adına köle alınıp özgür kılınmasını vasiyet ettiği halde mirasçılar buna onay vermese Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre vasiyet geçersiz olurken Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre malvarlığının üçte biri ile köle satın alınarak onun adına özgür kılınır.

Muhammed, Ebû Yusuf (rh.a.)'la birlikte kabul ettiği bu görüşün delillerini çoğaltarak *"el-Asl"* adlı kitabında şöyle der:

"Ne dersin, bir kimse yüz dirhemi kendi malından, diğer yüz dirhemi de üçüncü kişinin malından olmak üzere, iki yüz dirheme bir köle satın alınıp kendi adına özgür kılınmasını vasiyet etse, bu vasiyeti başka birisinin malın üzerinden yapıldığı gerekçesiyle geçersiz mi kılarsın? Yine bir kimse yüz dirhem ve içki veya domuz ya da özgür bir insan karşılığında yahut bu yüz dirheme onun malından olması uygun olmayan bir şeyin eklenmesi ile bir köle satın alınarak özgür kılınmasını vasiyet etse, bu vasiyeti geçersiz mi kabul edersin? Hayır, bu vasiyeti geçersiz kabul etmem. Malvarlığının üçte biri üzerinden geçerlidir.

Peki, bir kimse belirli yüz dirhem karşılığında bir köle satın alınıp özgür kılınmasını vasiyet ettiği halde bu paraların içinde tedavülde olmayan bir veya daha fazla sütuk (değersiz) dirhem varsa, kalan parayla köle satın alınmasını emretmez misin? Söz konusu dirhemlerden birisinin başkasına ait olduğunun anlaşılması veya telef olması durumunda bu vasiyeti geçersiz mi kılacağız?

Burada soru şeklinde ortaya konan itirazlarla ilgili olarak şunlar söylenmiştir: "Bunların tamamı imamlarımız arasında görüş ayrılıklarına neden olan konulardır. Zaten Muhammed (rh.a.)'in genel olarak tutumu konuyu açıklayabilmek için "görüş ayrılıklarının olduğu bir konuyla ilgili olarak yine aynı şekilde görüş birliği bulunmayan bir meseleyi delil olarak getirmektedir."

Ancak konuyla ilgili olarak şu görüş de ileri sürülmüştür; "Ebû Hanife (rh.a.) tüm bu meseleleri birbirinden ayırarak şöyle der: Bir kimse tüm malvarlığı ile bir köle satın alınıp özgür kılınmasını vasiyet ettiğinde, mirasçılar bu vasiyete onay verse satın alma ve özgür kılma işlemi tümüyle onun tarafından yapılmış sayılır. Kölenin vela hakkı ona ait olur. Fakat onay vermezlerse "malvarlığının üçte biriyle köle satın alınmalıdır" diyecek olursak, vasiyet edeni razı olmadığı bir şeyle yükümlü kılmış oluruz.

Kendisine ait bir maldan ve başkasına ait bir maldan yaptığı vasiyet konusunda ise söz konusu üçüncü kişi vasiyete onay verse kölenin tamamı onun için satın alınmış olmaz ve köleyi özgür kılma işlemi tümüyle onun tarafından

yapılmış sayılmaz. Ayrıca vasiyetin, vasiyet eden kişinin malvarlığında uygulanması durumunda onu razı olmadığı bir şeyle sorumlu kılmak söz konusu olmayacaktır."

Bir kimse bir köle satın alınıp kendisi adına özgür kılınmasını vasiyet ettiği gibi malvarlığının üçte birini de birisine vasiyet etse, malvarlığının üçte biri, üçte bire ve değeri en düşük köleye göre paylaştırılır.

Çünkü mutlak olarak yapılan bir vasiyet ile en düşük olan şey sabit olur. Kesin olarak bilinen miktar budur. Bu bakımdan malvarlığının üçte biri, her bir vasiyet ile sabit olan miktara göre paylaştırılır. Buna göre kölenin değerine düşen payla köle satın alınıp özgür kılınır. Üçte birlik orana düşen pay ise bu oranda vasiyet edilen tarafa kalır.

Bir kimse "falancanın kölesinin satın alınarak kendi adına özgür kılınmasını" vasiyet etse, bu köle malvarlığının üçte biri karşılığında satın alınır.

Çünkü herhangi bir vasiyetin uygulama alanı malvarlığının üçte biridir.

Kölenin sahibi bu köleyi satmak istemezse, vasiyet edene ait malvarlığının üçte biri köle sahibi köleyi satana kadar alıkonur.

Çünkü bu üçte birlik pay, vasiyet ile kaplanmıştır. Elden çıkarılması imkansızdır. Vasiyeti uygulama olasılığı/umudu devam ettiği sürece bu üçte birlik payın bekletilmesi gerekir. Ancak köle ölecek olursa, vasiyetin uygulanma alanı ortadan kalkmış olacağından söz konusu vasiyeti yürürlüğe koyma olasılığı kalmaz. Bu bakımdan vasiyet eden üçte birlik pay ile satın alınacak şeyi belirlemişse söz konusu üçte birlik pay mirasçılara ait olur.

Bir kimse birisini vasi atayarak "şu yüz dirhemle bana bir köle satın alarak malvarlığımın üçte biri üzerinden bu köleyi benim adıma özgür kıl" dese, ardından vasi onun için söz konusu yüz dirhemle bir köle satın alarak onun adına bu köleyi özgür kılsa, bu yüz dirhemin tamamının veya bir kısmının başkasına ait olduğu anlaşılsa ya da vasiyet edenin borçlu olduğu ortaya çıksa, yüz dirhem de malvarlığının üçte birinden fazla olsa, vasi bu yüz dirhemi öder.

Çünkü köleyi satın alan odur. "Malı teslim alıncaya kadar satış bedelini ödeme yükümlülüğü onun zimmet borcudur"

Ayrıca burada vasinin vasiyetle ilgili hükümlere aykırı hareket ettiği ortaya çıkmıştır. Çünkü o, ölene ait malvarlığının üçte birinden daha fazlası karşılığında söz konusu köleyi satın almıştır. Ölenin vasiyetini ise malvarlığının üçte birini aşan miktarda uygulamak mümkün değildir. Dolayısıyla vasi, vasiyete aykırı hareket etmiş olacağından köleyi kendisi için satın almış olur. Buna göre satış bedelini ödemek onun zimmet borcu olduğu halde ölene malın dengini ödemekle yükümlü olur. **[28/18]**

Bu durumda vasi köleyi kendi adına özgür kılmış sayılır.

Çünkü kendisine ait bir mülkü özgür kılmıştır.

Daha sonra bir alacak (deyn) veya belirli bir mal (ayn) gibi ölene ait olduğu bilinmeyen bir malın ona ait olduğu ortaya çıksa, kölenin satış bedeli bu durumda malvarlığının üçte biri kapsamında kalsa vasi ödeme yükümlülüğünden kurtulur.

Çünkü daha sonra ortaya çıkan bu mal dolayısıyla vasinin vasiyete aykırı hareket etmediği ve vasiyetin asıl olanının da uygulandığı anlaşılmıştır. Bu yüzden herhangi bir yükümlülük ve ödeme sorumluluğu doğmaz.

Bir kimse kendisine ait bir kölenin satılıp bedeliyle başka bir köle satın alınarak özgür kılınmasını vasiyet etse, vasi köleyi satarak onun satışından elde ettiği bedelle başka bir köle satın alıp ölene ait malvarlığının üçte biri tutarındaki bu köleyi özgür kılsa, ardından satmış olduğu köle kusurlu olduğu gerekçesiyle kendisine geri verilse, vasi satış bedelini ödemekle yükümlü olur.

Çünkü alıcı konumunda bulunan odur. Akdin hukuku kapsamında kalan hususlarla ilgili sorumluluk ona aittir. Burada akdin hukuku ise kusuru nedeniyle satılan mal geri verildiğinde satış bedelini geri vermektir.

Daha sonra vasiye: "Bu köleyi sat" denir. Eğer satış bedeli diğer köleyi satın aldığı bedele ulaşırsa, özgür kılma işlemi daha önceki gibi ölü adına geçerli olur.

Çünkü bu durumda onun diğer köleyi satın alma ve ölü adına özgür kılma hususlarında vasiyete aykırı hareket etmeyip vasiyeti asıl alanında (mahal) uygulamıştır.

Ama miktardan az veya çoksa özgür kılma işlemi vasi tarafından yapılmış olur.

Çünkü her iki durumda da vasiyete aykırı hareket etmiş olur;

Vasiyet edenin satılmasını vasiyet ettiği kölenin satış bedeli, özgür kılınmak üzere satın alınan diğer kölenin satış bedelinden düşükse bu hüküm açıktır. Ama bundan fazla ise hüküm yine böyledir. Çünkü vasiyet sahibi, kölenin satış bedeliyle satın alınacak bir başka kölenin kendisi adına özgür kılınmasını vasiyet etmiştir. Halbuki burada satın alınan köle, bedelin bir kısmıyla satın alınmıştır. Bu da vasiyetin kapsamında yer almayan bir durum olup, vasi her iki halde de köleyi kendisi için satın almış ve köleyi özgür kılma işlemi onun tarafından gerçekleştirilmiş olur. Bu bakımdan elde edilen satış bedeliyle başka bir köle satın alarak onu ölen adına özgür kılar.

Satılan köle, kusuru dolayısıyla geri verilmediği halde, onun bir başkasına ait olduğu anlaşılsa alıcı, vasiye satış bedeli tutarında başvurur.

Çünkü satış bedeli, satış sözleşmesinin bir hükmü olarak ondan teslim alınmıştır. Bu bakımdan özgür kılma işlemi bizzat vasi tarafından gerçekleştirilmiş olur. Çünkü bu durumda vasiyetin geçersiz olduğu ortaya çıkar. Nitekim vasi, ölen adına uygulanması mümkün olmayacak şekilde bir köle satın alacak olsa, şu temel kural gereğince, köleyi kendisi adına satın almış olur; "Satış sözleşmesinin, adına mal alınan kişi hakkında uygulanması mümkün olmayınca sözleşmeyi yapan kişi

hakkında uygulanması gerekir." Bu bakımdan özgür kılma işlemi, bizzat vasi tarafından gerçekleştirilmiş olur.

Vasi burada mirasçılara miras paylarıyla ilgili olarak herhangi bir şekilde başvuramaz.

Çünkü ölü bu malla ilgili olarak herhangi bir şekilde vasiyette bulunmamıştır. Bu bakımdan vasinin başvurması mümkün olmaz. Nitekim vasi, yetim için ona ait miras payıyla bir şey satın alsa veya ona ait miras yapından bir şey satsa ve bundan başka malı olmayan yetimin söz konusu malı borçla ilgili olsa, vasi yetim dışındaki mirasçıların payına başvuramamaktadır.

Üç yüz dirhem tutarında malı olan bir kimse malvarlığının üçte biri ile bir köle satın alınıp kendisi adına özgür kılınmasını vasiyet ettikten sonra, vasi yüz dirheme bir köle satın alıp özgür kılsa ve kalan iki yüz dirhemi mirasçılara paylaştırsa ardından köle, başka birisine ait olduğu için eski statüsüne döndürülse ve vasinin başka bir köle satın almak üzere geri teslim aldığı yüz dirhem telef olsa Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre "vasi, mirasçıların aldıkları paranın üçte birini almak üzere onlara başvurur. Önceki paylaştırma işlemi vasiyet edenin amacı gerçekleşmediği sürece geçersiz olur." Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise "vasinin, mirasçılara paylarını dağıtması geçerlidir. Vasi, vasiyet artık geçersiz duruma geldiği için mirasçılara düşen paylara başvuramaz." Olay bu yönüyle "Hac" konusunda açıkladığımız meseleye benzemektedir.

Bir kimse belirli bir kölenin satın alınıp kendisi adına özgür kılınmasını vasiyet ettikten sonra, vasi bu köleyi satın alsa, ardından köle ölse vasiyet geçersiz duruma gelir.

Çünkü vasiyet belirli bir kişiyle ilgili olarak yapılmıştır. Dolayısıyla başka bir kişi hakkında uygulanması mümkün değildir. İşte vasiyetin ilgili olduğu konu ortadan kalktığı için vasiyet de geçersiz olur.

Yine bu köle özgür kılınmadan önce kısas gerektiren bir suç işleyip suçu dolayısıyla mağdur tarafa verilecek olsa, vasiyetin ilgili olduğu konu yani vasiyet edenin mülkü ortadan kalktığı için bu vasiyet geçersiz olur. **[28/19]**

Mirasçılar köleyi fidyesini vererek kurtarırlarsa fidyeyi bağış olarak vermiş olurlar. Köle ölen adına özgür kılınır.

Çünkü köle bu durumda işlediği suçla ilgili sorumluluktan kurtulur. Vasiyet sahibinin mülkiyetinde vasiyetin uygulanacağı konu olarak kalır.

Burada mirasçılar fidyeyi verme noktasında zorunlu olmayıp, bu işlemi bağış yoluyla yapmış olurlar.

Çünkü köle hüküm bakımından vasiyet edenin mülkiyetinde olmaya devam eder. Bu yönüyle olay, "mirasçıların vasiyet sahibi hayatta iken köleyi işlediği suçla ilgili fidyeyi ödeyerek kurtarmaları" gibi değerlendirilir.

Malvarlığının üçte biri dışında kalan ve bu durumda bulunan bir cariyesinin özgür kılınmasını vasiyet etmişse hüküm yine böyledir.

Özgür kılınmak üzere satın alınan cariye veya normal statülü cariye, özgür kılınmadan önce doğum yapsa, doğan çocuk mirasçıların kölesi olur.

Çünkü özgür kılınma doğrultusunda yapılan vasiyet çocuğa geçmez. Onun hakkında geçerli değildir. Çünkü bu durumda ölü, vela hakkıyla sorumlu tutulmuş olur. Halbuki burada ölü çocuğun değil cariyenin vela hakkını üstlenmiştir.

Cariye ise özgür kılınmadan önce hüküm olarak ölünün mülkiyetinde kalmaya devam eder. Bu yönüyle çocuğun statüsü ondan ayrılır. Ancak mirasçılar, cariye ölenin vasiyetiyle kaplanmış olduğu için ona sahip olamazlar. Fakat çocuk açısından böyle bir durum söz konusu olmadığından çocuk mirasçılara ait olur.

Özgür kılınmak üzere satın alınan cariye ve normal statülü cariye mirasçıların evlenilmesi ebediyen haram olan bir yakını ise, ölen tarafından özgür kılınmadığı sürece, bu durum dolayısıyla özgürlüğüne kavuşamaz.

Çünkü cariyenin vasiyet konusu ve vasiyetle uğraşması onun mülkiyetinin mirasçılara geçmesine engel oluşturur. Hatta cariye hüküm bakımından ölenin mülkü olmaya devam eder. Bu yüzden cariyenin vela hakkı da kendisini özgür kılan ölüye ait olur.

Söz konusu cariyeyi mirasçılardan birisi kendi adına özgür kılacak olsa, özgür kılma işlemi ölen adına gerçekleşmiş olur.

Çünkü söz konusu belirli mal (ayn) ile yani cariyeyle ilgili özgür kılma işlemi ölen tarafından hak edilmiştir. Bir kişi tarafından belirli bir malla ilgili olarak herhangi bir yönde kazanılan bir hak hangi açıdan gerçekleşirse gerçekleşsin kazanılmış olduğu yönde meydana gelmiş kabul edilir.

Mirasçı söz konusu cariyeye "eve girersen özgürsün" veya "ölümümden sonra özgürsün" dese, bu cariye müdebber statüsüne girmez. Ancak cariye eve girince veya bunu söyleyen mirasçı ölünce cariye yine vasiyet edip ölen kişi adına özgür kılınmış olur.

Çünkü mirasçı cariyenin bedeline, fazlalıklarına (zevâid) ve kazancına sahip olduğu için, hüküm bakımından onun da sahibi olarak kabul edilir. Yalnız mirasçı vasiyet sahibinin vasiyetini iptal anlamı taşıyan konularda, cariyenin sahibi olarak kabul edilmezken, vasiyetin uygulanması anlamını taşıyan kullanımlarında mülk sahibi gibidir. Bu bakımdan cariyenin özgür kılma işlemini kendisinin ölümüne veya başka bir koşula bağlaması mümkündür. Koşul gerçekleştiğinde ise cariyenin özgür kılma işlemi uygulanmış gibi kabul edilir. Cariye ölen adına özgür kılınmış olur.

Mirasçı bu yönüyle vasiden ayrılır. Çünkü vasi cariyenin özgür kılınmasını koşula bağlasa, buradaki koşula bağlama işlemi geçerli olmaz.

Çünkü vasi cariyenin maliki değildir. Başkası tarafından görevlendirilme (tefviz) dolayısıyla kullanımda bulunmaktadır. Burada görevlendirilen kişi özgür kılma işlemini uygulamak durumundadır. Kendisine uygulama doğrultusunda görev verilen bu kişinin özgür kılma işlemini koşula bağlaması geçersizdir.

Mirasçı, cariyeye "eğer kabul edersen bin dirhem karşılığında özgürsün" dese, cariye bunu kabul etse, herhangi bir karşılık olmaksızın özgür olur.

Çünkü cariye, koşulun meydana gelmesi dolayısıyla değil ölen tarafından yapılmış vasiyet yüzünden özgür kılınmış olur. Bu vasiyet de zaten karşılıksız olarak yapılmıştır.

Bir kimse zıhar[7] veya başka bir şeyin keffareti gibi zaten yerine getirmekle yükümlü olduğu bir konuyla ilgili olarak, bir köle satın alınıp özgür kılınmasını vasiyet etse, bu vasiyet malvarlığının üçte biri üzerinden gerçekleştirilir.

Çünkü vasiyet bulunmadığı takdirde söz konusu kişinin ölümünden sonra onun adına köle özgür kılmak gerekmez. Ama böyle bir vasiyette bulunursa, bağış nitelikli kullanımları gibi malvarlığının üçte biri üzerinden geçerli olur.

Zekat ve farz olan hacla ilgili olarak yapılan vasiyetin hükmü de böyle olup daha önce bu konuyu açıklamıştık.

Bir kimse kendisi adına bir köle alınıp özgür kılınmasını vasiyet etse, onun için köle satın alınsa veya malvarlığının üçte biri dışında kalan bir cariyenin özgür kılınmasını vasiyet etse, bunlara karşı bedeni etkileyen bir suç (cinaye) işlense, - suçlu ya da yakınlarının ödeyeceği- tazminat (erş) mirasçıların olur.

Çünkü erş, vasiyetle ilgili olmaması bakımından çocuk gibi değerlendirilir. Mirasçı ölenin vasiyetiyle ilgili olmayan konularda söz konusu cariyenin sahibi gibidir. İşte bu gerekçe dolayısıyla cariyenin kazancı mirasçılara ait olur. [28/20]

Mirasçı bu cariyeyi evlendirse, evlilik akdi geçerli olmaz.

Çünkü evlendirme yetkisi, cariyenin kuru mülkiyetine sahip olmakla bağlantılıdır. Mirasçılar ise cariye ölenin vasiyetiyle kaplanmış olduğu için onun kuru mülkiyetine sahip değildirler.

Koca, kendisiyle evlendirilen cariyeyle cinsel ilişkide bulunmuşsa, bu ilişki şüpheye dayalı olduğu için, had cezası düşer. Fakat mehir ödeme yükümlülüğü doğar. Olay bu yönüyle "cariyenin bir çocuk doğurup bu çocuğun mirasçılara ait olması" gibi değerlendirilir.

Bir kimse belirli bir kölesinin satılıp elde edilen bedelin yoksullara sadaka olarak verilmesini vasiyet etse, vasi köleyi satıp bedeli teslim aldığı halde bu para

---

[7] **Zıhar;** kocanın, karısını, ebediyen evlenmesi haram olan bir kadının kendisine bakılması haram olan arkası, karnı, uyluğu gibi bir organına benzetmesidir. Böyle bir durumda koca, keffaret vermeden meselâ iki ay peşi sıra geceden niyetle oruç tutmadan karısıyla cinsel ilişkiye giremez.

onun elinde iken telef olsa ardından kölenin başka birisine ait olduğu anlaşılsa Ebû Hanife (rh.a.)'nin ilk görüşüne göre "vasi bunu ödemekle yükümlü olur. Hiç kimseye herhangi bir şekilde başvuramaz"

Çünkü bu vasiyet, kölenin başka birisine ait olduğu ortaya çıktığı için geçersiz duruma gelmiştir. Burada satış bedelini teslim alan vasi olduğuna göre, söz konusu bedelin dengini alıcıya ödemekle yükümlü olacaktır.

Vasi mirasçılardan hiç birisine herhangi bir şekilde başvuramaz.

Çünkü ölen, mirasçıların payına düşen mallarla ilgili olarak bir vasiyette bulunmamıştır.

Ebû Hanife (rh.a.) daha sonra bu görüşünden vazgeçerek şöyle demiştir: "Vasi, ödediği satış bedeli oranında ölenin malına başvurur." Ebû Yusuf ve Muhammed (rh. a.)'in görüşü de böyledir.

Çünkü vasi, bu satış sözleşmesini yaparken ölen adına hareket etmektedir. Onun için yaptığı iş nedeniyle doğan herhangi bir sorumluluk durumunda ölene başvurur. Bu, vasinin ölüdeki alacağı gibi değerlendirilir. Malvarlığının tamamından tahsil edilir.

İbn Sema'a, Muhammed (rh.a.)'den şöyle bir görüş nakletmektedir: "Vasi, ödediği bedelle ilgili olarak ölenin malvarlığına üçte bir oranında başvurur.

Çünkü vasinin buradaki ödeme yükümlülüğü ölenin vasiyeti dolayısıyla doğmuştur. Vasiyetin uygulama alanı (mahal) ölene ait malvarlığının üçte biridir. Bu yüzden vasinin başvurma hakkı üçte birlik oranla sınırlıdır.

Allah daha iyi bilir.

VASİ VE VASİYET

Ölen kişi vasiyetnamede geride bıraktığı malvarlığını (terikesini) da yazar.

Çünkü yazılı belge, anlaşmazlık durumlarında başvurmak için kullanılan sağlam bir kanıttır. Zaten anlaşmazlık çoğunlukla vasiyet edenin elinde bulunan terike üzerinde yaşanır. Bu bakımdan vasiyet edenin terikeyi yazılı belgede anması gerekir.

Söz konusu kişi vasiyetnameye "bu hastalığım dolayısıyla veya bu yolculuğum sırasında ölecek olursam, şu şekilde hareket edilsin" diye yazdığı halde, hastalığı iyileşse ya da yolculuktan sağ-salim dönse, bu vasiyet geçersiz duruma gelir.

Çünkü bu kişi vasiyeti koşula bağlamış, fakat bu koşul gerçekleşmemiştir. Zaten başka birisine yapılan vasiyet, söz konusu kişiyi yerine geçirmek (halef kılmak) anlamına gelir. Bu yüzden vekillik gibi koşula bağlanabilir. Ya da vasiyet

söz konusu kişiye velilik vermek anlamına gelir. Hakim atamak gibi değerlendirilerek koşula bağlanabilir.

Bir kimse iki vasi atadığı halde bunlardan birisi ölse, hakim onun yerine başka bir vasi görevlendirir. Bu konuyu üç başlık altında incelemek mümkündür;

Ebû Hanife ve Muhammed (rh.a.)'e göre sınırlı bir takım konularda istihsan deliline göre vasilerden birisi tek başına kullanımda bulunabildiği halde ilk olarak vasiler tek olarak kullanımda bulunamaz.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise vasilerden her biri kendi başına kullanım yetkisine sahiptir. Onun görüşündeki bakış açısı şöyledir: "Vasiyetler, vasiye kullanımda bulunabilme doğrultusunda velilik yetkisi verir. Velilerden her biri ise "nikah akdi konusunda iki kardeş ile ana-babanın durumunda olduğu gibi" tek olarak kullanımda bulunabilme yetkisine sahiptir. Çünkü velilik yetkisi, bölünme (tecezzi) kabul etmez. Velilerden her biri açısından, bu yetkiyi doğuran nedenin tekamül etmesi dolayısıyla da, iki vekilin durumunun aksine hüküm sabit olur. Çünkü vekillik, birinin yerine geçmek anlamına gelir. Bir kimse iki kişiyi kendi yerine vekil atadığı zaman taraflardan hiç biri için tek başına kullanımda bulunabilme yetkisi doğmaz. [28/21]

Bu konuyu şu şekilde açıklayabiliriz: "Vasi için kullanımda bulunabilme hakkı ancak vasiyi atayan kişinin velilik yetkisi sona erdikten sonra doğar. Vekillik ise temsil edilen kişinin de velilik yetkisinin bulunmasını gerektirirken yerine geçme (halef olma) yoluyla doğan velilik yetkisi asılın velilik yetkisinin düşmesini gerektirir. Çünkü babayla birlikte bulunan dedenin durumunda olduğu gibi, yerine geçmenin (halefin) asıl yerine geçebilmesi için bu gereklidir."

Buna karşılık Ebû Hanife ve Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir: "Burada velilik yetkisinin doğmasını sağlayan neden söz konusu görevi başkasına vermektir (tefviz). Bu bakımdan görev verme işleminin nedenini dikkate almak gerekir. Zaten söz konusu kişi bu iki kişiye kullanımda bulunabilme hakkını vermiştir. Bu iki kişiden her biri, söz konusu neden bakımından buradaki gerekçenin (illet) bir yarısı gibidir. Gerekçenin yarısı iki kardeşin aksine hüküm olarak herhangi bir şeyin sabit olmasını sağlamaz. Çünkü iki kardeş olayındaki neden kardeşliktir. Her biri açısından bu neden tam olarak bulunmaktadır.

Bu noktayı şu şekilde açıklayabiliriz: "Vasiyi atayan kişinin (vasi atayan) ölümünden sonra vasi açısından doğan kullanımda bulunabilme yetkisi vasi atayanın seçimine ve rızasına dayanır. Vasiyet atayan ise iki kişinin ortak görüşüne razı olmuştur. Zaten tek kişinin görüşü, iki kişinin ortak görüşü gibi olamaz. Bu noktada vasi atayanın amacı, kendisi ve mirasçılarıyla ilgili yararı artırmaktır. Bu amacın gerçekleşme olasılığı ise iki kişinin ortak görüşünün bulunduğu durumlarda daha kuvvetli ve açıktır. İşte olay bu açıdan bakıldığında vekilliğe benzemektedir.

Ancak cenaze işlemleri, küçük için zorunlu olan şeylerin satın alınması, borçların ödenmesi, emanet malların geri verilmesi, belirli bir malla ilgili olarak yapılan vasiyetin uygulanması, bağışın kabul edilmesi ve davada söz konusu kişiyi temsil etme gibi sınırlı bir takım konularda kıyas deliline göre, görevlendirilen kişiler, yukarıda açıkladığımız gerekçe dolayısıyla, tek başlarına hareket edemezler.

Fakat biz istihsan deliline göre bunun mümkün olduğunu kabul ederiz. Çünkü cenaze işlemlerinin geciktirilmesi mümkün değildir. Nitekim bu sırada görevlendirilen kişinin orada olmaması (gaib) olasılık dahilindedir. Bu bakımdan her ikisinin ortak görüşünü almak ölünün yararına değil zararına olacaktır. Çocuk için satın alınması zorunlu şeyler bakımından da hüküm böyledir. Çünkü bunlar onun ihtiyacını gidermeye yöneliktir ve geciktirilemez. Aslında önemli ve açık olan nokta şudur: "Vasi atayan, amacın gerçekleştiği durumlarda söz konusu kişilerden her birinin tek başına ortaya koyduğu görüşe razı olmuştur."

Borçların ödenmesi konusunda ise "vasinin uygulama veya görüşüne ihtiyaç duyulmaksızın alacaklının alacağını tek başına tahsil etme hakkı" vardır. Emanet malın geri verilmesiyle ilgili hüküm de böyledir.

Belirli bir malla ilgili olarak yapılan vasiyetin hükmü de eğer söz konusu mal üçte birlik oranı aşmıyorsa böyledir. Vasiyet edilen kişinin bu malı alma hakkı olduğu gibi, görevlendirilen kişilerden birisi teslim konusunda ona yardımcı olabilir.

Herhangi bir davada söz konusu kişinin temsil edilmesi noktasında ise her iki kişinin ortaklaşa görüşünü almak imkanı yoktur. Görmez misin hakim huzurunda her ikisi birlikte bulunsa bile içlerinden sadece birisi konuşabilir. Çünkü ikisi birlikte konuşacak olsa hakim onlardan hiç birinin sözünü anlamaz. İşte bu yüzden vekillerden birisi davaya bakma görevinin tek başına alma yetkisine sahiptir.

Bağışın ve sadakanın kabul edilmesi ise zaten bir velilik yetkisi gerektirmez. Görmez misin çocuk böyle bir şeyi bizzat kabul edebilir. Ayrıca çocuğun bakımını üstlenen üçüncü bir kişi ona yapılan bağışı kabul edebildiğine göre vasilerden birisinin böyle bir kullanımı öncelikle mümkün olmalıdır.

Alacağın istenmesi ve emanetin geri istenmesi konuları arasında ise ayrılık söz konusudur.

Çünkü (emanet söz konusu olduğunda) bunun ertelenip geciktirilmesi ve bu noktada her iki kişinin ortak görüşünü almak mümkündür; bu şekilde temsil edilen kişi yararına hareket edilmiş olur. Tek kişinin koruması, iki kişinin birlikte koruması gibi değildir. Zaten vasi atayan da her ikisinin birlikte korumasına razı olmuştur. Muhammed (rh.a.) bunu *"el-Asl"* adlı kitapta anmıştır.

[28/22] Söz konusu kişi bu iki kişiyi ayrı ayrı vasi ataması durumunda hocalarımızın çoğuna göre: "vasilerden her birinin, ayrı ayrı atanan iki vekil gibi tek başlarına kullanımda bulunabilme" yetkileri olur."

Ancak daha doğru olan görüş her iki konuda da farklılığın olmasıdır.

Çünkü vasiyetin bağlayıcı olup uygulanabilir duruma gelmesi, ölüm sırasında gerçekleşir. Vekilliğin aksine ölüm sırasında söz konusu iki kişinin birlikte vasi olarak atanması sabit olur. Çünkü vasiyi atayan kişi, ikinci kişiyi de vasi atamakla onun ilk kişiyle birlikte hareket etmesini amaçlamaktadır. İlk kişinin vasi atanmasından vazgeçme yetkisine sahip olduğu gibi ikinci kişinin onunla birlikte hareket etmesini sağlama yetkisine de sahiptir. Çünkü bir kimse "amacını gerçekleştirebileceği" düşüncesiyle başka birisini vasi atadıktan sonra onun böyle bir amacı gerçekleştiremeyeceğini anlayınca, bir başkasını da onunla birlikte görevlendirebilir. Bu bakımdan olay iki vekilin durumunun aksine söz konusu iki kişinin birlikte vasi olarak görevlendirilmesi gibi değerlendirilir. Çünkü vekillik durumunda vekil edenin görüşü kalıcılığını korumaktadır. Vekil yetersiz kaldığında vekil eden bizzat işlemi devam ettirme imkanına sahiptir. Bu bakımdan vekil edenin amacı "ikinci kişinin ilk kişiyle birlikte hareket etmesini sağlamak" olmayıp onlardan her birini tek başlarına hareket edebilecek şekilde kendi yerine geçirmektir(inabe).

Bu vasilerden birisi öldüğünde hakim onun yerine başka bir vasi görevlendirir.

Ebû Hanife ve Muhammed (rh.a.)'e göre bu hükmün gerekçesi şöyledir: "Hayatta kalan vasi, kullanımlar konusunda tek başına yetersiz kalır. Hakim de yarar-zarar ilişkisini değerlendirme (nazar) noktasında, ölen vasi atayanın yerine geçer. Tek başına bu değerlendirmeyi yapma hususunda yetersiz kalacağı için hayattaki vasiyetle birlikte başka bir vasi görevlendirir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise bunun açıklaması şöyledir: "Vasilerden hayatta kalan, tek başına kullanımda bulunabilme yeterliliğine sahip olsa bile vasi atayan kendi haklarıyla ilgili olarak iki kişinin kullanımda bulunmak üzere yerine geçmesini amaçlamaktadır. Bu amacın gerçekleşmesi de başka bir vasinin daha görevlendirilmesine bağlıdır. Çünkü vasilerden ölenin görüşü hükmen kendisini görevlendiren kişinin görüşü bağlamında geçerliliğini korur.

Hasan b. Ziyâd, Ebû Yusuf (rh.a.)'tan şöyle bir görüş daha nakletmiştir: "Hayatta kalan vasi, burada tek başına kullanımda bulunma yetkisine sahip değildir. Çünkü vasi atayan onun tek olarak ortaya koyacağı görüşe razı olmamıştır. Bu bakımdan vasi, "vasi atayanın razı olmadığını bildiği hususlara" razı olamaz.

Ancak vasinin başka birisini vasi olarak görevlendirmesi bundan farklıdır. Nitekim vasi başka birisini vasi atayıp ölse, bu kişi bize göre hem ölen vasinin hem de ilk vasi atayanın terikeleri üzerinde yetkili vasi olur.

Şafii (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Bu kişi kesinlikle ilk vasi atayanın vasisi olmaz"

İbn Ebi Leyla ise şöyle demektedir: "İlk vasi, ilk vasi atayanın vasiyeti konusunda söz konusu kişiyi vasi atamadıkça bu kişi ilk vasinin terikesi konusunda vasi olmaz."

Şafii (rh.a.)'nin görüşündeki bakış açısı şöyledir: "Vasi, statü bakımından vekil gibi değerlendirilir. Çünkü vasi, ilk vasi atayanın vasiyeti dolayısıyla bir sözleşme ile söz konusu vasi atayanın ölümünden sonra kullanımda bulunmak üzere görevlendirilmiştir. Bu bakımdan yine bir sözleşme ile söz konusu kişi hayatta iken kullanımda bulunmak üzere görevlendirilmiş birisi yani bir vekil gibi değerlendirilir. Ayrıca vekillik, vekil edenin ölümü ile sona erer. Vekil bu konuyla ilgili olarak başka birisini vekil atayamaz. İşte ölen vasiyle ilgili hüküm de böyledir.

Ancak olaylar arasında fark bulunduğunu düşünmek anlamsızdır. Çünkü vasiyle ilgili olarak doğan kullanım hakkı, vasi atayanın bu noktadaki yetkisinin düşmesinden sonradır. Çünkü her iki durumda da kullanım hakkı, kendisi kullanımda bulunabilme konusunda görevlendirildiği zaman doğar. "Hüküm bakımından mülkiyetinin devam ettiği dikkate alınarak bir kimsenin malıyla ilgili olarak yaptığı vasiyet" geçerli olduğu gibi, yine "hüküm bakımından yetkisinin devam ettiği dikkate alınarak vasi atayanın, vasi atama işlemi geçerli olur.

Buradaki açıklamalarımızdaki fıkhi incelik şu şekildedir: "Vasi atayan, söz konusu vasinin görüşüne razı olmuştur. Bu noktada tüm insanlar birbirinden farklıdır. Bu bakımdan vasi atayanın söz konusu vasiyle ilgili rızası, başka birisinin görüşüne de razı olduğu anlamına gelmez. İşte bu yüzden bana göre vasi başka birisini vekil atayamaz."

Biz Hanefîlerin konuyla ilgili delilimiz ise şöyledir: "Vasi, kendisine iletilmiş, verilmiş yetkiye dayanarak kullanımda bulunmaktadır. Bu bakımdan dede gibi bir başkasını vasi olarak atama yetkisine sahiptir."

Bunu şu şekilde ortaya koyabiliriz: "Vasi atayana ait olan kullanım yetkisi mali konularda vasiye geçmekte ona iletilmektedir. Ekonomik olmayan kişisel hususlarda ise bu yetki dedeye geçmektedir. İşte dede kendisine geçmiş olan yetki alanı noktasında babanın yerine geçtiği gibi vasi de kendisine geçmiş olan yetki
[28/23] alanı noktasında aynı konumdadır. Çünkü vasi ilk kişinin yerine geçendir (halef). Buradaki yerine geçme durumu göz önüne alınarak ilk kişi hüküm bakımından var kabul edilir. Zaten (yerine geçen) halef, asılın bulunmadığı durumlarda onun işlemlerini yapar. Halef olma hükümlerinin sabit olabilmesi için asılın bulunmaması koşuldur."

Bu konuyu şöyle açıklamak mümkündür: "Vasi atayanın amacı kendisini aşan, yetersiz kaldığı noktalarda vasinin görüşünden yararlanmaktır. Amacını tamamlamadan önce ölümün kendisinin alacağını bilmekle birlikte, vasiden yardım istediğine göre, bu amacın gerçekleştirilmesi hususunda onun bir başkasını vasi olarak görevlendirilmesine razı olmuş demektir. İşte bu yönüyle vasi, vekilden

ayrılır. Çünkü vekillik olayında vekil eden vardır. Amacını bizzat gerçekleştirme imkanına sahiptir. Bu bakımdan vekil edenin verdiği vekillik, vekilin bir başkasına vekillik vermesine ya da kendisi öldüğünde başka birisini vasi atamasına razı olduğu anlamına gelmez."

İbn Ebû Leyla ise konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Söz konusu kişi mutlak olarak birisini vasi atayınca kendisini aşan ve yetersiz kaldığı ihtiyaçları ve hakları noktasında vasiyi yerine geçen halefi kılmaktadır. Bu da ölenin terikesiyle sınırlıdır. Halbuki vasi atayanın terikesi üzerinde kullanımda bulunmak onun ihtiyaçları arasında değildir. Vasi atayan bu konuda net bir açıklama yapmadığı sürece vasi böyle bir yetkiye sahip değildir."

Ancak biz buna karşılık şunları söyleyebiliriz: "Bu kişi kendisine yapılan vasi olma teklifini kabul ettikten ve vasi atayan öldükten sonra ilk vasi atayanın bıraktığı mallar ve küçük çocuklarıyla ilgili kullanımlar da tıpkı kendi terikesiyle ilgili kullanımlar gibi ihtiyaçları arasına girer."

Bunu şöyle açıklayabiliriz: "Söz konusu kişi, ölümünden sonra başka birisine nakledilebilecek ve bizzat yapma yetkisinin olduğu her konuda, ikinci vasiyi yerine geçen halefi kılmış, onu kendi yerine geçirmiştir. İşte ilk vasi hayatta iken her iki terike üzerinde kullanımda bulunma yetkisine sahip olabileceğine göre, ikinci vasi, mutlak olarak yapılan vasi atama işlemi dolayısıyla her iki terikede kullanımda bulunabilme noktasında onun yerine geçer.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü de böyledir. Ancak ikinci kişiyi vasi atarken sadece kendi terikesi üzerinde onu yetkili kılmışsa, buradaki özele indirgeme ve sınırlama işlemi (tahsis) ile hareket edilir.

Çünkü ilk vasi buradaki sınırlama işlemi ile hayatta olsun, ölmüş olsun, bir başkasının mülkiyeti üzerinde kullanımda bulunmanın getireceği günahı (vebal) yüklenmeme amacını gütmüştür.

Bir kimse kendisine vasi olma noktasında yapılan teklifi vasi atayan hayatta iken kabul ettiği halde o öldükten sonra bu görevi bırakmak istese bile bırakamaz. "Vasi atama işlemi" kendisini bağlar.

Çünkü amaç, vasi atayanın yararını artırmak ve ona gelebilecek zararları ortadan kaldırmaktır. İşte vasinin teklifi kabul edip vasi atayan öldükten sonra reddetmesi câiz olsaydı, vasi atayan bu yüzden zarar görürdü. Çünkü vasi atayan, onun kabulüne dayanarak bir başkasını vasi atama ve işlerini görme konularını terk etmiştir. Dolayısıyla söz konusu vasi bu teklifi kabul etmekle karşısındaki kişiyi aldatmış gibi olur. Böyle bir şey haramdır. Zararın giderilmesi bir ilkedir.

Mal vasiyet etmek ise bundan farklıdır. Çünkü vasiyet edilen kişi vasiyet eden hayatta iken kabul etmiş olsa bile, o öldükten sonra bu vasiyeti reddedebilir.

Çünkü buradaki amaç vasiyet edilen kişinin yararını artırmaktır. Onun vasiyeti reddetmesi bir zarar anlamına gelmez. Zaten aldatma konusu vasi atayan açısından dikkate alınan bir haktır. Çünkü vasiyet edilen kişi bu vasiyeti reddettiğinde mal telef olmaz bilakis mirasçıların olur. Böyle bir şey ise İslam dinine göre vasi atayan açısından bir hayırdır.

Kendisine vasi olma teklifi yapılan kişi vasi atayan ölene kadar kabul beyanında bulunmamışsa, seçimlik hakka (muhayyerlik) sahiptir; isterse kabul eder, isterse reddeder.

Çünkü bu kişinin başkasına ait bir malı üzerinde kullanımda bulunması bağış niteliklidir. Vekillikte olduğu gibi, kabul etmediği sürece teklifin bir bağlayıcılığı yoktur. Ayrıca burada teklifin reddedilmesinde teklif götüren kişi açısından bir aldatma da yoktur. Ancak vasi atayan, karşısındaki kişinin kabul edip etmeyeceğini bilmeden bu yola başvurduğu için kendisi aldanmıştır.

Söz konusu kişi vasi atayanın teklifini yüzüne karşı reddettikten sonra vasi atayan: "ben senin bu şekilde davranacağını düşünmüyordum. Benim bu teklifimi kim kabul eder peki?" dese ve vasi, vasi atayan ölene kadar bekleyip ardından bu teklifi kabul etse vasi atama işlemi gerçekleşmez.

[28/24] Çünkü bu kişi kendisine yapılan teklifi, vasi atayanın yüzüne karşı reddedince vasi atama işlemi geçersiz duruma gelir. Bu aşamadan sonra kabul edilmesi mümkün olmaz.

Ama vasi atayanın (vasi atayanın) yüzüne karşı değil de başka bir şekilde reddettiği halde, halkın bu konudaki sözlerini işittiği için söz konusu teklifi kabul etse, bu kişi bize göre vasi olmaz.

Züfer (rh.a.) ise şöyle demektedir: "Bu kişi vasi olur. Çünkü söz konusu kişinin vasi atayanın yüzüne karşı olmaksızın bu teklifi reddetmesi vasi atayana ulaşınca tamamlanıp bağlayıcılık kazanır. Fakat vasi teklifi kabul edinceye kadar bu red, vasiye ulaşmamışsa söz konusu red hiç olmamış gibi kabul edilir.

Ancak buna karşılık biz şunları söyleyebiliriz: "Söz konusu kişi, teklifi kabul etmeden önce vasi atayanın yüzüne karşı ve onun olmadığı yerlerde teklifi reddetme konusunda tek başına hareket etmektedir. Bu bakımdan teklifi reddedince sözleşme de geçersiz olur. Bu aşamadan sonraki kabulü dikkate alınmaz.

Söz konusu kişi vasi atayan hayatta iken kendisine yapılan teklifi reddetmediği halde, öldükten sonra kabul etmişse, buradaki vasi atama işlemi "teklif götürülen kişinin vasi atayanın yüzüne karşı bu teklifi kabul etmesi" gibi hatta bundan daha öncelikli bir şekilde bağlayıcı olur.

Çünkü bu kişinin yetkili olduğu dönem, vasi atayanın ölümünden sonra başlar. Dolayısıyla bu durumdaki kabulü, yetkili olduğu dönemin girmediği döneme göre daha bağlayıcıdır.

Ayrıca teklifin kabul edildiğini gösteren bir delil, kabul beyanının açıkça yapılması gibi değerlendirilir. Hatta teklif edilen kişi ölenin bıraktığı terikenin bir kısmını satsa veya mirasçılara ihtiyaç duydukları bazı şeyler satın alsa ya da alacaklarını istese yahut borçlarını ödese kendisine yapılan teklifi kabul ettiğini ve buna razı olduğunu gösteren bazı işlemlerde bulunduğu için buradaki vasi atama işlemi bağlayıcı olur. Olay bu yönüyle onay verdiği veya bozduğunu gösteren işlemleri bulunup lehine muhayyerlik koşulu ileri sürülen kişinin durumu gibi değerlendirilir. Bu kişinin bu tarzdaki işlemleri açık beyanı gibi kabul edilir.

Bu konuyla ilgili temel kural Peygamber (s.a.v.)'in Berire'ye söylediği şu sözdür:

إِنْ وَطِئَكِ الزَّوْجُ فَلَا خِيَارَ لَكِ

"Kocan seninle cinsel ilişkide bulunduysa artık muhayyerlik hakkın kalmaz."[8]

Mirasçıların tümü veya bir kısmı vasiyi hakime şikayet ederse, vasinin vasilik kurallarına aykırı bir hareketi (ihanet) ortaya çıkmadıkça, hakim onu görevinden uzaklaştıramaz (azledemez).

Çünkü onu vasi atayan seçmiş ve onun bu görevi yerine getirmesine razı olmuştur. Halbuki şikayetçinin bu şikayeti haksız olabilir. Bu bakımdan hakim, vasilik kurallarına aykırı hareketini görmedikçe vasiyi değiştirmez. Yarar-zarar ilişkisini gözetmek bakımından ölenin yerine geçmez.

Hakim, vasilik kurallarına aykırı hareketlerde bulunduğunu öğrenince vasinin görevine son verir.

Çünkü vasi atayan onu seçerken onun güvenilir ve emin olduğunu göz önünde bulundurmuştur. Açık olan husus şudur: "Vasi atayan, vasinin kurallara aykırı hareketini görünce onun görevine son verir." İşte hakim de yarar-zarar durumunu gözetmek bakımından ölüm sonrasında vasinin yerine geçer.

Vasi, hakime gelerek kendisinin kullanımlar noktasında yetersiz kaldığını söylese hakimin olayı incelemesi gerekir. Buna göre hakim vasinin âdil ve fakat tek başına kullanımda bulunma yeterliliği olmayan birisi olduğunu öğrenirse, onun yanında birisini daha görevlendirir.

Çünkü hakim böyle bir yola başvurmazsa, vasi ya kendi haklarıyla ilgili kullanımları noktasında bu yetersizliği (acz) dolayısıyla zarar görecek ya da vasi atayanın ihtiyaçları arasında yer alan hususlarla ilgili kullanımı terk edecek

---

[8] Ibn Ebû Seybe, *Musannef*, III/506; Darekutnî, *es-Sünenü'l kübrâ*, III/294

dolayısıyla vasi atayanın gözettiği amaç bozulacaktır. İşte bu duruma son vermenin yolu onunla birlikte başka birisini daha görevlendirmektir.

Hakim, söz konusu vasinin tek başına bu görevi yerine getiremeyeceğini anlarsa onun yerine başka birisini getirir.

Çünkü hakim her iki bakımdan yarar-zarar ilişkisini gözetmek durumundadır. İşte vasi atayan hayatta iken vasinin yetersiz olduğunu fark edince onu görevden alıp yerine başkasını getirebileceği gibi, yarar-zarar ilişkisini gözetme noktasında vasi atayanın yerine geçen kişi yani hakim de aynı yetkiye sahiptir.

Bir kimse, başka bir kişinin kölesini vasi atasa, efendisi buna onay verse bile söz konusu vasi atama işlemi geçersizdir.

Çünkü vasilik bir yetkidir (velilik). Halbuki kölelik, kölenin kendisiyle ilgili konularda böyle bir yetkinin olmasına engel oluşturduğu gibi, başkasıyla ilgili hususlarda bu yetkiyi taşımasına da engel oluşturur.

Ayrıca köle, vasi atayanın amacını yerine getirebilecek yeterlilikte değildir. Çünkü kölenin sağladığı yarar efendisine aittir. Zaten açık olan bir husus vardır: efendi, kölesinin başka birisine bağış nitelikli bir kullanımda bulunmasını yasaklar.

Efendi onay verdikten sonra da hüküm böyledir.

Çünkü bu onun köleye ariyet (ödünç) olarak bir mal vermesi gibi değerlendirilir; bu işlem bağlayıcı nitelikte değildir. Bu bakımdan efendi vazgeçtiğinde köle kullanımda bulunma yeterliliğini yitirir.

Mirasçıları yetişkin olduğu veya aralarında yetişkin birisi bulunduğu halde söz konusu kişi kendi kölesini vasi atasa hüküm yine böyledir; yetişkin mirasçı onun kullanımda bulunmasını engelleyebilir.

[28/25] Mirasçıların tamamı küçükse kişinin kendi kölesini vasi ataması Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre mümkün ve câizken kıyas delilini esas alan Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre câiz değildir.

Çünkü velilik yetkisinin bulunmasıyla çelişki arz eden kölelik statüsü başkasının kölesi hakkında geçerli olduğu gibi kendi kölesi hakkında da geçerlidir. Ayrıca bu köle artık mirasçıların mülkiyetine girmiştir. Mülkiyet altında olan bir kişinin kendisine malik olan kişi üzerinde velilik yetkisine sahip olması ise mirasçılar arasında yetişkinlerin bulunmasında olduğu gibi olabilecek en uzak olasılıktır.

Buna karşılık Ebû Hanife (rh.a.) şöyle demektedir: "Burada söz konusu kişi kendisinin veya bir başkasının mükateb kölesini vasi atama olayında olduğu gibi, tek başına kullanımda bulunabilecek ikinci bir kişiyi vasi atamıştır. Burada "tek başına kullanımda bulunabilecek birisi" ifadesi şu anlama gelir: "başka birisi kendisini engelleyemeyecek ve böyle bir engel nedeni ortaya koyamayacak şekilde vasi atayanın ihtiyaçları konusunda kullanımda bulunabilecek birisi." İşte kölelik statüsü, köleyi vasi kılmaya engel oluşturan bir durumsa mükateb kategorisinde

bulunan bir köle için de aynı statü geçerli olduğuna göre, onu vasi atamak da câiz olmamalıdır.

Ancak Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir: "Mükateb köle, mirasçıların mülkü olmadığında bu durum mülkiyet altında bulunan bir kimsenin kendisine malik olan kişi üzerinde velilik yetkisinin doğmasına yol açmaz."

Ebû Hanife (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Yetişkin olmayan küçük mirasçılar kölenin kuru mülkiyetine sahip olmakla birlikte onun üzerinde kullanımda bulunma yetkisine sahip değildir. Bu bakımdan mirasçılar arasında yetişkin birisinin bulunması durumunun aksine köle onların haklarıyla ilgili olarak kullanımda bulunma yetkisine sahiptir.

Ebû Hanife (rh.a.), bu durumu ölünün ve mirasçıların yararını artırdığı gerekçesine dayanarak istihsan deliline göre câiz görmüştür. Çünkü açık olan bir olgu vardır: Bir köle, kendisine efendilik eden ve iyilikte bulunan bir kimse öldükten sonra onun küçük çocuklarına şefkatli davranmak konusunda üçüncü bir kişiye göre daha titiz davranır. İşte efendi de bu yüzden onu vasi olarak seçmiştir. İşte Ebû Hanife (rh.a.) mükateb kölenin vasi atanışında olduğu gibi ölene yönelik yararları artırmak amacıyla ve istihsan deliline dayanarak kölenin vasi atanmasını câiz kabul etmiştir. Nitekim mükateb köle mükatebe borcunu ödeme gücünü yitirdiğinde normal kölelik statüsüne dönmektedir. Dolayısıyla bu noktadaki cevap köleyle ilgili cevap gibidir.

Müslümana zimmi veya harbinin vasiliği

Müslüman bir kimse zimmi veya güvence (eman) almış ya da almamış düşman ülkesi vatandaşı (harbi) birisini vasi atasa bu işlem geçersiz olur.

Çünkü bir kimse vasi atandığı zaman o kişiye yerine geçme (halef olma) yoluyla velilik yetkisi verilir. Zimmi veya harbi bir kimsenin ise müslüman bir kişi üzerinde bu tarz bir yetkisi yoktur.

Ayrıca mirasçılar, mülkiyeti üzerinde kullanımda bulunma noktasında miras bırakanın yerine geçtikleri (halef oldukları) gibi vasi de aynı şekilde kullanımlar konusunda vasi atayanın yerine geçer. İşte bir kafir müslümana mirasçı olamadığı gibi onun vasisi de olamaz.

Zimminin harbiyi vasi ataması

Aynı gerekçe dolayısıyla zimminin harbiyi vasi atama işlemi de geçerli değildir.

Zimminin zimmiyi vasi atama işlemi geçerlidir.

Çünkü bir zimminin başka bir zimmi üzerinde akrabalık dolayısıyla velilik yetkisi doğabildiği gibi, bu yetkinin verilmesi (tefviz) dolayısıyla da doğabilmektedir. Yine zimmi birisi başka bir zimmiye mirasçı olabildiği gibi vasi de olabilir.

Müslümana kadının, körün, hüküm giymiş birinin vasiliği

Bir kimse müslüman birisini, bir kadını, kör bir kimseyi veya kazif suçu dolayısıyla had cezasına uğramış birisini vasi atasa bu işlemi geçerli olur.

Çünkü yukarıda sayılanlar gerek mirasçı olma, gerek kullanımda bulunma bakımından halef ve velilik yetkisi sahibi olabilirler.

Vasi atayanın malını eksilteceği konusunda endişe duyulan töhmet altındaki günahkâr (fasık) birisinin vasi atanması geçersizdir.

Çünkü İslam hukukuna bir kimsenin vasi atanması vasi atayanın kendisi ve çocuklarıyla ilgili yarar-zarar ilişkisinin gözetilmesi amacına dayanır. Halbuki fasık birisi vasi atanınca bu amaç tamamlanmış olmaz.

Yukarıda geçen "fasık birisinin vasi atanması geçersizdir" ifadesiyle Muhammed (rh.a.)'in kastettiği şudur: "Bu ifade fâsığın vasi olmayacağı anlamına gelmez. Aksine fasık birisi gerek mirasçı olma gerek kullanımda bulunma bakımından halef ve velilik yetkisi sahibi olabildiği için vasi de olabilir. Hatta kullanımda bulunacak olsa bu kullanımı yürürlük kazanır."

Ancak hakim fasığın vasilik görevine son vererek onun yerine başka birisini getirir.

[28/26] Çünkü bu durumda vasi atayanın kendisi için gözettiği amaç gerçekleşmez. Bu bakımdan vasi atayanın bu duruma son vermek üzere önlem alması gerekir. Ancak ölüm nedeniyle kendisi için gözettiği amacı gerçekleştirme gücünü yitirene kadar böyle bir önlem almazsa bizzat vasi atayanın atadığı vasi yerine başka birisini ataması gibi hakim de başka bir vasinin görevlendirilmesi noktasında vasi atayanın yerini alır.

Vasilikte yetki sorunları

Bir kimse birisini ekonomik konularda vasi atasa bize göre bu işlem çocukları ve diğer hususlarla ilgili konularda da onu vasi ataması anlamına gelirken Şafii (rh.a.) şöyle demektedir; "Bu kişi sadece kendisine yetki verilen alanda vasi atanmış olur. Çünkü bu, kullanım yetkisinin başkasına bırakılması (tefviz) anlamına gelir. Bu bakımdan vekil atama olayında olduğu gibi yetkinin verilişi de yetkiyi verenin tanıdığı sınırlar içinde kalmak durumundadır. Vasi hakkında velilik yetkisinin sabit olduğunu kabul ettiğimize göre, bu yetkinin vasi atayanın teklifi (icab) dolayısıyla sabit olduğu ortadadır. Buna benzer işlemler ise hakem atanmasında olduğu gibi bazı alanlarla sınırlanabilir (tahsis). Nitekim hakem atama işleminin nedeni bu tür bir sınırlama için uygundur. Çünkü başka birisini vasi atama işlemi, vasi atayanın ihtiyacını göz önüne alınarak konulmuş bir hükümdür. Vasi atayan ise kendi ihtiyaçlarını en iyi bilen kişidir. İşte vasi atayan bazı konularda yetersiz olabileceğinden, biz söz konusu kişinin onun yetersiz ve eksik kaldığı noktalarda vasi kabul ederiz. Yine vasiye sadece bazı hususlarda güvenilebileceği gibi, onun sadece bazı konularla ilgili kullanımlarının tam yerinde olduğu bilinebilir. Ayrıca vasi atayan, annenin çocuklara olan şefkatini bildiği halde, onların mallarıyla ilgili konularda annenin yetersiz olduğunu düşünebilir. İşte bu yüzden vasi atayan kendi ihtiyacı dolayısıyla, söz konusu kişi çocuklarının kendisiyle ilgili konularda değil,

mallarıyla ilgili konularda vasi atayabilir. Dolayısıyla bu kayda bağlı ve sınırlı bir vasi atama işlemi olduğundan getirilen sınırlamanın dikkate alınması gerekir."

Bizim görüşümüzdeki bakış açısı ise şöyledir: "Bu kişi kendisine aktarılan velilik yetkisi dolayısıyla kullanımda bulunmaktadır. Bu yüzden dede gibi değerlendirilir. İşte baba bulunmadığı zaman onun yerine dede geçtiği için, dedenin kullanımları sadece bazı konularla sınırlanamadığı gibi, kendisine aktarılması mümkün olan hususlarda vasinin kullanımlarının hükmü de böyledir. Vasi atayanın mutlak olarak: "seni vasi atadım" şeklindeki ifadesi ile vasi kılma işleminin tamamlanmış olması da bu kuralın doğruluğunu göstermektedir. İşte bu işlemin yolu, "yerine geçirme (inabe)" olsaydı vekil atama işleminde olduğu gibi, söz konusu işlem ancak amacın net olarak belirtilmesi durumunda geçerli olurdu. Çünkü söz konusu kişi "mallarım konusunda seni vekil atadım" dese karşısındaki kişi kullanım yetkisi kazanamaz. Aynı şekilde "seni hakim olarak görevlendirdim" dese, bu durumu açıklamadığı sürece, karşısındaki kişi kararları uygulama yetkisine sahip olamaz.

İşte burada söz konusu kişinin mutlak olarak vasi atanması işlemi geçerli olduğuna göre, bu işlemin yerine geçme (halef olma) yoluyla velilik yetkisi verme anlamına geldiğini anlarız. Vekillik verme ve hakimlik görevine atama konularının aksine vasiye ait velilik yetkisinin vasi atayana ait velilik yetkisinin ortadan kalkmasından sonra başlaması da bunu gösterir. Bu noktada vasi atama işleminin görevi başkasına bırakmak (tefviz) anlamında olduğunu kabul etsek bile, görevi başkasına bırakma işleminin yürürlük kazanması, vasi atayana ait velilik yetkisinin ortadan kalkmasından ve vasi atayanın yarar-zarar ilişkisini gözetecek yeterliliği yitirmesinden sonra olacağına göre söz konusu işlemin geçerliliği onun ihtiyacına dayanacaktır. İhtiyaç ise her an değişen-yenilenen bir olgudur. Vasi atayan kendisinden sonra mirasçıların vekile ihtiyaç duyacakları hususların hakikatini bilemez. Ayrıca her türlü konuda vasinin kullanımda bulunabilme hakkı olmasa vasi atayan sıkıntıya düşecek ve zarar görecektir. Zaten açık olan bir husus vardır: "Vasi atayan kullandığı sınırlama ifadesiyle vasiye ait velilik yetkisinin sadece belirttiği hususlarda uygulanması amacını gütmemiş sadece yetki alanlarından birisini anmıştır. Çünkü vasi atayana göre en önemli alan budur. Zaten bir kimse buna benzer durumlarda en önemli hususu anar. İşte bu durum vekillikten farklıdır. Çünkü vekil kullanımda bulunduğu sırada vekil edenin görüşü de vardır. Bu bakımdan ihtiyaç yenilendikçe bizzat durumu değerlendirmesi ve aynı kişiye ya da bir başkasına görevi bırakma mümkündür.

Hakim atama konusu için de hüküm böyledir. Çünkü hakimi atayan kişinin görüşü de o anda vardır. Dolayısıyla bizzat hüküm vermesi veya ihtiyaç durumunda bu görevi aynı kişiye ya da bir başkasına bırakması mümkündür.

[28/27] Bir kimse belirli bir malıyla ilgili olarak birisini ve alacaklılarının tahsil edilmesiyle ilgili olarak da bir başkasını vasi atasa Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre her iki kişi de hem söz konusu belirli mal (ayn) hem de alacak konusunda vasi olur.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise bu kişilerden her biri sadece kendisiyle ilgili olarak belirlenen alan konusunda vasi olur. Aynı görüş Ebû Yusuf (rh.a.)'tan da rivayet edilmiştir. Bu görüşteki bakış açısı şöyledir: "Vasi atayan, söz konusu belirli malla ilgili olarak kullanımda bulunacak güvenilir ve bu kullanım konusunda yeterli kişi ile alacakların tahsili konusunda uygun davranacak kişiyi seçerken, kendisi açısından en iyi şekilde yarar-zarar durumunu gözetmiştir.

Yukarıda ele aldığımız ilk olayda vasiliğin belirli bir alandan başka bir alana geçebileceğini belirtmiştik.

Çünkü ancak bu şekilde ölü için yarar-zarar durumu tam olarak göz önüne alınmış olur. Burada ise söz konusu kişilerden her biri kendisi için belirlenen alanda kullanımda bulunduğu zaman yarar-zarar ilişkisi tam olarak göz önüne alınmış olacaktır. Zaten vasi atayan, alacaklarının tahsili ve belirli mal üzerinde kullanım konularında güvenilir birisini seçmiştir.

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Yukarıda geçen ilk olayda belirli bir kullanım alanı vasiye özellikle anılmışken (mansus) bazı konularla ilgili herhangi bir açıklama yapılmamıştır (meskut anh). İşte açıklama yapılmayan konular, vasi atama işlemi sırasında anılan konu kapsamına sokulur. Halbuki burada taraflardan her birine kullanımda bulunacağı alanla ilgili olarak özellikle belirleme yapılmıştır. Bu bakımdan anılmayan bir konuyu, belirleme yapılan alan kapsamına sokamayız.

Ayrıca bu kişilerin ortak hareket etmeleri gerektiğini kabul edecek olursak, bunlardan her biri kendisi için belirlenen alanda eksik velilik yetkisine sahip olacaktır. Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre söz konusu iki kişinin ortak hareket etmeleri gerektiğini kabul edersek onlardan hiç biri tek başına kullanımda bulunamayacaktır.

Ebû Hanife (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Başka birisini vasi atamak İslam Hukukuna göre vasi atayanın yetki alanında iken kullanım alanıyla ilgili olarak kayıt ve sınırlama getirmek onun yetki alanında değildir. Nitekim vasi atayan "vasinin kullanım alanıyla ilgili bir belirleme yapıp, diğer alanlarda kullanımda bulunmasını yasakladığı halde, başka birisini bu alanlarda vasi atamasa görevlendirdiği kişinin bütün alanlarda kullanımda bulunabilmesi" de bu görüşün delilidir. Buna göre vasi atayanın vasi atama işlemi sırasında kayıt getirme yetkisine sahip olmadığı ortaya çıkar. Bu yüzden vasi atayanın ifadesinden yetki alanı kapsamında kalan husus, yani her iki kişinin de vasi atandığı anlaşılır."

Bu konuyu şu şekilde açıklamak mümkündür: "Bu kişilerden her biri açısından kullanım alanlarından biri belirtilip anıldığı halde, diğeri hakkında herhangi bir

açıklama yapılmamıştır. Daha önce "vasinin tek kişi olması durumunda sadece bir alan konusunda kullanımda bulunacağına dair açıklama yapılmışsa velilik yetkisinin diğer alanları da kapsamına alacağını" açıklamıştık. İşte burada da hüküm böyledir. Nitekim "vasi atayan karşısındaki kişilerden her ikisi için belirli bir kullanım alanı anıp diğer alanlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmamışsa bu kişilerin her ikisi için de ortaklık yoluyla diğer kullanım alanları konusunda da velilik yetkisinin doğması" bu görüşün delilidir. İşte bu iki kişiden her biri için bir kullanım alan andığında da hüküm böyledir. Çünkü vasi kılma yoluyla doğan velilik yetkisi, vasinin bazı konularda kendisi için belirlenen alanla ilgili olacak şekilde ve bazı konularda da ortaklık tarzında vasi atayanın yerine geçmesi şeklinde bölünemez.

Söz konusu kişi: "Falan kişi gelene kadar falanca vasi olacaktır. Fakat daha sonra geldiğinde o vasi olur" dese hüküm onun dediği gibidir.

Çünkü vasi atayan, vasilik için seçtiği kişi, o sırada orada bulunmadığı (gaib) için böyle bir uygulamaya ihtiyaç duymuş olabilir. İşte vasi atayan orada bulunmayan (gaib olan) kişi dönene kadar malının telef olabileceği endişesi dolayısıyla başka birisini görevlendirme gereksinimini duymuştur. Fakat daha sonra o kişi döndüğünde vasilik için seçilmiş olur. Çünkü ilk kişiye özel olarak verilen vasilik görevi, ikinci kişi döndüğünde sona erer. Olay bu yönüyle çocuğun ergenlik çağına girmesiyle vasilik görevi biten kişinin durumuna benzer. Zaten vasi atayan ikinci kişinin vasilik görevini almasını onun dönüşüne bağlamıştır. Vasi atama işlemi koşula bağlanabilir (ta'lik).

Muhammed (rh.a.) işte bu konuyu kendi görüşü için delil alarak şöyle demektedir: "Kayıt koyma işlemi (takyid) zaman bakımından olabileceği gibi kullanımın çeşidi/alanı bakımından da olabilir. Yine vasi atayanın belirli bir kullanım çeşidi anıp diğerlerini anmamasının aksine söz konusu kişilerden her birinin kullanımına bir zaman kaydı getirmesi geçerli olduğu gibi, bu kullanımı belirli bir çeşitle kayıt altına alması da geçerlidir. Çünkü vasi atayan bir yıl veya bir ay gibi belirli bir zaman dilimi ansa bile, karşısındaki kişi o andan itibaren çocuk ergenlik çağına ulaşana kadar vasi olur. İşte vasi atayan taraflardan her biri hakkında bir zaman dilimi belirlese durum onun belirttiği gibi olur. [28/28]

Ancak Ebû Hanife (rh.a.)'nin konuyla ilgili olarak şöyle dediği de nakledilmiştir: "O anda orada olmayan kişi döndüğünde, her ikisi de vasi olur. Çünkü ikinci kişi bakımından vasilik, dönüşünden sonraki döneme bağlanmışken, birinci kişi açısından mutlaktır. Bu yüzden ilk kişi diğer kişi dönene kadar kullanımda bulunur. Çünkü herhangi bir zamana bağlanan veya herhangi bir koşula bağlanan husus, söz konusu zaman veya koşuldan önce var olmaz. Koşul gerçekleştiğinde ise ikinci kişi vasi olur. İlk kişi ise zaten vasidir. Kullanımları ortak olarak yaparlar. İşte bu noktayı kabul ettiğimizde yukarıda ele aldığımız konuyla incelemekte olduğumuz olay arasındaki ortaklık derhal meydana gelmez. Çünkü vasi atama işlemi, söz

konusu kişilerden birisi açısından mutlak iken, diğeri hakkında koşula bağlı olarak yapılmıştır. Halbuki yukarıdaki olayda vasi atayanın belirlediği iki kullanım alanı dışında kalan konularda, söz konusu iki kişi ortak kullanımda bulunurlar. Çünkü vasi atama işlemi her ikisi açısından da mutlak olup onların vasi atayanın yerine geçişlerinin (halef oluşlarının) nedeni tektir; her ikisi de vasi atayanın ölümüyle birlikte vasi atayanın yerine geçerler (halef olurlar). İşte bu yüzden taraflardan her biri hakkında her iki konuda vasilik sabit olur.

Bir kimse çocuklarından bir kısmıyla ve onlara kalacak mirasla ilgili olarak birisini vasi atadığı halde diğer çocukları ve onlara kalacak mirasla ilgili olarak başka birisini vasi atasa istihsan delilini esas alan Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre her iki kişi de hem mallar hem de çocuklarla ilgili olarak vasi olurlar.

Çünkü vasi atayanın yetkisi bu hususların tamamı üzerinde sabittir. Söz konusu yetki vasi atama yoluyla başka birisine aktarılabilir. İşte bu yüzden her iki kişi de vasi atayan öldükten sonra bu hususların tamamı üzerinde onun yerine geçer.

Vasiler malın kimde kalacağı konusunda anlaşmazlığa düşerse her birine malın yarısı bırakılır. Vasiler malı başka bir kişiye emanet olarak verebilecekleri gibi isterlerse yanlarında da tutabilirler.

Çünkü malın korunması görevi onlara verilmiştir. Onların malı korumak için gece-gündüz bir arada bulunmaları mümkün değildir. Çünkü onlar bu şekilde kendi uğraşılarından uzaklaşmış olurlar. Bu yüzden "bölünmesi mümkün bir malı koruyan iki emanetçi" gibi vasilerden her biri malın yarısını korumakla görevli olur. Ancak diledikleri takdirde malı başka birisine emanet olarak bırakabilirler. Çünkü vasi tek olduğunda malı başkasına emanet bırakma yetkisine sahiptir. O, mal üzerinde kullanım yetkisinin bulunduğu konularda vasi atayanın yerine geçer. Malı emanet bırakma da bu kapsamdadır. Ayrıca vasinin uğraşısı çok olduğu için malı bizzat koruma konusunda yetersiz kalması mümkündür. İşte bir tek vasinin malı emanet bırakması câiz olduğu gibi iki vasinin emanet bırakması da câiz olmaktadır.

Ancak söz konusu iki vasinin malın içlerinden birisinde kalmasını tercih etmeleri de mümkündür.

Çünkü onların malı bir başkasına emanet bırakmaları câiz olduğuna göre içlerinden birisine emanet bırakmaları öncelikle câiz olmalıdır. Zaten vasi atayanın görüşüne uygun olan da budur.

Vasinin emek-sermaye ortaklığı tarzında görev yapması

Vasi bizzat yetimin malı ile ticaret yapabilir. Mudarebe tarzı bir ortaklık için bu malı sermaye olarak verebilir. Söz konusu malla ortaklık kurabilir.

İbn Ebû Leyla'ya göre ise 'vasi bizzat yetimin malı ile ticarette bulunma dışında bu işlemlerden hiç birini yapamaz." Çünkü vasi atayan bu malın, vasinin yanında korunmasını sağlamak amacıyla söz konusu malla ilgili kullanımlarda

bulunabilmesi noktasında onu kendi yerine geçirmiştir. Bu amaç ise vasinin bizzat kullanımda bulunması ile mümkündür. Bu yüzden söz konusu malı kullanımda bulunması için başka birisine veremez.

Ancak buna karşılık biz şöyle deriz: "Vasi, çocuğun mallarıyla ilgili konularda velilik yetkisine sahip olmak bakımından vasi atayanın yerine geçer. İşte vasi atayan çocuğun mallarıyla yukarıda saydığımız kullanımların tamamını yapabilme yetkisine sahip olduğu gibi, vasi de aynı yetkiye sahiptir. Çünkü yetimin malını en uygun ve en güzel şekilde koruyup geliştirmek Allahu Teâlâ'nın emridir; [28/29]

﴿ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ ﴾

"Yetimin malına sadece en güzel (ve en uygun) şekilde yaklaşınız" (el-İsrâ 17/34)

﴿ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ ﴾

"Sana yetimlerin durumunu sorarlar, de ki: onların ıslah edilip yeterli duruma getirilmeleri en hayırlısıdır" (el-Bakara 2/220)

Bazen uğraşılarının çok olması veya yeterli donanıma sahip olmaması nedeniyle bizzat kullanımda bulunma gücü olmadığı için vasi atayanın yetimin malıyla ilgili kullanım yetkisini başka birisine vermesi (tefviz) en güzel ve en uygun yol olabilir."

Muhammed (rh.a.) şöyle demektedir: "Vasi, söz konusu malı mudarebe yoluyla işlettiğine dair tanık tutmazsa, satın aldığı şey mirasçıların olur." Aslında bu görüş imamlarımızın ortak görüşüdür.

Çünkü vasi, mirasçıların malı üzerinde kullanımda bulunma noktasında onların yerine geçer. İşte mirasçılar bizzat kullanımda bulunduklarında elde ettikleri kazanç kendilerinin olduğu gibi, vasi kullanımda bulunduğunda da hüküm böyledir.

Vasi, daha sonra "bu malı mudarebe yoluyla istiyorum" şeklinde bir belge düzenleyerek, elde edilecek kazancın mülkiyetini mirasçılara devretme amacı güder. Zaten vasi, işlemi gerçekleştirmeden önce "bu malı mudarebe yoluyla işlettiğine" dair tanık tutmadıkça bu kullanım konusunda "emin-emanetçi" kategorisinde değerlendirilmez. Çünkü vasi bu konuda tanık tutmak suretiyle yetimlere ait malın hiç bir bölümünü mülkiyetine geçirmemekte, sadece emeğini ortaya koyarak malın işletilmesiyle elde ettiği kazancın bir kısmını mülk edinmektedir. Ayrıca kazancın bir kısmını da, mallarının oranını dikkate alarak, mirasçılara bırakmaktadır. İşte vasinin kullanımları töhmet şüphesi de bulunmadığı için geçerlidir.

Bir kimse malvarlığının üçte birini vasiyet etse ve mirasçıları da henüz küçükse, vasinin üçte birlik payı vasiyet edilen kişilere paylaştırıp kalan üçte ikilik payı mirasçılar için elinde tutması câizdir.

Çünkü vasi mirasçıların yerine geçmiştir. Mirasçılar böyle bir şeye muhtaç oldukları ve kendi kendilerine yeterli duruma gelinceye onların yararını gözetme konusunda kendi yerine alması için vasi atayan bu görevi ona halef olma yoluyla vermiştir. Bu yüzden ergenlik çağına girmiş olmaları durumunda mirasçıların vasiyet edilen çağına girmiş olmaları durumunda mirasçıların vasiyet edilenlerle birlikte malı paylaşmaları câiz olduğu gibi, vasinin malı onlara paylaştırması da câizdir.

Mirasçıların payı vasinin elinde iken telef olsa, mirasçılar, vasiyet edilenlere hiç bir şekilde başvuramazlar.

Çünkü paylaşım tamamlandıktan sonra, telef kimin payında meydana gelmişse onun hesabına sayılır.

Mirasçılar büyük/yetişkin olduğu halde, vasiyet edilenler küçükse ve vasi ölene ait malvarlığının üçte ikisini mirasçılara paylaştırıp üçte birini de vasiyet edilenler için elinde tutsa, bu paylaştırma kendisine vasiyet edilenler bakımından geçerli değildir. Hatta üçte birlik pay vasinin elinde telef olsa, vasiyet edilenler ellerinde kalan malın üçte biri oranında mirasçılara başvurabilirler.

Çünkü vasinin, vasiyet edilen kişiler üzerinde velilik yetkisi yoktur. Bu yüzden vasi malın mirasçılarla birlikte paylaşılması konusunda onların yerini alamaz.

Ayrıca vasiyet edilen kişi, paylaşım sırasında ölenin mülkiyetinde bulunan malı kendisine kalmayacak şekilde yaptığı sözleşme ile ilk olarak söz konusu malı mülk edinir. İşte vasi, vasiyet edilen kişinin yeni bir sözleşmeyi kabul ederek edindiği mülkü paylaştırıp ayırma yetkisine sahip değildir.

Mirasçılar ise, mülkü konusunda ölenin ardından gelip onun yerini alırlar. Ölenin mülkiyetinde bulunan mallar onlara kalır. İşte bu yüzden kusuru dolayısıyla geri verilebilir. İşte mirasçının ölenin ardından geldiği dikkate alınarak bu mülkün ayrılması noktasında vasi mirasçının yerini alır.

Dolayısıyla buradaki paylaşımın geçerli olmadığı göz önüne alınırsa telef olan mal tarafların ortak hesabına sayılır. Kalan mal da yine tarafların ortak malı olarak kalır.

Vasinin harcamaları

Mirasçılar küçükse ve vasi: "Ben onlara şu kadar dirhem harcama yaptım" dese, bu süre zarfında yapılan harcama onların emsal nafakası ise veya çok az bir fazlalık varsa, vasinin sözü doğru kabul edilir. Ama vasi suçlanırsa (itham edilirse) yeminle yükümlü olur.

Çünkü vasi "emin-emanetçi" bir kimse kategorisinde olup olasılık dahilinde olan konularda yemin etmesi durumunda sözü dikkate alınır.

Ayrıca vasi, örfe uygun olan tarzda (maruf) onlara harcama yapmak üzere görevlendirilmiştir. Az miktarda bir fazlalık dolayısıyla vasinin nafaka için yaptığı harcama, örfe uygun olan tarzın dışına çıkmış olmaz. [28/30]

Çünkü bu mallar bu kadar az bir orandan kaçınmak mümkün değildir. Zaten emanet konusu malı geri verdiğini iddia eden emanetçinin durumunda olduğu gibi, herhangi bir işi yapmak üzere görevlendirilen bir kimsenin, görevlendirildiği alanla ilgili olarak verdiği bilgilerin, görünen durum (zahir) kendisini yalanlamadığı sürece kabul edilmesi gerekir.

Vasi, kendisini suçlayanlar (itham edenler) olursa, bu töhmet şüphesini ortadan kaldırmak için yemin etmekle yükümlü olur.

Mirasçılar arasında küçükler olduğu gibi yetişkinler de varsa vasinin yetişkinlere paylarını dağıtıp küçüklerin payını elinde tutması geçerli olur.

Çünkü vasi, malları üzerinde kullanımda bulunabilmek bakımından, küçüğün yerine geçer. Yetişkinlere düşen payın onlara verilmesi ise, küçüğün malıyla ilgili bir kullanımdır. Çünkü bu şekilde onun mülkiyetinde bulunan mallar başkasının mülkünden ayrılmaktadır. Dolayısıyla vasinin bu işlemi küçüğün ergenlikten sonraki işlemleri gibi değerlendirilir.

Mirasçılar küçük olup vasi, "şu mirasçıya bu kadar, diğerine de şu kadar nafaka harcaması yaptım" dese, birisine yapılan nafaka masrafı, diğerine yapılandan fazla ise, vasinin sözü harcamalar örfe uygun tarzda ise yine de kabul edilir.

Çünkü nafaka ihtiyacın giderilmesine yöneliktir. Mirasçılardan birisinin ihtiyacı, yaşının büyük olması veya daha fazla yemek yemesi gibi nedenlerle diğerinin ihtiyacından çok olabilir. İşte bu farklılık durumlarının ortaya çıkabilmesi dolayısıyla, vasinin söylediklerinin doğru olma olasılığı ortadan kalkmaz. Açıkça görünen durum onun lehine tanık olmaya devam eder. İşte bu yüzden konuyla ilgili sözleri kabul edilir.

Vasi, yetişkin olan iki mirasçıya: "Ben bin dirhem tutarındaki mirası ikinize verdim" dese ve mirasçılardan birisi: "doğru söylüyorsun" dediği halde, diğer mirasçı "bu doğru değil sen yalan söylüyorsun" dese, diğer mirasçı "beş yüz olmadığına" dair yemin ettikten sonra vasiyi doğrulayan mirasçı, ona iki yüz elli dirhem ödemekle yükümlü olur. Vasi ise bu noktada tazminatla yükümlü değildir.

Çünkü vasi emanetçi statüsünde güvenilir (emin) bir kimse olup emaneti yerine getirdiğini söylemiştir. İşte vasiyi doğrulayan mirasçı beş yüz dirhemi teslim aldığını ikrar ettiği halde, diğeri teslimin gerçekleştiğini inkar etmiştir. Zaten vasinin bu mirasçının ödeme sorumlusu olmadığına dair beyanı kabul edilse bile, beş yüz dirhemin ona ulaşıp ulaşmadığı noktasındaki beyanı kabul edilmez.

Bu durumda miras olarak, vasiyi doğrulayan mirasçının teslim aldığını ikrar ettiği beş yüz dirhem kalmıştır. Dolayısıyla diğer mirasçı herhangi bir şey teslim almadığına dair yemin ettikten sonra, vasiyi doğrulayan mirasçı, bu beş yüz dirhemin yarısını ona vermekle yükümlü olur.

Çünkü vasiyi doğrulayan mirasçı beş yüz dirhemin sadece kendisine ait olduğunu (ihtisas) iddia etmekte ve vasi de bu konuda onun lehine tanıklık etmektedir. Ancak onların sözleri ile malın sadece ona ait olduğu konusu sabit olmaz. Mirasın bu beş yüz dirhemi aşan miktarı ise ilk olarak paylaştırılacak miras gibidir.

Mirasçılar küçük olup vasi onların paylarını dağıtmış olsa veya mirasçılar arasında küçüklerle birlikte yetişkinler de olup payların dağıtımı yetişkinlerin bulunmadığı bir durumda gerçekleşmişse bu işlem geçerli olmaz, telef olan mallar da onların tamamının hesabına telef olmuş sayılır.

Çünkü bölüştürme işlemi (taksim), payların ayrılması için yapılır. Mirasçılardan sadece birisi bunu tek başına yapamaz.

Ayrıca vasi, yetimlere ait mal üzerinde onlara açıkça yarar sağlamadığı sürece tek başına kullanımda bulunamaz. Söz konusu bölüştürme işlemi ile bu açık yarar mirasçılardan her biri için sağlanamadığına göre geçersiz olacaktır. Dolayısıyla telef olan mal mirasçıların ortak hesabına sayılacak, kalan mal da yine mirasçıların ortak malı olacaktır. Hakimin konu hakkında karar vermesi için talimatı olmasa bile vasi, tanıkların tanıklığına dayanarak ölünün borçlu olduğuna karar verse, ödeme yükümlüsü olmaz.

Çünkü vasi, ihtiyaç duyduğu konular noktasında vasi atayanın yerini alır. Borçlarını ödeyerek zimmetini sorumluluktan kurtarmak da ölünün ihtiyaç
[28/31] duyduğu konular arasındadır. İşte alacaklı imkan bulduğu zaman hakkıyla aynı cinsten olması koşuluyla alacağını miras malından alabildiği gibi, hakim, konuyla ilgili olarak talimat vermese bile bunu ona vasi de verebilir.

Bu aşamadan sonra ölünün başka bir borcu daha olduğu ortaya çıksa vasi sonraki alacaklının payını ödemekle yükümlü olur.

Çünkü vasi, alacaklılardan birisini onun alacağını ödeyerek tercih etmiş, ona ayrıcalıklı davranmış olur. Halbuki vasinin bu tür bir yetkisi yoktur. Çünkü alacaklıların hakkı geriye kalan mirasla ilişkili olup alacaklılardan birisine ayrıcalık tanımak diğerinin hakkını iptal anlamına gelir. Halbuki vasi onlardan hiç birinin hakkını iptal yetkisine sahip değildir. Bu bakımdan vasinin onlardan birisine alacağını vermesi diğer alacaklıya karşı işlenmiş ekonomik bir suç sayılır.

Vasi, ilk alacaklıya, hakim talimatına dayanarak alacağını vermişse, ödeme yükümlüsü olmaz.

Çünkü vasinin hakim talimatı ile bu borcu ödemesi, hakimin borcu vermesi gibi değerlendirilir. İşte hakim, bu kararı dolayısıyla herhangi bir şekilde ödeme yükümlüsü olamayacağı gibi, onun talimatı ile borcu ödeyen vasi hakkındaki hüküm de böyledir.

Ancak diğer alacaklı, kendi payı oranında daha önce alacağını tahsil etmiş olan alacaklıyı kovuşturabilir.

Çünkü bu durumda teslim alınmış olan kısım üzerinde her iki tarafın da hak sahibi olduğu ortaya çıkar. Ayrıca hakimin borcun alacaklılardan birisine ödenmesi doğrultusunda verdiği talimat, diğer alacaklının ödenmiş mal üzerindeki hakkını geçersiz kılmaz.

Çünkü bu durumun hakimin bilgisi dahilinde olması durumunda alacağı tahsil eden tarafın bunu inkar etmesi mümkün olmaz.

Vasi, hakim talimatı olmaksızın alacaklılardan birisine ödeme yapmışsa diğerinin hakkını iptal etmiş olur.

Çünkü alacağı tahsil edenin bunu inkar etmesi imkan dahilindedir. Zaten onun bu konudaki sözü kabul edildiği için, diğer alacaklının onu kovuşturması da mümkün olmaz.

Bir kimse iki kişiyi vasi atasa ve vasiler birisine borç ödemesinde bulunarak o kişinin ölüden alacağı olduğuna dair tanıklık ettikten sonra başka iki tanığın tanıklığı dolayısıyla ölünün bir borcunun daha olduğu ortaya çıksa, vasiler ödedikleri miktarın tamamını ödemekle yükümlü olurlar.

Çünkü vasilerin bu durumda ölünün borçlu olduğuna dair tanıklığı, töhmet endişesi bulunduğu için kabul edilmez. Bu bakımdan alacaklı konumunda bulunan kişiye delil olmaksızın verdikleri miktarı öderler. Zaten vasilerin tanıklık etmekteki amaçları kendilerine yönelik olarak doğacak ödeme yükümlülüğünü düşürmektir. Ancak onların bu noktadaki tanıklığı geçersiz duruma gelince, davacıya ödeme yapmaları, alacaklı olduğunu vasiler dışında iki kişinin tanıklığı ile isbat eden kişi açısından işlenmiş ekonomik bir suçtur. Dolayısıyla ödedikleri miktarın tamamını ödemekle yükümlü olurlar.

Vasiler, hakim huzurunda tanıklık edene kadar herhangi bir ödemede bulunmamışsa ve hakim ilk kişinin alacaklı olduğuna dair karar vermişse, söz konusu vasiler, diğer üçüncü kişiler gibi değerlendirilir. Bu durumda vasiler, söz konusu kişinin alacaklı olduğunu tanıklıkları ile ispat edip kendilerine hakimin ödeme yapma konusundaki talimatı geldikten sonra mal vermiş olurlar. Daha sonra ölünün başka birisine de borcu olduğu delil (beyyine) ile ortaya konsa bile vasiler ödeme yükümlüsü olmaz.

Çünkü bu durumda onların ilk borçla ilgili tanıklıklarında töhmet şüphesi yoktur; bu noktada onlar da diğer üçüncü kişiler gibi değerlendirilir. Zaten onlar

hakim kararı ile ölünün borçluluğu sabit olduktan sonra bu ödemeyi yapmışlardır; dolayısıyla ödeme yükümlüsü olmazlar.

Ancak sonraki alacaklı, kendi payını alana kadar, lehine karar verilen kişiyi kovuşturur.

Çünkü bu durumda teslim alınan miktarın her iki alacaklının hakkıyla uğraştığı ortaya çıkar.

İki mirasçı ölünün borçlu olduğuna dair tanıklık etse, onların tanıklığı diğer üçüncü kişilerin tanıklığı gibi geçerli olur.

Çünkü bu uygulamada mirasçılar açısından herhangi bir yarar olmadığı aksine açık bir zarar bulunduğu ortadadır.

Vasinin ölünün kefenlenmesiyle ilgili masraflara ait açıklaması benzer durumdaki ölülerin kefen masraflarına yakınsa kabul edilir.

Çünkü o bunun için görevlendirilen ve kendisine yetki verilen güvenilir birisidir.

Vasi, kefeni kendi malıyla satın alıp bedelini ödemişse ölünün malına başvurarak bunu alabilir.

Çünkü kefen ölü için zorunludur. Geciktirilmesi mümkün değildir. Nitekim o sırada ölünün malı hazır olmadığı için kefen masrafını oradan ödeme imkanı olmayabilir. Bu durumda vasi daha sonra ölünün malına başvurabilecek şekilde kefen parasını kendi malından verme gereksinimi duyabilir.

Mirasçı hakkında da hüküm böyledir. Çünkü o da böyle bir gereklilikle karşılaşabilir. Ancak mirasçı de kendi malıyla satın aldığı kefenle ilgili olarak bağış nitelikli bir kullanımda bulunmuş olmaz.

[28/32] Vasi veya mirasçı, ölünün tanıkların tanıklığı ile ispat edilmiş bir borcunu kendi mallarından ödeseler, hüküm yine böyle olup ölünün malına başvurabilirler.

Çünkü malı alınan kişi odur. Ölünün borçlarıyla ilgili olarak dava açabilir. Burada vasi veya mirasçı, ölünün malından o anda ödeme yapamayacakları bir borç sabit olduğu için, daha sonra ölünün malına başvurabilecek şekilde kendi mallarıyla ödeme yapmak durumunda kalmışlardır. Zaten ölü açısından bu borcun kendi malından ödenmesi ile daha sonra ölünün başvurabilecek şekilde vasi veya mirasçının malından ödenmesi arasında bir fark yoktur.

Vasi, kendi malından tanıkların tanıklığı ile vasisi bulunduğu yetimlere yiyecek ve giyecek satın alsa veya onların haraç vergisini yine tanıkların tanıklığı ile kendi malından ödese ölünün malına başvurma hakkı doğar.

Çünkü çocuğun ihtiyaç duyduğu şeylerin satın alınması geciktirilmemelidir. Ödenmesi istenen haraç vergisini geciktirmek de zaten mümkün değildir. İşte vasi

o sırada ölünün malından bu ödeme imkanı bulunmadığı için kendi malıyla ödeme yapmıştır.

Ancak vasinin kendi malıyla haraç vergisini ödediği veya bir şeyler satın aldığı doğrultusundaki beyanı, bu konuda tanıkların tanıklığı olmadığı sürece doğru olarak kabul edilmez.

Çünkü vasi ölünün malından alacağı olduğunu iddia etmektedir. Halbuki o bu konuda "güvenilir kişi" kategorisine alınmamıştır.

Vasi yanında bulunan ölüye ait malla ilgili olarak: "ben bu mal ile onun adına ödeme yaptım ve harcamada bulundum" dese bu işlemler örfe uygun bir tarzda ise söyledikleri kabul edilir.

Çünkü vasi elinde bulunan mal konusunda "güvenilir kişi" statüsündedir. Zaten o, olasılık dahilinde olan bir takım işlemleri yaptığını haber vermekle, kendisinin ödeme yükümlüsü olması durumuna son vermiştir. Bu konuda söyledikleri de kabul edilir. Olay bu yönüyle mal sahibinin borcunu emanet konusu maldan ödemesi doğrultusunda emanetçiye talimat vermesi gibi değerlendirilir. İşte emanetçi bu durumda alacaklıya alacağını ödediğini düşünmüşse ödeme sorumluluğundan kendisini kurtarabilmesi bakımından yemin etmesi koşuluyla söyledikleri kabul edilir.

Ancak mal sahibi "borcumu sen kendi malından öde" şeklinde emanetçiye talimat vermişse, emanetçinin "borcu ödedim" tarzındaki beyanı kendisine başvurma hakkı doğabilmesi bakımından ancak tanıkların tanıklığı (delil) olduğunda kabul edilir.

Vasi ölüye ait bir alacağı tahsil etmişse sadece teslim aldığı miktarla ilgili olarak borçluya borcunun bittiğine (beraet) dair bir belge verir az veya çok her türlü borcun bittiğine dair belge vermez.

Çünkü ölünün aynı kişiden başka alacakları da olabilir. Dolayısıyla söz konusu kişiye "az veya çok her türlü borçtan kurtulduğuna" dair verilen belge, ölünün hakkını geçersiz kılmak anlamına gelir.

Ayrıca vasi sadece teslim aldığı miktar konusunda "güvenilir" statüsündedir. Dolayısıyla sadece "güvenilir" kabul edildiği yani eline geçen miktar konusunda, borçluya "borcunun bittiğine" dair yazılı belge hazırlayabilir.

Vasi, ölünün tüm alacağının tahsil ettiği miktardan ibaret olduğunu ikrar etse, bu beyanı mirasçılar hakkında doğru olarak kabul edilmez.

Çünkü musinin (vasi atayanın) bu doğrultudaki ikrarının aksine vasinin ikrarı herhangi bir bilgiye dayanmaz. Vasi ölünün tüm alacağının tahsil ettiği miktardan ibaret olduğunu bilme imkanına sahip değildir. Çünkü vasi atayan, ikrar ettiği miktarı bilmektedir. İkrar ettiğinden daha fazlası varsa borçlunun bununla ilgili

sorumluluğunu düşürme yetkisine sahiptir. Halbuki vasi, mirasçılara ait hiçbir hakkı düşürme yetkisine sahip olmayıp, bu hakları elde etme yetkisine sahiptir.

Ayrıca böyle bir ikrar vasi açısından başka birisi için yapılmış sayılırken, vasi atayan açısından kendisi hakkında yapılmış olur.

Vasi borçluyu borcundan kurtarması (ibra etmesi) konusundaki hüküm de böyle olup geçerli değildir. Ancak vasinin "işte şimdi ödemekle yükümlü olduğun borçtan kurtuldun" şeklindeki sözü bu alacağı tahsil ettiği anlamına gelir.

Çünkü bu durumda vasi, borçlunun alacaklı ile ilişkisi olan bir işlem yani borcun ödenmesi sonucunda söz konusu borçtan kurtulduğunu ikrar etmiş olur.

Vasinin "borçtan kurtuldun" şeklindeki sözüyle ilgili olarak Ebû Yusuf (rh.a.)'un verdiği cevap yukarıdaki gibidir. Ancak Muhammed (rh.a.)'e göre "Kefillik" konusunu işlerken de belirttiğimiz gibi bu, "ibra" anlamı taşıyan bir sözcüktür.

Vasi, artık mirasçılara ait olan alacağın tahsili konusunda yeni bir vade tanısa
[28/33] mirasçılar küçük olsa bile vade işlemi geçerli olmaz. Borçlu için bir miktar indirim yapsa hüküm yine böyledir.

Çünkü bu işlem, ödenmesi gerekli olan bir borcu düşürmek anlamına gelir. Malı elde etme (istifa) konusunda sabit olmuş sözleşme değildir. Dolayısıyla vasi bu noktada diğer üçüncü kişiler gibi değerlendirilir. Vade tanımak ise, borcu isteme hakkını bir süreye kadar düşürmek anlamına gelir. İbra gibi değerlendirilir.

Vasi borçludan daha zengin birisine bu borcun havale edilmesini kabul etse bu işlem geçerlidir.

Çünkü bu durumda mirasçıların hakkını düşürmek söz konusu olmayıp onların yararını göz önüne alan bir kullanım yapılmış olur. Çünkü alacak, borcu malvarlığından daha fazla olan iflas etmiş müflis birisinin zimmetine göre ödeme gücü daha yüksek olan birisinin zimmetinde daha güçlü olarak bulunur. Olay bu yönüyle vasinin mirasçılara belirli bir mal satın alması gibi değerlendirilir.

Asıl borçlu ödeme gücü yüksek varlıklı birisi olduğu halde, borcun havale edildiği kişinin ödeme gücü yoksa bu havale işlemi geçerli olmaz. Daha önce olduğu gibi ilk kişi borçlu olarak kalır.

Çünkü bu kullanımın mirasçılara herhangi bir yararı yoktur. Aksine zararı bulunmaktadır. Zaten "yetimlerin malı üzerinde en uygun ve en güzel şekilde kullanımda bulunmak" vasiye emredilmiştir.

Vasi yetimlere ait bir hak karşılığında sulh akdi yapmışsa hüküm yine böyledir; eğer yapıldığı günde sulh akdi mirasçıların yararına ise geçerlidir. Ama zararına ise geçerli olmaz.

Buradaki durumu şu şekilde açıklayabiliriz: "Yetim alacaklı olduğu halde bu konuda herhangi bir delili yoksa, bu durumda vasinin yetim için alacağı bir mal

karşılığında sulh akdi yapması, yetim bakımından davalının yemin etmesinden daha iyidir. Ama yetimin konuyla ilgili olarak delili varsa, bu durumda yapılacak sulh akdi, alacağı tümüyle tahsil etme imkanı bulunduğu halde, hakkın bir kısmını düşürmek anlamı taşıyacağı için yetim bakımından zararlıdır. Çünkü sulh akdi, kişinin hakkından daha azına razı olması ve indirim yapma esasına dayanır."

Vasi, yetimlere ait maldan kendisine bir şeyler satın alsa, hüküm yine böyle olup Ebû Hanife'ye ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un bir görüşüne göre bu işlem yetimlerin yararına ise yani emsal fiyattan daha yüksek bir bedel söz konusu ise geçerli olur. Ama emsal fiyata eş veya bu fiyattan daha az bir bedel söz konusu ise geçerli olmaz. Ebû Yusuf'un diğer görüşü ile Muhammed ve Züfer (rh.a.)'e göre bu işlem kesinlikle geçerli olmaz.

Vasi kendisine ait bir malı yetime satacak olursa, hüküm yine böyle olup satış emsal değeri veya daha yüksek bir bedel karşılığında gerçekleşmişse, işlem geçerli olmaz. Ama değerinden daha düşük bir bedel karşılığında bir satış söz konusu ise farklı görüşler ileri sürülmüştür.

Baba bu tür bir işlemi kendisiyle yapsa üç imamıza göre eğer satış emsal değer üzerinden veya basit, önemsiz bir aldanma ile gerçekleşmişse geçerli olur.

Züfer ise bu işlemin geçerli olmayacağı görüşündedir. Çünkü ona göre bir kişi tıpkı vekil gibi alış-veriş işlemlerinde sözleşmenin her iki tarafını da temsil edemez. Çünkü böyle bir durum sözleşmenin hükümleri bakımından bir zıtlık ilişkisi doğurur; tek kişi hem bedeli yükseltip hem düşürmeye çalışır. Hem teslim eden hem teslim alan, hem isteyen hem de kendisine bu istem yapılan kişi konumunda bulunur.

Ayrıca bu bir kişinin kendisi hakkında töhmet şüphesi bulunmaktadır. Baba ve vasi ise töhmet şüphesi doğuracak durumlar söz konusu ise yetimin malında kullanımda bulunamaz. Görmez misin gerek baba gerek vasinin üçüncü kişilerle aşırı aldanma ile sonuçlanacak işlemleri töhmet şüphesi dolayısıyla geçerli olmadığı gibi sözleşmenin her iki tarafını da temsil edecek şekilde kendisiyle böyle bir işlem yapması da geçerli değildir.

İstihsan delilindeki bakış açısı ise şöyledir: "Baba, çocuğuyla ilgili konularda töhmet altında değildir. Çünkü ona olan şefkati, kendisinden çok onu düşünüp tercih etmesini sağlar. Bu bakımdan töhmet şüphesinin ortadan kalkması noktasında söz konusu işlemi bizzat kendisiyle yapması ile üçüncü bir kişiyle yapması arasında bir fark olmaz.

Ayrıca baba bu kullanımda küçük açısından tam bir vekildir. Her yönüyle onun yerine geçer. İşte bu yüzden küçük ergenlik çağına girdiğinde her türlü sorumluluk kendisine ait olur.

Çünkü baba küçüğe izin vererek her bakımdan onun sorumluluk üstlenmesini sağlayacak nedeni gerçekleştirebilir. İşte baba küçük açısından bir vekil olunca vekilin statüsünün aksine bu durum sözleşme hükümleri bakımından bir zıtlık ilişkisi doğurmaz.

Muhammed (rh.a.)'in iki vasi ile ilgili görüşündeki bakış açısına göre çocuğa olan şefkati çok olduğu için, baba açısından kıyas delilini terk ettik. İşte bu gerekçe (şefkat) vasi açısından söz konusu olmadığı için bu noktada kıyas delili esas alınır. Görmez misin vasi bu yüzden sözleşmenin her iki tarafını temsil edecek şekilde emsal değeri üzerinden kendisi ile işlem yapamaz. İşte vasi, kendisi ile (hem asil hem de yetimin vasisi olarak sözleşmenin her iki tarafı kendisi olacak şekilde) işlem yapabilme yetkisine sahip olsaydı, üçüncü bir kişiyle yaptığı işlemlerde olduğu gibi emsal değer üzerinden kendisi ile işlem yapabilme yetkisine de sahip olurdu.

[28/34]

Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (rh.a.) ise bu tür bir kullanımı, eğer çocuk için açık bir yarar söz konusu ise istihsan deliline göre câiz kabul etmişlerdir. Çünkü bu durumda vasinin yapmış olduğu kullanımda gözetilen amaç noktasında çocuğa şefkatinin çok olduğu ve onu kendisine tercih ettiği ortaya çıkar. Burada gözetilen amaç, sadece maliyet (ekonomik değer) olup bu nokta göz önüne alındığında vasi de şefkati bol olan birisi olarak kabul edilir. Çünkü vasi, çocukla ilgili hususlarda vekil kabul edilebilir. Çünkü vasi de baba gibi ticaret için izin vererek çocuğun her türlü sorumluluğu üstlenmesini sağlayabilme yetkisine sahiptir. Vasinin emsal değer karşılığında yaptığı kullanım ise bundan farklıdır. Çünkü bu işlemde ondan töhmet şüphesini giderecek bir şey ortaya çıkmamıştır.

Vasi, ölenin tüm işlerini yerine getirip kalan mirası da mirasçıya vererek ondan kendisine "az veya çok her türlü borçtan beri olduğuna" dair yazılı bir belge hazırlamasını istese, mirasçının böyle bir belge hazırlamama yetkisi vardır.

Çünkü mirasçı, vasinin kendisine teslim ettiği miktarın, hakkının tamamı olduğunu bilemez. Vasi bunun bir kısmını gizleyebileceği gibi telef etmiş de olabilir. Nitekim vasilerin görevlerini kötüye kullanarak hainlik ettikleri açık bir olgu olup, emaneti yerine getirdikleri çok az görülür. Bu bakımdan mirasçının ona "beri (temiz) olduğuna" dair yazılı bir belge hazırlama yükümlülüğü olmamakla birlikte her iki taraf arasında adaleti sağlamak amacıyla mirasçı teslim aldığı belirli mallarla ilgili olarak bir ibraname (ibra senedi) hazırlamalıdır.

Çünkü kıyas deliline göre kendi hakkını elde edip alan bir kimse başka birisine ibraname yazmakla yükümlü değildir. Ancak vasinin hakkını da gözetmek amacıyla mirasçıya ibraname hazırlaması emredilir. Bu da teslim alındığı kesin olarak bilinen belirli mallar hakkında bir ibraname yazılarak sağlanır.

Vasi kendisine ulaşmış olan miras malından bin dirhemi büyük mirasçıya ona düşen pay olarak verip ardından bunu inkar ederek "bende bu bin dirhemden

başka mal yoktur" dese, küçük, mirasçının payını da bin dirhem olarak ödemekle yükümlü olur.

Çünkü vasi kendisine iki bin dirhem ulaştığını ikrar etmiş sayılır. Vasinin payının bin dirhem olduğunu ikrar ederek mirasçılardan birisine bu miktarı vermesi zorunlu olarak kendisinde küçük mirasçı için de aynı miktarda para bulunduğunu ikrar etmesi anlamına gelir. Zaten bir ifadeden çıkarılan zorunlu sonuçta sabit olan bir husus, o ifade ile sabit olmuş gibi kabul edilir. Dolayısıyla bu aşamadan sonra inkar edince kendi kendisiyle çelişmiş olacağından vasinin sonraki sözü kabul edilmez. Küçük mirasçıya da bin dirhem ödemekle yükümlü olur.

Vasinin satış yetkisi

Mirasçılar arasında küçük birisi varsa, ölünün borçları bulunuyorsa veya ölü birisine vasiyet etmişse Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre taşınmazları ve diğer miras mallarını satabilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise vasi yetişkinlerin taşınmazlarındaki payını satamaz. Sadece küçüklerin payını satabilir. Ölünün borcu bulunduğu zaman da aynı şekilde sadece borcu karşılayacak miktarda taşınmaz satabilir. İbn Ebû Leyla'nın görüşü de böyledir. Bu görüş kıyas deliline dayanır.

Çünkü mirasçıların bir arada bulunması (ihtilat) durumu onların tek başlarına bulunması (infirad) durumuna kıyas edildiğinden, vasinin yetişkinlerin payı üzerinde değil, küçüklerin payı üzerinde velilik yetkisi bulunur. Ölünün borçlarıyla ilgili yetki sınırı da böyle olup sadece borç miktarında yetki doğar. Bu miktarı aşan durumlar bakımından ölünün borcu yok gibi kabul edilir. Çocuk da artık onun yetki alanında olamayacağından taşınmazları da satamaz.

[28/35]

Ebû Hanife (rh.a.) ise istihsan delilini temel alarak şöyle demiştir: "Malın bir kısmını satma noktasında vasinin velilik yetkisi bulunduğuna göre, malın tümünü satma konusunda da aynı yetki sabit olur. Çünkü vasilik dolayısıyla doğan velilik yetkisi bölünme kabul etmez. Çünkü malın bir kısmını satmak hem küçüğe hem de yetişkine zarar verir. Bu şekilde yetişkinin payı bölünmüş olur. Bir malın parçaları ise tamamının satıldığı fiyata satılamaz. Bu bakımdan malın tümünü satmak mirasçıların tamamı için daha çok yarar sağlar. Zaten vasinin, yetişkinin payı üzerinde onun yararını artıracak kullanımlarda bulunma hakkı vardır. Görmez misin vasi, yetişkin mirasçı ortada yoksa (gaib ise) yararına olacağı için onun malını koruma ve taşınır mallarını satma yetkisine sahiptir.

Bir kimse malvarlığının üçte biri ile bazı şeylerin satın alınıp sadaka olarak verilmesini vasiyet etse, mirasçıların tamamı yetişkin olsa, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre mirasçıların yararını artırmış olacağı için, vasi taşınmazların tümünü satabilir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise vasi taşınmazların sadece üçte birini satabilir.

Çünkü onun velilik yetkisi kazanması vasilik dolayısıyladır. Sadece vasiyetin geçerli olduğu üçte birlik oranla sınırlıdır.

Borcu bulunmayan ve herhangi bir vasiyeti de olmayan bir kimsenin bütün mirasçıları yetişkin olup, mirasçıların tümü veya bir kısmı ortalıkta olması vasi, hayvanları ve uruz denilen hayvan ve taşınmazlar dışındaki ticaret mallarını satabilir.

Çünkü vasi, onlar dönüp gelene ve paylarını bölüşene kadar mirası koruma yetkisine sahiptir. Hayvanların ve ticaret mallarının satılması ise koruma kapsamında değerlendirilir. Çünkü bunların telef olma riski bulunmaktadır. Satıştan elde edilen bedeli korumak daha kolaydır.

Fakat vasinin taşınmazları satma yetkisi yoktur.

Çünkü taşınmazlar kendiliğinden koruma altındadır. Bu malların satılması koruma kapsamında değildir.

Mirasçılar gaib olmayıp orada bulunuyorlarsa, vasi bunlardan hiç birini satamaz. Ancak miras konusu malların tamamını onlara teslim ederek satmak veya bölüşmek şeklinde bunları bizzat korumalarını sağlar.

Çünkü mirasçılar o anda orada bulunuyorlarsa miras mallarını bizzat koruyup gözetebilirler. Vasinin kendileri için bu malları gözetim altına almasına gerek yoktur.

Mirasçılar ortalıkta bulunmasa ve vasi bir köle veya binek hayvanını kiraya verse, bu işlem geçerli olur.

Çünkü bu tür bir işlem malı koruyup gözetme kapsamındadır. Çünkü yararın telef olma (helak) olasılığı malın aslına (ayn) göre daha yüksektir. Yarar ardışık iki vakitte bulunamaz. İşte yararın mirasçılara kalan ücret ile değiştirilmesi onların göreceği yararı artırmak anlamına gelir.

Vasi, kölelerin giyecek ihtiyacını karşılamak üzere yaptığı harcama dolayısıyla ödeme yükümlüsü olmaz.

Çünkü vasi, "emanetçi kişi" statüsünde olup mirasçılara ait hakkı korumaktadır. Bu bakımdan söz konusu hakkın onun elinde telef olması, mirasçıların elinde telef olması gibi kabul edilir.

Vasinin yetişkin olan mirasçıların paylarını bölüştürüp o anda orada bulunanların payını vererek orada bulunmayan (gaib) mirasçıların payını elinde tutması câizdir.

Çünkü vasi, gaib mirasçının uruz denilen ticaret malları üzerindeki payını satma yetkisine sahip olduğu gibi, bunları paylaştırma yetkisine de sahiptir. Malın paylaştırılması, bir bakıma orada bulunmayan mirasçının payını korumak anlamına gelir. Çünkü bu şekilde onun mülkü başkalarının mülkünden ayrılmış olur.

İki vasi mirasçıların payını bölüştürerek her biri, bir mirasçının tarafını tutsa ve vasilerden birisi: "benim yanımda bulunan mal sadece falan mirasçının olsun.

Senin yanındaki de falan mirasçıya ait olsun" dese, onların yaptığı bu paylaştırma işlemi geçersiz olur.

Çünkü yapılan kullanımlar noktasında iki vasi, bir tek vasi gibi değerlendirilir. İşte tek bir vasinin yaptığı bu tür bir paylaşım geçerli olmadığı gibi, iki vasinin bu tür bir paylaşımı da geçerli değildir.

Ebû Hanife ve Muhammed (rh.a.)'in görüşleri temel alındığında bu hükmü anlamakta güçlük çekmeyiz. Çünkü onlara göre vasilerden hiç biri tek başına kullanımda bulunamaz. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise vasilerden her biri üçüncü bir kişiyle tek başına kullanımda bulunabilir. İşte vasiler bir kullanımı gerçekleştirmek üzere bir araya geldiklerinde tek bir kişi gibi değerlendirilirler. Zaten bu olayda vasiler paylaşım için bir araya geldiklerine göre tek bir vasi gibi olurlar.

Vasilerden biri ortada bulunmadığı için diğer vasi, mirasçıların paylarını bölüştürüp yetişkinlerin payını vererek küçük mirasçıların payını elinde tutsa bu işlem Ebû Hanife ve Muhammed (rh.a.)'e göre geçerli olmaz. Hatta küçük mirasçıların payı telef olsa, bu pay oranında yetişkinlerin teslim aldığı miktara başvurabilirler. [28/36]

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ise bu paylaştırma geçerlidir. Bu noktadaki görüş ayrılığı yukarıda açıkladığımız "vasilerden birisinin diğer vasinin rızası olmaksızın yetim için alış-veriş yapması" konusuna dayanır.

Vasi ölene ait bir malı emanet olarak yanında bulunduran birisine söz konusu malı borç vermesini veya bağışlamasını emretse, bu emir hükümsüz olup geçersizdir.

Çünkü vasi, bu tür kullanımları bizzat yapma yetkisine sahip olmadığı gibi bu doğrultudaki emirleri de dikkate alınmaz. Buna göre böyle bir kullanımı yapan kişi ödeme yükümlüsü olur. Çünkü mülkiyetini devretmek yoluyla bir başkasına malı vererek onu tüketen bu kişidir.

Vasi, emanetçiye emanet konusu malı bir başka kişiye vermesini emretse, emanetçi malı ona verse, bu işlem geçerli olurken kendisi de sorumluluktan kurtulur.

Çünkü vasi bu şekilde malın teslim alınması konusunda birisini vekil atamaktadır. Zaten vasi, malı bizzat teslim alma yetkisine sahip olduğu gibi, bu yetkiyi başkasına devrederek onu vekil atama yetkisine de sahiptir.

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Vasi bu malı bizzat teslim alıp başka birisine emanet olarak bıraksa, bu işlem geçerli olduğu gibi, emanetçiye bu malı başkasına vermesini emretmesi de geçerlidir.

Vasi, emanetçiye söz konusu malı mudarebe (emek-sermaye ortaklığı) yoluyla işletmesini veya bununla bir eşya satın almasını emretse, bu geçerli olur.

Çünkü vasi, bu tür bir kullanımı bizzat yapma yetkisine sahip olduğu gibi, bu noktadaki emirleri de dikkate alınır. Dolayısıyla bu işlem çocuğun ergenlik çağına girdikten sonra satış sözleşmesi yapması gibi değerlendirilir.

Allah daha iyi bilir.

MİRASÇININ İKRARI

Mirasçı babasının malvarlığının üçte birini birisine vasiyet ettiğini ikrar ettiği halde tanıklar onun başka birisine üçte bir oranında vasiyette bulunduğuna dair tanıklık etseler, tanıkların tanıklığı esas alınarak hüküm verilir. Mirasçının lehine ikrarda bulunduğu kişiye hiçbir şey verilmez.

Çünkü tanıklık herkes açısından bir delil iken ikrar, sadece bu ikrarda bulunan kişi açısından delil oluşturur. Buna göre lehine tanıklıkta bulunan kişi için yapılan vasiyet, lehine ikrarda bulunulan kişi açısından sabit olduğu halde, lehine ikrarda bulunulan kişi için yapılan vasiyet, lehine tanıklıkta bulunulan kişi hakkında sabit değildir. Vasiyetin geçerli olduğu miktar da üçte bir oranında olup hakimin verdiği karar sonucunda üçte birlik pay, lehine tanıklıkta bulunulan kişinin hakkı olunca lehine ikrarda bulunulan kişiye hiç bir şey kalmaz. Çünkü mirasçı söz konusu kişiye üçte bir oranında vasiyet edildiğini ikrar etmiştir. Vasiyet yoluyla bir şeyin hak edilmesi ise, ancak geçerli olduğu miktar üzerinde mümkün olur.

Mirasçı, babasının malvarlığının üçte birini falana vasiyet ettiğine dair ikrarda bulunduktan sonra, "hayır ona değil falana vasiyet etti" dese veya "üçte bir oranında falana vasiyette bulundu, hayır hayır ona değil falana vasiyet etti" dese, her iki durumda da vasiyet ilk kişiye yapılmış olur. Diğer kişi herhangi bir şey alamaz.

Çünkü ilk kişi, mirasçının ikrarı sonucunda artık bu mirasçının ikrardan vaz geçerek iptal edemeyeceği bir şekilde üçte birlik payı hak etmiştir.

Vasinin buradaki "hayır hayır" şeklindeki ifadesi ilk kişi lehine yapılan ikrardan vazgeçtiğini, yanlışını düzeltme, ikinci kişiyi onun yerine geçirme amacını taşıdığını gösterir. Ancak ikrardan cayma işlemi geçerli olmaz; üçte birlik pay ilk kişinin hakkı olduğu sürece ikrar eden mirasçı bunu başka birisine teklif etme yetkisine sahip değildir. Bu yüzden ikinci kişi lehine yapılan ikrar, başka birisinin hakkı olan bir konuyla ilgili olur. Dolayısıyla ilk kişi bu noktada öncelikli hak sahibidir.

Mirasçı bitişik bir ikrarda (ikrar-ı muttasıl) bulunarak, "ölen kişi malvarlığının üçte birini falana vasiyet etti ve falana da vasiyet etti" dese üçte birlik payın vasiyet edilen iki kişi arasında yarı yarıya paylaştırılması gerektiğine hükmederim.

Çünkü mirasçı, üçte birlik pay konusunda ikinci kişiyi ilk kişiye ortak kılmıştır. Zaten atıf için kullanılan "vav" harfi ortaklık bildirir. Böyle bir işlem geçerlidir. Çünkü birden fazla cümleden oluşan birleşik bir ifadenin başı sonuna bağlı olur.

Dolayısıyla mirasçının kullandığı ifadenin birleşik olmaması durumunun aksine, buradaki ifade her iki kişiye birlikte yapılmış bir ikrar gibi değerlendirilir. Çünkü "ikrar" konusunu işlerken açıkladığımız gibi, bir ifadeyi değiştiren açıklama "istisna" gibi birleşik olduğunda geçerli olur. Ama ayrı olduğunda geçerli olmaz. [28/37]

Mirasçı üçte birlik payın falana vasiyet edildiğini ikrar edip, bu miktarı ona verdikten sonra, "hayır hayır onu başkasına vasiyet etti" dese, ödeme yükümlüsü olur. Aynı oranda ikinci kişiye ödeme yapması gerekir. İlk kişi hakkında söyledikleri ise doğru olarak kabul edilmez.

Çünkü mirasçı ikinci ifadesi ile üçte birlik payın ilk kişiye değil, ikinci kişiye ait bir hak olduğunu ikrar etmiştir. Fakat bununla birlikte kendi isteği ile ilk kişiye malvarlığının üçte birini vermiştir. Dolayısıyla verdiği miktarı tüketmiş olacağından ikinci kişinin hakkını elden çıkarmış gibi olur. Bu yüzden ikinci kişiye aynı oranda ödeme yapmakla yükümlü olur. Mirasçının ilk kişi lehine ikrar ettiği haktan vazgeçmek üzere söylediği söz kabul edilmez.

Mirasçı ilk kişiye hakim kararına dayanarak bu ödemeyi yapmışsa ikinci kişiye herhangi bir şey ödemekle yükümlü olmaz.

Çünkü mirasçı bu durumda hiçbir şey tüketmiş ve telef etmiş olmaz. Çünkü üçte birlik pay hakim kararı sonucunda verilmiştir. Hakimin ilk kişi lehine verdiği karar sonucunda vasiyet konusu belirli duruma gelmiş olur. Mirasçı ise bu noktada sadece ikinci kişi lehine tanıklık eden bir tanık konumunda olur. Bir kimse ise tanıklığı kabul edilmediği zaman yukarıdaki olayın aksine herhangi bir şekilde ödeme yükümlüsü olmaz. Çünkü yukarıdaki olayda üçte birlik payı mirasçı bizzat vermiştir. O malı tüketmiş olur. Mirasçının ikinci kişi hakkındaki belirlemesi ise geçersiz olacağından, vasiyet konusu mal mirasçının elinde olduğu gibi kalacaktır.

Mirasçı malvarlığının üçte birinden ibaret olan belirli bin dirhemin birisine vasiyet edildiğini ikrar etse, olay hakime iletilse, hakim bin dirhemin ilk kişiye ödemesine karar verir.

Çünkü mirasçı onun lehine ikrarda bulunmuştur. Bu malda başka birisinin hakkı yoktur. Hakimin paranın ilk kişiye verileceğine karar vermesinden sonra ise vasiyet konusu mal belirlenmiş olur.

İkinci kişi ise mirasçıdan herhangi bir şey alamaz.

Çünkü mirasçının elinde vasiyet konusu maldan hiçbir şey kalmamıştır. Bu da göstermektedir ki mirasçı ikinci ifadesi ile ikinci kişi lehine ikrarda bulunmayıp ilk kişiye karşı ona tanık olmuştur. Mirasçının vasiyetle ilgili tanıklığı ise mirasçı olmayanların tanıklığı gibi geçerlidir. Çünkü mirasçının bu tanıklık sonucunda elde edeceği bir yarar olmayıp aksine zarar görmektedir.

İki mirasçı "ölünün malvarlığının üçte birini falana vasiyet ettiğine" dair tanıklık edip bu miktarı ona verdikten sonra, "ölü bunu başka birisine vasiyet

etmişti" diyerek tanıklık etseler, "biz yanıldık" deseler, sonraki ifadeleri ilk kişi hakkında kabul edilmez.

Çünkü onlar ilk kişi hakkını tam olarak elde ettikten sonra bu tanıklıktan vazgeçmişlerdir. Dolayısıyla bu cayma işleminin ilk kişi açısından bir işlevi yoktur.

Söz konusu mirasçılar ödeme yükümlüsü olup üçte bir oranında ikinci kişiye ödeme yapmaları gerekir.

Çünkü mirasçıların kendi aleyhlerine sonuçlanacak ikrarları geçerlidir. Zaten onlar da ilk kişiye vermek suretiyle ikinci kişiye ait hak konusunu tükettiklerini ikrar etmiş olduklarından, ona karşı ödeme yükümlüsü olurlar.

Mirasçılar ilk kişiye herhangi bir şey vermemişlerse, onların diğer kişi lehine olan tanıklıklarını geçerli kabul ederken, ilk kişiye yapılan vasiyeti iptal ederim.

Çünkü mirasçılar diğer kişiye karşı ilk kişi lehine tanıklık etmişler, fakat vasiyet konusu ilk kişinin hakkı olarak sabit olmamıştır. Daha sonra mirasçılar "bu vasiyet konusunun ilk kişinin değil, ikinci kişinin hakkı olduğuna" dair tanıklık ettiklerine göre, yukarıdaki olayın aksine burada mirasçılar açısından bir töhmet şüphesi bulunmadığı için, onların tanıklığını kabul etmek gerekir. Yukarıdaki olayda ise mirasçılar ödeme yükümlüsü olurlar. Çünkü onlar ikinci kişi lehine tanıklıkta bulunmak suretiyle kendilerinin ödeme yükümlülüğünü düşürmek amacı güttükleri için, ilk kişi açısından töhmet altında bulunurlar.

Üç kişiden ibaret olan mirasçılardan her biri toplam üç bin dirhem olan mirastan biner dirhem aldıktan sonra içlerinden birisi, "babasının malvarlığının
[28/38] üçte birini falana vasiyet ettiğine" dair ikrarda bulunduğu halde diğerleri bunu reddetse, istihsan deliline göre ikrar eden mirasçı elinde bulunan miktarın üçte birini ona verir.

Kıyas deliline göre ise ikinci durumda elindekinin yarısını verirken ilk durumda elinde bulunan miktarın beşte üçünü verir. Kıyas delilindeki bakış açısı şu şekildedir: "İkrar eden kişinin, ikrarda bulunduğu husus kendisi hakkında geçerlidir. Ama başkaları açısından doğru kabul edilmez. Mirasçılar iki kişi olduklarında ise ikrar edenin düşüncesine göre kendisinin miras üzerindeki hakkı ile lehine ikrarda bulunulan kişinin hakkı eşittir. Çünkü ikrar eden kişi "üçte birlik pay ona aittir. Üçte ikilik pay ise benimle diğer mirasçı arasında yarı yarıya bölüştürülecektir. İşte ikrar eden kişi haklarının eşit olduğunu düşündüğüne göre, başka bir kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etmesi olayında olduğu gibi, elinde bulunan miktarı yarı yarıya bölüşeceklerdir. Çünkü bu durumda onlar inkar eden mirasçının hakkının üçte bir oranında olduğunu düşünmektedir. Fakat o, malın yarısını almıştır. Ama hakkının üzerinde olan miktar telef olmuş gibi kabul edilir. Yalnız bunun zararı onlardan sadece birisinin üzerine yüklenemez.

İlk durumda da ikrar eden kişi, üçte birlik payın lehine ikrarda bulunulan kişiye ait olduğunu, kalan üçte ikilik payın ise mirasçılar arasında üçte birlik paylar durumunda bölüştürüleceğini düşünmektedir. Buna göre lehine ikrarda bulunulan kişi, dokuzda üç pay alırken ikrar edenin hakkı iki pay olmaktadır. İşte ikrar edenin elindeki miktar onun düşüncesine göre beşte birlik paylara bölünecektir."

İstihsan delilindeki bakış açısı ise şu şekildedir: "İnkar eden kişi payını aldığı halde bu pay hiç yokmuş gibi kabul edilir. Mirasın tamamı ikrar eden mirasçının elindeki miktar olarak alınır. Bu yüzden ikrar eden mirasçı elindeki miktarın üçte birini vasiyet yoluyla lehine ikrarda bulunulan kişiye vermekle yükümlü olur."

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Burada kıyas delilini esas alarak ikrar eden kişiye elindeki miktarın yarısını lehine ikrarda bulunulan kişiye vermesini emretsek ve daha sonra diğer mirasçı diğer üçte birlik payın birisine vasiyet edildiğini ikrar etse, onun da elindekinin yarısını vermesi gerekecektir. Bu da vasiyetin malvarlığının yarısında uygulamasına yol açacaktır. Vasiyet ise üçte birlik oranın üzerindeki miktarda uygulanmaz. İşte bu yüzden istihsan delilini esas aldık."

Miras olarak kalan mal bin dirhem nakit ve mirasçılardan birisinin ödemesi gereken bin dirhem tutarında bir alacak ise, borçlu olmayan mirasçı "babalarının diğer mirasçıya üçte bir oranında bir vasiyette bulunduğunu" ikrar etse, nakit bin dirhemin üçte biri alınır. Üçte ikisi de ikrar edene kalır.

Çünkü ikrar eden kişi, lehine ikrarda bulunulan kişinin her bin dirhemin üçte biri üzerinde hak sahibi olduğunu düşünmektedir. İkrar eden mirasçının, borçlu mirasçının borç olan bin dirhem üzerindeki hakkına engel olması, ona nakit bin dirhemden, hakkından daha fazlasını borçlu mirasçıya verme sorumluluğu yüklemez. İşte bu yüzden elindeki nakit bin dirhemin üçte birini ona verir.

Kıyas deliline göre ise borçlu olmayan mirasçı kendilerinin miras malındaki haklarının eşit olduğunu ikrar ettiği için diğer mirasçıya yarısını vermelidir.

Miras olarak kalan malın tamamı nakit olup mirasçılardan her biri bin dirhem aldıktan sonra yine her biri farklı birer kişi lehine ikrarda bulunarak ölen kişinin söz konusu kişilere üçte bir oranında vasiyet ettiğini söyleseler, bu kişilerden her biri kendisi lehine ikrarda bulanan mirasçının elindeki miktarın üçte birini alır.

İşte bu husus bu konuda kıyas delilini terk etmenin, kıyas deliline göre hareket etmekten daha güzel olduğunu, kıyas delilinin bu noktada aşırı derecede kötü olduğunu göstermektedir. Çünkü kıyas deliline göre hüküm vermek, vasiyetin malın yarısı üzerinde uygulanması sonucunu doğurmaktadır. Görmez misin bir kimse öldükten sora arkasında karısıyla oğlunu bıraksa ve kadın sekizde birlik payı aldıktan sona birisi lehine ikrarda bulunarak ölünün üçte bir oranında ona vasiyet ettiğini söylese lehine ikrarda bulunulan kişi onun elindeki miktarın üçte birini alacaktır. Ama kıyas delilini esas alacak olsaydık, söz konusu kişi kadının elindeki miktarın beşte dördünü alacaktı. Çünkü kadın, vasiyet edilen kişinin 4/12 (dört

[28/39] bölü on iki) oranında hak sahibi olduğunu, kendi hakkının ise 1/12 olduğunu düşünmektedir. Bu ise vasiyet edilen kişinin payı çıktıktan sonra kalan miktarın sekizde biridir. İşte bu ve buna benzer meseleler böyle durumlarda kıyas delilini esas almanın hiç de uygun olmadığını gösterir.

Ölen kişi miras olarak yirmi iki dirhem bırakmış ve iki mirasçı bunu yarı yarıya paylaştıktan sonra birisi ortadan kaybolmuşsa, üçüncü bir kişinin orada bulunan (hazır) mirasçıya karşı "kendisine üçte bir oranında vasiyet edildiğine" dair delil (iki tanıktan ibaret olan beyyine) getirmesi durumunda onun elindeki payın yarısını alır.

Çünkü bu kişi miras üzerindeki haklarının eşit olduğunu delille ispatlamıştır. Bu yüzden yukarıda ele aldığımız "ikrar" meselesinin aksine burada kıyas delilini esas alırız.

Çünkü burada lehine tanıklıkta bulunulan kişi hakkındaki vasiyet hem orada bulunan (hazır) hem de bulunmayan (gaib) mirasçı hakkında sabit olmuştur. Hatta gaib mirasçı döndüğünde diğer kişi lehine, hakkından fazla aldığı miktar, ona başvurma hakkı doğar; ikrar meselesinin aksine gaib olan kişi elinde bulunan payla birlikte hiç yokmuş gibi kabul edilmez.

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Burada diğer mirasçı da, hazır olmayan mirasçıya karşı üçte bir oranında vasiyet bulunduğunu delille ispat ettikten sonra ikisi bir araya gelse, sadece üçte birlik payı yarı yarıya bölüşürler. Bu durum ise yukarıda açıkladığımız ikrar meselesinin aksine vasiyetin üçte birlik orandan daha fazlası üzerinde uygulanmasına yol açmaz.

Mirasçı, "ölenin üçte birlik pay içinde kalacak şekilde birisine vasiyette bulunduğunu veya bir köle özgür kılınmasını vasiyet ettiğini" ikrar ettikten sonra, onun borçlarının olduğunu da ikrar etse, bu ikrarı vasiyetin ve özgür kılma işleminin geçersiz kılınması noktasında doğru olarak kabul edilmez. Söz konusu borcu kendi payından ödemekle yükümlü olur.

Çünkü ölünün borçları miras olarak kalan malın tamamı üzerinden ödenir. Burada mirasçının elinde mirasın bir kısmı kaldığına göre, ikrarı dolayısıyla borcu bu kısımdan ödemesi ona emredilir. Buradaki ayırıma temel oluşturan mesele şudur: "İki mirasçıdan birisi ölünün borçlu olduğunu ikrar etse, "ikrar" konusunda açıkladığımız gibi, vasiyet olayının aksine ona borcun tamamını kendi payından ödemesi emredilir.

Mirasçı bir borç ikrarında bulunduktan sonra, başka bir borcun daha olduğunu ikrar etse, ödemeye ilk olarak ikrar edilen borçtan başlanır.

Çünkü onun ölünün borçlu olduğuna dair ikrarının geçerliliği elinde bulunan miras malı dolayısıyladır. Zaten bu mal da ilk kişinin hakkı olmuştur. Kendisi lehine yapılan ikrar sırasında miras malı üzerinde herhangi bir hak yoktur. Halbuki ikinci kişi lehine ikrarda bulunulduğu zaman, miras konusu başkasının hakkıyla

kaplanmıştır. Dolayısıyla bu mal ilk kişinin hakkından boşaltılmadığı sürece ikinci kişiye yapılan ikrar, "rehin verenin, rehin konusu malın başka birisine ait olduğunu ikrar etmesi" olayındaki gibi geçerli olmaz.

Mirasçı her iki kişi lehine bitişik bir ifade ile ikrarda bulunsa, bu kişiler eşit derecede hak sahibi olurlar.

Çünkü ifadenin sonunda başlangıçtaki kısmın gereğini değiştiren bir anlam bulunmaktadır.

Mirasçı, ölünün falan kişiye borcu olduğunu ve falan kişiye ait emanet olarak belirli bir malın kendisinde bulunduğunu ikrar etse, ölünün bıraktığı tüm mal bundan ibaret olsa, kendileri lehine ikrarda bulunulan kişiler bunu paylaşırlar.

Çünkü söz konusu mirasçı emaneti ikrar edince, elinde bulunan terikeyle ilişkili bir borç bulunduğunu da ikrar etmiş olur. Dolayısıyla buradaki ikrar, emanet malın tüketilmiş olduğunu ikrar anlamına gelir. Burada mirasçı daha önce borçla ilgili olarak yaptığı ikrar dolayısıyla bir bakıma emaneti tüketmiş olur. Zaten emanetin tüketildiğini ikrar etmek de borç ikrarında bulunmak demektir. Dolayısıyla mirasçı bitişik bir ifade içinde iki borç ikrarında bulunmuş olur.

Mirasçı ilk olarak emaneti ikrar edip ardından borcu ikrar etse, ilk olarak emanetle ilgili sorumluluk yerine getirilir.

Çünkü emanet ikrar edildiğinde borç bulunmamaktadır. Dolayısıyla emanet konusu malın kendisi (ayn) lehine ikrarda bulunulan kişiye ait olur. Ayrıca borçla ilgili ikrar, ölünün terikesi kapsamında olmadığı anlaşılan bir malda değil, ölünün terikesi üzerinde geçerli olur.

Mirasçı birleşik bir ifade içinde önce belirli bir emanet malı ikrar edip ardından başka bir emanet ikrarında bulunsa, önce ilk ikrarla ilgili sorumluluk yerine getirilir.

Çünkü lehine ikrarda bulunulan ilk kişi söz konusu malın kendisini hak etmiştir. "İki borçla ilgili ikrarın" aksine burada ikinci kişi lehine yapılan ikrar, ilk kişinin hak ettiği konu üzerinde geçerli olmaz. Çünkü iki borçla ilgili ikrar sonucunda bu borçların sabit olmasının gereği, "iki alacaklı arasında ölünün terikesi üzerinde ortaklık olmasıdır." Kullanılan ifadenin sonu, ilk kısmın gereğini değiştirmektedir. Halbuki burada emanet konusu malların aslının (ayn) sabit olmasının gereği "lehlerine ikrarda bulunulan kişiler arasında ortaklık doğması" değildir. Aksine burada söz konusu kişilerden her biri kendisi lehine ikrar edilen şeyin aslını hak eder. Kullanılan ifadenin sonu, ilk kısmın gereğini değiştirmemektedir. İşte bu yüzden burada bitişik ve ayrı ifadeler eşdeğerde kabul edilir. Hatta mirasçı, belirli olmayan iki emanet ikrarında bulunsa bu ve "iki borçla ilgili olarak yapılan ikrar" eşdeğerde kabul edilir. [28/40]

Mirasçılardan birisi borç ikrarında bulunduğu halde diğerleri bunu reddediyorsa, vasiyetin aksine bize göre ikrar eden mirasçı tüm borcu kendi

payından vermekle yükümlü olur. Aslında vasiyet ikrarı ile borç ikrarı arasında bir fark yoktur. Çünkü biz her iki durumda da inkar eden mirasçıyı elindeki payla birlikte hiç yokmuş gibi kabul eder, terikenin tamamını ikrar eden mirasçının elindeki miktardan ibaret sayarız. İşte olay bu şekilde olsaydı, ikrar eden mirasçıya eğer yetiyorsa, tüm borcu kendi payından ödemesi emredilirken, vasiyet olarak sadece üçte birini vermesi emredilirdi. Çünkü vasiyet edilen kişi mirasçının ortağı olduğu halde borcun ödenmesi mirasın paylaşımına göre daha önceliklidir. Çünkü borçların tamamı ödenmeden mirasçıya herhangi bir şey verilmez.

Mirasçı, bir kişi olup "bu emanet falana, hayır hayır falana aittir" dese veya "bu emanet falanındır" deyip bir süre sustuktan sonra "ve onunla birlikte falana aittir" dese, söz konusu emanet ikinci kişinin değil birincinin olur.

Çünkü ilk kişi, mirasçı artık söz konusu beyanından cayamayacak şekilde bu emaneti hak etmiştir. Bu noktada kendisine ortak olacak birisi bulunmamaktadır.

Mirasçı "bu emanet mal falana aittir" deyip söz konusu malı ona verdikten sonra, bu emanetin bir başkasına ait olduğuna dair ikrarda bulunarak, daha önce yanıldığını belirtse, bu malın dengini ikinci kişiye ödemekle yükümlü olur.

Çünkü mirasçı söz konusu malı birinci kişiye vererek onu tüketmiş olur. Fakat malı vermeseydi herhangi bir şey tüketip telef etmiş olmazdı. Sadece birinci kişiye ve ölüye karşı ikinci kişi lehine tanıklıkta bulunup tanıklığı reddedilen birisi olurdu. Böyle bir durumda ise herhangi bir şekilde ödeme yükümlüsü olmaz.

Mirasçı bitişik bir ifade kullanarak "babam falana üçte bir oranında vasiyet etti ve falanın babamdan bin dirhem alacağı var" dese ve borç da tüm malvarlığını kapsıyorsa, borcun varlığını kabul eder, vasiyeti ise geçersiz kılarım.

Çünkü borcun ödenmesi vasiyetin yerine getirilmesine göre daha önceliklidir. İfadenin sonu, ifadedeki ilk kısmın gereğini değiştirmektedir. Çünkü ifadenin ilk kısmının gereği lehine vasiyet ikrarında bulunulan kişinin mutlak olarak terikenin üçte birini hak etmesidir. İfadenin sonunun gereği ise vasiyetle kazanılan hakkın borcun ödenmesinden sonra geçerli duruma gelmesidir. Mirasçının beyanı (sözlü ifadesi) de bitişik olduğu zaman geçerli olup hüküm ifade eder.

Görmez misin mirasçı "falana üçte bir oranında vasiyette bulundu. Malvarlığının üçte biri tutarında olan şu köleyi de özgür kıldı" deseydi özgür kılma işlemi konusunda onun beyanını doğru kabul eder, ama vasiyeti geçersiz kılardım.

Çünkü bu geçerli (muteber) bir sözlü ifade olup uygulanması gereken bir özgür kılma işlemi üçte birlik pay üzerinde diğer vasiyetlere göre daha önceliklidir.

İki ikrarı birbirinden ayrı olarak yapsaydı, ilk üçte birlik ikrarı geçerli kabul ederdim.

Çünkü herhangi bir sözlü ifade (beyan), istisna gibi ayrı olarak geçerli olmaz. Bu yüzden vasiyet konusu ilk kişinin hakkı olarak kalır.

Kölenin, köle statüsünde kalması ise mirasçının ikrarı dolayısıyla artık mümkün olmayacağından köle değeri tutarında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü kölenin çalışma sorumluluğunun düşmesi vasiyetin geçerliliğine bağlıdır. Ama artık vasiyet konusu olarak bir şey kalmadığından, köle değeri tutarında çalışmakla yükümlü olur.

Mirasçı "babasının falana üçte birlik orandan daha fazla miktarda vasiyette bulunduğunu" ikrar edip babası öldükten sonra bu vasiyete icazet (onay) verse fakat vasiyet edilen kişinin hakkını vermeden önce kendisi de ölse ve ayrıca borçları da olsa, mirasçının borcundan önce babasının malından vasiyet yerine getirilir.

Çünkü mirasçının ikrar ettiği vasiyet ve onay gibi şeyler gözle görünen hususlar gibidir. Mirasçı sağlığında böyle bir ikrarda bulunduğu zaman töhmet altında değildir. Vasiyet edilen kişinin mirasçı onay verdiğinde hak sahibi olması ise miras bırakan kişi tarafından yapılan vasiyet yoluyladır. Zaten ikrar dolayısıyla vasiyet edilen kişinin vasiyet konusunu hak etmesi tamamlanmıştır. Daha sonra mirasçının borç ikrarında bulunması ise kendi terikesini bağlar. Daha önce bir [28/41]
başkası tarafından hak edilmiş olan belirli bir malı bağlamaz.

Mirasçı babasının malını harcayıp tüketmişse bu da kendi terikesini bağlayan bir borç olur. Kendisinden alacağı olan kişi ile vasiyet edilen diğer kişi bunu paylaşır.

Çünkü mirasçının malı tükettikten sonraki ikrarı kendisinin borçlu olduğunu ikrar etmesi anlamına gelir. Bir kimse ard arda iki borç ikrarında bulunup öldüğünde ise alacaklılar bunu onun terikesinden alıp paylaşırlar.

İki mirasçı vasiyet bulunduğuna dair tanıklık etse, bu tanıklık diğer mirasçıların tamamı hakkında geçerli olur.

Çünkü onların tanıklığında herhangi bir töhmet şüphesi bulunmamaktadır.

Bu iki mirasçı tanıklık için aranan adalet özelliğini taşımıyorsa veya ikrarda bulundukları halde tanıklık etmemişlerse, tanıklıkları veya ikrarları sadece kendi payları konusunda dikkate alınır.

Çünkü onların ikrarı başkaları açısından bir delil (hüccet) oluşturmaz. Aynı şekilde adaletli olmayan kişilerin tanıklıkları da başkaları açısından delil olma niteliği taşımaz. Bu sadece kendileri hakkında bir delil olarak alınır.

Bu noktada: "Söz konusu iki kişi adalet özelliğini taşıyarak başlangıçta tanıklıkta bulundukları zaman da ifadelerini tanıklık kapsamına sokma bakımından töhmet altında bulunurlar" denemez. Çünkü onlar "tanıklık" sözcüğünü anmasalar, kullandıkları ifade sadece kendi paylarıyla ilgili olarak onları bağlar. Nitekim "vasiyet" sözcüğünün kullanılması durumunda bir problem yaşanmaz. Çünkü bu iki kişi tanıklık veya ikrar etseler sadece kendi payları oranında yükümlü olurlar. Ancak "borç" sözcüğünün kullanılması durumunda bir problemle karşı

karşıya kalırız. Ama buna rağmen onların tanıklığı kabul edilir. Çünkü söz konusu iki kişi kullandıkları ifadeyi tanıklık kategorisine sokma noktasında töhmet altında bulunduğu için, tanıklıktan önce kendi paylarından herhangi bir şey ödemekle yükümlü olmazlar.

Bu iki mirasçı babalarının vasiyette bulunduğuna ve diğer mirasçıların onun ölümünden sonra vasiyete onay verdiklerine dair tanıklıkta bulunsalar, tanıklıkları kabul edilir.

Çünkü onlar bu tanıklık sayesinde kendileri için herhangi bir yarar sağlamamaktadır.

İki kişi ölen kişinin belirli bir kişiye üçte bir oranında vasiyette bulunduğuna dair tanıklık ettikleri halde, iki mirasçı onun söz konusu kişiye yapılan vasiyetten vazgeçip bu üçte birlik payı başka birisine vasiyet ettiğine dair tanıklık etse, mirasçıların tanıklığı geçerli olur.

Çünkü onlar ilk kişiye karşı ikinci kişi lehine tanıklık etmişler, kendileri için herhangi bir yarar sağlamamışlardır.

Söz konusu iki mirasçı vasiyetten vazgeçildiğine dair tanıklık etmeyip babalarının diğer kişiye üçte bir oranında vasiyette bulunduğu yolunda tanıklık etseler, vasiyet edilen iki kişi üçte birlik payı bölüşür.

Çünkü mirasçıların tanıklığında herhangi bir töhmet şüphesi bulunmamaktadır. Onlar açısından üçte birlik payın söz konusu kişilerden birisi veya ikisi tarafından hak edilmesi arasında bir fark yoktur.

İki kişi, ölen kişinin belirli bir üçüncü kişiye vasiyette bulunduğuna dair tanıklık ettiği halde iki mirasçı onun üçte bir oranında mirasçılardan birisine vasiyet ettiğine dair tanıklıkta bulunsa, diğer mirasçılar da bu vasiyete onay verse üçte birlik pay üçüncü kişiye ait olur.

Çünkü üçüncü kişinin üçte birlik payı hak etme nedeni mirasçıların onay vermesine bağlı olmadığı için daha güçlüdür. Ayrıca üçte birlik payın söz konusu üçüncü kişi tarafından hak edildiği sabit olunca, mirasçının burada herhangi bir hakkının bulunmadığı da ortaya çıkar. Dolayısıyla sözü edilen iki mirasçının, mirasçıların onay verdiğine dair tanıklıkları herhangi bir şey ifade etmez. Onay bulunmadığı takdirde ise mirasçı vasiyet konusu malla ilgili olarak vasiyet edilen kişiyle çekişemez.

İki mirasçı, ölen kişinin üçüncü kişiye yaptığı vasiyetten vazgeçip bu payı belirli bir mirasçıya vasiyet ettiğine dair tanıklık etse mirasçıların tamamı miras bırakan kişi öldükten sona bu payı vasiyet edilen mirasçıya teslim etse Ebû Yusuf (rh.a.)'un ilk görüşüne göre bu geçerli olur.

Muhammed (rh.a.)'in de kabul etmiş olduğu Ebû Yusuf (rh.a.)'un diğer görüşüne göre ise söz konusu iki mirasçının bu doğrultudaki tanıklığı geçerli değildir. Kabul edilmez.

İlk görüşteki bakış açısı şöyledir: "Mirasçılar vasiyete onay vererek üçte birlik payı kendi hakları olmaktan çıkarmışlardır. Yapılan tanıklık ilk kişiye karşı ikinci kişinin lehinedir. Bu tür bir tanıklıkta ise tanıklığın üçüncü bir kişi lehine yapılmasında olduğu gibi herhangi bir töhmet şüphesi bulunmaz."

Diğer görüşteki bakış açısı ise şu şekildedir: "Üçüncü kişi üçte birlik payı söz konusu iki mirasçıya karşı hak etmiştir. Halbuki onlar ölen kişinin vasiyetten vazgeçtiğine dair tanıklıkta bulunarak onun bu hakkını iptal etmektedirler. Böyle bir durum ise töhmet şüphesi uyandırmaktadır. Çünkü onlar üçte birlik pay üçüncü [28/42] kişi tarafından hak edildiği halde bunun söz konusu mirasçıya ait olduğunu belirtmişlerdir. Zaten bu payın ilk kişi tarafından hak edilmesi onların onayı olmaksızın sabit olduğu halde mirasçının bunu hak etmesi onların onayına bağlıdır. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir; "mirasçının söz konusu vasiyeti diğer mirasçıların onayına bağlı olarak hak etmesi" tartışmalı bir konudur. İslam hukukçuları arasında "diğer mirasçılar onay verse bile mirasçıya yapılan vasiyetin geçerli olmayacağı" görüşünde olanlar bulunmaktadır. Buna göre bir hakimin Peygamber (s.a.v.)'den nakledilen bu haberin açık ifadesine dayanarak verdiği karar uygulanır. İşte olaya bu açıdan bakıldığında söz konusu mirasçı, üçüncü bir kişi lehine olan tanıklığın aksine, burada kendileri için bir yarar sağlamış olurlar.

MİRASÇININ KÖLE ÖZGÜR KILMAYLA İLGİLİ İKRARI

Tüm malvarlığı, değerleri birbirine eşit üç köleden ibaret olan bir kimse öldükten sonra arkasında bir mirasçı bıraksa ve söz konusu mirasçı: "babam şu köleyi hastalığı sırasında özgür kıldı" dedikten sonra "hayır onu değil şunu özgür kıldı" dese, fakat daha sonra "hayır onu değil şunu özgür kıldı" dese kölelerin tamamı özgür kılınmış olur.

Çünkü mirasçı ilk kölenin özgür kılındığını ikrar edince, köle tümüyle özgür kılınmış olur. Çünkü onun değeri üçte birlik oranı aşmamaktadır. Daha sonra mirasçı ikinci ifadesi ile ilk ikrarından dönüp ikinci köle lehine ikrarda bulunmuştur. Buradaki ikrardan dönme ise geçersizdir. Ancak mirasçı bu ikrar ile ilk köleyi telef ettiğini düşünmektedir. Dolayısıyla ikinci köle de onun ikrarı sonucunda tümüyle özgür kılınmış olur. Üçüncü kölenin durumu da böyledir. İşlediğimiz olay bu yönüyle "bir mirasçının birisi lehine üçte bir oranında vasiyette bulunulduğuna dair ikrarından sonra üçte birlik payı ona vermesi ve daha sonra başka birisi lehine ikrarda bulunmasına" benzer. Çünkü özgür kılma işleminde "malı teslim etme" gibi bir durum söz konusu değildir. Burada sadece özgür kılma işleminin yapılmış olması, ekonomik konularda "teslimin gerçekleşmesi" gibi değerlendirilir.

Mirasçı bitişik bir ifade kullanarak "babam şu, şu ve şu köleyi özgür kıldı" dese kölelerden her biri değerinin üçte ikisi oranında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü kullanılan ifadenin sonu, ilk kısmının gereğini değiştirmektedir. Bu yüzden ilk kısım ifadenin sonuna göre değerlendirilir. Dolayısıyla mirasçı bir tek ifade içinde onların tamamı lehine ikrarda bulunup "ölen babam, söz konusu kölelerini özgür kıldı" demiş gibi kabul edilir. Buna göre kölelerden her biri üçte bir oranında özgür kılınmış olur. Değerlerinin üçte ikisi oranında da çalışmakla yükümlü olurlar.

Mirasçı "babam şu köleyi özgür kıldı" deyip bir süre sustuktan sonra "ve şunu da" deyip yine bir süre sustuktan sonra "ve şunu da" dese ilk köle tümüyle, ikinci köle yarı oranda, üçüncü köle de üçte bir oranında özgür kılınmış olur.

Çünkü mirasçı ilk kullandığı ifade ile ilk kölenin üçte bir oranında hak sahibi olduğunu ikrar etmiştir. Dolayısıyla bu köle tümüyle özgür kılınmış olur. Daha sonra kullandığı ikinci ifade ile üçte birlik payın ilk köle ile ikinci köle arasında yarı yarıya ortak olduğunu ikrar etmiştir. Dolayısıyla mirasçının ikinci köle lehine üçte birlik payın yarısı oranındaki ikrarı geçerli olur. Bu köle yarı oranda özgürlüğüne kavuşur.

Mirasçı, babasına ait malvarlığının üçte birini oluşturan köle hakkında "babam hastalığı döneminde şu köleyi özgür kıldı" diyerek ikrarda bulunsa, fakat başkaları "onun yine malvarlığının üçte biri oranındaki başka bir kölesini özgür kıldığına" dair tanıklıkta bulunsa, tanıkların tanıklığına dayalı delil ortaya koyan köle, özgür olurken mirasçının hakkında ikrarda bulunduğu köle değeri tutarında çalışmakla yükümlü olur.

[28/43] Çünkü mirasçı vasiyet yoluyla söz konusu köle lehine ikrarda bulunmuştur. Fakat vasiyetin geçerli olduğu alan tümüyle delil ortaya koyan köleye ait olmuştur.

Mirasçı "babasının hastalığı döneminde belirli bir köleyi müdebber[9] kıldığına" dair ikrarda bulunup bir süre sustuktan sonra "ve diğer köleyi de hastalığı döneminde özgür kıldı" dese, müdebber kılınan kölenin tamamı üçte birlik pay üzerinden özgür kılınmış olurken, diğer köle üçte birlik payın yarısı üzerinden özgür kılınmış olur.

Çünkü mirasçının "babasının hastalığı döneminde kölelerden birisini müdebber kıldığına" dair ikrarı ile "diğerini özgür kıldığına" dair ikrarı eşdeğerdedir. Her iki durumda da köle söz konusu kişinin ölümünden sonra üçte birlik pay üzerinden özgür kılınmış olur. Zaten "Köle Özgür kılma" konusunda açıkladığımız gibi "ilk kölenin tamamı, diğer kölenin yarısı özgür kılınmış olur."

Tanıklar, baba hayatta iken veya öldükten sonra mirasçının "babasının belirli bir köleyi özgür kıldığına" dair ikrarda bulunduğu doğrultusunda tanıklık ettikleri halde o bunu inkar etse yine hüküm böyle olup mirasçı söz konusu ikrarla bağlı olur.

---

[9] Müdebber bk. s.11 dip not.

Çünkü mirasçının ikrarının delille (beyyine) sabit oluşu, bu durumun gözle görülerek sabit oluşu gibidir. İşte söz konusu tanıklar mirasçının bu doğrultudaki ikrarını kesinlikle gördüklerini belirtseler, bu ikrar, ister babanın ölümünden önce ister sonra olsun mirasçıyı bağlar.

Tanıklardan birisi "mirasçı, babasının ölümünden önce bu doğrultuda ikrarda bulundu" şeklinde tanıklık ettiği halde diğeri "babasının ölümünden sonra ikrarda bulundu" diyerek tanıklık etse bu tanıklık yine geçerli olur.

Çünkü bu tümüyle bir ikrar olup ikrar da sözlü bir ifadedir. Sözlü ifade ise tekrarlanan ve yinelenen konularda olur. İşte mirasçı açısından ikrarın hükmü ölümden önce ve sonra aynıdır. Olay bu yönüyle ikrarla ilgili tanıklıkta bulunan iki kişinin zaman ve yer konusunda görüş ayrılığına düşmelerine benzer. İşte bu durum tanıklığın kabul edilmesine engel oluşturmadığı gibi, buna kıyasla işlediğimiz olayda da tanıklığın kabulünü engelleyici bir durum yoktur.

KÖLEYİ MAL VEYA HİZMET KARŞILIĞINDA ÖZGÜR KILMAYI VASİYET ETMEK

Bir kimse belirli bir ödeme yapması durumunda kölesinin özgür kılınmış olacağını vasiyet etse, eğer ödenmesi koşul konulan miktar onun değerinden fazla ise veya değerin dengi ise ya da malvarlığının üçte birlik miktarından daha az ise bu işlem onun söylediği gibi geçerli olur. Ama değerine göre ödeyeceği miktardaki vasiyet edene ait malvarlığının üçte birinden daha fazla ise, köleye üçte bir oranında indirim yapılır. Kalan kısım konusunda çalışmakla yükümlü olur. Çünkü burada söz konusu kişinin hastalığı döneminde köleye ödeyeceği bir bedel karşılığında vasiyette bulunduğu göz önüne alınır. Çünkü bu işlem kölenin bir başkasına satılmasını vasiyet etmek gibi değerlendirilir. Buna göre söz konusu kişi kölenin belirli bir kişiye belirli bir bedel karşılığında satılmasını vasiyet etse, bu vasiyetin uygulanması gerekir. Eğer vasiyet sırasında satış bedeli değerden daha düşük tutulmuşsa, bu ölene ait malvarlığının üçte biri üzerinden değerlendirilir. İşte köleyi kölenin kendisine satmak doğrultusunda yapılan vasiyetin hükmü de böyledir.

Çünkü burada vela hakkının[10] doğması bakımından vasiyet eden kişi için de bir yarar bulunmaktadır. Biz buradaki işlemi satış sözleşmesi kapsamında kabul ettik. Çünkü vasiyet eden kişi mirasçıların yararını artırıp onların zarar görmesini önleme noktasında köleye kuru mülkiyetinin ekonomik değerinin yerini tutacak miktarda bir ödeme yapması koşulunu ileri sürmüştür. Zaten mirasçıların hakkı ekonomik değerle ilgili olup bu da onlara yukarıdaki yolla teslim edilir.

[10] Vela hakkı bk. s.11 dip not.

Söz konusu kişi bu köleyle birlikte başka bir köleyi de karşılıksız özgür kılsa önce karşılıksız olarak özgür kılınan köle özgürlüğüne kavuşur ve ardından da üçte birlik paydan geriye kalan miktar üzerinden diğer köle özgür kılınır.

Çünkü söz konusu kişi hayatta iken uygulanacak olan özgür kılma işlemi, onun ölümü sonrasında uygulanacak olan özgür kılma veya başka hususlarla ilgili vasiyet işlemine göre önceliklidir. Çünkü bundan sonra artık o işlem bozulamaz bir duruma gelmiştir. Yürürlüğe koymaya ihtiyaç yoktur. Halbuki vasiyet edilen husus bu nitelikte değildir. İşte bu yüzden uygulanacak olan özgür kılma işlemini üçte birlik pay üzerinde öne alırız.

Söz konusu kişi ölümünden sonra kölesinin mirasçılarından bir kısmına bir yıl süreyle hizmet ettikten sonra özgür kılınmasını vasiyet etse, bu işlem diğer mirasçılar onay vermediği sürece geçerli olmaz. [28/44]

Çünkü kölenin hizmetini mirasçıların bir kısmına vasiyet etmek, onun kuru mülkiyetini vasiyet etmekle aynı kategoridedir. Böyle bir vasiyet ise diğer mirasçılar onay vermediği sürece geçersizdir. Ayrıca kölenin özgür kılınmasıyla ilgili vasiyet hizmetle ilgili olarak yapılan vasiyete bağlıdır. Ondan sonra gelir. Buna göre mirasçıların onay vermemesi dolayısıyla ilk vasiyet geçersiz olduğunda, ikinci vasiyet de koşul gerçekleşmediği için geçersiz olur. Ama mirasçılar yetişkin olduğu ve ölüm olayından sora onay verdikleri için ilk vasiyet geçerli olursa, kölenin bir yıl süreyle hizmet etmesi doğrultusunda yapılan vasiyet de vasiyet edenin söylediği gibi geçerli olur.

Bu kişi kölenin bütün mirasçılara bir yıl süreyle hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşması doğrultusunda bir vasiyette bulunsa, bu vasiyet geçerli olur.

Çünkü bu vasiyette mirasçıların bir kısmını diğerlerine tercih etmek söz konusu olmayıp vasiyet edenin ölümünden sonra mirasçılarına kölenin hizmetinden bir yıl süreyle yararlanmalarını sağlaması söz konusudur. İşte bu kişi bu aşamadan sonra kölenin özgür kılınmasını vasiyet ettiğine göre bu vasiyetin üçte birlik pay üzerinden uygulanması gerekir.

Mirasçılardan bir kısmı böyle bir vasiyeti beğenmeyip kabul etmese bile vasiyeti uygulamaya zorlanır.

Çünkü kölenin hizmetinin tam olarak onlara kalması, vasiyet yoluyla değil miras yoluyladır. Miras ise, mirasçıların kabul etmemesi nedeniyle reddedilmiş olmaz. Bu noktada "ama zaten kölenin hizmeti miras konusu olmaz ki..." denebilir. Ancak kölenin hizmetinin herhangi bir şeye bağlı olmaksızın miras konusu olmaması doğru olmakla birlikte kölenin hizmeti kuru mülkiyete bağlı olarak miras kalabilir. Burada kölenin özgür kılınmasıyla ilgili olarak yapılan vasiyetin derhal uygulanması gerekli olmadığına göre, kölenin kuru mülkiyeti hizmetle birlikte miras olarak mirasçıların mülkiyetine girer. Yalnız bu mülkiyet bir

yıl sonra köle özgürlüğüne kavuşturulurken, vela hakkının verilebilmesi için hükmen yeniden ölüye geçer.

Ayrıca burada vasiyeti kabul etmeyen mirasçıların amacı köle özgür kılınması doğrultusunda yapılan vasiyeti geçersiz kılmaktır. Halbuki mirasçı, vasiyetin uygulama alanı olan üçte birlik pay üzerinde bu tür bir yetkiye sahip değildir.

Bir kimse kölesinin mirasçılar dışında bir kişiye bir yıl boyunca hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşturulmasını vasiyet etse, bu vasiyet üçte birlik pay üzerinden geçerli olur.

Çünkü söz konusu kişi burada iki vasiyeti birleştirmiştir. İşte bu vasiyetlerden her biri tek olarak geçerli olduğu gibi birini diğerine bağlamak da geçerlidir.

Hizmet noktasında vasiyet edilen kişi bu hizmeti kabul etmese kabule zorlanmaz.

Çünkü burada hizmet, söz konusu kişiye vasiyet yoluyla bırakılmıştır. Vasiyet edilen kişi ise ileride "Kuru Mülkiyeti Vasiyet Edilmesi" konusunu işlerken açıklayacağımız gibi, vasiyet konusu şeyi reddedebilir.

İlk vasiyet onun reddetmesi nedeniyle geçersiz duruma gelince, ikinci vasiyet de hükmen geçersiz duruma gelir.

Çünkü vasiyet eden kişi, ikinci vasiyeti ilk vasiyete bağlamıştır. Fakat vasiyet edilen kişi hizmetle ilgili vasiyeti reddettiğinde bu koşul gerçekleşmemiş olur.

Vasiyet edilen kişi bir yıl dolmadan ölür veya öldürülürse hüküm yine böyle olur.

Çünkü hizmetle ilgili olarak yapılan vasiyet, vasiyet edilen kişinin ölümüyle geçersiz duruma gelmiştir. Zaten sadece yarardan ibaret olan bir hak üzerinde mirasçılık söz konusu olmadığından vasiyet edilen kişinin mirasçısı bu noktada onun yerine geçemez.

Köle sahibi "falana bir yıl hizmet ettiğinde veya bir yıl hizmet ederse köle özgürdür" dese, hüküm yine böyledir. Çünkü bir yıl daha dolmadan falan kişi öldüğü için koşul gerçekleşmediğine göre kölenin özgür kılınmasıyla ilgili vasiyet de geçersiz duruma gelir.

Vasiyet edilen kişi ortalıkta bulunmayıp vasiyet edenin ölümünden bir yıl sonra gelse, geldiği günden başlayarak hizmet onun olur.

Çünkü vasiyet eden kişi bir yıl sözcüğünü belirsiz olarak kullanmıştır. Zaten ölümü izleyen yılın belirlenmesine de gerek yoktur. Çünkü vasiyet konusundaki belirsizlik vasiyetin geçerliliğine engel oluşturmaz.

Köle sahibi "falana şu bir yıl boyunca hizmet ettikten sonra köle özgürdür" dese fakat vasiyet edilen kayıp kişi söz konusu yıl geçene kadar gelmese, hizmetle ilgili olarak yapılan vasiyet, vasiyet konusu ortadan kalktığı için geçersiz duruma

gelir. Çünkü vasiyet eden kişi belirlemiş olduğu yıl içinde meydana gelecek olan yararları vasiyet olarak belirlemiştir. Ancak belirlenen süre dolduğu için bu durum ortadan kalkmıştır. Söz konusu koşul gerçekleşmediği için özgür kılma konusundaki vasiyet de geçersiz olur.

Tüm malvarlığı bir köleden ibaret olan bir kimse, "bu köle falana bir yıl hizmet ettikten sonra özgürdür" dese, köle bir gün söz konusu kişiye iki gün de mirasçılara hizmet eder. Üç yıl dolduktan sonra özgür olur.

[28/45] Çünkü vasiyet üçte birlik pay üzerinden uygulanır. Kölenin hizmet etmek üzere tüm yıl boyunca vasiyet edilen kişiye teslim edilmesi ise vasiyet dolayısıyla mirasçıların terikenin tamamı üzerindeki hakkını kısıtlamak demektir. Böyle bir şey ise câiz olmayıp mirasçıların hakkı vasiyet edilen kişiye ait hakkın iki katıdır. İşte bu yüzden "köle, üç yıl dolana kadar vasiyet edilen kişiye bir, mirasçılara da iki gün hizmet eder" dedik. İşte bu şekilde vasiyet edilen kişi hakkını tam olarak alır. Köle özgür kılınmasıyla ilgili vasiyetin bağlandığı koşul da tamamlanmış olur. İşte bu durumda köle üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur. Değerinin üçte ikisi tutarında mirasçılara çalışmakla yükümlü olur.

Bir kimse kölesinin mirasçılarına bir yıl hizmet ettikten sonra özgürlüğüne kavuşturulmasını vasiyet etse, mirasçılar onunla hizmet yerine birkaç dirhem karşılığında sulh akdi yapıp köleyi hemen özgür kılsalar, bu işlem geçerli olur.

Çünkü hizmet miras yoluyla onların hakkı olmuştur. Bu bakımdan bu hakka karşılık mal almaları câizdir. Burada bedelin mirasçılara ulaşması, bedel biçilen şeyin yani bir yıllık hizmetin onlara ulaşması gibi kabul edilir. Köle üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur.

Ayrıca onlar hizmet üzerindeki hakkını bedel karşılığı düşürmüşlerdir. Zaten onların bu hakkı bedelsiz düşürüp köleyi hemen özgür kılmaları geçerlidir. Çünkü ölen kişi kölenin vela hakkını üstlenmeye razı olmuştur. İşte söz konusu hakkı bedel karşılığı düşürdüklerinde de hüküm böyledir.

Bir kimse ölümünden bir yıl sonra, belirli bir cariyenin kendisi adına özgür kılınmasını vasiyet etse, söz konusu cariye bu bir yıl dolmadan önce veya dolduktan sonra bir çocuk doğursa, bir miktar gelir sağlasa, bunlar mirasçılara ait olur. Cariye de üçte birlik pay üzerinden özgür kılınır. Zaten daha önce açıkladığımız gibi özgür kılmayla ilgili olarak yapılan vasiyet çocuğa, kazanca ve gelire etki etmez. Bu noktada mirasçılar vasiyet dışı kalan konularda bunların maliki gibi değerlendirilir.

Çünkü mirasçıların bunlarla ilgili mülkiyet nedeni iyice pekişmiştir. Kalan kısım da aynı şekilde ölünün mülkiyetinde kalır. Ancak biz, söz konusu kişinin vasiyetini uygulama zorunluluğu bulunduğu için hükmen cariyeyi de kalan kısım gibi ölünün mülkiyetinde kabul ederiz. Bunun dışındaki noktalarda ise cariye mirasçıların mülkiyetinde sayılır.

Bu cariye diyet gerektiren bir suç işleyecek olursa, konuyla ilgili sorumluluk mirasçıya ait olur. Buna göre dilerse cariyeyi işlediği suça karşılık mağdur tarafa vererek vasiyeti iptal eder. Dilerse onu "erş" denilen tazminatı ödeyerek kurtarıp vasiyet eden kişi adına özgür kılar.

Çünkü mirasçı, işlenen suçun hükümleri bakımından cariyenin sahibi gibi değerlendirilir. Buna göre cariyeyi verme yolunu tercih ederse, özgür kılmayla ilgili olarak yapılan vasiyet konusunu yani ölüye ait mülkü vermiş olurken, fidyesini ödeyerek onu kurtarma yolunu seçerse, cariye suçla ilgili sorumluluktan temize çıkar/aklanır. Daha önce olduğu gibi özgür kılmayla ilgili olarak yapılan vasiyetin konusu olarak kalır.

Burada mirasçı fidyesini ödeme yolunu tercih ettiğinde, bağış nitelikli bir kullanımda bulunmuş olur.

Çünkü bu yolu tercih etme zorunluluğu yoktur.

Mirasçılardan birisi bir yıl dolmadan önce söz konusu cariyeyi kendisi adına özgür kılsa, cariye ölen kişi adına özgür kılınmış olur.

Çünkü mirasçı mülk sahibi gibi değerlendirilir. Bu yüzden onun özgür kılma işlemini uygulamak zorunludur. Yalnız cariyenin özgür kılınması, ölü için kazanılmış bir haktır. Belirli bir malla (ayn) ilgili olarak kazanılan bir hak ise, her ne şekilde meydana gelirse gelsin, bunu hak eden kişi adına meydana gelmiş olur.

Bu durumda özgür kılan mirasçı, diğer mirasçıların hizmetin değeri üzerindeki payını ödemekle yükümlü olur. Çünkü o bu köleyi onunla ilgili özgür kılma işlemi uygulanıncaya kadar yanında alıkoymuştur. Söz konusu mirasçı ile diğer mirasçılar arasındaki bu tür bir işlemde ise kölenin değerini ödemek gerekir.

Bir yıl dolduktan sonra onu özgür kılsa, değerinin üçte birlik pay içinde kalması durumunda, mirasçılardan hiç biri herhangi bir şekilde yükümlü olmaz.

Çünkü bu, vasiyetin uygulanması anlamına gelir. Zaten vasiyet eden kişi öldükten sonra onun özgür kılmayla ilgili vasiyetini bütünüyle uygulama noktasında mirasçılardan sadece birisi, tamamı gibi kabul edilir.

Söz konusu mirasçı cariyeyi kendisi adına müdebber kıldıktan sonra ölse, "bir koşula bağlı olarak onu özgür kılıp koşulun gerçekleşmesi" durumunda olduğu gibi, cariye vasiyet edip ölen kişi adına özgürlüğüne kavuşturulmuş olur. Mirasçı ölmezse müdebber kılma işlemi de geçersiz olur.

Çünkü mirasçı cariyeyi kendisi adına özgür kılma yetkisine sahip olmadığı gibi, onu müdebber kılma yetkisine de sahip değildir. Ayrıca cariyenin müdebber kılınması şeklindeki işlemde ölünün vasiyetini uygulama söz konusu değildir.

Ölünün atadığı vasi, başka birisine "bir yıl geçtikten sonra bu cariyeyi ölü adına özgür kıl" dese ve o da özgür kılsa veya ölümü yaklaştığı için başka birisini "cariyeyi ölü adına özgür kılma" konusunda vasi atasa bu işlem geçerli olur. Bir [28/46]

köle özgür kılma noktasında köle sahibinin talimat verdiği kişi (me'mur) ise efendi hayatta iken bu işlemi yapması için başka birisine talimat veremez.

Çünkü kendisine talimat verilen kişi sadece vekildir (naib) ve onu atayan kişi "bir başkasını vasi atama" noktasında onu kendi yerine geçirmemiştir. Vasi ise ölenin güttüğü amacı gerçekleştirme yetkisine sahiptir; onun bir başkasına konuyla ilgili olarak talimat vermesi ve ölümünden sonra başka birisini vasi olarak ataması da vasiyet eden kişinin amacını gerçekleştirme anlamına geldiğinden vasinin bu tür bir işlemde bulunması geçerli olur.

Bir kimse ölümünden bir ay sonra cariyesinin karnındaki çocuğun özgür kılınmasını vasiyet etse, bu işlem geçerli olur.

Çünkü özgür kılanın güttüğü amaç bakımından anne karnındaki çocuk doğmuş gibi kabul edilir.

Mirasçılardan birisi anneyi özgür kılsa, cariye bu mirasçı adına anne karnındaki çocuk ise ölen kişi adına özgür kılınmış olur.

Çünkü cenin, cariye sahibinin özgür kılma işlemi noktasında annesine bağlıdır. Mirasçılardan birisi bu cenini özgür kılsa, özgür kılma işlemi ölü adına yapılmış olacağı gibi anneyi özgür kılsa hüküm yine böyle olur.

Bu durumda cariye miras yoluyla mirasçıların ortak malı olur.

Çünkü cariye vasiyet dışıdır.

Mirasçılardan birisi cariyeyi özgür kıldığında Ebû Hanife (rh.a.)'nin "ortaklardan birisinin ortak köleyi özgür kılması" konusunda söylediği gibi, diğer mirasçılar muhayyer olur.

Cariye doğum yapmadan önce mirasçı onu müdebber kılsa, bu işlemi geçerli olur.

Çünkü o cariyedeki payının sahibidir. Onun cariyedeki payı üzerindeki müdebber kılma işleminin geçerli oluşunun zorunlu sonucu ise, çocuktaki payı üzerinde de bu işlemin geçerli olmasıdır. Çünkü cenin özgür kılma bakımından nasıl anneden ayrı olamazsa, müdebber kılma işlemi bakımından da ondan ayrı sayılamaz. Cenin annenin bir parçası gibi kabul edilir. Ölünün ceninle ilgili vasiyeti ise vasiyet konusu ortadan kalktığı için artık geçersizdir. Bu da vasiyet eden adına özgür kılınarak vela hakkının kazanılması için mülk olan kölenin hükmen vasiyet edenin mülkiyetinde kalmasıdır. Bu bakımdan mülkiyeti iyice sabitleştiği için ceninin bir kısmını kendisi adına müdebber kılan kişinin bu işlemi geçerli olur. Bunun zorunlu sonucu olarak onun vela hakkını da kazanır. Vasiyet konusu da bu şekilde ortadan kalkar.

Bir kimse malvarlığının üçte birine denk olan belirli bir cariyesinin ölümünden bir yıl sonra özgür kılınmasını emrettiği halde mirasçılar onu satsa bu satış sözleşmesi geçersiz olur.

Çünkü cariye hükmen ölünün mülkiyetindedir. Onun ihtiyaçlarıyla ilgilidir (kapsanmıştır). Bu bakımdan mirasçıların cariyeyi böyle bir durumda satmaları, onu vasiyet eden ölmeden önce satmaları gibi veya mirasçıların borca batık terikeyi satmaları gibi değerlendirilir. İşte bunlar geçersiz olduğu gibi, buradaki işlem de hatta öncelikli olarak geçersiz olur. Çünkü cariyenin satılması aslında vasiyetin iptali anlamına gelir.

Cariye alıcıdan olma bir çocuk doğursa, çocuk onun çocuğu olur. Alıcı ise cariyeyi satın aldığında vasiyet olayından habersiz olduğu için, mirasçılar tarafından aldatılmış olur. Aldanan bir kimsenin çocuğu ise değer karşılığında özgür olur. Ancak burada cariye için herhangi bir değer yoktur.

Çünkü cariyenin değeri birisine ait olacaksa mirasçılara ait olur. Alıcı aldatıldığı için bu noktada onlara başvurma hakkına sahiptir. Bu bakımdan cariyenin değeri konusunda yükümlülük getirmenin bir yararı yoktur. Yalnız alıcı "ukr" denilen tazminatı mirasçılara ödemekle sorumludur. Çünkü cariyeyle şüpheye dayalı bir cinsel ilişkide bulunmuştur. "Ukr"u ödeme yükümlülüğünün doğuşu ise kayda bağlıdır. Alıcı aldandığı gerekçesini öne sürerek satıcıya ödemiş olduğu "ukr" ile ilgili olarak başvuramaz. Mirasçılar ise (satış bedelini) geri verirler ve cariye geri alınarak bir yıl sonra vasiyet edenin söylediği gibi onun adına özgür kılınır.

Bir kimse bin dirhem değerindeki cariyesinin özgür kılınmasını vasiyet etse ve ayrıca bıraktığı iki bin dirhem tutarındaki miras, vasi cariyeyi özgür kılmadan önce telef olsa, cariye üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur. Değerinin üçte ikisi tutarında çalışma yükümlüsü olur.

Çünkü mirasçılar haklarını elde etmeden telef olan mallar hiç yokmuş gibi kabul edilir. Dolayısıyla buradaki durumla vasiyet eden ölmeden önce malların telef olması eşdeğerde sayılır. Bu durumda miras olarak sadece cariye kalır. Vasiyet ise üçte birlik payın üzerinde uygulanamaz. Buna göre cariye üçte bir oranında özgürlüğüne kavuşur. Değerinin üçte ikisi tutarında çalışma yükümlüsü olur. **[28/47]**

Allah daha iyi bilir.

VASİYET EDİLENİN VASİYETİ KABUL ETMEMESİ

Daha önce de açıkladığımız gibi vasiyet eden kişi hayatta iken vasiyet edilen kişinin vasiyeti kabul edip etmemesi vasiyet kullanımını etkilemez.

Çünkü vasiyetin hüküm ifade edip bağlayıcı duruma gelme zamanı, ölüm sonrası dönemdir. Dolayısıyla zamanı gelmeden önce vasiyeti kabul ve red doğrultusundaki beyan dikkate alınmaz.

Vasiyet eden kişi öldüğünde vasiyet edilen kişi eğer vasiyeti kabul etmişse, teslim alsın veya almasın vasiyet konusu mala sahip olur.

Çünkü vasiyet edilen kişinin sadece kabulü ile vasiyet işlemi, bir başkası iptal yetkisine sahip olamayacak şekilde bağlayıcı duruma gelir. Dolayısıyla "kabulden sonra fakat teslimden önce bağış konusu malın" aksine, bu işlemin hükmü yani mülkiyet sabit olur.

Vasiyet edilen kişi reddederse, söz konusu vasiyet bize göre artık geçersiz duruma gelir. Şafii (rh.a.)'ye göre ise bu vasiyet geçersiz olmaz. Züfer (rh.a.)'den nakledilen iki görüşten biri bu doğrultudadır.

Çünkü ölümü izlemesi bakımından vasiyet sonucu doğan mülkiyet, mirasçılık yoluyla doğan mülkiyet gibi değerlendirilir. Ayrıca miras, mirasçının kabul etmemesi nedeniyle reddedilmiş olmaz. İşte vasiyet de böyledir. Çünkü burada mülkiyet yerine geçme (halef olma) yoluyla sabit olmaktadır; vasiyet edilen kişi vasiyet konusu mala malik olma noktasında, mirasçının miras konusu mala malik olması gibi vasiyet edenin yerine geçer.

Bizim Hanefî âlimlerimizin kabul ettiği görüşün açıklaması şöyledir: "Bu, malın mülkiyetini sözleşme ile devreden bir işlemdir. Diğer mülkiyeti devir işlemleri gibi ancak kabul beyanı veya kabul yerine geçen bir şey ile sabit olur. Çünkü mülkiyet burada vasiyet edilen kişi lehine ilk olarak sabit olmuştur. Zaten bu yüzden kusur dolayısıyla geri verilemez. Vasiyet edenin satın aldığı şeylerle ilgili olarak aldatılmış sayılmaz. Zaten yenilenen bir mülkiyet de yeni ve ilk olarak gerçekleşen bir şey gerektirir. Ayrıca bir kimse, miras olayının aksine, karşı tarafın rızası olmaksızın mülkiyet nedenini onun lehine sabit kılma yetkisine sahip değildir. Nitekim miras bırakan kişi lehine sabit olan bir mülkiyet mirasçıya kalır. Hatta bunu kusuru dolayısıyla geri verebildiği gibi miras bırakanın satın aldığı şeylerle ilgili olarak aldatılmış da sayılır. Yani bu mülkiyetin ona kalması yeni ve ilk olarak gerçekleşen bir şey gerektirmez veya burada başkası lehine sabit kılınmış bir şey yoktur. Ayrıca vasiyet olayında, mülkiyeti iradeli olarak birisine devretme söz konusu olduğu halde, miras olayında mülkiyet miras bırakanın herhangi bir seçimi olmaksızın sabit olur.

Görmez misin miras bırakan kişi, mirasçıların mirası elde etmelerini engellemek istese bile, İslam hukuku buna izin vermez. Ona böyle bir yetki tanımaz. Halbuki vasiyet olayında mülkiyet vasiyet edenin teklifi ile sabit olur. Zaten ölmeden önce vasiyetten vazgeçerek bunu engelleme yetkisine sahip oluşu da, söylediklerimize delil oluşturur. İşte vasiyet edenin, vasiyet edilen kişi üzerinde velilik yetkisi bulunmadığı için, mülkiyet ancak vasiyet edilen kişinin kabulüyle sabit olur.

Ayrıca vasiyetin uygulanması, vasiyet edilen kişinin yararı içindir. Halbuki henüz kabul etmeden önce mülkiyetin onun lehine sabit olduğunu söylersek zarar

görecektir. Nitekim kendisine kör bir köle vasiyet edildiğinde, eğer mülkiyet ona ait kabul edilirse, kölenin nafakasıyla sorumlu olacak, içki imalat yeri veya konağının çevresinde toplanmış olan çer çöp vasiyet edildiğinde, eğer mülkiyet o kabul etmediği halde sabit olursa, vasiyet edilen kişi, istesin veya istemesin, bunları oradan taşımakla yükümlü olacaktır. Böyle bir şeydeki zarar ise apaçıktır.

Yine bir kimse nikahı kendisine ebediyyen haram olan bir kölesini veya özgür kılacağına dair yemin ettiği bir kölesini vasiyet ettiğinde, eğer bunların mülkiyeti kabul etmediği halde vasiyet edilen kişinin mülkiyetine girse, bunlar onun adına özgür kılınmış olacak, onların vela hakkıyla bağlı olacaktır. Halbuki hiç kimse, bir başkasını onun rızası olmaksızın bir kölenin vela hakkıyla bağlayamaz. [28/48]

Bir kimse cariye olan eşini başkası lehine vasiyet etse veya ona kabulü söz konusu olmaksızın malik olsa, nikâhı yürürlük kazanır. Burada vasiyet edilenin nikâhı bozma yetkisi yoktur. İşte bu yüzden kabul etmediği sürece onun lehine mülkiyet sabit olmaz dedik.

Bir kimse ümmü veled cariyesini vasiyet etse, karşı taraf kabul etmediği sürece bu onun ümmü'l veled cariyesi olmaz. Vasiyet edilen kişi, vasiyet edenin ölümünden sonra kendisi de ölene kadar bu vasiyetten habersiz kalmışsa, kıyas deliline göre onun mirasçıları da aynı statüde kabul edilirler; kabul etmeye zorlanmazlar. Bu, Züfer (rh.a.)'den nakledilen iki görüşten biridir.

Çünkü miras bırakan kişi lehine o hayatta iken sabit olan mülkü yönetme konusunda mirasçılar onun yerine geçerler. Halbuki vasiyet olayında vasiyet kabul edilmeden önce vasiyet eden hayatta iken sabit olan bir mülkiyet yoktur. Burada sabit olan "kabul etme hakkı" olup, bu hak başka birsinin iptal edemeyeceği güçtedir. Bu bakımdan mirasçısı onun yerine geçer ve mirasçı kabul etmediği sürece mülkiyet sabit olmaz. Çünkü vasiyet edilen kişinin ölmesi vasiyeti tamamlayan değil ona ters olan bir durumdur. Görmez misin söz konusu kişi vasiyet eden kişi hayatta iken ölse vasiyet geçersiz olur. Zaten burada da vasiyet onun ölümünden önce tamamlanıp bağlayıcı duruma gelmiş değildir. Dolayısıyla vasiyete ters olan ölüm olayının vasiyeti tamamlayan bir unsur olması imkansızdır.

Ancak biz burada kıyas delilini terk ederek istihsan deliline göre söz konusu cariyenin, vasiyet edilen kişiye ait mallar arasında bulunduğunu söyleriz. Hatta bu cariye onun ümmü veled cariyesi ise özgürlüğüne kavuşur.

Söz konusu cariye onun ümmü veled cariyesi değilse mirasçıların mülkiyetine girer.

Çünkü burada vasiyet eden kişi tarafından gerçekleştirilen mülkiyet nedeni, ne kendisi ne de kendisinin yerini alacak birisi, bu nedeni iptal edemeyecek şekilde öteden beri var olma (kadim olma) özelliği taşır. Yalnız burada vasiyet edilen kişinin "reddetme hakkı" bulunduğu halde ölümü dolayısıyla bu hak geçersiz duruma gelir. Olay bu yönüyle "kendisi lehine muhayyerlik koşulu ileri sürüp

muhayyerlik süresi içinde öldüğü için, mülkiyeti tamamlanıp bağlayıcı duruma gelen alıcının" durumuna benzer. Çünkü alıcı lehine doğan hak da "reddetme hakkıdır." Yalnız onun ölümünden sonra bu hak da ortadan kalktığı için mülkiyet tamamlanır. İşte incelemekte olduğumuz olay da böyledir. Çünkü ona tanınan "reddetme hakkı", onun zarar görmesini engelleme amacına dayanır. Öldükten sonra ise zaten böyle bir şeye ihtiyacı kalmaz.

Vasiyet edilen kişi sağ olup vasiyetten haberdar değilse ve nikah akdi yaparak o kadınla cinsel ilişkide bulunmuş, ondan çocukları da olmuşsa daha sonra vasiyeti öğrenmesi durumunda muhayyerdir.

Çünkü söz konusu kişinin kendisine vasiyette bulunulduğuna dair bilgi edinmeden önce o kadınla cinsel ilişkide bulunması, vasiyeti kabul ettiğini ve vasiyete razı olduğunu göstermez. Yalnız taraflar arasındaki nikah, vasiyetin kabulünden öncedir. Cinsel ilişkinin helal oluşu nikah akdi dolayısıyla sabittir. İşte bu yüzden vasiyeti öğrendiğinde kabul edip etmeme noktasında muhayyer olur; vasiyeti kabul ederse o kadın onun ümmü veled cariyesi olur. Çünkü cariyenin ona devredilmiş ve ondan nesebi sabit bir çocuğu olmuştur. Eğer çocuklar malvarlığının üçte biri kapsamında kalıyorsa özgür olurlar. Çünkü onlar vasiyet eden tarafından yapılan vasiyet işleminin ve henüz mülkiyet sabit olmadığı halde mülkiyetin doğmasını gerektiren nedenin tamamlanmasından sonra dünyaya gelmişlerdir. Olay bu yönüyle "mülkiyet, alıcı lehine tamamlandığında muhayyerlik süresi içinde doğan çocuğun durumuna" benzer.

Ama vasiyeti kabul etmezse, cariye ve çocuklar mirasçıların olur. Söz konusu kişiyle cariye arasındaki nikah ise geçerliliğini korur. Çocukların nesebi sabit olup ona bağlanır.

Bir kimse malvarlığının üçte birini iki kişiye vasiyet ettiği halde, bu kişilerden birisi vasiyet eden öldükten sonra vasiyeti reddetse, diğeri kabul etmesi durumunda vasiyetteki payını alır.

Çünkü vasiyet, reddeden bakımından reddetmesi dolayısıyla geçersiz olmuştur. İşte söz konusu vasiyet, bunlardan birisinin mirasçı olması gibi başka bir nedenle geçersiz duruma gelse bile, diğerinin payı oranında geçerli olduğu gibi taraflardan birisinin reddetmesi nedeniyle vasiyet geçersiz olduğunda da hüküm böyledir. Çünkü "ortak paylı olma" özelliği bağışın aksine vasiyetin geçerliliğine
[28/49] engel oluşturmaz. Çünkü bağış olayında teslim alma işleminin tamamlanabilmesi için malın bölüştürülmesi koşul olduğu halde vasiyette mülkiyetin meydana gelmesi için teslim alma (kabz) koşulu yoktur.

Bir kimse kendisi lehine olan vasiyeti, vasiyet eden öldükten sonra kabul ettiği halde, daha sonra mirasçılara karşı bu vasiyeti reddetse, mirasçıların kabul etmesi durumunda bu "red" geçerli olur.

Çünkü mirasçılara yönelik olarak vasiyeti reddetmek, vasiyetin bozulması anlamına gelir. Burada mirasçılar ölen kişinin yerini alırlar. İşte vasiyet edilen kişinin ölüye yönelik olarak vasiyeti reddetmesi düşünülebilseydi, onun red şeklindeki beyanı ölenin kabul etmesi durumunda geçerli olacağı gibi, onun yerini alan mirasçılara yönelik olarak reddettiğinde de hüküm böyledir. Çünkü bir sözleşmenin bozulması, (yeni bir) sözleşmeye kıyas edilir. İşte bu sözleşmenin aslı icab (teklif) ve kabul ile tamamlandığına göre karşılıklı rıza ile bozulması da câiz olur. İşte bu yönüyle sadaka ve bağıştan ayrılır. Çünkü bu geçerli olmasına rağmen paylaşımı (taksim) mümkün olan konularda ortak (şayi) paylı yeni bir mülkiyeti devir işlemidir. İncelediğimiz olay vasiyetin bozulmasıdır. Ortak paylı olma özelliği ise vasiyetin aslına etki etmediği gibi bozulmasına da etki etmez.

Vasiyet edilen kişi vasiyeti mirasçılardan bir kısmına yönelik olarak reddetse kıyas deliline göre bu red beyanı hüküm ifade etmez.

Çünkü bu, söz konusu malın mülkiyetini vasiyeti kime karşı reddetmişse ona devretmek anlamına gelir. Mülkiyeti devir ise bağış ve vermek sözcükleriyle olur.

Ancak biz istihsan deliline göre buradaki reddin tüm mirasçılara karşı yöneltildiğini kabul ettik. Bu durumda kalan mal mirasçılar arasında Allahu Teâlâ'nın belirlediği miras paylarına göre bölüştürülür.

Çünkü sözleşmenin aslı onunla vasiyet eden arasında meydana gelmiştir. Vasiyet edilen kişinin vasiyeti reddetmesi ise sözleşmenin bozulması anlamına gelir. Yine onunla vasiyet eden arasındaki bu tür bir uygulama geçerli olur. Ayrıca mirasçılardan birisi mirasçıların tamamı gibi kendi hakları konusunda miras bırakanın yerine geçer. Bu yüzden onlardan birisine yönelik olarak vasiyetin reddedilmesi tamamına karşı reddedilmesi anlamına gelir. Veya bu, onun kabul şeklindeki beyanını bozmasıdır. Kendisiyle ilgili konularda tek başına kabul beyanını bozabilir. Yalnız diğer mirasçılar bunu kabul etmemişlerse, onların ve miras bırakanın zarar görmesini önlemek için, bu mirasçılar açısından söz konusu durum sabit olmaz. Ama mirasçıların tamamı veya kabul beyanının bozulması noktasında onların yerine geçen bir mirasçı buna razı olsa ve vasiyet edilen kişi bu vasiyeti kabul etmeden önce reddetmiş gibi değerlendirilse, tüm mal miras olarak mirasçılara kalır.

Ölü, borçlu olup alacaklı bunu mirasçılara bağışlasa, ölene bağışlamış gibi kabul edilir. Söz konusu alacağı mirasçıların bir kısmına bağışlasa bile tamamına bağışlamış sayılır.

Çünkü buradaki yarar aslında ölü lehinedir. Bu şekilde borçla ilgili sorumluluktan kurtulur. Mirasçılardan birisi hakları konusunda onun yerine geçer.

Bir kimse, malvarlığının üçte biri değerindeki hizmetçisini birisine vasiyet edip öldükten sonra, başka birisi bu hizmetçiye bin dirhem bağışlasa, vasiyet edilen kişi,

kabul etmesi durumunda hem hizmetçiye hem de bin dirhemin üçte birine sahip olur.

Çünkü vasiyet eden açısından ele alındığında (mülkiyet) nedeni eskiden beri var olan (kadim) bir özellik arz eder. Ancak mülkiyet, henüz kabul etmediği için vasiyet edilen kişi lehine sabit değildir. Neden tamamlandıktan sonra meydana gelen kazanç üzerinde ise nedenin hükmü sabit olur. Buna göre vasiyet edilen kişi kabul etmesi durumunda hizmetçi ile bin dirhemin üçte birine sahip olur. Çünkü bin dirhem üçte birlik pay kapsamında kalsaydı bunun tamamı ona teslim edilecekti. İşte burada da üçte biri ona teslim edilir.

Hizmetçi bir çocuk doğurduğunda da hüküm böyle olup Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre malın bir kısmı telef olduğunda bu hizmetçi üçte birlik pay üzerinden ona ait olur. Eğer üçte birlik paydan geriye bir miktar kalırsa, bu da çocuk olsun bağış olsun, onundur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise "üçte birlik pay hizmetçi, çocuğu ve hizmetçiye bağışlanan şeye orantılı olarak paylaştırılır; bunlardan hiç biri diğerinin önüne geçirilemez."

Çünkü bunların meydana gelişi asıl nedene bitişik olan şey gibi nedenin tamamlanmasından sonra ve mülkiyetin tamamlanmasından öncedir. Görmez misin satılan bir canlı doğum yaptığında, bu yavru teslim sırasında satış bedelinin bölüştürülmesi bakımından, sözleşme sırasında varmış gibi kabul edilir. İşte burada da hüküm böyledir.

Bunların tamamı sözleşme sırasında var olsaydı ve söz konusu kişi bunların
[28/50] tümünü vasiyet etseydi, vasiyet edilen kişiye üçte birlik paya tüm mallardaki dağılımına göre sahip olur. "Ölümden sonra fakat paylaşımdan önce miras konusu malın hükmen ölünün mülkiyetinde kalması" da bunu gösterir. Ölümden sonra ve kabulden önce vasiyet konusu mal konusundaki hüküm de böyledir. Vasiyet hükümlerinin çocuk ve kazanç üzerinde sabit oluşu (vasiyet konusu mala) bağlı olma (tebe'iyyet) yoluyla değildir. Çünkü bağlı olma durumuyla ilgili hüküm, ayrılık (infisal) gerçekleştikten sonra ortadan kalkar. Asılla ilgili hükmün sonradan doğan kısımlara geçmesi (sirayet) dikkate alınmaz. Çünkü hükmün asıldan doğmayan konulara geçişi söz konusu olamaz. Zaten kazanç asıldan doğmayan bir şey olduğu için, çocuk ve kazançla ilgili hükmün sabit oluşunun, bunları varmış gibi kabul etmekten kaynaklandığını anlarız. Dolayısıyla vasiyet bunları doğrudan ve aslen kapsamına almış gibi kabul edilir.

Ebû Hanife (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: "Bu vasiyete doğrudan ve asli bir şekilde konu olan cariyedir. Kazanç ve çocuk ise ona bağlıdır. Bu bakımdan vasiyet öncelikli olarak vasiyetin doğrudan konusu olan cariye üzerinde uygulanır.

Çünkü hüküm, ilgili olduğu konu hakkında sabit ve geçerli olur. Bu da doğrudan ve aslen işleme konu olan şeyle ilgilidir. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Vasiyetin bağlayıcı duruma gelmesi ölüme bağlıdır. Vasiyet eden öldüğünde var olan ise sadece annedir. Söz konusu kişi vasiyeti anneyle ilgili olarak yapmıştır. Daha sonra vasiyetin hükmü sonradan meydana gelen kazanç ve çocuk hakkında da "bağlı olma (tebeiyyet) yoluyla sabit olmuştur. Bu bağlılığın ortadan kalkması (infisal) ise, bağlılık hükümleriyle çelişki arz etmez. Görmez misin satılan bir canlı, teslimden önce doğum yapsa, bu yavru da ona bağlı olarak karşı tarafın mülkiyetine geçer. İşte bu yüzden kusurlu çıkması durumunda asıl olarak satılan malın geri verilmesine engel oluşturmaz. Zaten "ölüm olayından önce vasiyet hükümlerinin sonradan meydana gelen kazanç ve çocuk hakkında sabit olmaması" da bunu gösterir. Çünkü bir hüküm bağlı olma yoluyla ancak söz konusu hükmün asıl mal üzerinde sabit olmasından sonra sabit olur. İşte bu açıklamalardan sonra şunu söyleyebiliriz: "üçte bir oranını aşan miktarda yapılan vasiyet, hükümlerinin sabit olduğu şeye göre daha zayıftır. Bu da güçlü olan ve zayıf olan işlemlere gücüne göre bir uygulama alanı belirlemek gerektiğini gösterir."

Konuyla ilgili olarak şu açıklamayı da yapabiliriz: "Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in kabul ettiği görüşü temele alırsak, bağlı olan unsurlar dolayısıyla vasiyetin asıl konu üzerinde geçersiz olması sonucu doğar. Çünkü cariyenin değeri doğum yapmadan önce malvarlığının üçte biri tutarında ise, bu vasiyeti cariyenin tamamı üzerinde uygulamak gerekecektir. Ama cariye daha sonra değeri kendi değeriyle eşit olan bir çocuk doğurduğunda, bu vasiyeti gerek annenin gerekse çocuğun yarısı veya üçte ikisi oranında uygulamak gerekecektir. Bu da vasiyetin, bağlı olan unsur üzerinde uygulanması dolayısıyla aslın bir kısmı üzerinde geçersiz olmasına yol açacaktır. Halbuki bağlı olan unsurun, asıl hakkında sabit olan hükmü geçersiz kılması kesinlikle câiz değildir.

Allah daha iyi bilir.

MİRASÇILARDAN BİRİSİNİN PAYI TUTARINDA YAPILAN VASİYET

Beş oğlu olan bir kimse bunlardan birisinin miras payı tutarında birisi lehine vasiyette bulunup üçte birlik paydan geriye kalan kısmın üçte birini de aynı kişiye vasiyet etse, miras payları elli bir paya göre ayarlanır. Buna göre mirasçılardan birisinin payı tutarında vasiyet edilen kişi sekiz, diğer kişi ise üç pay alırken oğullardan her biri de sekiz pay alır.

Bu meseleyi "*Kitabu'l-Asl*"da kabul edilen metoda göre tahric yoluyla şu şekilde çözüme kavuşturabiliriz: "Burada beş oğuldan her biri sekiz pay alır. Buna [28/51]

sekiz paydan oluşan bir pay daha eklenir. Çünkü söz konusu kişi mirasçılardan birisinin payı tutarında birine vasiyette bulunmuştur. Daha sonra toplam kişi sayısı üçle çarpılır. Çünkü söz konusu kişi üçte birlik paydan geriye kalan kısmın üçte birini de ona vasiyet etmiştir. Bu çarpımdan elde edilen on sekiz sayısından daha önce eklediğimiz (sekiz sehimden oluşan) bir pay çıkarılır. Bu durumda geriye kalan on yedi pay malvarlığının üçte birini oluşturur. Buna göre toplam malvarlığı elli bir pay eder. Burada eklenen payı çıkarmamızın nedeni üçte bir ve üçte ikilik miktar üzerinde vasiyet söz konusu olmadığı için eklenen payı burada dikkate almak mümkün değildir. İşte bu yüzden onu çıkarırız. Malvarlığının üçte birinin on yedi pay olduğunu öğrendiğimize göre, buradan herkese düşen payı öğrenmenin yolu bir pay alıp bunu önce üçle, ardından yeniden üçle çarpmaktır. Sonuçta elde edilen dokuz paydan başlangıçta yaptığımız gibi bir pay çıkarılır. Kişi başına düşen sekiz paya ulaşırız. Bunu on yediden çıkardığımızda geriye dokuz kalır. Yani malın üçte birinden geriye kalan dokuzdur. Üçte birden geriye kalanın üçte biri oranındaki vasiyet de üç paya karşılık olur. Bu durumda geriye altı pay kalır ve bunu da malvarlığının üçte ikisi olan otuz dört paya eklediğimizde kırk pay elde ederiz. Buna göre beş mirasçıdan her birine sekiz pay düşecektir. Böylece doğru sonuca ulaşırız.

Haşv yolu

Halk buna "Haşv yolu" der. Çünkü Muhammed bu şekilde kitaplarını doldurmuştur (haşv). Matematikçiler ise "Yetem Yolu" derler. Yetem, asıl anlamına gelen bir sözcüktür. Ancak onların matematik kitaplarında dayandıkları her konuda birçok görüş ayrılığının ortaya çıkması ve her çeşitle ilgili bir takım koşulları değiştirmeye ihtiyaç duyulması, tek bir koşulun bile tam olarak sağlandığı yol ile meseleleri çözüme kavuşturmanın daha uygun olacağı düşüncesine yol açmıştır. Bu yol da "Cebir Yolu"dur. Ancak mütekaddimun dönemi[11] alimlerimiz İslam hukukçularının ifadelerine daha uygun olduğu için yukarıdaki yolu tercih etmişlerdir.

Cebir yolu

Matematikçiler "Dinar ve Dirhem Yolunu" da esas almışlardır. Aslında bu da "Cebir Yolu" ile aynı anlamdadır. Ancak matematik bilgilerini yeni öğrenmeye başlayan birisi için anlaşılması daha kolay bir yoldur.

Bu yolla meselenin çözümü ise şu şekilde yapılır: "Malvarlığının üçte biri bir dinar ve üç dirhem kabul edilir. Mirasçıların payı tutarında yapılan vasiyete karşılık bir dinar ve üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri tutarındaki vasiyete karşılık da bir dirhem verilir. Bu durumda elde kalan iki dirhem malvarlığının üçte ikisi olan iki dinar ve altı dirheme eklenerek iki dinar ve sekiz dirhem elde edilir. Bu aşamada beş dinara ihtiyaç duyulur. Çünkü pay bir dinar olarak kabul edilmiştir. Buna göre her mirasçıya bir dinar düşer ve dinarların ikisi karşılıklı olarak takas edilir. Elde üç dinara denk olan sekiz dirhem kalır. Bu aşamada olay tersten ele alınarak

[11] **Mütekaddimun Dönemi**: Şemşü'l-eimme el-Halvani'den (ö.456/1063) önceki fıkıh âlimleri.

dirhemlerin sonu, dinarların sonu olarak ve dinarların sonu da dirhemlerin sonu olarak kabul edilir. Buna göre her dinar sekiz ve her dirhem de üç pay sayılır. Daha sonra olayın aslına dönülerek şöyle denir: "Burada malvarlığının üçte biri bir dinar kabul edilmiştir. Bu da sekiz pay ve üç dirhem eder. Bunun toplamı da on yedidir. Bu durumda pay olarak bir dinar veririz. Bu da sekiz pay kabul edilmiştir. Kalanın üçte biri de bir dirhem olup bu da üç pay kabul edilmiştir. Bu durumda mirasçıların elinde her biri sekiz paya karşılık olan iki dinar ve sekiz dirhem bulunur. Dinarlar on altı ve her biri üç paya karşılık olan sekiz dirhem yirmi dört pay olduğuna göre bunları topladığımızda tamamı kırk pay eder. Her birine sekiz pay düşecek şekilde beş mirasçıya dağıtılır. [28/52]

Matematikçilerin kabul ettiği "Cebir ve Mukabele Yolu" ise şu şekildedir: "Önce belirsiz (meçhul) bir malın üçte biri alınır. Mirasçıların payı tutarında vasiyet edilen kişiye bir "şey" verilir. Bu durumda elde kalan, "bu şey dışında malın üçte biridir". Ardından kalanın üçte biri tutarındaki vasiyet için bunun üçte biri verilir. Bu da söz konusu şeyin üçte biri dışında malın dokuzda biridir. Bu durumda üçte birlik paydan elde kalan söz konusu üçte ikisi dışında malın dokuzda ikisidir. İşte bunu malın üçte ikisine eklediğimizde "söz konusu şeyin üçte ikisi hariç malın dokuzda sekizi" elde edilir. Bu da beş "şey"e eşittir. Çünkü biz miras payını bir "şey" olarak kabul ettik. Dolayısıyla her bir oğula bir "şey" düşmesi gerekir. Bu aşamada elde edilen son rakamdaki "söz konusu şeyin üçte ikisi" cebir yoluyla çıkarılarak eşitliğin karşı tarafındaki beş "şey"e eklenir. Bu durumda elimizde, beş şey ile bir şeyin üçte ikisi toplamına denk olacak şekilde malın dokuzda sekizi bulunacaktır. Ancak bu malın dokuzda biri eksiktir. Bu da elimizde bulunanın sekizde birini oluşturmaktadır. Bu durumda elimizdeki miktara sekizde bir oranında ekleme yapıldığı gibi beş şey ile bir şeyin üçte ikisi toplamına da bunun sekizde biri eklenecektir. Ancak bu durumda doğru bir şekilde sekizde birlik paylar ayarlanamayacağı için, bu da sekizde birlik paylara ayrılır. Beş şey ile bir şeyin üçte ikisi toplamı sekizle çarpılarak kırk beş şey ile bir şeyin üçte biri toplamı elde edilir. Çünkü beşin sekizle kırk, üçte ikinin sekizle çarpımı ise beş şey ile bir şeyin üçte biri toplamıdır (5 1/3). İşte bu miktara sekizde biri yani beş şey ile bir şeyin üçte ikisi toplamı eklendiğinde elli bir sayısına ulaşılır. Bu da malın tam olarak elli bir pay olduğunu gösterir. Bunun üçte biri ise on yedidir. Payları bilme yolu ise şu şekildedir: "Biz payı bir "şey" olarak kabul ettik. Her "şey"i sekizle çarptık. Bu da payın sekiz birimden oluştuğunu gösterir. Sekizi on yediden çıkardığımızda geriye dokuz kalır. Kalanın üçte biri tutarındaki vasiyet dolayısıyla üç pay daha verilir. Kalan altı pay malın üçte ikisi olan otuz dörde eklenerek elde edilen kırk pay beş mirasçıya her birine sekiz pay düşecek şekilde bölüştürülür.

"Hataeyn" (iki hata) – "Takdir Yolu" ise şu şekildedir: "Üçte birlik pay dört birim kabul edilir. Vasiyet edilen kişiye mirasçıların payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak bir ve yine kalanın üçte biri tutarındaki vasiyetle ilgili olarak bir birim verilir.

Elimizde kalan iki; bir malvarlığının üçte ikisini oluşturan sekiz birime eklenerek on birim elde edilir. Bu durumda mirasçıların beşe ihtiyacı vardır. Çünkü biz payı bir birim olarak kabul ettik. Bu durumda beş birimlik fazlalık söz konusu olduğundan ilk hata ortaya çıkar. Bu aşamada meselenin aslına dönülerek malvarlığının üçte biri beş birim kabul edilir. Mirasçıların payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak iki, kalanın üçte biri oranındaki vasiyetle ilgili olarak da bir birim verilir. Böylece elimizde üçte birlik paydan iki birim kalır. Bu da on birimden oluşan üçte ikilik miktara eklendiğinde on iki birime ulaşılır. Halbuki bizim on birime ihtiyacımız bulunmaktadır. Ancak biz pay (nasib), iki birim (sehim) kabul ettiğimize göre, iki birimlik fazlalığın söz konusu olduğu ikinci hata ortaya çıkar. İlk hata beş birimlik bir fazlalıktı. Buna bir birim daha eklediğimizde elde edilen sayının üçte biri ile ilk hata giderilir. Fakat iki birimlik hata kalır. Bu da göstermektedir ki her birim üçte birini etkilemektedir. Bunun yolu da hatayı gideren miktara iki birim eklemektir. Bu da bir birimin üçte ikisidir. Bu aşamada malvarlığının üçte biri beş birim ile bir birimin üçte ikisi toplamı olarak kabul edilir. İşte mirasçıların payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak iki birim ile bir birimin üçte ikisi verilirken, kalanın üçte biri oranındaki vasiyetle ilgili olarak da bir birim verilir. Kalan iki birim ise malvarlığının üçte ikisini oluşturan on bir birim ile bir birimin üçte biri toplamına eklenerek on üç birim ile bir birimin üçte biri toplamı (13 1/3) sonucuna ulaşılır. Bu ise beş oğuldan her birine iki birim ve bir birimin üçte ikisi toplamı düşecek şekilde paylaştırılır ki bu bir paydır. Burada yapılan matematiksel işlemin doğruluğunu görmek istersen şunu söyleyebilirsin: "Söz konusu birimler üçte birlik paylara ayrılır. Bu da beş birim ile bir birimin üçte ikisi toplamını üçle çarpmak yoluyla sağlanır. Elde edilen on yedi birim malvarlığının üçte biridir. Yaptığımız işlemde bir pay iki birim ile bir birimin üçte ikisi toplamı idi. Bunu üç ile çarptığımızda sekiz birim elde ederiz. Mirasçılar arasında paylaştırılan miktar ise on üç birim ile bir birimin üçte biri toplamından ibaretti. Bunu da üç ile çarptığımızda kırk sayısına ulaşırız. Bu mirasçılardan her birine sekiz birim düşeceği anlamına gelir."

[28/53]

"el-Camiu's-Sağir" isimli kitapta "İki Hata Yolu" nun bir uzantısı olarak kabul edilen yol ise şöyledir: "Birinci hata beş birimlik fazlalıktan ibaretken ikinci hata da iki birimlik hatadan ibaretti. Dört birimden oluşan ilk mal iki birimden oluşan ikinci hata ile çarpıldığında sekiz birim elde edilir. Beş birimden ibaret olan ikinci mal ise yine beş birimden ibaret olan ilk hata ile çarpılarak yirmi beş birim elde edilir. Daha sonra az olan çok olandan çıkarılarak on yedi sayısına ulaşılır. Bu da tüm malvarlığının üçte biridir.

Payı (nasib) bulma yolu ise şu şekildedir: "Bir birimden oluşan ilk pay iki birimden oluşan ikinci hata ile çarpılarak iki sayısına ulaşılır. İki birimden oluşan ikinci pay da beş birimden oluşan ilk hata ile çarpılarak on sayısına ulaşılır. Az olanı çok olandan çıkardığımızda ise sekiz birime ulaşırız. İşte bu bir paydır."

Yine "İki Hata Yolu" nun bir uzantısı olarak *"el-Camiu'l-Kebir"* isimli kitapta kabul edilen yol ise şöyledir: "İlk hata beş birim fazlalık şeklinde ortaya çıktıktan sonra çözüm yolu şudur; Malın bir pay hariç iki katı alınır. Buna göre üçte birlik pay yedi birimdir. Mirasçıların payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak bir birim ve kalanın üçte biri oranındaki vasiyetle ilgili olarak da iki birim verildiğinde elimizde dört birim kalır. Bu da on dört birimden oluşan malvarlığının üçte ikisine eklendiğinde on sekiz birim elde edilir. Ancak bu durumda beş birime ihtiyaç duyarız. Çünkü biz payı, bir birim kabul ettik. Buna göre ikinci hata, on üç birim fazlalık şeklinde ortaya çıkar. Bu aşamada dört birimden oluşan ilk mal, on üç birimden oluşan ikinci hata ile çarpılarak elli iki sayısına ulaşılır. Ayrıca yedi birimden oluşan ikinci mal beş birimden oluşan ilk hata ile çarpılarak otuz beş sayısı elde edilir. Ardından az olanı çok olandan çıkardığımızda on yedi sayısına ulaşırız. İşte bu malvarlığının üçte biridir.

Payı öğrenme yolu ise şöyledir: "Çarpım yapmaksızın iki hatadan az olanı çok olandan çıkarılır. Az olan hata beş, çok olan hata da on üç olduğuna göre bu işlem sonucunda elimizde sekiz birim kalır. İşte bu da paydır."

Çizelge yolu

Geometri ile uğraşanların kabul ettiği "Çizelge (Sütuh) Yolu" ise şöyledir: "Bir karenin içine dikey olarak iki çizgi çizilir ve üç düzlem elde edilir. Ardından bunlara paralel olarak üç çizgi daha çizilir. Her düzlemde dört bölme/kutucuk oluşur. Daha sonra sağ taraftaki düzlemden başlayarak birinci kutucuk mirasçıların payı tutarındaki vasiyet, ikinci kutucuk da kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla çıkarılır. Her düzlemin ilk kutucuğu pay (nasib), kalan kutucukları ise parça (kıt'a) adını alır. Bu durumda ilk düzlemde iki parçadan ibaret olan iki kutucuk bulunur. Bunları diğer iki düzleme eklediğimizde iki pay ile sekiz parça elde ederiz. Ancak bu durumda beş paya ihtiyaç duyarız. Söz konusu iki pay iki kişiye verildiğinde elimizde sekiz parça kalır. Bu da üç oğuldan her birine iki parça ile bir parçanın üçte ikisi toplamı düşecek şekilde paylaştırılır. Bu da bir payın, iki parça ile bir parçanın üçte ikisi toplamı olduğunu gösterir. Buna göre biz vasiyet edilen kişiye bir kutucuk verdiğimizde bu, iki parça ile bir parçanın üçte ikisi toplamı olmaktadır. Mirasçıların elinde ise iki pay bulunduğuna göre bu, beş parça ile bir parçanın üçte biri toplamı olur. Buna sekiz parçayı de eklediğimizde on üç parça ile bir parçanın üçte biri toplamına ulaşırız. İşte bunu beş mirasçıya paylaştırdığımızda her birine iki parça ile bir parçanın üçte ikisi toplamı düşecektir. Bu da işlemin doğruluğunu gösterir. Çizelge ise şu şekildedir; **[28/54]**

Pay	Pay	Pay
Parça	Parça	Parça
Parça	Parça	Parça
Parça	Parça	Parça

Özetle söylemek gerekirse sorunun çözümü, *"el-Asl"* adlı kitapta uygulanan yola ve matematikçilere göre asıl olan cebir yoluna göre yapılır. Bunun dışındaki yollar ise konuyu uzatmak ve fazlaca yararı olmayan bir iş olacağından terk edilmelidir.

Söz konusu kişi mirasçılara düşen pay tutarında bir vasiyette bulunup üçte birlik paydan geriye kalanın dörtte birini de vasiyet etse mesele altmış dokuz pay üzerinden çözülür. Buna göre mirasçı payı tutarındaki vasiyet için on bir, kalanın dörtte biri oranındaki vasiyetle ilgili olarak da üç pay verilir. Mirasçılardan her biri de on bir pay alır.

*"Kitabu'l-Asl"*da sorunun çözümü için uygulanan yol şöyledir: "Önce mirasçıların sayısı olan beş rakamına mirasçılardan birisinin payı tutarındaki vasiyet dolayısıyla bir birim ekleme yapılır. Elde edilen altı sayısı, kalanın dörtte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla dört ile çarpılır. Yirmi dört birim elde edilir. Ardından bu rakamdan bir birim çıkarılarak yirmi üç sayısına ulaşılır. İşte bu, malvarlığının üçte biridir. Üçte iki ise bunun iki katı olduğuna göre, toplam malvarlığı altmış dokuz birim olur.

Payın belirlenmesi ise şu şekilde yapılır: "Önce bir birim kabul edilen pay alınarak dörtle çarpılır. Ardından bu sayı üç ile çarpılarak on iki sayısına ulaşılır. Daha sonra bundan bir sayısı çıkarıldığından, on bir birim kalır. İşte bu paydır. İşte yirmi üç birimden on bir birim mirasçı payı oranındaki vasiyet için on iki birim kalacak, ardından kalanın dörtte biri oranındaki vasiyet için verilmesi gereken üç birimi de çıkardığımızda, dokuz birim kalacaktır. Bunu da kırk altı birimden ibaret olan malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde elli beş birim elde edilecektir. Buna göre her mirasçıya on bir birim düşecektir.

Bu sorunun "Cebir Yoluyla" çözümü ise şöyledir: "Önce belirsiz bir malın üçte biri alınır ve mirasçılardan birisinin payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak bir "şey" verilirken kalanın dörtte biri oranındaki vasiyetle ilgili olarak kalanın dörtte biri yani söz konusu "şey"in dörtte biri dışında üçte birlik payın dörtte biri (1/12) verilir. Bu durumda elimizde bu "şey"in dörtte üçü dışında üçte birlik payın dörtte üçü (3/12) kalır. Bunu malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "söz konusu "şey"in dörtte üçü dışında paydası on iki, payı da on bir olan bir kesir" elde ederiz. Bu da beş "şey"e eşittir. Bu aşamada elde edilen son kesirdeki "şey'in dörtte üçü" cebir yoluyla çıkarılıp eşitliğin karşı tarafına eklendiğinde 11/12 şeklinde kesire dökülen malın, "beş şey ile bir şeyin dörtte üçü toplamına" eşit olduğunu görürüz.[12] Ancak bu durumda mal eksik olduğu için eşitliğin her iki tarafına on birde bir eklenerek mal tamamlanır. Yalnız 5 ¾ "şey" ile on biri ortak bir payda toplayabilmek için bunları birbiriyle çarparız. Sonuçta 63 ¾ sonucuna ulaşırız.

[12] Burada "şey" olarak ifade edilen birime "x" diyelim. Buna göre cebir işleminden önceki durum şudur; 11/12-3/4x= 5x cebir işleminden sonra ise durum şudur: 11/12= 5x+ 4/3x

Çünkü beşle on birin çarpımı elli beş, ¾ ün on birle çarpımı da 8 ¼ tür. Daha sonra 63 ¼ rakamına bunun 1/11 ini yani 5 ¾ sayısını eklediğimizde tüm malvarlığını oluşturan 69 sayısına ulaşırız.

Payı (nasib) bulma yolu ise şöyledir: "Biz payı bir "şey" olarak kabul edip bunu on birle çarptık. Bu da payın on birimden oluştuğunu gösterir. **[28/55]**

Bir kimse birisine bu beş mirasçıdan her birine düşecek pay oranında vasiyette bulunup başka birisine de üçte birlik paydan geriye kalanın beşte birini vasiyet etse, meselenin çözümü seksen yedi paya göre yapılır. Bu durumda miras payı tutarında vasiyet edilen kişi on dört, diğeri de üç pay alırken mirasçılardan her biri de on dört pay alır.

Sorunun "Kitabu'l-Asl" da çözüm yolu şöyledir: "Aynı orandaki vasiyet dolayısıyla mirasçıların sayısına bir kişi daha eklenir. Bu rakam kalanın beşte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla beş ile çarpılır. İşte bu yirmi dokuz sayısı, malın üçte biri olduğuna göre, malın tamamı seksen yedi paydır.

Payı öğrenmenin yolu da şudur; "bir olarak kabul edilen pay, önce beş, ardından da üç ile çarpılır. Elde edilen on beş sayısından bir çıkarılarak on dört sayısına ulaşılır. İşte bu paydır (nasib). Bunu malvarlığının üçte birini oluşturan yirmi dokuz paydan çıkardığımızda geriye on beş pay kalır. Bunun beşte biri olan üç pay da, kalanın beşte biri oranında vasiyet edilen kişiye verileceğinden geriye on iki pay kalır. İşte bunu da malvarlığının üçte birini oluşturan elli sekiz paya eklediğimizde yetmiş pay elde ederiz. Buna göre mirasçılardan her biri de on dörder pay alır.

Bu sorunun "Cebir yoluyla" çözümü de şöyledir: "belirsiz bir malın üçte biri alınır. Mirasçıların payı oranındaki vasiyetle ilgili olarak bir "şey" verilir. Bu durumda "bir şey dışında malın üçte biri" kalır. Ardından diğer vasiyetle ilgili olarak bunun beşte biri yani "söz konusu "şey"in beşte biri dışında üçte birin beşte biri (1/15)" verildiğinde, geriye "bu "şey"in beşte dördü dışında üçte birin beşte dördü (4/15)" kalır. İşte bunu malın üçte ikisine (10/15) eklediğimizde "söz konusu "şey"in beşte dördü hariç 14/15 şeklinde bir kesir" elde ederiz. Bu da beş "şey"e eşittir. Elde ettiğimiz kesirdeki "şeyin beşte dördünü" cebir yoluyla çıkarıp eşitliğin diğer tarafına ekleriz. 14/15 şeklindeki kesirin, 5 4/5 "şey"e eşit olduğunu görürüz.[13] Maldaki eksikliği tamamlamak için eşitliğin her iki tarafına aynı oranda eklemede bulunuruz. Yalnız 5 4/5 şeklindeki kesir ile on dört sayısını ortak payda toplayabilmek için birbiriyle çarparak 81 1/5 sayısına ulaşırız. Ardından bu sayıya 1/14'ünü yani 5 4/5'i ekleriz. Elde ettiğimiz seksen yedi sayısı ise, tüm malvarlığından ibaret olup üçte biri yirmi dokuzdur."

[13] Cebirden önce işlemin durumu: 14/15- 4/5x = 5x şeklindedir. Cebirden sonra ise (-) eşitliğin diğer tarafına (+) olarak geçer: 14/15= 5x+4/5x

Payı(nasib) bulmanın yolu ise şu şekildedir; "Biz payı bir "şey" olarak kabul edip bunu on dörtle çarptık. Bu da göstermektedir ki pay on dört birimden oluşur."

Söz konusu kişi bu beş mirasçıdan birisinin payı oranında vasiyette bulunup üçte birlik paydan geriye kalanın üçte birini istisna etse, mesele elli yedi pay üzerinden çözülür. Buna göre mirasçı payı tutarındaki vasiyet on pay olup, istisna edilen pay sayısı üçtür. Her mirasçı on pay alır.

Sorunun "Kitabu'l-Asl"da çözüm yolu şöyledir: "Önce oğulların sayısı alınır. Mirasçı payı tutarındaki vasiyet için bir birim ekleme yapılarak elde edilen sayı üç ile çarpılır. Daha sonra ulaşılan on sekiz sayısına daha önce eklediğimiz gibi bir birim eklenir. On dokuz sayısına ulaşılır. Bu da malvarlığının üçte biri olup, üçte ikisi otuz sekiz tamamı ise elli yedidir.

[28/56] Payı bulma yolu ise şöyledir: "Önce bir olarak kabul edilen pay üç ile, ardından yeniden üç ile çarpılıp elde edilen dokuz sayısına, daha önce yaptığımız gibi bir ekleyerek, on sayısına ulaşırız. İşte bu tam paydır. On dokuzdan ulaştığımız bu on sayısını çıkarıp, elde ettiğimiz dokuz sayısına, kalanın üçte biri tutarında vasiyetten yapılan istisna sayısı olan üçü eklediğimizde, on iki sayısına ulaşırız. Daha sonra bunu malvarlığının üçte ikisi olan otuz sekize eklediğimizde elli pay elde ederiz. İşte bu elli pay mirasçılardan her birine onar pay düşecek şekilde bölüştürülür.

Sorunun "cebir yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Önce belirsiz bir malın üçte biri alınıp, mirasçı payı tutarındaki vasiyetle ilgili olarak bir "şey" verilir. Daha sonra kalanın üçte biri tutarındaki istisna dolayısıyla "bir "şey"in üçte biri dışında üçte birin üçte biri (1/9)" çıkarılır. Bu durumda elimizde "bir şey ile bir şeyin üçte biri toplamı (1 1/3) dışında malın dokuzda dördü" kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "bir şey ile bir şeyin üçte biri toplamı dışında tam bir mal ile malın dokuzda biri toplamını (10/9 – 1 1/3 x)" elde ederiz. Bu da beş "şey"e eşittir. İşte cebir yoluyla elde ettiğimiz kesirdeki "bir şey ile bir şeyin üçte biri toplamını" çıkarıp eşitliğin diğer tarafına eklediğimizde, "altı "şey" ile bir "şey"in üçte biri toplamına" eşit olan "tam bir mal ile malın dokuzda biri toplamını" (10/9 = 6 1/3 x) elde ederiz. Ancak maldaki onluk fazlalığı gidermek için eşitliğin her iki tarafından onda bir oranında çıkarma yaparız. Ancak 6 1/3 şeklindeki kesirle eşit paydayı bulmak için bunu onla çarparız. Bu durumda elde edilen sonuç 63 1/3 tür. Daha sonra bu sonuçtan onda birini yani 6 1/3 ü çıkardığımızda elli yedi kalır. Bu da tüm malvarlığının elli yedi paydan ibaret olduğunu gösterir.

Pay ise şöyle bulunur: "Biz başlangıçta payı bir "şey" olarak kabul edip bunu on ile çarptık. Bu da göstermektedir ki tam pay ondur.

Söz konusu kişi mirasçı payı tutarındaki vasiyetten "üçte birlik paydan geriye kalanın dörtte birini" istisna etseydi, sorunun çözümü yetmiş beş pay üzerinden

yapılırdı. Mirasçı payı tutarındaki vasiyet için on üç pay verilirken istisna dolayısıyla da üç çıkarılır.

Sorunun "Kitabu'l-Asl"da çözüm yolu şöyledir: "Önce mirasçı payı tutarındaki vasiyet dolayısıyla oğullarının sayısına bir eklenir. Daha sonra bu sayı kalanın dörtte biri tutarındaki vasiyet dolayısıyla dört ile çarpılarak yirmi dört sayısına ulaşılır. Yirmi dört sayısına bir ekleyerek elde ettiğimiz rakam ise malvarlığının üçte biri olacağından, malvarlığına üçte ikisi elli, tamamı yetmiş beş pay olur.

Pay ise şöyle bulunur: "Dört birim kabul edilen pay üçle çarpılarak elde edilen on iki sayısına bir eklenir. Buna göre tam pay on üçtür. Bunu yirmi beş sayısından çıkardığımızda on iki kalır. Kalanın dörtte biri tutarındaki istisna ise üç olup bunu on ikiye eklediğimizde, on beş sayısına ulaşırız. İşte bu on beş sayısını malvarlığının üçte ikisi olan elliye eklediğimizde altmış beş sayısına ulaşırız. Buna göre mirasçılardan her biri on üçer pay alır.

Sorunun cebir yoluyla çözümü ise şöyledir; "Önce malın üçte biri alınır. Mirasçı payı tutarındaki vasiyet dolayısıyla bir "şey" verilir. Kalanın dörtte biri oranındaki istisna çıkarılır. Bu durumda elimizde "bir "şey" ile bir "şey"in dörtte biri toplamı dışında 5/12 oranında mal (5/12 – 1 ¼ x)" kalır. Bunu malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "bir "şey" ile bir "şey"in dörtte biri toplamı dışında bir tam mal ile malın on ikide biri toplamı (13/12 – 1 ¼ x)" sonucuna ulaşırız. İşte bu da beş "şey" e eşittir. Bu aşamada ulaştığımız sonuçtaki "bir "şey" ile bir "şey"in dörtte biri toplamını" cebir yoluyla çıkarıp eşitliğin diğer tarafına eklediğimizde "bir tam mal ile malın on ikide biri toplamının "altı "şey" ile bir "şey"in dörtte biri toplamına eşit olduğunu (13/12= 6 ¼ x)" görürüz. Yalnız bu durumda mal fazla olduğu için eşitliğin her iki tarafına da uygulanacak şekilde on üçten bir pay çıkarılarak tam mal elde edilir. Ancak 6 ¼ şeklindeki kesir ile on üçü ortak payda toplayabilmek için bunları birbiriyle çarparız. Sonuçta elde edilen 81 ¼ şeklindeki kesir ile on üçü ortak payda toplayabilmek için bunları birbiriyle çarparız. Sonuçta elde edilen 81 ¼ ten bunun on üçte birini yani 6 ¼ ü çıkardığımızda yetmiş beş kalır. İşte bu da tüm malvarlığının pay sayısıdır. [28/57]

Pay ise şöyle bulunur: "Biz bir "şey" olarak kabul ettiğimizde payı on üç ile çarptık. Bu da tam payın on üç birimden oluştuğunu gösterir.

Öldükten sonra arkasında iki kızını, annesini, karısını ve asabe bırakan bir kimse "kızlarından birisinin payı ile üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri oranında" birisine vasiyette bulunsa, sorunun çözümü altmış altı pay üzerinden yapılır. Miras payı on üç, kalanın üçte biri de ikidir.

Burada sorunun çözümü için izlenecek yol şöyledir: Vasiyet dışarıda tutularak ilk paydanın eşitlenmesi gerekir. Buna göre mesele altı pay üzerinden çözülür. Bunun üçte ikisi olan dört birim iki kıza, altıda biri olan bir birim anneye, bir

birimin dörtte üçünün sekizde biri karısına, kalan da asabeye olur. Bu durumda karısının payı dolayısıyla kesir meydana geldiği için, paylaşım yirmi dört pay üzerinden yapılır. Ancak karısının payı konusundaki hükmü bilmek bakımından böyle bir şeye ihtiyacımız olmaz. Dolayısıyla sorunun aslı altı pay kabul edilir. Buna mirasçı payı oranındaki vasiyet dolayısıyla kızlardan birisinin payı tutarında ekleme yapılarak sekiz sonucuna ulaşılır. İşte bunu üç ile çarparak elde ettiğimiz yirmi dört sayısından, daha önce eklediğimiz iki birimi çıkardığımızda, malvarlığının üçte birini oluşturan yirmi iki birim kalır. Buna göre malvarlığının üçte ikisi kırk dört, tamamı altmış altı birimdir.

Pay ise şöyle bulunur: "Önce iki birim alınır. Bu üç ile peş peşe iki kez çarpılır. Elde edilen on sekiz sayısından iki birim çıkarıldığında on altı birim kalır. İşte bu, paydır. Malvarlığının üçte biri olan yirmi ikiden on altıyı çıkardığımızda altı kalır. Bunun üçte biri de kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla ayrılacağı için elde dört birim kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan kırk dörde eklediğimizde, kırk sekiz sayısına ulaşırız. Bunun üçte ikisi olan otuz iki pay ise her birine on altı pay düşecek şekilde iki kıza kalır. Anne altıda birini yani sekiz, karısı sekizde birini yani altı, asabe ise kalanı yani iki birim pay alır.

Sorunun "cebir yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Önce malın üçte biri alınır. Mirasçı payı tutarındaki vasiyet dolayısıyla bir "şey", üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri oranındaki vasiyet için de malın üçte birinden kalın kısmı verilir. Bu durumda elimizde "bu "şey" in üçte ikisi dışında dokuzda iki oranında (2/9 – 2/3 x) mal" kalır. İşte bunu malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "söz konusu "şey"in üçte ikisi dışında dokuzda sekiz oranında mal (8/9 – 2/3 x)" elde ederiz. Bu da üç "şey" e eşittir. Çünkü biz payı (nasib) bir "şey" olarak kabul ettik. Kızlardan birisinin miras payı da malın üçte biri olduğuna göre üç "şey" e ihtiyacımızın olduğu ortaya çıkar. Bu aşamada son olarak elde ettiğimiz sonuçtan cebir yoluyla "bir "şey"in üçte ikisini" çıkarıp eşitliğin diğer tarafına ekleriz. Ancak mal bu durumda eksik olduğu için eşitliğin her iki tarafında bunun sekizde birini ekleriz. Yalnız 3 2/3 ile sekizi ortak payda da toplayabilmek için bunları birbiriyle çarparız. Elde ettiğimiz 29 1/3 şeklindeki sonuca bunun sekizde biri olan 3 2/3 ü ekleriz. İşte
[28/58] elde ettiğimiz otuz üç sayısı malvarlığının tamamı olup bunun üçte biri on birdir.

Payın bulunması ise şöyledir: "Biz payı önce bir "şey" olarak kabul edip bunu sekizle çarptık. Bu da payın sekiz birimden oluştuğunu gösterir. Bunu on birden çıkardığımızda geriye üç kalır. Buna göre kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla bir birim verilir. Kalan iki birim malvarlığının üçte ikisini oluşturan yirmi iki birime eklenerek yirmi dört sayısına ulaşılır. İşte mirasçıların bunu paylaşımı şu şekilde olur: Bunun üçte ikisi olan on altı birimi her birine sekiz birim düşecek şekilde iki kız, altıda biri olan dört birimi anne, sekizde biri olan üç birimi karısı, kalan bir birimi de asabe alır.

Söz konusu olan kişi, iki kızından birisinin miras payı oranında birisine vasiyet edip üçte birlik paydan geriye kalanın üçte birini istisna etse, sorun altı yüz yirmi dört birim üzerinden çözülür. Bu durumda ana pay yüz altmış, üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri de on altı olur.

Muhammed (rh.a.) burada söz konusu kişinin karısına düşen miras payını doğru çıkarabilmek için matematik işlemini uzatmıştır. Halbuki bu sorunun çözümü şu şekilde yapılabilir: "Mesele altı pay üzerinden ele alınır. Daha sonra buna kızlardan birisinin payı oranındaki vasiyet dolayısıyla iki birim eklenir. Elde edilen sekiz sayısı üçle çarpılarak yirmi dört sayısına, istisna yapılan meselelerde prensip olduğu gibi iki birim eklenir. İşet bu aşamada elde edilen yirmi altı sayısı malvarlığının üçte biri olduğuna göre malın tamamı yetmiş sekiz birimdir.

Pay ise şöyle bulunur: "İki birim kabul edilen pay üç sayısı ile peş peşe iki defa çarpılır. Elde edilen on sekiz sayısına iki ekleyerek ulaştığımız yirmi sayısı tam pay olup, bunu malvarlığının üçte biri olan yirmi altıdan çıkardığımızda altı kalır. Ardından vasiyetteki istisna dolayısıyla iki birime geri döndüğümüzde üçte birlik paydan elimizde sekiz birim kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan elli ikiye eklediğimizde altmış birim elde ederiz. Bu da mirasçılara şöyle paylaştırılır: Bunun üçte ikisi olan kırk birimi her birine yirmi birim düşecek şekilde iki kız, altıda biri olan on birimi anne alır. Karısı ise sekizde birini alacaktır. Ancak altmış sayısı sekize kalansız olarak bölünemez. İşte bu yüzden Muhammed (rh.a.) hesaplamanın aslı olan yetmiş sekiz sayısını sekizle çarpmış ve meselenin çözümünü buradan elde edilen altı yüz yirmi dört sayısına göre yapmıştır.

Sorunun "cebir yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Önce malın üçte biri alınır. Miras payı tutarındaki vasiyet dolayısıyla bir "şey" verilerek istisna dolayısıyla kalanın üçte biri çıkılır. "Bu "şey"in üçte biri dışında üçte birin üçte biri (1/9)" kalır. Bu durumda elde kalan miktar "söz konusu "şey" ile bu "şey"in üçte biri toplamı dışında malın dokuzda dördüdür" (4/9- 1 1/3x) işte bunu malın üçte ikisine eklediğimizde "bir "şey" ile bir "şey"in üçte biri toplamı dışında bir mal ile bu malın dokuzda biri toplamı (10/9 – 1 1/3 x)" sonucuna ulaşırız. Bu da üç "şey" e eşittir. Çünkü biz payı bir "şey" olarak kabul ettik. Kızlardan birisine düşen pay ise malın üçte biri olup, son olarak elde ettiğimiz miktardaki "bir şey ile bir "şey"in üçte biri toplamı"nı cebir yoluyla çıkarıp eşitliğin diğer tarafına eklediğimizde "bir mal ile bu malın dokuzda biri toplamı"nın, "dört "şey" ile bu "şey"in üçte biri toplamına" eşit olduğunu görürüz. Ancak mal fazla olduğundan eşitliğin her iki tarafından bu fazlalık yani onda birlik oran çıkarılır. Ancak 4 1/3 ile onda birlik kesiri aynı paydada toplayabilmek için bunları birbiriyle çarparız. Elde edilen 43 1/3 **[28/59]** sayısından onda birini yani 4 1/3 rakamını çıkardığımızda otuz dokuz kalır. Bu da tüm malvarlığından ibaret olup üçte biri on üçtür.

Payı bulma yolu da şöyledir: "Biz bir "şey" olarak kabul ettiğimiz payı on ile çarptık. Bu da tam payın on birimden oluştuğunu gösterir. Bunu on üçten çıkardığımızda üç kalır. İstisna dolayısıyla kalanın üçte biri olan bir birimi geri aldığımızda üçte birlik paydan elimizde dört birim kalır. İşte bunu malvarlığının üçte ikisi olan yirmi altıya eklediğimizde otuz birim elde ederiz. Bu da mirasçılara şu şekilde paylaştırılır: Malın üçte ikisi olan yirmi birimi, her birine on birim düşecek şekilde iki kız, altıda biri olan beş birimi anne, sekizde biri olan 3 ¾ birimi karısı, kalanı yani 1 ¼ birimi asabe alır.

Söz konusu kişi karısının payı ve üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri oranında vasiyette bulunsa sorun iki yüz otuz dört pay üzerinden çözülür. Burada vasiyet edilen mirasçı payı yirmi dört birim olup kalanın üçte biri de on sekiz birimdir.

"Kitabu'l-Asl"da çözüm yolu şöyledir: "Burada sorunun çözümü için ortak payda yirmi dört kabul edilir. Çünkü söz konusu kişi karısının payı oranında vasiyette bulunmuştur. Bu yüzden kadının payını doğru olarak bulmak gerekir. Payda yirmi dört olarak alınır. Bunun üçte ikisi olan on altı kızlara, altıda biri olan dört pay anneye, sekizde biri olan üç pay kadına ve kalan bir pay da asebeye ait olur. Daha sonra bu yirmi dört pay üzerine kadının payı oranındaki vasiyet dolayısıyla üç pay eklenir. Elde edilen yirmi yedi pay, kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla üçle çarpılarak seksen bir sayısına ulaşılır. Daha sonra eklediğimiz üç payı bundan çıkarırız. Kalan yetmiş sekiz pay ise, malvarlığının üçte biri olup, üçte ikisi yüz elli altı, tamamı ise iki yüz otuz dört pay eder."

Pay ise şöyle bulunur: "Üç birim olarak kabul ettiğimiz pay üç sayısı ile peş peşe iki defa çarpılır. Elde edilen yirmi yedi sayısından üç birim çıkarılarak yirmi dört sayısına ulaşılır. İşte bu vasiyet edilen miras payı olup bunu malvarlığının üçte biri olan yetmiş sekizden çıkardığımızda elli dört pay kalır. Bunun üçte biri olan on sekiz pay ise kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla çıkarılacağından otuz altı pay kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan yüz elli altıya eklediğimizde toplam yüz doksan iki pay elde ederiz. Söz konusu kişinin karısı bunun sekizde biri olan yirmi dört payı yani kadına düşen miras payı oranında vasiyet edilen kişinin aldığı miktarı alır. Kalan kısmın diğer mirasçılara paylaştırılması ise açıkladığımız gibidir.

Meselenin "cebir yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Malın üçte biri alınarak, kadının miras payı oranındaki vasiyet dolayısıyla bir "şey" ve diğer vasiyet dolayısıyla da kalanın üçte biri verilir. Bu durumda elimizde "söz konusu "şey"in üçte ikisi dışında malın dokuzda ikisi (2/9 – 2/3 x)" kalacaktır. İşte bunu malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "bu "şey"in üçte biri dışında malın dokuzda sekizi (8/9 – 2/3 x)" sonucunu elde ederiz. Bu da sekiz "şey"e eşittir. Çünkü biz payı bir "şey" olarak kabul ettik. Kadının payı da sekizde bir olduğuna

göre mirasçıların sekiz "şey"e ihtiyaç duyduğu ortaya çıkar. İşte bu noktada son olarak elde ettiğimiz sonuçtaki "bu "şey"in üçte ikisini" cebir yoluyla çıkarıp eşitliğin diğer tarafına eklediğimizde malın dokuzda sekizinin, sekiz "şey" ile bu "şey" in üçte ikisi toplamına eşit olduğunu (8/9 = 8 2/3 x) görürüz. Ancak mal eksik olduğu eşitliğin her iki tarafına sekizde bir oranında ekleme yapılır. Ancak 8 2/3 ile 1/8 i ortak bir paydada toplayabilmek için 8 2/3 ile sekizi birbiriyle çarparız. Sonuçta elde edilen 69 1/3 sayısına, bu sayının sekizde biri olan 8 2/3 ü eklediğimizde yetmiş sekiz sayısını elde ederiz. Bu da malvarlığının tamamı olup üçte biri yirmi altıdır.

Pay ise şöyle bulunur: Biz payı bir "şey" olarak kabul ettik. Bunu sekizle çarptık. Bu da payın sekiz birimden oluştuğunu gösterir. İşte bunu yirmi altıdan **[28/60]** çıkardığımızda on sekiz kalır. Kalanın üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla altı birim çıkardığımızda on iki kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan elli ikiye eklediğimizde altmış dört birim olur. Bunun sekizde biri olan sekiz pay kadının olur. Miras ise açıkladığımız gibi paylaştırılır.

Beş tane oğlu olan bir kimse oğullarından birisine miras payını malvarlığının dörtte birine tamamlayacak miktarda, bir başkasına da üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri oranında vasiyette bulunsa ve mirasçılar buna onay verse sorun on iki pay üzerinden çözülür. Burada kişi başına düşen miras payı iki olup, bunu malvarlığının dörtte birine tamamlamak için bir paya ihtiyaç vardır. Üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri de birdir.

Bu sorunun "Kitabu'l-Asl"da çözüm yolu şöyledir: "Burada oğullara herhangi bir vasiyet olmasaydı mal, oğullardan her birine bir pay düşecek şekilde beş birim kabul edilirdi. Ancak oğullardan birisine "payını malvarlığının dörtte birine tamamlayacak oranda" vasiyette bulunduğuna göre bu, mirasçıya yapılan bir vasiyettir. Diğer mirasçılar onay vermediği sürece geçerli olmaz. Onay verdiklerinde ise sorun şöyle çözülür: Önce vasiyet edilen mirasçının payı çıkarılır. Ardından kalan dört pay, "üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri" oranındaki vasiyet dolayısıyla üç ile çarpılır. Elde edilen on iki pay tüm malvarlığını oluşturur. Bunun üçte biri dört, dörtte biri de üç paydır.

Pay ise şöyle bulunur: "Bir olarak kabul edilen pay üç ile çarpılır. Elde edilen üç sayısından bir çıkarıldığında iki kalır. Bu da paydır. Payı malvarlığının dörtte birine tamamlanacak miktarda vasiyet edilen oğula üç pay verilip bundan miras payı olan iki pay çıkarıldığında bir pay kalır. Bu da miras payını dörtte bire tamamlayacak payın bir olduğunu gösterir. Bu payı malvarlığının üçte biri olan dörtten çıkarıp, kalan üç payın üçte biri olan bir birimi "kalanın üçte biri oranında" vasiyet edilen mirasçıya verdiğimizde iki birim kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan sekize eklediğimizde on pay elde ederiz. Bu da beş oğula her birine iki pay

düşecek şekilde paylaştırılır. Vasiyet edilen oğul vasiyet yoluyla aldığı bir payı bu iki paya eklediğinde üç pay almış olur. Bu da malvarlığının tam olarak dörtte biridir.

Sorunun "cebir yolu" ile çözümü de şöyledir: Önce malvarlığının üçte biri alınarak bunun dörtte üçü vasiyet edilen oğula verilir. Çünkü söz konusu kişi ona "payını malvarlığının dörtte birine tamamlayacak oranda" vasiyette bulunmuştur. Biz ise üçte birin dörtte üçünün (3/12), dörtte bire eşit olduğunu biliyoruz. İşte bu yüzden ona üçte birin dörtte üçü verilir. Daha sonra bundan miras payı olarak bir "şey" geri alıp bunu üçte birlik paydan geriye kalana ekleriz. Diğer vasiyet dolayısıyla kalanın üçte biri olan bir "şey"in üçte biri ile üçte birin dörtte birinin üçte biri toplamını (1/36 + 1/3 x) verdiğimizde elimizde üçte birin dörtte birinin üçte ikisi ile söz konusu "şey"in üçte ikisi toplamı (2/36 +2/3 x) kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisine eklediğimizde "söz konusu "şey"in üçte ikisi ile 8 2/3 /12 oranında malın toplamı (8 2/3 / 12 + 2/3x)" sonucunu elde ederiz. Bu da beş "şey" e eşittir. Çünkü biz payı bir "şey" olarak kabul edip eşitliğin her iki tarafındaki "şey"leri sadeleştirdiğimizde 8 2/3/12 oranındaki malın 4 1/3 "şey" e eşit olduğunu görürüz. 4 1/3 ise 8 2/3'ün yarısı olduğuna göre her bir payın, bir "şey"e eşit olduğu ortaya çıkar. Biz başlangıçta söz konusu mirasçıya üç pay vermiştik. Daha sonra vasiyet dolayısıyla bir paydan ibaret olan bir "şey" i geri aldığımızda "miras payını dörtte bire tamamlayacak vasiyet" dolayısıyla geriye bir pay kalır. Bu durumda üçte birlik paydan geriye kalanın üçte biri olan bir payı da diğer vasiyet için ayırdığımızda geriye iki pay kalır. Bunu da malvarlığının üçte ikisi olan sekiz paya eklediğimizde on pay eder. Oğullardan her biri ikişer pay olarak bunu bölüşürler.

[28/61]

Allah daha iyi bilir.

NAKİT VE ALACAK ŞEKLİNDE BIRAKILAN MALLARLA İLGİLİ VASİYET

On dirhem nakit para miras bırakan bir kimse ölüp arkasında iki oğul bıraksa ve bunların birisinden on dirhem alacağı olsa, malvarlığının üçte birini vasiyet etmesi durumunda mesele üç pay üzerinden çözülür. Bunun üçte biri de bir olduğuna göre oğullardan her biri bir pay alır. Burada borçlu olan oğulun payı çıkarılır. Nakit olarak kalan malı iki paya bölünür. Buna göre vasiyet edilen kişiyle diğer mirasçı beşer dirhem alır.

Bu sorunun çözümünde iki yol uygulanır:

Üçte bir oranında vasiyet edilen kişinin hakkı bir pay (sehm) olup oğullardan her birinin hakkı de birer paydır. Ancak borçlu olan oğul kendi hakkını ödemekle sorumlu olduğu borçtan hem de fazlasıyla tahsil etmiş olur. Bu bakımdan nakit

olan paranın paylaşımında diğerleri ile çekişemez. Bu para terike üzerinde eşit derecede hak sahibi oldukları için vasiyet edilen kişiyle borçlu olmayan oğul arasında yarı yarıya paylaştırılır.

Borçlu olmayan oğul beş dirhem aldığında borçlu olan diğer oğulun da aynı şekilde kendisindeki borçtan beş dirhemi tahsil ettiği ortaya çıkar. Bu durumda belirli duruma gelen terike on beş dirhem olur. Bunun üçte biri olan beş dirhemi vasiyet edilen kişiye verdiğimize göre, alacaktan geriye kalan da eşit olarak taraflara paylaştırılır. Bu durumda eğer mümkünse borçlu oğul payının tamamı olan 6 2/3 dirhemi ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Kalan 3 1/3 dirhemi öder. Bu da borçlu olmayan oğulla vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya paylaştırılır. Buna göre vasiyet edilen kişi önce beş ardından 1 2/3 dirhem alır. Bu da yirmi dirhemin üçte biri olan 6 2/3 dirheme karşılık olur. Oğullardan her biri de 6 2/3 dirhem alır.

Borç ödenmediği sürece hiç yokmuş gibi kabul edilir. Paylaşım sırasında dikkate alınmaz. Ancak nakit, on dirhem üçte birlik paylar durumunda taraflara bölüştürülür. Buna göre vasiyet edilen kişi bunun üçte birini yani 3 1/3 dirhem alır. Geriye diğer oğulun payı olan 3 1/3 dirhem kalır. Ancak bu ona verilmez. Çünkü borçlu olmayan oğul ile vasiyet edilen kişi bu miktarın daha fazlası tutarında ondan alacaklıdır. Alacaklı ise borçlunun malları arasında alacağıyla aynı cinsten bir şey ele geçirdiğinde bunu alma hakkına sahiptir. İşte onlara da bu yolla haklarını alıp bunu eşit derecede hak sahibi oldukları için yarı yarıya paylaşırlar. Böylece her ikisi de beşer dirhem alacak ve alacaktan geriye kalanın ödenmesini bekleyeceklerdir.

Meselenin "Cebir Yolu" ile çözülmesi ise şöyledir: "Alacaktaki bir pay, borçlu oğula düşen pay olması bakımından belirli duruma gelmiştir. Fakat bunun miktarını bulmamız gerekmektedir. Bunun yolu ise şudur: Alacaktan çıkan miktar bir "şey" olarak kabul edilip nakit durumundaki belirli on dirheme eklenir ve üçte birlik paylara ayrılarak taraflara bölüştürülür. Buna göre vasiyet edilen kişi "üç dirhem ile söz konusu "şey"in üçte birinin üçte biri (1/9) toplamını" alır. **[28/62]** Oğullardan her biri de aynı oranda hak sahibi olur. Yalnız bu durumda iki "şey" e ihtiyaç duyarız. Çünkü biz borçtan çıkan miktarı bir "şey" olarak kabul ettik. Bu da iki oğuldan birisinin payıdır. Bu aşamada ihtiyaç duyduğumuz "altı dirhem ile söz konusu "şey"in üçte ikisi toplamı" aynı orandaki bir sayıyla sadeleştirilir. İki oğulun elinde "bir "şey" ile bu "şey"in üçte biri toplamına" eşit olan 6 2/3 dirhem kalır. Ortada böyle bir eşitlik olduğuna göre, beş dirhemin bir "şey"e eşit olduğunu anlarız. İşte biz borçtan çıkan miktarı bir "şey" olarak kabul ettiğimizde, bu beş dirhem anlamına gelir. Daha sonra vasiyet edilen kişiye on dirhemin üçte biri ile söz konusu "şey"in üçte birini veririz. Bu da beş dirhem eder. İşlemin kalan kısmı da yukarıda açıkladığımız gibidir.

Vasiyet, nakit mal ile alacağın üçte biri oranında ise hüküm yine böyledir.

Çünkü alacaktan belirli duruma gelen kısım, üçte bir oranında olup biraz da fazlalık vardır. Bu bakımdan söz konusu kişi için yapılan vasiyetin alacaktan belirli duruma gelen miktarda uygulanması gerekir. Dolayısıyla buradaki vasiyet ile malın üçte biri oranındaki vasiyet hüküm bakımından aynı statüdedir.

Söz konusu kişi malvarlığının üçte biri oranında değil de dörtte biri oranında vasiyette bulunmuşsa nakit mal, vasiyet edilen kişi ile borçlu olmayan oğul arasında beşer dirhem şeklinde bölüştürülür.

Çünkü doğru hesaplayabilmek için, meselenin çözümü sekiz pay üzerinden yapılır. Vasiyet edilen kişi iki, oğullardan her biri de üçer pay alır. Daha sonra iki yoldan birine göre borçlu oğulun payları çıkarılır. Nakit mal vasiyet edilen kişi ile diğer oğul arasında haklarına göre paylaştırılır. Oğul bu paylaşıma üç, vasiyet edilen kişi ise iki pay ile katılır. Buna göre bölüştürme işlemi beş pay üzerinden olur; vasiyet edilen kişi on dirhemin beşte ikisi olarak dört dirhem alırken, oğul da beşte üçü olarak altı dirhem alır. Bu durumda borçlu oğulun payı dikkate alınarak borçtan belirli duruma gelen mal on altı dirhemdir. Biz daha önce vasiyeti geriye kalan kısım da çıkana kadar dörtte bir oranında yani dört dirhem olarak uygulamıştık. Borçlu oğul hakkını tümüyle kendisindeki borçtan tahsil eder. Bu da 7,5 dirhem olduğuna göre 2,5 dirhemi geri ödeyecektir. Bu 2,5 dirhem de vasiyet edilen kişi ile diğer oğul arasında beş dirhem üzerinden bölüştürülür. Bunun beşte biri olan bir dirhem vasiyet edilen kişiye verilir. Bu kişi daha önce dört dirhem aldığına göre yirmi dirhemin tam dörtte birini yani beş dirhem alır. Diğer oğul da daha önce altı, ikinci kez de 1,5 dirhem aldığına göre, toplam 7,5 dirhem alır. Borçlu oğul da aynı şekilde 7,5 dirhem alacağından işlem doğru olur.

Diğer yola göre ise alacak, bölüştürme sırasında dikkate alınmaz. Nakit para taraflar arasında sekiz pay üzerinden paylaştırılır. Vasiyet edilen kişi on dirhemin dörtte biri olarak 2,5 dirhem alır. Borçlu olmayan oğul da bunun sekizde üçünü yani 3,75 dirhem alır. Borçlu oğulun da aynı miktarı alması gerekir. Ancak bu ona verilmez. Çünkü o, diğer iki kişiye bundan daha fazlasını borçludur. Buna göre vasiyet edilen kişiyle diğer oğul bunu da tahsil edip haklarına göre beşte birlik paylar üzerinden bunu bölüşürler. Bu durumda vasiyet edilen kişi bunun beşte ikisini yani 1,5 dirhem alır. Dolayısıyla toplamda dört dirhem almış olur. Borçlu olmayan oğul ise bunun beşte üçünü yani 2,25 dirhem alacağına göre, toplam altı dirhem almış olur. Borcun kalan kısmı da ödendiğinde paylaşım açıkladığımız gibi yapılır.

[28/63] Sorunun "Cebir Yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Alacaktan çıkan miktar bir "şey" olarak kabul edilip nakit on dirheme eklenir. Bu taraflar arasında şöyle paylaştırılır: Vasiyet edilen kişi 2,5 dirhem ve 0,25 "şey" alır, kalan ise iki oğula aittir. Bu durumda oğulların iki "şey"e ihtiyacı olur. Çünkü biz alacaktan çıkan miktarı bir "şey" olarak kabul ettik. Mirasçı oğulların elinde 0,75 "şey"

bulunduğuna göre, bunu eşitliğin diğer tarafındaki iki "şey" den çıkardığımızda 7,5 dirhemin 1,25 "şey"e eşit olduğunu görürüz. Bu da borcun altı dirheme eşit olduğunu gösterir. İşte biz borçtan çıkan miktarı bir "şey" olarak kabul ettiğimize göre bunun tamamı altı dirhem sayılır. Sorun açıkladığımız gibi çözülür.

Söz konusu kişi beşte birini vasiyet etmişse, vasiyet edilen kişi nakit paranın üçte birini, oğul ise üçte ikisini alır. Çünkü sorun, beş paya göre çözülür. Çünkü sorunu doğru hesaplayabilmek için ortak payda olarak beş almak gerekir. Bunun en az miktarı ise beş olup vasiyet edilen kişi bir pay alır. Kalan dört pay ise iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürülür.

Sorunun çözüm yolları ;

Borçlu oğuldan payı çıkarılır. Nakit para vasiyet edilen kişi ile diğer oğul arasında paylaştırılır. Oğul bu paylaşıma iki, vasiyet edilen kişi ise bir payla katılır. Buna göre oğul nakit on dirhemin üçte ikisini, vasiyet edilen kişi ise üçte birini alır. Buna göre borcun da aynı şekilde üçte ikisi yani 6 2/3 dirhem belirli duruma gelir. Bu durumda nakit olarak 16 2/3 dirhem elde ederiz. Vasiyet edilen kişi alacağın kalan kısmı da tahsil edilene kadar bunun beşte biri olarak 3 1/3 dirhem alırken, borçlu oğul kendi hakkını yani sekiz dirhemi ödemesi gereken borçtan tahsil edip kalan iki dirhemi öder. Bu iki dirhem de diğer hak sahipleri arasında üçte birlik paylara göre bölüştürülür. Buna göre vasiyet edilen kişi bunun üçte birini yani 2/3 dirhem alır. Bunu, daha önce aldığı 3 1/3 dirheme eklediğimizde toplam olarak yirmi dirhemin tam beşte birini yani dört dirhem alır. Kalan ise iki oğul arasında her birine sekiz dirhem düşecek şekilde yarı yarıya paylaştırılır. Borçlu olmayan oğul önce 6 2/3 dirhem, ardından da 1 1/3 dirhem aldığından, tam hakkı olan sekiz dirhemi alır.

Alacak yokmuş gibi kabul edilir. Nakit para vasiyet edilen kişi ile borçlu olmayan oğul arasında beşte birlik paylar durumunda bölüştürülür. Buna göre vasiyet edilen kişi on dirhemin beşte birini yani iki dirhem alırken, oğul beşte ikisini yani dört dirhem alır. Borçlu oğul da aynı şekilde dört dirhem alacaktır. Ancak bu, ona verilmez ve diğer iki kişi ondaki alacakları dolayısıyla bunu alıp haklarına göre üçte birlik paylar durumunda bölüşürler. Buna göre vasiyet edilen kişi bunun üçte birini yani 1 1/3 dirhem alır. Bu kişi daha önce de iki dirhem aldığından, toplam 3 1/3 dirhem almış olur. Oğul ise önce dört, daha sonra da 2 2/3 dirhem aldığına göre toplam 6 2/3 dirhem almış olur.

Sorunun "Cebir yolu" ile çözümü ise şöyledir: "Borçtan çıkan miktar bir "şey" olarak kabul edilip nakit on dirheme eklenir. Vasiyet edilen kişi bunun beşte birini yani iki dirhem ile bu "şey" in beşte birini alır. Bu durumda oğulların elinde sekiz dirhem ile bu "şey" in beşte dördü kalır. Bu aşamada iki "şey" e ihtiyaç duyarız. Eşitliğin her iki tarafını da dikkate alarak söz konusu "şey"in beşte dördü oranında sadeleştirme yaptığımızda mirasçıların elinde kalan sekiz dirhemin 1 1/5

"şey"e eşit olduğunu görürüz. Buna göre borcun "şey" olarak karşılığı 6 2/3 dirhemdir. İşte biz borçtan belirli duruma gelen miktarı bir "şey" olarak kabul ettiğimizde, bu da 6 2/3 dirhem olur. Sorunun çözümü açıkladığımız gibi yapılır.

Söz konusu kişi bir dirhem ile beş dirhem arasında, bunlar da dahil bir vasiyette bulunsa, vasiyet edilen kişi hakkını tümüyle belirli duruma gelen nakit paradan alır.

Çünkü dirhem belirtip mutlak olarak yapılan vasiyetin üçte birlik pay üzerinden uygulanması mirasçıların hakkına göre daha önceliklidir. Daha önce açıkladığımız gibi malın üçte birinden belirli duruma gelen miktar beş dirhemdir. Çünkü belirli duruma gelen mal toplamı on beş dirhemdir. İşte bu yüzden vasiyet, beş dirhem veya daha azı tutarında ise belirli duruma gelen malın üçte biri üzerinden derhal uygulanabilir. Buna göre bu vasiyetin yukarıdaki vasiyetin aksine uygulanması gerekir. Vasiyet edilen kişi ölünün bıraktığı terikede mirasçıya ortak olur. Görmez misin yukarıdaki vasiyette, vasiyet edilen kişinin hakkı terikenin artmasıyla artmakta eksilmesiyle de eksilmektedir. İşte bu yüzden paylaşım açıkladığımız gibi yapılır.

[28/64]

Söz konusu kişi üçte bir ve dörtte bir oranında vasiyette bulunsa oğul belirli duruma gelen malın yarısını alırken, vasiyet edilen kişiler de kalan yarıyı yedi dirhem olarak alırlar. Buna göre üçte birlik vasiyet için dört, dörtte bir oranındaki vasiyet için de üç dirhem verilir.

Çünkü vasiyet edilen kişiler üçte birlik oranı elde ederler. Ancak vasiyet, belirli duruma gelen malın üçte birinden fazlasında uygulanmaz. Zaten daha önce açıkladığımız gibi belirli duruma gelen malın üçte biri, nakit paranın yarısı olup beş dirhemdir. Her iki vasiyetin de uygulanabilmesi için bunlar ayrılır ve ardından bunlardan her biri hakkının tamamıyla paylaşıma katılır. Bu durumda üçte bir ile dörtte birin en küçük ortak katını almamız gerekir. Bu da on iki olup üçte biri dört, dörtte biri de üçtür. İşte vasiyet edilen kişilerden her biri kendi hakkının tamamı oranında paylaşıma katılır. Yedi pay üzerinden malı bölüşürler. Üçte bir oranındaki vasiyet için dört, dörtte bir oranındaki vasiyet için de üç pay verilir.

Söz konusu kişi nakit paranın üçte birini birisine, nakit para ile alacağın dörtte birini de başka birisine vasiyet etse, nakit paranın yarısı vasiyet edilen kişiler arasında paylaştırılır; nakit para konusunda vasiyet edilen kişi 3 1/3 dirhem, diğeri de beş dirhem alır.

Çünkü alacağın beşte biri belirli duruma gelmiştir. Nakit para ile alacağın dörtte biri oranında vasiyet edilen kişi vasiyet konusunun paylaşımına hakkının tamamıyla katılır. Bu da beş dirhemdir. Nakit paranın üçte biri oranında vasiyet edilen kişi de bu vasiyetin tamamı tutarında paylaşıma katılır. Bu da 3 1/3 dirhemdir. Buna göre vasiyet konusu bunlar arasında 8 1/3 dirhem üzerinden bölüştürülür. Ardından borçlu oğul kendi payını yani 6 2/3 dirhemi, ödemesi

gereken borçtan tahsil eder. Kalanı da öder. Bunun da yarısını borçlu olmayan oğul alırken, diğer yarısını da vasiyet edilen kişi alır. Yani ilk paylaşımda olduğu gibi taraflar bunu da 8 1/3 dirhem üzerinden bölüşürler.

Söz konusu kişi nakit paranın dörtte birini birisine, nakit para ile alacağın üçte birini de bir başkasına vasiyet etse vasiyet edilen kişiler alacağın yarısını alırlar. Nakit para konusunda vasiyet edilen kişi, kendisine yapılan vasiyetin tamamı tutarında yani 2,5 dirhem alacak şekilde bu paylaşıma katılırken, diğeri de yine kendisine yapılan vasiyetin tamamı tutarında, yani 6 2/3 dirhem alacak şekilde bu paylaşıma katılır.

Çünkü alacaktan belirli duruma gelen miktar üçte birinden fazladır. Dolayısıyla bunlar arasında vasiyet konusu mal, alacağın kalan kısmı çıkana kadar 9 1/6 dirhem olup meselenin çözümü açıkladığımız gibi yapılır.

Söz konusu kişi bu şekilde değil de gerek nakit paranın gerekse alacağın yarısını vasiyet etse, borçlu oğul bu vasiyete onay verdiği halde diğeri vermese nakit para onay vermeyen oğul ile vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya paylaştırılır.

Çünkü nakit paranın paylaşımı noktasında borçlu oğulun verdiği onay dikkate alınmaz. Zaten diğer oğul vasiyete onay vermemiştir. Bu yüzden yarı oranda vasiyet edilen kişi onunla malı paylaşma noktasında üçte bir oranında vasiyet edilen kişi gibi değerlendirilir. Dolayısıyla borç ödenene kadar nakit parayı yarı yarıya paylaşırlar. Bu aşamada borçlu oğul için ödemesi gereken borçtan beş dirhem ayrılır. Çünkü o vasiyete onay vermiştir. Dolayısıyla bu noktada her ikisi de vasiyete onay verse vasiyet edilen kişi tüm malın yarısını yani on dirhem alır. Oğullardan her biri de beş dirhem alır. İşte bu yüzden borçlu oğula beş dirhem ayrılır. Kalan beş dirhemi de öder. İşte incelediğimiz olayda da borçlu olmayan oğul 2 2/3 dirhem alır. Çünkü o vasiyete onay vermemiştir. Dolayısıyla bu noktada **[28/65]** her ikisi de vasiyete onay vermemiş gibi değerlendirilir. Onun tam hakkı da 6 2/3 dirhem olup bunun beş dirhemini almıştır. Dolayısıyla 1 2/3 dirhem daha alıp hakkını tamamlar. Vasiyet edilen kişi de 3 1/3 dirhem alacaktır. Bu durumda toplam 8 1/3 dirhem alır. Bunun 6 2/3 dirhemini hiç kimsenin bir etkisi olmadan alır. Çünkü bu miktar tüm malvarlığının üçte biridir. 1 2/3 dirhem ise onay verenin payıdır. Üçte bir ile yarı oran arasındaki fazlalığın yani 3 1/3 dirhemin yarısıdır.

Öldükten sonra oğlu ile karısını ve miras olarak da nakit on dirhem ile karısındaki on dirhem alacağını bırakan bir kimse, birisine iki dirhem bir başkasına üçte birlik paydan geriye kalanı ve başka birisine de malvarlığının dörtte birini vasiyet etse, mirasçıların onay vermemesi durumunda mesele on iki pay üzerinden çözülür.

Bunun üçte biri de dört olup üçte birlik pay verildikten sonra kalanın sekizde biri yani bir pay kadının olur. İşte bu payı çıkarırız. Çünkü onun bunun üzerinde bir

borcu vardır. Buna göre nakit para on bir pay üzerinden paylaştırılır; yedi payı oğul, kalan dört payı vasiyet edilen kişiler alır. Bu paylaşım sonucunda vasiyetin uygulanacağı miktar ortaya çıktığına göre, kendisine iki dirhem vasiyet edilen kişi, iki dirhemi alacak şekilde bu paylaşıma katılırken, dörtte bir oranında vasiyet edilen kişi de bu oranı karşılayan üç dirhemi alacak şekilde paylaşıma katılır. Yalnız Muhammed (rh.a.) bu konuyu "dörtte bir oranında, vasiyet edilen kişi de bu oranı karşılayan üç dirhemi alacak şekilde paylaşıma katılır" diyerek ortaya koymamış şöyle demiştir; "on iki paya bölünen terikeden üç pay alır. Vasiyet eden kişi de karşısındaki kişi için "dörtte bir" oranını anmıştır. Bu da üç pay eder" Muhammed (rh.a.) bu sorunu "Nakit ve Alacak Şeklinde Bırakılan Malla İlgili Olarak Yapılan Vasiyet" konusunu işlerken böyle açıklamıştır.

İşte borç ödenene kadar paylaşım böyledir. Bu aşamada kadın kendi hakkını ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Bu da "bir dirhem, bir dirhemin sekizde beşi ve bir dirhemin sekizde birinin üçte biri toplamıdır" (1 16/24) . Çünkü vasiyetler üçte biri aşmıştır. Burada kadına düşen miras payı üçte ikinin sekizde biridir. Malın üçte ikisi 13 1/3 dirhem olduğundan, bunun sekizde biri 1 16/24 dirhem eder. Kadın geriye kalanı da öder. Bu ise oğul, dörtte bir oranında vasiyet edilen kişi ve kendisine iki dirhem vasiyet edilen kişi arasında yukarıda nakit para konusunda açıkladığımız gibi paylaştırılır. Üçte birlik paydan geriye kalan oranındaki vasiyet için ise bir şey verilmez. Çünkü iki vasiyet uygulandıktan sonra geriye üçte birlik paydan bir şey kalmamıştır. Malın üçte biri 6 2/3 dirhem olup vasiyetlerden biri iki dirhem diğeri ise beş dirhem tutmuştur. Bu da yedi dirhem eder. Dolayısıyla bu iki vasiyet üçte birlik oranı aşmıştır. Kalan konusunda vasiyet edilen kişi hiç bir şey alamaz.

Öldükten sonra iki oğul ile miras olarak on dirhemi nakit ve on dirhemi oğullarından birisinin ödemesi gereken alacak şeklinde yirmi dirhem bırakan bir kimse, nakit paranın üçte birini birisine, alacağın dörtte birini de başka birsine vasiyet etse, nakit para üçte birlik paylara ayrılır. Buna göre bunun üçte birini nakit para konusunda vasiyet edilen taraf, diğer üçte birini de borçlu olmayan oğul alır. Kalan üçte birlik pay da borçlu oğula aittir. Ancak bu ona verilmez. Borçlu olmayan oğul kalan hakkı oranında, alacakla ilgili olarak vasiyet edilen taraf da alacağın dörtte biri oranında bunu paylaşırlar.

Çünkü alacağın dörtte birden fazlası belirli duruma gelmiştir. Bu bakımdan bu konuda vasiyet edilen kişi kendisine yapılan vasiyetin tamamı tutarında bu paylaşıma katılır. Yani borçlu oğulun buradaki payı olan 3 1/3 dirhem bu şekilde borçlu olmayan oğul ile alacağın dörtte biri oranındaki vasiyet sahibi arasında paylaştırılır; nakit paranın üçte biri oranında vasiyet edilen kişi buradan hiç bir şey alamaz. Çünkü o hakkının tamamını almıştır. Borç ödendiğinde ise borçlu oğul kendi payını ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Bu da yedi dirhem ve bir kırattır.

Çünkü söz konusu kişi nakit paranın üçte birini yani 3 1/3 dirhem ile alacağın dörtte birini yani 2,5 dirhem vasiyet etmiştir. Bu da toplam 5 5/6 dirhem olup malvarlığının üçte birinden daha azdır. Dolayısıyla her birine hakkı tam olarak verilir. Bu durumda geriye 14 1/6 dirhem kalır. Bu da oğullardan her birine yedi dirhem ve bir kırat düşecek şekilde paylaştırılır. Kırat altıda birin yarısıdır. İşte bu yüzden "borçlu oğul kendi payı olan yedi dirhem ve bir kıratı ödemesi gereken borçtan tahsil eder" denmiştir. Borçlu oğul kalanı da öder. Bunu da borçlu olmayan oğul ile alacağın dörtte biri oranında vasiyet edilen kişi daha önce nakit paranın üçte birini herkesin kendi hakkına göre paylaşması gibi kalan hakları oranında paylaşırlar. [28/66]

Muhammed (rh.a.) bu sorunun cevabını "Nakit Para ve Alacakla İlgili Olarak Yapılan Vasiyet" konusunu işlerken daha farklı bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak bizim burada andığımız açıklamalar daha ayrıntılı ve daha incedir. Yeri geldiğinde bunları inşaallah açıklayacağız.

Öldüğünde arkasında iki oğul bırakan bir kimsenin bunlardan birisinden on dirhem alacağı olsa, ayrıca iki ayrı kişiden onar dirhem alacağı daha olsa, on dirhem de nakit para miras bırakıp borçlulardan her birine diğerindeki alacağını, bir başkasına da nakit paranın üçte birini vasiyet etse, borçlulardan birisi ödemesi gereken borcu getirip ödediği halde, diğer borçlunun hiç bir şeyi olmasa, nakit on dirhem ile borçlu oğuldaki on dirhem tümüyle belirli duruma gelmiş kabul edilip altmış pay üzerinden bölüştürülür. Buna göre vasiyet edilen kişiler kendilerine düşen 13 1/3 dirhem alırken, oğullar her birine 23 1/3 dirhem düşecek şekilde 46 2/3 dirhem alırlar.

Bu sorunun çözüm yolu şöyledir: "Söz konusu kişinin borçlulardan her birine diğerindeki alacağını vasiyet etmesi hüküm açısından eş değerdedir. Çünkü borçlulardan her birinin zaten vermekle yükümlü olduğu miktarı diğerinden almasının hiç bir yararı yoktur. Bu tür bir vasiyet durumunda borçlulardan her birinin hakkı diğerinin zimmetinde bulunan bir borç olup, her biri kendi hakkıyla aynı türden (cins) olan malı, diğerine ait olduğu halde kendi zimmetinde bulunan maldan elde etmiştir. Nitekim böyle bir durumda söz konusu mal onun zimmetinde değil de elinde bulunsaydı, hakkını elde etmek amacıyla bunu alabilecekti. İşte zimmetinde bulunduğu zaman da aynı şekilde hakkını almak amacıyla bunu mülk edinecektir.

Bu açıklamalardan sonra şunları söyleyebiliriz: "Bu iki borçludan birisi borcunu ödediğinde nakit mal yirmi dirhem olur. Böylece diğer oğulun ödemekle yükümlü olduğu borcun da belirli duruma geldiği ortaya çıkar. Çünkü vasiyet üçte birlik payın üzerinde olduğu zaman uygulanmaz. İşte oğulun ödemekle yükümlü olduğu borcu da bu nakit mala eklediğimizde toplamın üçte biri on dirhem olur. Zaten biz üçte bir oranındaki malın borçlu oğula teslim edileceğini kesin bir şekilde

biliyoruz. İşte bu yüzden onun ödemesi gereken miktarın tamamı belirli duruma gelir.

Nakit malın üçte biri oranında vasiyet edilen kişinin hakkı 3 1/3 oranında olup borçlulardan her birinin hakkı da on paydır. Bu ise toplam 23 1/3 eder. İşte tüm malvarlığının üçte biri vasiyet edilenlere verilen bu 23 1/3'lik oran olduğuna göre, üçte ikisi 46 2/3, tamamı ise yetmiş paydır. Ancak iflas etmiş borçlunun payı buradan çıkarılır. Çünkü onun ödemesi gereken miktar alacağı miktardan fazla olup paylaşım geriye kalan 46 2/3'lik pay üzerinden yapılır. Oğullardan her birine 23 1/3 pay düşer. Borçlu oğul ise hakkını ödemesi gereken borçtan tahsil edip kalanı da nakit paradan alırken, ilk borçlu da kendi payını ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Buna göre vasiyet 23 1/3'lik pay üzerinde uygulanır. Ancak bu sayıyı her 3 1/3 şeklindeki payı bir pay kabul ederek sadeleştirirsek, vasiyet edilenlerin hakkı yedi pay ederken, mal toplamı da yirmi bir eder. Daha sonra ilk borçlunun payı olan üç çıkarılır. Otuz dirhem on sekiz paya bölünerek her bir payın 1 2/3 dirhem ettiği sonucuna varılır. Buna göre kendisine nakit malın üçte biri vasiyet edilen kişi 1 2/3 dirhem alırken, ödemesini yapan borçlu beş dirhem alır. Oğullardan her birine ise 11 2/3 dirhem düşer. Borçlu olmayan oğul hakkını tümüyle tahsil ederek 11 2/3 dirhem alırken, borçlu oğul 1 2/3 dirhem tahsil eder ve borcu olan on dirhem kendisine bırakılır. İlk olarak vasiyet edilen kişiye de beş dirhem ayrılır. Buna göre vasiyet 11 2/3 dirhem olarak uygulanır. Bunun iki katı da borcun kalanı ödenene kadar iki oğula bırakılır. İşte bu aşamada malın tamamı yirmi bir paya göre bölüştürülür. Borcunu ödemeyen kişi ise kendi payını ödemesi gereken borçtan tahsil edip kalanı da öder. Bunu da vasiyet edilen kişilerle mirasçılar daha önce paylaştıkları gibi paylaşırlar.

[28/67]

Söz konusu kişi, iki oğul bırakıp birisinden on dirhem alacaklı olsa ve nakit olarak da on dirhem miras bırakıp alacağın üçte ikisini birisine vasiyet etse, nakit paranın yarısı borçlu olmayan oğula, diğer yarısı da borçlu oğula ait olur. Burada borçlu oğul ödemekle yükümlü olduğu borcu ona ödemiş gibi kabul edilir. Önce vasiyet edilen kişinin payı verilir. Beş dirhemin tamamını alır.

Çünkü uygulama noktasında mirasçıların hakkına göre bir önceliği olmayan bir konudaki vasiyet, eğer üçte birlik payın içinde kalıyorsa, alacaktan belirli duruma gelen miktar dikkate alınır. Bu miktar da borçlu oğulun payı olup vasiyet edilen kişi bunu alır. Çünkü buradaki beş dirhem üçte birlik payın içinde kalmaktadır. Zaten bunu borçluya verip ardından geri almanın herhangi bir yararı yoktur. Borçlu oğulun borcunu ödemesi mümkün olduğunda kendi payı olan 6 2/3 dirhemi ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Kalan 3 1/3 dirhemi de öder. Diğer iki kişi de bunu nakit on dirhemi bölüştükleri gibi yarı yarıya paylaşırlar. Buna göre vasiyet edilen kişi toplam 6 2/3 dirhem alır. Bu da alacağın üçte ikisi tüm

malvarlığının da üçte biridir. Oğullardan her birine de aynı şekilde 6 2/3 dirhem düşer.

Söz konusu kişi bununla birlikte nakit paranın üçte birini de başka birisine vasiyet etse nakit malın yarısı vasiyet edilen bu iki kişiye paylaştırılır.

Çünkü vasiyet üçte birlik pay üzerinden uygulanır. Alacaktan belirli duruma gelen miktar da göz önünde bulundurulduğunda malvarlığının üçte biri nakit paranın yarısı olur. İşte nakit paranın üçte biri oranında vasiyet edilen kişi bunun paylaşımına 3 1/3 dirhem ile katılırken, alacağın üçte ikisi oranında vasiyet edilen kişi de 3 1/3 dirhemle katılır. Bunu da yarı yarıya bölüşürler. Buna göre borçlu olan kişi 6 2/3 dirhem alırken kalan 3 1/3 dirhemi de öder. İşte borçlu olmayan oğul bunun yarısını alırken vasiyet edilen kişiler de diğer yarısını alıp yarı yarıya bölüşürler.

el-Hakim el-Celil (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şunları söylemiştir; "Yukarıdaki soruya verilen bu cevap yanlıştır. Çünkü söz konusu kişi taraflardan birisine alacağın üçte ikisini vasiyet etmiştir. Buna göre ya kendisine yapılan vasiyetin tamamı olan 6 2/3 dirhemle veya alacaktan belirli duruma gelen beş dirhemle bu paylaşıma katılacak ya da nakit paranın üçte biri oranında paylaşıma katılacak ya da nakit paranın üçte biri oranında vasiyet edilen kişi gibi 3 1/3 dirhemle paylaşıma katılacaktır. Bunun da herhangi bir anlamı yoktur." Buna benzer bir cevabı el-Hakim "Nakit Para ve Alacakla İlgili Vasiyet" konusunda vermiştir. Ama vasiyet alacağın üçte biri oranında olsaydı bu doğru olurdu. Çünkü alacağın üçte biri ile nakit paranın üçte biri eşittir. Ancak hocalarımız (rh.a.), el-Hakim'in bu düzeltmesini kabul etmişlerdir.

Hakim eş-Şehîd el-Mervezî şöyle demektedir: Muhammed (rh.a.)'in "Kitabu'l-Asl"da andığı da doğrudur. Çünkü alacağın yarısı hükmen belirli duruma gelmiş kabul edilir. Alacağın tamamı belirli duruma gelseydi, alacağın üçte biri oranında vasiyet edilen kişi vasiyet konusunun paylaşımına 6 2/3 dirhem ile katılacaktı. Yarısı belirli duruma geldiğinde ise 3 1/3 dirhemle bu paylaşıma katılır."

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Alacakla ilgili olarak vasiyet edilen kişi açısından alacaktan belirli duruma gelen miktar 6 2/3 dirhemi aşamaz. Çünkü nakit paranın üçte biri oranında vasiyet edilen kişiye yapılan vasiyetin nakit paranın [28/68]
üçte birinde uygulanması noktasında önceliği vardır. Buna göre oğullara nakit paranın üçte ikisi kalır. Bunu her birine 3 1/3 dirhem düşecek şekilde yarı yarıya bölüşürler. Alacakla ilgili olarak vasiyet edilen kişi bakımından alacağın belirli duruma gelen kısmı borçlu oğulun payı olan 3 1/3 dirhem tutarındadır. İşte bu yüzden yukarıda "vasiyet konusu malın paylaşımına 3 1/3 dirhemle katılır" denmiştir. Ancak bu alacağın geriye kalan kısmı çıkmadan önce doğrudur. Çıktığında ise mesele "Nakit Para ve Alacakla İlgili Vasiyet" konusunda ortaya

konduğu gibi olmadığı sürece söz konusu iki kişinin bunu yarı yarıya paylaşması doğru olmaz.

Söz konusu kişi bununla birlikte beş dirhem değerinde bir kumaş bırakıp malvarlığının üçte birini birisine, kumaşı da başka birisine vasiyet etse kendisine kumaş vasiyet edilen kişi kumaşın 3,75 dirhemlik kısmını alırken üçte bir oranında vasiyet edilen kişi de 3,75 dirhem alır. Bunun üçte biri kumaştan, üçte ikisi de on dirhemden alınır. Borcu olmayan oğulun payı da 7,5 dirhem olup kumaşın kalan kısmını ve bunu 7,5 dirheme tamamlayacak miktarı on dirhemden kalan kısımdan alacak şekilde alır. Borçlu oğula da payı olan 8 1/3 dirhem ayrılır.

Bu sorunun çözümü şöyledir; "Kumaş üzerinde iki vasiyet bir araya gelmiştir; vasiyetlerden biri tamamı diğeri de üçte biri oranında olup Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre paylaşım münaze'a (çekişme) yoluyla yapılır. Buna göre kumaş altı pay kabul edilir; beşi kendisine kumaşın tamamı vasiyet edilen kişiye ait olurken, üçte bir oranında vasiyet edilen kişiye de bir pay verilir. Daha sonra nakit on dirhemdeki beşer dirhem de altı pay kabul edilir. Bu da on iki pay olup üçte bir oranında vasiyet edilen kişi dört pay alır. Buna göre vasiyet edilenlerin toplam payı on olup bunun iki katı olan yirmi pay da mirasçılara kalır. Ancak borçlu oğulun payı derhal çıkarılır. Bu durumda belirli duruma gelen on beş dirhemin paylaşımı şöyle yapılır; Borçlu olmayan oğul 7,5 dirhem alırken, 2,5 dirhemle birlikte kumaş vasiyet edilen kişilere yarı yarıya paylaştırılır. Bu yarı pay da 3,75 olup kumaşla ilgili olarak vasiyet edilen kişi hakkının tamamını kumaştan alırken diğeri de 3,75 dirhem alır. Ancak bunun 1/3'i kumaştan 2/3'si de on dirhemden verilir. Buna göre ona alacak ödenene kadar on dirhemden 2,5 dirhem verilirken kumaştan da 1,25 dirhemlik pay verilir.

Bu açıklamalar tek bir nokta dışında doğrudur. Çünkü *Kitabu'l-Asl*'daki şekliyle sorunu ortaya koyduğumuz yukarıdaki bölümde bir yanlışlık bulunmaktadır. Çünkü orada; "borçlu olmayan oğul kumaşın geriye kalanını ve bunu 7,5 dirheme tamamlayacak miktarı on dirhemden kalan kısımdan olacak şekilde alır" denmişti. Halbuki bu aşamada kumaştan geriye hiçbir şey kalmamıştır. Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre sorunun çözüm şeklini açıklarken belirttiğimiz gibi, kumaşın ¾'ünü kendisine kumaş vasiyet edilen kişi, ¼'ini de malvarlığının üçte biri oranında vasiyet edilen kişi almıştır.

[28/69] Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre kumaşı "avl" yolu[14] ile paylaştıracak olsak, kumaş söz konusu iki kişinin arasında aynı şekilde bölüştürülecektir. Bu durumda kumaştan geriye bir şey kalmadığına göre oğul neyi alabilir ki ...Bu da göstermektedir ki doğru olan, oğulun 3,75 dirhemi nakit on dirhemden almasıdır.

---

[14] **Avl**: Paylar toplamı, mahreç (ortak payda) miktarını aşan yani ortak paydadan büyük olan miras meselesidir.

Borç çıktığında ise şunu söyleyebiliriz: "Bu durumda malvarlığı toplamı yirmi beş dirhem eder. Bunun üçte biri 8 1/3 dirhem olup vasiyet bu miktarda uygulanır. Oğullardan her birinin payı da 8 1/3 dirhemdir. Borçlu oğul payını ödemesi gereken kısımdan alır ve 1 2/3 dirhem öder. Daha sonra üçte birlik pay olan 8 1/3 dirhemin vasiyet edilenlere paylaştırılması işlemine dönülür. Burada kumaşla ilgili olarak vasiyet edilen kişi kumaşın altıda beşi oranında yani 4 1/6 dirhemle paylaşıma katılırken, diğeri 7,5 dirhemle paylaşıma katılır. Bu da yirmi dirhemin üçte biri olan 6 2/3 dirhem ile kumaşın altıda biri olan 5/6 dirhemin toplamıdır. Kumaş konusunda vasiyet edilen kişi tüm hakkını kumaştan alırken, diğeri hakkının beşte birini kumaştan, kalan hakkını da dirhemlerden alır. Çünkü onun kumaştaki asıl hakkı 1 2/3 dirhem iken, dirhemlerdeki hakkı 6 2/3 dirhemdir. İşte her 1 2/3 dirhem bir pay kabul edildiğinde bu dört pay eder. Bu da göstermektedir ki onun hakkı aslında iki ayrı konu üzerinde olup beş paydır. Payının beşte biri ise kumaşı, beşte dördü de dirhemler üzerindedir.

Bu noktada "bu kişi, kumaşla ilgili olarak vasiyet edilen kişinin aldığı miktarın üçte birini kumaştan aldığı gibi, kalan hakkını da dirhemlerden alır" demek de mümkündür. İyi düşünüldüğünde yukarıdaki açıklama ile buradaki açıklama özü bakımından birbirine eşittir. Çünkü kumaşla ilgili olarak vasiyet edilen kişinin aldığı miktarın üçte biri diğer kişiye düşen miktarın beşte biridir.

Söz konusu kişi iki oğul mirasçı bırakıp bunlardan birisinden üç yüz dirhem alacağı olsa ve ayrıca nakit iki yüz dirhem ile yüz dirhem değerinde bir kılıç bırakarak kılıcı bir kişiye, belirli malın (ayn) üçte birini de başka birisine vasiyet etse vasiyet edilen taraflar belirli malın yarısını alırlar. Burada kılıçla ilgili olarak vasiyet edilen kişi kılıcın altıda beşini alırken diğeri kılıcın altıda birini ve iki yüz dirhemin de üçte birini alır.

Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre kılıç taraflar arasında münaze'a yoluyla paylaştırılır. Kılıcın değeri de altı pay kabul edilerek altıda beşi kılıç konusunda vasiyet edilen kişiye altıda biri de diğerine verilir. Daha sonra her yüz dirhem de altı pay olarak alınır. Bu da on iki pay olup üçte bir oranında vasiyet edilen kişi bunun üçte birini yani dört pay alır. Buna göre her iki vasiyet bunun üçte birini yani dört pay alır. Buna göre her iki vasiyet toplamı on pay eder. Yani üçte birlik oran on pay, üçte ikilik oran ise yirmi pay eder. Daha sonra borcu mirastaki hakkından daha fazla olduğu için borçlu oğulun payları çıkarılır ve belirli mal borcu olmayan oğul ile vasiyet edilen taraflara yarı yarıya paylaştırılır. Buna göre vasiyet edilen taraflar kılıç ile birlikte iki yüz dirhemin elli dirhemini alırken, borçlu olmayan oğul yüz elli dirhem alır. Borçlu oğul da kendisine düşen miktarı ödemesi gereken borçtan alır. Böylece üçte bir ve üçte ikilik pay doğru bir şekilde ortaya çıkar.

Daha sonra vasiyet edilen kişilerle ilgili vasiyetlerin uygulanması için ayrılan mal hakları eşit olduğu için onlara yarı yarıya paylaştırılır. Bu yarı ise yetmiş beş

[28/70]

dirhem olup kılıç konusunda vasiyet edilen kişi tüm hakkını kılıçtan alır. Bu da kılıcın dörtte üçüdür. Kalan yetmiş beş dirhem de diğer kişiye ait olup bunun üçte birini yani yirmi beş dirhemi kılıçtan üçte ikisini yani elli dirhemi de iki yüz dirhemden alır. Borç çıkana kadar bu kişi bu oranda hakkını alır. Borç çıktığında ise borçlu oğul kendisine düşen iki yüz dirhemi ödemesi gereken borçtan alır. Çünkü ölenin bıraktığı malların toplam altı yüz dirhem olup vasiyet bunun üçte biri oranında uygulanır. Oğullardan her biri de malın üçte birini yani iki yüz dirhem alır. Borçlu oğul kalan yüz dirhemi ödediğinde ise taraflar üçte biri aralarında paylaşırlar. Burada kılıçla ilgili olarak vasiyet edilen kişi kılıcın altıda beşi, üçte bir oranında vasiyet edilen kişi de kılıcın altıda biri ile beş yüz dirhemin üçte biri oranında paylaşıma katılır. Kılıçla ilgili vasiyet edilen kişi tüm hakkını kılıçtan, diğeri ise kılıç ile maldan alır. Ya da şunu söyleyebiliriz: "Diğer oğul kalan hakkını yani elli dirhemi bu yüz dirhemden alır. Çünkü o tüm hakkı iki yüz dirhem olmasına rağmen henüz yüz elli dirhem almıştır.

el-Hakim el-Celil (rh.a.) bu noktada şunları söylemektedir: "Yukarıda geçen "beş yüz dirhemin üçte biri oranında paylaşıma katılır" şeklindeki ifade yanlıştır. Çünkü söz konusu kişiye belirli malın hem de alacağın üçte biri oranında paylaşıma katılamaz. "Kılıcın altıda biri oranında paylaşıma katılır" şeklindeki ifade de doğru değildir. Çünkü belirli malın üçte biri oranında yapılan vasiyet ticaret mallarını (uruz) kapsamına almaz. Sadece nakit parayı kapsamına alır."

Muhammed (rh.a.) buna benzer bir sorunu "Nakit Para ve Alacakla İlgili Olarak Yapılan Vasiyet" konusunda da anarak şöyle demiştir: "Söz konusu kişi nakit paranın (ayn) üçte biri ile bir ticaret malını belirleyerek şunun üçte birini vasiyet ettiğinde eğer buna yormuşsa ve alacağın 33 1/3 dirhemi ödenmişse, vasiyetlerin uygulanması gerekir. Çünkü bu durumda vasiyetler belirli duruma gelen paranın üçte biri kapsamında kalmaktadır."

El-Hakim (rh.a)'in ilk noktadaki itirazı söylediği gibi yerinde bir itirazdır. Ama ikinci konunun biraz irdelenmesi gerekir. Çünkü "ayn" sözcüğü, mal edinilen her şeyle ilgili olarak kullanılan "mal" sözcüğü gibi belirli duruma gelen (müteayyen) her şey hakkında kullanılır. Zaten "mal" sözcüğü bazı durumlarda sadece "zekat malı" için kullanılsa bile, vasiyet söz konusu olduğunda ister zekat malı ister başka bir mal olsun, mal edinilen her şey için kullanılır. İşte "ayn" sözcüğü de vasiyet söz konusu olduğunda nakit olsun olmasın belirli duruma gelen her malı kapsamına alır. Muhammed (rh.a.)'in "Nakit Para ve Alacakla İlgili Olarak Yapılan Vasiyet" konusunda sorunu ortaya koyarken "şu ticaret malı" diyerek kapalılığın giderilmesi için abartılı bir ifade kullanılmıştır.

"Alacağın 33 1/3 dirhemi ödenmişse vasiyetlerin uygulanması gerekir" şeklindeki ifade ise doğrudur. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Bu durumda belirli duruma gelen mallar toplamı 333 1/3 dirhem olur. İşte bu 33 1/3 dirhem ile iki yüz

dirhemin üçte biri olan 66 2/3 dirhem, yüz dirhem değerindeki kılıç konusundaki vasiyet ile iki yüz dirhemin üçte biri oranındaki vasiyet dolayısıyla ayrılır. Bu da alacağın 33 1/3 dirhemi tahsil edilmişse vasiyetlerin uygulanması gerektiğini ve borçlu oğul dolayısıyla belirli malın yarısı tutarında alacağın geriye kalanının da belirli duruma geleceğini gösterir.

Bir kimse iki oğul ile karısını bırakarak ölse ve karısı ile oğullarından birisinden onar dirhem alacağı olsa, ayrıca beş dirhem değerinde bir kumaş bırakıp bu kumaşı birisine vasiyet etse, vasiyet edilen kişi ile borçlu olmayan oğul bu kumaşı on beş pay üzerinden bölüşürler. Vasiyet edilen kişi sekiz oğul ise yedi pay alır.

Çünkü burada sorun yirmi dört pay üzerinden çözülür. (en küçük ortak payda yirmi dörttür). Vasiyet edilen taraf sekiz alırken kadın kalanın sekizde biri olan iki payı alır. Oğullardan her birine ise yedişer pay düşer. Daha sonra borçları haklarından çok olduğu için borçlu oğul ile kadının payları çıkarılır. Bu durumda geriye sadece kumaş kalır ve bunun paylaşımına borçlu olmayan oğul hakkı olan yedi pay oranında katılırken vasiyet edilen kişi sekiz pay oranında katılır. Buna göre kumaş bunlar arasında on beş pay kabul edilir ve borçlu oğul ile kadın hakların ödemeleri gereken borçtan tahsil ederler. Borçlar ödenene kadar paylaşım bu şekilde yapılır. Borçlar ödendiğinde ise vasiyet edilen kişi kumaşın tamamını alır. Çünkü o belirli bir mal konusunda vasiyet edilen olmuştur. Bu malın değeri üçte birin altındadır. Dolayısıyla onun bu maldaki hakkı mirasçılara göre önceliklidir. Geriye kalan yirmi dirhemin sekizde biri olan 2,5 dirhem ise kadının olup bunu ödemesi gereken borçtan alır ve 7,5 dirhemi de öder. Oğullardan her biri ise 8 ¾ dirhem alır. Borçlu oğul payını ödemesi gereken borçtan tahsil eder ve 1 ¼ dirhem öder. Bu durumda borçlu olmayan oğulun elinde de borçlu oğulun alıkoyduğu miktar yani 8 ¾ dirhem kalır. [28/71]

İki karı ile iki oğul bırakarak ölen bir kimsenin karılarından birisi ile oğullarından birisinden yüzer dirhem alacağı olsa, bu kişi yüz dirhem değerindeki hizmetçisini ölüm hastası iken özgür kılmış olsa, hizmetçi değerinin yarısı oranında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü ölüm hastası iken yapılan özgür kılma işlemi bir vasiyet olup malvarlığının üçte biri oranında uygulanır. Bu da belirli malın yarısı olup hizmetçinin kuru mülkiyetinin de yarısıdır. İşte bu yarı miktar hizmetçiye teslim edilir ve yarı değeri tutarında da çalışma yükümlüsü olur. Bunun sekizde biri borçlu olmayan kadına sekizde yedisi de borçlu olmayan oğuladır. Borçlu kadın diğer kadının miktarı; borçlu oğul da diğer oğulun aldığı miktarı ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Böylece borçlar ödenene kadar üçte bir ve üçte ikilik paylar doğru bir şekilde ortaya çıkar. Borçlar ödendiğinde ise hizmetçiye çalışması dolayısıyla ondan alınanlar geri verilir. Çünkü bu durumda malvarlığının üç yüz

dirhem olduğu anlaşılır. Hizmetçi ise değeri yüz dirhem olduğuna göre üçte birlik pay kapsamındadır. Dolayısıyla ondan alınanlar ona geri verilir.

Mirasçılara paylaştırılacak mal ise iki yüz dirhem olup bunun sekizde biri olan yirmi beş dirhem her birine 12,5 dirhem düşecek şekilde kadınlara verilir. Borçlu kadın hakkını ödemesi gereken borçtan tahsil edip 78,5 dirhemi ödemesi gereken borçtan tahsil edip kalan 12,5 dirhemi borçlu olmayan kadına öder. Böylece her biri hakkını tam olarak almış olur.

Her iki oğuldan da onar dirhem alacağı olsa ve sözü edilen kişi bu kişilerden her birine diğerindeki alacağını vasiyet edip başka bir kişiye de malvarlığının üçte birini vasiyet etse ardından borçlu kişilerden birisi borcunu ödese bu on dirhem ile oğulların ödemesi gereken yirmi dirhem toplanıp mirasçılar ile üçte bir oranında vasiyet edilen kişi ve on dirhemi ödeyen kişi arasında 43 pay üzerinden bölüştürülür.

Çünkü söz konusu kişinin "borçlulardan her birine diğerindeki alacağını vasiyet etmesi" ile "onların her birine alacağını vasiyet etmesi" eş değerdir. Zaten borçlulardan birisinin ödemesi dolayısıyla oğullardaki alacaklar belirli duruma gelmiş hükmünde olur. Bu noktada görünürde vasiyet üçte bir oranında uygulanmıştır ve ödemeleri gereken borç miktarı olan üçte ikilik pay da oğullara teslim edilmiştir. Gerçekte ise paylaşım sonucunda oğullara düşen miktar ödemeleri gereken borçtan daha çoktur. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: "Borçlulardan birisinin ödediği on dirhem üçte bir oranında vasiyet edilen kişi ile ödemeyi yapan kişi arasında altı pay üzerinden bölüştürülür. Bu durumda Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre münaze'a yoluyla yapılan paylaşımda üçte bir oranında vasiyet edilen kişi altıda bir, ödemeyi yapan kişi de altıda beş pay alır. Diğer borçlu da ödemesi gereken borçtan altıda beş pay alırken üçte birlik vasiyet sahibi altıda bir pay da buradan alır. Borçlu olan her oğuldaki miktar da altışar pay kabul edilir. Bu da toplam on iki pay olup üçte bir oranında vasiyet edilen kişi buradan dört pay alır. Bu durumda onun aldığı paylar toplamı altı olup kardeşlerden her biri de beş pay alır. Bu da toplam on altı pay eder. İşte malvarlığının üçte biri on altı olduğuna göre, üçte ikisi otuz iki paydır. Ancak ödeme yapmayan borçlunun hakkı olan beş pay çıkarılır. Bu durumda kardeşlerin elinde on bir pay kalır. Mirasçılara düşen ise otuz iki pay olup bu toplam kırk üç pay eder. Bunun on bir payı vasiyet edilen iki kişiye aittir; üçte bir oranında vasiyet edilen taraf altı, on dirhem tutarında vasiyet edilen ise beş pay alır. Kalan otuz iki pay ise mirasçılarındır. Bu da göstermektedir ki kırk üç paya göre mirasçıların aldığı otuz iki pay üçte ikiden de fazladır. Buna göre kardeşlerden her birine düşen miras payı ödemekle yükümlü olduğu miktardan fazla olur. İşte bu yüzden paylaşım sırasında kardeşlerden her birinin ödemesi gereken miktar belirli duruma gelmiş gibi kabul edilir. Diğer borçlu kişi de borcunu ödeyecek güçte olursa ona düşen pay da ödemesi gereken borçtan tahsil

[28/72]

edilir. Bu durumda kırk dirhem kırk sekiz pay üzerinden bölüştürülür. Söz konusu borçlu kişi beş payı ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Kalanı da öder. Diğer taraflar ise ilk paylaşımda açıkladığımız gibi kırk üç pay üzerinden malı bölüşürler.

İki oğlu, bir karısı ve yüz dirhem değerinde bir hizmetçisi olan bir kimsenin birisinden yüz dirhem alacağı olsa ve söz konusu kişi bu alacağını borçluya vasiyet ettiği gibi hizmetçinin de özgür kılınmasını vasiyet etse hizmetçi değerinin beşte biri oranında özgürlüğüne kavuşur. Beşte dördü oranında da mirasçılara çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü özgür kılma doğrultusunda yapılan vasiyet, uygulanma noktasında diğer vasiyetlere göre önceliklidir. Zaten burada hizmetçi ile ilgili vasiyet, diğer kişiye yapılan vasiyetin dengi olup eşit tutardadır. Çünkü hizmetçinin değeri, diğer kişiye yapılan vasiyetle eşit tutarda olup ona denktir. Bu yüzden üçte birlik oran bunlar arasında iki pay kabul edilir. Buna göre malvarlığının üçte ikisi de dört paydır. Ancak borçlunun payı çıkarılır. Çünkü onun ödemesi gereken borç vasiyet dolayısıyla hak ettiği miktardan fazladır. Bu durumda geriye sadece hizmetçi kalır. O da kendisinin paylaşımına bir payla katılırken mirasçılar dört payla katılır. Bu yüzden hizmetçi beşte bir oranında özgürlüğüne kavuşurken, mirasçılara da değerinin beşte dördü oranında çalışmakla yükümlü olur. Borçlu kişi borcunu ödediğinde ona düşen pay ödemesi gereken miktardan ayrılır. Bu pay da ödemesi gereken miktarın üçte biri, tüm malvarlığının ise altıda biridir. Borçlu ödemeyi yaptığında hizmetçiye değerinin üçte biri tam olarak verilir. Kalanı da mirasçılar alır. Bu şekilde mirasçıların eline her iki kişiden (hizmetçi ile borçlu) 66 2/3'ar dirhem[15] geçer. Vasiyet edilen kişiler hakkında uygulanan vasiyetlerin tutarı ise her birine 33 1/3 dirhem düşecek şekilde 66 2/3 dirhemdir. Bu Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşü ise bundan farklıdır. Ona göre "hizmetçi değerinin 10/13'ü oranında çalışmakla yükümlüdür." Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'nin kabul ettiği temel prensibe göre "malvarlığının üçte birinden daha fazla bir tutarda vasiyet edilen kişi mirasçılar izin vermediği takdirde vasiyetin üçte biri aşan kısmının paylaşımına katılamaz ama "özgür kılınma" doğrultusunda vasiyet edilen taraf kendisine yapılan vasiyetin tamamı oranında üçte birlik payın bölüşümüne katılır." İşlediğimiz olayda ise söz konusu kişi her iki tarafa da malvarlığının yarısını vasiyet etmiştir. Borçlu kişi burada üçte birlik payın bölüşümüne malvarlığının üçte biri olan 66 2/3 dirhem tutarında katılırken, hizmetçi tam değeri olan yüz dirhem tutarında katılır. Buna göre her 33 1/3 dirhemi bir pay kabul edersek vasiyet dolayısıyla beş pay elde ederiz. Bunun üç payı hizmetçiye iki payı ise borçluya ait olur. Malvarlığının üçte biri beş pay olduğuna göre üçte ikisi on paydır. Daha sonra borçlunun payı çıkarılır. Mirasçılar hizmetçinin bölüşümüne on payla katılırken [28/73]

[15] Kitapta 36 2/3 şeklinde ama yanlış.

hizmetçiye üç pay düşer. İşte bu yüzden Ebû Hanife (rh.a.): "hizmetçi borç ödenene kadar değerinin 10/13'ü oranında mirasçılara çalışmakla yükümlü olur demiştir.

Borç ödendiğinde ise taraflar arasındaki bölüşüm on beş pay üzerinden yapılır. Buna göre borçlu kişiye düşen pay 26 2/3 dirhem olup bunu ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Çünkü onun payı 2/15'dir. İki yüz dirhemi on beş paya böldüğümüzde her pay 13 1/3 dirhem edeceğine göre borçlu 26 2/3 dirhemi alır ve kalanı öder. Bunu ödediğinde ise hizmetçiye tam olarak kırk dirhem verilir. Bu ise tüm malvarlığının beşte biri olup on beş paya ayrılan malın üç payına karşılık olur. Buna göre taraflar hakkında uyguladığımız vasiyetin miktarı 66 2/3 dirhemdir. Mirasçılar ise hizmetçiden altmış borçludan da 73 1/3 dirhem aldıklarına göre toplam olarak uygulanan vasiyetin iki katı olan 133 1/3 dirhem almış olurlar.

İki oğlu olan bir kimse ölse ve iki bin dirhem nakit, bin dirhem de birisinden alacak şeklinde miras bıraksa ve alacağını borçluya vasiyet ettiği gibi nakit bin dirhemi de başka birisine vasiyet etse kendisine nakit para vasiyet edilen kişi dört yüz dirhem alır.

Çünkü malvarlığının üçte biri vasiyet edilen taraflar arasında iki pay durumunda bölüştürülür. Buna göre mesele altı pay üzerinden çözülür. Önce borçlu kişinin payı çıkarılır. Nakit para iki oğul ile kendisine nakit para vasiyet edilen kişi arasında beş pay üzerinden bölüştürülür. Bunun beşte biri olan dört yüz dirhem, nakit para konusunda vasiyet edilen kişiye aittir. Borçlu kişi ise borç çıktığında buradan kendi hakkı olan beş yüz dirhemi yani malvarlığının altıda birini tahsil edip kalanını öder. Bu beş yüz dirhem de mirasçılarla diğer kişi arasında beş pay üzerinden bölüştürülür. Bu kişi beş yüz dirhemin beşte birini de alarak hakkını tamamıyla tahsil etmiş olur. Böylece vasiyet bin dirhem olarak uygulanırken mirasçılara da iki bin dirhem kalır.

Bu olayda iki bin dirhemin bir dirhemi oğullardan birisinin borcu olsaydı kendisine nakit bin dirhem vasiyet edilen kişi bunu üçte birini alırdı.

Çünkü borçlu oğul, kendi payını ödemesi gereken borçtan tahsil eder. Bu yüzden onun hakkı olan iki pay çıkarılır. Diğer oğula iki, kendisine nakit para vasiyet edilen kişiye de bir pay kalır. Buna göre nakit bin dirhemin bu iki kişi arasındaki paylaşımı her iki borç da ödenene kadar üç pay üzerinden yapılır. Borçlar ödendiğinde ise, borçlu oğul kendi hakkı olan sekiz yüz dirhemi, üzerindeki borçtan tahsil eder ve kalanı öder. Bu da vasiyet edilen taraflar arasında üç pay üzerinden bölüştürülür. Vasiyet edilen borçlu kişi hakkı olan beş yüz dirhemi ödemesi gereken borçtan tahsil ederken, vasiyet edilen taraf da buradaki payını alır. Vasiyet edilen kişi kalanı da öder. Bu beş yüz dirhem ise dört pay iki oğula, bir pay da nakit para konusunda vasiyet edilen kişiye düşecek şekilde beş pay üzerinden bölüştürülür. Sonuçta oğullardan her birine bin dirhem düşer. Vasiyet

ise, vasiyet edilen taraflardan her birine beş yüz dirhem düşecek şekilde bin dirhem olarak uygulanmıştır.

Burada vasiyet edilen borçlu kişi borcunu ödemeden önce borçlu oğulun hakkı sekiz yüz dirhem kabul edilmiştir. Çünkü onun borcu nakit bin dirheme eklenir. Nakit para konusunda vasiyet edilen kişi ile iki oğul arasında beş pay üzerinden bölüştürülür. Borçlu oğul ise bunun beşte ikisini hak ettiğinden sekiz yüz dirhem alır. Bu yüzden "borçlu oğul sekiz yüz dirhem alır. İki yüz dirhem öder" denmiştir. [28/74]

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MİRASÇILARDAN BİR KISMININ BİR MİRASÇI LEHİNE İDDİADA BULUNMASI

İki oğlu olan birisi ölse ve oğullardan birisi bir kız kardeşlerinin yani ölünün bir kızının olduğunu iddia ettiği halde diğeri bunu inkar etse, bize göre kız kardeş ikrarda bulunan kişiden elindekinin üçte birini alır.

İbn Ebû Leyla ise şöyle demektedir: "İkrar edenin elindekinin beşte birini alır." Çünkü ikrar edenin düşüncesine göre kız ona düşen asıl paydan fazlasını almaktadır. Miras malı ise ikrar edenin düşüncesine göre oğullardan her birine iki, kız kardeşe de bir pay düşecek şekilde beş paydır. Onun elinde ise malın yarısı olan 2,5 pay bulunmaktadır. Bu durumda onun düşüncesine göre elinde yarım pay fazlalık bulunmaktadır. Bu ise onun elindeki 2,5 payın beşte biridir."

Bunu şu şekilde açıklayabiliriz: Söz konusu kişi, o kadın lehine ikrarda bulunarak onun tüm terikede bir pay hakkı olduğunu söylemiştir. Bu payın yarısı kendisinde diğer yarısı ise kardeşindedir. Kardeşi durumu inkar ederek ona zulmetmektedir. Kadın ise inkar eden kardeşin elinde bulunan maldan herhangi bir şey alma hakkına sahip değildir. Ama ikrar eden kardeşten onda bulunan hakkını alabilir. Bu da yarım pay olup onun elinde bulunan malın beşte biridir."

Biz Hanefilerin görüşümüzdeki bakış açısı ise şöyledir: "İkrar edenin elinde bulunan miktar terikenin bir kısmı olup ikrar eden ile kadın "kadının terikedeki hakkının bir pay olduğunu, ikrar edenin hakkının ise iki pay olduğunu" düşünmektedir. Söz konusu kişinin düşüncesi ise kendisi hakkında geçerli olup her ikisi de ikrar edenin elindeki miktarı kendi paylarına göre bölüşürler. Buna göre bu miktar üçte bir ve üçte ikilik paylar durumunda bölüştürülür. Çünkü inkar eden taraf hakkından daha fazlasını almıştır. Bu miktar bir başka kişinin o malı gasb etmesi gibi değerlendirilir. Kısaca söylemek gerekirse burada ikrar eden taraf bakımından inkar eden kişi elindeki miktarla birlikte hiç yokmuş gibi kabul edilir. İkrar edenin elinde bulunan mal miras malının tamamı sayıldığı gibi, ikrar eden tek

mirasçı sayılır. Dolayısıyla bu mal onunla kız kardeş arasında üçte bir ve üçte ikilik paylar durumunda bölüştürülür.

Söz konusu oğul kız kardeşinin olduğunu değil de babasının bir karısı bulunduğunu ikrar etse, ona elindekinin yedide ikisini verir.

Çünkü onun düşüncesine göre ölü iki oğul ve bir karısını bırakmıştır. Dolayısıyla miras on altı pay kabul edilir; ölenin karısı iki, oğullardan her biri ise yedi pay alır. Bu bakımdan kadın, ikrar edenin elindeki miktara iki pay ile katılır. Dolayısıyla ikrar eden elindekinin yedide ikisini ona verir.

İbn Ebû Leyla'ya göre ise ikrar eden kişi elindeki fazlalığı verir. Bu da sekizde birin yarısıdır (1/16).

Ölenin, lehine ikrarda bulunulan kadın dışında bilinen bir karısı olsa, ikrar eden kişi elindekinden lehine ikrarda bulunduğu kadına verir.

Çünkü onun düşüncesine göre miras malı on altı paya bölünür. Kadınlardan her biri bir pay alırken oğullardan her biri yedi pay alır. Bu durumda ikrar eden kendi elindeki miktarın paylaşımına yedi pay ile katılırken lehine ikrarda bulunulan kadın bir pay ile katılır. Dolayısıyla ikrar eden elindekinin sekizde birini söz konusu kadına verir.

Bir kimse ölüp arkasında bir oğul, bir kız ve bir karısını bıraksa ve kızı "bir kız kardeşinin bulunduğunu" iddia etse elindekinin yarısını ona verir.

Çünkü ikrar eden kız, terike üzerinde lehine ikrarda bulunduğu kız ile eşit oranda hak sahibi olduğunu düşünmektedir.

Bu kız "bir erkek kardeşinin bulunduğunu" ikrar etse elindekinin üçte ikisini ona verir.

Çünkü söz konusu kız, lehine ikrarda bulunduğu kişinin terike üzerinde kendisinde iki kat daha fazla hak sahibi olduğunu düşünmektedir.

Kocasını, annesini ve bir kız kardeşini bırakarak ölen bir kadının kız kardeşi
[28/75] "bir erkek kardeşinin bulunduğunu" iddia etse ve koca bunu ikrar ettiği halde anne inkar etse miras malı yirmi paya bölünerek sorun çözülür.

Çünkü annenin düşüncesine göre aslında altı pay olduğu halde sorunun çözümü sekiz pay üzerinden yapıldığında doğru olmaktadır. Buna göre koca yarı oranda hak sahibi olup üç pay, anne üçte bir oranında hak sahibi olup iki, kız kardeş ise yarı oranda hak sahibi olup üç pay alır. Dolayısıyla paylaşım sekiz pay üzerinden yapılır ve anneye bunun dörtte biri olan iki pay düşer.[16]

Kocanın ve kız kardeşin düşüncesine göre ise sorun altı pay üzerinden çözülür: koca yarı oranda hak sahibi olup üç pay, anne altıda bir oranında hak sahibi olup bir pay alırken, kalan iki pay üçte bir ve üçte ikilik oranlar durumunda

[16] Bu sorunda ortak payda (mahrec) altı, paylar toplamı ise sekiz olduğu için "avliye" söz konusu olur.

kız kardeş ile erkek kardeş arasında bölüştürülür. Ancak bu tam olarak bölünemediğinden altı pay üçte birlik paylara bölünür. Buna göre altı, üç ile çarpılarak on sekiz pay elde edilir. Bunu üç payı anneye, dokuz payı kocaya, dört payı erkek kardeşe ve iki payı da kız kardeşe ait olur.

Burada erkek kardeş ve kız kardeşin ikrarları ve inkarları anne açısından dikkate alınmaz. Buna göre ikrarda bulunan iki kişi açısından sorunun çözümü ikinci yolla yapılır. Onların hakkı on beş olur. Anne açısından ise paylaşım ilk yolla yapılır. Onun hakkı malvarlığının dörtte biri olur. Bunu bulmanın yolu ise şöyledir; On beş paya üçte biri oranında ekleme yapılır; bu annenin hakkıdır. On beşin üçte biri beş olduğuna göre beşi on beşe eklediğimizde yirmi pay elde ederiz. Bunun dörtte biri olan beş payı anne aldığında, kalan on beş payı da diğerleri bölüşür; koca yedi, erkek kardeş dört, kız kardeş iki pay alır.

Bir kadın ölüp mirasçı olarak kocası ile kız kardeşini bıraksa ve koca onun bir erkek kardeşi olduğunu ikrar ettiği halde kız kardeş bunu inkar etse, koca elinde bulunan malın beşte ikisini lehine ikrarda bulunduğu kişiye verir.

Çünkü kocanın düşüncesine göre miras malı altı paya bölünür. Kendisine üç, erkek kardeşe de iki pay düşer. Bu bakımdan kocanın elindeki mal onun düşüncesine göre bölüştürülür. Bu yüzden erkek kardeş kocanın elindeki malın beşte ikisini alır.

Koca, karısının bilinen kız kardeşle birlikte ana-babaları bir veya babaları bir başka bir kız kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etse, elindeki malın beşte birini ona verir. Koca bu tür bir ikrarda bulunduğunda miras paylaşımı altı pay üzerinden yapılır. Koca üç pay alırken iki kız kardeş, üçte iki oranında hak sahibi olup dört pay alır. Buradaki bir pay fazlalık avl yoluyla sonuca bağlanır. Ayrıca koca burada lehine ikrarda bulunduğu kız kardeşin iki, kendisinin de üç pay tutarında hak sahibi olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden elindekinin beşte birini ona vermek durumundadır.

Bir kadın ölüp mirasçı olarak kocası ile ana-babaları bir olan bir kız kardeş bıraksa ve koca, karısının babaları bir olan başka kız kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etse, elindeki malın dörtte birini ona verir.

Çünkü kocanın düşüncesine göre karısı mirasçı olarak kocasını, ana-babaları bir olan bir kız kardeşini ve babaları bir olan başka bir kız kardeş bırakmıştır. Koca yarı oranda hak sahibi olup üç pay, ana-baba bir kız kardeş üç pay, baba bir kız kardeş ise altıda bir oranında hak sahibi olup bir pay alır. Buna göre lehine ikrarda bulunulan taraf, ikrar edenin elindeki malın paylaşımına bir pay ile katılırken, ikrar eden üç payla katılır. Bu yüzden koca elindekinin dörtte birini ona verir.

Koca, anneleri bir olan erkek kardeş veya kız kardeşin bulunduğunu ikrar etse hüküm yine böyledir.

Çünkü kocanın düşüncesine göre lehine ikrarda bulunulan tarafın hakkı bir pay olup altıda bir oranındadır.

Koca, anneleri bir olan erkek kardeş ve kız kardeşin bulunduğunu ikrar etse elindekinin beşte ikisini onlara verir.

Çünkü bu ikrar dolayısıyla koca şunu söylemiş olur; "karım mirasçı olarak kocasını ana-baba bir kız kardeşini ve ana bir erkek kardeş ile kız kardeş bırakmıştır." Dolayısıyla bu ana bir kardeşler üçte bir oranında hak sahibi olup altı paydan iki pay alırlar. İki pay fazlalık avl yoluyla çözüme bağlanır. Zaten koca, onların iki pay tutarında kendisinin ise üç pay tutarında hak sahibi olduğunu düşünmektedir. Bu yüzden elindekinin beşte ikisini onlara verir.

Bir kadın ölüp mirasçı olarak kocası ile baba bir kız kardeşini bıraksa ve koca onun bir annesinin bulunduğunu ikrar etse, elindekinin beşte ikisini anne olduğunu ikrar ettiği kadına verir.

Çünkü kocanın düşüncesine göre anne olduğunu ikrar ettiği kadın üçte bir oranında hak sahibi olup altı paydan iki pay alırken, kendisi üç pay tutarında hak sahibidir.

Bir kadın ölüp mirasçı olarak kocası ile baba bir kız kardeşini bıraksa ve koca, onun ana-babaları bir olan bir kız kardeşinin bulunduğunu ikrar etse, ona elindeki malın yarısını verir.

Çünkü koca, miras olarak kalan mal üzerindeki hakkının onunla eşit olduğunu, hem kendisinin hem de onun yedi paydan üçer pay alacaklarını düşünmektedir.

[28/76] Bir kimse ölüp mirasçı olarak karısıyla iki oğlunu bıraksa, oğullardan birisi onun iki karısının daha olduğunu ikrar etse, elindeki malın yirmi beşte dördünü onlara verir.

Çünkü ikrar eden oğul, babasının üç eş ile iki oğul mirasçı bıraktığını, dolayısıyla sekizde bir oranında hak sahibi olan eşlerin bunu üçte birlik paylar durumunda bölüşeceklerini, kalan sekizde yedi payı da oğulların yarı yarıya paylaşacaklarını düşünmektedir. Ancak sekizde bir, üçte birlik paylara ve sekizde yedi de yarıya tam bölünemediği için üç ile ikinin en küçük ortak katı olan altı, sekizle çarpılır. Kırk sekiz pay elde edilir. Buna göre eşlerden her biri iki pay alırken, oğullardan her biri yirmi bir pay alır. Burada ikrar eden oğul, lehine ikrarda bulunduğu iki kadının dört pay tutarında hak sahibi olduklarını ve bu oranda elindeki malın paylaşımına katılacaklarını düşünmektedir. Onun elinde yirmi bir pay bulunduğuna göre, lehine ikrarda bulunduğu iki kadın, elindeki malın yirmi beşte dördünü verecektir.

Bir kimse ölüp mirasçı olarak iki kız ile anne ve babasını bıraksa, kızlardan birisi onun bir karısının bulunduğunu ikrar etse, elinde bulunan malın on birde üçünü o kadına verir.

Çünkü ikrar eden kıza göre miras malı yirmi dört paya bölünecektir; bunun üçte ikisi olan on altı pay iki kıza, altıda ikisi olan sekiz pay anne ile babaya ve sekizde biri olan üç pay da karısı olduğu ikrar edilen kadına verilir. Buradaki üç paylık fazlalık avl yoluyla çözülür.

Minberiyye

Ali (r.a.) minberde iken kendisine bu soru yöneltildiği için bu miras sorunu "minberiyye" adıyla anılmıştır.

Burada ikrar eden kız, kendisinin sekiz, lehine ikrarda bulunduğu kadının da üç pay tutarında hak sahibi olduğunu düşündüğü için elindeki mal da buna göre ikisi arasında paylaştırılır.

Bir kimse ölüp mirasçı olarak karısını, bir kızını ve annesiyle babasını bıraksa, karısı onun başka bir karısının daha olduğunu ikrar etse, elindekinin yarısını ona verir.

Çünkü ölenin karılarına düşecek miras malı ikrar eden kadının elindeki maldan ibarettir. İkrar eden lehine ikrarda bulunduğu kadınla eşit derecede hak sahibi olduğunu düşünmektedir.

Kızlardan birisi de aynı kadın lehine ikrarda bulunsa, bu kadın ölenin karısının elindeki malın yarısını alır. Kızdan herhangi bir şey alamaz.

Çünkü ölenin karılarının mirastaki payı, sayıları bir veya daha fazla olsun, sekizde birdir. Bu sekizde birlik pay ise ölenin ikrar eden karısının elinde bulunmaktadır. Bu bakımdan lehine ikrarda bulunulan kadın, kızdan herhangi bir şey alamaz.

Bir kimse ölüp mirasçı olarak iki kız ile anne ve babasını bıraksa ve kızlardan birisi babasının bir karısının daha bulunduğunu ikrar etse, anne de bu ikrarı doğrulasa miras malı doksan paya bölünerek sorun çözülür: İki kız altmış, anne ile baba da otuz pay alır. Burada annenin payını on beş ve kızın payını da otuz pay olarak aldığımızda bu toplam malvarlığının yarısı olur. Lehine ikrarda bulunulan kadına dokuz, kıza yirmi dört, anneye de on iki pay verilir.

Bu sorun on beş pay üzerinden çözülebildiği halde, bu şekilde uzatılmıştır. Çünkü ikrar eden iki kadın (kız ile anne) lehine ikrarda bulundukları kadının üç, annenin dört ve kızın sekiz pay oranında ellerindeki mal üzerinde hak sahibi olduklarını düşünmektedir. Ellerindeki miktar ise malvarlığının yarısıdır. Bu da taraflar arasında şu şekilde paylaştırılır; lehine ikrarda bulunulan kadın üç, anne dört, kız da sekiz pay ile bu bölüşüme katılır. Yani mesele on beş pay üzerinden doğru bir şekilde çözülür.

Anne bu durumu inkar edip herhangi bir ikrarda bulunmasa kızın elindeki mal otuz üç paya bölünür. Ancak bu açıklama da gereksiz bir uzatmadır. Yukarıda da açıkladığımız gibi sorun paylaşım on bir pay üzerinden yapılarak çözülür.

Kız, babasının bir karısı olduğuna dair ikrarda bulunmasa, fakat anne böyle bir ikrarda bulunsa, onun elindeki malı yirmi bir paya böleriz; anneye on iki, kadına dokuz pay düşer.

Bu da gereksiz bir uzatmadır. Çünkü sorun bu miktar yedi paya bölünerek doğru bir şekilde çözülebilmektedir.

Çünkü ikrar eden anne, elindeki malın paylaşımına hakkı olan dört payla katılırken, kadın üç payla katılır. Bu da yedi pay eder.

Bir kadın ölüp arkasında mirasçı olarak kocasıyla erkek kardeşini bıraksa ve koca, "karısının başka birisinden olma bir kızının daha olduğunu" ikrar etse, elindeki malı onunla 4,5 pay üzerinden bölüşür: kocaya 1,5 pay, kıza da üç pay düşer.

Çünkü koca kendi hakkının dörtte bir oranında olduğunu düşünmektedir. Bu
[28/77] da altı pay üzerinden 1,5 pay eder. Bu durumda onun elinde bulunan miktar on iki paya bölünür. Kısacası koca elindeki malın üçte ikisini ona verir. Çünkü koca kendi hakkının dört, kızının hakkının ise sekiz olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla elindekinin üçte ikisini ona verir.

Mirasçılar iki kişi olup bunlardan birisi bir kız aleyhine fakat bir oğul lehine bir ortaklık veya belirli ya da belirsiz bir emanet ikrarında bulunsa, diğer mirasçı ise onu yalanlasa, bize göre lehine ikrarda bulunulan oğul tüm hakkını ikrar edenden alır.

İbn Ebû Leyla'ya göre ise lehine ikrarda bulunulan oğul ikrar edenden mirastaki payı oranında mal alır. Bu aynı zamanda Şafii (rh.a.)'nin de görüşüdür.

Biz bu konuda Ali (rh.a.)'nin görüşünü kabul ettik. Bununla birlikte ilgili ayrıntılı açıklama "ikrar" konusunda yapılmıştır.

Bu iki mirasçıdan birisi kendisi ile ölenin bir oğlu arasında ortaklık bulunduğunu ikrar etse, söz konusu ikrar ortaklığın yarı yarıya olduğuna dair ise, lehine ikrarda bulunulan oğul ikrar edenden payının üçte ikisini alır.

Çünkü ikrar edenin düşüncesine göre malvarlığı dört pay olup iki pay, lehine ikrarda bulunulan kişiye aittir. Oğullardan her biri bir pay alacaktır. Bu bakımdan ikrar eden kişi elindeki malın paylaşımına bir pay, lehine ikrarda bulunulan kişi ise bu malın paylaşımına iki pay oranında katılacaktır. Dolayısıyla ikrar eden elindekinin üçte ikisini ona verir.

Mirasçı onun ortaklıkta üçte bir oranında hak sahibi olduğunu ikrar etmişse, lehine ikrarda bulunulan ondan elindeki malın yarısını alır.

Çünkü onun düşüncesine göre malvarlığı üç pay olup lehine ikrarda bulunulan kişi bir pay alırken mirasçılardan her biri de bir pay alacaktır. Buna göre ikrar edenin elindeki mal üzerindeki hakkı, lehine ikrarda bulunduğu kişinin hakkı tutarındadır. Bu yüzden lehine ikrarda bulunulan onun elindekinin yarısını alır.

Üç yüzer dirhem değerinde olan iki kölesinden başka malı olmayan bir kimse ölüp mirasçı olarak arkasında iki oğul bıraksa, oğullardan birisi babasının ölüm hastası iken belirlemede bulunarak kölelerden birisini özgür kıldığını ikrar ettiği halde, diğer oğul, babalarının kölelerden birisini özgür kıldığını ancak belirlemede bulunmadığını ikrar etse, belirli köle lehine ikrarda bulunan kişinin payının üçte ikisi oranında bu köle özgürlüğüne kavuşur. Değerinin yarısının üçte biri oranında ona çalışmakla yükümlü olurken, diğer oğulun payıyla ilgili olarak da kölelerden her biri üçte bir oranında özgürlüklerine kavuşurken, bu oğula ait payın üçte ikisi oranında ona çalışmakla yükümlü olurlar.

Çünkü kölelerden her birine bu oğullar yarı yarıya ortaktır. Hastalık dönemindeki özgür kılma işlemi ise bir vasiyettir. Burada belirli bir kölenin özgür kılındığını ikrar eden kişi, onun ölene ait malvarlığının üçte biri oranında özgür kılındığını ikrar etmiş olur. Bu da söz konusu kölenin kuru mülkiyetinin üçte ikisi olup onun ikrarı kendi payı üzerinde geçerli olduğu halde ortağının payı üzerinde geçerli değildir. Bu yüzden köle onun payının üçte ikisi oranında özgürlüğüne kavuşur. Bu payın üçte biri oranında da kendisi lehine ikrarda bulunan oğula çalışma yükümlüsü olur.

Kölenin diğer yarısı diğer oğulun mülkü olduğundan ortağının (yukarıdaki) ikrarı dolayısıyla kölenin özgür kılma işlemini onun hakkında da uygulamak imkansızdır. Bu yüzden söz konusu köle değerinin yarısı oranında diğer oğula çalışmakla yükümlü olur. Zaten diğer oğul belirleme yapmadan (müphem şekilde) üçte bir oranında bir ikrarda bulunmuştur. Belirli olmayan bir özgür kılma işlemiyle ilgili ikrar ise, ölüm olayıyla birlikte kölelerden ikisini de kapsamına alır. Bu ikrar onun payı üzerinde geçerli olur. Buna göre kölelerden her biri onun payının üçte biri oranında özgürlüğüne kavuşurken, yine kölelerden her biri onun payının üçte ikisi oranında ona çalışmakla yükümlü olur.

Oğullardan birisi babasının belirleme yaparak şu köleyi özgür kıldığını ikrar ettiği halde, diğer oğul babasının belirleme yaparak diğer köleyi özgür kıldığını ikrar etse, kölelerden her biri kendisi lehine ikrarda bulunan taraf için kendisinden ona düşen payın üçte biri oranında çalışmakla yükümlü olurken, aleyhine ikrarda bulunan kişi için kendisinden ona düşen payın tamamı oranında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü bu oğulların her birinin ikrarı kendisi hakkında geçerli olup ortağı hakkında geçerli değildir. Bu yüzden onlardan birisinin ikrarı dolayısıyla özgür kılma işlemini diğerinin payı üzerinde uygulamak imkansızdır.

Oğullardan birisi: "babam kölelerden birisini hastalığında özgür kıldı" dediği halde, hangisini özgür kıldığını bilmese, diğer oğul bunu inkar etse, kölelerden her biri ikrar edenin payı üzerinde geçerli olmak üzere onun payının üçte biri oranında özgürlüklerine kavuşurken, bu kölelerden her biri diğer oğula ona düşen payın tamamı oranında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü bu oğul onların her ikisinin de özgür kılınmadığını söylemiş, özgür kılma işlemini inkar etmiştir.

Oğullardan her ikisi de "babalarının belirleme yaparak şu köleyi özgür kıldığına" dair tanıklıkta bulunsalar ve oğullardan biri: "babam diğer köleyi de özgür kılmıştı" dese lehine tanıklık ettikleri köle üçte ikisi oranında özgürlüğüne kavuşurken diğer köle değerinin tamamı tutarında her iki oğula da çalışmakla yükümlü olur. [28/78]

Çünkü oğulların lehine tanıklıkta bulundukları köle, diğer köleye göre üçte birlik vasiyet üzerinde öncelikli hak sahibidir. Zaten burada oğulların köle lehine olan tanıklıkları, üçüncü kişilerin tanıklığı için delil oluşturur.

Mirasçılar dışında iki kişinin "özgür kılındığına" dair tanıklıkta bulundukları köle, mirasçının lehine ikrarda bulunduğu köleye göre üçte birlik pay üzerinde öncelikli hak sahibidir.

Çünkü diğer kölenin köle olarak kalması, oğullardan birisinin onun özgür kılındığına dair ikrarı ile ortadan kalkmış ve üçte birlik paydan geriye bir şey kalmamıştır. Bu bakımdan söz konusu köle değerinin tamamı tutarında oğullara çalışmakla yükümlü olur.

Oğullardan birisi "babasının sağlıklı iken belirleme yaparak şu köleyi özgür kıldığına" dair tanıklıkta bulunduğu halde, diğeri "babasının diğer köleyi hastalığı döneminde özgür kıldığına" dair tanıklıkta bulunsa, babanın sağlıklı iken özgür kıldığı belirtilen köle, bu doğrultuda tanıklıkta bulunan oğulun payı oranında özgür olur.

Çünkü sağlıklı iken yapılan özgür kılma işlemi tüm malvarlığı üzerinden geçerlidir. Bu bakımdan söz konusu oğul, bu kölenin özgür olduğunu inkar etmiş olur. Onun ikrarı ise kendisi açısından kendi payı üzerinde geçerlidir.

Bu köle, diğer oğula da değerinin yarısı tutarında çalışmakla yükümlü olur. Çünkü bu oğul onun özgür kılındığını kabul etmiştir.

Hastalık döneminde özgür kılındığı söylenen köle ise bu doğrultuda tanıklık eden oğula ait payın üçte ikisi oranında özgürlüğüne kavuşurken, bu payın üçte biri oranında söz konusu oğula ve diğer oğula da ona ait payın tamamı tutarında çalışmakla yükümlü olur.

Çünkü hastalık döneminde özgür kılma işleminin yapıldığını söyleyen oğul, üçte birlik payın bu köleye ait olduğunu ikrar etmiş olur. Onun kendi payıyla ilgili

ikrarı ise geçerlidir. Zaten onun düşüncesine göre "ortağı diğer köle üzerindeki payını telef etmiş olur." Bu yüzden bu durum onun aleyhine hesap edilir: ölenin malı iki kölenin kuru mülkiyetidir. Bunun üçte biri bir kölenin kuru mülkiyetinin üçte ikisidir. Bu yüzden söz konusu köle, ona ait payın üçte ikisi oranında özgürlüğüne kavuşur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTASININ İKRARI SÖZLÜ VE FİİLİ KULLANIMLARI

Ölüm hastasının durumu

Ölüm hastası olan bir kimsenin sağlıklı olduğu dönemlerden kalma borcu olsa ve bu kişi birisinin malını gasb edip ardından gasptan kaynaklanan borcunu ödese, bu işlem câiz olur.

Çünkü söz konusu kişi gasb ettiği malın kendisini geri verdiğinde sağlıklı iken borçlandığı kişiler, malı gasb edilen kişiye karşı herhangi bir hak iddia edemediği gibi, gasb ettiği malın dengini veya değerini (kıymet) geri verdiğinde de hüküm böyledir. Çünkü bunlar da aslının yerini tutar. Ayrıca bu, ölüm hastası kişiye ulaşan malın bedeli olup, onun gerçek değeri karşılığında bir şey satın alarak satış bedelini ödemesi gibi değerlendirilir. Nitekim böyle bir durumda söz konusu kişinin sağlıklı iken borçlandığı kişilerin satıcıya karşı herhangi bir hak iddia etmeleri mümkün değildir. Çünkü ölüm hastası kişi, ödediği şeyin ekonomik değeri ile kendisine ulaşan şeyin ekonomik değeri birbirine denk olduğunda alacaklar aleyhine herhangi bir şey telef etmiş olmaz. Ölüm hastasının alıp giyecek, yiyecek ve ilaç gibi ihtiyaçlarını karşılamak noktasında kendisine yaptığı harcamaların hükmü de böyledir. Çünkü bu durumda da onun ödediği şeyin ekonomik değeri ile kendisine ulaşan şeyin ekonomik değeri birbirine denktir. Ayrıca onun kendi ihtiyaçlarıyla ilgili harcamaları alacaklıların hakkına göre önceliklidir.

Söz konusu hasta kişi ücret karşılığı bir adam tutarak onunla hizmet sözleşmesi yapsa veya bir kadınla evlenip bunu onlara verse, bu işlem geçerli olmaz. Burada borçlu kişi sağlıklı iken borçlandığı kişilere kötülük yapmış gibi olur.

Çünkü burada ekonomik değer açısından ödediği şey ile kendisine ulaşan şey birbirinin dengi değildir. Dolayısıyla bu işlem, onun sağlıklı iken borçlandığı kişilerin bu mal üzerindeki hakkını iptal ve borcun ödenmesi noktasında alacaklıların bir kısmını diğerlerine tercih anlamına gelir. Halbuki ölüm hastasının böyle bir kullanım yetkisi yoktur. Ancak söz konusu kişi nikah ve hizmet sözleşmeleri sonucunda iki kişiye daha borçlandığı için töhmet altında tutulamaz. Fakat bu kullanım dolayısıyla sağlıklı iken borçlandığı kişilere kötülük yapmış gibi olur.

Ölüm hastası kişi, "şu kişide olan alacağının falana ait olduğunu" ikrar etse, sağlıklı iken borçlandığı kişiler alacaklarını tahsil edene kadar bu ikrarı geçerli olmaz.

Çünkü ölüm hastasının birisindeki alacağının başkasına ait olduğunu ikrar etmesi, sahibi bulunduğu ve kendisinin veya başka bir kimsenin elinde olan belirli malın birisine ait olduğunu ikrar etmesi gibidir. Bu tür bir kullanımı ise, sağlıklı iken borçlandığı kişiler açısından geçerli değildir.

[28/79] Yalnız buradaki durum onun sağlıklı iken mirasçılar dışında, kendisine borçlanan birisinden alacağını tahsil ettiğini ikrar etmesinden farklıdır.

Çünkü o alacağını tahsil etme yetkisini zaten kazanmıştır. Alacağını tahsil ettiğine dair ikrarından sonra kendisine borçlu olan kişi lehine sorumluluktan kurtulma (beraet-i zimmet) hakkı doğar. Bu durum onun hastalanması dolayısıyla değişmez.

Halbuki söz konusu kişi doğmuş bir alacağın borçluya veya bir başkasına ait olduğunu ikrar etme yetkisine sahip değildir; sağlıklı iken borçlandığı kişilerin hakkı dolayısıyla onun bu tür bir kullanımda bulunması söz konusu malı bağış (hibe) yoluyla devretmesi gibi yasaktır.

"Şuf'a (önalım)" konusunu işlerken ölüm hastasının üçüncü bir kişiye muhâbât (toleranslı davranma) yoluyla veya muhâbât (kayırma) olmaksızın bir şey satması, bu durumda mirasçılar veya diğer üçüncü kişiler lehine doğan haklar ile konuyla ilgili farklı rivayetleri anmıştık. Zaten onun mirasçısına malı satması Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre asla geçerli değildir. Ebû Yusuf, Muhammed ve İbn Ebû Leyla (rh.a.) ise tam değeri veya daha fazlası karşılığında satmışsa geçerli olacağı görüşündedir.

Ödül Bir kimse malvarlığının üçte biri ile ilgili olarak, birisini vasi atayıp "bu miktarı istediği yere koyması (vad') veya ödül olarak vermesi (cu'l)" noktasında ona yetki tanısa bu kişi söz konusu malı kendisine ayırabileceği gibi çocuklarından istediğine de bırakabilir.

Cu'l

Çünkü vasi, söz konusu malı kullanma noktasında kendisini atayan kişinin yerine geçer. İşte vasi atayanın söz konusu malı vasinin çocuklarından birisine veya vasiye bırakması ya da ona ödül olarak vermesi câiz olduğu gibi, vasinin bu tür bir işlemi yapması da câizdir. Çünkü malı bırakmak ve ödül olarak vermek vasinin kendisi için gerçekleştiği gibi başkası için de gerçekleşir.

Vasi bu malı ölenin mirasçılarından birisine ödül olarak veremez.

Çünkü vasi, kendisini atayan kişinin yerine geçer. Vasiyi atayan kişi bu malı mirasçılardan birisine bıraktığında bu işlem geçerli olmaz. Mirasçıların tamamına geri verilir. Bu bakımdan vasi bu aşamadan sonra söz konusu malı mirasçılardan hiç birine veremez. Çünkü o, kendisini atayan kişinin talimatlarına uymak durumundadır. Kendisine verilen yetkinin sınırı bu noktada biter. İşte vasi atayan kişi mirasçılarından birisine bu malı bıraktığında yaptığı işlem geçerli olmayıp söz

konusu malın mirasçıların tamamına geri verilmesi gerektiği gibi vasinin bu tür bir kullanımının hükmü de böyledir.

Söz konusu kişi birisini malının üçte biri üzerinde vasi atayıp "bunu dilediğine vermesi (i'ta)" konusunda ona yetki verse, vasi bu malı kendisine veremez.

Çünkü burada vasi atayanın talimatı (emri) "vermek" doğrultusundadır. Vasi ise bu malı kendisine ödül olarak verip (cu'l) yanına koyması (vad') gibi veremez (i'ta). Nitekim zekat veya fıtır sadakası vermekle yükümlü olan bir kimse bunu kendi yanında alıkoyamaz. Çünkü bu kişiye yönelik olan emir "bunları vermesi ve eda etmesidir", bunları kendisine sarf ettiğinde ise söz konusu emir yerine gelmeyecektir.

Ancak bir kimse rikaz[17] bulsa, eğer masraf yapmışsa bunun beşte birini yanında alıkoyabilir. Çünkü burada gerekli olan beşte birin masraflar için ayrılmasıdır. **Rikâz**

Bir kimse birisini vasi atayıp "malvarlığının üçte ikisini falana vasiyet ettim ve adını vasiye söyledim onu doğrulayın" dese, vasi "durum onun söylediği gibidir" dediği halde, mirasçılar ona karşı çıksa, vasinin konuyla ilgili bu beyanı doğru kabul edilmez.

Çünkü söz konusu kişi İslam hukukunun belirlediği orana aykırı olarak vasiyette bulunmuştur. Bu olayda tek bir tanığın tanıklığına dayanılarak vasiyet edilenin hak sahibi olduğunu ispatlamak söz konusudur. Çünkü burada vasi, tek bir tanık gibidir. Yukarıdaki ilk olayın aksine tek kişinin tanıklığı delil olmaz. Çünkü yukarıdaki olayda tanınan yetki "malın istenen yere konması" doğrultusundadır. Bir malı koyan ise tanık olarak değil, atayanın yerine geçerek kullanımda bulunan kişidir. Ayrıca buradaki vasiyet İslam hukukuna aykırı değildir.

Buna göre söz konusu kişi vasiye: "kölelerimden dilediğini özgür kıl" dese vasi istediği köleyi özgür kılabilir.

Bu kişi "ben kölelerimden birisini özgür kıldım. Adını vasiye söyledim. Onu doğrulayın" dese, vasinin bu konudaki beyanı doğru kabul edilmez.

Bir kimse iki kişiyi vasi atayıp "malvarlığımın üçte birini dilediğiniz yere koyun (vad') veya dilediğiniz kişiye verin (i'ta)" dese ve vasiler anlaşmazlığa düşerek birisi: "ben bu miktarı falana veriyorum" dediği halde diğeri: "hayır ona değil falana veriyorum" dese bu kişilerden hiç biri bir şey alamaz.

Çünkü vasilerin ikisi birlikte tek bir kişi üzerinde anlaşmışlardır. Halbuki vasi atayan kişi malın verilmesi ve bırakılması konusunda ikisine birlikte yetki vermiştir. Zaten burada harcama alanının seçimi konusunda her ikisinin de görüşüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bir kişinin görüşü, iki kişinin ortak görüşü gibi olamaz. **[28/80]**

---

[17] **Rikaz**: Yer altında asli durumu üzere bulunan madenler (rikaz-ı tabii) ile gömülü olan defineleri (rikaz-ı gayri tabii) ifade eden terim.

Söz konusu kişi: "Malvarlığımın üçte ikisini falana vasiyet ettim. İsmini vasilere bildirdim. Onları doğrulayın" dese ve vasilerin her ikisi de: "durum onun söylediği gibidir" deyip vasiyet edilen kişi lehine tanıklıkta bulunsalar, bu tanıklıkları töhmet şüphesi bulunmadığı için geçerli olur. Zaten iki kişinin tanıklığı tam bir delil oluşturur.

Ancak vasiler bu noktada anlaşmazlığa düşse her ikisinin sözünü de geçersiz sayarım.

Çünkü vasilerden her biri diğerinin tanıklık ettiği hususdan farklı bir tanıklıkta bulunmaktadır.

Bir kimse bir kölesinin özgür kılınmasını vasiyet ettikten sonra söz konusu kölenin satılmasını vasiyet etse veya önce satılmasını vasiyet edip daha sonra özgür kılınmasını vasiyet etse, tek bir konu üzerinde farklı iki kullanım söz konusu olduğu için, ikinci vasiyet ilk vasiyetten vazgeçildiğini gösterir.

Bir kimse kölesinin bir kişiye satılmasını vasiyet ettikten sonra söz konusu kölenin yarı oranda özgür kılınmasını vasiyet etse veya bu vasiyetlerin sırası değişik olsa ikinci vasiyet, kölenin tamamı üzerinde geçerli olmak üzere ilk vasiyetten vazgeçildiğini gösterir.

Çünkü tek bir akit içinde meydana gelen iki kullanım arasında biri olduğunda diğeri olmayacak şekilde bir zıtlık ilişkisi (münafat) bulunmaktadır.

Bir kimse kölesini birisine vasiyet ettikten sonra bir başka kişiye de satılmasını vasiyet etse, vasiyet edilen taraflar, köleyi paylaşırlar. Önce satılmasını vasiyet etse hüküm yine böyledir.

Çünkü buradaki kullanımlardan her biri mülkiyetin devri niteliğindedir: birisi bedel karşılığında diğeri ise bedelsizdir. Bir köle üzerinde her iki kullanımın birleşmesi ise mümkün olup köle sahibinin ikinci kullanıma yönelmesi ilk kullanımdan vazgeçtiğini göstermez.

Söz konusu kişi öldükten sonra iki kişi, "onun hayatta iken iki kölesine "sizden birisi özgürdür" dediğine" dair tanıklık etse bu tanıklık geçerli olur.

Bu hükmün gerekçesini Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) şöyle açıklar: "Kölenin özgür kılınmasında dava koşul değildir." Ebû Hanife (rh.a.) ise konuyla ilgili olarak şöyle der; "belirleme olmaksızın (mübhem) yapılan özgür kılma işlemi, ölümle birlikte her iki köleyi de kapsamına alır. Dolayısıyla söz konusu iki kişinin dava açması mümkün olur. Ölenin ikrarının tanıkların tanıklığı ile sabit olması bu durumun görülerek sabit olması gibidir. Söz konusu tanıklar, köle sahibinden bu beyanı duyduktan sonra köle sahibi ölse, kölelerden her biri yarı oranda özgürlüğüne kavuşur. İşte burada ele aldığımız olayın hükmü de böyledir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

VASİYET VE DİĞER KONULARDA TANIKLIK

İki vasî, kendileriyle birlikte üçüncü bir kişinin de vasî atandığına dair tanıklık yapsalar, bakılır: Eğer o kişi, kendilerini yalanlarsa onların tanıklıkları geçersizdir. Çünkü onlar bu konuda zan altındadırlar. Tanıklıklarıyla yetimin malını yönetme konusunda kendilerine yardımcı olacak biri olduğunu isbata çalışmaktadırlar. Eğer o kişi de vasî olduğunu iddia ederse, diğer iki vasînin tanıklıkları, istihsan deliline göre, kabul edilir.

Kıyas deliline göre kabul edilmez. Çünkü zan altındadırlar. Ama Ebû Hanife (rh.a.) istihsan yapmış ve şöyle demiştir: Eğer vasîler, hakimden o kişiyi de kendileriyle birlikte vasî atamasını isterler ve o kişi de bu konuda istekli olursa, kıyas deliline göre, hakim onların isteklerini yerine getirebilir. Bu durumda iki vasî sözlerini tanıklık şeklinde söylemelerinden dolayı zan altında bırakılmazlar. Fakat o kişi onları yalanlarsa, bu durumda onlar sözlerini tanıklık şeklinde söylemelerinden dolayı zan altında bırakılırlar. Çünkü o kişi istekli olmadığı halde hakimden bunu isteseydiler, hakim onların isteklerini kabul etmeyecekti.

Sonra o kişi onları yalanlayınca, iki vasînin yanına üçüncü bir vasî atanır. Çünkü onların tanıklıklarının maksadında, ölen kişi tarafından kendileriyle birlikte atanmış bir vasinin daha bulunduğuna dair bir itiraf (ikrar) da bulunmaktadır. [28/81] İtirafları onların aleyhinde bir delildir. Bundan dolayı, tıpkı üç vasîden birinin ölmesi durumunda olduğu gibi, bundan sonra herhangi bir kullanımda bulunamazlar. Aynı şekilde adam onları doğrulasa, fakat "ben vasiyeti kabul etmiyorum" dese, bu onun hakkıdır. Çünkü daha önce kabul ettiğine dair bir beyanı olmamıştır. Fakat bu durumda yine üçüncü vasînin görüşü olmadan diğer iki vasînin kullanımda bulunması imkansızdır. Bundan dolayı hakim o ikisinin yanına üçüncü bir vasî daha atar. Bu hüküm kıyas deliline göredir.

Burada istihsan dört hususta olmaktadır:

Biri, yukarıda açıkladığımızdır.

İkincisi: Ölenin iki oğlu babalarının şu kişiyi de vasî atadığına tanıklık etseler, kıyas deliline göre, onların tanıklıkları kabul edilmez. Çünkü onlar babalarının yerine geçecek, kendileri için kullanımda bulunacak bir kişi (naib) atıyorlar. Nitekim onlar, babaları ortalıkta yok iken, hayatında o kişiyi vekil atadığına dair tanıklık yapsalar, bu tanıklık kabul edilmez. Vasî atadığına dair tanıklık etmeleri de böyledir.

İstihsan deliline göre ise, eğer o kişi de bu vasîliği iddia ediyorsa, töhmetten uzak olduğu için onların tanıklıkları kabul edilir. Çünkü iki oğul, o kişi istekli olduğu halde, hakimden onun da vasî atanmasını isteseydiler, hakim onların bu isteklerini yerine getirecekti. Fakat o kişinin vasî atandığını kabul etmemesi böyle değildir. Vekillik meselesi de bundan farklıdır. Çünkü eğer iki oğul hakimden o

kişiyi babalarına vekil atamasını isteseydiler, hakim bunu yapmazdı. Çünkü hakimin onların babalarının malı üzerinde bir yetkisi yoktur.

Üçüncüsü: Kendilerine vasiyet yapılan iki kişi, vasiyet edenin şu kişiyi vasî atadığına dair tanıklık etseler, hem kıyas hem istihsan deliline göre [bu kabul edilmez]. Çünkü malın üçte birinde, vasiyet edilen kişi mirasçının ortağıdır. Dolayısıyla o bu tanıklık konusunda mirasçı gibidir.

Dördüncüsü: Ölen kişiden alacağı bulunan iki kişi, ölenin şu kişiyi vasî atadığına dair tanıklık etseler, kıyas deliline göre, bu tanıklık kabul edilmez. Bu, ölen kişi hayatta iken, onların, onun o kişiyi borçlarını ödemeye vekil atadığına dair tanıklık etmeleri gibidir. Çünkü bu tanıklıkta onların da yararı vardır. Çünkü o adamdan alacaklarını ödemesini isteyeceklerdir. İstihsan deliline göre ise, o adam da kendisinin vasî atandığını iddia ediyorsa, bu tanıklık kabul edilir. Çünkü hakimin tanıklık olmaksızın alacaklıların istemi üzerine vasî atama yetkisi vardır. Dolayısıyla bunu tanıklık şeklinde ifade etmelerinden dolayı zan altında bırakılmazlar.

Ölen kişinin alacaklı olduğu iki borçlu, ölenin şu kişiyi vasî atadığına dair tanıklık etseler, bu tanıklık hem kıyas hem de istihsan deliline göre kabul edilir. Çünkü bunda herhangi bir töhmet yoktur. Çünkü onlar tanıklıklarıyla kendilerinden borçlarını ödemelerini isteyecek birini ortaya çıkarmaktadırlar. Dolayısıyla töhmetten uzak olduğu için bu tanıklık kabul edilir.

Ölen vasiyetçinin iki oğlu veya babası ile bir başka kişi, ölenin kendisini vasî atadığına dair tanıklık etseler, bu tanıklığı geçerli kabul etmezsin. Çünkü bu durumda vasînin kullanım yetkisi bulunduğuna tanıklık edilmektedir. Halbuki iki kişi arasında doğum ilişkisinin bulunması, onların birbirleri lehine yaptıkları tanıklıkların kabul edilmesine engel olur.

Aynı şekilde iki vasîden birinin iki oğlu, ölen kişinin babalarını vasî atadığına dair tanıklık etseler, onların bu tanıklıkları geçersizdir. Çünkü babaları lehine tanıklık etmektedirler. Tanıklık konusu aynı şey olduğundan, onların babaları lehine yaptıkları tanıklık geçersiz olunca, diğer vasî hakkında yaptıkları tanıklık da geçersiz olur. Halbuki iki vasîden birinin iki oğlunun, vasî atayan kişinin babalarını görevden uzaklaştırıp yerine başka birisini atadığına dair tanıklık etmeleri geçerlidir. Çünkü babalarının aleyhinde görevden uzaklaştırıldığına, yabancı birinin lehinde kullanım yetkisi bulunduğuna dair tanıklık etmektedirler.

Yine iki alacaklının iki oğlunun veya bizzat iki alacaklının, ölen kişinin şu kişiyi vasîlikten uzaklaştırıp kullanım yetkisini başkasına verdiğine dair tanıklık etmeleri de câizdir. Çünkü onlar yetkinin ikinci birine ait olduğuna ve kullanım yetkisinin birinciden ikinciye geçtiğine tanıklık etmektedirler. Dolayısıyla her ikisini de zan altında bırakmak mümkün olmaz.

İki tanığın, vasî atanan yer ve zamanda anlaşamamaları bu tanıklığı geçersiz
[28/82] kılmaz. Çünkü belli birinin vasî atanması tekrarlanan bir sözdür (ortak ifadedir).

Bundan dolayı tanıkların yer ve zamanda anlaşamamaları nedeniyle tanıklık konusu değişmiş olmaz.

Ölen kişinin, "o benim ölümümden sonra bıraktığım malda vekilimdir" dediğine dair tanıklık edilse, ölen kişi onu vasî atamış kabul edilir. Çünkü ölümden sonra ölenin yerine geçen kişi (naib), ister vasilik sözüyle ister vekillik sözüyle tanıklık edilsin, vasîdir.

Vasînin ölen vasi atayan (mûsî) lehine tanıklık etmesi câiz değildir. Çünkü kendisinin teslim alma hakkının bulunduğunu ileri sürmesi nedeniyle tanıklığında zan altındadır.

Aynı şekilde vasî, mirasçılar yetişip mallarını aldıktan sonra, ölen vasi atayanın lehine tanıklık yapsa, onun bu tanıklığı geçerli olmaz. Çünkü şayet malı vasî teslim alsaydı mirasçılara rağmen onun teslim alması câiz olacaktı. Bundan dolayı vasî bu sorunda taraf olmakta ve taraf olduğu konuda da tanıklığı geçersiz olmaktadır.

Vasî, ölen kişinin küçük veya büyük mirasçıya borcu olduğuna tanıklık etse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, onun bu konudaki tanıklığı geçerli olmaz. Ebû Yusuf ile Muhammed ve İbn Ebû Leyla (rh.a.)'ya göre ise, onun büyük mirasçı lehine yaptığı tanıklık geçerli olur. Küçük mirasçı lehine yaptığı tanıklık geçerli olmaz. Çünkü küçük mirasçı lehine tanıklık yaptığı zaman o alacağı kendisi teslim alacaktır. Büyük mirasçı lehine tanıklık yaptığı zaman ise hâzır olan büyük mirasçının alacağını teslim alma yetkisi bulunmadığından tanıklığında töhmet bulunmaz.

Ebû Hanife (rh.a.) ise şöyle diyor: Vasî tanıklık yaptığı konuda, büyük mirasçı küçükken, taraf idi. Bundan dolayı o büyüdükten sonra da bu konuda tanık olamaz. Bu meseleyi tanıklıklarla ilgili bölümde açıklamıştık.

Mirasla ilgili olmayan konularda ise, vasînin küçük mirasçılardan birinin lehine, diğerinin aleyhine yaptığı tanıklık kabul edilmez. Çünkü (küçük mirasçı adına alacağı) teslim alacak olan vasînin bizzat kendisidir. Büyük mirasçının lehine yaptığı tanıklık ise kabul edilir. Çünkü bu durumda vasî yabancı sayılır. Çünkü vasî, vasî olmayı kabul etmekle, sadece ölen kişinin mirası cümlesinden olan şeylerde taraf olur. Büyük mirasçının yabancıdaki miras yoluyla olmayan alacağı konusunda ise vasî yabancı sayılır.

İki tanık, bir kişinin ölen kişiden alacağı olduğuna dair tanıklık etseler, iki kişi de o iki tanığın ölenden alacaklı olduklarına tanıklık etseler, Ebû Hanife (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, bu tanıklıklar geçerlidir. Ebû Yusuf (rh.a.) ise onların tanıklıklarının geçersiz olacağını söylemiştir. Burada üç durum vardır:

Birinci durumda, ittifakla tanıklık kabul edilmez. Bu, iki kişinin ölen kişinin malının üçte birini iki kişiye vasiyet ettiğine tanıklık etmeleri, lehlerine tanıklık yapılan iki kişinin de bu iki tanığa malın üçte birinin vasiyet edildiğine dair tanıklık etmeleri durumudur. Çünkü malın üçte biri kendilerine vasiyet yapılan kişiler

arasında ortaktır. Halbuki burada her bir grubun tanıklığı, tanık ile lehinde tanıklık yapılan kişi arasında ortak olan bir şeyde meydana gelmektedir.

İkinci durumda, tanıklık ittifakla kabul edilir. Bu, iki kişinin ölen kişinin iki kişiye bu köleyi vasiyet ettiğine, o iki kişinin de ölen kişinin bu cariyeyi o iki tanığa vasiyet ettiğine dair tanıklık etmeleri durumudur. Bu tanıklık geçerlidir. Çünkü iki gruptan her biri, ortak olmadıkları bir konuda aleyhlerine tanıklık ettikleri diğer iki kişinin hakkını ispat etmektedir.

Üçüncü durumda ise, tanıklığın kabul edilip edilmeyeceğinde anlaşmazlık vardır. Bu borç sorunudur. Ebû Yusuf (rh.a.) der ki: Ölümden sonra alacaklıların hakkı terikeyle ilgilidir. Bundan dolayı terikede alacaklıların hakkı bulunduğu sürece mirasçının ne mülkiyeti sabit olur, ne de kullanımı geçerli olur. Bu durumda her bir grubun tanıklığı iki grup arasında ortak olan bir şeyde meydana gelmektedir. Bu sorun, malın üçte birinin vasiyet edilmesi sorununun benzeridir. Çünkü ölümden sonra alacağı ispat etmekten maksat terikeden payı almaktır. Dolayısıyla maksat açısından iki arasında arasında ortaklık bulunmaktadır.

[28/83] Ebû Hanife ile Muhammed (rh.a.) ise şöyle dediler: Herbir grup diğer grup lehine ölünün zimmetinde alacağı bulunduğuna tanıklık etmektedir. Onlar bu tanıklığı ölen kişi hayatta iken yapmış olsaydılar, bu tanıklık kabul edilecekti. O kişi öldükten sonra tanıklık ettikleri zaman da böyledir. Çünkü ölümle borç zimmetten terikeye dönüşmez. Görmez misin, terike telef olsa, borç düşmez. Mirasçı, terikeye, ancak borcu bir başka yerden ödedikten sonra tek başına sahip olabilir. Dolayısıyla bu sorunda iki tanık grubu arasında herhangi bir ortaklık bulunmamaktadır. Malın üçte birinin vasiyet edilmesi sorunu ise bundan farklıdır. Çünkü kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı bizzat terikede sabit olur. Öyle ki terike telef olduktan sonra kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı kalmaz. Mirasçı, terikeye tek başına sahip olmak ve kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkını bir başka yerden ödemek isterse, buna hakkı yoktur. Dolayısıyla tanıklıkları itibariyle terikedeki ortaklıkları sabit olur.

Aynı şekilde bu iki grub tanıktan her birinin iki oğlu, diğer grup lehine tanıklık yapsalar yine böyledir. Bu ve önceki sorun yukarıdaki üç durumda eşittir. Çünkü ortaklık, ortağın kendi lehine yaptığı tanıklığın kabul edilmesine engel olduğu gibi, oğlunun onun lehine yaptığı tanıklığın kabul edilmesine de engel olur.

Ölen kişi veya bu ikisinden başkası, bu iki kişinin ölen kişide alacağı olduğuna tanıklık etseler, sonra bu iki kişi ölenin bir başkasına da borcu olduğuna tanıklık etseler, onların bu tanıklığı geçerlidir. Çünkü onlar kendilerine zarar vermektedirler. Onların terikedeki alacakları sabit olmuştur. Onlar bu tanıklıklarıyla terikede kendilerine rakip olacak birini ortaya çıkarmış olmaktadırlar. Bu sorun, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, önceki sorundan farklıdır. Çünkü orada iki grup tanık arasında danışıklılık (muvazaa) töhmeti bulunabilir. Tanıklardan her biri tanıklığı

sayesinde arkadaşına yarar sağlamış olmaktadır. Burada ise böyle bir töhmet bulunamaz.

İki vasî, ölünün borcu olduğuna veya vasiyeti bulunduğuna dair tanıklık yapsalar, onların bu tanıklığı geçerlidir. Çünkü töhmetten uzaktır.

Bu iki vasî, tanıklık etmeden önce bu borcu ödeseler veya vasiyeti yerine getirseler de sonra tanıklık etseler, bu tanıklıkları geçersizdir. Çünkü vasîlerin delilsiz olarak verdikleri şeyleri ödeme yükümlülüğü vardır. Dolayısıyla onlar, tanıklıklarıyla bu yükümlülüğü kendilerinden uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar.

Aynı şekilde bu iki vasînin borcu ödemelerinden veya vasiyeti yerine getirmelerinden sonra, onların oğullarının veya babalarının tanıklık etmeleri de böyledir. Çünkü onlar tanıklıklarıyla babalarından veya oğullarından ödeme yükümlülüğünü kaldırmaya çalışmış olmaktadırlar.

Allah daha iyi bilir.

İSTİSNALI İFADELERLE VASİYET

Vasiyet eden kişi, bir kişiye "bir dirhem müstesna[18], bir dinar" veya "bir dinar müstesna, yüz dirhem" vasiyet etse, onun dediği gibi, kendisine vasiyet yapılan kişiye malın üçte birinden bir dirhem müstesna (ayrık) bir dinar verilir. Bu, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüdür.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, kendisine vasiyet yapılan kişiye vasiyet edenin istisna edatından önce söylediği miktar verilir. İstisna geçersizdir. Bu sorunu ikrarla ilgili bölümde açıklamıştık. Muhammed (rh.a.)'e göre, farklı cinsle yapılan istisna hükümsüzdür. Çünkü istisna kendisinden sonra gelen şeyi dışarıda tutmak içindir. Öyle ki eğer istisna yapılmamış olsa, söz o şeyi de içine alacaktır. Halbuki cinsler farklı olduğu zaman bu gerçekleşmez. Böyle bir istisna gerçek anlamıyla istisna olmaz. Aksine "lâkin" anlamında munkatı istisna olur. O halde bu ifadenin anlamı şudur: "Ona bir dinarı vasiyet ettim. Fakat bir dirhem vasiyet etmedim". Dolayısıyla bu ifade, vasiyet edilen şeyin bir kısmından dönüldüğü anlamına gelmez.

Ebû Hanife ile Ebû Yusuf (rh.a.) ise şöyle diyorlar: Miktarda anlam bakımından cins birliği vardır. Şöyle ki her ikisi de zimmette geçerli olarak sabit olur. İstisna şekil yönünden değil, ancak anlam yönünden müstesnanın dışındakilerden ibarettir. Dolayısıyla onda anlam yönüne itibar edilmesi daha uygundur. Bundan dolayı, şeklen aynı cinsten olmasalar da, ölçülebilen şeylerin birbirlerinden istisna [28/84]

[18] **İstisna**; bir kısım şeylerin hükmünden, bazı şeyleri "illa" gibi bir edat ile dışarıda tutmaktır. Dışarıda tutulanlara müstesna, kalanlara müstesna minh denir.

Munkatı İstisna, İstisnada, müstesnanın müstesna minhin cinsinden olmaması durumudur. Cinsinden olursa **muttasıl istisna** denir.

edilmesi geçerlidir. Buna göre, vasiyet eden kişi "bir dirhem (2.988 gr.) müstesna, bir ölçek (kür=2348.280 kg.) buğday" veya "bir mahtum (sâ'=3261.5 gr.) buğday müstesna, bir ölçek (kür) arpa" dese, arpadan o miktar buğdayın değeri düşülür.

Aynı şekilde vasiyet eden "yüz dirhem mütesna, bu evim .." veya ".. bu kölem" dese, Ebû Hanife ile Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, yüz dirhem değerindeki kısımda vasiyet geçersiz olur. Geri kalan kısımla ilgili vasiyet ise malın üçte birinden geçerli olur. Ancak bu hüküm problemlidir. Çünkü ev ile köle (müstesna minh) ölçülebilen şeylerden değildir. Fakat bu iki istisna edilen şeyin (müstesna) ölçülebilen şeylerden olmasını koşul koyuyorlar. Burada istisna edilen şey ölçülebilen şeylerdendir. Sanki onlar istisnaya itibar etmişlerdir. Ölçülebilen şeylerin mal kabul edilmesi belirleme ile bilinir. Bundan dolayı da ölçülebilen şeyin, ölçülebilen olsun veya olmasın farklı cinsten istisna edilmesi geçerli olur. Veya şöyle dese; "Bu, vasiyet anlamında, evi ve köleyi yüz dirheme satmaktır". Sanki o şöyle demiş olur: "Bu evin mülkiyetini ve maliyetini muhâbat (toleranslı işlem) yaptım, yalnız yüz dirhem müstesna. Bu yüz dirhemi ona bedel karşılığında bırakmıyorum". Eğer evin değeri bin dirhem olsaydı da, vasiyetçi onun kendi adına yüz dirheme satılmasını vasiyet etseydi, malın üçte birinden bu muhâbat geçerli olurdu. Burada da öyledir. Ancak orada devir evin tamamına bağlanmış, burada ise anlam ve değer olarak müstesnanın dışında kalan kısma bağlanmıştır. Bundan dolayı evden yüz dirhem mirasçıların, geri kalan da kendisine vasiyet yapılan kişinin olur.

Vasiyet eden kişi, "on ve yirmi arasını" veya "ondan yirmiye kadarını" veya "onla yirmiye kadar olanın arasını ona vasiyet ettim" dese, bu ifadelerin hepsi aynı olup, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, ondokuz dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, istihsanen yirmi dirhemin tamamı kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Züfer, Ebû Hanife (rh.a.)'den onsekiz dirhemin kendisine vasiyet yapılan kişinin olacağına dair bir görüş rivayet etmiştir. Bu aynı zamanda kendisinin de görüşüdür.

Aynı şekilde "yüzden ikiyüze kadar olanın arasını .." dese, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, istihsanen baştaki ve sondaki sayılar da dahil olup, ikiyüz dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Züfer (rh.a.)'in rivayet ettiği görüşe göre, baştaki ve sondaki sayılar dahil olmayıp doksan dokuz dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre ise, zaruretten dolayı baştaki sayı dahil olur. Sondaki sayı dahil olmaz. Bundan dolayı da yüz doksan dokuz dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Bu mes'eleyi ikrarla ilgili bölümde açıklamıştık.

Vasiyet eden kişi, kendisine vasiyet yapılan kişiye "onda on dirhem (بِعَشَرَةِ دَرَاهِمَ فِي عَشَرَةٍ)" vasiyet etse, on dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Züfer (rh.a.)'in görüşüne göre, yirmi dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü

ona göre buradaki "fî (في)" harfi, "vâv (و)" veya "mea (مَعَ)" anlamındadır. Hasan b. Ziyâd (rh.a.)'a göre, çarpma yoluyla yüz dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü hesapta birine "on kere on kaç eder" diye sorduğun zaman, "yüz eder" der. Fakat biz diyoruz ki: On dirhem kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü "fî" harfi zarfiyet içindir. Halbuki on sayısı on sayısının zarfı olamaz. Bundan dolayı da sözün son kısmı geçersiz olur. Burada "vâv" ve "mea" mecaz anlamında kabul edilir. Malın mülkiyetinin başkasına geçmesi yalnızca senetle sabit olmadığı gibi mecaz anlamla da sabit olmaz. Hesap yoluyla çarpma ise malın aslını değil, paylarını çoğaltır. Dolayısıyla on dirhemi onla veya yüzle çarpsan, on dirhemin ağırlığı değil, payları çoğalır.

Vasiyet eden kişi, evinden veya arazisinden "on zirada (75 cm) on zira .." dese, kendisine vasiyet yapılan kişiye çarpım olarak yüz zira verilir. Çünkü alan ölçüsüyle ölçülen şeylerin bir boyu, bir de eni vardır. Vasiyet edenin böyle şeyler hakkında "onda on" demesi, eni ve boyu açıklamak içindir. Böyle bir ifade ise ancak en ve boy çarpılarak yüz zirai kapsar. Halbuki dirhemler böyle değildir. Onların ne boyu ne de eni vardır. Onların miktarı ancak ağırlık ölçüsüyle bilinir. Dolayısıyla vasiyet eden kişinin sözünün baş tarafı ile dirhemlerin ağırlığı belli olmuş, sözün son kısmı anlamsız kalmıştır. **[28/85]**

Vasiyet eden kişi, yediye dört bir elbise/kumaş vasiyet etse, onun dediği gibi kendisine vasiyet yapılan kişiye verilir. Çünkü kumaşın boyu ve eni vardır. O halde vasiyet edenin bu sözden maksadı onun boyunu ve enini açıklamaktır ki büyük rakam boyunu, küçük rakam da enini gösterir. Çünkü boy ve enin artması veya eksilmesiyle kumaşın adı değişmez. Sadece niteliği değişir. Dolayısıyla vasiyet edenin "yediye dört sözü", vasiyet ettiği kumaşın niteliğini açıklamaktan ibaret olur. Halbuki dirhemler böyle değildir; miktarın artmasıyla isim de değişir. Çünkü yüz dirheme hiçbir zaman "on dirhem" denmez. Yine yüz dirheme âdeten "on kere on dirhem" de denmez. Dolayısıyla sözün son kısmını anlamsız kabul etmekten başka çare kalmaz.

Vasiyet eden kişi, "bir çuvaldaki buğdayı" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye çuvalı değil, buğdayı verirsin. Çünkü vasiyet eden, bir zarfın içinde bulunan (mazruf) hakkında teklifte bulunmuştur. Dolayısıyla kendisine vasiyet yapılan kişi sadece mazrufa hak kazanır. Burada çuvalın anılması buğdayın yerini belirtmek içindir. Çünkü "fî" harfi zarfiyet içindir. Vasiyet konusunda (أَوْصَى لَهُ بِكَذَا) denilir, (أَوْصَى لَهُ فِي كَذَا) denmez. Bu sözle yapılan vasiyet "bâ" harfinden sonra gelen şeyi –burada buğdaydır- kapsar, "fî" harfinden sonra geleni –burada çuvaldır- kapsamaz.

Vasiyet eden kişi, "bu Herat kınını" diyerek vasiyette bulunsa, kendisine vasiyet yapılan kişiye o kın ve içindekini verirsin. Çünkü vasiyet eden bâ harfini kına bitiştirmiştir. Herat kını ise, anlam olarak boş kın'ın değil, dolu kın'ın adıdır.

Vasiyet eden kişi, "bu sirke küpünü" diyerek vasiyette bulunsa, kendisine vasiyet yapılan kişiye küp ve içindekini verirsin. Vasiyet eden sanki "bu küp ve sirkeyi" demiş, dolayısıyla da bâ harfi anlam olarak her ikisine de bitişmiş gibidir. Çünkü o, bu harfi küp kelimesine bitiştirmiş ve onu "sirke küpü" olarak adlandırmıştır. Küp ancak sirkeyle dolu olduğu zaman gerçek anlamda "sirke küpü" diye adlandırılır. Aynı şekilde "bir hurma sepeti" vasiyet etse, hüküm yine böyledir.

Vasiyet eden kişi, bir "kılıç" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye kılıcı kını ve kayışıyla birlikte verirsin. Çünkü mutlak olarak "kılıç" adı anılınca bunların hepsini içine alır.

Vasiyet eden kişi, bir "hayvan eğeri" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye eyeri ve onun taşıdığı eşyaları birlikte verirsin.

Vasiyet eden kişi, bir "kubbe" vasiyet etse, örtüsüz olarak kubbenin direklerini verirsin. Çünkü "kubbe" adı sadece direkleri ifade eder. Görmez misin, genellikle kubbeyle birlikte örtü bulunmaz. Her mal sahibi kendi arzusuna göre bir kubbe örtüsü edinir. Fakat eğer ve kılıç böyle değildir.

Vasiyet eden kişi, bir "Türk çadırı" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye çadırı, çadır beziyle birlikte verirsin. Çünkü âdeten "Türk çadırı (kubbe)" sözcüğü, çadırın iskeletini ve çadır bezini kapsamına alır. Görmez misin çadır iskeleti olan herkes, örfte ayrı bir çadır bezi edinir.

Vasiyet eden kişi, bir "gelin odası (hacele)" vasiyet etse, direkler değil, sadece örtü kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü "gelin odası" adı sadece örtüyü kapsar, direkleri değil. Örtüsüz direklerin başka bir adı vardır ki o da "kubbe"dir. Dolayısıyla örtü "kubbe", direkler de "gelin odası" adını almaz[19].

Vasiyet eden kişi, "bir sepet za'feran (بِسَلَّةِ زَعْفَرَانٍ)" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye sepet değil, za'feran verirsin. Yukarıdaki sorunlara kıyas edilecek olsaydı, kendisine vasiyet yapılan kişinin sepeti de hak etmesi gerekirdi. Çünkü vasiyet eden burada da bâ harfini sepete bitiştirmiştir. Fakat insanların örfünden dolayı böyle bir kıyas yapmadı. Çünkü insanlar "bir sepet za'feran" dedikleri zaman bununla za'feranın miktarını açıklamayı kastediyorlar, gerçek anlamıyla sepeti kastetmiyorlar. Nitekim "bir ölçek buğday (كَيْلُ حِنْطَةٍ)", "bir ölçek arpa (كَيْلُ شَعِيرٍ) denilir. Aynı şekilde vasiyet eden, tulumun içinde olduğu halde "bu balı" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye tulumu değil, balı verirsin. Vasiyet eden "bu yağı" veya "bu zeytinyağını" vb. dese, hüküm yine böyledir. Çünkü vasiyet eden kişi vasiyetinde kabın içindekini (mazrufu) belirtiyor. Mazrufun

[28/86]

[19] Günümüz örfünde "gelin odası" veya "yatak odası" vasiyet edilse, "yatak odası takımı" olarak anlaşılır. İki kişilik karyola, yatak, gardrop, aynalı tuvalet takımı bu kapsama girer. Bunların kalitesi vasiyet edenin ve lehine vasiyet edilenin sosyal seviyeleri dikkate alınarak belirlenir.

belirtilmesiyle ise zarfa hak kazanılmaz. Dolayısıyla bunların kapları kendisine vasiyet yapılan kişinin olmaz.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ANA KARNINDA OLAN YAVRU İLE İLGİLİ VASİYET

Vasiyet eden kişi, bir kişiye "bu cariyenin karnındakini" vasiyet etse, sonra vasiyet eden öldükten sonra, altı ay veya daha fazla bir zaman içinde, cariye doğursa, kendisine vasiyet yapılan kişiye vasiyet yoktur. Çünkü vasiyet eden henüz var olmayan (ma'dum) ve onun ölümü sırasında gerçekten veya hükmen varlığı bilinmeyen bir şeyi vasiyet etmiş olmaktadır. Halbuki vasiyetin bağlayıcı olması ölüm iledir. Vasiyetin bağlayıcı olacağı sırada varlığı bilinmeyen bir şeyin vasiyet edilmesi ise geçersizdir.

Şöyle ki, gebeliğin en az süresi altı aydır. Dolayısıyla bu çocuğun vasiyet edenin ölümünden sonra meydana gelen bir spermden olması olasıdır. Daha önce de açıklamıştık ki, henüz var olmadan önce, bir canlının karnındaki yavrunun vasiyet edilmesi geçersizdir. Spermin önceki bir zamana bağlanması çocuğun nesebini ispat etmeye duyulan ihtiyaç zaruretinden dolayıdır. Burada ise böyle bir zaruret yoktur. Eğer cariye altı aydan daha az bir zaman içinde doğurursa malın üçte birini aşmamak kaydıyla vasiyeti yerine getirmek gerekir. Çünkü vasiyetin bağlayıcı olacağı sırada –ki ölüm durumudur- çocuğun var olduğunu kesin olarak anlarız.

Vasiyet eden kişi, "filanca cariyenin karnında kız çocuk varsa ona bin dirhem vasiyet var. Eğer erkek çocuk varsa ona iki bin dirhem vasiyet var" der de, o cariye altı ay dolmadan bir gün önce bir kız çocuk doğurur, altı ay dolduktan iki gün sonra da bir erkek çocuk doğurursa, vasiyetin tamamı kız çocuğundur. Çünkü altı ay dolmadan önce doğan çocuğun vasiyet edenin öldüğü sırada var olduğuna hükmederiz. Halbuki bu iki çocuk aynı sudan yaratılmış ikizlerdir. Bunlardan birinin hüküm sırasında varlığına hükmedilmesinin kaçınılmaz sonucu, diğerinin de o sırada var olduğuna hükmedilmesidir. Vasiyet mirasın kardeşidir. Mirasta ise sağ olarak doğduğu takdirde ana karnındaki cenin ile daha önce doğmuş çocuk hükümce eşittir. Vasiyette de böyledir. Sonra bin dirhem vasiyetin koşulu, kız çocuğun anasının karnında var olmasıdır. Her iki koşul da bulunmuştur.

Eğer cariye, altı ay dolmadan önce, iki erkek çocuk veya iki kız çocuk doğurursa, bu durumda vasiyet mirasçılara bırakılır; ikizlerden hangisini isterlerse ona vasiyet edilen miktarı verirler. Çünkü vasiyet eden onlardan sadece biri için teklifte (irade beyanında) bulunmuştur. Sonradan telafi edilebilecek böyle küçük bir belirsizlik vasiyetin geçerliliğine engel olmaz. Bu tıpkı vasiyet edenin üç dirhemi

falanca veya filanca kişiye vasiyet etmesi gibidir ki bunun açıklaması mirasçılara aittir. Çünkü miras bırakanın yerine geçen onlardır.

Vasiyet eden kişi, "eğer senin karnındaki erkek ise ona iki bin dirhem, eğer kız ise ona da bin dirhem var" dese de, cariye bir erkek, bir de kız doğursa, çocuklardan hiçbirine vasiyet yoktur. Çünkü vasiyet edenin ifadesi kadının karnındakilerin tamamını kapsamaktadır. Bu onun şöyle demesi gibidir: "Eğer senin karnında olan şey" veya "senin karnında olan şeyin tamamı ... ise..". Halbuki onun karnındaki şeyin tamamı, iki vasiyette vasiyete hak kazanılması için koşul konulanların hiçbirine uygun olmamıştır. Bu meselede vasiyet eden, "senin hamlin .. ise" dese, hüküm yine böyledir. Çünkü "haml" bilinmeyen şeyin tamamı için anılan şeyin tamamının adıdır. Allahu Teâlâ buyurdu: **[28/87]**

﴿وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ﴾

"Haml sahibi (gebe) kadınların iddeti ise hamllerini koymaları (çocuklarını doğurmaları) dır." (et-Talâk 65/6) Sonra iddet, kadının karnında bulunan şeylerin tamamını doğurmasıyla ancak sona erer.

Koca, geride gebe olan karısını bıraksa, bir kişi de o kadının karnındaki yavruya bir vasiyet yapsa, sonra kadın altı aydan az bir süre içinde çocuğu doğursa, bu vasiyetin yerine getirilmesi gerekir. Çünkü biz, çocuğun nesebinin kocadan sabit olması için zaruri olduğundan, embriyonun oluşmasını onun hayatta olduğu zamana bağlıyoruz. Böyle yapınca da, o kişi vasiyet için irade beyanında bulunduğu sırada, çocuğun ana karnında var olduğuna da hükmetmiş oluyoruz. Bu o çocuğun varlığını gerçekten bilmemiz gibidir. Eğer kadın çocuğunu ölü doğurursa çocuğa herhangi bir vasiyet yoktur. Çünkü o çocuk vasiyete ancak vasiyet edenin öldüğü sırada sağ olması yönüyle hak kazanabilir. Halbuki ölü doğduğu takdirde bunu bilemeyiz. Fakat sağ olarak doğup, sonra ölmesi böyle değildir. Görmez misin, mirasa hak kazanma konusunda, ölü olarak doğan çocuk, çocuk kabul edilmez. Vasiyette de böyledir. Eğer kadın biri ölü diğeri canlı iki çocuk doğursa, vasiyet edilen şey onlardan sağ doğanın olur. Her ikisinin de sağ olarak doğması böyle değildir. Çünkü o durumda her ikisi de vasiyete hak kazanmıştır. Onlardan biri daha sonra ölürse onun payı mirasçılarının olur. Ama iki çocuktan biri ölü olarak doğduğu zaman, onun vasiyet eden kişi öldükten sonra sağ olup olmadığı bilinemedi. Dolayısıyla da onun sağ olana katılması geçerli olmadı. Vasiyetin tamamı sağ doğanın oldu. Bu, biri sağ biri ölü doğan iki çocuğa vasiyette bulunması gibidir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

CÜZ VE PAY BELİRTEREK VASİYET

Vasiyet eden kişi, bir kişiye "malından bir pay (sehm)" vasiyet etse, mirasçılarının paylarından en az olanı kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Bu miktar, mirasçıların paylarına ilave edilir. Ancak mirasçıların paylarının en azı malın altıda birinden fazla olursa, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, o pay mirasçıların paylarına eklenmez. Ebû Hanife (rh.a.) bir başka yerde ise şöyle demiştir: Bu durumda malın altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinindir. O, mirasçıların payları arasında daha azı olmadığı takdirde bu kadar alır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, kendisine bir pay vasiyet edilen kişi için temel paylara bir mirasçı payı kadar ekleme yapılır. En az alan mirasçının payı ister malın altıda birinden az olsun ister çok olsun, fark etmez. Ancak malın üçte birinden fazla olursa, mirasçılar onay vermediği takdirde üçte bire indirilir. Çünkü pay (sehm) sözü malın üçte birinden fazlasını içine almaz. Daha doğrusu mirasçıların onayı bulunmadan malın üçte birini aşan vasiyetler uygulanmaz. Bu iki imamın görüşlerinin delili şudur: Vasiyet edenin ölümüyle birlikte terike mirasçılar arasında taksim edilecek paylara dönüşür. Her bir mirasçının belli bir payı vardır. Bu durumda kendisine vasiyet yapılan kişi için "bir pay"ın vasiyet edilmesi, bu paylardan birini kapsar. Ancak onlardan en az olanı sabit olur. Çünkü en azının kastedildiği kesindir. Daha fazlasının kastedildiğinde ise şüphe vardır.

Ebû Hanife (rh.a.) ise, İbn Mes'ûd (r.a.)'un sözünü esas almıştır. Ona bir kişiye bir pay vasiyet eden kişinin durumu sorulmuş, o da cevaben: "Malın altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur" demiştir.

İyas b. Muâviye ve bir grup lügat âliminden de böyle nakledilmiştir. Onlar şöyle demişlerdir: Pay (sehm) altıda birdir. Bunun delili ise şudur: "Sehm" sözü ölen kişinin, sonradan bir nedenden dolayı değil, asıl olarak mirasçısı olan kişilerin paylarını ifade eder. Mirasçılıkta ise asıl neden nesep hısımlılığı olup, eş olma durumu değildir. O halde asıl olanla çelişmesi durumunda sonradan olan yok hükmündedir. Yakınlık yoluyla mirasa hak kazanan kişilerin payları ise altıda bir (1/6), üçte bir (1/3) veya yarımdır (1/2). Dörtte bir (1/4) ve sekizde bir (1/8) paylarına ise eş olma nedeniyle hak kazanılır. Sonuç olarak bu sözcük, yakınlık yoluyla hak edilen payların en azını –ki altıda birdir- ifade eder. Öyle ki bundan fazlası kendisine vasiyet yapılan kişiye verilmez. Ama mirasçılar arasında bundan daha az alan bulunduğu takdirde daha azı verilir. Çünkü vasiyet eden, mirasçılardan birinin payı kadar vasiyet teklifinde (icabında) bulunmuştur. O halde kendisine vasiyet yapılan kişi ancak vasiyet edenin kastettiği kesin olarak bilinen paya hak kazanır. Bu en az olan miktardır. Çünkü vasiyet eden üçte bir değil de "bir pay" deyince anladık ki o malın yarısını değil, ancak üçte birini verebilir. Çünkü malın yarısını vasiyet etme hakkı yoktur. Dolayısıyla vasiyet, vasiyet edenin muradı olarak altıda bir kesinleşmiş olur. [28/88]

Şu durum da bunu açıklamaktadır: Miras paylarına payda olma konusunda sayıların en uygunu altıdır. Çünkü altı sayısı asıl nesep hısımlılığı yoluyla hak kazanılan altıda bir, yarım, üçte bir ve üçte iki gibi payları içine alır. Görmez misin, dirhemlerin birimleri esasına dayanır. Dolayısıyla altıda bir için başlı başına bir yol yapılır. Bu sekizde bir veya dörtte bir için yapılmaz. Bundan da anlıyoruz ki, altıda bir bu konuda uygundur. Dolayısıyla mirasçıların paylarının en azının bundan aşağı olması durumu dışında, bu ifade ile altıda bire hak kazanılır. Sonra kendisine vasiyet yapılan kişinin payı da mirasçıların paylarına eklenir. Çünkü vasiyet eden, "bir pay" ifadesiyle kendisine vasiyet yapılan kişiyi mirasçılarına ortak yapmıştır. Biliyoruz ki vasiyet eden bu ifade ile mirasçılardan birinin hakkını alıp kendisine vasiyet yapılan kişiye vermeyi kastetmemiştir. Çünkü buna hakkı yoktur. Anlıyoruz ki, maksad paylardan biri kadarının kendisine vasiyet yapılan kişi için teklifte (icabda) bulunulmasıdır. Bir şeyin dengi, kendisi değildir.

Vasiyet eden kişi, malının "bir cüz'ünü", malından "bir nasibi", malından "bir bölüğü", malının "bazısını" veya malının "bir şıkkını (parçasını)" vasiyet etse, mirasçılar diledikleri kadar kendisine vasiyet yapılan kişiye verirler. Çünkü vasiyet eden belirsiz bir şey söylemiştir. Onun söylediği türden bir ibaremiz yoktur ki o ibareye bakarak söylenen şeyin miktarını belirleyelim. Ayrıca vasiyet edilen şeyin belirsiz olması vasiyetin sıhhatine engel olmaz. Dolayısıyla bu belirsiz şeyi açıklama konusunda mirasçı miras bırakanın yerine geçirilir. Halbuki "sehm" ifadesi böyle değildir. Onun cinsinden bir ibaremiz vardır. Vasiyeti yerine getirmek gerekince ona bakarak vasiyet edilen şeyin miktarı bilinebilir. Bu vasiyet edenin ölümünden sonra mirasçıların paylarıdır.

Vasiyet eden kişi, "bir şey veya azı veya az bir miktarı dışında malının üçte birini", "yaklaşık bin dirhemi", "bu bin dirhemin çoğunu", "bu bin dirhemin büyüğünü" veya "bu bin dirhemin büyük bir kısmını" vasiyet etse de, bu malın üçte birini aşsa, bu miktarın yarısı kendisine vasiyet yapılan kişinindir. Yarıyı geçen miktar ise mirasçılara bırakılır. Diledikleri kadar verirler. Çünkü yarıyı geçen miktarda belirsiz bir müstesnadan daha fazlası yoktur. Müstesnanın belirsiz olması kendisinden istisna edilenin de belirsiz olmasını gerektirir. Fakat belirsiz bir şeyin vasiyet edilmesi de geçerlidir. Sonra bu sözlerle istisna edilen şey genellikle kendisinden istisna edilenden az olur. İstisna ile kayıtlanan söz o müstesnanın dışındakilerden ibarettir. Dolayısıyla vasiyet eden sanki bin dirhemin yarısını ve biraz fazlasını vasiyet etmiş gibi kabul edilir. Fazlalığın miktarını belirleme konusunda söz mirasçılara bırakılır.

Muhammed (rh.a.) sonra Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünü açıklamaya döndü ve şöyle dedi:

Vasiyet eden kişi, malından "bir payı" vasiyet etse ve onun iki kızı, karısı ve ana babası bulunsa, İmamların hepsine göre, malın otuz payından üç pay

kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü burada mirasçıların payları avlden sonra yirmiyedidir. Payların en düşüğü kadının payıdır. Kendisine vasiyet yapılan kişi için kadının payı kadar daha eklenir. Sonuçta otuz paydan üçü kendisine vasiyet yapılan kişinin olur.

Vasiyet edenin on oğlu ve on kızı olsa, otuzbir paydan biri kendisine vasiyet yapılan kişinindir. Çünkü mal vasiyet edenin çocukları arasında otuz paya bölünecektir. Payların en küçüğü ise bir kızın payıdır. Dolayısıyla mirasçıların paylarına kendisine vasiyet edilen için de bir pay eklenir. [28/89]

Vasiyet eden kişi anası babası, iki kızı ve kocası bulunan bir kadın olsa, sekizbuçuk paydan bir pay kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü bu durumda mirasçıların payları avlden sonra yedibuçuktur; üçte iki olan dört pay iki kızın, dörtte bir olan birbuçuk pay kocanın, altıda iki de ana babanındır. Onların toplam paylarına en küçükleri kadar –ki bir paydır- daha ekledik.

Bir kadın geride ana baba bir iki kız kardeş, ana bir iki kız kardeş, ana ve koca bıraksa, yirmibir paydan biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü bu sorunda mirasçıların payları avlden sonra ondur; ana baba bir iki kız kardeşin dört, ana bir iki kız kardeşin iki, annenin bir, kocanın da üç payı vardır. Bunlara bir pay da kendisine vasiyet yapılan kişi için eklenir.

Bir kadın geride koca ve iki erkek kardeş bıraksa ve bir kişiye malından "bir pay" vasiyet etse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, kendisine vasiyet yapılan kişi için altıda bir vardır. Çünkü mirasçılardan birinin payı altıda birden fazladır. İki erkek kardeşin ise belirli bir payı yoktur. Bu durumda mirasın taksimi altı üzerinden yaplır. Çünkü altı, açıkladığımız gibi, sayıların en âdilidir. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, kendisine vasiyet yapılan kişinin beşte bir payı olur. Çünkü bu sorunda mirasçı paylarının en düşüğü dörtte birdir. Bu iki erkek kardeşten birinin payıdır. Bundan dolayı mirasçıların paylarına bir pay da kendisine vasiyet yapılan kişi için eklenir. Bu beşte birdir.

Bir kişi geride karısını, annesini, ana baba bir iki kız kardeşini ve ana bir iki kız kardeşini bıraksa ve birisine malından "bir pay" vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişiye dokuzbuçuk paydan bir pay verirsin. Çünkü mirasçıların esas payları avlden sonra sekizbuçuktur: Dört pay ana baba bir iki kız kardeşin, iki pay ana bir iki kız kardeşin, bir pay annenin ve birbuçuk pay da kadınındır. Toplam sekizbuçuk pay eder. Buna mirasçı paylarının en azı kadar bir pay da kendisine vasiyet yapılan kişi için eklenir. Sonuçta kendisine vasiyet yapılan kişinin dokuzbuçukta bir payı olur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KOŞULLU VASİYET

Bir kişi, "evlenmemesi koşuluyla" cariyesinin özgür kılınmasını vasiyet edip ölse, cariye de "evlenmeyeceğim" dese, o kişinin malının üçte birinden cariye özgür olur. Çünkü koşul cariyenin evlenmemeyi kabul etmesiydi. Bu sorunda cariye bunu kabul etmiştir. Görmez misin, o kişi cariyeyi bir mal karşılığında özgür kılsa, cariye sadece bu koşulu kabul etmekle özgür olur. Aynı şekilde evlenmemesi koşuluyla cariyenin özgür kılınmasını vasiyet etse, cariyenin sırf bu koşulu kabul etmesiyle vasiyeti yerine getirmek gerekir. Malın üçte birinden cariye özgür kılınır. Şöyle ki, efendi bu sözle cariyenin ebediyyen evlenmemesini kastetmemiştir. Çünkü bu, ancak cariyenin ölmesiyle ortaya çıkar. Cariyenin ölümünden sonra özgür kılınması ise düşünülemez. Bundan anlıyoruz ki, efendinin maksadı, cariyenin efendinin ölümünü izleyen zaman diliminde evlenmemesidir. Bu koşul ise cariyenin evlenmemeyi kabul etmesiyle yerine gelmiş oldu. Bundan dolayı cariye özgür kılındı.

Sonra evlenmemek hiç kimsenin zimmetinde bir borç olmaz. Dolayısıyla cariye daha sonra evlense nikahı geçerli olur. Vasiyet geçersiz olmaz. Çünkü cariye artık özgür kılınmıştır. Özgür kılınma yerine getirildikten sonra vazgeçilmesi mümkün değildir. Ayrıca bu koşulda ne efendinin, ne de mirasçılarının bir yararı yoktur. Dolayısıyla koşul ortadan kalktığı zaman cariyenin bedelini ödemek için çalışıp kazanması gerekmez. Bu tıpkı efendinin ona nafile oruç tutmasını veya namaz kılmasını koşul koyması gibidir. Şöyle ki, koşul koyulan miktar efendinin ölümünü izleyen zaman diliminde cariyenin evlenmemesidir. Bu zaman içinde –daha sonra evlense bile- cariye evlenmemiştir. Yine efendi, cariye hakkında "eğer İslâm'da
[28/90] sebat ederse özgürdür" veya "İslâm'dan dönmemesi koşuluyla özgürdür" dese, cariye malın üçte birinden özgür olur. Çünkü koşul cariyenin ölene kadar İslâm'da sebat etmesi değildir. Çünkü koşulun cezası – ki özgür kılınmadır- öldükten sonra cariyeye bırakılamaz. Bir sözün en üst anlamının esas alınması imkansız olduğu zaman, onun en alt derecesine itibar edilir. Bu ise efendinin ölümünden sonra cariyenin bir süre İslâm'da kalmasıdır. Sonra efendinin söylediği sözün açık anlamı, cariye hakkındaki özgür kılınma işleminin yetkili merci tarafından uygulanmasına gerek olmaksızın, kendiliğinden meydana geleceğini ifade eder. Bunun yorumu ise şudur: Efendi özgür kılmayı ölümden sonraya bağlamamışsa böyledir. Ancak eğer efendi özgür kılınmayı ölümden sonraya bağlarsa, cariye yetkili merci tarafından özgür kılınmadıkça özgür olmaz. Çünkü özgür kılma sırf ölüm nedeniyle meydana gelmediği zaman, ölümden sonra yetkili makam tarafından uygulanması gerekir. Bu sözün anlamıyla ilgili açıklamaları "özgür olma" bölümünde, efendinin "benim ölümümden bir gün sonra özgürsün" sözünü açıklarken yaptık.

Vasiyet eden kişi, ümmü veled olan cariyesine, "evlenmemesi koşuluyla" bin dirhem vasiyet etse, veya "evlenmezse .." veya "çocuğumla birlikte kalması

koşuluyla .." dese, cariye de bunu kabul edip efendinin ölümünden sonra kendisine koşul koyduğu şeyi bir gün, daha az veya daha fazla yerine getirse, vasiyet edilen şey cariyenin olur. Çünkü burada muteber olan efendinin sözünün ifade ettiği koşulun en az miktarının bulunmasıdır. Çünkü biliyoruz ki, efendi bu sözle en üst miktarı kastetmemiştir. Dolayısıyla koşulun en az miktarı bulunmuş olacağından, cariye koşulu kabul etmekle vasiyet edilen şeye hak kazanır. Daha sonra evlense, ona yapılan vasiyet geçersiz olmaz.

Vasiyet eden kişi, bir kadın hizmetçiye (cariyeye) "babasıyla veya ihtiyaçları kalmayıncaya kadar iki oğluyla kalmasını, sonra özgür olacağını" vasiyet etse ve onlardan başka mirasçısı olmayıp cariyenin bedeli de malın üçte birini aşmasa, bakılır; eğer çocuklar büyükseler, kız çocuk evleninceye, erkek çocuk bir hizmetçi alıncaya veya alacak miktarda bir mal edinip o sayede cariyenin hizmetine ihtiyacı kalmayıncaya kadar hizmet eder. Eğer çocuklar küçük iseler, ergenlik (büluğ) çağına varıncaya kadar onlara hizmet eder. Çocuklar ergenlik çağına varınca cariye özgür olur. Çünkü mutlak ifadeler, insanların konuşmalarında anladıkları anlamlara yorumlanırlar. Bu sorunda ise vasiyet eden kişi, cariyeye belli bir sınıra, ki çocukların onun hizmetine ihtiyaçlarının kalmayacağı zamandır, kadar hizmet etmeyi koşul koymuştur. O halde bu sınıra itibar etmek gerekir. Bu sınır ise büyük çocuğun cariyenin hizmetine ihtiyacının kalmamasıdır. Çocuklar küçük iseler ergenlik yaşına ulaşmalarıdır. Çünkü küçüklerin hizmete ihtiyaçlarının kalmaması ergenlik (büluğ) sayesinde olur. Bu sınır bulununca vasiyet edenin cariyeye koştuğu koşul da bulunmuş olur. Dolayısıyla cariyenın vasiyet edenin malının üçte birinden özgür kılınması gerekir. Hatta vasiyet edenin cariyeden başka malı bulunmasa, cariye yine özgür kılınır. Bedelinin üçte ikisini mirasçılara ödemek için çalışıp kazanır. Eğer çocuklardan biri veya her ikisi onun hizmetine ihtiyaçları kalmayacak bir duruma gelmeden önce ölürse, artık koşulun yerine getirilmesi imkansız olduğundan cariyeye yapılan vasiyet geçersiz olur.

Hıristiyan efendi, kendisine ait hizmetçi kadına (cariyeye) "eğer ölümünden sonra Hıristiyanlıkta veya İslâm'da kalırsa" özgür kılınmasını vasiyet etse, cariye de onun ölümünden sonra bir saat veya daha fazla o dinde kalsa, malın üçte birinden özgür kılınır. Eğer daha sonra dinini değiştirirse vasiyeti geçersiz olmaz. Özgürlüğü devam eder. Fakat vasiyet edenin ölümünden sonra hiç ara vermeden Müslüman olup Hıristiyanlıkta kalmasa özgür kılınmaz. Çünkü muteber olan sözün ifade ettiği anlamın en az miktarının bulunmasıdır. Vasiyetin sabit olmasının koşulu ise cariyenin kendisine koşulan koşulda sabit kalmasıdır. Bu, vasiyet edenin ölümünden sonra o dinde kalmasıdır. Eğer bir süre o dinde kalırsa koşul yerine gelmiş olur. Eğer o dinde hiç kalmazsa koşul yerine gelmediğinden vasiyet de geçersiz olur. [28/91]

Efendi, ümmü veled olan cariyesine "ebediyyen evlenmediği takdirde" bin dirhem vasiyet etse veya evlenmemesi için belli bir süre belirlese, onun söylediği gibi olur. Çünkü efendinin "ebediyyen" veya "belli bir zamana kadar" şeklindeki açık sözünü, ifade ettiği anlamın en alt derecesine yorumlamak mümkün değildir. Aksine bu sözün açıkça ifade ettiği anlama yorumlanması daha uygundur. Dolayısıyla bu sorunda cariye belirlenen süreden önce evlenirse, koşul yerine gelmediğinden vasiyet geçersiz olur.

Efendi, cariyesi için "bir aya kadar oğlumun yanından çıkmazsa onu özgür kılın" dese, veya "bir ay evlenmezse o özgürdür" dese, hüküm yine yukarıdaki gibidir. Bu durumda cariye bir ay dolmadan evlense veya efendinin oğlunun yanından çıksa, koşul yerine gelmediğinden vasiyet geçersiz olur.

Efendi, "filanca kişiyle evlenmemesi koşuluyla" cariyesinin özgür kılınmasını vasiyet etse, cariye de bunu kabul etse, malın üçte birinden cariye özgür kılınır. Eğer daha sonra cariye o kişiyle evlenirse, bu vasiyete bir zarar vermez. Çünkü efendi koşulu mutlak olarak anmıştır. Bundan dolayı söz en az miktarı kapsar. Efendinin ölümünden sonra bir süre evlenmemesiyle koşul yerine gelmiş olur. Dolayısıyla da cariyenin özgür kılınması gerekir. Özgür kılındıktan sonra ise onu tekrar köleliğe döndürmek imkansız olur.

Efendi, "filanca kişiyle ebediyyen evlenmemesi koşuluyla" cariyenin özgür kılınmasını vasiyet etse, cariye de bunu kabul etse, malın üçte birinden cariye özgür kılınır. Daha sonra o adamla evlense de evlenmese de cariyeye herhangi bir şey gerekmez. Çünkü efendinin cariyenin özgür kılınmasını onun ebediyyen evlenmemesine kadar ertelemeyi kastetmediğini biliyoruz. Çünkü koşul diye cariyenin ondan sonra özgür kılınması zaten düşünülemez. Efendi ancak cariyenin bunu kabul etmesini ve kendisinin ölümünden sonra bir süre evlenmemesini koşul koymuş ve bu koşul da yerine gelmiştir. Sonra efendinin bu koşulda bir yararı da yoktur. Bundan dolayı özgür kılındıktan sonra bu koşulun yerine getirilmemesi cariyenin bedelini ödemek için çalışıp kazanmasını gerektirmez.

Yukarıdaki sorunda o filanca kişi efendinin mirasçısı olup başka mirasçısı bulunmasa ve efendi cariyeyi "onunla evlenmesi koşuluyla" özgür kılsa, fakat cariye onunla evlenmese, bedelini ödemek için çalışıp kazanır. Çünkü cariyeyle evlenmekte mirasçının yararı vardır. Efendinin mirasçısı için bir yararı koşul koyması, kendisi için koşul koyması gibidir. Şayet efendi hayattayken kendisiyle evlenmesi koşuluyla cariyeyi özgür kılsaydı da cariye onunla evlenmeseydi, cariyenin kendi bedelini ödemek için çalışıp kazanması gerekecekti. Çünkü yarar içeren koşulun gereği o yararın istenmesidir. O yarardan kaçınmak onun karşılığında olan şeyin geri verilmesini gerektirir. Halbuki özgür kılınma bir kere uygulandı mı, bir daha geri dönülmesi imkansızdır. Dolayısıyla geri verme, cariyeye çalışıp kazanma görevinin yüklenmesi şeklinde olur.

Efendi, bir kölesinin "ebediyyen oğlundan ayrılmaması koşuluyla" özgür kılınmasını vasiyet etse, fakat malını kuşatan bir borcu bulunsa, vasiyeti geçersiz olur. Köle o borç karşılığında satılır. Çünkü borç vasiyet ve mirastan önce gelir. Eğer mirasçılar o köleyi özgür kılsalar, bu özgür kılma geçerli olmaz. Çünkü borç terikeyi kuşatmıştır. Babanın vasiyetinden sonra da böyledir. Eğer malda borçtan sonra bir fazlalık kalırsa mirasçıların özgür kılması geçerli olur. Çünkü malı kuşatan bir ayn olan borç, Ebû Hanife (rh.a.)'nin son görüşüne göre, mirasçının terikenin tamamına malik olmasına engel olmaz. Bundan dolayı özgür kılınma mirasçılar tarafından uygulanmış olunca, onlar alacaklılara borcu öderler. Çünkü kölenin mülkiyetine alacaklıların da hakkı ilgili olmuş, fakat mirasçılar özgür kılma yoluyla bu hakkı telef etmişlerdir.

Borcun vasiyet ve mirastan önce gelmesi

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÇOCUK VE MİRASÇININ VASİYETİ

[28/92]

Bir çocuk bir vasiyette bulunsa, biz Hanefîlere göre, ister ergenlik (büluğ) çağına ulaşmadan önce, ister sonra ölsün, onun vasiyeti geçersizdir.

Şâfiî (rh.a.) ise şöyle demiştir: "Çocuğun hayırla ilgili ve iyi insanlara göre güzel olan vasiyeti geçerlidir. Yerine getirilmesi gerekir." Bu anlaşmazlık akıl hastası hakkında da böyledir. Şâfiî (rh.a.), bu görüşüne Ömer (r.a.)'in "yâfi'" olan –ergenlik çağına yaklaşan fakat henüz ergen olmayan- (murahık) çocuğun vasiyetini geçerli kabul ettiğini ifade eden hadisi delil getirmiştir. Çünkü vasiyetin bağlayıcı olduğu zaman, ölümden sonraki zamandır. Öldükten sonra çocuğun da mala ihtiyacı kalmaz. Hayatta iken çocuğun yaptığı kullanımların geçerli olmamasının nedeni ise, mal kendisine kalıp ergenlik çağına ulaştıktan sonra ihtiyaçları için harcayıncaya kadar onun adına malın yönetilmesidir. Çünkü artık mala ihtiyacı kalmadığı zaman çocuk bizzat kendisi yakınlık ve derece kazanır. Bunun delili şudur: Vasiyet mirasın kardeşidir. Çocuk, ölümden sonra mirasa hak kazanmakta, ergenlik çağına ulaşmış kişiye eşittir. Vasiyette de böyledir. Şâfiî (rh.a.) der ki: Benim bu sözümden, çocuğun kendi başına Müslüman olmasının, bağış ve sadakayı kabul etmesinin de geçersiz olduğu anlamı çıkmaz. Çünkü çocuğun yararına olan şeyin onun velisi aracılığıyla elde edilmesi mümkün ise, çocuğun aklına ve olgunluğuna itibar edilmez. Ama onun veli aracılığıyla elde edilmesi mümkün olmazsa, çocuğa yarar sağlamak için, kendi aklına ve olgunluğuna itibar edilir. Çocuğun İslâm'a girmesi başkası tarafından da meydana gelir. Bağış ve sadakanın kabul edilmesi de böyledir. Ama vasiyet nedeniyle ecir kazanmanın çocuktan başkası tarafından elde edilmesi mümkün olmaz. O halde bu durumda çocuğun aklına itibar etmek gerekir.

Bizim Hanefî fakîhlerimiz (rh.a.) ise şöyle derler: Vasiyet bağış yoluyla malı bir başkasının mülkiyetine geçirmektir. Çocuğun ise böyle bir kullanımda bulunması geçerli değildir. Bu tıpkı onun bağışlaması ve sadaka vermesi gibidir. Çünkü çocuğun aklına itibar edilmesi kendisine yararlı olan kullanımlarındadır. Zararlı olanlarında değil. Görmez misin, Şâfiî (rh.a.) de talâk ve özgür kılma konusunda çocuğun aklına itibar etmemiştir. Çünkü o kullanımlar asıl konuluşu itibariyle çocuğa zarar verir. Bağış yoluyla malı başkasının mülkiyetine geçirmekte de böyle asıl konuluşu itibariyle zarar vardır. Vasiyette bir yararın düşünülmesi çocuğun durumuna göre değişir. Halbuki kullanımlarda durumlara değil, esas "konuluşa" bakılır. Görmez misin, kimi durumlarda talâk (boşama) da çocuğa yarar sağlayabilir. Mesela yoksul olan karısını boşayıp, onun zengin olan kardeşiyle evlenmek gibi. Fakat o da buna itibar etmemiştir. Bu da onun gibidir. Ayrıca vasiyetin yararını çocuğa velisinin sağlaması da mümkün değildir. Bağış ve sadakanın ecir ve sıla-i rahim bakımından yararının da çocuğun velisi tarafından sağlanması mümkün değildir. Bu, çocuğun vasiyeti kendi başına yapabileceğini göstermez. Ömer (r.a.) hadisinin yorumu ise şöyledir: O çocuk ergen değildi. Fakat ergenliğe yakındı. Böyle çocuklara mecazen "yâfi'" denilir. Görmez misin, Ömer (r.a.) çocuğa vasiyetinin kurbet yoluyla mı, yoksa başka maksatla mı olduğunu sormamıştır.

Çocuk, "ergenlik çağına ulaşır, sonra ölürsem, malımın üçte biri filancanındır" dese, bu vasiyet geçersizdir. Çünkü bağış akitlerinde, tıpkı talâk ve özgür kılmada olduğu gibi, çocuğun sözü hükümsüzdür. Sonra çocuğun, diğer kullanımları geçerli olmadığı gibi, boşama ve özgür kılmayı bulûğdan sonraya
[28/93] bağlaması da geçersizdir. Bağışın buluğdan (ergenlikten) sonraya bağlanması da böyledir.

Fakat mükâteb köle, "özgür kılınırsam malımın üçte biri filan kişiye vasiyettir" derse, hüküm çocuğunkinden farklı olur. Çünkü mükâteb köle sorumludur. Kendisi hakkındaki sözü bağlayıcıdır. Bundan dolayı onun bağışı gerçek anlamda mülk sahibi olacağı zamana bağlaması geçerlidir. Fakat çocuk sorumlu değildir. Bağış ile ilgili konulardaki sözü bağlayıcı olmaz.

Mükâteb köle, malının üçte birini vasiyet eder. Sonra ödemesi gereken bedeli ödeyip özgür olur, sonra ölürse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, bu vasiyet geçersizdir. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre geçerlidir. Bu, özgür kılma (ıtk) ile ilgili bölümde geçen "Mükâteb köle "ileride sahip olacağım bütün köleler özgürdür" dese, sonra özgür olup bir köle sahibi olsa" sorununun benzeridir:

İslâm ülkesine eman (vizeli pasaport) ile giren düşman ülke vatandaşı harbî (müste'men), malını bir müslümana veya zimmîye vasiyet etse, bu vasiyet
Harbî geçerlidir. Bu konuda İslâm ülkesinde bir hüküm verilmeden önce malı mirasçılarına geçmez. Bunun anlamı şudur: Vasiyetin malın üçte birini aşan

kısmının geçerli olmaması, mirasçıların hakkından dolayıdır. Bunu vasiyetin, mirasçılar onay verdiği takdirde, o kısımda da geçerli olmasından anlıyoruz. Halbuki harbînin (gayri müslim ülke vatandaşı) mirasçılarının bizim ülkemizde gözetilecek bir hakları yoktur. Çünkü gayri müslim ülkede bulunanlar, İslâm ülkesinde bulunan kişilerdeki hakları konusunda ölü gibidirler. Ayrıca bu sorundaki kişinin dokunulmazlık hakkına sahip olması eman (güvence) nedeniyledir. Eman ise sadece kendisinin hakkıdır. Mirasçılarının değil. Vasiyetinin uygulanması da onun hakkıdır. Geçersiz sayılması değil. Eğer bundan daha az bir miktar vasiyette bulunsaydı, vasiyeti yerine getirilir, geri kalan miktar mirasçılarına verilirdi. Çünkü bu mirasçılarının değil, müste'menin hakkını gözetmektir. İhtiyaç ve kullanımından boş kaldığı takdirde malının mirasçılarına teslim edilmesi onun hakkıdır. Vasiyet ettiği miktardan fazla olan malı da bu niteliktedir.

İslâm ülkesine eman ile giren harbî, ölürken bir kölesini özgür kılsa veya İslâm ülkesindeki bir kölesini müdebber yapsa, malın üçte birini aşıp aşmamasına bakılmaksızın bu geçerli olur.

İslâm ülkesine eman ile giren harbînin vasiyetine zimmîler tanıklık etseler, harbînin dininden olmasalar bile, bu tanıklık yeterlidir. Çünkü bütün küfür ehli tek bir millet sayılırlar. Bundan dolayı zimmîlerin İslâm ülkesine eman ile giren harbî hakkındaki tanıklığı kabul edilir.

Bir müslüman veya zimmî, müste'mene (vizeli pasaportlu gayri müslim ülke vatandaşına) bir vasiyette bulunsalar, bu vasiyet geçerli olur. Çünkü o, bizim ülkemizde bulunduğu sürece zimmî hükmündedir. Hayattayken yaptığı mülkiyetin devrini doğuran akitlerin geçerli olmasından bunu anlıyoruz.

el-Emâlî adlı eserde şöyle anılmıştır: Ebû Hanife ve Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşüne göre, müslüman ve zimmînin müste'men lehine yaptıkları vasiyet geçerli olmaz. Çünkü, müste'men görünüşte her ne kadar bizim ülkemizde bulunsa da, hükmen harb ülkesinin halkındandır. Öyle ki harb ülkesine dönebilir. İslâm ülkesinde uzun süre kalamaz. İslâm ülkesinin vatandaşı olan bir kişinin, harb ülkesinin vatandaşı olan biri lehine vasiyette bulunması ise geçersizdir. Çünkü ülke farklılığının dokunulmazlık (ismet) ve dayanışmayı (müvâlâtı) ortadan kaldırmaya etkisi vardır.

Muhammed (rh.a.) ise şöyle der: Vasiyet ölümden sonra başlamak üzere mülkiyetin devri yoluyla bağışta bulunmaktır. Bu yüzden bağış ve sadaka gibi hayatta iken yapılan bağışa itibar ediyoruz. Müslümanın müste'men lehine hayatta iken yaptığı bağış geçerlidir. Bu da öyledir.

Harbî, harb ülkesinde bir vasiyet yapsa, sonra o ülkenin halkı teslim olup zimmî olsalar, sonra o vasiyet hakkında anlaşmazlığa düşseler, bakılır: Eğer vasiyet edilen şey bizzat var ise vasiyeti yerine getirirsin. Eğer İslâm oraya gelmeden telef edilmiş ise vasiyeti geçersiz sayarsın. Çünkü harb ülkesi halkının birbirlerinden

gasbettikleri şeyleri almam. İslâm'dan önce gasbedilmiş olan mal da telef edilmiş mal gibidir. Telef ettiği şeyden dolayı telef eden kişinin ödeme sorumluluğu yoktur. Akidden sonra, sonuçtan önce var olan mal akidle birlikte olan mal yerindedir. Dolayısıyla yerine getirilmesi gerekir.

Zimmînin, malının üçte birinden fazlasını vasiyet etmesi câiz değildir. Çünkü zimmîler insanlar arası işlemler (muâmelat) konularında İslâm hükümlerine uymayı kabul etmişlerdir. Müslümanın, mirasçılarının hakkını gözetmek için, malının üçte birini aşan miktarda veya mirasçılarından birine vasiyette bulunması geçerli olmadığı gibi, zimmînin bu şekilde vasiyette bulunması geçerli değildir. [28/94]

Zimmî, kendi dininden olmayan birine vasiyette bulunsa, bu vasiyet geçerli olur. Çünkü bütün küfür ehli mirasın hükmü konusunda tek bir milletten sayılırlar. Vasiyetin hükmü konusunda da böyledir.

Zimmî, harb ülkesinde bulunan bir harbîye vasiyette bulunsa, bu vasiyet geçerli olmaz. Çünkü ikisinin ülkeleri hem gerçekten hem de hükmen farklıdır. Bundan dolayı aralarında miras ilişkisi de bulunmaz.

Zimmînin hayır vasiyetinin durumu

Zimmî, tamirinde kullanılmak üzere, bir havra veya kiliseye vasiyette bulunsa veya malıyla bir havra, kilise yahut ateşgede yapılmasını vasiyet etse veya bayramları vesilesiyle veya havra ateşgede için bir kurban kesilmesini vasiyet etse, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre bu vasiyetler geçerli olur. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerine göre ise bunlardan hiçbiri geçerli olmaz.

Zimmîlerin vasiyetleri üç türlüdür:

Birincisi: Sadaka verme, özgür kılma, ibadethanede kandil yakma gibi hem bize hem de onlara göre ibadet sayılan şeyleri vasiyet etmeleri. Vasiyet eden müslüman olduğu zaman bu tür vasiyetlerin yerine getirilmesi gerekli olduğu gibi, zimmî olduğu zaman da malının üçte birinden yerine getirilmesi gerekir. Çünkü onlar, her ne kadar gerçekte sevap kazanamazlarsa da, kendi inançlarına göre bu şekilde Allahu Teâlâ'ya yaklaşırlar.

İkincisi: Hacc yapmak, Rumlarla savaşmak gibi bize göre ibadet, onlara göre günâh olan şeyleri vasiyet etmeleri. Vasiyet eden kişi zimmî olduğu zaman bu tür vasiyetler geçersiz olur. Çünkü o bu gibi şeylerin ibadet olduğuna inanmamaktadır. Bizim görevimiz onlarla ilgili hükümleri onların inançlarına dayandırmaktır. Ancak zimmî malını bu gibi şeylere sarf edecek belli kişilere vasiyette bulunursa, vasiyet ibadet anlamı bulunduğu için değil, sadece o kişiler için uygulanır. Bu konuda zimmî, şarkıcı veya ağıtçı kadınlara vasiyette bulunan müslümana benzer: Eğer o kadınlar sayılı, belli kişiler iseler vasiyet geçerli olur. Aksi takdirde geçersiz olur.

Üçüncüsü: Onlara göre ibadet bize göre günah olan şeyleri vasiyet etmeleri. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, bu tür vasiyetler de birinci gruptakiler gibi olup yerine

getirilmesi gerekir. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'e göre ise, bunlar ikinci gruptakiler gibidir. Çünkü bu tür vasiyetlerde ibadet anlamı yoktur ki Allahu Teâlâ için meydana gelmiştir denilebilsin. Bu tür vasiyetler belli kişiler lehine olmadıkça sanki vasiyet edilen kişi tamamıyla belirsizmiş gibi olur. Dolayısıyla da vasiyet geçerli olmaz. Eğer belli kişilere vasiyet yapılmış ise, bu, zimmînin o kişilere yapmış olduğu bir vasiyettir. Dolayısıyla tıpkı ikinci gruptaki vasiyetler gibi uygulanması gerekir.

Ebû Hanife (rh.a.) diyor ki: Bu tür vasiyette bulunan kişi (zimmî) Rabbine yaklaşmak istemiştir. Dolayısıyla, her ne kadar gerçekte sevap kazanamasa veya günah işlemiş olsa da, birinci gruptaki vasiyetlerde olduğu gibi vasiyetinin yerine getirilmesi gerekir. Çünkü onun küfürde ısrar edip vasiyetle uğraşması bir günahtır. Vasiyet ettiği sadakadan sevap kazanamamaktadır. Ancak buna rağmen vasiyetinin uygulanması gerekir. Çünkü biz onlar hakkındaki hükümleri onların inançlarına dayandırmakla emrolunduk. Görmez misin, biz onların inançlarına dayanarak şarap ve domuzla ilgili kullanımlarını geçerli sayıyor, içlerinde gizledikleri şeylere bakmayıp görünüşte gösterdikleri şeylere itibar ediyoruz. Bundan dolayı davalarda Allah adına yemin edebiliyorlar. Bunun delili şudur:

[28/95]

Zimminin kilise yapımı

Zimmî, hayatta iken bir havra, kilise veya ateşgede yapsa, sonra ölse, bunlar miras olur. Ebû Yusuf ile Muhammed (rh.a.)'e göre böyledir. Çünkü bu bir günahtır. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre de böyledir. Çünkü bu vakıf niteliğindedir. Ona göre vakfeden hayatta iken yapılan vakıf, bağlayıcı olmaz. Mirasçı olmayı da engellemez. Ancak bu tür kullanımlar ölümden sonraya bağlanırsa, hüküm farklı olur.

Müslümanın mescid yapımı

Bir müslüman tarafından mescid yapılması bundan farklıdır. Çünkü bu, o yerin mülkiyetten kurtarılıp sadece Allahu Teâlâ'ya ait kılınması suretiyle yapılan bir ibadettir. Görmez misin, mescid yapan müslüman o yeri Allahu Teâlâ'ya ibadet için hazırlar. Halbuki zimmî havra yapılan yeri mübarek sayma ve Şeytanlara ibadet için hazırlar. Bundan dolayı o yer zimmînin mülkiyetinden çıkmaz. Dolayısıyla da mirasçılarına miras olur.

Zimminin domuz ve şarap vasiyeti

Zimmînin şarap ve domuz vasiyet etmesi câizdir. Çünkü bunlar zimmîler hakkında değerli mal olup, bizim hakkımızdaki koyun ve meyve suyu niteliğindedir.

Zimmî, bir müslümanı vasî atasa, biz Hanefîlere göre bu vasilik geçerlidir. Ancak Şâfiî (rh.a.) bunu geçerli kabul etmez: Çünkü vasî, vasî atayan kişinin yerine geçer (halefi olur). Din farklılığı mirasçılık yoluyla mülkiyet ve kullanıma halef olmaya engel olduğu gibi, vasî atanmak suretiyle de bunlara halef olmaya engel olur.

Biz Hanefîler ise şöyle diyoruz: Ölümünden sonra vasî atamak suretiyle kullanım hakkını birine devretmek, hayatta iken kullanımı o kişiye vekillik yoluyla

devretmek gibidir. Şu kadar var ki eğer zimmînin terikesinde şarap veya domuz varsa, müslümanın onları satmak için zimmîlerden güvendiği birini vekil ataması gerekir. Bizzat kendisi satmamalıdır. Çünkü müslüman şarap ve hınzır üzerinde kullanımda bulunmaktan dinen yasaklanmış ve bu ona yasak edilmiştir.

Zimmîlerden bir grup, vasîsi müslüman olan zimmînin borcu olduğuna tanıklık yapsalar, bu tanıklık geçerlidir. Çünkü bu tanıklık nedeniyle borç vasînin zimmetinde değil, ölen zimmînin zimmetinde sabit olur. Dolayısıyla da borçlu olma hükmü, ölen zimmî ve mirasçıları aleyhinde verilmiş olur. Zimmîlerin tanıklıkları zimmîler hakkında hüccettir. Görmez misin, bir zimmî davasına bir müslümanı vekil atasa ve o kişi aleyhinde zimmî tanıklar tanıklık etseler, bu tanıklık geçerli olur.

Müslüman vasînin zimmî adına yaptığı akidlerde zimmî tanıkların tanıklığı geçerli olmaz. Çünkü müslümanın başkası adına yaptığı akid kendi adına yaptığı akid gibidir. Borç kendi zimmetinde sabit olur. Bundan dolayı da o borç ancak kendisi hakkında delil ve kanıt olan tanıklıkla sabit olur.

Zimmî müslümana veya müslüman zimmîye vasiyette bulunsa, biz Hanefîlere göre, bu vasiyet geçerlidir. Çünkü ölümden sonra mülkiyeti devir suretiyle yapılan bağış da hayatta iken yapılan bağış gibidir.

Müslümanın mescid vasiyeti

Müslüman, kendisine ait bir evin mescid yapılmasını vasiyet etse, malının üçte birinden bu vasiyet geçerlidir. Çünkü müslüman o yeri ibadet yapılması için hazırladığı zaman bununla Allahu Teâlâ'ya yaklaşmış olur. Eğer bunu hayatta iken yapmış olsaydı geçerli olacaktı. Ölümünden sonra yapılmasını vasiyet ettiği zaman da böyledir.

Müslüman yapılmış bir mescidin tamir edilmesini, tabanına döşemelik çakıl taşı serilmesini, kireçle sıvanmasını veya kapılar takılmasını vasiyet etse, malının üçte birinden bu vasiyet geçerli olur. Çünkü bu vasiyet edilen şeylerde de Allahu Teâlâya yaklaşma anlamı vardır.

Kitabu'l-Asl'da malından bir şeyi "mescide" vasiyet etmesi sorunu anılmadı. *Nevâdiru Hişâm* adlı eserde şöyle anılmıştır: Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre böyle bir vasiyet, "mescidin tamiri, imarı veya ihtiyaçları için" denilerek açıklanmadıkça geçerli olmaz. Çünkü mutlak olarak "mescide" ifadesi, "filan kişiye" ifadesinde olduğu gibi, mescide mülk devrini ifade eder. Halbuki mescid mülk sahibi olmaya ehil değildir. Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, bu tür bir vasiyet malının üçte birinden geçerlidir. Çünkü örf onun mutlak ifadesini kayıtlar. Örfte ise bu sözden ancak mescidin tamir ve imarı anlaşılır.

[28/96]

Vasiyet eden kişi, alt tarafı mescid, üst tarafı ev veya alt tarafı ev, üst tarafı mescid olmak üzere vasiyette bulunsa, o yer miras olup satılır. Çünkü mescitlerde Ka'be asıldır. O yer Allahu Teâlâ'nın mülkü olup kulların haklarından kurtulmuştur. Bu anlamda olanlar geçerlidir, bu anlamda olmayanlar mescid değildir. Hasan b.

Ziyad (rh.a.)'a göre ise, eğer vasiyet eden üst tarafı değil, alt tarafı mescid yaparsa bu vasiyet geçerli olur. Eğer alt tarafı değil, üst tarafı mescid yaparsa geçerli olmaz. Çünkü mescid belli bir yerde karar kılan ve sonsuza kadar Allahu Teâlâ'ya ait olan yerdir. Ebû Yusuf (rh.a.)'un, Bağdat'a gelip halkın evlerinin darlığını gördükten sonra, bunların hepsini câiz gördüğü rivayet edilmiştir. Bu tür vakfı vakıfla ilgili bölümde açıklamıştık.

Müslümanın kilise veya havra vasiyeti

Müslüman, havra veya kilise vasiyet etse, bu vasiyet geçersizdir. Çünkü müslüman böyle bir vasiyetle Allahu Teâlâ'ya yaklaşmaz. Ayrıca bu vasiyet belli kişilere de yapılmış değildir.

Müslüman, bir cariyenin gelirini mescidin ihtiyacı ve tamiri için vasiyet etse de, mescid yıkılsa ve cariyenin gelirinden bir miktar birikmiş olsa, bu biriken miktar mescidin yeniden inşasında harcanır. Çünkü müslümanın bu sözle vasiyette bulunması mescidin yararlarını ifade eder. Yıkıldıktan sonra yeniden yapılması da mescidin yararlarındandır. Eğer mescid yıkılıp elinde birikmiş bir gelir olmasaydı mescid tekrar nasıl yapılacaktı. Bu durumda cariyenin gelirinden mescide harcanır. Yani borç alınır. Cariyenin ileride hasıl olacak gelirinden ödenir. İsterlerse mescidin inşasını başka yolla da yapabilirler. Çünkü bu konuda karar o mescidin cemaatine aittir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

EVİN ALTIDA BİRİNİ VASİYET

Bir kişi, ölüm hastalığında "üçte birim falan kişinin, altıda birim de filan kişinindir" dese, sonra o kişiler malı almadan önce mal sahibi ölse, bu kullanım kıyas deliline göre geçersizdir. Çünkü bu ifadeden kastedilen şey belirsizdir. Örfte yeri yoktur. Hükmü konusunda görüş ayrılığı vardır. Çünkü o kişi, maksadının hayatta iken bağışta bulunmak mı, yoksa ölümünden sonra vasiyette bulunmak mı olduğunu açıklamamıştır. Bu iki şeyin hükümleri farklıdır. Denildi ki: Bu söz mutlak olarak bağışı ifade eder. Halbuki bağış edilen şey belirsiz olup teslim alınmamıştır. Bunun bağış edilmesi, taksim edilme olasılığı olan ortak payının bağış edilmesinden daha düşük bir derecededir. Denildi ki: Bu söz sadece kendi anlamını ifade eder. Çünkü vasiyet eden kişi "üçte birim" ve "altıda birim" demiştir. Halbuki o kişinin kendisinin başkasına vasiyet edilme olasılığı yoktur. Bu sözün onun malına yorumlanması da mümkün değildir. Çünkü mal belirsizdir; malı var mıdır, yok mudur, malından ne kadarı ve hangi cinsinden olduğu bilinemez. Fakat Ebû Hanife (rh.a.) bu sorunda istihsan delilini kullanmış ve vasiyet eden sanki açıklamış gibi bunu terikenin tamamından vasiyet etme olarak kabul etmiştir. Çünkü bu sözün gerçek anlamında anlaşılması, örf delilinden dolayı, mümkün

değildir. Nitekim "Gümüş para satın almayacağım" diye yemin eden kişinin sözünden, örf delilinden dolayı, varak değil, deyn satın almayacağı anlaşılır.

Bu sorunla ilgili açık örf ise şudur: İnsanlar ölüm hastalıklarında bu sözü mutlak olarak söylemekle, sanki açıkça malının üçte birini vasiyet etmiş gibi, ancak malın üçte birinden vasiyet etmeyi kastediyorlar. Vasiyet edenin "üçte birimi" sözünün anlamı şudur: "Resûlulah (s.a.v.)'ın (.. إِنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ) *"Allah size mallarınızın üçte biri ile tasaddukta bulunmuştur"*[20] hadisine göre dinin ölümümden sonra bana kullanım hakkı verdiği üçte biri .." demektir.

Vasiyet eden kişi, vasiyetinde "evimin altıda biri falanındır" dese, bu vasiyet
[28/97] geçerlidir. İkrar sayılmaz. Çünkü o kişiye vasiyet ettiği evi önce kendisine bağlamıştır. Bundan vasiyet edenin maksadının evin o kişiye ait olduğunu haber vermek değil, o kişi lehine teklifte (icabda) bulunmak olduğu ortaya çıkar. Bu ifadenin vasiyet sırasında söylenmesinden de onun maksadının bağış değil, vasiyet olduğu anlaşılır. Payının ortak olması bağışın geçerli olmasına engel olmaz. Çünkü bölünme teslim almanın tamamlayıcısıdır. Bölünme gibi teslim almak da vasiyet anlamında koşul değildir. Bağış ise bundan farklıdır.

Vasiyet eden kişi, "evimdeki altıda bir onundur" dese, bu ikrardır. Çünkü bu sözdeki "lam" harfi mülkiyetin sabit olduğunu ifade eder. Bundan dolayı vasiyet eden kişi, belirsiz bir altıda birin vasiyet edilen kişinin mülkü olduğunu haber vermiş ve evini o altıda birin zarfı yapmıştır. Zarfı kendisine dayandırmakla o altıda biri de kendisine dayandırmış olmaz ki bu söz baştan onun devretmesi olsun. Bu söz onun "avucumdaki tane falanındır" veya "cebimdeki çekirdek filanındır" demesi gibidir.

Vasiyet eden, "malımdan bin dirhem onundur" dese, bu ikrar değildir. Eğer vasiyeti sırasında söylediyse vasiyettir. Fakat vasiyet edenin "malımdaki bin dirhem onundur" sözü bundan farklıdır. Çünkü "fî" harfi zarfiyet, "min" harfi teb'îz (kısım kısım ayıran) içindir. Vasiyet eden bin dirhemi malının bir bölümü yaptığı zaman, bin dirhemi kendisine dayandırmış, sonra da filan kişi için teklifte (icabda) bulunmuş olur.

Vasiyet eden, "bu kölem falanındır" veya "bu evim filanındır" dese, bu, kıyas deliline göre, onun "evimin altıda biri filanındır" demesi gibidir. Vasiyet edilen, vasiyet eden hayatta iken onu teslim almazsa geçersiz olur. Fakat "evimin altıda biri filanındır" sözü böyle değildir. Çünkü bu sözün gerçek anlamı derhal mülkiyeti devir ifade eder. Gerçek anlamını esas aldığımız takdirde kastedilen şeyin köle ve evde elde edilmesi mümkündür. Çünkü bu sözden o anlamın anlaşılması doğru olur. Halbuki "evimin altıda biri" sözünden, gerçek anlamını esas almakla birlikte, kastedilenin elde edilmesi mümkün değildir. Bundan dolayı onu vasiyete yorduk.

---

[20] Ibn Mâce, Vasâyâ, 5.

Vasiyet eden, "dirhemlerimden bir dirhem falanındır" dese, bu bir ikrar değildir. Çünkü من "min" harfi bölüm bildirmek içindir. Vasiyet eden falan kişi lehine teklifte (icabda) bulunduğu bir dirhemi kendi malının bir parçası yapmıştır. Aynı şekilde "evimden bir oda falanındır" dese, bu da ikrar değildir. Ancak "evimdeki bir oda .." sözü böyle değildir.

Kişi, "ölümümden sonra" demeyip sadece "evimin altıda biri falanındır" dese ve bu sözü vasiyet durumunda söylemese, bu bir bağıştır. Çünkü onun sözünü delil olmadan vasiyete yormak mümkün değildir. Ne sözünde ne de durumunda vasiyeti gösteren bir şey yoktur. Bundan dolayı bu taksim ve teslim alınmamış bir bağış olur.

Vasiyet eden, "falanca kişiye ölümümden sonra evimin altıda birinin bağış veya sadaka olarak verilmesini vasiyet ettim" dese, bu yeterli olur. Aynı şekilde "ölümümden sonra evimin altıda biri falana bağış veya sadakadır" dese, bu da câizdir. Çünkü kullanımı ölümden sonraya bağladığından, "ölümümden sonra" demekle vasiyeti açıkça belirtmiş sayılır. Çünkü ölümden sonraya bağlanan kullanım vasiyet olup malın üçte birinden yerine getirilmesi gerekir. [28/98]

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KESİRLİ BİR HİSSEYİ TAMAMLAYAN MİKTARI VASİYET

Mirasçıya vasiyet

1 - Bir kişi, geride beş oğul ve bir kız bırakıp, oğullarından birine kendi payıyla birlikte dörtte birin tamamını vasiyet etse, diğer mirasçılar da buna onay verseler, taksim otuzaltı paydan yapılır. Bunun dörtte biri dokuzdur (36/4=9 pay). Vasiyet yapılan oğulun miras payı altı pay olup (36/6=6), bunun dörtte biri tamamlamasına üç pay vardır (9-6=3). Geri kalan paylar (36-9=27 pay), diğer mirasçılar arasında taksim edilir: Her bir oğulun altı, kızın da üç payı olur (4x6=24+3=27).

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Şayet vasiyet olmasaydı bu sorunda paylar onbir olacaktı: Her bir oğula iki, kıza da bir pay. Vasiyet edilen oğulun payını –iki pay- çıkarıp, kalan dokuzu dörtle çarp -çünkü vasiyet dörtte birin tamamıdır-, otuzaltı pay çıkar ki bu malın tamamıdır. Payların hesaplanması: Çıkardığın iki payı alır, dörtle çarparsın, sekiz olur. Sonra bundan iki çıkart, altı kalır. Malın tamamı ve vasiyet edilen oğulun payı belli olunca, vasiyet edilen oğul malın dörtte biri olan dokuz payı alır. Bunun altısı onaya gerek olmadan aldığı mirastaki kendi payı, üçü de vasiyettir. Onun vasiyetinin üç pay olduğu ortaya çıkınca, miras taksim edilmeden önce bu miktar çıkarılır. Otuzaltıdan üç çıkınca beş oğul ile bir kız arasında taksim edilecek olan otuzüç pay kalır: Herbir oğulun altı payı, kızın da üç payı olur.

Dinar ve dirhemler metoduyla çözümü: Mal dört dinar ve dört dirhem kabul edilir. Çünkü dörtte biri kesirsiz olan bir hesaba ihtiyacın var. Sonra bunun dörtte

biri, bir dinar ve bir dirhem, lehine vasiyet yapılan oğula verilir. Miras payına karşılık olmak üzere bir dinar geri alınır. Mirasçıların elinde dört dinar ve üç dirhem kalır. Halbuki onların beşbuçuk dinara ihtiyaçları vardır. Çünkü vasiyet edilen oğulun payını bir dinar kabul ettik. Ellerindeki dört dirhem onun dengine karşılık olur. Vasiyet edilen oğulun elinde bir buçuk dinara denk düşen üç dirhem kalır. Dolayısıyla da sayı kesirli duruma gelmiş olur. Bu ikiye katlanınca üç dinara denk olan altı dirhem olur. Sonra sorunu tersine çevir: Her dinar altı paya dönüşür, yirmidört pay olur. Dört dirhemden her biri de üç paya dönüşür. Toplam otuzaltı pay olur. Sonra vasiyet yapılan oğula birbuçuk dinar –dokuz pay- verdik, bir dinarı –altı pay- geri aldık ve sonuç açıkladığımız gibi çıktı.

Cebir (denklem) metoduyla çözümü: Bir mal (x2) alınır ve bunun dörtte biri vasiyet yapılan oğula verilir. Sonra miras payı şey (x) olarak geri alınır. Dörtte üçün karşılığında bir mal ve bir şey olur. Halbuki mirasçıların beşbuçuk şeye ihtiyaçları vardır. Çünkü miras payını bir şey kabul ettik. Şeyi şeyle sadeleştir. Elinde dörtbuçuk şeye denk bir malın dörtte üçü kalır . Onun dengine de o kadar – birbuçuk şey- ekle. Dörtbuçuk şeye birbuçuk şey eklediğin zaman altı şey olur. Böyleye toplam terikenin altı şey olduğu ortaya çıkar. Sorunu kesirsiz olarak
[28/99] düzeltmek istersen altıyla altıyı çarp, otuzaltı olur ki mal budur. Bunun dörtte biri dokuzdur.

Miras payının hesaplanması: Biz miras payını bir şey kabul etmiş ve her bir şeyi altıyla çarpmıştık. Bundan miras payının da altı olduğu ortaya çıkar.

Hataeyn metoduyla çözümü: Malın üçte biri dört kabul edilir. Vasiyet yapılan oğula dörtte biri tamamlayacak kadar bir miktar verilip, miras payına karşılık olmak üzere ondan bir pay geri alınır. Vasiyet yapılan oğuldan geri alınan pay diğer mirasçıların elinde kalan miktara eklenir. Toplam on olur. Halbuki onların beşbuçuğa ihtiyaçları vardır. Çünkü vasiyet yapılan oğulun mirastaki payını bir pay kabul ettik. Dolayısıyla beşbuçuk eklemekle hata ortaya çıktı. Meselenin aslına dönüp, miras payına birbuçuk pay ekle, sonuçta beş oğul için yedibuçuk, kız için de dörtte üç olur. Toplam sekiz pay ve bir payın dörtte biri eder. Böylece iki pay ve bir payın dörtte biri eklenmekle ikinci hata da ortaya çıkar. Birinci hata dörtbuçuk pay eklemek nedeniyle idi. Miras payına yarım pay eklediğimiz zaman hatanın yarısı giderilmiş oldu. Hatanın tamamının giderilme yolu tam bir pay eklemendir. Bundan dolayı vasiyet yapılan oğuldan iki pay alınıp, geri kalan üçte bire eklenir. Üç olur. Sonra bu da diğer mirasçıların elinde bulunan sekiz paya eklenir. Onbir pay olur. Onbir pay beş oğul ile bir kız arasında taksim edilir: Her bir oğulun ikişer payı, kızın da bir payı olur. Böylece çözüm doğru sonuca ulaşmış olur.

Hataeyn metodunu anladıysan, ona göre câbireyn metoduyla da doğru sonuca ulaşabilirsin.

2 – Bir kişi, geride üç oğul ve bir kız bırakıp, kıza mirastaki payıyla birlikte malın dörtte birini, başka birine de malın üçte birinden kalan miktarın üçte ikisini vasiyet etse, mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, terike kırksekiz pay üzerinden taksim edilir. Bundan beş pay kızın miras payı olup, dörtte biri tamamlamasına yedi pay vardır (48/4=12, 12-5=7). Üçte birden kalanın üçte ikisi altı paydır (48/3=16, 16-7=9, 9/3=3, 3x2=6). Her bir oğulun da onar payı olur.

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Vasiyet olmadığı takdirde taksim yedi paydan yapılacak, oğulların ikişer, kızın da bir payı olacaktı. Kendisine vasiyet yapılan kızın payını –bir pay- çıkart, sonra kalanı –altı pay-, vasiyet eden üçte birden kalanın üçte ikisini vasiyet ettiği için, üçle çarp, onsekiz olur. Sonra buna iki pay ekle. Çünkü üçte birden kalan miktarın üçte birini vasiyet etseydi, bir pay ekleyecektik. Dolayısıyla üçte birden kalan miktarın üçte ikisini vasiyet ettiği zaman iki pay eklersin. Toplam yirmi pay olur. Sonra bunu, kıza dörtte biri tamamlayacak miktar vasiyet ettiği için, dörtle çarp, seksen olur. Bu, malın üçte biridir. Malın tamamı ise ikiyüzkırk pay olup, bunun dörtte biri altmıştır. Payların hesaplanması: Vasiyet yapılan kızdan geri alınan bir payı alır, dörtle çarparsın. Sonra bundan bir çıkarır, üçle çarparsın, dokuz olur. Sonra çıkanı üçle çarparsın, yirmiyedi olur. Sonra bundan iki pay çıkarırsın. Çünkü yukarıda açıklamıştık ki, eğer vasiyet eden üçte birden kalan miktarın üçte birini vasiyet etseydi bir pay çıkaracağımızdan üçte birden kalan miktarın üçte ikisini vasiyet ettiği zaman da iki pay çıkarırız. Geriye yirmibeş pay kalır. Bu mirastaki paydır. Kız malın dörtte biri olan altmış payı alınca, bundan mirastaki payı geri alınır. Yirmibeş pay alınınca, kendisine vasiyet edilen otuzbeş pay ona kalır. Sonra bu otuzbeş pay malın üçte birinden –seksen pay- çıkarılır, kırkbeş pay kalır. Bunun üçte ikisi –otuz pay-, üçte birden kalan miktarın üçte ikisi vasiyet edilen kişinin olup, geriye onbeş pay kalır. **[28/100]** Bu onbeş pay malın üçte ikisine –yüzaltmış pay- eklenir, yüzyetmişbeş pay olur ve üç oğul ile bir kız arasında paylaştırılır: Oğullardan her birinin ellişer, kızın da kendi payı kadar yirmibeş payı olur. Böylece sonuç doğru bir şekilde çıkar.

Cebir metoduyla çözümü: Bilinmeyen malın üçte biri alınır. Kendisine dörtte bir vasiyet edilen kıza, bunun dörtte üçü verilir. Çünkü üçte birin dörtte üçü malın tamamının dörtte biridir. Sonra ondan mirastaki payı şey olarak geri alınır. Üçte birden kalan miktar dörtte bir pay ve bir şey olur. Bir pay ve bir şeyin üçte ikisi ise, üçte birden kalanın üçte ikisi vasiyet edilen kişinin olur. O da malın üçte ikisine – sekiz pay, bir payın üçte biri ve bir şeyin üçte biri- eklenir. Bu yedi şeye eşit olur. Çünkü kızın mirastaki payını bir şey kabul etmiştik. Sonra bir şeyin üçte biri yedi şeyden çıkarılır, altı şey ve bir şeyin üçte ikisine eşit olan sekiz pay ve bir payın üçte biri kalır. Malın tamam olması için buna üç pay ve bir payın üçte ikisi kadar, eşitliğin öbür tarafına –altı şey ve bir şeyin üçte ikisi- da bu kadar ekle.

Bunu bilmenin tek yolu şudur: Altı sekizle çarpılır, kırksekiz olur. Üçte iki sekizle çarpılır. Beş tam bir bölü üç olur. Altı üçte birle çarpılır, iki olur. Üçte iki üçte birle çarpılır, dokuzda iki olur. Bu beş tam beş bölü dokuzdur. Sonra buna üç kere altı tam iki bölü üç eklersin. Yirmi tam altı tam iki bölü üçün üçte ikisi –dört tam dört bölü dokuz-, yani yirmidört tam dört bölü dokuz olur. Bunu ellibeş tam beş bölü dokuza eklersen seksen olur. Böylece toplam malın seksen pay olduğu ortaya çıkar. Ancak seksenin kesirsiz üçte biri yoktur. Bundan dolayı üçle çarpılır, ikiyüzkırk olur. Bu toplam mal olup, üçte biri seksen, dörtte biri altmıştır.

Payların hesaplanması: Biz miras payını şey kabul etmiş ve herbir şeyi sekiz tam bir bölü üç ile çarpmıştık. Sonra bu da –malın aslı çarpıldığı gibi- üçle çarpılır, yirmibeş olur. Böylece miras payının yirmibeş olduğu ortaya çıktı. Sonra işleme birinci metotta açıkladığımız şekilde devam edilir. Der ki: Sonra bu cüzlerin hepsi de beşe bölünebildiğinden her birinin beşte biriyle yetinilir: İkiyüzkırkın beşte biri kırksekiz, yirmibeşin beşte biri ise beş -ki bu miras payıdır-, otuzbeşin beşte biri yedi, ellinin –ki oğullardan herbirinin mirastaki payıdır- beşte biri ise ondur. Böylece sonuç doğru bir şekilde çıkmış olur.

3 – Vasiyet eden kişi, evinin bir adama bin dirheme satılmasını, bir adama da bir yıl vadeyle borç verilmesini vasiyet etse, sonra mirasçı babasının ölümünden sonra malı tüketse, babası da ikibin dirhem nakit ile değeri bin dirhem olan bir ev bırakmış olsa, ev satılması vasiyet edilen kişiye bin dirheme satılır. Ondan bin dirhem alınıp bir yıl vadeyle borç verilmesi vasiyet edilen kişiye verilir. Sonra ondan da alınınca mirasçının olur. Çünkü bu satışta muhâbât (alıcıyı kayırmak maksadıyla malı değerinin altında satmak) yoktur. Bir yıl vadeyle borç verilmesi vasiyet edilen kişiye yapılan vasiyet malın üçte birinin tamamından yerine getirilir. Malın üçte biri ise evin sekizde biridir. Bu miktar o kişiye bir yıl süreyle borç verilir. "Borçta vade bağlayıcı değildir" denilemez. Çünkü borç vadesinin bağlayıcı olmaması hayatta olma durumundadır. Fakat ölümden sonra borçta vade bağlayıcı olur. Çünkü borç, ödünç (âriyet) kabilindendir. Eğer o kişi evinin bir yıl süreyle falana ödünç verilmesini vasiyet etseydi, o süreye uymak gerekli olacaktı. Bin dirhemin bir yıl
[28/101] vadeyle borç verilmesini vasiyet ettiği zaman da böyledir. Bir yıl dolduğu zaman ilgili vasiyet sona ermiş olacağından bin dirhem mirasçıya geri verilir.

4 – Bir kişi ölüp geride dört oğul bıraksa ve onlardan birine mirastaki payıyla birlikte malın üçte birini, bir kişiye de üçte birden kalan miktarın dörtte birini vasiyet etse de, diğer mirasçılar bu vasiyete onay verseler, Muhammed (rh.a.) der ki, bu terike otuzdokuz pay üzerinden paylaştırılır: En küçük miras payı sekizdir. Onu üçte bire tamamlayacak miktar beş (39/3=13, 13-8=5), üçte birden kalan miktarın dörtte biri ise iki paydır (13-5=8, 8/4=2).

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Temel miras payları dört olup her bir oğulun bir payı vardır. Kendisine vasiyet yapılan oğulun payı çıkarılır.

Geriye üç pay kalır. Sonra bu, kalanın dörtte biri vasiyet edildiği için, dörtle çarpılır, oniki olur. Sonra buna bir pay daha eklersin, onüç olur. Sonra bunu da, üçte biri tamamlayacak miktar vasiyet edildiğinden üçle çarparsın, otuzdokuz olur. Bu malın tamamı olup, üçte biri onüçtür. Payların hesaplanması: Biri alıp üçle çarparsın, üç olur. Sonra üçten bir çıkarırsın, iki kalır. Çünkü üçte birden -onüç pay- kalan miktarın dörtte biri vasiyet edildiğinden üçten bir pay çıkarırsın ve ondan miras payı olan sekiz payı geri alırsın, beş pay kalır. Bu ona yapılan vasiyetin miktarıdır. Bunu malın üçte birinden çıkarırsan sekiz pay kalır. Bunun dörtte biri -iki pay- üçte birden kalan miktarın dörtte biri vasiyet edilenindir. Geriye altı pay kaldı. O da malın üçte ikisine –yirmialtı pay- eklenir. Otuziki olur. Otuziki pay herbirine sekizer pay olmak üzere dört oğul arasında paylaştırılır.

Cebir metoduyla çözümü: Bilinmeyen malın üçte birini alıp, kendisine üçte biri tamamlayan miktar vasiyet edilen oğula verirsin. Sonra ondan miras payını şey olarak geri alır ve şeyin dörtte birini üçte birden kalanın dörtte biri vasiyet edilen kişiye verirsin, üçte birden geriye o şeyin dörtte üçü kalır. O da dört şeye eşit olur. Çünkü miras payını şey kabul etmiştik. Şeyin dörtte üçü eşitliğin öbür tarafındaki dengini götürür, geriye malın üçte ikisi -üç şeye eşit- ile bir şeyin dörtte biri kalır. Yarısı kadar eklenmek suretiyle mal tamamlanır. Sonra eşitliğin diğer tarafına da yarısı kadar –bir şey ve bir şeyin sekizde altısı- eklemede bulunulur. Paylar sekize bölünmüş olduğundan üç tam bir bölü dört sekizle çarpılır, yirmialtı olur. Yarısı –onüç- kadar eklenir, otuzdokuz olur. Böylece malın tamamının otuzdokuz pay olduğu anlaşılır.

Payların hesaplanması: Miras payını şey kabul etmiş ve herbir şeyi sekizle çarpmıştık. Miras payının sekiz, malın üçte birinin onüç olduğu ortaya çıkınca sonuç da açıkladığımız şekilde ortaya çıkmış oldu.

5 – Bir kişi geride ana-babasını, karısını ve üç kızını bırakıp, kızlardan birine payıyla birlikte malın üçte birini, bir diğerine de payıyla birlikte malın beşte birini vasiyet etse de, diğer mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, Muhammed (rh.a.) der ki: Bu terike yüzbeş pay üzerinden taksim edilir. Bunun yirmidört payı vasiyet olup, geriye seksenbir pay kalır (105-24=81). Seksenbir payın dokuzu kadının, yirmidördü ana-babanın, onaltışar payı da kızlarındır (9+24+16+16+16=81). Üçte bir vasiyet edilen kıza mirastaki payına ek olarak ondokuz pay (16+19=35), beşte bir vasiyet edilen kıza da beş pay (16+5=21) daha ver.

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Paylar düzeltilir. Sekizde bir, altıda bir ve üçte ikiye ihtiyacımız olduğundan temel paylar yirmidört olur. Üç pay avliyye olarak eklenir. Yirmiyedi olur. Kızların payı toplam onaltı pay olup, aralarında üçe bölünür. Ancak onaltı üçe bölündüğü zaman sonuç kesirli olacağından, yirmiyedi üçle çarpılır, seksenbir olur. Seksenbirden sonuç kesirsiz olarak çıkar: Dokuz pay kadının, onikişer pay ana ve babanın, onaltışar pay kızların **[28/102]**

olur. Sonra vasiyetin miktarını tespit etmek için üçe ve beşe bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyulur. Bunun için üç beşle çarpılır, onbeş olur. Sonra kendilerine vasiyet yapılan iki kızın payları –otuziki pay- seksenbirden çıkarılır, kırkdokuz kalır. Kırkdokuzu onbeşle çarp, yediyüzotuzbeş olur. Malın toplamı budur.

Payların hesaplanması: Vasiyet yapılan iki kızdan birinin mirastaki payı –onaltı pay- alınır, ondan üçte bir –beş pay- ve beşte bir –üç pay- çıkarılır, yedi kalır. Sonra onaltıyı yediyle çarp, yüzoniki olur. Bu vasiyet yapılan kızlardan herbirinin payıdır. Sonra hem toplam mal, hem de kızların payı yediye bölünebildiğinden, bunlar yediyle sadeleştirilir. Yediyüzotuzbeşin yedide biri yüzbeş, yüzonikinin yedide biri onaltıdır. O halde sadeleştirildiği zaman toplam mal yüzbeş pay, kızlardan birinin payı onaltı paydır. Toplam malın üçte biri otuzbeş paydır. Üçte bir vasiyet edilen kıza otuzbeş pay verilip, mirastaki payı olan onaltı pay çıkarılır, geriye vasiyet olarak ondokuz pay kalır. Toplam malın beşte biri ise yirmibirdir. Beşte bir vasiyet edilen kıza yirmibir pay verilip, miras payı olan onaltı pay çıkarılır, geriye vasiyet olarak beş pay kalır. İki kıza yapılan vasiyetlerin toplamı –yirmidört pay- ortaya çıkınca, bu miktar toplam maldan çıkarılır. Geriye seksenbir pay kalır. Bu seksenbir pay mirasçılar arasında paylaştırılır: Dokuz pay kadının, yirmidört pay ana ve babanın, kişi başına onaltı pay olmak üzere toplam kırksekiz pay da kızların olur.

Cebir metoduyla çözümü: Bilinmeyen bir mal alır, bunun üçte birini kızlardan birine, beşte birini de diğerine verirsin. Mal üçe ve beşe bölünmüş ve bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak payların onbeş olduğu ortaya çıkmış oldu. Bunun beş payı üçte bir vasiyet edilen kızın, üç payı da beşte bir vasiyet edilen kızındır. Sonra bu kızlardan herbirinin miras payını şey olarak geri alır ve elinde kalan paylara katarsın. Elinde yüzaltmış cüzün onbeş cüzünden yedi cüz toplanır. Halbuki senin beş şey ve bir şeyin sekizde birinin yarısına ihtiyacın vardır. Çünkü kızların paylarını birer şey kabul ettik, toplam üç şeyleri oldu. Bunlar toplam onaltı pay olup, geriye ana-baba ve kadına verilecek onbir pay kaldı. Onaltı pay üç şey olursa, onbir pay iki şey ve bir payın üçte biri, yani bir şeyin sekizde birinin yarısı olur. Bunu anladıysan derim ki: İki şey birbirini götürür. Geriye üç şey ve bir şeyin sekizde birinin yarısına eşit olan malın onbeş cüz'ünden yedi cüz kalır. Mal eksik olduğundan ona bir misli ve yedide biri –sekiz cüz- kadar eklersin, mal tamam olur. Sonra eşitliğin diğer tarafına da o kadar eklersin. Üç şey ve bir şeyin sekizde birinin yarısı kalansız olarak yediye bölünemez. Bundan dolayı üç şey ve bir şeyin sekizde birinin yarısı sekizde birin yarısının paydası –onaltı- ile çarpılır, kırkdokuz
[28/103] olur. Buna bir misli eklenir, doksansekiz olur. Yedide biri kadar –yedi- daha eklenir, yüzbeş olur. Böylece toplam malın yüzbeş pay olduğu açığa çıkar.

Payının hesaplanması: Miras payını şey kabul etmiş ve herbir şeyi onaltı çarpmıştık. Bundan miras payının onaltı olduğu anlaşılır. Sonra işleme açıkladığımız şekilde devam edilir.

6 – Bir kişi, geride üç oğlunu ve karısını bırakıp, oğullarından birine mirastaki payıyla birlikte malın üçte birinin dörtte üçünü, yabancı birine de üçte birin dörtte birini vasiyet etse, Muhammed (rh.a.) der ki: Bu terike ikiyüzseksensekiz pay üzerinden taksim edilir. Bunun yirmidört payı yabancının olur. Geri kalanlar mirasçılar arasında paylaştırılır (288-24=264). Bu sorunda oğula herhangi bir vasiyet yapılmamıştır. Çünkü onun miras olarak alacağı miktar zaten üçte birin dörtte üçünden fazladır. Bu sonucu ancak sorunun sağlamasını yaptığın zaman kavrayabilirsin. Şöyle dersin: Sekiz paydan biri kadının olup, geri kalan yedi pay üç oğul arasında üçe bölünür. Sonuç kesirsiz çıkmayacağından sekiz üçle çarpılır, yirmidört pay olur. Bunun üçü kadının olur, oğullar ise yedişer pay alırlar. Böylece anladık ki, o adam oğluna bir şey vasiyet etmemiş, aksine hakkından daha azını kabul etmesini istemiştir. Bundan dolayı onun oğluna yaptığı vasiyete itibar edilmez. Sadece yabancıya yaptığı üçte birin dörtte üçü hakkındaki vasiyet geçerli olur. Çözüm yolu payların üçe ve dörde bölünebilen bir sayıyla çarpılmasıdır. Bunun en azı onikidir. Yirmidördü onikiyle çarptığın zaman ikiyüzseksensekiz olur. Bunun üçte biri doksanaltıdır. Adam yabancıya sadece malının üçte birinin dörtte birini vasiyet etmiştir. Doksanaltının dörtte biri ise yirmidörttür. Kendisine vasiyet yapılan yabancı bu miktarı alır. İkiyüzseksensekizden yirmidört çıkartılınca geriye ikiyüzaltmışdört kalır. Bunun sekizde biri –otuzüç pay- kadının olur. Geriye ikiyüzotuzbir pay kalır. İkiyüzotuzbir pay ise herbirine yetmişyedişer pay olmak üzere üç oğul arasında paylaştırılır. Böylece işlem doğru sonuca ulaşmış olur.

7 – Bir kişi, geride karısını, üç kız kardeşini ve dedesini bırakıp, kız kardeşlerinden birine mirastaki payıyla birlikte malının üçte birini, bir diğerine vasiyetin altıda beşini vasiyet etse, diğer mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, Muhammed (rh.a.) der ki: Bu terike ikiyüzaltmışbir pay üzerinden taksim edilir. Bunun yüzyirmibir payı vasiyettir. Kız kardeşlerden birinin vasiyeti altmışaltı pay, diğerinin vasiyeti ise bunun altıda beşi, ellibeş paydır (66+55=121). Vasiyetler verildikten sonra geriye yüzkırk pay kalır (261-121=140) ki o da mirasçılar arasında taksim edilir: Bunun dörtte biri (140/4=35) kadının olur. Kalan (140-35=105) kız kardeşler ile Zeyd (r.a.)'in görüşüne göre dede arasında (ikili birli) taksim edilir: Dedenin kırkiki, kız kardeşlerin yirmibirer payı olur (42+21+21+21=105).

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Temel paylar dörtle düzeltilir. Malın dörtte biri kadının olur, kalan kız kardeşler ile dede arasında paylaşma yoluyla paylaştırılır. Çünkü bu, dede için altıda birden de kalanın üçte birinden de daha iyidir. Zeyd'in temel aldığı kurala göre, dede için paylaşma (mukâseme) yoluyla taksim, altıda bir ve kalanın üçte birine bakılır. Hangisi onun için daha iyi ise o verilir. Burada ise paylaşma yoluyla taksim daha iyidir. Sonra üç beşe bölünemeyeceğinden, dört beşle çarpılır, yirmi olur. Bundan beş pay kadının, altı pay dedenin, üçer pay da kız kardeşlerindir.

[28/104] Sonra vasiyetin miktarını belirlemek için üçte biri ve üçte birinin altıda beşi olan bir sayıya ihtiyaç duyulur. Bu özelliğe sahip en küçük sayı ise onsekizdir. Üç altıyla çarpılarak bu sayı elde edilir. Sonra temel paylardan kız kardeşlerden birinin tam payı –üç pay-, bir diğerinin payının altıda beşi –ikibuçuk pay- çıkarılır, ondörtbuçuk pay kalır. O da onsekizle çarpılır, ikiyüzaltmışbir pay olur.

Payların hesaplanması: Kız kardeşlerden birinin payını –üç pay- alır, onsekizle -üçte birini ve üçte birinin altıda beşini –onbir pay- çıkarıp yedi kaldıktan sonra- çarparız. Üçü yediyle çarparız, yirmibir olur. Bu tam paydır. Malın üçte biri seksenyedidir. Üçte bir vasiyet edilen kız kardeşe seksenyedi pay verir, sonra onun miras olarak aldığı payı –yirmibir pay- geri alırsın, altmışaltı pay kalır. Ona yapılan vasiyet ortaya çıkınca, diğer kız kardeşe yapılan vasiyetin miktarı da belli olmuş olur ki bunun altıda beşi, yani ellibeş paydır. İki kız kardeşe yapılan vasiyetin toplam miktarı yüzyirmibir pay olur. Yüzyirmibiri ikiyüzaltmışbirden çıkardığın zaman yüzkırk pay kalır. Bunun dörtte biri –otuzbeş pay- kadının olup geriye yüzbeş pay kalır. O da dede ve kız kardeşler arasında paylaşma yoluyla taksim edilir: Dedenin kırkiki, kız kardeşlerin yirmibirer payı –paylarının iki katı- olur. Böylece işlemin doğru sonucu çıkar.

Cebir metoduyla çözümü: Bilinmeyen bir mal alır, üçte birini kız kardeşlerden birine, üçte birin altıda beşini de diğerine veririz. Bunun kaçınılmaz bir sonucu olarak malın onsekiz pay olduğu ortaya çıkar. Kız kardeşlerden birine altı, diğerine beş pay verdik. Sonra onların birinden bir şey, diğerinden bir şeyin altıda beşini geri aldık. Böylece yanımızda malın onsekiz cüz'ünden yedi cüz ile bir şey ve bir şeyin altıda beşi olur. Halbuki bizim altı şey ve bir şeyin üçte ikisine ihtiyacımız vardır. Çünkü açıkladığımız gibi kız kardeşin payını –yirmi paydan üç pay- bir şey kabul etmiş ve ihtiyacımızın altı şey ve bir şeyin üçte ikisi olduğunu anlamıştık. Bir şey ve bir şeyin altıda beşi eşitliğin diğer tarafındaki şeylerden düşülür, dört şey ve bir şeyin altıda beşi kalır. Ondan sonra malın onsekiz cüz'ünden yedi cüz olur. Mal eksiktir. Tamamlamak için bir misli ve yedide dördü kadar eklersin. Mala bunları eklediğin zaman eşitliğin diğer tarafına da –dört şey ve bir şeyin altıda beşi- bir misli ve yedide dördü kadar ekle. Ancak çıkan sayı kesirsiz olamayacağından, üçü yediyle çarp, yirmibir olur. Böyle yaptık çünkü dört tam beş bölü altıya bir mislini eklemiştik. Dolayısıyla kesir üçten olur. Sonra dört tam beş bölü altıyı yirmibirle çarparsın, yüzbirbuçuk pay olur. Buna bir misli eklenir, ikiyüzüç pay olur. Onun (yüzbirbuçuğun) yedide dördü kadar daha eklenir. Yüzbirbuçuğun yedide biri ondörtbuçuk, yedide dördü ellisekiz pay olur. Bunu ikiyüzüçe eklersen, ikiyüzaltmışbir olur. Böylece malın tamamının ikiyüzaltmışbir pay olduğu ortaya çıkar.

Payların hesaplanması: Payı bir şey kabul etmiş ve herbir şeyi yirmibirle çarpmıştık. Böylece bir payın yirmibir pay olduğu ortaya çıkmıştı. Bundan sonra işleme açıkladığımız şekilde devam edilir. [28/105]

Bu konuda Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşü ise –bu aynı zaman da Ebû Bekir (r.a.)'in de görüşüdür- şudur: Kız kardeşler de, tıpkı yabancılar gibi, dede ile birlikte mirasçı olamazlar. Bundan dolayı onlara vasiyet yapılması câizdir. Bu sorunda vasiyet eden kişi, eğer üçte bir vasiyet ettiği kız kardeşi mirasçı ise, sanki ona mirastaki payı ile birlikte üçte birin tamamını vasiyet etmiş, eğer mirasçı değil ise, malın üçte birini vasiyet etmiş gibidir. Diğer kız kardeşe de üçte birin altıda beşini vasiyet etmiş gibidir. Bundan dolayı kesirsiz olarak üçe ve altıya bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyduk. Böyle olan en küçük sayı onsekizdir. Onsekizi temel paylarla –dört- çarp,yetmişiki olur. Bunun üçte biri yirmidört, üçte birin altıda beşi yirmidir. O halde kız kardeşlerden birinin vasiyeti yirmidört, diğerinin vasiyeti yirmi pay oldu. İkisinin toplamı kırkdört paydır. Geriye yirmiseliz pay kaldı. Onun dörtte biri –yedi pay- kadının, kalanı ise –yirmibir pay- dedenindir.

Diğer mirasçılar vasiyete onay verdikleri takdirde çözüm böyledir. Ancak diğer mirasçılar (üçte biri aşan) vasiyete onay vermezlerse, malın üçte biri vasiyet paylarına bölünür. Kız kardeşlerden birinin vasiyeti üçte bir –onsekizde altı pay-, diğerinin vasiyeti üçte birin altıda beşi –beş pay- idi. İkisinin toplamı onbir pay eder. Malın üçte ikisi bunun iki katı olup, yirmi iki paydır. Malın tamamı ise, otuzüç paydır. Malın üçte biri vasiyet sahiplerinin olup, hakları oranında onu bölüşürler. Geriye yirmi iki pay kalır. Bunun dörtte biri –beş buçuk pay- kadının, kalanı da dedenindir.

8 – Bir kişi, geride bir oğul ve beş kız bırakıp, oğluna mirastaki payıyla birlikte malın üçte birinin altıda beşini, kızlardan birine de toplam malın beşte birini vasiyet etse, diğer mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, bu terike üçyüzaltmış pay üzerinden taksim edilir. Bundan otuzbir pay vasiyet olup, altı payı oğulun, yirmibeş payı da kızındır (6+25=31). Geri kalan paylar (360-31=329) ise miras olup, aralarında taksim edilir.

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Temel paylar yediden düzeltilir: Oğulun iki payı, kızların da birer payı olur. Sonra vasiyetin miktarını belirlemek için beşe, altıya ve üçe bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyulur. Bunun için paydalar birbirleriyle çarpılır: Beş altıyla çarpılır, otuz olur. Otuz üçle çarpılır, doksan olur. Sonra temel paylardan kendilerine vasiyet yapılanların payları –üç pay- çıkarılır, dört kalır. Dört doksanla çarpılır, üç yüz altmış olur. Malın tamamı bu kadardır. Payların hesaplanması: Oğulun payını –iki pay- alır, doksanla -beşte birini ve üçte birinin altıda beşini çıkardıktan sonra- çarparsın. Doksanın üçte birinin altıda beşi yirmi beş, beşte biri ise onsekizdir. Toplam kırküç eder. Doksandan kırk üçü çıkarırsan, kırkyedi kalır. Oğulun miras payını –iki pay- kırkyediyle çarparsan,

[28/106] doksandört olur. Oğulun payı ortaya çıkınca kızın payı da belli olmuş olur. Çünkü kızın payı onunkinin yarısı olup, kırk yedi paydır. Sonra malın üçte biri yüz yirmi pay olup, üçte birin altıda beşi yüz paydır. Oğulun miras payı ise doksandört paydır. Böylece oğula yapılan vasiyetin üçte birin altıda beşini tamamlayan miktar olan altı pay olduğu ortaya çıkar. Üçyüzaltmışın beşte biri yetmişikidir. Bunun kırküç payı kızın miras payıdır. Böylece kıza yapılan vasiyetin de yirmibeş pay olduğu ortaya çıkar. Bunlara yapılan vasiyeti –otuzbir pay- malın tamamından – üçyüzaltmış pay- çıkarırsan üçyüzyirmidokuz pay kalır ki o da oğul ile kızlar arasında ikili birli taksim edilir. Sonuçta oğulun doksandört payı -kendi payı kadar-, kızların da kırkyedişer payı –kızın payı kadar- olur. Böylece işlem doğru sonuca ulaşmış olur.

Önceki sorunları iyice inceleyip kıyas ettiğin takdirde bu sorunu da cebir metoduna göre kolaylıkla çözersin. O halde bunu da cebir metoduyla çözmeye uğraşmak lafı boş yere uzatmaktan başka bir şey değildir.

9 – Bir kişi geride iki karısını, ana babasını ve üç kızını bırakıp, iki karısından birine mirastaki payıyla birlikte malın beşte birini, diğerine mirastaki payıyla birlikte malın altıda birini ve bir kişiye de üçte birden kalanın dörtte birini vasiyet etse, diğer mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, Muhammed (rh.a.) der ki: Bu terike beşyüzkırk pay üzerinden taksim edilir. Bunun yüzaltmışiki payı vasiyet olup, kendilerine vasiyet yapılan iki kadın arasında paylaştırılır: Kendisine beşte bir vasiyet edilen kadın seksenyedi pay vasiyet olarak, yirmibir pay da miras olarak alır. Bunların toplamı malın beşte biri olup yüzsekiz paydır (87+21=108). Kendisine altıda bir vasiyet edilen kadın altmışdokuz pay vasiyet olarak, yirmibir pay miras olarak alır. Bunların toplamı malın altıda biri olup doksan paydır (69+21=90). Kendisine malın üçte birinden (540/3=180) kalan miktarın (180-156=24) dörtte biri vasiyet edilen kişinin ise altı payı olur (24/4=6).

Bu sorunun *Kitabu'l-Asl*'ın metoduna göre çözümü: Temel paylar altı olup, altıda ikisi ana babanın, üçte ikisi kızların ve dörtte üçü de kadınlarındır. Payda yeterli olmadığından dörtte üçle avl yapılır, taksim otuzaltıdan olur. Vasiyetin miktarını bilmek istersen, beş, altı ve üçe kalansız olarak bölünebilen bir sayıya ihtiyacın olur. Bunun için beşi altıyla çarparsın, otuz olur. Otuzu üçle çarparsın, doksan olur. Sonra iki kadının payını –temel payların dörtte üçü- çıkarırsın, altı kalır. Altıyı doksanla çarparsın, beşyüzkırk pay olur. Bunun beşte biri yüzsekiz pay, altıda biri doksan paydır. İki kadının paylarının hesaplanması: Kadınların payları – dörtte üç- alır, doksanla -beşte bir ve altıda birini çıkardıktan sonra- çarparsın. Doksanın beşte biri onsekiz, altıda biri onbeştir. Bunları doksandan çıkarırsan elliyedi kalır. Dörtte üçü elliyediyle çarparsan kırkiki pay ve bir payın dörtte üçü olur. Bundan başlangıçta aldığın bir payın dörtte üçünü çıkar, kırkiki pay kalır. Kadınlardan herbirine yirmibir pay düşer. Kadınlardan birine yüzsekiz pay verip,

mirastaki payı olan yirmibir payı geri aldığımız zaman seksenyedi pay kalır. Bu ona yapılan vasiyetin miktarıdır. Diğer kadına da doksan pay verip yirmibir pay geri aldık. Altmışdokuz pay kaldı. Bu da ona yapılan vasiyetin miktarıdır. Altmışdokuzu seksenyediyle toplarsan, yüzellialtı olur. Böylece malın üçte birinden –yüzseksen pay- geriye yirmidört pay kalmış olur. Bunun dörtte biri –altı pay-, kendisine üçte birden kalan miktarın dörtte biri vasiyet edilen kişinin olur. Geri kalanı –onsekiz pay- ise malın üçte ikisine –üçyüzaltmış pay- katılır, toplam üçyüzyetmişsekiz pay olur ve mirasçılar arasında taksim edilir: Herbirine yirmibir pay olmak üzere toplam kırkiki pay iki kadının; herbirine ellialtı pay olmak üzere toplam yüzoniki pay ana babanın; herbirine yetmişdört pay ve bir payın üçte ikisi olmak üzere toplam ikiyüzyirmidört pay da kızların olur. Böylece işlem doğru sonuca ulaşır. [28/107]

10 – Bir kişi, geride beş kızını ve ana babasını bırakıp, kızlarından birine mirastaki payıyla birlikte malın üçte birini, başka birine de önceki kızına yaptığı vasiyetin dörtte üçünü vasiyet etse, babası bir oğlu daha bulunduğuna dair ikrarda bulunsa, fakat kızlar kabul etmeseler ve bütün mirasçılar vasiyete onay verseler, terike sekizyüzyirmisekiz pay üzerinden taksim edilir. Bunun üçyüzyetmişsekiz payı vasiyettir. İkiyüzonaltı payı vasiyet, altmış payı da miras olmak üzere malın üçte biri (828⅓=276) kendisine üçte bir vasiyet yapılan kızındır (216+60=276). Diğer vasiyet yapılan kişinin ise yüzaltmışiki payı olup, birinci vasiyetin dörtte üçü kadardır (216¼=54, 54x3=162). Oğul babanın payına –yetmişbeş pay- ortak olur ve ondan önce kırk pay alır.

Biz Hanefîler deriz ki: Mirasçılardan birinin bir başka mirasçı daha bulunduğuna dair ikrarda bulunması kendisi hakkında geçerli olur. Lehinde ikrarda bulunulan kişi ikrarda bulunanın payına ortak olur. Çünkü bir mirasçı daha bulunduğuna dair ikrarda bulunan kişi bir hakkı ikrar etmiş kabul edilir. Sonra bu ikrar hesaba katılmadan sorun çözülür. Deriz ki: Bu terikede temel paylar altı olup, altıda ikisi ana babanın, dört pay kızlarındır. Babanın ikrarına itibar edildiği takdirde ise altıda iki ana babanın olur. Geri kalan ise bir erkeğe iki kız payı olmak üzere çocuklar arasında yediye bölünür. Bundan dolayı altıyı yediyle çarparız, kırkiki pay olur. Bunun yedi payı –altıda biri- babanındır. Annenin de onunki kadar payı olur. Geriye yirmisekiz pay kalır. O da oğul ile kızlar arasında taksim edilir: Oğulun sekiz, kızların da dörder payı olur. Böylece babanın iddiasına göre oğulun payının sekiz pay, babanın payının da yedi pay olduğu ortaya çıktı. O halde hem baba hem de oğul, babanın payı olan altıda birdeki haklarını tam olarak alırlar. Dolayısıyla altıda bir onbeş pay olur. Altıda bir onbeş pay olunca malın tamamı doksan pay olur. Miras paylarının düzeltilme yolu budur.

Vasiyetin miktarını bilmek istersen üçe ve dörde bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyarsın. Bu sayı onikidir. Sonra miras paylarından kızlardan birinin tam payı ile diğerinin payının dörtte üçünü –kendilerine yapılan vasiyet miktarına göre-

çıkarırsın. Kızlardan birinin payı oniki pay, onun dörtte üçü ise dokuz paydır. Toplam yirmibir pay olur. Yirmibiri doksandan çıkarırsan geriye altmışdokuz pay kalır. Altmışdokuzu onikiyle çarparsan sekizyüzyirmisekiz pay olur. Bu malın tamamıdır. Bunun üçte biri ikiyüzyetmişaltıdır. Kızlardan biri bunları alır. Sonra miras payı ondan geri alınır.

Bunun hesaplanması şöyledir: Kızın mirastaki payı olan oniki payı alır. Onikiyle –üçte birini ve üçte birinin dörtte üçünü çıkardıktan sonra- çarparsın. Onikinin üçte biri dört, üçte birinin dörtte üçü ise üç olup, toplam yedi eder. Onikiden yedi çıkarırsan beş kalır. Onikiyi beşle çarparsan altmış olur ki bu kızın miras payıdır. [28/108] Altmışı ikiyüzyetmişaltıdan çıkardığın zaman ikiyüzonaltı kalır ki bu da kıza yapılan vasiyetin miktarıdır. Diğer kıza yapılan vasiyet ise bunun dörtte üçü olup, yüzaltmışiki paydır. Bunu ikiyüzonaltıya eklersen, üçyüzyetmişsekiz pay olur. Üçyüzyetmişsekizi toplam maldan çıkarırsan, geriye dörtyüzelli pay kalır. O da mirasçılar arasında taksim edilir: Altıda ikisi –herbirine yetmişbeş pay olmak üzere toplam yüzelli pay- ana babanın, herbirine altmış pay olmak üzere toplam üçyüz pay da beş kızın olur. Sonra babanın payı kendisiyle lehinde ikrarda bulunduğu kişi arasında onbeşe bölünür. Herbir parçası beş pay çıkar. Bunun sekiz parçası –kırk pay- oğulun, yedi parçası da –otuzbeş pay- babanın olur. Böylece doğru sonuca ulaşılır.

11 – Bir kişi, geride iki oğlu ile on dirhem nakit (ayn) ve on dirhem de oğullarından birinden alacak (deyn) bıraksa da, bir dirhem dışında malının beşte birini vasiyet etse, nakit olan on dirhemden iki dirhemi –malın beşte biri- çıkarırsın, sonra ondan istisna edilen bir dirhemi geri alıp, iki oğula verirsin. Böylece ellerindeki nakit para dokuz dirhem olur. Bunun yarısı borcu olmayan oğulundur. Diğer yarısı da borcu olan oğlundur. Ancak hakkından fazla borcu olduğu için ona verilmez. Borcu olmayan oğul ile kendisine vasiyet yapılan kişi arasındanda ikili birli taksim edilir. Çünkü kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı borçlu olan oğulun borcunun beşte birindedir. Borcu olmayan oğulun hakkı da o borcun beşte birindedir. Bundan dolayı borçtan nakit durumuna gelen kısım aralarında ikili birli taksim edilir: Üçte biri –birbuçuk dirhem- kendisine vasiyet yapılan kişinin, üçte ikisi de –üç dirhem- borcu olmayan oğulundur. Bu oğula bir defasında dörtbuçuk dirhem, diğerinde üç dirhem değmiş olup, toplam yedibuçuk dirhemi olmuştur. Bu kadar bir miktar da borçlu oğul için nakit durumuna gelmiş sayılır. Böylece nakit durumundaki mal toplam onyedibuçuk dirhem olmuş olur. Bunun beşte biri üçbuçuk dirhem olup, bu vasiyeti iki defada yerine getirdik. İstisnadan dolayı bir dirhem geri aldık. İkibuçuk dirhem kaldı. İki oğul arasında taksim edilen miktar ise onbeş dirhem olup, herbirine yedibuçuk dirhem düşmüştür.

12 – Yukarıdaki sorunda vasiyet eden kişi, iki dirhem dışında malının beşte birini vasiyet etse, çözüm yolu kendisine vasiyet yapılan kişiye on dirhemin beşte

birinin –iki dirhem- verilmesidir. Sonra istisnadan dolayı bu iki dirhemi geri al. Elinde iki oğul arasında yarı yarıya paylaştırılacak on dirhem olur. Borcu olmayan oğul beş dirhem alır. Borçlu oğulun payına düşen beş dirhem ise kendisine vasiyet yapılan kişi ile borcu olmayan oğul arasında yukarıda açıkladığımız şekilde ikili birli taksim edilir. Kendisine vasiyet yapılan kişiye bir dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi, oğula da iki defada toplam sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri verilir. Böylece alacaktan sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birinin nakit durumuna geldiği ve toplam malın onsekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri olduğu ortaya çıkar. Bunun beşte biri üç dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olup, iki defada bu miktar vasiyeti yerine getirdik. İstisna nedeniyle iki dirhem geri aldık. Vasiyet yapılan kişiye bir dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi kaldı.

13 – Yukarıdaki sorunda vasiyet eden, bir dirhemi dışında malının beşte birini birisine, o bir dirhemi de bir başka kişiye vasiyet etse, nakit olan on dirhemin üçte birini (üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri) alır. Bir dirhem vasiyet edilen kişiye bir dirhem verirsin, bir dirhem hariç malın beşte biri vasiyet edilen kişinin elinde iki dirhem ve bir dirhemin üçte biri kalır. Çünkü istisna edilen miktar kendisine vasiyet edilen kişinin malın üçte birindeki hakkı önceliklidir. Çünkü beşte bir vasiyet edilen kişi terikede mirasçının ortağıdır. Üçte birden belirli bir miktar vasiyet edilen kişinin hakkı ise mirasçının hakkından önce gelir. Bundan dolayı kendisine bir dirhem vasiyet edilen kişiye malın üçte birinden bir dirhem verilir. Diğer vasiyet yapılan kişiye üçte birden iki dirhem ve bir dirhemin üçte biri kalır. Borcu olmayan oğula ise, altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi verilir. Borcun kalan kısmı ödeninceye kadar taksim böyledir. Borç ödendiği zaman ise, kendi bölümünde geçen esaslara göre, onun nasıl taksim edileceği açıktır. [28/109]

14 – Bir kişi geride üç oğul bırakıp, onlardan birinin payı kadar bir kişiye, malının üçte birini de bir başka kişiye vasiyet etse, mirasçılar da bu vasiyetlere onay verseler, terike altı pay üzerinden taksim edilir: İki pay üçte bir vasiyet edilen kişinin, bir pay oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişinin, birer pay da oğulların olur. Çünkü kendisine oğullardan birinin payı kadar vasiyet yapılan kişi, bu vasiyete mirasçılar tarafından onay verildiği takdirde, bir başka oğul gibi olup, vasiyet eden sanki geride dört oğul bırakmış ve malının üçte birini vasiyet etmiş gibi kabul edilir. Bundan dolayı terike altı pay olup, iki payı üçte bir vasiyet edilen kişinin, birer pay da oğullarındır. Kendisine oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişi ise malın üçte ikisi olan dört paydan bir pay alır.

Eğer mirasçılar vasiyete onay vermezlerse, terike dokuz pay üzerinden taksim edilir. Bunun üçte biri (üç pay), kendisine üçte bir vasiyet yapılan kişi ile oğullardan birinin payı kadar vasiyet yapılan kişi arasında, vasiyete onay verildiği takdirdeki durumlarına göre taksim edilir: İki pay üçte bir vasiyet edilen kişinin, bir pay da oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişinin olur. Çünkü vasiyete onay

verilseydi, üçte bir vasiyet edilenin hakkı, pay kadar vasiyet edilenin hakkının iki katı olacaktı. Vasiyete onay verilmediği zaman da öyle olur: Üçte bir aralarında haklarına göre taksim edilir. Bu Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü olup, onun esas kabul ettiği şu kurala dayanır: Varisler hakkında gerçekleşen vasiyet, hak sahibi olmadığı durumda geçersizdir. Üçte bir zarar durumunda geçersiz olmaz.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan iki kişi arasında beşe bölünür: Üç pay üçte bir vasiyet edilen kişinin, iki pay oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişinin olur. Çünkü üçte ikisi üçe bölünebilen bir sayıya ihtiyacımız olduğundan, temel paylar dokuz olup, üçte bir vasiyet edilen kişinin üç payı, oğullardan herbirinin ise üçte ikinin üçte biri –iki pay- kadar payı vardır. Vasiyete onay verilmediği takdirde oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişi malın üçte ikilik kısmından bir şey alamaz. Fakat vasiyet eden kişi, mirasçılarından birinin payını ona yaptığı vasiyete ölçü yapmıştır. Oğullardan birinin payı ise iki paydır. Bundan anlıyoruz ki, vasiyet eden kişi ona bir pay kadar, yani iki pay, vasiyet etmiştir. Üçte bir vasiyet ettiği kişinin ise üç payı vardır. Dolayısıyla malın üçte biri aralarında haklarına göre taksim edilir. Böylece vasiyet edilen miktar toplam beş pay olur: Üç pay üçte bir vasiyet edilen kişinin, iki pay oğullardan birinin payı kadar vasiyet edilen kişinindir.

15 – Muhammed (rh.a.)'in andığı bir sorun: Annenin bıraktığı mirasa atadığı vasi, erkek kardeş, amca, amcaoğlu, küçük olsun büyük olsun miras bırakabilenler ve ortalıkta bulunmayan mirasçıların atadıkları vasiler, kayıp olan büyük çocuk için babanın atadığı vasi gibidirler. Baba ve babanın vasisi bulunmadığı takdirde bunlar babanın babası olan dedenin atadığı vasi gibidirler. O halde babanın atadığı vasinin kayıp olan büyük çocuk üzerinde geçerli olan kullanımları, yukarıda anılanların atadıkları vasiler için de geçerli, geçersiz olan kullanımları ise onlar için de geçersizdir.

[28/110] Bu sözün anlamı şudur: Andığımız kişilerin atadıkları vasilerin koruma ve zarar gelebilecek şeyleri engelleme –çünkü bu da bir çeşit korumadır- hakları vardır. Alacağı (deyn) korumak nakdi (ayn) korumaktan daha kolaydır. Nitekim baba gaib olan büyük çocuğu için vasi atadığı zaman böyledir. Bu iki açıdan korumadır:

Birincisi: Koruma ölünün hakkıdır. Çünkü terikesinden ödemek zorunda kalacağı bir borcu çıkabilir. Vasi onun hakkı olan bir şeyde onun yerine geçer.

İkincisi: Annenin atadığı vasi anne gibidir. Annenin, küçük çocuğunun canını koruma yetkisi olduğu gibi, malını koruma yetkisi vardır. Annenin atadığı vasi de bu yetkilere sahiptir.

Babanın atadığı vasi, ortalıkta olmayan büyük çocuk adına mirastan bir köle veya herhangi bir şey satsa, onun yaptığı satış akar olmayan şeylerde geçerli, akarda geçersizdir. Annenin atadığı vasi de küçük çocuk hakkında böyledir.

Babanın atadığı vasi, kayıp olan büyük çocuk adına ticaret yapamaz. Çünkü ticaret korumayı aşan bir kullanımdır. Vasinin ise kayıp olan büyük çocuk üzerinde koruma dışında bir yetkisi yoktur. Annenin vasisi de küçük çocuk hakkında böyledir.

Ortalıkta olmayan büyük çocuğun babasının dışındaki kişilerden miras yoluyla aldığı şeylerde babasının vasisinin hiçbir yetkisi yoktur. Çünkü babadan miras olarak alınan şeyi koruma hakkının sabit olması babanın hakkından dolayıdır. Bu neden büyük çocuğun babanın dışındaki kişilerden miras olarak aldığı şeylerde yoktur. Annenin atadığı vasi de böyledir.

Babanın küçük çocuğu için vasi atadığı kişinin alım satımla ilgili her türlü kullanımı geçerlidir. Çünkü o babanın yerine geçmiştir. Babanın ise küçük çocuğunun malı üzerinde mutlak yetkisi vardır. Bu yetki ölümünden sonra onun yerine geçen vasi için de sabit olur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

AYN VE DEYNİN VASİYET EDİLMESİ

Büyük, zâhid imam Şemsü'l-Eimme es-Serahsî (ö.483/1090) (Allah ondan ve ana-babasından râzı olsun) dedi ki:

Bil ki, bu kitabın (bölümün) bütün problemleri ve düzeni Muhammed b. Hasan (ö.189/805) (rh.a.)'ın eseridir. Ancak hükümlerin çıkarılması (tahric) ve bölümlere ayırmayan, detaylandırmayan (terfîin) aslı Hasan b. Ziyâd (ö.204/819)'a aittir. Hasan b. Ziyâd, Ebû Hanife (ö.150/767) (rh.a.)'nin diğer öğrencilerinde bulunmayan bir hesap bilgisine sahipti. Fakat aksi tabiatlı biri idi. Yaşı küçük olduğundan Muhammed (rh.a.)'le birlikte iken yazmaz, yalnız kalınca yazardı. Daha sonra Muhammed (rh.a.) onun yazdıklarını gizlice ele geçirdi. Uygun gördüğü bazı problemleri *el-Câmi'* adlı eserinin bazı bâblarında nakletti. Hesapla ilgili fıkıh bölümlerinin, özellikle de bu bölümün çoğu bu cümledendir. Bu bölümde başka yerlerde bulunmayan fıkıh ve hesap incelikleri vardır.

Muhammed (rh.a.), kitaba "kişinin malının üçte birini vasiyet etmesi" konusuyla başladı. Çünkü vasiyetin dinen geçerli olduğu alan malın üçte birlik (1/3) kısmıdır. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

إِنَّ اللهَ تَصَدَّقَ عَلَيْكُمْ بِثُلُثِ أَمْوَالِكُمْ

"Allah, size malınızın üçte biriyle iyilik etmiş tasaddukta bulunmuştur."[21]

Tahâvî (ö.321/933), *Müşkilü'l-âsâr* adlı eserinde, bazılarının Resûlullah (s.a.v.)'ın böyle bir söz söylemiş olabileceğini kabul etmediklerini, çünkü "tasadduk" lafzının takarrub (yaklaşma) anlamını ifade ettiğini, dolayısıyla "Allahu Teâlâ'nın kullarına [28/111]

[21] Ibn Mâce, Vasâyâ, 5.

yaklaştığı"nın söylenmesinin doğru olmadığını ifade ettiklerini anmıştır. Tahâvî der ki: "Halbuki durum onların zannettiği gibi değildir. Peygamber (s.a.v.)'in muradı şudur: Allahu Teâlâ mallarınızın üçte birini, ihtiyaç duyacağınız zaman kullanmak üzere, kazanmanız için ayırmıştır. İşte bu anlamı ifade etmek için "tasadduk" sözüyle istiâre yapılmıştır. Bu Allahu Teâlâ'nın şu buyruğu gibidir:

﴿ مَنْ ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا ﴾

"Allah'a güzel bir şekilde borç verecek kimdir?" (el-Bakara 2/245). Borç isteme ihtiyaçtan dolayı olur. Halbuki "Allahu Teâlâ kullarına muhtaç oluyor da onlardan borç istiyor" denilmesi câiz değildir. Ancak buradaki "karz (borç)" sözü de mecaz ve istiâre yoluyla kullanılmıştır. Kaldı ki "Allahu Teâlâ kullarına yaklaşır" denilmesi de uzak bir anlam değildir. Peygamber (s.a.v.), Rabb'inden naklederek, şöyle buyurmuştur:

لَا أَزَالُ أَتَقَرَّبُ إِلَى عَبْدِي وَهُوَ يَتَبَاعَدُ عَنِّي

"Kulum Benden uzaklaştığı halde Ben ona yaklaşmaya devam ederim." Yine buyurur ki:

مَنْ تَقَرَّبَ إِلَيَّ شِبْرًا تَقَرَّبْت إِلَيْهِ ذِرَاعًا

"Kim Bana bir karış yaklaşırsa Ben ona bir kulaç yaklaşırım."[22]

Bu kısa girişten sonra deriz ki:

Kendisine üçte bir vasiyet edilen kişi terikede mirasçının ortağıdır. Bundan dolayı terike arttıkça onun da hakkı artar. Terike azaldıkça azalır.

Vasiyetin kendisine vasiyet yapılan kişiye (musa lehe) verilmesi, mirasın mirasçıya tesliminden öne alınmaz. Bunun iki nedeni vardır.

Biri: Kendisine vasiyet edilenin vasiyete hak kazanması, mirasçının mirasa hak kazanmasına benzer şekilde sabit olmuştur. Bu, irade beyanı (îcab) hakkına sahip olan (mûsî=vasiyet eden, vasi atayan) tarafından anılan şâyi (ortak-yaygın) paydır.

Mirasçılar (Vârisler) için miras, payların, altıda bir (1/6), dörtte bir (1/4) ve üçte birin (1/3) anılması suretiyle Allahu Teâlâ'nın Kitabında yer almıştır. Üçte bir, dörtte bir ve altıda biri vasiyet etmek de onun gibi olur.

İkincisi: Başlangıçta vasiyet edenin hem akraba hem de akraba olmayanlar için vasiyette bulunma hakkı vardı. Daha sonra Allahu Teâlâ miras âyetlerinde akrabanın paylarını açıkladı. Dolayısıyla vasiyet konusunda akraba olmayanlar için vasiyette bulunmak yine vasiyet edenin yetkisinde kaldı. Vasiyet eden, bu vasiyet ile belirlediği payda vasiyette bulunduğu kişiyi de kendisine yerine geçen (halef)

[22] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/413; Müslim, Zikr ve'd-dua 22; Tirmizî, Da'vât 132; Hâkim, *Müstedrek*, IV/275.

atamış oluyor. Çünkü mirasçı zaten onun şer'î (hukukî) halefidir. Görmez misin şu anda hiç malı olmayan birinin de malının üçte birini vasiyet etmesi geçerlidir. Bundan da anlıyoruz ki vasiyet eden, vasiyette bulunduğu kişi için yerine geçmiş olmayı (halefiyeti) isbat etmiş olmaktadır. Daha sonra o mala mâlik olmak işte bu yerine geçmiş olmanın sonuçlarındandır. Zaten bundan dolayı vasiyetin bağlayıcı (vacip) olması, tıpkı mirasçılıkta olduğu gibi, ölümle olur.

Bunu da anladıktan sonra deriz ki:

1 - Üçyüz dirhem değerinde otuz dinarı ve üçyüz dirhemi olup, başka malı bulunmayan bir kimse, malının üçte birini (1/3) başka birisine vasiyet etse, dinarların üçte biri ile dirhemlerin üçte biri o kişinin olur. Çünkü öldüğü sırada vasiyet edenin malı iki cinstir. O, vasiyette bulunduğu kişiye malının üçte birini vasiyet etme konusunda irade beyanında (îcabda) bulunmuştur. Bu îcabın yönlendirilmesi hususunda iki cinsten hiçbiri diğerinden daha öncelikli değildir. Bundan dolayı kendisine vasiyet yapılan kişi, her iki cinsin de üçte birine hak kazanır. Ayrıca o, mirasçının ortağıdır; mirasçının hakkı her iki cins malın üçte ikisinde sabit olduğu gibi, kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı da her iki cins malın üçte birinde sabit olur.

Eğer vasiyet eden öldükten sonra veya ölmeden önce bu maldan yirmi dinar telef olsa, kalan on dinarın üçte biri ile üçyüz dirhemin üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü vasiyet edenin ölümünden önce telef olan mal, yok hükmünde olmuştur. Vasiyetin bağlayıcı olması ölüm nedeniyledir. Bu bağlayıcılık vasiyet edenin öldüğü sıradaki malının üçte birini kapsamaktadır. Vasiyet edenin ölümünden sonra, taksimden önce telef olan mal da böyledir. Çünkü terike, ölümden sonra, taksimden önce hâlâ miras bırakanın malı hükmünde kalır. Dolayısıyla o malda bir fazlalık meydana gelse, o fazlalıktan da miras bırakanın borcu ödenir ve vasiyeti yerine getirilir. Miras bırakanın ölümünden sonra (malın taksiminden önce) telef olan mal da, ölümden önce telef olmuş gibi kabul edilir. Taksim edildiği sıradaki malın üçte biri ancak kendisine vasiyet edilenin olur. İkinci bir neden de, ölüm nedeniyle malın mirasçı ile kendisine vasiyet yapılan kişi arasında ortak duruma gelmiş olmasıdır. Bir kısmı telef olan ortak malda ise temel kural, telef olan kısmın, payları oranında ortakların herbirinden düşülmesidir. Kalan mal da böyledir. Çünkü telef nedeniyle meydana gelen zararı çekmede ortaklardan hiçbirinin ayrıcalığı yoktur. **[28/112]**

Eğer vasiyet eden kişi, malının altıda birini (1/6) vasiyet etmiş olsaydı, yine ancak geriye kalan dinar ve dirhemlerin altıda biri (10/6=1.6 dinar ve 300/6=50 dirhem) kendisine vasiyet yapılan kişinin olurdu.

Eğer vasiyet eden kişi, dinarların üçte biri (1/3) ile dirhemlerin üçte birini (1/3) vasiyet edip, bunlardan başka mal bırakmadan ölseydi, her iki cins malın üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur ve bu durumda vasiyetin yerine getirilmesi

mirasçıların hakkından önce gelirdi. Çünkü kendisine vasiyet yapılan kişi, ölüm anında belli bir mala hak kazanmıştır. Bundan dolayı kendisine vasiyet yapılan kişi burada, delilinin mirasçının hakkından öne alınması hususunda, borçlu hükmündedir. Görmez misin, bu sorunda şayet vasiyet edenin dirhemler ve dinarlardan başka malı bulunsaydı, kendisine vasiyet yapılan kişi onlardan hiçbir şey alamazdı. Vasiyet edenin ölümünden önce veya sonra dirhemler ve dinarlar telef olsa vasiyet geçersiz olurdu. Ayrıca vasiyetin geçerli sayılabilmesi için, vasiyet sırasında vasiyet edenin o dirhem ve dinarlara tam olarak malik olması gerekir. Bundan da açıkça ortaya çıkıyor ki kendisine vasiyet yapılan kişi, bu sorunda, bu îcab ile belli bir mala (ayn) hak kazanmış oluyor. Dolayısıyla onunla mirasçı arasında bir ortaklık bulunmuyor. Aksine onun hak kazandığı belli maldaki hakkı mirasçının hakkından önce geliyor. Bundan dolayı dinarların üçte biri ile dirhemlerin üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişiye verilir. Ondan sonra geriye kalan mirasçının olur.

Eğer vasiyet edenin ölümünden önce veya sonra yirmi dinar telef olsa (kalan: 30-20=10 dinar ve 300 dirhem) bakılır:

a) Eğer ölenin bunlardan başka malı varsa, kendisine vasiyet yapılan kişi, toplam malın üçte birini aşmadığı takdirde, kalan on dinara ve dirhemlerin üçte birine hak kazanır. Çünkü kendisine vasiyet yapılan kişinin bu iki cinsteki hakkı mirasçının hakkından önce gelir. O halde dinar ve dirhemlerde kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı asıl, mirasçının hakkı tabi gibidir. Asıl ve tâbii içeren mallarda ise temel kural şudur: Bu malın bir kısmı telef olduğu zaman, tıpkı içinde kâr da bulunan mudârabe (emek-sermaye ortaklığı) malında olduğu gibi, telef olan kısmı asıldan değil, tâbi'den kabul ederiz. Bundan da anlıyoruz ki malın bir kısmının telef olmasıyla vasiyet konusu maldan hiçbir şey ortadan kalkmaz. Dolayısıyla koşulu bulunduğu, yani toplam malın üçte birini aşmadığı takdirde, kalan maldan vasiyetin tamamını yerine getirmek gerekir.

b) Eğer ölenin bunlardan başka malı yoksa, yarısı kalan dinarlardan, yarısı da kalan dirhemlerden olmak üzere, kalan malın üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü dinarların bir kısmının telef olmasıyla vasiyet edenin vasiyetinden hiçbir şey geçersiz olmamış, dinarlardan da onun kendisine vasiyet yapılan kişiye vasiyet ettiği kadar kalmıştır. Bu miktarın kalmasıyla da ondaki vasiyetin tamamı kalmış olur. Şu kadar var ki mirasçıların onayı olmadan toplam malın üçte birini geçen vasiyetlerin uygulanması câiz değildir. Kendisine vasiyet yapılan kişi ancak kalan malın üçte birine hak kazanır. Bu ise her iki cins malda eşittir: Hakkının yarısı dinarlardan, yarısı da dirhemlerden olur.

Yukarıdaki işlem iki şekilde yapılabilir:

a) Ya kalan dinarlar da dirhem gibi kabul edilir. Bu durumda toplam mal
[28/113] dörtyüz dirhem (10=100+300=400dirhem) olup, bunun üçte biri -yüzotuzüç

dirhem ve bir dirhemin üçte biri (400/3=133.3 dirhem)- kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Bu miktarın yarısı –altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (133.3/2=66.6 dirhem)- dirhemlerden, yarısı –altı dinar ve bir dinarın üçte ikisi (66.6/10=6.6 dinar)- da dinarlardandır.

b) Yahut dirhemleri dinar gibi kabul ederiz. Bu durumda toplam mal kırk dinar (300/10=30+10=40 dinar) olup, işlem yukarıda açıkladığımız şekilde yapılır.

Bu sorunda vasiyet eden kişi, vasiyette buluduğu kişiye malının üçte birini (1/3) vasiyet etmiş olsaydı, hüküm böyle olmazdı. Çünkü o takdirde kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı mirasçının hakkıyla karışmış olurdu. Malın bir kısmının telef olmasından sonra malın her cinsinden kaldığı kadarıyla vasiyet geçerli olur. Dolayısıyla da kalan dinarların üçte biri ile dirhemlerin üçte biri lehine vasiyet edilenin olurdu.

Eğer vasiyet eden kişi, vasiyette bulunduğu kişiye dinarların altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6) vasiyet etseydi de, sonradan yirmi dinar helak olsaydı (kalan: 10 dinar ve 300 dirhem), kendisine vasiyet yapılan kişi kalan maldan altıda birin tamamını alırdı. Çünkü vasiyet edenin vasiyetinin tamamı dinarların bir kısmının telef olmasından sonra da geçerlidir. Kalan malın üçte birini aşmamaktadır. Çünkü vasiyetin toplamı beş dinar (30/6=5 dinar) ve elli dirhem (300/6=50 dirhem)dir. Maldan da üçte biri bu meblağı aşacak bir miktar (400/3=133.33>100 dirhem) kalmıştır. Bundan dolayı kendisine vasiyet yapılan kişi, kendisine yapılan vasiyetin tamamını alır. Görmez misin, bu iki malda bir fazlalık meydana gelse, yine ancak kendisi için belirlenen miktar kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Aynı şekilde malın bir kısmı telef olduğu zaman da deriz ki: Kendisine vasiyet yapılan kişinin vasiyete konu olan belli maldaki hakkı mirasçının hakkından önce geldiğinden, vasiyetten hiçbir şey geçersiz olmaz.

Eğer vasiyet eden kişi, vasiyette bulunduğu kişiye malının altıda birini (1/6) vasiyet etmişken, dirhemlerden de ikiyüz dirhem telef olsa (kalan:30-20=10 dinar ve 300-200=100 dirhem), kendisine vasiyet yapılan kişi, kalan yüz dirhemin altıda biri (100/6=16.66 dirhem) ile kalan on dinarın altıda birini (10/6=1.66 dinar) alır. Çünkü telef olan mal yok hükmündedir. Kendisine vasiyet yapılan kişi, kalan malda vasiyet edenin kendisi için belirlediği ortak (şâyi) pay ile mirasçının ortağıdır. O payı her iki maldan da alır.

Eğer vasiyet eden kişi, kendisine vasiyet yapılan kişiye dirhemlerin altıda biri (1/6) ile dinarların altıda birini (1/6) vasiyet etseydi, kalan dinarların üçte biri (10/3=3.33 dinar) ile kalan dirhemlerin üçte biri (100/3=33.33 dirhem) kendisine vasiyet yapılan kişinin olurdu. Çünkü her iki cins malın üçte biri kaldığından vasiyetin tamamı geçerlidir. Vasiyet ancak kalan malın üçte birinden yerine getirilir. Burada on dinarı yüz dirhem kabul edersen, kalan malın üçte biri altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (10=100+100=200/3=66.66 dirhem)dir. Kendisine

vasiyet yapılan kişi, bu meblağı yarı yarıya her iki cins maldan da alır. Bunun yarısı –üç dinar ve bir dinarın üçte biri (33.33 dirhem=3.33 dinar)- kalan dinarlardan, yarısı –otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri de kalan dirhemlerdendir.

2 - Vasiyet eden kişi, geride bin dirhem ile değeri bin dirhem olan yüz koyun (toplam: 1000+1000=2000 dirhem) bırakıp, malının altıda birini (1/6) bir kişiye vasiyet etse de, koyunların yarısı başkası tarafından hak edilse (başkasına ait olduğu ortaya çıksa), kendisine vasiyet yapılan kişi koyunlardan kalanın altıda biri (1000/2=500/6=83.33 dirhem) ile dirhemlerin altıda birini (1000/6=166.6 dirhem) alır. Çünkü kendisine vasiyet yapılan kişi, mirasçının ortağı hükmündedir. Telef olan mal ortaklardan payları oranında düşülür. Hak edilen mal da böyledir: Hak edildiği zaman gerçekte vasiyet edenin malı olmadığı ortaya çıkmış olur. Vasiyet eden, ancak kendi malının altıda biri hakkında irade beyanında (îcabda) bulunmuştur. Onun malı ise koyunların yarısı ile dirhemlerin tamamıdır. Dolayısıyla kendisine vasiyet yapılan kişi, bu iki malın altıda birine (toplam: 166.6+83.3=249.9 dirhem) hak kazanır.

Eğer dirhemlerin yarısı hak edilseydi, hüküm yine aynı olurdu.

Aynı şekilde malının üçte birini (1/3) vasiyet etmiş olsaydı, hak edilen mal yok hükmünde olduğundan, her maldan kalan miktarın üçte birini (1500/3=500 dirhem) alırdı.

Eğer koyunların altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6) vasiyet etseydi de, sonra her iki malın da yarısı başkasına ait olsaydı (kalan:500+500=1000 dirhem), kendisine vasiyet yapılan kişi, yarısı koyunlardan, yarısı da dirhemlerden olmak üzere, geriye kalan malın tamamının üçte birini (1000/3=333.33 dirhem) alırdı. Çünkü burada kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı mirasçının hakkından önce gelir. Vasiyet eden, onun için belli bir mal (ayn) hakkında irade beyanında (îcabda) bulunmuştur. Dolayısıyla kalan malın miktarına göre vasiyetin tamamı yerine getirilir. Tıpkı malın bir kısmının telef olması sorununda olduğu gibi, hak etme nedeniyle de vasiyetten hiçbir şey geçersiz olmaz. [28/114]

Züfer (ö.158/775) (rh.a.) der ki: "Burada geriye kalan malın altıda biri (1000/6=166.66 dirhem) kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü hak etme sayesinde, hak edilen malın gerçekte vasiyet edenin malı olmadığı ortaya çıkmıştır. Vasiyet edenin bir kısım malda hâlâ mülkiyeti bulunduğundan bu vasiyet geçerlidir. Sadece o mallarda geçerlidir. Bundan dolayı kendisine vasiyet yapılan kişi, ancak vasiyet edenin mülkiyetinde olan malların altıda birine hak kazanır. Fakat telef durumunda malın tamamının vasiyet sırasında vasiyet edenin mülkü olmadığı ortaya çıkmamakta, dolayısıyla kendisine vasiyet yapılan kişi toplam malın altıda birine hak kazanmaktadır. Sonra vasiyet konusu mal kaldığından vasiyet de kalır."

Bu sorunu vasiyetler ilgili bölümde açıklamıştık. Bunun *el-Câmiu's-Sağîr*'da anılan aslı şöyledir: "Bir kişi üç dirhemin üçte birini (1/3) vasiyet etse de, bunun iki

dirhemi hak edilse, bize göre, eğer vasiyet edilen miktar o kişinin toplam malının üçte birini aşmıyorsa, kalan bir dirhemin tamamı kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Züfer (rh.a.)'e göre ise, kalan bir dirhemin üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Eğer üç dirhemin ikisi telef olsa, ittifakla kalan bir dirhemin tamamı kendisine vasiyet yapılan kişinin olur."

Bu sorunda koyun yerine deve, sığır, aynı cins elbise veya ölçülen veya tartılan herhangi bir şey olsa, hüküm yine aynıdır.

3 - Vasiyet eden kişi, geride bin dirhem ve üç köle bırakıp, kölelerin altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6) veya malının altıda birini (1/6) bir kimseye vasiyet etse de, sonra iki köle telef olsa, her iki durumda da kalan bir kölenin altıda biri ile dirhemlerin altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Miras malında üçüncü kişinin hak iddia etmesi durumunda da hüküm böyledir.

Malın altıda birinin vasiyet edilmesi durumunda bu cevap açıktır. Ancak kölelerin ve dirhemlerin altıda birinin vasiyet edilmesiyle ilgili olarak iki rivayet vardır:

a) Bu rivayetlerin birinde denildi ki: Bu cevap Ebû Hanife (rh.a.)'ye aittir. Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, bu ve bundan önceki sorun aynıdır: Dirhemlerin altıda biri ile kalan kölenin yarısı kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü onlara göre aynı cinsten olan diğer hayvanlar gibi, köle de tek bölünmeyle bölünebilir. Görmez misin, köleler de diğer hayvanlar gibi, toleranslı (müsamahalı) akidlerde mutlak anılmayla zimmette borç olarak sabit olur. Bundan dolayı kölenin altıda birini vasiyet etmek, koyunun altıda birini ve devenin altıda birini vasiyet etmek gibidir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, köle tek bölünmeyle zorla taksim edilemez. Çünkü taksimden maksat yararlanmaktır. O halde taksime zorlayabilmek için yararda denklik bulunması gerekir. Halbuki yarar konusunda köleler arasında büyük farklılık bulunduğundan bu imkansızdır. Bu, köledeki gizli anlamlardaki farklılık itibariyledir. Bundan dolayı köleler farklı cinsler gibi kabul edilirler. Nitekim vasiyet eden kişi, deve, sığır ve koyun gibi farklı cinslerden üç şeyin altıda birini vasiyet etmiş olup da, bunlardan ikisi başkası tarafından hak edilse veya telef olsaydı, sadece geriye kalan malın altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olurdu. Aynı şekilde üç kölenin altıda birini vasiyet edip de, bunlardan ikisi hak edilse veya telef olsalar, kendisine vasiyet yapılan kişi ancak geriye kalan kölenin altıda birini alır. Görmez misin, şayet kölelerin hepsi kalsaydı, kendisine vasiyet yapılan kişi, vasiyet edenin bu belirlemesi sayesinde, taksime zorlama yoluyla kalan kölenin yarısına hak kazanacaktı. İki köle telef olduktan sonra da durum aynıdır. Fakat zorlama yoluyla taksimin geçerli olduğu aynı cins mallar böyle değildir.

b) Diğer rivayette ise şöyle dendi: Bu cevap, *el-Kitab*'da da mutlak olarak anıldığı gibi, hepsinin ortak görüşüdür. Çünkü, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre, [28/115]

her ne kadar köle tek bir taksimle bölünebilse de, denildi ki, buradaki taksim farklı cinslerin taksimi niteliğindedir. Görmez misin, mudârabe malı (emek sermaye ortaklığında sermaye) bin dirhem olup da, mudârib (işletmeci) bununla herbiri bin dirheme denk olan iki köle satın alsa, işletmeci bunlardan hiçbir şeye malik olmaz. Bunlardan herbiri farklı iki cins gibi sermaye ile uğraşırlar. Ancak işletmeci bu parayla ikibin dirhem değerinde yüz koyun satın almış olsaydı, kârdan kendi payına malik olurdu. Bu, vasiyetin hükmünde iki şeyi birbirinden ayırır.

Bu sorunda eğer kölelerin yerine bir ev olup da, taksim edilmiş veya edilmemiş olarak – bu ikisi eşittir - yarısı hak edilse, bakılır: Eğer vasiyet eden, "malının altıda birini (1/6)" vasiyet etmiş ise, kalanın altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Eğer "evin altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6)" vasiyet etmiş ise, kendisine vasiyet yapılan kişi evin kalan kısmının üçte biri ile dirhemlerin altıda birini alır. Çünkü bir ev tek taksim ile bölünebilir. Yarısının hak edilmesi kendisine vasiyet yapılan kişiye yapılan vasiyetten hiçbir şeyi geçersiz kılmaz. Görmez misin, eğer evin hiçbir kısmı hak edilmeseydi, kendisine vasiyet yapılan kişi, vasiyet edenin belirlemesi ile taksim sırasında evin yarısının üçte birini alacaktı. Hak edildikten sonra da hüküm aynıdır. Muhammed (rh.a.) bu sorunda evin (bir kısmının) telef olmasından söz etmedi. Çünkü böyle bir şey olmaz.

Bu sorunda bir ev yerine, ayrı ayrı veya bir arada olup bağımsız duvarları bulunan üç ev olsaydı da, vasiyet eden "malının altıda biri (1/6)" veya "evlerin altıda biri (1/6)" ile "dirhemlerin altıda birini (1/6)" vasiyet etseydi ve evlerden ikisi başkalarınca hak edilseydi, her iki durumda da dirhemlerin altıda biri ile kalan evin altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olurdu. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre böyledir. Çünkü evler tek taksimle bölünememeleri açısından farklı cinsler gibidir. Her ev ancak bağımsız olarak taksim edilebilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre de böyledir. Çünkü onlar da evlerin tek taksimle bölünebileceğini mutlak olarak söylemiyorlar. Onlar diyorlar ki: Eğer müslümanların imamı, farklı cinslerin hükmüne bakmadan önce, evlerin taksimine bakmayı uygun görürse, bunu yapabilir. Biz de bundan dolayı "ancak kalan malın altıda biri kendisine vasiyet edilenin olur" dedik.

4 – Vasiyet eden kişi, bin dirhem ile biri Herat, biri Merv, biri de Kûs kumaşından dikilmiş üç elbise bırakıp, bir kişiye malının altıda birini (1/6) vasiyet etse de, elbiselerden ikisi telef olsa, kalan elbisenin altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur.

Eğer elbiselerin altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6) vasiyet etseydi, hüküm yine aynı olurdu. Çünkü burada elbiseler farklı cinslerdendir. Görmez misin, hiçbir akidde mutlak belirleme zimmette bir borç meydana getirmez. Farklı cinsler tek taksimle bölünmez. Kendisine vasiyet yapılan kişi, ancak vasiyet edenin irade beyanı (îcabı) sayesinde, herbir elbisenin altıda birinde hak sahibi olmuştur.

İki elbisenin telef olmasından sonra ise ancak kalan elbisenin altıda birini hak eder.

Eğer (elbiselerin ikisiyle birlikte) dirhemlerin de yarısı telef olsa bakılır: Eğer vasiyet eden, "malının altıda birini" vasiyet etmiş ise, kalan malın altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Eğer "dirhemlerin altıda biri ile elbiselerin altıda birini" vasiyet etmiş ise, kalan elbisenin altıda biri ile kalan dirhemlerin altıda biri kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü dirhemlerle ilgili vasiyeti, dirhemlerin bir kısmının var olması nedeniyle, geçerli olmaya devam eder. Vasiyet eden, dirhemlerin altıda birini -kalan dirhemlerin üçte biri- vasiyet etmiş idi. Kendisine vasiyet yapılan kişi, bu üçte birin tamamını alır. O, vasiyet edenin irade beyanı (îcabı) sayesinde kalan elbisenin ancak altıda birine hak kazanmıştı. Bundan dolayı kalan elbisenin ancak altıda birini alır.

5 – Vasiyet eden kişi, geride üçyüz dirhem ile üçyüz dirhem değerinde bir denk Zut kumaşı (toplam: 300+300=600 dirhem) bırakıp, bir kişiye malının üçte birini (1/3), bir başkasına da dengin üçte biri (1/3) ile dirhemlerin üçte birini (1/3) vasiyet etmiş olsa, kendilerine vasiyet yapılan iki kişi toplam malın üçte birini [28/116]
aralarında yarı yarıya bölüşürler. Çünkü her ikisinin hakkı eşittir. Çünkü dengin üçte biri ile dirhemlerin üçte biri, vasiyet edenin başka malı olmadığından, aynı zamanda toplam malın da üçte biridir. Bundan dolayı üçte bir (600/3=200 dirhem) kendilerine vasiyet yapılan iki kişi arasında yarı yarıya olur. Bunun yarısını (200/2=100 dirhem) dengin üçte biri ve dirhemlerin üçte biri kendisine vasiyet edilen kişi öncelikle alır. Çünkü kendisine malın üçte biri vasiyet edilen kişi mirasçının ortağıdır. Öte yandan belli bir mal vasiyet edilen kişinin hakkı, yerine getirilme bakımından, mirasçının hakkından önce geldiği gibi, kendisine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkından da önce gelir. O, toplamın altıda biri (300/6=50 dirhem) ile dirhemlerin altıda birini (300/6=50 dirhem) alınca aradan çıkar. Sonra kalan mal (600-100=500 dirhem) malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında beşe bölünür. Çünkü kalan maldan kendisine vasiyet yapılan kişi bir pay, mirasçılar da kendi haklarını -dört pay- alırlar.

Eğer vasiyet edenin ölümünden önce veya sonra, dirhemlerin yarısı telef olursa (kalan: 300/2=150+300=450 dirhem), Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, kendilerine vasiyet yapılan iki kişi kalan malın üçte birini (450/3=150 dirhem) - üç pay malın üçte biri vasiyet edilen kişiye, dört pay diğer kendisine vasiyet yapılan kişiye ait olmak üzere- bölüşürler. Çünkü telef olan dirhemler nedeniyle, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin vasiyetinin bir kısmı geçersiz olur. Fakat belli malın üçte biri vasiyet edilen kişinin vasiyetinden hiçbir şey geçersiz olmaz. Üstelik o belli maldan vasiyeti yerine getirecek miktar ve fazlası da kalmıştır. O halde malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı, taksimin yapıldığı gündeki malın üçte biri - yüzelli dirhem (450/3=150)-dir. Belli malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı ise - yüzü dirhemlerden kalan (300/3=100 dirhem), yüzü de dengin üçte biri (300/3=100 dirhem) olmak üzere- toplam ikiyüz dirhem (100+100=200)dir.

Dolayısıyla bu sorunda elli dirhem bir pay kabul edilir. Belli malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı dört pay (200/50=4 pay), malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı üç pay (150/50=3 pay) olur. Kendisine vasiyet yapılan kişilerin paylaştığı üçte bir yedi pay (4+3=7), kalan üçte iki ise ondört paydır (7x2=14 pay). Toplam yirmibir pay (14+7=21 pay) olur. Bunlardan dört pay belli mal vasiyet edilen kişinindir. O bu payları her iki cins maldan, onlardaki hakkı eşit olduğu için, yarı yarıya ve öncelikle alır. Sonra her iki cinsten kalan mal, mirasçı ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında onyedi pay (21-4=17 pay) olarak bölüştürülür. Mirasçı bunlardan hakkının tamamı olan ondört pay, malın üçte biri vasiyet edilen kişi ise üç pay alır.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre ise, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yarı yarıya (450/3=150/2=75'er dirhem) dır. Çünkü onun esas aldığı kurallardan biri şudur: Mirasçılar onay vermediği takdirde, belli mal vasiyet edilen kişinin vasiyeti de, toplam malın üçte birini aşan kısmında geçersiz olur. Belli malın üçte biri vasiyet edilen kişi, üçte bir hakkını o belli maldan kalan miktarın üçte birinden –yüzelli dirhem (450/3=150)- alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin durumu da böyledir. Bundan dolayı üçte bir onların arasında yarı yarıya (150/2=75'er dirhem) olur.

6 – Vasiyet eden kişi, geride üçyüz dirhem ile altıyüz dirhem değerinde bir Herat işi kılıç kılıfı (toplam: 300+600=900 dirhem) bırakıp, iki kişiden birine malının üçte birini (1/3), diğerine de kılıfın altıda biri (1/6) ile dirhemlerin üçte birini (1/3) vasiyet etse, malın üçte biri vasiyet edilen kişi üçte birden üç pay, diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ise iki pay alır. Kılıç kılıfının altıda biri ile dirhemlerin üçte biri vasiyet edilen kişinin aldığı iki payın yarısı kılıftan, yarısı da dirhemlerden olur. Çünkü ona düşen ikiyüz dirhem miktarındaki vasiyet, kılıfın altıda biri ile dirhemlerin üçte biri (600/6=100+300/3=200 dirhem)dir. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişiye düşen vasiyet ise toplam malın üçte biri –üçyüz dirhem (600+300=900/3=300 dirhem)- dir. Her yüz dirhem bir pay sayıldığı zaman, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı üç pay (300/100=3 pay), diğer kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı iki pay (200/100=2 pay) olur. Dolayısıyla bunların
[28/117] kendi aralarında bölüşecekleri üçte bir (300 dirhem) beş pay (3+2=5 pay, 1 pay =300/5=60 dirhem) olur. Kalan üçte iki on pay (5x2=10 pay) olup, mirasçıların hakkıdır. Toplam mal ise onbeş pay (10+5=15 pay)dır. Bunun ikisi (60x2=120 dirhem) belli mal vasiyet edilen kişinin öncelikli hakkıdır. O, bu iki payı iki maldan yarı yarıya alır. Çünkü her iki maldaki hakkı eşittir. Sonra kalan mal (15-2=13 pay) malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında taksim edilir. Mirasçılar kalan maldan on pay (60x10=600 dirhem), üçte bir vasiyet edilen kişi ise üç pay (60x3=180 dirhem) alır. Bunların arasındaki taksim onüç pay üzerindendir.

Eğer malı taksim etmezler de, kılıç kılıfının yarısı telef olursa (kalan mal: 600/2=300+300=600 dirhem), belli mal vasiyet edilen kişinin vasiyetinden hiçbir

şey geçersiz olmaz. O, üçte birden ikiyüz dirhem (600/6=100+300/3=200 dirhem) alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi de ikiyüz dirhem alır ki bu meblağ taksim sırasında kalan malın üçte biridir (600/3=200 dirhem). Bundan (malın üçte birindeki hakları eşit olup, toplamı kalan malın üçte birini aştığından) dolayı kendisine vasiyet yapılan kişi kendilerine vasiyet yapılan kişiler, kalan malın üçte birini aralarında yarı yarıya bölüşürler. Üçte birin yarısı (200/2=100 dirhem) belli mal vasiyet edilen kişinin olup, bunu her iki maldan yarı yarıya alır. Sonra kalan mal (600-100=500 dirhem) mirasçılar ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında beş pay üzerinden taksim edilir.

Eğer dirhemlerin yarısı telef olup, kılıç kılıfından hiçbir şey telef olmasaydı (kalan mal: 600+300/2=750 dirhem), belli mal vasiyet edilen kişi üçte birden dört pay, diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ise beş pay alırdı. Çünkü belli mal vasiyet edilen kişinin vasiyetinin tamamı bakidir. O, ikiyüz dirhem (600/6=100+300/3=200 dirhem) alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi ise kalan malın üçte birini alır. Kalan mal yediyüzelli dirhem olup, kılıfın tamamı ile dirhemlerin yarısıdır. Bunun üçte biri ise ikiyüzelli dirhem (750/3=250 dirhem)dir. Her elli dirhem bir pay kabul edilirse, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin beş (250/50=5 pay), belli mal vasiyet edilen kişinin dört payı (200/50=4) olur. Dolayısıyla kendilerine vasiyet yapılan iki kişin aralarında bölüşecekleri üçte bir (750/3=250 dirhem) dokuz pay (5+4=9, 1 pay = 250/9=27.7 dirhem), toplam mal ise yirmiyedi pay (9x3=27.7) olur. Belli mal vasiyet edilen kişi bu paylardan dördünü (27.7x4=110.8 dirhem) öncelikle ve her iki maldan yarı yarıya (110.8/2=55.4'er dirhem) alır. Sonra kalan mal (750-110.8=639.2 dirhem) mirasçılar ile üçte bir vasiyet edilen kişi arasında yirmi üç pay (27-4=23) üzerinden taksim edilir. Çünkü mirasçılar bütün haklarını -onsekiz pay (27/3=9x2=18x27.7=498.6 dirhem)– alırlar, kendisine vasiyet yapılan kişi de beş pay (23-18=5x27.7=138.5 dirhem) alır.

7 – Vasiyet eden kişi, geride üçyüz dirhem ile yüz dirhem değerinde bir kılıç (toplam 300+100=400 dirhem) bırakıp, bir kişiye malının dörtte birini (1/4), bir başkasına da kılıcın altıda biri (1/6) ile dirhemlerin altıda birini (1/6) vasiyet etse, malın üçte biri bu iki kendisine vasiyet yapılan kişiye beş pay üzerinden taksim edilir: Belli mal vasiyet edilen kişinin iki payı, malın dörtte biri vasiyet edilen kişinin üç payı olur. Çünkü toplam mal dörtyüz dirhem (300+100=400)dir. Dörtte bir vasiyet edilen kişinin vasiyeti yüz dirhem (400/4=100)dir. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişinin vasiyeti ise, kılıcın altıda biri –onaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (100/6=16.66 dirhem)– ile dirhemlerin altıda biri –elli dirhem (300/6=50)-dir ki, toplam altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (50+16.6=66.66 dirhem) olur. Az ile çok arasındaki farkı –otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (100-66.6=33.33 dirhem)- bir pay yaparsan, belli mal vasiyet edilen kişinin iki payı (66.6/33.3=2) olur. Dolayısıyla üçte bir, kendilerine vasiyet yapılan iki kişi arasında beş pay (1 pay: 400/3=133.3/5=26.6 dirhem) üzerinden taksim olunur. Toplam

mal onbeş paydır. İki pay (26.6x2=53.2 dirhem) belli mal vasiyet edilen kişinindir. Bu iki payın, vasiyetindeki oranlara göre, dörtte birini (53.2/4=13.3 dirhem) kılıçtan, dörtte üçünü (13.3x3=39.9 dirhem) dirhemlerden alır. Sonra kalan mal (400-53.2=346.8 dirhem) mirasçılar ile dörtte bir vasiyet edilen kişi arasında onüç pay üzerinden taksim edilir. Çünkü bunlardan herbiri kalan mal üzerindeki hakkının tamamını alır.

Eğer malı paylaşmazlar da yüz dirhem telef olursa (kalan:300-100=200+100=300 dirhem), üçte bir kendilerine vasiyet yapılan iki kişi arasında onyedi pay üzerinden taksim edilir. Çünkü dirhemlerin bir kısmının telef olması belli mal vasiyet edilen kişinin vasiyetinden hiçbir şey, geçersiz kılmaz. O, üçte birden altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini (400/6=66.66 dirhem) alır. Malın dörtte biri vasiyet edilen kişi ise ancak kalan malın dörtte birini -yetmişbeş dirhem (400-100=300/4=75 dirhem)- alır. Az ile çok arasındaki farkı –sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri (75-66.6=8.33 dirhem)- bir pay kabul et. Bu durumda belli mal vasiyet edilenin hakkı sekiz pay (66.6/8.3=8), malın dörtte biri vasiyet edilen kişinin hakkı ise dokuz pay (75/8.3=9) olur. Dilersen şöyle de: Yüz dirhem üçe ve dörde bölündü. Sonuçta yüz dirhem oniki paya ayrıldı. Bunun üçte ikisi –sekiz pay- belli mal vasiyet edilen kişinin, dörtte üçü –dokuz pay- ise dörtte bir vasiyet edilen kişinindir. İkisinin paylarını toplarsan onyedi pay (8+9=17) eder ki bu toplam malın üçte biridir. Toplam mal ise ellibir pay (17x3=51)dir. Bundan sekiz pay belli mal vasiyet edilen kişiye aittir. O, bunun dörtte birini kılıçtan, dörtte üçünü de kalan dirhemlerden alır. Bundan sonra kalan mal ise dörtte bir vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında kırküç pay üzerinden taksim edilir. Çünkü mirasçılar haklarının tamamını –otuzdört pay (17x2=34)- , dörtte bir vasiyet edilen kişi de dokuz pay (43-34=9) alır.

[28/118]

Eğer taksimden önce dirhemlerin yüzü daha telef olsa (kalan: 300-200=100+100=200 dirhem), üçte bir kendisine vasiyet yapılan kişiler arasında yedi pay üzerinden taksim edilir. Çünkü belli mal vasiyet edilen kişi önceki gibi altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini (400/6=66.66 dirhem) alır. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ise, ancak kalan malın dörtte birini –elli dirhem (200/4=50 dirhem)- alır. Az ile çok arasındaki farkı –onaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (66.6-50=16.6 dirhem)- bir pay kabul edersen, malın dörtte biri vasiyet edilen kişinin üç (50/16.6=3 pay), diğerinin dört payı (66.6/16.6=4) olur. Dolayısıyla kendilerine vasiyet yapılan kişilerin paylaşacakları üçte bir yedi pay (4+3=7) olur. Toplam mal ise yirmibir pay (7x3=21) dir. Bunun dört payı belli mal vasiyet edilen kişinindir. O, bunun dörtte birini kılıçtan, dörtte üçünü de kalan dirhemlerden alır. Bundan sonra kalan mal ise diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ile mirasçılar arasında onyedi pay (21-4=17) üzerinden taksim edilir. Çünkü mirasçılar kalan maldan ondört pay, dörtte bir vasiyet edilen kişi de üç pay alır.

8 – Vasiyet eden kişi, geride bin dirhem değerinde bir köle ile ayrıca ikibin dirhem (toplam: 1000+2000=3000 dirhem) bırakıp, bir kişiye köleyi (1/3), bir başkasına da malının üçte birini (1/3) vasiyet etse, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yarı yarıyadır. Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'nin kurallarından biri şudur: Köle kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında çekişme (münazaa) yoluyla taksim edilip altı pay olur. Bunun beş payı kendisine köle vasiyet edilen kişinin, bir payı da diğerinindir. İkibin dirhemin her bini de altışar (toplam: 6x2=12) pay olur. Bunun üçte biri –dört pay (12/3=4)- üçte bir vasiyet edilenindir. Sonuçta kendilerine vasiyet yapılan kişilerin beşer payı olur. Bundan dolayı üçte bir aralarında yarı yarıyadır (3000/3=1000/2=500'er dirhem).

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, köle avl yoluyla dörde bölünür. Bunun üç payı kendisine köle vasiyet edilen kişinin, bir payı da malın üçte biri vasiyet edilen kişinindir. Sonra her bin dirhem de asıl itibariyle üçer paya (toplam: 3x2=6 pay) ayrılır. Çünkü onlarda avl yoktur. Sonuçta bu ikibin dirhemden iki pay (6/3=2) ile köleden bir pay (toplam: 2+1=3 pay) malın üçte biri vasiyet edilen kişinin olur. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişinin de üç payı vardır. Bundan dolayı üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yarı yarıyadır (3000/3=1000/2=500'er dirhem). Çözüm yolları farklı olmakla birlikte sonuçlar aynı çıkmıştır. Bunun açıklaması vasiyetlerle ilgili bölümde geçmişti.

Eğer malı paylaşmazlar da bin dirhem telef olursa (kalan:3000-1000=2000 dirhem), Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yedi pay üzerinden taksim edilir. Çünkü köle altı pay olmuştu. Kalan bin dirhem de altı paydır (toplam: 12 pay). Üçte bir vasiyet edilen kişi, dirhemlerden iki pay (6/3=2), köleden de bir pay olmak üzere, toplam üç (2+1=3) pay alır. Kendisine köle vasiyet edilen kişi ise dört pay alır. Çünkü onun hakkı her [28/119]
ne kadar beş pay olsa da, ancak malın üçte biri kadarını alabilir. Kalan malın üçte biri ise dört (12/3=4) paydır. Dört payı aşan vasiyeti (5-4=1 pay) ise geçersiz olur. Nitekim Ebû Hanife (rh.a.)'nin esas aldığı kural budur. Dolayısıyla o dört pay alır. Kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasındaki üçte bir yedi (4+3=7) pay, toplam mal ise yirmibir (7x3=21) paydır. Kendisine köle vasiyet edilen kişinin, hepsi de köleden olan dört payı olup, onları alır. Köledeki diğer paylar kalan bin dirheme eklenip, mirasçılar ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında onyedi (21-4=17) pay üzerinden taksim edilir. Mirasçılar ondört pay, üçte bir vasiyet edilen kişi üç pay alır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında beş pay üzerinden taksim edilir. Çünkü köle asıl itibariyle dört pay olup, bir payı üçte bir vasiyet edilen kişinindir. Kalan bin dirhem de asıl itibariyle üç pay olup, bir payı üçte bir vasiyet edilen kişinindir. Dolayısıyla üçte bir vasiyet edilen kişinin toplam iki payı, diğer vasiyet yapılan kişinin ise üç

payı olur. kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında paylaştırılacak üçte bir beş (2+3=5) paydır. Toplam mal ise onbeş (5x3=15) pay olur. Bunun üç payı –tamamı köleden olmak üzere- kendisine köle vasiyet edilen kişinindir. Sonra kalan mal mirasçılar ile üçte bir vasiyet edilen kişi arasında oniki (15-3=12) pay üzerinden taksim edilir. Bunun iki payı –sonuçta kalan malın altıda biri (12/2=6/1) üçte bir vasiyet edilen kişinin olup, her iki maldan alır. Kalan altıda beş ise mirasçılarındır.

9 – Vasiyet eden kişi, geride bin dirhem değerinde bir köle ile ayrıca ikibin dirhem bırakıp (toplam: 1000+2000=3000 dirhem), kölenin özgür kılınmasını ve bir kişiye de ikibin dirhemin üçte birini vasiyet etse, üçte bir, köle ile diğer kendisine vasiyet yapılan kişi arasında beş pay üzerinden taksim edilir. Bunun üç payı kölenin olup, o kadarı özgür olur. Köle değerinin kalan miktarını ödemek için çalışır. Çünkü özgür kılma vasiyetinin diğer vasiyetten bir önceliği yoktur. Köle özgür kılmanın önceliği, dönüş olasılığı olmadığından, özgür kılmanın derhal yürürlük kazanmasında kendini gösterir. Dönüş olasılığı bulunan özgür kılma ise diğer vasiyetler gibidir. Dolayısıyla üçte birden köle kendi değeri olan bin dirhemi, diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ise ikibin dirhemin üçte birini (2000/3=666.6 dirhem) alır. Az ile çok arasındaki farkı –üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (1000-666.6=333.3 dirhem)- bir pay kabul edersen, kölenin üç payı, ikibin dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişinin iki payı olur. Onların aralarında paylaştıkları üçte bir beş (3+2=5) pay olunca, toplam mal onbeş (5x3=15) pay olur. Toplam mal üçbin dirhem olup, her bin dirhem beş paydır. Sonra köleye mülkiyetinin (rakabe) beşte üçü –altıyüz dirhem (1000/5=200x3=600)- teslim edilir. Köle kalan dörtyüz dirhem (1000-600=400) için mirasçılara çalışır. İkibin dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişi, bin dirhemin beşte ikisini –dörtyüz dirhem (1000/5=200x2=400)- alır. Mirasçılara ise ikibin dirhemden binaltıyüz dirhem (2000-400=1600) kalır. Köleden de dörtyüz dirhem alırlar. Dolayısıyla onlara ikibin dirhem (1600+400=2000) verilir. Eğer köle bedelinden kalan miktarı öderse, vasiyeti bu şekilde yerine getiririz.

Eğer köle iflas edip borcunu ödeyemeyecek bir duruma düşerse, ikibin dirhem ikibinin üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında altı pay üzerinden taksim edilir. Çünkü kölenin zimmetinde olan miktar telef olmuş kabul edilir. İkibin dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişinin dörtyüz dirhemdeki, mirasçıların da ikibin dirhemdeki hakkı kalır. Dörtyüz dirhemin tamamı onların arasında taksim edilir. Dolayısıyla mirasçıların hakkı beş pay, kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı bir pay
[28/120] olur. Sonuçta kendisine vasiyet yapılan kişi ikibinin altıda birini –üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (2000/6=333.3 dirhem)- alır. Bundan anlaşılır ki, kölenin mülkiyetinden sağlam kalan miktar bu ve bunun yarısı –beşyüz dirhem (333.33+166.66=500)- kadardır. Taksime konu olacağı belli olan mal ise ikibinbeşyüz dirhemdir (3000-500=2500). Bunun sekizyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (500+333.3=833,33 dirhem)de kendilerine vasiyet yapılan kişiler için vasiyeti uyguladık. Mirasçılara bunun iki katı –binaltıyüzaltmışaltı dirhem ve bir

dirhemin üçte ikisi (833.3x2=1666.66 dirhem)- verildi. Köle borcunu çalışıp ödeyene kadar çözüm budur. Köle buna gücü yetince, kendisine vasiyet edilen miktarı –altıyüz dirhem- alıkor, dörtyüz dirhemi öder. Bundan altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini (400/6=66.6 dirhem) ikibin dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişi alıp, tam hakkı olan dörtyüz dirhemi tamamlar; üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (400/6=66.66x5=333.33 dirhem) de mirasçılar alıp, ikibinin tamamını kurtarırlar. *Kitabu'l-Asl*'da der ki: "Kendisine vasiyet yapılan kişi, kölenin kazanıp mirasçılara ödediği miktarın altıda birini mirasçılardan alır." Eğer iyice düşünürsen, bunun bizim açıklamalarımıza uygun düştüğünü anlarsın.

10 – Vasiyet eden kişi, geride bin dirhem değerinde bir köle bırakıp özgür kılınmasını vasiyet etse, ayrıca bin dirhem (toplam: 1000+1000=2000 dirhem) bırakıp bir kişiye malının üçte birini (1/3), bir başkasına da bin dirhemin altıda birini (1/6) vasiyet etse, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında onbir pay üzerinden taksim edilir. Çünkü kölenin vasiyeti değeri –bin dirhem- kadardır. Toplam malın üçte birini aşsa bile, üçte birden değerinin tamamını alır. Çünkü onun hakkında yapılan vasiyet çalışıp kazanma yükümlülüğü olmayan bir vasiyettir. Dolayısıyla bu, bin dirhemin mürsel olarak (kesirli paylar değil de, belli bir rakam verilerek) vasiyet edilmesi türündendir. Üçte biri aşsa bile tamamını alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin vasiyeti altıyüzaltmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (2000/3=666.66 dirhem)dir. Bin dirhemin altıda biri vasiyet edilen kişinin vasiyeti yüzaltmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (1000/6=166.66 dirhem)dir. Bu bir pay kabul edilir. Dolayısıyla onun hakkı bir pay, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı dört pay (666.6/166.6=4), kölenin hakkı da altı pay (1000/166.6=6) olur. Bu paylar toplanınca onbir pay (1+4+6=11) eder ki toplam malın üçte biridir. Toplam mal ise otuzüç pay (11x3=33)dir. Bunlardan onaltıbuçuk pay (33/2=16.5) kölenin olup, altısı kendisine verilir. Onbuçuğu için çalışıp kazanır. Bin dirhemin altıda biri vasiyet edilen kişi, binin onaltıbuçuk payından birini alır. Bundan sonra kalan mal toplanır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında yirmialtı pay (33-6=27-1=26) üzerinden taksim edilir. Bunun yirmiiki payı (33/3=11x2=22) mirasçıların, dört payı (26-22=4) de malın üçte biri vasiyet edilen kişinindir. Bu taksim, köle kendisine düşen çalışıp kazanma görevini yerine getirdiği zaman geçerlidir.

Eğer malı paylaşmazlar da dirhemlerin yarısı telef olur ve kölenin de yarısı başkasınca hak edilirse (kalan: 2000/2=1000 dirhem), üçte bir altı pay üzerinden taksim edilir. Çünkü kölenin vasiyeti bedelinin yarısına –üç pay (1000/2=500 dirhem)- , malın üçte biri vasiyet edilen kişinin vasiyeti de iki paya düşer. Çünkü malın üçte biri (2 pay) üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (1000/3=333.33 dirhem) dir. Bin dirhemin altıda biri vasiyet edilen kişinin vasiyetinden (1 pay) hiçbir şey eksilmemiştir. Bundan dolayı üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında altı pay (3+2+1=6) üzerinden taksim edilir. Toplam

mal ise onsekiz pay (6x3=18)dır. Kölenin kalan yarısı dokuz pay olup, bundan üç pay –kölenin yarı bedelinin üçte biri- köleye verilir. Köle diğer üçte ikilik pay için çalışır. Bin dirhemin altıda biri vasiyet edilen kişi bir pay alır. Sonra kalan mal mirasçılar ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında ondört pay (18-3=15-1=14) üzerinden taksim edilir. Bunun oniki payı mirasçıların, iki payı da kendisine vasiyet yapılan kişinindir. Bu ondört pay yedi pay kabul edilip yedide biri kendisine vasiyet yapılan kişiye verilebilir. Çünkü yedi payın bir payı ile ondört payın iki payı arasında bir fark yoktur (14/2=7/1).

[28/121] Bütün bu sorunlarda Muhammed (rh.a.) der ki: Vasiyet eden kişi, bir kişiye belli bir şeyi, bir başkasına da malının üçte birini mürsel olarak (kesirli pay belirtmeyip, belli bir rakam vererek) vasiyet etse, üçte bir onlara vasiyet edilen miktara bölünür. Belli bir şey vasiyet edilen kişi üçte birden kendi payını alır. Sonra malın üçte biri vasiyet edilen kişiye, belli bir mal vasiyet edilen kişiye vasiyet edilen maldan onun aldığının üçte biri kadar verilir. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi, kalan hakkını diğer maldan alır. Çünkü ona yapılan vasiyet her iki malda da yayılmıştır (ortaktır). Bundan dolayı her iki maldan da payı kadar vasiyetin yerine getirilmesi gerekir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

MALIN ÜÇTE BİRİNDEN FAZLASINI VASİYET

1 – Muhammed (rh.a.) der ki: Vasiyet eden kişi, bir kimseye malının üçte birini (1/3), bir başkasına da malının tamamını (1/1) vasiyet etse, mirasçılar da buna onay verseler, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, mal aralarında çekişme (münazaa) yoluyla taksim olunur. Şöyle ki, kendisine üçte bir vasiyet edilen kişinin üçte biri aşan miktarda herhangi bir hak istemesi yoktur. Bundan dolayı üçte biri aşan kısım -malın üçte ikisi- malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Kendilerine vasiyet yapılan kişilerin malın üçte birindeki çekişmeleri (münazaaları) eşittir. Dolayısıyla üçte bir aralarında yarı yarıya taksim edilir. Sonuçta malın altıda beşi malın tamamı vasiyet edilen kişinin, altıda biri de malın üçte biri vasiyet edilen kişinin olur.

Hasan b. Ziyad (rh.a.) der ki: Bu cevap yanlıştır. Aksine, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, mal kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında münazaa yoluyla birli üçlü taksim edilir. Şöyle ki, Ebû Hanife (rh.a.), öncelikle üçte biri taksimle işe başlar. Çünkü kendilerine vasiyet yapılan kişilerin üçte birdeki hakları eşit olup, aralarında yarı yarıya bölüşürler. Sonra malın üçte ikilik kısmına gelir ve der ki: Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin altıda iki payı vardı. Fakat ona bir pay ulaştı. Hakkından bir pay kaldı. Malın üçte ikilik kısmında bir payı aşan miktarda –üç pay- onun münazaası yoktur. Bundan dolayı o kısım, malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Geriye her ikisinin eşit derecede çekiştiği bir pay kaldı. Bunu da aralarında yarı yarıya bölüşürler. Sonuçta malın üçte biri vasiyet edilen kişinin, malın üçte

birinin yarısı ve üçte ikilik kısmının dörtte birinin yarısı olmak üzere birbuçuk payı, malın tamamı vasiyet edilen kişinin de dörtbuçuk payı –toplam malın dörtte üçü- oldu.

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın çözümü daha doğrudur. Çünkü Muhammed (rh.a.)'in andığı çözüm, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin mirasçıların onayından asla yararlanamaması sonucunu doğurur. Çünkü kendilerine vasiyet yapılan kişilere yapılan üçte biri aşan miktardaki vasiyetlere onay verilmeseydi, kendilerine vasiyet yapılan kişiler üçte biri aralarında yarı yarıya bölüşeceklerdi. Sonra üçte bir vasiyet edilen kişi, hakkını tamamlamak için mirasçılardan -onay verdikleri takdirde- altıda birlik bir pay daha alacaktı. Her ikisinin vasiyetine onay verildiği takdirde de kendilerine vasiyet yapılan kişilerin herbirinin onaydan yararlanması gerekir. Bu bizim andığımız görüşte vardır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, taksim avl yoluyla olur. Malın tamamı vasiyet edilen kişi üç, malın üçte biri vasiyet edilen kişi bir pay alır. Dolayısıyla mal aralarında üçlü birli taksim edilmiş olur.

Eğer mirasçılar vasiyete onay vermezlerse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yine üçlü birli taksim edilir. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, yarı yarıya taksim edilir. Çünkü malın tamamı vasiyet edilen kişinin üçte biri aşan vasiyeti çarpım yoluyla (darben) ve hak etme yoluyla (istihkakan) geçersiz olmuştur.

2 – Vasiyet eden kişi, bir kimseye malının üçte birini (1/3), bir diğerine malının üçte ikisini (2/3), bir başkasına da malının tamamını (1/1) vasiyet edip, mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, Muhammed (rh.a.)'in andığına göre, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyası şudur: Üçte ikiyi aşan miktarda ne üçte iki, ne de üçte bir vasiyet edilen kişilerin bir çekişmesi olmadığından, o kısım, malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Sonra üçte bir ile üçte iki arasındaki miktarda üçte bir vasiyet edilen kişinin çekişmesi olmayıp, malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi ile malın tamamı vasiyet edilen kişi çekiştiğinden, bu miktar ikisi arasında yarı yarıya bölünür. Kalan üçte birlik kısımda ise hepsinin çekişmesi eşit olduğundan bu miktar aralarında üçe bölünür. Dolayısıyla burada üçte biri üçe ve ikiye bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyulur. Bu sayı onsekizdir. Malın tamamı vasiyet edilen kişiye bir keresinde altı, bir keresinde üç, bir keresinde de iki pay verildiğinden toplam payları onbir (6+3+2=11) olur. Malın üçte ikisi vasiyet edilen kişiye bir keresinde üç, bir keresinde de iki pay verildiğinden toplam beş payı (3+2=5) olur. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin ise iki payı vardır. [28/122]

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın ortaya çıkarmasına göre ise Ebû Hanife (rh.a.) şöyle der: Önce üçte birlik kısım birer pay olmak üzere aralarında taksim edlir. Toplam mal dokuz pay olur. Malın üçte ikisi vasiyet edilen kişiye dokuz paydan bir pay ulaştığından beş payı (9/3=3x2=6-1=5) kalmıştır. Malın üçte ikiyi aşan kısmında

malın üçte ikisi vasiyet edilen kişinin herhangi bir çekişmesi olmadığından, bu kısım malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı üç pay olup, bunun bir payı kendisine ulaşmış, iki pay (9/3=3-1=2) kalmıştır. Üçüncü paydan beşinci paya –toplam üç pay- kadar üçte bir vasiyet edilen kişinin çekişmesi yoktur. Bu kısım iki kardeş (malın tamamı ve üçte ikisi vasiyet edilen kişiler) arasında yarı yarıya bölünür. Kalan iki payda ise kendilerine vasiyet yapılan kişilerin üçünün de çekişmesi eşittir. Bu iki pay aralarında eşit olarak üçe bölünür. Bu sorunda paylar üçe ve ikiye bölünmüştür. Bundan dolayı üç ikiyle çarpılır, altı olur. Sonra altı dokuzla çarpılır, ellidört olur. Sorun ellidört paydan çözülür.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, taksim avl yoluyla yapılır. Kendisine malın tamamı vasiyet edilen kişi üç pay, malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi iki pay, malın üçte biri vasiyet edilen kişi ise bir pay alır. Toplam mal altı pay olur.

Eğer mirasçılar bu vasiyete onay vermezlerse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, üçte bir yine altı paya bölünüp, kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yukarıdaki gibi taksim edilir. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında eşit olarak taksim edilir.

3 – Vasiyet eden kişi, bir kişiye malının üçte birini (1/3), bir başkasına yarısını (1/2), bir diğerine de yine yarısını (1/2) vasiyet etse, mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, malın yarısı vasiyet edilen kişilerden herbiri malın altıda birini alır. Çünkü üçte biri aşan kısımda malın üçte biri vasiyet edilen kişinin çekişmesi yoktur. Diğer iki kişi ise kendi paylarının malın yarısı olduğunu iddia etmektedir. Onlardan herbiri bu miktarı yarı yarıya alırlar. Üçte birlik kısımda ise üç kişinin de çekişmesi olup, bu miktarı aralarında birli ikili paylaşırlar. Sonuçta malın üçte biri vasiyet edilen kişinin dokuzda iki, diğer iki kişiden herbirinin dokuzda üçbuçuk payı olur. Eğer mirasçılar onay vermezlerse üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında eşit olarak taksim edilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, eğer mirasçılar onay verirlerse, malın tamamı kendilerine vasiyet yapılan üç kişi arasında, avl yoluyla, sekiz pay üzerinden taksim edilir: Malın yarısı vasiyet edilen kişilerden herbiri üç, malın üçte biri vasiyet edilen kişi iki pay alır. Eğer mirasçılar onay vermezlerse, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında yine sekiz pay üzerinden taksim edilir.

4 – Vasiyet eden kişi, malının üçte birini (1/3), malının yarısını (1/2), malının üçte ikisini (2/3) ve malının altıda beşini (5/6) vasiyet etse, mirasçılar da buna izin
[28/123] verseler, Muhammed (rh.a.)'in andığı Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre, malın üçte ikisinden altıda beşine (2/3=4/6, 5/6-4/6=1/6 pay) kadar olan kısmını sadece malın altıda biri vasiyet edilen kişi iddia ediyor. Bundan dolayı o, bu miktarı –malın altıda biri- çekişmesiz olarak alır. Sonra yarıdan üçte ikiye kadar olan kısmı (1/2=3/6-2/6=1/6 pay) malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi ile malın altıda beşi vasiyet

edilen kişi iddia ediyor. Malda genişlik olduğundan bu ikisi altıda birer pay daha alırlar. Sonra üçte birden yarıya kadar olan kısmı –malın altıda biri (1/3=2/6, 3/6-2/6=1/6 pay)- malın üçte biri vasiyet edilen kişi dışında diğer kendilerine vasiyet yapılan kişilerin hepsi iddia ediyor. Bu miktar –üç pay- aralarında eşit olarak taksim edilir. Kalan üçte birlik kısmı ise kendilerine vasiyet yapılan kişilerin dördü de iddia etmektedir. Bu miktar –dört pay- da aralarında eşit olarak taksim edilir. Bu sorunda paylar üçe ve dörde bölünmüştür. Dolayısıyla üçü dörtle çarp, oniki çıkar. Sonra onikiyi altıyla çarp, yetmişiki (3x4x6=72 pay, 1/6=12/72) çıkar. Malın altıda beşi vasiyet edilen kişi, iki keresinde oniki, bir keresinde dört –toplam yirmisekiz-, bir keresinde de altı pay olmak üzere toplam otuzdört pay(12+12+4+6=34) alır. Malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi, bir kere oniki, bir kere dört, bir kere de altı pay olmak üzere toplam yirmiiki pay (12+4+6=22) alır. Malın yarısı vasiyet edilen kişi, bir kere dört, bir kere de altı olmak üzere toplam on pay (6+4=10) alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi ise sadece altı pay alır. Aralarındaki taksim böyle olur.

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın çözüm şekline göre ise, önce üçte bir kendilerine vasiyet yapılan dört kişi (1/3, 1/2, 2/3, 5/6) arasında dört pay üzerinden eşit olarak taksim edilir. Toplam mal oniki pay (4x3=12) olur. Altıda beş vasiyet edilen kişinin on pay, üçte iki vasiyet edilen kişinin ise sekiz payda hakkı vardır. Onlardan herbiri ikişer pay alır. Yediden sekize kadar olan bir payı (sekizinci pay) altıda beş vasiyet edilen kişi çekişmesiz alır. Malın yarısı vasiyet edilen kişinin altı pay üzerinde hakkı olup, bunun biri kendisine ulaşmış, beşi kalmıştır. Beşten yediye kadar olan iki payda (altı ve yedinci paylar) malın yarısı vasiyet edilen kişinin çekişmesi olmayıp, sadece diğer iki kişinin (altıda beş ve üçte iki vasiyet edilenler) çekişmesi vardır. Bu iki pay onların arasında yarı yarıya taksim edilir. Üçten beşe kadar olan iki payda (dört ve beşinci paylar) üçte bir vasiyet edilen kişinin iddiası yoktur. Bu iki pay diğer üç altıda beş, üçte iki ve ikide bir vasiyet edilenler arasında eşit olarak taksim edilir. Geri kalan üç payda ise dört kişinin de çekişmesi olup, onlar arasında eşit olarak taksim edilir. Bu sorunda paylar ikiye, üçe ve dörde bölünmüştür. O halde üçü dörtle çarp, oniki olur. Sonra onikiyi onikiyle çarp, yüzkırkdört çıkar. Sorun yüzkırkdörtten çözülür. Eğer mirasçılar onay vermezlerse, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında açıkladığımız şekilde dört pay üzerinden eşit olarak taksim edilir.

5 – Vasiyet eden kişi, yukarıdaki sorundakilerle birlikte bir kişiye de malının tamamını vasiyet etse (vasiyetler: 1/1, 1/3, 1/2, 2/3, 5/6), Muhammed (rh.a.)'in tahricine göre, deriz ki: Malın altıda beşini geçen kısmında (malın altıda biri) malın tamamı vasiyet edilen kişiden başka kimsenin iddiası yoktur. Bu miktarı o çekişmesiz olarak alır. Üçte ikiden altıda beşe kadar olan kısımda (malın altıda biri) üçte iki vasiyet edilen kişinin çekişmesi yoktur. Bundan dolayı bu miktar altıda beş vasiyet edilen kişi ile malın tamamı vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya pay edilir. Yarıdan üçte ikiye kadar olan kısımda –malın bir başka altıda biri de- malın yarısı

vasiyet edilen kişinin iddiası yoktur. Bu miktar malın üçte ikisi, altıda beşi ve tamamı vasiyet edilen kişiler arasında üç pay üzerinden eşit olarak taksim edilir. Üçte birden yarıya kadar olan kısım –malın bir başka altıda biri- öncekiler ve malın yarısı vasiyet edilen kişi arasında dört pay olarak taksim edilir. Kalan üçte birde (malın altıda ikisi) ise bütün kendilerine vasiyet yapılan kişilerin iddiası vardır. Bundan dolayı bu kısım beşi arasında eşit olarak pay edilir. Bu sorunda paylar beş, üç ve ikiye bölünmüştür. Çözüm yolu bu paydaların (mahreclerin) birbirleriyle çarpılmasıdır. Şu kadar var ki, dört ikinin de yerine geçer. Dolayısıyla beş dörtle çarpılır, yirmi olur. Yirmi üçle çarpılır, altmış olur. Altmış da asıl pay sayısı olan altıyla çarpılır, üçyüzaltmış çıkar (5x4x3x6=360). Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre sorun üçyüzaltmıştan çözülür.

[28/124]

Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın tesbitine göre ise, önce üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında beş pay olarak taksim edilir. Dolayısıyla mal toplam onbeş pay (5x3=15) olur. Sonra malın altıda beşi vasiyet edilen kişinin hakkı onikibuçuk pay 15/6=2.5x5=12.5) olup, bunun bir payı ulaşmış geriye onbirbuçuk pay kalmıştır. Bu sorunda paylar ikiye bölündüğünden toplam payı ikiyle çarp, otuz pay eder. Bunlardan herbir kişiye iki pay ulaşmıştır. Malın üçte ikisi vasiyet edilen kişinin hakkı yirmi pay (30/3=10x2=20) olup, bunun iki payı kendisine ulaşmış, onsekiz payı kalmıştır. Onsekizden yirmiye kadar olan iki pay (19-20. paylar), malın tamamı vasiyet edilen kişi ile malın altıda beşi vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya taksim edilir. Sonra onüçten onsekize kadar olan beş pay (14-18. paylar), önceki iki kişi ve malın üçte ikisi vasiyet edilen kişi arasında üç eşit pay olarak taksim edilir. Sonra sekizden onüçe kadar olan beş pay (9-13. paylar), yukarıdaki üç kişi ve malın yarısı vasiyet edilen kişi arasında dört eşit pay olarak taksim edilir. Sonra geri kalan sekiz pay (1-8. Paylar) beş kişi arasında eşit olarak taksim edilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, mirasçılar onay verdiği takdirde bu sorundaki taksim malın tamamında avl yoluyla olur. Dolayısıyla toplam yirmi pay olur. Çünkü malın tamamı vasiyet edilen kişi altı, altıda beş vasiyet edilen kişi beş, üçte iki vasiyet edilen kişi dört, malın yarısı vasiyet edilen kişi üç, üçte bir vasiyet edilen kişi iki pay alır (6+5+4+3+2=20). Mirasçılar onay vermediği takdirde malın üçte biri yine yirmi pay üzerinden taksim edilir.

6 – Vasiyet eden kişi, bir kişiye malının üçte birini (1/3), bir başkasına malının dörtte birini (1/4), bir diğerine de malının altıda birini (1/6) vasiyet etse, mirasçılar da bu vasiyete onay verseler, kendilerine vasiyet yapılan kişilerden herbiri kendi vasiyetini tam olarak alır. Çünkü vasiyet edenin vasiyet beyanında (îcabında) bulunduğu bütün kişilere yetip artacak kadar mal vardır.

Eğer mirasçılar onay vermezlerse, kendilerine vasiyet yapılan kişilerden herbiri kendi payını malın üçte birinden alır. Bu durumda taksim ittifakla avl yoluyla olur.

Çünkü bütün vasiyetler malın üçte birinde geçerli olup, kuvvetçe eşittir. Bundan dolayı kendilerine vasiyet yapılan kişilerin herbiri kendi hakkını tam olarak alır.

7 – Önceki sorunda vasiyet eden kişi, onlarla (1/3, 1/4, 1/6) beraber bir kişiye malının tamamını (1/1), bir başkasına da malının yarısını (1/2) vasiyet etse, mirasçılar da buna onay verseler, Ebû Yusuf (rh.a.)'un andığına göre, bu konuda Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyası şudur: Malın yarısı (1/2) malın tamamı vasiyet edilen kişinindir. Malın altıda biri malın tamamı, (yarısı) ve üçte biri vasiyet edilen kişiler arasında üç pay olarak; malın altıda birinin yarısı (1/12) bunlarla malın dörtte biri vasiyet edilen kişi arasında dört pay olarak; malın kalan kısmı da bunlarla malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında beş pay olarak taksim edilir. Ebû Yusuf (rh.a.) der ki: Çünkü burada taksimi çekişme yoluyla yapmak gerekir. Çünkü vasiyetlerin bazısı malın üçte birini geçmiştir. Taksimi çekişme yoluyla yapmak gerekince avl yoluyla taksime itibar edilmez. Çünkü aralarında çelişki vardır. Taksim çekişme yoluyla olunca sorunun çözümü Ebû Yusuf (rh.a.)'un dediği gibi olur: Kendilerine vasiyet yapılan kişilerden bazısının iddia ettiği paylar, iddia edenler arasında eşit olarak taksim edilir.

Muhammed (rh.a.) ise bu konuda şöyle der: Bu cevap, üçte biri aşmayan vasiyetler hakkında "herkes üçte birden kendi vasiyetini alır, kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında bir ayırım yapmayız" diyen Ebû Hanife (rh.a.) görüşünün kıyası değildir.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyası şudur: Üçte biri aşan vasiyetleri kabul edip etmeme yetkisi mirasçılara aittir ki böyle vasiyetlerin taksimi Ebû Yusuf (rh.a.)'un anlattığı şekildedir. Ancak mirasçıların kabul edip etmeme yetkisi bulunmayan üçte birlik kısım, mirasçılar onay vermediği takdirde nasıl taksim edilecekse o şekilde taksim edilir. Burada taksim konusu hem avl hem de münazaa yoluyla bulunmuştur. Bundan dolayı her iki yolun da göz önünde bulundurulması gerekir. Hulasa bu sorunda görüş şudur: Malın yarısı (1/2) sadece malın tamamı vasiyet edilen kişiye aittir. Malın altıda biri (1/6) malın tamamı vasiyet edilen kişi ile malın yarısı vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya taksim edilir. Geriye malın mirasçıların kabul edip etmeme yetkisi bulunmayan üçte birlik (1/3) kısmı kalır. Kendisine vasiyet yapılanlar bu kısmı mirasçılar izin vermediği takdirde nasıl paylaşacaklarsa o şekilde paylaşırlar: Malın tamamı, yarısı ve üçte biri vasiyet edilen kişiler üçte bir pay alırlar. Bu onikide dört (4/12) paya karşılık olur. Dörtte bir vasiyet edilen kişi üç, altıda bir vasiyet edilen kişi iki pay alır. Bu paylar toplandığı zaman onyedi (4+4+4+3+2=17) pay eder. Malın üçte biri onyedi pay olunca, tamamı ellibir (17x3=51) pay olur. Sonra malın tamamı vasiyet edilen kişi toplam malın yarısı olan yirmibeşbuçuk payı (51/2=25.5) aldığından paylar ikiye bölünecektir. Bundan dolayı payları ikiyle çarp, toplam mal yüziki (51x2=102) pay çıkar. Sorun da yüzikiden çözülür. [28/125]

Muhammed (rh.a.) sözüne devamla der ki: Eğer Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşü Ebû Yusuf (rh.a.)'un açıkladığı şekilde olsaydı olurdu. Halbuki mirasçının icazet yoluyla kendisine vasiyet yapılan kişinin payını azaltma yetkisinin olmadığı bilinmektedir. Şöyle ki, vasiyet eden kişi, bir kişiye malının tamamını (1/1), (bir başkasına üçte birini (1/3), bir diğerine de altıda birini (1/6) vasiyet etse, mirasçılar da buna onay verseler, birinci görüşün kıyasına göre, malın üçte biri malın tamamı vasiyet edilen kişinindir. Üçte biri malın tamamı ve üçte biri vasiyet edilen iki kişi arasında yarı yarıya paylaştırılır. Kalan üçte bir ise, malın tamamı, üçte biri ve altıda biri vasiyet edilen üç kişi arasında ikili birli olarak taksim edilir. O halde, mirasçılar onay verdiği takdirde, altıda bir vasiyet edilen kişinin payı malın altıda birinin üçte biridir. Bu onsekizde bir (1/18) paya karşılık olur. Şayet mirasçılar onay vermezlerse, altıda bir vasiyet edilen mûsâ leh üçte birde beşte bir payı olur. Çünkü o, malın üçte birinin altıda birinden bir pay alır. Diğer iki kişi ise ikişer pay alırlar. Bu durumda malın üçte biri beş pay, tamamı ise onbeş pay olur. Bu sorunda vasiyete onay verildiği takdirde altıda bir vasiyet edilen kişi onsekizde bir pay almakta, dolayısıyla onay nedeniyle hakkı azalmaktadır. Bu doğru olmaz. O halde anlıyoruz ki doğru çözüm bizim söylediğimizdir. O da şudur: Malın tamamı vasiyet edilen kişi malın üçte ikisini alır. Sonra kalan üçte bir, avl yoluyla beş pay üzerinden aralarında taksim edilir.

Hasan b. Ziyad (rh.a.) ise şöyle der: Muhammed (rh.a.)'in söylediği bu çözüm de doğru değildir. Çünkü onun ileri sürdüğü görüş de altıda bir (1/6) ve üçte bir (1/3) vasiyet edilen kişilerin onayından yararlanmamasına, aksine onlara onay bulunduğu zaman da onay bulunmadığı zamanki kadar pay verilmesine yol açmaktadır. Halbuki tek başlarına kendilerine vasiyet yapıldığı zaman onaydan yararlandıkları bilinmemektedir. O halde birarada bulundukları zaman da herbirinin onaydan yararlanması gerekir. Bu ise ancak benim ileri sürdüğüm 'öncelikle malın üçte birinin taksim edilmesi' yoluyla gerçekleşir. Çünkü avl yoluyla
[28/126] taksim paydaları eşitleme (uzlaşma) yoluyla olur. Bu ise, çekişme yoluyla taksimden daha kuvvetlidir. Kuvvetli olanla başlanır. Bundan dolayı son olarak anılan sorunda üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında beş pay olarak taksim edilir. Toplam mal onbeş pay olur (kalan: 15-5=10 pay). Üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı beş pay olup, bunun ikisini almış, üç pay kalmıştır. Onun üç paydan fazlasında –yedi payda (10-3=7)- bir iddiası olmadığından, malın o kısmı malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Altıda bir vasiyet edilen kişinin hakkı ikibuçuk pay olup, bunun bir payı ulaşmış, birbuçuk pay kalmıştır. Birbuçuktan üçe kadar olan kısım (birbuçuk pay) malın tamamı vasiyet edilen kişi ile üçte bir vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya taksim edilir. Geriye üç kişinin de eşit çekişmede bulunduğu birbuçuk pay kalır. O da üç pay olarak aralarında taksim edilir. Sonuç olarak onay bulunduğu takdirde altıda bir vasiyet edilen kişinin birbuçuk payı olur. Halbuki onay bulunmadığı zaman ona sadece bir pay veriliyordu. Böylece o da

onaydan yararlanmış oldu. Üçte bir vasiyet edilen kişi bir kere iki pay, bir kere bir payın dörtte üçünü, bir kere de yarım pay almıştır ki toplam üç pay ve bir payın dörtte biri (2+3/4+1/2=3.25 pay) eder. Halbuki onay bulunmadığı zaman ona sadece iki pay veriliyordu. Dolayısıyla o da onaydan yararlanmış ve ek olarak kendisine bir pay ve bir payın dörtte biri (1.25 pay) verilmiş oldu.

Sen de anladın ki doğru çözüm yolu Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın ileri sürdüğüdür. Hasan b. Ziyad (rh.a.)'ın metoduna göre esas sorunun (1/1, 1/2, 1/3, 1/4, 1/6) çözümü ise şöyledir: Malın üçte biriyle taksime başlanır. Bundan malın yarısı, üçte biri ve tamamı vasiyet edilen kişiler dörder pay alırlar. Dörtte bir vasiyet edilen kişi üç, altıda bir vasiyet edilen kişi iki pay alır. Malın üçte biri onyedi pay (4+4+4+3+2=17) olur. Malın üçte biri onyedi pay olunca tamamı ellibir (17x3=51) pay olur. Kendilerine vasiyet yapılan kişiler malın üçte birini onyedi pay üzerinden paylaştıkları zaman dersin ki: Malın yarısı vasiyet edilen kişinin hakkı yirmibeşbuçuk (51/2=25.5) paydı. Bunun dört payı kendisine ulaşıp, yirmibirbuçuk (25.5-4=21.5) paydaki hakkı kalmıştı. Malın yirmibirbuçuk payından üçte ikisine kadar olan kısmı –onikibuçuk pay (34-21.5=12.5)- çekişmesiz olarak malın tamamı vasiyet edilen kişiye verilir. Üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı onyedi pay (51/3=17) idi. Bunun dört payı kendisine ulaşıp, onüçü kaldı (17-4=13). Malın onüçten yirmibirbuçuk paya kadar olan kısmı –sekizbuçuk pay (21.5-13=8.5)- malın tamamı vasiyet edilen kişi ile yarısı vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya taksim edilir. Herbiri dört pay ve bir payın dörtte birini (4.25 pay) alır. Dörtte bir vasiyet edilen kişinin hakkı oniki pay ve bir payın dörtte üçü (51/4=12.75 pay) idi. Bunun üçü kendisine ulaşmış, dokuz pay ve bir payın dörtte üçündeki (12.75-3=9.75 paydaki) hakkı kalmıştır. Onun malın dokuz pay ve bir payın dörtte üçünden (9.75'ten) onüçüncü paya kadar olan kısmında (13-9.75= 3.25 pay) çekişmesi yoktur. Dolayısıyla bu kısım, malın üçte biri, yarısı ve tamamı vasiyet edilen kişiler arasında üç eşit paya bölünür. Herbirinin bir pay ve bir payın üçte biri (3.25/3=1.33 payı) olur. Altıda bir vasiyet edilen kişinin hakkı sekizbuçuk pay (51/6=8.5) idi. Bunun iki payı kendisine ulaşmış, altıbuçuk paydaki (8.5-2=6.5) hakkı kalmıştır. Malın altıbuçuktan dokuz pay ve bir payın dörtte üçüne kadar olan kısmı –üç pay ve bir payın dörtte biri (9.75-6.50=3.25 pay)- diğer dört kişi arasında dörde taksim edilir. Geriye bütün kendilerine vasiyet yapılan kişilerin eşit derecede çekişmede bulunduğu altıbuçuk pay kalır. Bu da aralarında beş eşit parçaya bölünür. Sonra mahrecler (ortak paydalar) birbirleriyle çarpılarak sorun çözümlenir. Sorun bu şekilde çözülünce açıkladığımız gibi bütün kendilerine vasiyet yapılan kişilerin onaydan yararlandıkları ortaya çıkar.

8 – Vasiyet eden kişi, bir kişiye malının yarısını (1/2), başka birisine yine malının yarısını (1/2), bir başkasına da altıda birini (1/6) vasiyet etse, mirasçılar da buna onay verseler, malın yarısı vasiyet edilen kişiler malın tamamını değil, malın üçte birinden fazlasını –üçte iki- alırlar. Herbirinin üçte bir payı olur. Altıda bir **[28/127]**

vasiyet edilen kişinin hakkı malın kalan üçte birindedir. Bu durumda mal fazla olduğundan bir kısmı –altıda biri- artmaktadır. Sonra malın yarısı vasiyet edilen iki kişi üçte bir pay almışlar, malın altıda birindeki hakları kalmıştır. Bundan dolayı kalan üçte biri kendilerine vasiyet yapılan üç kişi aralarında eşit olarak paylaşırlar. Sonuçta taksim dokuz pay üzerinden olur.

Muhammed (rh.a.) *el-Asl* adlı eserinde der ki: "Çünkü malın yarısı vasiyet edilen kişilerin haklarından altıda birin altıda birinden fazlası kalmamıştır." Bu ifade yanlıştır. Çünkü onların kalan hakkı altıda birin altıda biri değil, sadece altıda birdir. Ancak şöyle denilirse bu yanlıştan kurtulunabilir: Muhammed (rh.a.)'in ifadesinde geçen ikinci südüs kelimesinin başındaki eliflam sonradan müstensih tarafından ilave edilmiştir. Dolayısıyla doğru ibare şöyle olmalıdır:

لَمْ يَبْقَ لَهُمْ مِنْ وَصِيَّتِهِمْ إِلَّا سُدُسُ سُدُسٍ "O ikisinin haklarından ancak altıda bir, altıda bir kalmıştır." Nitekim bazı eski nüshalarda bu şekildedir.

Eğer mirasçılar bu vasiyete onay vermezlerse, malın yarısı vasiyet edilen iki kişi üçte birden üçte birer pay, malın altıda biri vasiyet edilen kişi ise üçte birin altıda birini alır. Sonuçta malın üçte birini beş pay üzerinden bölüşürler.

Allahu daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTASININ KÖLE ÖZGÜR KILINMASINI VASİYET ETMESİ

1 – Vasiyet eden kişi, başka malı bulunmadığı halde, ölüm hastalığında değeri bin dirhem olan bir kölesini özgür kılsa, sonra birisi efendiyi (vasiyet eden kişiyi) kasden öldürse, efendinin iki oğlu olup, bunlardan yalnız biri öldüreni affetse, öldüreni affetmeyenin payı beşbin dirhem olur. Öldüren beşbin dirhemi ödediği zaman kölenin tamamı özgür olur ve herhangi bir şey ödemesi gerekmez. Çünkü ödenen beşbin dirhem ölenin malıdır. Çünkü onun canının bedelidir. Eğer bu bedel yanlışlık nedeniyle vacip olsaydı, diyet hükmünde olacak ve tamamı tek bir taksimle bölünebilecekti. Halbuki burada köle diyet cinsinden değildir. Aynı şekilde bu bedel kasden öldürme nedeniyle vacip olduğu, kölenin değerinin malın üçte birini aşmadığı ortaya çıkıp, iki veliden biri özgür kıldığı zaman da kölenin tamamı özgür olur. Sonra beşbin dirhemin tamamı iki oğul arasında oniki pay üzerinden taksim edilir. Öldüreni affedenin bir, affetmeyenin onbir payı olur. Çünkü terikenin altıbin dirhem –kölenin değeri olan bin dirhem ve diyetin yarısı (1000+5000=6000)- olduğu anlaşılmıştır. Şayet vasiyet eden herhangi bir vasiyette bulunmasaydı terike yine oniki pay üzerinden taksim edilecekti. Çünkü köle aralarında yarı yarıya ortaktır. Diyetin yarısı affetmeyen oğula aittir. Bundan dolayı affedenin hakkı beşyüz dirhem, affetmeyenin hakkı beşbinbeşyüz dirhem olur. Bu

ise oniki pay demektir. Aynı şekilde vasiyet uygulandıktan sonra da böyledir. Vasiyeti sadece biri yerine getirmez. Aksine payları oranında paylaşırlar. Çünkü mirasçıların hakkından, vasiyet nedeniyle, hakedilen mal telef olmuş hükmündedir. Telef olan ortak mal ise ortaklardan payları oranında düşürülür. Bu da onun gibidir. Zarar ancak pay oranında olur. O halde hiç vasiyet bulunmadığı takdirde malın tamamı oniki paya bölündüğü gibi, kalan malı da oniki paya böleriz.

Soru: Öldüreni affeden oğul af nedeniyle kendi payını düşürdüğü halde, nasıl diyetten bir pay alır?

Cevap: Affedenin aldığı hak diyetten değil, ortağının payı itibariyle köledeki payından telef olanın bedelidir. Çünkü vasiyet edenin ölüm hastalığında köleyi özgür kılması, onun kölenin özgür kılınmasını vasiyet etmesi hükmündedir. Dolayısıyla kölenin bedelinden malın üçte birini aşmayan miktar, mirasçıların hakkından öne alınır ve bunun mirasçılara zararı payları oranında olur. Bundan dolayı affeden oğul, diğer oğulun elindeki maldan, kölede kalan hakkının bedeli hesaba katılarak bir miktar alır. [28/128]

Soru: Affeden oğulun hakkı kölenin üçte birindeydi. Çünkü şayet o öldüreni affetmeseydi, köle, değerinin üçte ikisini ödemek için çalışacaktı. O halde affeden oğulun kölenin üçte birinde hakkı olduğu halde nasıl onun bedelinin yarısını alır?

Cevap: Evet, mahal (terike) dar olduğundan affedenin kölenin üçte birinde hakkı vardı. Ancak ölenin beşbin dirhemi daha ortaya çıkmakla mahal genişlemiştir. Çünkü vasiyeti yerine getirme nedeniyle meydana gelen zararı mirasçılar payları oranında çekerler. Görmez misin, ölen vasiyetçi, geride bir oğlu ile karısını bırakıp, malının hepsini vasiyet etse, terike taksim edilir. Vasiyet aralarında sekiz pay üzerinden yerine getirilir. Vasiyeti yerine getirmenin zararı her ikisine mirastaki payları oranında olur. Burada da öyledir. Öldüreni affetmeyenin terekedeki hakkı affedenin hakkından kat kat fazladır. O halde vasiyeti yerine getirme sureti de buna göre olmalıdır. Vasiyet bin dirhemdir. Bunun onikide biri – seksenüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (1000/12=83.33 dirhem)- affedenin hakkıdır. Onun kölede dörtyüzonaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (416.66dirhem) hakkı kalmış olup, vasiyetin kölenin tamamında yerine getirilmesi nedeniyle bu miktar telef olmuştur. Dolayısıyla bu miktarı diğer mirasçının elindeki maldan alır. Beşbin dirhemi onikiye bölersek, herbir pay dörtyüzonaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (416.66 dirhem) çıkar.

Eğer kölenin değeri üçbin dirhem olsaydı, köle üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (333.33 dirhemi) ödemek için çalışırdı. Çünkü toplam mal sekizbin dirhem olup, ancak üçte biri köleye verilir. Sekizbinin üçte biri ise ikibin dirhem ve bin dirhemin üçte ikisi (8000/3=2666.66 dirhem)dir. Kölenin mülkiyetinden (rakabe) bu miktar kendisine verilir. Köle kalan bin dirhemin üçte birini (1000/3=333.33 dirhem) ödemek için çalışır. O borcunu ödeyince, bu miktar

da beşbin dirheme katılır. Toplam malı iki oğul aralarında onaltı pay üzerinden bölüşürler. Bunun üç payı affeden oğulun, kalan kısmı –onüç pay- diğer oğulundur. Çünkü burada herhangi bir vasiyet olmasaydı, terikenin tamamının değeri iki oğul arasında yine onaltı pay üzerinden taksim edilecekti. Çünkü affeden oğulun hakkı kölenin yarısı olan binbeşyüz (3000/2=1500) dirhemdir. Diğer oğulun hakkı ise, kölenin yarısıyla diyetin yarısı olup, altıbinbeşyüz (5000+1500=6500) dirhemdir. Her beşyüz dirhemi bir pay kabul edersen, affetmeyen oğulun hakkı onüç pay (6500/500=13), affeden oğulun hakkı üç pay (1500/500=3) olur. Vasiyet yerine getirildikten sonra da terikenin kalan kısmının taksimi yine bu paylar üzerinden olur. Terikenin kalan kısmı beşbinüçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (8000-2666.66=5333.33 dirhem) dir. Bu onaltı paya bölündüğü zaman herbir pay üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (333.33) çıkar. Sonuçta affeden oğulun bin dirhemi olur. Kalan mal ise affetmeyen oğulundur.

Eğer köle ödemesi gereken miktarı ödeyemeden ölürse, beşbin dirhemin altıda biri affeden oğulun, kalanı da affetmeyen oğulun olur. Çünkü köle telef olunca anladık ki onun vasiyeti kalan malın –beşbin dirhem- yarısı kadardır. Çünkü vasiyet malın üçte birinden yerine getirilir. Malın üçte biri ise mirasçılara verilenin yarısı kadardır. Mirasçılara terikeden verilen sağlam mal beşbin dirhem olunca, anladık ki, köleye yapılan vasiyet bunun yarısında –ikibinbeşyüz dirhem (5000/2=2500)- yerine getirilir. Toplam terike ise yedibinbeşyüz
[28/129] (5000+2500=7500) dirhemdir. Bunun binikiyüzelli dirhemi affeden oğulun hakkıdır. Herbir binikiyüzelli dirhemi bir pay kabul edersen, affedenin hakkı bir pay, affetmeyenin hakkı beş pay olur. Terike, vasiyet yerine getirildikten sonra da sanki hiç vasiyet yokmuş gibi taksim edilir. Dolayısıyla beşbin dirhemin altıda biri affedenin, kalanı da affetmeyenin olur.

Bununla birlikte ölenin bin dirhem de borcu olursa, mirasçılar borcu bu beşbin dirhemden öderler. Çünkü borç, terikede miras ve vasiyete takdim edilir. Sonra kalan mal iki oğul arasında yedi pay üzerinden taksim edilir: Bir pay affedenin, altı pay affetmeyenindir. Çünkü bin dirhem borç ödendikten sonra mirasçıların elinde kalan mal dörtbin dirhemdir (5000-1000=4000). Köleye yapılan vasiyet bunun yarısı olan ikibin dirhemde geçerlidir. Köleden gelecek olan miktar budur. Bunu diyetin yarısına eklersen yedibin dirhem (5000+2000=7000) olur. Eğer ortada herhangi bir borç ve vasiyet olmasaydı affedenin hakkı köleden gelecek miktarın yarısı olan bin dirhem, affetmeyenin hakkı da altıbin dirhem olacaktı. Borç ödenip vasiyet yerine getirildikten sonra kalan mal da, borç ve vasiyetten meydana gelen zararı mirasçıların payları oranında çekmeleri için, bu şekilde taksim edilir. Herbir bin dirhemi bir pay kabul edersen, yedi pay olur. Kalan mal –yedibin dirhem- yediye bölünür: Yedide biri affedenin, yedide altısı affetmeyenindir.

2 – Bir kişinin herbiri ikibin dirhem değerinde iki kölesi olup, bunları hastalığı sırasında özgür kılsa, sonra kasden öldürülse ve bu kişinin iki oğlu olup bunlardan biri öldüreni affetse, diğerine de beşbin dirhem ödense, kölelerden herbiri üçte birin beşte birini ödemek için çalışır. Çünkü terikenin tamamı dokuzbin (2000+2000+5000=9000) dirhemdir. Köleler için yapılan vasiyet bunun üçte birinden –üçbin dirhem (9000/3=3000)- yerine getirilir. Herbiri değerinin dörtte üçü olan binbeşyüz dirhem almış olurlar. Değerlerinin dörtte birini ödemek için çalışırlar. Köleler bu miktarı ödedikleri zaman o da beşbin dirheme eklenir (toplam:5000+500+500=6000 dirhem). İki oğul bunu dokuz pay üzerinden bölüşürler: İki pay affedenin, yedi pay diğerinin olur. Çünkü ortada bir vasiyet olmasaydı affedenin hakkı ikibin, diğerinin hakkı yedibin dirhem olacaktı. Vasiyet yerine getirildikten sonra da böyledir: Kalan mal hakları ölçüsünde taksim edilir. Her bin dirhem bir pay kabul edilir.

Eğer kölelerden biri herhangi bir şey ödemeden ölürse, kalan köle altıyüz dirhem ödemek için çalışır. Çünkü kalan kölenin değeri ikibin dirhemdir. Bunu diyetin yarısına eklersen yedibin dirhem (5000+200=7000) olur. Bu miktar köle ile iki oğul arasında beş pay üzerinden taksim edilir. Çünkü kölenin hakkı olan üçte birin yarısı beşte bir, mirasçıların hakkı ise beşte dört paydır. Yedibin dirhemin beşte biri ise bindörtyüz dirhemdir (7000/5=1400). Böylece ortaya çıkmıştır ki kölenin değerinden kendisine kalan bindörtyüz dirhem olup, kalan altıyüz dirhemi (2000-1400=600) ödemek için çalışır. Diğer köleye kalan miktarın da bindörtyüz dirhem olduğu ve toplam malın sekizbindörtyüz dirhem (7000+1400=8400) olduğu da ortaya çıkmıştır. İkibinsekizyüz dirhemle vasiyeti yerine getirdik. Mirasçıların elinde beşbinaltıyüz dirhem (7000-2400=5600) kaldı. Böylece üçte bir ve üçte iki belli oldu. Sonra iki oğulun elindeki mal kırkiki paya bölünür: Otuzüçbuçuk pay affetmeyenin, sekizbuçuk pay affedenindir. Çünkü sonuçta [28/130]
malın tamamı sekizbindörtyüz dirhemdir. Eğer ortada bir vasiyet bulunmasaydı, bunun binyediyüz dirhemi affedenin, altıbin yediyüz dirhemi affetmeyenin olurdu. Çözüm yolu her yüz dirhemi bir pay kabul etmemizdir (toplam: 8400/100=84 pay). Bu durumda affedenin hakkı onyedi pay (1700/100=17), affetmeyenin hakkı altmışyedi pay (6700/100=67) olur. Payların toplamı seksendörttür. Aynı şekilde iki vasiyetin yerine getirilmesinden sonra da seksendört pay üzerinden taksim edilir: Onyedi pay affedenin, geri kalanı diğerinin. Ne var ki, bu sorunu *Kitabu'l-Asl*'da bunun yarısından, kırkiki pay üzerinden çözmüştür. Fakat bu câiz değildir. Çünkü paylar küsurludur. Çünkü affedene sekizbuçuk –onyedinin yarısı-, affetmeyene otuzüçbuçuk –altmışyedinin yarısı- pay verilmiştir.

Eğer ölen vasiyetçinin bu iki köleden başka bin dirhemi daha olsa (toplam: 5000+2000+2000+1000=10.000 dirhem), kölelerden herbiri vasiyet olarak binaltıyüz dirhem alır. Onlardan sağ kalan dörtyüz dirhem ödemek için çalışır. Ölen köle binaltıyüz dirhemi vasiyet olarak almış, bedelinin kalanı (dörtyüz dirhem) telef

olmuştur. Dolayısıyla terikenin toplamı ise dokuzbinaltıyüz dirhem (10.000-400=9600) olur. Şöyle ki, mirasçıların elinde kalan mal altıbin dirhemdir. Bunu sağ kalan kölenin değerine eklediğin zaman sekizbin dirhem eder. Bunun beşte biri –binaltıyüz dirhem- vasiyet yoluyla sağ kalan kölenin olur. Kalan köleye yapılan vasiyet belli olunca anlaşılır ki, ölen köleye kalan miktar da onun kadardır. O toplam bedelinden binaltıyüz dirheme hak kazanmıştır. Bu durumda toplam mal dokuzbinaltıyüz dirhem olur. Bunun üçte birinden –üçbinikiyüz dirhem (1600x2=3200)- köleler için yapılan vasiyeti yerine getirdik. Mirasçıların elinde altıbindörtyüz dirhem (9600-3200=6400) kaldı. Sonra bu miktar iki oğul arasında kırksekiz paya bölünür. Bunun otuzaltıbuçuk payı affetmeyenin, onbirbuçuk payı da affedenindir. Çünkü ortada herhangi bir vasiyet bulunmasaydı, diyetin yarısı sadece affetmeyen oğula ait olur, kalan mal –dörtbinaltıyüz dirhem (9600-5000=4600)- ise ikisi arasında yarı yarıya taksim edilir ve herbirine ikibinüçyüz dirhem (4600/2=2300) düşerdi. Bu durumda affedenin hakkı sadece ikibinüçyüz dirhem olur. Her yüz dirhemi bir pay kabul edersen, bu yirmiüç pay (2300/100=23) eder. Affetmeyenin hakkı ise yedibinüçyüz dirhem olur. Her yüz dirhemi bir pay kabul edersen bu da yetmişüç pay (7300/100=73) eder. Payların toplamı ise doksanaltıdır (73+23=96). Kölelere yapılan vasiyetlerin yerine getirilmesinden sonra da yine kalan mal mirasçılar arasında bu paylar –doksanaltı pay- üzerinden taksim edilir. Ta ki vasiyet nedeniyle meydana gelen zararı her ikisi de payları oranında çekmiş olsunlar. Ayrıca *el-Kitabu'l-Asl*'da bu sorunu kırksekiz pay üzerinden çözmüştür. (Bu da bu sorunun doksanaltı pay üzerinden çözüleceğini gösterir.) Çünkü buçuklu kesirler câiz değildir.

3 – Vasiyet eden kişi, başka malı olmadığı halde, hastalığında özgür kıldığı herbiri ikibin dirheme denk iki köle bıraksa (toplam: 2000+2000=4000 dirhem), sonra kasden öldürülse ve üç oğlu olup bunlardan biri öldüreni affetse, öldürenin diyetin üçte ikisini (10000/3=3333.33, 3333.33x2=6666.66 dirhem) ödemesi gerekir. Bunun miktarı da onbinaltıyüzaltmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Çünkü ölenin toplam malı bu miktardır. Kölelerin mülkiyetleri ile diyetin
[28/131] üçte ikisinden (10000/3=3333.33x2=6666.66, 6666.66+4000=10666.66 dirhem) ibarettir. Bunun üçte biri -üçbinbeşyüzellibeş dirhem ve bir dirhemin dokuzda beşi (10666.66/3=3555.55 dirhem) vasiyet nedeniyle iki köleye verilir. Köleler, değerlerinden kalan miktar –dörtyüzkırkdört dirhem ve bir dirhemin dokuzda dördü (400-3555.55=444.45 dirhem)- için çalışırlar. Bu miktarı ödedikleri zaman o da diyetin üçte ikisine katılır. Çıkan mal otuziki pay üzerinden taksim edilir: Dört pay affedenin, kalanlar da diğer iki mirasçınındır. Çünkü ortada vasiyet olmasaydı terikenin tamamı yine aralarında bu paylar üzerinden taksim edilecekti. Çünkü terikenin dörtbin dirhemi –iki kölenin toplam değeri- aralarında üç eşit paya bölünecek, herbiri bin dirhem ve bin dirhemin üçte birini (4000/3=1333.33 dirhem) alacaktı. Her bin dirhemi üç pay kabul edersen bu miktar aralarında oniki

pay olur. Diyetin üçte ikisinden her bin dirhemi de üç pay kabul edersen yirmi pay (6666.66/333.33=20, 12+20=32) olur. Affedenin hakkı dört pay, diğer iki mirasçıdan herbirinin hakkı ondört paydır. Vasiyet yerine getirildikten sonra da durum böyledir. Mirasçılardan herbiri kalan maldan hakkının tamamını alır. Dolayısıyla taksim otuziki pay üzerinden yapılır: Affedenin dört, diğer ikisinden herbirinin ondört payı olur.

Eğer iki köleden biri, herhangi bir şey ödeyemeden ölürse (kalan: 10666.66-2000=8666.66 dirhem), sağ kalan kölenin mülkiyetinden (rakabe) sekizbin dirhem ve bin dirhemin üçte ikisinin (kalan malın) beşte biri (8666.66/5=1733.33 dirhem) kadarı özgür olur. Kalan miktar (2000-1733.33=267.66 dirhem) için de çalışır. Çünkü ölen köle kendi vasiyetini tam olarak almış ve ödeme borcu olan miktar telef olmuş sayılır. Şu anda ancak kalan kölenin bedeli ile diyetin üçte ikisine itibar edilir. Sağ kalan kölenin hakkı malın üçte birinin yarısında, mirasçıların hakkı da malın üçte ikisindedir. Kalan mal onlar arasında beş pay üzerinden taksim edilir: Beşte biri sağ kalan kölenin, dördü de mirasçılarındır. Bu sorunda binler üç ve beşe bölünmüştür. Bundan dolayı üçü beşle çarparsın, onbeş olur. Sonra sekiz pay ve bir payın üçte ikisini onbeşle çarparsın, yüzotuz çıkar (8.66x15=130). Bunun beşte biri –yirmialtı pay (130/5=26)- sağ kalan kölenindir. Vasiyet nedeniyle ona bu miktar verilince anlaşılır ki, ölen kölenin payı da bu kadardır. Malın tamamı yüzellialtı paydır (130+26=156). İki köle için yapılan vasiyeti, herbirine yirmialtı pay olmak üzere, toplam elliiki pay olarak yerine getirdik. Mirasçılara yüzdört pay kaldı (156-52=104). Böylece üçte bir ve üçte iki belli oldu. Sonra kölenin bedelinden kalan miktar ile diyetin üçte ikisinden meydana gelen alacaklar elliiki (104/2=52) paya bölünür. Bunun altı payı affeden oğulun, geri kalanı (52-6=46/2=23'er pay) ise diğer iki oğulundur. Bu kısa yoldur. Muhammed (rh.a.) bunu esas almıştır.

Bizim anlattığımız uzun yola gelince, şöyle deriz: Bu sorunda vasiyet olmasaydı, malın tamamı yüzellialtı pay olacaktı. Bunun yüz payı ikisi arasında, diyetin üçte ikisi affetmeyen iki mirasçı arasında ellialtıya bölünür. Bu sağ kalan köle içindir. Ölen köleden meydana gelen zarar ise mirasçılar arasında üçe bölünür. Herbirinin onsekiz pay ve bir payın üçte ikisi (56/3=18.66 payı) olur. Paylar üçe bölündüğünden ellialtıyı üçle çarp, yüzaltmışsekiz çıkar (56x3=168). Mirasçılara ait üçte iki üçyüz paydır. Dolayısıyla malın tamamı dörtyüzaltmışsekiz pay olur (300+168=468). Affeden oğulun ellialtı, diğer iki oğulun ise ikiyüzaltışar payları vardır (56+206+206=468). Vasiyet yerine getirildikten sonra da taksim bu şekilde olur.

Fakat Muhammed (rh.a.) kısa yola itibar etmiş ve şöyle demiştir: Sekizbin dirhem ve bin dirhemin üçte ikisini (8666.66 dirhemi, yani kalan malı) sağ kalan köle ile mirasçılar arasında beşe taksim etmek gerekince, sekiz pay ve bir payın üçte ikisini beşle çarparsın, kırküç pay ve bir payın üçte biri (8.66x5=43.33) çıkar.

[28/132] Bunun beşte biri -sekiz pay ve bir payın üçte ikisi (43.33/5=8.66)- sağ kalan kölenindir. Ölen köleye de mülkiyetinden bu kadar ayrılır. Onu da buna kattığın zaman toplam elliki pay olur (43.33+8.66=52). Eğer burada bir vasiyet olmasaydı diyetin üçte ikisinin miktarı altı pay ve bir payın üçte ikisi (6.66 pay) olurdu. Bunu beşle çarptığın zaman otuzüç pay ve bir payın üçte biri olur (6.66=33.33 pay). Bu miktar affetmeyen iki oğul arasında yarı yarıya bölünür (33.33/2=16.66'ar pay). Kalan miktar –onsekiz pay ve bir payın üçte ikisi (52-33.33=18.66 pay)- ise üç oğul arasında üçe bölünür. Her birinin altı pay ve bir payın dokuzda ikisi olur (18.66/3=6.22 pay. Sonuçta affedenin 6.22 payı, affetmeyenlerin ise 16.66+6.22=22.22'şer payı olur.). Vasiyet yerine getirildikten sonra da kalan mal onlar arasında bu paylar üzerinden taksim edilir. Kalan kölenin hakkı altı paydır. Kalan bir pay için çalışır. Diğer ikisinin hakkı ise kırkbeş pay ve bir payın dokuzda yedisidir. Bunu yarı yarıya paylaşırlar. Taksim bunun üzerinden olur. Eğer iyi düşünürsen bunu dirhemlere uygulamayı bilmek kolaydır.

4 – Vasiyet eden kişi, başka malı olmadığı halde dörtbin dirheme denk olan belli bir köleyi bir kişiye vasiyet etse, sonra başka bir kişi kasden vasiyet edeni öldürse, vasiyet edenin iki oğlu olup biri affetse, kölenin dörtte üçü kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Kölenin kalan dörtte biri öldürenden alınan beşbin dirheme eklenir. İki oğul bunu ellidört pay üzerinden bölüşürler. Affedenin oniki payı olur. Çünkü toplam mal dokuzbin dirhemdir (4000+5000=9000). Vasiyet bunun üçte birinden –üçbin dirhem (9000/3=3000)- yerine getirilir. Üçbin dirhem ise kölenin değerinin dörtte üçüdür. Sonra burada bir vasiyet olmasaydı, mal iki oğul arasında dokuz pay üzerinden bölünürdü. Bunun dokuzda ikisi (2000 dirhem) –kölenin değerinin yarısı- affedenin, kalanı da diğer oğulun olurdu. Vasiyetin yerine getirilmesinden sonra da böyledir. Kalan mal aralarında bu paylar üzerinden paylaştırılır. Fakat affedene düşen payların bir kısmı köleden, bir kısmı da diyettendir. O halde ona köleden ve diyetten verilen miktarların açıklanması gerekir. Bunu bilmenin yolu şudur: Dokuzu altıyla çarparsın, ellidört olur. Affedenin bundaki hakkı iki pay idi. İkiyi altıyla çarptın, oniki pay olur (2/9=12/54). Affeden oğul köleden kalan miktarın yarısını alır. Köleden kalan miktar bedelinin dörtte biri idi (1000 dirhem). Bunun pay olarak miktarı dokuzdur. Dokuzun yarısı dörtbuçuktur. Oniki paydan geri kalan miktarı –yedibuçuk pay- ise diyetin yarısından alır. Affetmeyenin ise, bir kısmı kölenin ödemekle yükümlü olduğu miktarın yarısı –dörtbuçuk pay-, bir kısmı maldan kalanlar olmak üzere, kırkiki payı olur (54-12=42). Çünkü vasiyetin yerine getirilmesinden meydana gelen zararı mirasları oranında mirasçıların ikisi de çeker. Vasiyetten önce köle aralarında ortak idi. Vasiyetin uygulanmasından sonra da böyledir. Dolayısıyla kalan mal aralarında yarı yarıya bölünür. Bu, daha sonraki sorunda değil de bu sorunda yapıldı. Çünkü orada kalan çalışılıp kazanıldı. O diyet cinsinden dirhemlerdi. Malın tamamı tek bölünmeyle bölündü. Burada ise köle diyet cinsinden değildir. Dolayısıyla

vasiyetten önce tamamı bölündüğü gibi, köleden kalan miktarı da iki mirasçı arasında yarı yarıya bölmek gerekir. Sonra vasiyeti uygulamamızdan dolayı affedenin hakkından kalan miktar, diğer oğulun payı ölçüsünde kendisine verilir. Bundan dolayı taksim açıkladığımız şekilde olur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖZGÜR KILMA VE MUHÂBÂT YOLUYLA VASİYET

[28/133]

1 – Vasiyet eden kişi, başka malı bulunmadığı halde, hastalığında, değeri ikibin dirhem olan bir köleyi bir kişiye bin dirheme satsa, sonra bin dirhem değerinde bir başka köleyi de özgür kılsa (toplam mal: 2000+1000=3000 dirhem), Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, muhâbât (bir malı değerinin altına satmak) özgür kılma (ıtk)den daha önceliklidir. Bu sorunu vasiyetlerle ilgili bölümde açıklamıştık. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, muhâbâtın (kayırmanın) neden bakımından kuvveti vardır. Bu onun ödemeli akidlerden olmasıdır. Özgür kılmanın ise hüküm bakımından bir kuvveti vardır. Ondan geri dönme olasılığı yoktur. O halde adam önce muhâbât yaparsa, muhâbâtın malın üçte birinde önceliği vardır. Eğer önce özgür kılarsa köle ile alıcı üçte biri bölüşürler.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, özgür kılma her durumda önceliklidir. Onlara göre, köle bedelsiz olarak özgür kılma olur. Çünkü onun değeri (1000 dirhem) malın üçte biri kadardır (3000/3=1000). Bu durumda alıcı muhayyerdir. Dilerse malın bedelinde (semen) meydana gelen artışa razı olmayıp, satış akdini bozar ve köleyi geri verir. Dilerse yine akdi bozar ve kölenin tam değeri olan ikibin dirhemi öder.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre muhâbat önceliklidir. Çünkü o kişi önce muhâbât yapmıştır. Bundan dolayı köle, alıcıya bin dirhem karşılığında teslim edilir. Üçte birden geriye bir şey kalmaz. Çünkü özgür kılmanın reddi mümkün değildir. Dolayısıyla köle değerini mirasçılara ödemek için çalışır.

Eğer özgür kılınan kölenin değeri binbeşyüz dirhem olsaydı (toplam mal: 2000+1500=3500 dirhem), Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, yine açıkladığımız şekilde muhâbât ile başlanır, sonra özgür kılınana değerinin üçte birinden (3500/3=1166.66) kalanı –yüzaltmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (166.66 dirhem)- teslim edilirdi. Çünkü malın tamamı üçbinbeşyüz dirhem olup, muhâbâttan dolayı bunun bin dirhemi alıcıya verilmiştir. Bundan dolayı üçte birden kalan miktar (1166.66-1000=166.66 dirhem) köleye verilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, özgür kılma önce gelir. Dolayısıyla köleye malın üçte biri verilir. Değerinden kalan miktar –üçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (1500-1166.66=333.33dirhem) için çalışır. Alıcı ise açıkladığımız gibi muhayyer bırakılır.

Eğer köle hiçbir şey ödeyemeden ölürse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, alıcı muhayyerdir. Dilerse köleyi binüçyüzotuzüç dirhem ve bir dirhemin üçtebiri (1333.33 dirhem) karşılığında satın alır. Dilerse satış akdini bozar. Çünkü zaten alıcının muhâbâtı sağlama alınmadan köleye bir şey verilmeyecekti. Köle öldü, sanki hiç yokmuş gibi oldu. Sonuçta toplam mal bin dirhemdir. Bundan dolayı alıcıya muhâbât nedeniyle malın üçte biri verilir. İkibinin üçte biri, binin üçte ikisidir. Dolayısıyla alıcının üçte biri geçen miktarı ödemesi gerekir. Alıcı, malın bedelinde artma meydana geldiği ve bunu üstlenmeye razı olmadığı için muhayyer olur.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, özgür kılma önce gelir. Geçen sorunda köle vasiyetini tam olarak alır. Alıcı ise, kölenin tam değeri olan bin dirhemi borçlanmak ile (akdi bozmak) arasında muhayyerdir.

(Eğer adam önce köleyi özgür kılarsa, köle ile alıcı,) Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre ise, üçte biri bölüşürler. Çünkü muhâbât yapılan miktar (2000-1000=1000 dirhem) kölenin değeri kadardır. Dolayısıyla üçte bir aralarında yarı yarıya bölünür (1000/2=500'er dirhem). Kölenin yarısı özgür kılma olur. Değerinin diğer yarısı için çalışır. Alıcı ise diğer köleyi binbeşyüz dirheme satın almış olur. Çünkü muhâbât yoluyla onun eline geçecek olan miktar malın üçte birinin yarısıdır. Alıcı kölenin bedelindeki bu artıştan dolayı muhayyer olur. Eğer satış akdini bozmayı tercih ederse, kölenin tamamı özgür kılma olup, çalışma borcu (siaye) hükümsüz olur. Çünkü muhâbât yoluyla olan vasiyet satış akdinin içeriğindeydi (zımnındaydı). Satış akdinin hükümsüz olmasıyla o vasiyet de hükümsüz olur. Onun hükümsüz olmasıyla da malın üçte birinde alıcının köleye ortak olması ortadan kalkar. Sonuçta kölenin tamamı malın üçte biriyle özgür kılma olur. Eğer alıcı köleyi binbeşyüz dirheme almayı tercih eder de, sonra köle
[28/134] hiçbir şey ödeyemeden ölürse, alıcı muhayyerdir. Dilerse köleyi binaltıyüz dirheme satın alır. Dilerse bırakır. Çünkü köle vasiyetini tam bir şekilde alarak ölmüş ve ödeme borcu olan miktar –beşyüz dirhem- telef olmuştur. Bu teleften doğan zararı alıcı ve mirasçılar hakları oranında çekerler. Bunun beştebiri – yüz dirhem (500/5=100)- alıcıya aittir. İstersen şöyle de diyebilirsin: Kalan mal –ikibin dirhem (3000-1000=2000)- alıcı ile mirasçılar arasında beşe bölünür. Çünkü alıcı kalan malın üçte birinin yarısını, mirasçılar da üçte ikisini alacaktır. Alıcıya kalan malın beşte biri –dörtyüz dirhem (2000/5=400)- teslim edilir. Alıcının (satın aldığı kölenin bedelinden kalan) binaltıyüz dirhemi (2000-400=1600) ödemesi gerekir. Böylece ortaya çıkar ki ölen köleye düşen miktar da bu kadardır. Dolayısıyla toplam mal ikibindörtyüz dirhem olur (2000+400=2400). Bunun üçte biriyle – herbirine dörtyüz dirhem olmak üzere toplam sekizyüz dirhem (2400/3=800)- alıcı ve köle için vasiyeti yerine getirdik.

2 – Vasiyet eden kişi, özgür kılsa, sonra muhâbât yapsa, sonra yine özgür kılsa, sadece birinci özgür kılınanla alıcı malın üçte birini bölüşürler. Çünkü ikinci özgür kılma muhâbâtsızdır. Dolayısıyla öncekilere ortak olamaz. Birinci özgür kılma ise muhâbâttan önce olduğundan muhâbât yapılan alıcıya ortak olur. Sonra birinci özgür kılınana düşen paya ikinci özgür kılınan köle ortak olur. Çünkü ikisi aynı cinstirler ve eşittirler. İkinci özgür kılınan köle muhâbat yapılan alıcı nedeniyle vasiyetten düştüğünden, o hakkını alıp aradan çıkar.

Soru: Bu çözüm nasıl doğru olabilir? Muhâbât yapılan alıcıya hakkının tamamı ulaşmamıştır. Ayrıca ikinci özgür kılınan köleye düşeni de muhâbât yapılan alıcı elinden alıyor. Çünkü alıcının hakkı ikinci kölenin hakkından önce geliyor.

Cevap: Böyle değildir. İkinci özgür kılınan köleye düşeni birinci özgür kılınan elinden alsaydı, o zaman üçte birdeki hakları eşit olurdu. Sonra bu sonu gelmeyen bir devre (kısır döngüye) neden olur. Devrin çözüm yolu ise onun kesilmesidir. Eğer muhâbat sahibi satış bedelindeki (semen) artıştan dolayı satış akdini bozarsa, malın üçte biri, özgür kılınan iki köle arasında yarı yarıya taksim edilir. Çünkü ikisinin hakkı eşittir. Aynı cins oldukları takdirde önceki ile sonraki eşit olur. Çünkü her ikisini de aynı durum bir araya getirmiştir. Bu hastalık durumudur.

3 – Vasiyet eden kişi, özgür kılsa, sonra muhâbât yapsa, sonra özgür kılsa, sonra yine muhâbât yapsa, malın üçte biri birinci özgür kılınanla muhâbat sahipleri arasında üçe bölünür. Çünkü muhâbât yapılan alıcılar aynı cinstir. İkisinin de nedeni ödemeli akittir. Dolayısıyla birbirlerine eşittirler. Birinci özgür kılınan onlardan öncedir. Malın üçte birinde onlara rakip olur. Malın üçte biri bunların arasında üçe taksim edilince diğer özgür kılınan köle ulaşır. Bunların hepsini aralarında üçe bölerler. İkinci özgür kılınanın birinci özgür kılınana rakip olması aynı cins olmalarından, ikinci muhâbât yapılan alıcıya rakip olması ise özgür kılınmasının onun muhâbâtından önce olmasından dolayıdır. Ne var ki birinci muhâbât sahibinin hakkından dolayı vasiyetten düşmüş, payını alıp aradan çıkmıştır. Bundan dolayı kalan mal üçü arasında üç eşit parçaya bölünür.

4 – Vasiyet eden kişi, muhâbât yapsa, sonra özgür kılsa, sonra tekrar muhâbât yapsa, üçte bir muhâbât sahipleri arasında bölünür. Çünkü nedenleri eşittir, aynı cinstendirler. Özgür kılınan köle birinci muhâbât sahibine rakip olamaz. Üçte birin yarısı birinci muhâbât sahibine verilince, özgür kılınan köle diğer muhâbât sahibine düşen üçte birin yarısına ortak olur. Bu miktarı bölüşürler. Çünkü kölenin özgür kılınması sonraki muhâbâttan öncedir. Dolayısıyla köle, ikinci muhâbât sahibine kendisine düşen payda rakiptir. [28/135]

5 – Vasiyet eden kişi, muhâbât yapsa, sonra özgür kılsa, sonra muhâbât yapsa, sonra özgür kılsa, üçte bir muhâbât sahipleri arasında ikiye bölünür. Çünkü nedende eşittirler. Özgür kılınanlardan hiçbiri, kendisine düşen payda birinci muhâbât sahibine rakip değildir. Çünkü kölenin özgür kılınması sonraki

muhâbâttan öncedir. Dolayısıyla birinci özgür kılınan ikinci muhâbât sahibine payında rakip olur. Sonra ikinci özgür kılınan, nedenleri ve cinsleri bir olduğu için, birinci özgür kılınanın payına ortak olur. Çünkü ikinci özgür kılınan köle, muhâbât sahiplerinden dolayı vasiyetten düşmüştü. Halbuki şimdi onlar aradan çıkmışlardır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşlerine göre ise, kesin özgür kılma (ıtk-ı bâtt), müdebber yapma (tedbir) ve süresiz olarak ölümden sonra özgür kılma dışında, diğer vasiyetlerle muhâbât arasında bir fark yoktur. Kendilerine vasiyet yapılan kişiler malın üçte birini bölüşürler. Çünkü muhâbât bağış kabilindendir. Bağış gibi bozma olasılığı yoktur. Abdullah b. Ömer (r.a.)'den nakledilen hadisle sabit olmuştur ki, uygulanan özgür kılma (ıtk-ı müneffez) diğer vasiyetlerden, bu arada muhâbâttan önce gelir. Anlam yoluyla, muhâbât ve diğer vasiyetlerin eşit olduğu da sabit olmuştur. Dolayısıyla malın üçte birini bölüşürler.

6 – Vasiyet eden kişi, ölümcül hastalığında bir adama bin dirhem sadaka olarak verse, o adam da bunu teslim alsa, mirasçı olmayan bir akrabasına bağışlasa, o da bağışı teslim alsa, sonra bir köle özgür kılsa, sonra da ölse, mezhep imamlarının hepsine göre, önce özgür kılmayla başlanır. Çünkü bütün bu vasiyetlerin nedenleri aynı kuvvettedir. Neden, o malın bağış edilmesidir. Bu, hükme değil, nedene bakan Ebû Hanife (rh.a.)'nin delilidir. Çünkü diğer vasiyetlerin aksine, akrabaya yapılan bağıştan ve sadakadan dönüş yoktur. Sonra buna rağmen bu ikisiyle diğer vasiyetler eşit kabul edilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise şöyle diyorlar: Sadaka vermek ve bağış mülkü devirdir. Dolayısıyla dönmek mümkündür. Ancak bozmaya olasılığı olmadığından değil. Bunlarla kastedilen şeyden, sevaba ulaşmak ve sıla-i rahimden dönülmez. Özgür kılma ise böyle değildir. Çünkü o kölenin mülkiyetini (rakabe) düşürmektir. Düşürülen şey ise yerine konur (telafi olunur). Dolayısıyla ondan dönüş düşünülemez.

7 – Vasiyet eden kişi, önceki sorunda bağış ve sadakayla birlikte köle özgür kılmasa de muhâbât yapsa, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, her durumda önce muhâbâtla başlanır. Çünkü onun nedeni ödemeli akittir. Dolayısıyla bağıştan öne alınır. Ebû Hanife (rh.a.)'nin esas aldığı kurala göre, önce yapıldığı takdirde muhâbât özgür kılmadan önce gelirse, diğer vasiyetlerden evleviyetle önce gelir.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, muhâbât sahibi ile bağış ve sadaka sahipleri malın üçtebirini bölüşürler. Çünkü onlara göre muhâbât, özgür kılma dışında, diğer vasiyetler gibidir. Hükümde eşit olmuşlardır. Çünkü vasiyet eden kişi, muhâbât yaptığı satış akdini tek başına bozamayacağı gibi, bağış ve sadakayı da tek taraflı bozamaz. Bundan dolayı bunların hepsi üçte biri bölüşürler.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

ÖZGÜR KILMAYI VE YABANCIDA OLAN ALACAĞI VASİYET ETMEK

1- Bir kişinin yüz dirhem nakdi (ayn) ve yüz dirhem de birisinden alacağı (deyn) olsa da (toplam:100+100=200 dirhem), bir kişiye malının üçte birini vasiyet etse, kendisine vasiyet yapılan kişi aynın üçte birini alır. Çünkü vasiyet eden, "malımın üçte biri" demiştir. Mal kavramı mutlak olarak anılınca sadece aynı içine alır, deyni değil. Görmez misin, insanlardan alacakları olduğu halde, "hiç malım yok" diye yemin eden kişi, yalan yere yemin etmiş olmaz. Bundan sonra alacaklar geldikçe onların üçte biri alınır. Bu işlem alacaklar tamamen gelinceye kadar devam eder. Çünkü gelen alacak ayn durumuna gelmiş olur. Dolayısıyla da başlangıçtaki ayna eklenir. Şöyle denemez: "Alacaklar gelmeden kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı sabit olmayınca, alacaklar geldikten sonra nasıl sabit olur?" Çünkü böyle bir şey imkansız değildir. Görmez misin, malın üçte biri vasiyet edilen kişinin kısasta hakkı olmaz. Ancak kısas mala dönüşünce, o malda hakkı sabit olur. Bunun nedeni şudur: Malın üçte biri vasiyet edilen kişi terikede mirasçının ortağıdır. Ancak kısas mülkiyetinde olduğu gibi, deyndeki mülkiyet de mirasçı olmakla sabit olur. Fakat vasiyetle sabit olmaz. Deyn ayn durumuna gelince, kendisine vasiyet yapılan kişi ölünün malında mirasçının ortağı olduğundan ve bu ayn durumuna gelen alacak da ölenin malı olduğundan, o malı mirasçı ile kendisine vasiyet yapılan kişi arasında ortak yaptık. Ta ki ölünün malından kendisine vasiyet yapılan kişiye tam olarak üçte bir verilmiş olsun. [28/136]

Vasiyet eden, ayn olan yüz dirhemin üçte biri ile deyn olan yüz dirhemin üçte birini vasiyet etmiş olsaydı yine böyle olurdu.

Gerçekten, mürsel malı (miktar olarak değil, sadece pay olarak belli olan malı) vasiyet etmek ile ayn olan malı (belli bir malı) vasiyet etmek arasındaki fark açısından, bu bölümün sorunları önceki bölümün sorunlarının benzeridir. Şu kadar var ki oradaki örnekler malın telef ve hak etme (istihkak) nedeniyle eksilmesine, buradakiler ise alacakların gelmesi nedeniyle malın artmasına dairdir. Bu anlam iki konuda da ortaktır. O halde şöyle deriz:

2- Vasiyet eden kişi, bir kişiye malının üçte birini (1/3), bir başkasına da ayn olan yüz dirhemin üçte birini (1/3) vasiyet etse, bu iki kişi yüz dirhemi yarı yarıya bölüşürler. Çünkü alacakların gelmesinden önce hakları eşittir. Çünkü bunlar tek başlarına kendisine vasiyet yapılan kişi olsaydılar, ayn olan yüz dirhemin üçte birini (100/3=33.33 dirhem) alacaklardı. Dolayısıyla ikisi birlikte kendisine vasiyet yapılan kişi oldukları zaman aynın üçte birini yarı yarıya paylaşırlar (33.33/2=16.66'şar dirhem).

Eğer alacaktan elli dirhem gelirse, ayna katılır. Bunun tamamı ikisi arasında beşe bölünür. Çünkü aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı otuzüç dirhem ve

bir dirhemin üçtebiri (33.33 dirhem) dir. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin elli dirhemdeki hakkı ise, kalan malın üçte biridir (100+50=150/3=50 dirhem). Bundan dolayı az ile çok arasındaki fark (50-33.33=16.66 dirhem) bir pay kabul edilir: Malın üçte biri vasiyet edilen kişi üç, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi iki pay alır. İki kişi arasında taksim edilen aynın üçte biri beş pay, üçte ikisi de on pay olur (toplam: 10+5=15 pay). Sonra aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı önce gelir. Dolayısıyla o üçte birin beşte ikisini –yirmi dirhem (50/5=10x2=20)- alır. Bunun tamamı ayndandır. Geri kalan mal (150-20=130 dirhem), malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında onüçe bölünür (3 pay mûsâ lehin, 10 pay mirasçıların olur). Çünkü malın üçte biri vasiyet edilen kişi terikede mirasçının ortağıdır.

3- Vasiyet eden kişi, aynın üçte birini bir kişiye (1/3), ayn (var olan mal) ve deynin (zimmet alacağı) üçte birini de bir başkasına (1/3) vasiyet etseydi de, deynden hiçbir şey gelmeseydi, kendisine vasiyet yapılan iki kişi aynın üçte birini paylaşırlardı.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, kendisine vasiyet yapılan kişiler aynın üçte biri olan elli dirhemi (150/3=50) aralarında üç pay üzerinden bölüşürler. Onun üçte biri (50/3=16.66 dirhem) kendisine ayn vasiyet edilen kişinin, üçte ikisi de (16.66x2=33.33 dirhem) diğer kendisine vasiyet yapılan kişinindir. Çünkü alacaktan elli dirhem ayn durumuna gelince ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişinin hak sahibi olduğu miktarın tamamı ortaya çıkmış oldu. Daha önce de açıkladığımız üzere, onun şu anda kendisine vasiyet edilen maldaki hakkı, mirasçının hakkından önce gelir. Bundan dolayı malın üçte birinden vasiyetinin tamamını alır. Bu ise altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (200/3=66.66 dirhem)dir. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişi ise ancak aynın üçte birini alır (150/3=50 dirhem). Malın üçte biri aralarında bundan dolayı, birinci sorunun aksine, üçe bölünür. Çünkü malın üçte biri vasiyet edilen kişi mirasçının ortağıdır. Maldan ancak ayn durumuna gelen miktarın üçte birini –elli dirhem- alır.

[28/137]

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, Bu meselede de malın üçte biri kendisine vasiyet yapılan kişiler arasında beşe bölünür. Çünkü ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı her ne kadar altmışaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (200/3=66.66 dirhem) olsa da, malın üçte birinden elli dirhemden fazlasını alamaz. Çünkü ayn durumuna gelen malın üçte biri bu kadardır (150/3=50). Onun üçte biri aşan vasiyeti (66.66-50=16.66 dirhem), Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, çarpım yoluyla (darben) ve başkası tarafından hak etme yoluyla (istihkakan) geçersiz olur. O ancak üç pay alır (1 pay: 50/3=16.66 dirhem), diğer kendisine vasiyet yapılan kişi de iki pay alır. Dolayısıyla malın üçte biri aralarında beşe bölünmüş olur.

Eğer alacak (deyn) ikiyüz dirhem olsaydı da (toplam mal: 100+200=300 dirhem), vasiyet eden kişi bir kişiye aynın üçte birini (1/3), bir başkasına da alacağın

üçte birini (1/3) vasiyet etseydi, aynın üçte biri sadece aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin olurdu. Çünkü herbirinin vasiyeti belli bir mala bağlanmıştır ve onlar vasiyetlerini ancak o belli yerden hak ederler. Bundan dolayı alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi, aynın üçte biri vasiyet edilen kişiye aynın herhangi bir kısmında rakip olamaz.

Eğer alacaktan elli dirhem gelirse, bunu yüz dirheme katarsın (100+50=150 dirhem). Kendilerine vasiyet yapılan kişiler ancak bunun üçte birinden alır. Kendilerine vasiyet yapılan iki kişi bu miktarı aralarında beş pay üzerinden paylaşırlar. Çünkü alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi, üçte birden alacaktan ayn durumuna gelen miktarın (50 dirhemin) hepsini alır. Çünkü onun alacaktaki hakkı mirasçının hakkından önce gelir. Dolayısıyla o elli dirhem (150/3=50) alır, ayn vasiyet edilen kişi ise otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (100/3=33.33 dirhem) alır. Taksim beş pay üzerinden yapılmış oldu (1 pay: 16.66 dirhemdir. Bu durumda alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin 50/16.66=3 payı, aynın üçte biri vasiyet edilenin 33.33/16.66=2 payı olur). Ayn vasiyet edilen kişiye düşen yirmi dirhem (50/5=10x2=20) ona ayndan geldi. Diğer kendisine vasiyet yapılan kişiye düşen otuz dirhem (50/5=10x3=30) ise alacaktan gelen miktardan geldi.

Eğer malının üçte birini (1/3) bir kişiye, alacağın üçte birini de (1/3) bir başkasına vasiyet etmiş olsaydı da alacaktan elli dirhem gelseydi, kendilerine vasiyet yapılan kişiler üçte biri yarı yarıya bölüşürlerdi. Çünkü maldan ayn olan miktar yüzelli dirhemdir (100+50=150). Malın üçte biri vasiyet edilen kişi ancak elli dirhem alır (150/3=50). Aynı şekilde alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi de alacaktan mal olduğu kesinleşen elli dirhemi alır (Çünkü tam hakkı: 200/3=66.66 dirhemdi). Dolayısıyla üçte bir aralarında ikiye bölünür (50/2=25'er dirhem). Fakat alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi, payını –yirmibeş dirhem- alacaktan gelen miktardan alır. Sonra ondan kalan miktarla ayn olan yüz dirhem (toplam: 100+25=125 dirhem), malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile mirasçı arasında beşe bölünür (1 pay: 125/5=25 dirhem, mirasçının hakkı dört, kendisine vasiyet yapılan kişinin hakkı bir pay olur). Çünkü malın üçte biri vasiyet edilen kişi mirasçının ortağıdır.

Vasiyet eden kişi, ayn ve deynin üçte birini (1/3) bir kişiye, alacağın (deyn) üçte birini de (1/3) bir başkasına vasiyet etse de, alacaktan elli dirhem gelse Ebû **[28/138]** Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre, bu elli dirhem ayna katılır (toplam: 100+50=150 dirhem), ve bunun üçte biri kendisine vasiyet yapılanlar arasında sekiz paya bölünür: Üç pay, alacaktan gelen kısımdan olmak üzere, kendisine alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin, beş pay da ikisi ayndan üçü alacaktan gelenden olmak üzere diğer kendisine vasiyet yapılan kişinin olur. Çünkü kendilerine vasiyet yapılan kişilerin alacaktan gelen miktardaki –elli dirhem- hakları eşittir. Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi, üçte birden ancak elli dirhem alır (tam

hakkı: 200/3=66.66 dirhemdi). Ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişi ise aynın ve alacaktan gelen miktarın üçte biri olan seksenüç dirhem alır (100/3=33.33, 50+33.33=83.33). Bundan dolayı her onaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (83.33-66.66=16.66 dirhem) bir pay kabul edilir: Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı üç pay (50/16.66=3), diğerinin hakkı beş pay (83.33/16.66=5) olur. Dolayısıyla üçte bir aralarında sekize bölünmüş olur (1 pay: 50/8=6.25 dirhem). Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi kendisine düşen miktarın tamamını (6.25x3=18.75 dirhem) alacaktan gelenden, ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi ise kendisine düşen miktarın beşte ikisini (6.25x2=12.50 dirhem) ayndan, beşte üçünü de (6.25x3=18.75 dirhem) –her iki yerde kendisine yapılan vasiyet kadar- alacaktan almış olur.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre ise, üçte bir aralarında üçe bölünür (1 pay: 50/3=16.66 dirhem): Üçte ikisi (16.66x2=33.33 dirhem) ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişinin, üçte biri de alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinindir. Bu hüküm Ebû Hanife (rh.a.)'nin esas aldığı iki kurala dayanmaktadır. Bu kurallardan biri şudur: Bir yerde –burada ayndır- iki hak bir araya gelince, orada taksim münazaa yoluyla yapılır. Diğer kural ise şudur: mirasçılar onay vermediği takdirde vasiyetlerin üçte biri aşan kısmı darben ve istihkaken geçersiz olur. Ebû Hanife (rh.a.) der ki: Kendilerine vasiyet yapılan kişilerin alacaktan gelen miktar üzerindeki çekişmeleri eşittir. Bundan dolayı alacaktan gelen miktar aralarında ikiye bölünür (50/2=25'er dirhem). Aynın üçte biri (100/3=33.33 dirhem) ise, sadece ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinindir. Dolayısıyla onun toplam hakkı ellisekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri (25+33.33=58.33 dirhem) olur. Ancak bu miktar ayn durumuna gelen miktarın üçte birinden fazladır. Bundan dolayı onun hakkından üçte biri aşan kısmı –sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri (58.33-50=8.33 dirhem) düşülür. O üçte birden ancak elli dirhem alabilir. Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi ise yirmibeş dirhem alır. Dolayısıyla üçte bir aralarında üçe bölünmüş olur (1 pay: 50/3=16.66 dirhem). Bunun üçte biri –onaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (16.6dirhem)- alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin olup, tamamı alacaktan gelen miktardandır. Üçte ikisi ise (16.66x2=33.33 dirhem), ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişinin olup, yedide üçü (33.33/7=4.76x3=14.28 dirhem) alacaktan gelenden, yedide dördü ise (4.76x4=19.04 dirhem) ayn olan maldandır. Çünkü ona yapılan vasiyet her iki tür maldandır. Bu miktarın yirmibeş dirhemi alacaktan, otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (33.33 dirhem) ayndandı. Düştüğümüz miktar sadece bir yerden değil, pay oranında her iki yerdendir. Bundan dolayı her iki yerden kendisine düşeni payı ölçüsünde almıştır.

Vasiyet eden kişi, yukarıdaki iki kişiyle birlikte, bir başkasına da aynın üçte birini vasiyet etse de, alacaktan hiçbir şey gelmese, aynın üçte biri aynın üçte biri vasiyet edilen kişi ile ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişi arasında ikiye

bölünür (100/3=33.33, 33.33/2=16.66'şar dirhem). Çünkü ikisinin ayndaki hakları eşittir.

Eğer alacaktan elli dirhem gelirse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, toplam malın üçte biri kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında ona bölünür: Bunun üçü alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin, ikisi aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin, beşi de üçüncü (ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen) kişinindir. Çünkü alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi elli dirhem, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (100/3=33.33 dirhem), ayn ve deynin üçte biri vasiyet edilen kişi ise seksenüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (50+33.33=83.33 dirhem) alır. Her onaltı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi (16.66 dirhem) bir pay kabul edilirse, aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı iki pay (33.33/16.66=2), alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı üç pay (50/16.66=3), diğerinin hakkı beş pay (83.33/16.66=5) olur. Sonuçta üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında ona (2+3+5=10) bölünmüş olur. Herbiri kendisine düşen payı hakkı olan yerden alır.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre ise, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında on üçe bölünür: Ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin altı, aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin dört, alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin üç payı olur. Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'nin esas aldığı kurala göre, alacaktan gelen miktar kendilerine alacaktan vasiyet yapılan kişiler arasında ikiye bölünür. Herbirinin yirmibeş dirhemi (50/2=25) olur. Aynın üçte biri vasiyet edilen kişi otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (100/3=33.33 dirhem), alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi yirmibeş dirhem (50/2=25)alır. Ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı ise ellisekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri (25+33.33=58.33)dir. Ancak açıkladığımız nedenden dolayı elli dirhemden fazlasını alamaz. Her sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini (8.33 dirhemi) bir pay kabul edersek, altı pay olan elli dirhemin yarısı yirmibeş dirhem üç pay (25/8.33=3), otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte biri (33.33 dirhem) dört pay (33.33/8.33=4) olur. Sonuçta alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin toplam payı üç olup, hepsi de alacaktan gelendendir. Aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin payları dört olup, hepsi de ayndandır. Üçüncü (ayn ve alacağın üçte biri vasiyet edilen) kişinin payları ise altı olup, hakkı kadar hem ayndan hem de alacaktandır. Nitekim bunu daha önce açıkladık. **[28/139]**

Soru: Ebû Hanife (rh.a.) niçin aynın taksiminde avl yolunu esas alırken, alacaktan gelen miktarın taksiminde çekişme (münazaa, rekabet) yolunu esas almıştır. Halbuki iki yerde de vasiyet eden üçte biri vasiyet etmiştir?

Cevap: Evet öyle. Ancak kendilerine vasiyet yapılan kişilerin alacaktan gelen miktardaki vasiyetleri, başka bir malı –alacaktan gelmeyen kısım- göz önünde bulundurmadan yerine getirilmesinin mümkün olmaması bakımından zayıftır. Zayıf

vasiyetler ise -malın üçte birini geçen vasiyette de olduğu gibi-, çekişme yoluyla taksim edilir. Kendilerine vasiyet yapılan kişilerin ayndaki vasiyetleri ise kuvvetlidir. Çünkü onun başka bir malı göz önünde bulundurmadan taksimi mümkün olur. Bundan dolayı onda avli esas aldı.

Eğer vasiyet eden kişi, onlardan birine ayn ve deynin üçte birini vasiyet etmeyip de malının üçte birini mürsel olarak (kesirli pay belirtmeyip miktar belirterek) vasiyet etseydi, alacaktan hiçbir şey gelmeden önce ayn, malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile aynın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında yarı yarıya sabit olurdu. Çünkü ikisinin de ayndaki hakları eşittir. Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişiye ayndan hiçbir şey yoktur. Çünkü onun hakkının bulunduğu yerden hiçbir şey ayn durumuna gelmemiştir.

Eğer alacaktan elli dirhem gelirse, Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, üçte bir kendilerine vasiyet yapılan kişiler arasında sekize bölünür: Bunun iki payı ayn vasiyet edilen kişinin, üçü malın üçte biri vasiyet edilen kişinindir. Çünkü aynın üçte biri vasiyet edilen kişi üçte birden otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (100/3=33.33 dirhem) alır. Alacağın üçte biri vasiyet edilen kişi de ayn durumuna gelen alacağın tamamını (50 dirhem) alır.

Sonra mal, mirasçılar ile aynın üçte biri vasiyet edilen kişi, alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişi ve borçlu arasında altıyüz doksanaltı (696) paya bölünür. Çünkü burada dörtte bir vasiyet edilen kişinin payları –onbeş pay- da hesaba katılır. Malın üçte biri ikiyüzaltmışsekiz pay (268 pay)dır. Malın üçte ikisi ise bunun iki katı -beşyüzotuzaltı pay (268x2=536)-dır. Sonra üçte birden ödenmeyen miktarın payları –yüzsekiz pay- çıkarılır. Üçte birden yüzaltmış pay (268-108=160) kalır. Bunu malın üçte ikisine katarsan altıyüzdoksanaltı pay (536+160=696) olur. Bunun kırkı -hepsi de ayn olan yüz dirhemden olmak üzere- aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin, yüzbeşi –hepsi de alacaktan gelen miktardan olmak üzere- malın üçte biri vasiyet edilen kişinin, onbeşi –hepsi yine ödenen miktardan olmak üzere- alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin (toplam: 40+105+15=160 pay)dır. Geri kalanlar ise (696-160=536 pay) mirasçılarındır.

[28/140] Alacaktan diğer yüz dirhem de gelirse, malın tamamı sekizyüzkırk paya bölünür. Çünkü alacağın beşte biri vasiyet edilen kişinin payları da hesaba katılır. Çünkü onun hakkının bulunduğu yer de ayn durumuna gelmiştir. Malın üçte biri ikiyüzseksen pay (840/3=280) olur. Üçte ikisi bunun iki katı –beşyüzaltmış pay (280x2=560)-dır. Malın tamamı ise sekizyüzkırk pay (560+280=840) olur. Bundan kırk pay aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin, onbeş pay alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin, yüzbeş pay en büyüğün, oniki pay alacağın beşte biri vasiyet edilen kişinin, yüzsekiz pay en küçüğündür (toplam: 40+15+105+12+108=280 pay). Bunlardan herbiri paylarını kendi yerlerinden alırlar. Kalan mal (840-280=560 pay) ise mirasçılarındır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.) ise şöyle derler: "Alacaktan hiçbir şey gelmediği zaman ayn olan yüz dirhem, mirasçılar ile aynın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında üçyüz paya bölünür. Bundan yirmi pay aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin, kalan da (300-20=280 pay) mirasçılarındır." Bu gereksiz bir uzatmadır. Çünkü sorun üçyüzün yirmide biri –onbeş (300/20=15/1)- ile de çözülebilir.

Ebû Yusuf ve Muhammed'in çözümünün açıklaması şöyledir: Taksim avl yoluyla olacaktır. Yüz üç, dört ve beşe bölünmüş, dolayısıyla yüz dirhem altmış pay (3x4x5=60) olmuştur. Fakat dörtte bir ve beşte bir vasiyet edilenlerin hak sahibi oldukları yer (alacak) ayn durumuna gelmedikçe bunların payları hesaba katılmaz. İki borçlu altmışar pay, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi yirmi pay alır. Dolayısıyla malın üçte biri yüzkırk pay (60+60+20=140), üçte ikisi de ikiyüzseksen pay (140x2=280) olur. Sonra borçluların hakkı çıkarılır. Geriye aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin yirmi payı ile mirasçıların ikiyüzseksen payı kalır. Taksim üçyüz pay (280+20=300) üzerinden yapılır.

Bizim söylediğimiz kısa yol ise şöyledir: Dörtte bir ve beşte bir vasiyet edilen kişilerin paylarının hesaba katılmayacağı anlaşılınca, iki borçlu yüzer dirhem, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (33.33 dirhem) alır (toplam: 100+100+33.33=233.33 dirhem). Az olanı bir pay kabul edersen malın üçte biri yedi pay (233.33/33.33=7), üçte ikisi de ondört pay (7x2=14) olur. Sonra borçluların hakkı düşülür. Aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin bir payı, mirasçıların da ondört payı kalır. Aralarındaki taksim onbeş pay üzerinden olur.

Eğer alacaktan, dörtte biri vasiyet edilen yüz dirhem gelirse, ayn olan yüz dirheme katılır (toplam: 100+100=200 dirhem). Sonra dörtyüzyirmibeş paya bölünür. Çünkü alacak yüz dirhemin dörtte biri vasiyet edilen kişinin hakkı ayn durumuna gelmiştir. Aralarındaki taksim avl yoluyla olur: En çok alanın hakkı altmış pay, dörtte bir sahibinin hakkı onbeş paydır. Toplam yetmişbeş (60+15=75) olur. En küçüğün hakkı da altmış paydır. Toplam yüzotuzbeş pay (75+60=135) olur. Aynın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı yirmi paydır. Toplam yüzellibeş pay (135+20=155) olur ki bu, malın üçte biridir. Malın üçte ikisi ise üçyüzon paydır (155x2=310). Fakat borçlunun payı –altmış pay- düşülür. Üçte birden doksanbeş pay (155-60=95) kalır. Bunu üçyüzona katarsan dörtyüzbeş pay (310+95=405) olur. Ayn aralarında bu pay üzerinden taksim edilir.

Bizim söylediğimiz kısa yola göre ise, dörtte vasiyet edilen kişi yirmibeş dirhem, borçlulardan herbiri yüzer dirhem, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi otuzüç dirhem ve bir dirhemin üçte birini (33.33 dirhem) alır. Her yüz dirhem -üçe ve dörde bölündüğünden- onikişer pay yapılır (1 pay: 100/12=8.33 dirhem). Aynın üçte biri vasiyet edilen kişi dört pay (33.33/8.33=4), borçlulardan herbiri onikişer pay (100/8.33=12) ve dörtte bir vasiyet edilen kişi üç pay (25/8.33=3) alır. [28/141]

Aralarında paylaşacakları üçte bir otuzbir pay (4+12+12+3=31), kalan üçte iki ise altmışiki pay (31x2=62) olur. Sonra borçlunun payı düşülür. Üçte birden ondokuz pay (31-12=19) kalır. Bunu altmışikiye katarsan seksenbir pay (62+19=81) olur. Ayn aralarında bu pay üzerinden taksim edilir: Üç pay dörtte bir vasiyet edilenin, dört pay üçte bir vasiyet edilenin, oniki pay borcunu ödeyen borçlunun (toplam: 3+4+12=19), kalan ise (81-19=62 pay) mirasçılarındır. *el-Kitabu'l-Asl*'da bu sorunu bunun beş katı pay (62x5=310) üzerinden çözmüştür.

Eğer diğer yüz dirhem alacak da gelirse, malın tamamını beşyüzbir pay üzerinden paylaşırlar. Bu uzun yola göredir. Çünkü burada dörtte bir ve beşte bir vasiyet edilen kişilerin hakları da hesaba katılır. Hak sahibi oldukları yerler ayn durumuna gelmiştir. İki borçludan herbiri altmışar pay, beşte bir vasiyet edilen kişi oniki pay, dörtte bir vasiyet edilen kişi onbeş pay, aynın üçte biri vasiyet edilen kişi yirmi pay alır. Vasiyetlerin tamamı yüzaltmışyedi pay (60+60+12+15+20=167) olur. Bu malın üçte biridir. Malın üçte ikisi ise bunun iki katı –üçyüzotuzdört pay (167x2=334)-dır. Buna malın üçte birini katarsan beşyüzbir pay (334+167=501) olur. Mal aralarında bu pay üzerinden taksim edilir: Yirmi pay üçte bir sahibinin, onbeş pay dörtte bir sahibinin, oniki pay beşte bir sahibinin, altmışar pay da borçlularındır. Bunlardan herbiri paylarını kendi haklarının bulunduğu yerden alırlar. Kalan paylar da mirasçılarındır.

Eğer vasiyet eden kişi, iki borçludan herbirine borçlarını, bir kişiye malının üçte birini, bir başkasına da alacak (deyn) olan ikiyüz dirhemin dörtte birini vasiyet etseydi, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre, ayn olan yüz dirhem mirasçılar ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında beşyüzyetmiş pay üzerinden taksim edilirdi: Doksan pay üçte bir vasiyet edilen kişinin, kalan da (570-90=480 pay) mirasçılarındır. Çünkü alacak olan yüz dirhemlerin herbirinde üç vasiyet bir araya gelmiştir: Tamamı, üçte biri ve dörtte biri. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre buradaki taksim münazaa yoluyla (çekişme, rekabet) olacaktır. Herbir yüz dirhem -üçte bir ve dörtte biri bulunan ve altıda birinin yarısı ikiye bölünebilen bir sayıya ihtiyaç duyduğumuzdan- yirmidört pay (3x4x2=24) olur. Sonra şöyle deriz: En çok alanın (yüz dirhemin tamamı vasiyet edilen borçlunun) payları –onaltı pay- kendisine çekişmesiz olarak verilir. Üçte birle dörtte bir arasındaki farkta –iki payda (24/3=8, 24/4=6, 8-6=2)- dörtte bir vasiyet edilenin münazaası yoktur. Dolayısıyla diğer iki kişi (tamamı ve üçte biri vasiyet edilenler) arasında ikiye bölünür (2/2=1'er pay). Dörtte birde –altı pay (24/4=6)- ise hepsinin münazaası eşittir. Bundan dolayı aralarında üçe bölünür (6/3=2'şer pay). Borçlulardan herbirine borçlarından ondokuzar pay verilmiş oldu. Dörtte bir vasiyet edilen kişinin borçlulardan ikişer pay, üçte bir vasiyet edilen kişinin de üçer pay alacağı oldu. Yüz dirhemin üçte birinin dörtte biri olan sekiz pay üçte bir vasiyet edilen kişinindir. Onun toplam hakkı onbir paydır. Ne var ki dörtte bir vasiyet edilen kişinin vasiyetinin yarısı hesaba katılmaz. Çünkü onun hak sahibi olduğu yerden hiçbir şey ayn durumuna

gelmemiştir. Borçlulardan herbiri ancak ondokuz pay, üçte bir vasiyet edilen kişi de ondört pay alır. Payların toplamı elliikidir (19+19+14=52). Bu, malın üçte biridir. Malın üçte ikisi ise yüzdört paydır (52x2=104, toplam: 104+52=156 pay). Ancak iki borçlunun payları –otuzsekiz pay (19+19=38)- çıkarılır. Mirasçıların hakkı olan yüzdört pay ile üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı olan ondört pay kalır (156-38=118). Bundan dolayı ayn olan yüz dirhem aralarında yüzonsekiz paya (104+14=118) bölünür: Ondört pay aynın üçte biri vasiyet edilenin, kalan da mirasçılarındır. *el-Kitabu'l-Asl*'da bu sorunu bizim andığımızın beş katı pay (156x5=780) üzerinden çözmüştür. Halbuki bu gereksiz bir uzatmadır (780/5=156/1). Sanki o bu çözümü daha önce geçen her yüz dirhemi altmış pay kabul etme esasına dayandırmıştır. Fakat burada beşte bir vasiyet bulunmadığından ona ihtiyaç yoktur. [28/142]

Eğer denilirse ki: Bu cevap doğru değildir. Çünkü siz dediniz ki malın üçte biri vasiyet edilen kişinin alacaktaki payı hesaba katılmaz. Hak sahibi olduğu yer ayn durumuna gelmemiştir. Dolayısıyla onun alacaktaki payının hesaba katılmaması, sadece ayndaki payının hesaba katılması gerekirdi.

Cevap: Daha önce malın üçte biri vasiyet edilen kişinin mirasçının ortağı olduğunu açıklamıştık. Bu sorunda mirasçıya zarar gelmemesi için, borçluların ve mirasçıların alacaktaki hakları olan payların hesaba katılması gerekmiştir. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkının hesaba katılması ise, onların hakkının hesaba katılmasının zorunlu bir sonucudur. Alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin hakkının hesaba katılmasında ise bir zorunluluk yoktur. Bundan dolayı taksim açıkladığımız pay üzerinden olur.

Eğer alacak olan ikiyüz dirhemden yüz dirhem gelirse, ayna katılır (toplam: 100+100=200 dirhem). Sonra bu mal mirasçılar, malın üçte biri vasiyet edilen kişi, alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişi ve onu ödeyen borçlu arasında yediyüzonbeşe bölünür. Bu sorun da, daha önce açıkladığımız şekilde, bunun beşte biri kadar pay (715/5=143) üzerinden de doğru olarak çözülebilir: Buradaki taksimde alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin, ödenen alacaktaki hakkı olan paylar –iki pay- ile onu ödeyen borçlunun hakkı olan ondokuz pay da hesaba katılır. Bu ikisi yirmibir pay (2+19=21) eder. Diğer borçlunun hakkı ondokuz pay eder. Toplam kırk pay (21+19=40) olur. Malın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı ondört paydır. Toplam ellidört pay (40+14=54) olur. Bu, malın üçte biridir. Malın üçte ikisi ise bunun iki katı olup, yüzsekiz paydır (54x2=108, toplam: 108+54=162 pay). Borcunu ödemeyen borçlunun payı –ondokuz pay- üçte birden düşülür. Otuzbeş pay (54-19=35) kalır. Bunu yüzsekize kattığın zaman yüzkırküç pay (108+35=143) olur. Ayn durumuna gelen mal aralarında bu pay üzerinden taksim edilir: Dörtte bir vasiyet edilen kişinin iki pay, borcunu ödeyenin ondokuz pay, üçte bir vasiyet edilen kişinin ondört payı olur (2+19+14=35). Kalan paylar (143-

35=108) mirasçılarındır. *el-Kitabu'l-Asl*'da bu sorunu bizim andığımızın beş katı pay (143x5=715) üzerinden çözmüştür.

Eğer diğer yüz dirhem alacak da gelirse, sorunun çözümü açıkladığımız şekildedir: Dörtte bir vasiyet edilen kişinin bu yüz dirhemdeki hakkı da hesaba katılır. Bu durumda malın üçte biri ellialtı pay, üçte ikisi yüzoniki pay (56x2=112) olur. Malın tamamı ise yüzaltmışsekiz pay (112+56=168) eder. Ondört pay dörtte bir vasiyet edilen kişinin, kalanı da (168-14=154) mirasçılarındır. *el-Kitabu'l-Asl*'da bunu bizim andığımızın beş katı pay üzerinden çözmüş, paydayı sekizyüzkırk pay (168x5=840) yapmıştır.

Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, alacaktan hiçbir şey gelmediği zaman mirasçılar ile yüz dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişi, ayn olan malı yedi pay üzerinden bölüşürler. Çünkü alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin hak sahibi olduğu yer ayn durumuna gelmedikçe onun vasiyeti hesaba katılmaz. Fakat borçlulardan herbiri malın üçte birinden yüz dirhem alır. Malın üçte biri vasiyet edilen kişi de malın üçte birini –bu da yüz dirhem (300/3=100)- alır. Dolayısıyla üçte bir aralarında üçe bölünür. Malın üçte biri üç pay olunca, üçte ikisi altı pay (3x2=6) olur (toplam: 3+6=9 pay). Sonra borçluların payı düşülür. Üçte bir vasiyet edilenin bir payı ile mirasçıların altı payı kalır (3-2=1+6=7). Sonuçta ayn olan yüz dirhem yediye bölünmüş olur (1 pay: 100/7=14.27 dirhem).

Eğer ikiyüz dirhem alacağın yüz dirhemi gelirse, o da ayn olan yüz dirheme katılır (100+100=200 dirhem) ve aralarında yüzbeş paya bölünür. Çünkü dörtte bir
[28/143] vasiyet edilen kişinin alacaktan gelen yüz dirhemdeki vasiyetine de itibar etmek gerekmiş ve herbir yüz dirhem üçte ve dörde bölünmüştür. Her yüz dirhem oniki pay (3x4=12) kabul edilir. Borçlulardan herbiri oniki pay, malın üçte biri vasiyet edilen kişi oniki pay, dörtte bir vasiyet edilen kişi ise üç pay alır. Dolayısıyla üçte bir aralarında otuzdokuz paya (12+12+12+3=39) bölünür. Malın üçte ikisi ise yetmişsekiz pay (39x2=78) eder. Ne var ki borcunu ödemeyen borçlunun payı –oniki pay- düşülür, üçte birden yirmiyedi pay (39-12=27) kalır. Bunu yetmişsekize kattığın zaman toplam yüzbeş pay (78+27=105) olur. Bundan dolayı aynın taksimi aralarında bu pay üzerinden olur (1 pay: 200/105).

Eğer diğer yüz dirhem alacak da gelirse, malın tamamı (200+100=300 dirhem) aralarında kırkiki paya bölünür. Çünkü alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişi ikiyüz dirhemin dörtte birini –elli dirhem (200/4=50)-, borçlulardan herbiri yüz dirhem ve malın üçte biri vasiyet edilen kişi de yüz dirhem (300/3=100) alır. Her elli dirhemi bir pay yaparsan, vasiyetler yedi pay (50+100+100+100=350/50=7) olur. Bu, malın üçte biridir. Malın üçte ikisi ise bunun iki katıdır (7x2=14 pay). Malın tamamı yirmi bir pay (7x3=21) olur. Bir pay dörtte bir vasiyet edilen kişinindir. Ancak bunun yarısı borçluların ödediği miktardandır. Bundan dolayı hesap iki katına çıkarılır. Taksim kırkiki paydan (21x2=42, 1 pay: 300/42=7.14 dirhem)

yapılır: İki pay dörtte bir vasiyet edilenin, dörder pay borçlularındır. Bu payları (2+4+4=10) kendi haklarının bulunduğu kısımdan alırlar. Sonra kalan mal (42-10=32 pay), mirasçılar ile malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında sekiz paya bölünür. Çünkü mirasçıların hakkı yirmisekiz pay, üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı dört paydır. Her dört payı bir pay kabul edersen mirasçıların hakkı yedi pay (28/4=7), üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı bir pay (4/4=1) olur. Bundan dolayı Muhammed (rh.a.), "aralarındaki taksim sekiz pay üzerinden olur" demiştir.

Bir kişinin yüz dirhem aynı, iki kişiden de -herbirinden yüz dirhem olmak üzere- ikiyüz dirhem alacağı olsa (toplam: 100+100+100=300 dirhem), bir kişiye malının üçte birini (1/3), borçlulardan herbirine de diğer borçludaki alacağını vasiyet etse, aynın üçte biri üçte bir vasiyet edilen kişinin, üçte ikisi de mirasçıların olur. Çünkü burada borçluların vasiyetleri hesaba katılmaz. Herbirinin hakkı diğerinin zimmetindedir. Bir kısmı ödenmek suretiyle ayn durumuna gelmedikçe, başka yabancı birine yapılmış vasiyet gibi, borçlunun ondaki vasiyeti hesaba katılmaz. Dolayısıyla nakit olan yüz dirhem sadece mirasçılar ile üçte bir vasiyet edilen kişi arasında üçe bölünür.

Eğer bu ikiyüz dirhem alacaktan yüz dirhem gelirse, nakit olan yüz dirheme katılır. Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne göre, mirasçılar, üçte bir vasiyet edilen kişi ve kendisine henüz ödenmeyen yüz dirhem vasiyet edilen borçlu arasında otuzsekiz paya bölünür. Çünkü ikiyüz dirhemden biri (100 dirhem) ayn durumuna gelince, bu yüz dirhem kendisine vasiyet edilenin vasiyetini hesaba katmak gerekti. Bunun zorunlu bir sonucu ise, diğer yüz dirhem kendisine vasiyet edilen borçlunun vasiyetinin de hesaba katılmasıdır. Çünkü borcunu ödemeyen borçlu vasiyetteki payını alamaz. Onun hakkından fazla borcu vardır. O halde onun hakkını borcundan alması sağlanır. Bunu anladıktan sonra deriz ki: Alacak olan her yüz dirhem altı pay olur. Bundan bir pay münazaa (çekişme) yoluyla üçte bir vasiyet edilen kişinin, beş pay da o yüz dirhemin vasiyet edildiği borçlunundur. Ayn olan yüz dirhemden iki pay üçte bir vasiyet edilen kişinindir. Vasiyet paylarının toplamı ondört pay (1+5=6x2=12+2=14) olur ki bu, malın üçte biridir. Üçte ikisi yirmisekiz pay (14x2=28) eder. Malın tamamı kırkiki pay (14x3=42) olur. Ne var ki borcunu ödemeyenin payı –beş pay- düşülür. Otuzyedi pay (42-5=37) kalır. Ayn (200 dirhem) buna bölünür: Bunun beş payı borcunu ödeyen kişinindir. O bu beş payı, diğer borçluya verilen hakkına bedel olarak, kendi ödediği yüz dirhemden alır. Kalan mal ise (37-5=32 pay), mirasçılar ile üçte bir vasiyet edilen kişi arasında sekize bölünür. Çünkü mirasçıların hakkı yirmisekiz pay, üçte bir vasiyet edilen kişinin hakkı dört paydır. Her dört payı bir pay yaparsan aralarındaki taksim sekiz pay üzerinden olur (32/4=8/2). **[28/144]**

Eğer bu ikiyüz dirhem alacağın birinden sadece elli dirhem gelirse, o da nakit olan yüz dirheme katılır (100+50=150 dirhem). Sonra mirasçılar ile üçte bir vasiyet

edilen kişi, bu yüzelli dirhemi aralarında üçe bölerler. Çünkü burada borçlulara yapılan vasiyetler hesaba katılmaz. Çünkü herbirinin kendi hakkı ve fazlası kadar borcu vardır. Dolayısıyla ikisine de ayndan bir şey verilmez. Onlara yapılan vasiyet, onlardan birinin hakkı ayn durumuna geldiği için hesaba katılıyordu. Halbuki burada öyle bir şey olmamıştır. Borçluların vasiyetlerinin hesaba katılmayacağı ve malın üçte biri vasiyet edilen kişinin mirasçının ortağı olduğu sabit olunca - borçlulardan biri yüz dirhemden kendi payını aşan miktardaki borcunu ödemedikçe-, ayn durumuna gelen mal onların (mirasçılar ile üçte bir vasiyet edilen kişinin) arasında üçe bölünür (İki pay mirasçıların, bir pay kendisine vasiyet yapılan kişinin olur). Borçlunun kendi payı kadar borcu kalıp, o da payını alınca, bu, borcunun tamamını ödemesiyle eşit kabul edilir. Bu durumda da taksim yukarıda açıkladığımız gibi otuzyedi pay üzerinden olur.

Bu sorunda Ebû Yusuf ve Muhammed (rh.a.)'in görüşleri, bir husus dışında, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşü gibidir. Bu husus ise şudur: Borçlulardan biri borcunu ödediği zaman, onlara göre, ayn durumuna gelen mal aralarında sekize bölünür. Bunun bir payı borcunu ödeyenindir. Çünkü borçlulardan herbiri yüz dirhem alır. Üçte bir vasiyet edilen kişi de öyle. Dolayısıyla üçte bir aralarında üçe bölünür. Malın üçte ikisi ise altı paydır (3x2=6, malın tamamı: 3x3=9 pay). Ne var ki borcunu ödemeyenin payı düşülür ve ayn olan mal diğerleri arasında sekiz paya (9-1=8) bölünür. Bir pay borcunu ödeyenindir. O bunu -eğer yüz dirhemin tamamını ödediyse- diğer borçlunun zimmetinde bulunan hakkına bedel olarak alır. Eğer borcundan bir miktar kaldıysa ve o kalan miktar hakkından fazla değilse, hakkıyla borcu birbirinin yerine sayılır. Sonra kalan mal üçte bir vasiyet edilen kişi ile mirasçılar arasında hakları ölçüsünde yediye bölünür: Yedide biri üçte bir vasiyet edilen kişinin, yedide altısı da mirasçıların olur.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

KİŞİNİN BAZI MİRASÇILARINDA BULUNAN BELLİ MAL (AYN, NAKİT) VE ALACAĞI VASİYETİ

Bir kimsenin yüz dirhem nakit parası ve iki oğlundan birisinde yüz dirhem alacağı olsa ve üçüncü bir kişi lehine üçte bir vasiyette bulunsa, sonra ölse ve mirasçı olarak sadece iki oğlu, mal olarak da sadece iki yüz dirhem bıraksa, bu durumda lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi nakit olan yüz dirhemin yarısını hak eder.

Bu meselenin açıklamasında (tahricinde) iki yol vardır.

[28/145] a) Lehine üçte bir vasiyet edilen kişi mirasçının ortağıdır ve onun hakkı bir pay, vasiyet edenin iki oğlunun hakkı da iki paydır. Ancak borçlu olan bu

borcundan hakkını almış olmaktadır. Dolayısıyla bir pay atılır. Çünkü zimmetinde kendi hakkı kadar ve daha fazla borç bulunmaktadır. Bu durumda nakit olan yüz dirhemde zimmetinde borç olmayan ile lehine malı üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı kalır. İkisinin de hakkı birer pay idi. Bu yüzden nakit yüz dirhem ikisi arasında yarı yarıya bölünür.

b) Borç yok hükmünde olup paylaşımda dikkate alınmaz. Ama nakit yüz dirhem vasiyet edenin iki oğluna ve lehine üçte bir vasiyet yapılan kişiye üçte birer pay olmak üzere bölünür. Ancak borçlu olan oğlun payı ona teslim edilmez. Çünkü onun zimmetinde diğerlerine ait bu kadar ve daha fazla hak bulunmaktadır. Onun zimmetindeki bu haklarını hakimin kararıyla alacaklardır. Çünkü alacaklı borçlunun malından hakkını alabilirse alır. Bundan önce ikisinin hakkı eşit idi. Dolayısıyla borçludan aldıkları bu üçte birlik payı ikisi yarı yarıya bölüşür.

Yukarıdaki iki çıkarım şekline göre de borçlu olmayan diğer mirasçıya yarısı teslim edilir. Böylece borçlunun zimmetindeki borçtan bu kadarının kendisine ayrıldığı çıkmaktadır. Çünkü ona verilmek üzere borçtan bu kadarı belirli duruma gelmiş, onu nakit olana eklediğin zaman mal dirhem olur. Bunun benzerinde vasiyeti beşte bir olarak geçerli saydık. Bu sorun ile ilgili bazı hesaplama yollarını "Vasiyetler Konusu"nda işledik. Bu yüzden onları burada tekrar etmeyip kısa geçiyoruz. Çünkü mezhep âlimlerimizden takva yoluna giren bazıları bu tür yollarla uğraşmayı uygun görmez. Ancak vasiyetleri hesap ederken bunların bir bölümüne işaret ettik.

Eğer malının dörtte birini vasiyet etmişse, nakit yüz dirhemin yarısı, lehine vasiyet yapılan kişinin olur.

Birinci çıkarım şekline göre dörtte üçlük payın ikiye bölüneceği bir hesaba ihtiyaç duyarız. Bunun en küçük paydası sekizdir. Lehine vasiyet yapılan iki pay ile vasiyet edenin her bir oğlu da üç pay ile katılır. Sonra borçlu olan oğlunun payı çıkarılır. Diğer oğlu nakit maldan üç pay, lehine vasiyet yapılan da iki pay alır. Dolayısıyla ikisi arasında beş pay yapılarak dağıtılır.

İkinci çıkarım şekline göre, lehine malın dörtte biri vasiyet yapılan kişiye nakit yüz dirhemin dörtte biri teslim edilir. Dörtte üçü ise iki oğul arasında yarıya yarıya bölünür. Borçlu oğlunun payı otuz yedi buçuktur. Fakat bu pay ona teslim edilmez ve diğerleri ondaki alacaklarına karşılık hakim kararıyla bunu alırlar. Bu ikisinin hakkı daha önce beş paya ayrılarak paylaştırılmıştı. Dolayısıyla bu aralarında beşe bölünerek paylaşılır. Sonuç olarak lehine vasiyet yapılan kişiye nakit dirhemlerden beşte ikilik pay olarak kırk dirhem, borçlu olmayan oğluna da altmış dirhem teslim edilir. Borçtan da altmış dirhem borçlu oğlu için belirli duruma gelir. Dolayısıyla taksim edilen malın tümü yüz altmış oldu. Bunun dörtte birinde vasiyeti kırk dirhem olarak uyguladık. Borcun geri kalan kısmı çıkarılıp paylar durumuna

getirilince borçlu olan kendi payı miktarını tutar. Bu da toplam payı olarak yetmiş beş dirhemdir. Geri kalan yirmi beş dirhemi öder. Lehine vasiyet yapılan kişi ile diğer oğlu arasında beş paydasına göre bölünür. Bunun iki payı lehine vasiyet yapılana verilir. O da on dirhemdir. Bu kırka eklendiği zaman malın dörtte birlik payının tamamı olan yüz dirhem teslim edilmiş olur. Her bir oğluna da yetmiş beş teslim edilmiş olur.

Eğer malının beşte birini vasiyet etmişse, nakit olan yüz dirhem borçlu olmayan oğlu ile lehine vasiyet yapılan kişi arasında üçe bölünerek paylaştırılır.

Çünkü buradaki hesabın aslı beş paydasına dayanmaktadır. Lehine vasiyet yapılan için bir pay, o da beşte birdir. Her bir oğlu için iki pay alma hakkı olur. Sonra borçlu olan oğlunun payı çıkarılır ve diğer iki kişi haktaki payına göre nakit yüz dirheme katılır. Bu yüzden aralarında üçe bölünerek paylaştırılır. [28/146]

Diğer çıkarım şekline göre, lehine vasiyet yapılan nakit/ belli olan dirhemlerin beşte birini alır. O da yirmi dirhemdir. Her bir oğlu ise geri kalanın yarısını alır. O da kırk dirhemdir. Fakat borçlu olana payı teslim edilmez. Diğer ikisi onun payını daha önceki payları oranında hakim kararıyla alırlar. İkisinin payı daha önce üçe bölünerek paylaştırılmıştır. Dolayısıyla bu kırk dirhemi aralarında paylaşırlar. Lehine vasiyet yapılan için on üç ve bir dirhemin üçte biri olur. Bunu yirmiye eklediği zaman otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri olur. Bu da yüz dirhemin üçte biridir. Borçlu olmayan oğlu için de altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olur. Böylece şimdiye kadar belirli duruma gelen payların beşte biri olarak otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri şeklinde vasiyeti geçerli saydık. Borcun geri kalan kısmının alınması mümkün olunca, borçlu kendi zimmetindeki borçtan kendi hakkının tümünü tutar. O da seksen dirhemdir. Geri kalan yirmi dirhemi öder. Lehine vasiyet yapılan ve diğer oğlu bunu üçe bölerek paylaşır. Lehine vasiyet yapılana bundan altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi verilir. Daha önce aldığına bunu ekleyince, tümü kırk dirhem olur. Bu da iki yüz dirhemin beşte biridir.

Buna göre eğer nakit dirhemin üçte biri ve alacağın üçte birini vasiyet etse, bunun çıkarımı malın üçte birini vasiyet etmesi gibidir. Ancak burada lehine vasiyet yapılana teslim edilecek pay, nakit dirhemleri ayrı olarak vasiyet etmesi açısından, öncelikli olarak uygulanır. Önceki şeklinde ise kendisine malın üçte birinin vasiyet edilmesi açısından mirasçılara ortak idi. Aynı şekilde eğer nakit dirhemlerin ve alacağın dörtte birini vasiyet etse, bunun çıkarımı malın dörtte birinin vasiyet edilmesinin benzeridir. Ancak malın dörtte birinin kendisine vasiyet edilmesinin aksine burada lehine vasiyet yapılan nakit dirhemlerin yarısını alır.

Çünkü önceki örnekte alacağın dörtte birinin ve daha fazla miktarının pay olarak belirli duruma geldiğini biliyoruz. Burada lehine vasiyet yapılan kişinin hakkının malın üçte birinde uygulanması önceliklidir. Burada ona yapılan vasiyetin tümü malın nakit kısmının üçte birinden çıkar. Çünkü lehine yapılan vasiyet elli

dirhem miktarı olup iki malın dörtte biridir. Borçlu oğlunun zimmetindeki borçtan payına düşeni almış olması açısından borçtan elli dirhem onun için belirli duruma gelir. Lehine vasiyet yapılan kişi belli malın yarısını alınca ve borçlu olmayan oğluna da yarısı teslim edilince, borçtan belirli duruma gelenin bu kadar olduğu ortaya çıkar. Çünkü ikisinin terikedeki[23] hakkı eşittir. Borçtan belirli duruma gelenin elli dirhem olduğu ortaya çıkınca, lehine vasiyet yapılanın vasiyetinin üçte biri geçmediği de ortaya çıkmış olur. Bu yüzden önceki örneğin aksine burada mirasçıların hakkından önce tüm hakkı ona verilir. Çünkü orada ancak malın dörtte biri vasiyet edilmiştir. Bu vasiyetle o, malın dörtte biri ile mirasçıların ortağı olur. Bu yüzden onun için yapılan vasiyetin tümü belirli mal miktarına uygulanmaz. Bu ikisi arasındaki fark şununla da açıklanabilir: Eğer borç başka birisinin zimmetinde olsa ve onun dörtte birini birisine vasiyet etse, sonra borç on veya yirmi dirhem olarak çıksa, bunun tümü borcun dörtte birinden sayılmak üzere lehine vasiyet yapılana teslim edilir. Onun bu miktarla ilgili hakkı mirasçıların hakkından önce gelir. Ama malın dörtte biri ona vasiyet edildiği zaman bu şekilde olmaz.

Buna göre eğer nakit ve alacağın beşte biri vasiyet edilmişse lehine vasiyet edilen kişi tüm hakkını nakit dirhemden alır. Bu da kırk dirhemdir.

Çünkü borcundan hakkı ve daha fazla miktarı belirli duruma gelmiştir. Belli olan dirhemlerde onun hakkı mirasçıların hakkından önce gelir. Onun vasiyet ile alacağı tüm hakkı belli olanın üçte ikisinden daha azdır. Bu yüzden tüm hakkını nakit olan maldan alır.

Eğer malının üçte birini birisine, dörtte birini de başka birisine vasiyet etse, söylenecek söz, bu iki vasiyetin birlikte malın üçte birini geçtiği şeklindedir. **[28/147]** Dolayısıyla bu iki vasiyeti uygulamak için belli malın üçte biri ayrılır. Bu da nakit dirhemin yarısı olan elli dirhemdir. Sonra bu, lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında yedi pay yapılarak bölünür.

Çünkü lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi, belli malın üçte biri ile katılır. Bu da ellidir. Lehine dörtte bir vasiyet yapılan kişi de belli mala dörtte bir ile katılır. Bu da otuz yedi buçuk dirhemdir. Az ile çok olan arasındaki fark olan on iki buçuk dirhemi aralarına yerleştirince, üçte bir pay sahibi dört pay, dörtte bir pay sahibi de üç pay alır. Bu yüzden belli malın yarısı ikisi arasında yediye bölünerek paylaştırılır. Ancak hakkın geri kalan kısmının borçlu tarafından ödenmesi mümkün olunca bu durumda borçlu kendisine ait tüm hakkı yanında tutar. O da altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini öder. Borçlu olmayan oğlu bunun yarısını alır. Diğer yarısı lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında ilk paylaşımda belirttiğimiz gibi yedi pay yapılarak bölünür. Şüphesiz bunun bölünmesi paylara göredir. Bin dirhem üçte

[23] **Terike**: Vefat eden bir kimsenin geride bıraktığı mal varlığıdır.

birlik ve dörtte birlik paylara bölünmüştür. Dolayısıyla üçe ve dörde bölünebilen en küçük paydaya ihtiyaç vardır. Bu da on iki sayısıdır. Lehine malın üçte biri ile lehine vasiyet edilen kişi malın üçte birini alır. O da on iki paydan dört paydır. Lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi de üç pay alır. Dolayısıyla onlara teslim edilecek olan yedi paya bölünmüş olur.

Eğer malının üçte biri ve beşte birini vasiyet etmişse belli malın yarısı lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında sekize bölünerek paylaştırılır.

Çünkü üçte bir sahibinin hakkı her on dirhemde bir paydır. Dolayısıyla üçte bir pay sahibinin hakkı elli dirhemde beş paydır. Beşte bir pay sahibinin hakkı da üç paydır. Bu yüzden vasiyet konusu mal aralarında sekize bölünür. Diğer hesaplama şekline göre ise beşte birlik payı olan bir hesaba ihtiyaç duyulur. Dolayısıyla aralarında sekiz paya ayrılır.

Eğer malının üçte birini, dörtte birini ve beşte birini vasiyet etse belli olan malın yarısı aralarında kırk beş paya ayrılır. Yirmi payı üçte bir sahibinin, on beş payı dörtte bir sahibinin ve on iki payı da beşte bir sahibinin olur.

Çünkü üçte bir sahibi elli dirhem ile katılır. Dörtte bir sahibi on beş pay ile katılır. Beşte bir sahibinin hakkı da on iki paydır. Dolayısıyla onlardan her biri vasiyet konusu mala hakkı olan paylarla katılır. Paylara ayırma usulüne göre üçte bir, dörtte bir ve beşte birin ortak katlarının en küçüğü olan bir hesaba ihtiyaç duyulur. Bu da üçü dörtle çarpıp bundan çıkan sayıyı beşle çarpma şeklinde olur. Böylece ortak katların en küçüğü altmış olarak bulunur. Lehine üçte bir vasiyet edilen kişi altmışın üçte biri olan yirmi payı, dörtte bir vasiyet edilen kişi dörtte biri olan on beş payı, beşte bir vasiyet edilen kişi de beşte biri olan iki payı alır. Bu payların hepsi toplandığı takdirde kırk yedi pay olur.

Eğer belli malın ve alacağın üçte biri ile malının beşte birini vasiyet etse, bu durumda malının üçte birini ve beşte birini vasiyet etmesi gibi değerlendirilir.

Çünkü iki vasiyet birlikte üçte biri geçmektedir. Üçte birinin geçilmesi durumunda belli maldan iki vasiyet veya mutlak olarak maldan bir vasiyet yapma arasında bir fark olmadığını, bu durumda ikisi için yapılan vasiyetin belli malın yarısına uygulanacağını daha önce açıklamıştık. İkisi arasında bölüşme konusunda da Ebû Hanîfe (rh.a.), bununla, malın üçte birinin vasiyet edilmesi örneğinin eşit olduğunu söyler. Çünkü lehine malın ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin hakkı altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Alacak olarak onun hakkının miktarı ve daha fazlası belirli duruma gelmiştir. Lehine malın beşte biri vasiyet edilen kişinin hakkı belli olan malın beşte birindedir. Bu da otuz dirhemdir. Ancak Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin benimsediği genel kurala göre, lehine belli malın üçte birinden fazlası vasiyet edilen kişinin, bu üçte birden fazla olan kısımdaki vasiyeti, katılması ve hak etmesi açısından geçersizdir. Ancak o geri kalanın beşte biri

[28/148]

olarak otuz dirhem alır. Dolayısıyla önceki örnekte de olduğu gibi aralarında bölüşme sekiz pay üzerinde gerçekleşir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise, lehine belli mal ve alacağın üçte biri vasiyet edilen kişinin tüm hakkı belli maldan alınır. Bu da atmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Bunu uygulamanın yolu her on dirhemi üç paya ayırma şeklinde olur. Böylece beşte bir pay sahibinin hakkı dokuz pay ve üçte bir pay sahibinin hakkı da yirmi pay olur. Dolayısıyla belli malın yarısı ikisi arasında yirmi dokuz paya bölünür. (Muhammed (rh.a.)) bundan sonra bunu açıklamış ve aradaki anlaşmazlığa belirttiğimiz şekilde değinmiştir.

Eğer malının üçte birini birisi lehine, belli mal ve alacağının dörtte birini de başka birisi lehine vasiyet etse, belli malın yarısını yarı yarıya bölüşürler.

Çünkü lehine malın üçte biri vasiyet edilenin hakkı elli dirhem olup belli malın da üçte biridir. Lehine belli mal ve alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişinin durumu da aynı şekildedir. Belli mal ve alacakta onun hakkı olan miktar ve daha fazlası belirli duruma gelmiştir. Onun ikisinde de hakkı mirasçıların hakkından önce gelir. Bu yüzden üçte bir sahibinin katıldığı gibi o da beşte bir ile katılır. Böylece ikisi arasında belli malın yarısı yarı yarıya bölünür.

Eğer malın üçte birini birisi lehine, belli mal ve alacağın dörtte birini de başka birisi lehine vasiyet etse, belli malın yarısını yarı yarıya bölüşürler.

Çünkü alacaktan belirli duruma gelen onun yarısıdır. Bu, alacak sahibinin hakkını yerine getirme açısından yeterli ve fazlası olan bir miktardır. Dolayısıyla o, tüm hakkı ile buna katılır. Bu da elli dirhemdir. Malın üçte birinin sahibi de aynı şekilde elli dirhemle olmak üzere belirli malın üçte biri ile katılır. Böylece vasiyete konu olan mal aralarında yarı yarıya bölünmüş oldu.

Eğer vasiyet, malın üçte biri ile belli mal ve alacağın beşte biri olarak yapılmışsa lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında belli malın yarısı arasında dokuzda birlik paylara bölünerek paylaştırılır. Üçte bir pay sahibine beş pay, beşte bir pay sahibine de dört pay verilir.

Çünkü beşte bir pay sahibi tüm hakkı olan kırk dirhem ile buna katılmaktadır. Şüphesiz alacaktan onun hakkı ve hakkından daha fazla bir miktarı belirli duruma gelmiştir. Üçte bir pay sahibi de malın beşte biri ile katılır. Her on dirhemi bir pay saydığımız takdirde üçte bir pay sahibinin beş payı, beşte bir pay sahibinin de dört payı olmuş olur. Bu yüzden aralarındaki bölüşüm dokuzda birlik paylar şeklinde olur.

Şayet vasiyet belli mal ile alacağın üçte biri ve mutlak olarak malın dörtte biri ile olsa, belirli malın yarısı yirmi beşe bölünerek ikisi arasında paylaştırılır. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, bundan dokuz pay dörtte bir sahibinin,

on altı pay da üçte bir sahibinindir. Fakat Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşüne yapılacak kıyasa göre, belirli malın yarısı ikisi arasında yediye bölünerek paylaştırılır.

Bu sorunu daha önce kapalı bir açıklamayla şu şekilde belirtmiştik: Bu, malın üçte birini vasiyet etmesi gibi değerlendirilir. Burada belirttiğinden ortaya çıkan, oradaki maksadının sadece belirli malın yarısından paylarını almaları konusunda ikisi arasında eşitlik olduğu veya ikisinin görüşünün aksine sadece Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün tahricine (çıkarımına) göre ikisi arasında eşitlik bulunduğu hususudur. Sonra Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşünün çıkarımı şu şekildedir: Belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi, hem belli malın üçte biri hem
[28/149] de alacağın üçte biri ile vasiyet konusu mala katılır. Şüphesiz alacaktan belirli duruma gelen üçte birden daha fazla olup, belli mal ve alacağın üçte biri, altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Malın dörtte birinin sahibi ancak belirli duruma gelen malın dörtte biri olan otuz yedi buçuk dirhem alır. Burada on dirhem üçte bir ve dörtte birlik paylara bölünmüştür. Dolayısıyla bunun yolu her on dirhemin on iki paya ayrılması şeklindedir. Böylece dörtte bir pay sahibinin hakkı kırk beş dirhem, belli mal ve alacağın üçte birisinin sahibinin hakkı da seksen dirhemdir. Fakat beşte birlik paylaşımda ikisinin durumu arasında uygunluk vardır. Dolayısıyla kırk beş dirhemin beşte biri alınır. O da dokuz dirhemdir. Seksen dirhemin de beşte biri alınır. O da on altı dirhemdir. Böylece dörtte bir pay sahibi dokuz pay, üçte bir pay sahibi de on altı pay ile katılır. Dolayısıyla aralarındaki bölüşüm yirmi beş pay üzerinde gerçekleşir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi ancak elli dirhem alır.

Çünkü elli dirhemden sonrası altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisine kadar olan kısmı üçte birlik payı geçmiştir. Dolayısıyla onun bu kısma katılması ve alması açısında vasiyeti geçersizdir. Dörtte bir payın sahibi de ancak otuz yedi buçuk dirhem alır. Her on iki buçuk dirhemi bir pay yaptığımız takdirde üçte birin sahibinin hakkı dört pay, dörtte birin sahibinin hakkı da üç pay olur. Bu yüzden aralarındaki bölüşüm yedi pay üzerinde gerçekleşir.

Eğer malın dörtte biri ve belli bir mal ile alacağın beşte biri vasiyet edilmişse, belli malın yarısını otuz bir paya ayırarak bölüşürler. Bunun on beş payı malın dörtte birinin sahibinin, on altı payı da beşte birin sahibinin olur.

Çünkü beşte birin sahibi ancak kırk dirhem alır. Malın dörtte birinin sahibi de ancak otuz yedi buçuk dirhem alır. Dolayısıyla her on dirhem dört pay olur. Böylece beşte birin sahibinin hakkı on altı, dörtte birin sahibinin hakkı da on beş pay olur.

Eğer yukarıdaki ile birlikte malının üçte birini de vasiyet etse, lehine vasiyet yapılan kişiler belli malın yarısını elli bir paya ayırarak bölüşürler.

Çünkü üçte birin sahibi ancak belirli duruma gelenin üçte birine katılır. O da elli dirhemdir. Biz burada her on dirhemi dört pay yaptık. Dolayısıyla hakkı yirmi payda gerçekleşir. Bunu otuz bire eklediğin takdirde elli bir pay olur. Belli malın yarısı olan vasiyet konusu mal buna göre aralarında paylaştırılır. Üçte bir sahibine yirmi, dörtte bir sahibine on beş, beşte bir sahibine de on altı pay verilir.

Şayet malın üçte birini vasiyet etmeyip, belli mal ve alacağın üçte birini vasiyet etse, lehine vasiyet yapılan kişiler belirli duruma gelen malın yarısını elli bir pay ve bir payın üçte ikisine ayırarak bölüşürler. Beşte bir sahibine on altı pay, dörtte bir sahibine on beş pay verilir. Geri kalan, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre üçte bir sahibinin olur.

Çünkü belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ile katılır. Beşte bir sahibi kırk dirhem, malın dörtte biri sahibi otuz yedi buçuk dirhem ile katılır. Dolayısıyla her on dirhem on iki pay yapılır. Böylece dörtte bir sahibi için kırk beş, beşte bir sahibi için kırk sekiz olur. Bunların toplamı doksan üçtür. Belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi seksen alır. Hepsinin toplamı yüz yetmiş üç olur. [28/150]

(Muhammed) "Kitabu'l-Asl" adlı eserinde bunlardan üçte bir ile yetindi. Çünkü o, üçte birlik paylara bölmeyi geçerli görmektedir. Vasiyet konusu malı aralarında elli yedi pay ve bir payın üçte ikisine bölmüştür. Üçte bir sahibine on altı pay vermiş, o da kırk sekizin üçte biridir; dörtte bir sahibine on beş pay vermiş, o da kırk beşin üçte biridir; üçte bir sahibine de yirmi altı pay ve bir payın üçte ikisini vermiştir, o da seksenin üçte biridir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre ise, onun bilinen iki genel kuralına göre sorunun çıkarımı yapılır:

Belli mallarda yapılan vasiyetlerde paylaşım rekabet yoluyla olur.

Üçte biri geçen vasiyet mirasçılar tarafından geçerli sayılmadığı takdirde vasiyet, hak etme ve katılma açısından geçersiz olur.

Buna göre şunu söyleyebiliriz: Alacaktan elli dirhem belirli duruma gelmiş ve üç vasiyet onda bir araya gelmiştir. Vasiyetlerden biri alacağın üçte birinin sahibi için olup otuz üç pay ve payın üçte birini almaktadır. Alacağın beşte birinin sahibi kendisi için yapılan vasiyet ile yirmi pay almaktadır. Diğer bir vasiyet de malın dörtte birinin sahibi için olup on iki buçuk pay almaktadır. Yirmi paydan otuz üç pay ve bir payın üçte birine kadar olan kısımda dörtte bir ve beşte bir sahiplerinin üçte bir pay sahibi ile rekabetleri bulunmamaktadır. Bu miktarda on üç pay ve bir payın üçte biridir. Sonra on iki buçuk pay ile yirmi pay arasında kalan kısımda dörtte bir sahibinin rekabeti bulunmamaktadır. Diğer ikisinden her biri bunu istemektedir. Maldan da bunu ödeme imkanı bulunmaktadır. Dolayısıyla her biri yedi buçuk pay alır. Böylece elli dirhemin yirmi sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini ayırmış olduk. Geri kalan yirmi bir dirhem ve bir dirhemin üçte ikisinde hepsi

eşit rekabete sahiptir. Dolayısıyla aralarında üçte birlik paylara bölünür. Her birisi için doksan yedi pay olur.

Ayrıca bunun paylar açısından çıkarımı bulunmaktadır ve daha kolaydır. Her on dirhem üçte birlik ve dörtte birlik paylara bölünmüştür. Her on dirhem on iki paya bölünerek elli dirhem altmış pay olur. Beşte bir sahibinin hakkı yirmi dört, dörtte bir sahibinin hakkı on beş pay olur. On beş pay ile yirmi dört pay arasında kalan dokuz payda dörtte bir sahibinin rekabeti bulunmamaktadır. Diğer ikisi ise bunu istemektedir. Malda da bunu ödeme genişliği bulunduğundan dolayı ikisinden her biri dokuz pay alır. Geriye kalan yirmi altı payda ise hepsinin rekabeti eşit olur. Üçte birlik paylara bölünür. Altmış pay üçle çarpılınca yüz seksen eder. Üçte bir pay sahibinin aldığı yirmi beş pay üçle çarpılınca yetmiş beş eder. Beşte bir pay sahibinin aldığı dokuz pay üçle çarpılınca yirmi yedi eder. Yetmiş sekiz pay da aralarında ortak olur. Her birisine yirmi altı pay düşer. Böylece belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi için alacaktan yüz bir pay, beşte bir sahibinin elli üç pay, dörtte birin sahibi için yirmi altı pay olmuş olur.

Sonra belli olan /nakit yüz dirhem üç yüz altmış pay olur. Her elli dirhem yüz seksen pay olur. Üçte bir pay sahibi bundan yüz yirmi pay alır. Böylece toplam malı iki yüz yirmi bir pay olur. Ancak belirli duruma gelen malın üçte biri yüz seksen paydır. Dolayısıyla bunu aşan vasiyeti hak etme ve katılma açısından geçersizdir. Bu durumda üçte bir sahibi ancak yüz seksen pay ile katılır. Beşte bir pay sahibinin belli maldan hakkı yetmiş iki, alacaktan hakkı elli üç paydır. Toplamı yüz on altı pay eder. Bu payların tümü toplanınca dört yüz on bir pay olur. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, belli malın yarısı aralarında bu şekilde bölünür. Dörtte bir pay sahibi için yüz on altı pay, beşte bir pay sahibi için yüz yirmi beş pay, üçte bir pay sahibi için de yüz seksen pay olur. [28/151]

Eğer malının dörtte birini birisine, belli malın dörtte birini başka birisine, belli mal ve alacağın dörtte birini de başka birisine vasiyet etse, belli malın yarısı aralarında yediye bölünür.

Çünkü belli mal ve alacağın dörtte birinin sahibi tüm hakkını elli dirhem olarak alır. Belli malın dörtte birinin sahibi maldan belirli duruma gelen kısmının dörtte birini otuz yedi buçuk dirhem olarak alır. Her on iki buçuk dirhem bir pay sayılır. Böylece onun hakkı üç pay, diğerinin hakkı dört pay olur. Bu yüzden belli malın yarısı aralarında yedi pay yapılarak bölünür.

Eğer malının üçte birini birisine, belli mal ve alacağın üçte birini de başka birisine vasiyet etse, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, belli malın yarısı ikisi arasında yedi pay yapılarak bölünür.

Çünkü belli mal ve alacak sahibi altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini alır. Malın üçte birinin sahibi elli dirhem alır. On altı dirhem ve bir dirhemin üçte biri bir pay sayıldığı takdirde ikisi arasında bölüşüm yedi pay üzerinde gerçekleşir.

Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, üçte biri ikisi arasında yarı yarıya paylaşılır.

Çünkü belli malın sahibi elli dirhemin üzerindekine katılmaz. Dolayısıyla malın üçte birinin sahibi ile eşit sayılır.

Eğer malının beşte birini bir kişiye, belli mal ve alacağın beşte birini de başka bir kişiye vasiyet etse, belli malın yarısı yediye bölünerek ikisi arasında paylaştırılır.

Çünkü belli mal ve alacağın beşte birisinin sahibi ancak kırk dirhem ile katılmaktadır. Malın beşte birisinin sahibi de ancak belli mal ve malın geri kalan kısmının beşte biri olan otuz dirhem ile katılır. Her on dirhemi bir pay saydığımız zaman birisinin hakkı dört pay diğerinin hakkı da üç pay olur. Bu yüzden aralarındaki bölüşüm yedi pay üzerinde gerçekleşmektedir.

Eğer belli malın üçte birisini birisine, alacağın üçte birini de başka birisine vasiyet etse, belli malın yarısı ikisi arasında eşit paylaştırılır.

Çünkü alacağın üçte biri lehine vasiyet edilen kişinin alacağı miktar ve daha fazlası alacaktan belirli duruma gelmiştir. Dolayısıyla tüm vasiyeti ile vasiyet konusu mal olan belli malın yarısına katılır. Kendisine belli malın üçte biri vasiyet edilen kişinin tüm vasiyet hakkı ile katılması gibi. Aralarında eşitlikten dolayı belli malın yarısı ikisi arasında eşit paylaştırılır.

Eğer belli malın dörtte birini bir kişiye, alacağın dörtte birini de başka bir kişiye vasiyet etse, aynı şekilde değerlendirilir.

Ancak burada belli malın yarısı aralarında paylaştıkları zaman her birisine hakkının tamamı ulaşmış olur. Bundan sonra alacaktan ödenen sadece vasiyet edenin borçlu olmayan oğlu için olur. Önceki sorunda ise bununla hakları tamamen onlara ulaşmamaktadır. Borçlu alacağı ödeme imkanı bulunca kendi hakkının tamamını tutar. Artan kısım olan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini öder. Bunun yarısı borçlu olmayan oğlunun olur. Diğer yarısı da lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında eşit olarak paylaşılır.

Eğer belli malın beşte birini bir kişi lehine, alacağın beşte birini de başka bir kişi lehine vasiyet etse, kırk dirhem miktarı olan tüm vasiyet haklarını belli malın yarısından alırlar.

Çünkü onların lehine yapılan vasiyet belli malın yarısından azdır. Çünkü vasiyet haklarının miktarı kırk dirhemdir. Belli malın yarısı ise elli dirhemdir. Dolayısıyla onlardan her biri hakkının tamamını alır. Belli maldan geriye altmış dirhem kalır. O da zimmetinde borç olmayan oğlunun olur. Borçlu olan oğluna da zimmetindeki borçtan bu kadarı ona teslim edilmiş olur. Ödeme imkanı bulunca, kendisine ait hakkın tamamı olan seksen dirhemi kendisi alır ve kardeşine geri kalan yirmi dirhemi öder. [28/152]

Şayet belli malın üçte birini bir kişi lehine, alacağın dörtte birini de başka bir kişi lehine vasiyet etse, belli malın yarısı yediye bölünerek ikisi tarafından paylaşılır. Lehine dörtte bir vasiyet edilen üç pay, üçte bir vasiyet edilen dört pay alır.

Çünkü burada onların lehine yapılan vasiyet belli malın yarısından fazladır. İki vasiyetin yerine getirilmesi için belli malın yarısı demesi, ancak belirli duruma gelen malın üçte birisi olması bakımındandır. Sonra, belli malın üçte birinin sahibi otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri ile buna katılır. Alacağın dörtte birinin sahibi de buna kırk beş dirhemle katılmaktadır. Az ile çok olanın arasında bulunan sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte bir olan farkı bir pay saydığımız zaman, birisi için üç pay diğeri için dört pay olur. İkisinin lehine yapılan vasiyet hakkını elde edinceye kadar, ödenen borcun yarısını alır. Bundan sonra ödenen borç zimmetinde borç olmayan oğlunun olur. Çünkü alamadıkları vasiyet hakları sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. On altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ödendiği ve yarısını alıp yedi pay üzerinde aralarında paylaştıkları zaman her birisi lehine yapılan vasiyet hakkının tamamını almış olur. Bundan sonra ödenen borç, zimmetinde olmayan oğlunun olur.

Eğer malının üçte birini birisine, belli malın üçte birini başka birisine, alacağın dörtte birini de başka birisine vasiyet etse, belli malın yarısı on üç paya bölünerek aralarında paylaştırılır.

Çünkü malın üçte bir payına sahip olan, belli malın üçte biri olan elli dirhem ile katılmaktadır. Belli malın üçte bir payına sahip olan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri ile katılmaktadır. Alacağın dörtte bir payına sahip olan da yirmi beş dirhem ile katılmaktadır. Her sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini bir pay saydığın zaman malın üçte bir payının sahibinin hakkı altı pay, alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı altı pay, alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı üç pay, lehine vasiyet yapılan diğer kişinin hakkı da dört pay olur. Bu yüzden vasiyet konusu mal aralarında on üç pay üzerinden paylaşılmış oldu.

Eğer mutlak olarak malın üçte birini vasiyet etmesi yerine, belli mal ve alacağın üçte birini vasiyet etse, Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, belli malın yarısı on beşe bölünerek paylarına göre aralarında paylaştırılır.

Çünkü belli mal ve alacağın üçte birinin sahibi altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ile katılmaktadır. Her sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini bir pay saydığın takdirde onun hakkı sekiz pay olur. Bu yüzden belli malın aralarında paylaştırılması on beş pay üzerinde gerçekleşti. Belli mal ve alacağın üçte bir payının sahibinin hakkı sekiz pay, belli malın üçte bir payının sahibinin hakkı dört pay, alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı üç pay olur.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün çıkarımına göre ise, belli malın yarısı yirmi beşe bölünerek aralarında paylaştırılır.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin bu hükme varması, onun benimsediği ve yukarıda açıkladığımız, bilinen iki temel kuraldan dolayıdır.

Bunun çıkarımı şu şekilde olur: Alacaktan elli dirhem belirli duruma gelmiştir. Onda iki vasiyet vardır. Belli mal ve alacağın üçte bir payının sahibi otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte bir ile, alacağın dörtte bir payının sahibi de yirmi beş dirhem ile katılır. İki hak arasında sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri olan fark rekabetsiz bir şekilde üçte bir pay sahibine teslim edilir. Geriye kırk bir dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi kalmış olup ikisi de onda eşit hakka sahiptir. Dolayısıyla ikisi arasında ikiye bölünür. Her birisi için yirmi dirhem ve bir dirhemin altıda beşi, diğeri için yirmi dokuz ve bir dirhemin altı da biri olur. Bundan önce belli maldan da otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini almıştı. Böylece tüm hakkı altmış iki dirhem ve bir dirhemin altıda dördü olmuş oldu. Bunun yolu her dört dirhem ve bir dirhemin altıda birinin bir pay sayılmasıdır. Buna göre; alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı beş pay, belli malın üçte bir payının sahibinin hakkı sekiz pay olur. Belli mal ve alacağın üçte bir payının sahibinin payı altmış iki dirhem ve bir dirhemin dokuzda dördü olur. Ancak o, elli dirhemden sonraki kısma katılmaz. Çünkü onun üçte birin ötesindeki kısımla ilgili vasiyeti hak etmesi ve katılması açısından geçersizdir. Dolayısıyla o, ancak elli dirhem ile katılır. Her dört dirhem ve bir dirhemin altıda birini bir pay saydığımız takdirde elli dirhem on iki pay olur. Dolayısıyla o, on iki pay ile, belli malın üçte bir payının sahibi sekiz pay ile, alacağın dörtte bir payının sahibi de beş pay ile katılır. Hepsinin toplamı yirmi beş pay eder. Yarım pay buna göre bölüştürülür. [28/153]

Bir kişinin nakit yüz dirhemi ve iki oğlundan birisinde iki yüz dirhem alacağı varsa ve malının dörtte birini bir kişiye, nakit dirhemin üçte birini başka bir kişiye, alacağın beşte birini de başka bir kişiye vasiyet etse; Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, belli malın yarısı yüz otuz üç paya ayrılarak lehine vasiyet yapılan kişiler arasında bölüşülür.

Malın dörtte bir payının sahibi ancak otuz yedi buçuk dirhem ile, nakit dirhemin üçte bir payının sahibi otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri ile, alacağın beşte bir payının sahibi de kırk dirhem ile vasiyet konusu mala katılır. Çünkü alacaktan belirli duruma gelen elli dirhemdir. Bu da beşte bir pay sahibinin hakkından fazladır. Bu miktarın her on dirhemi üçte bir ve dörtte birlik paylara bölünmüştür. Dolayısıyla her on dirhem, on iki paya ayrılır. Böylece alacağın beşte bir payının sahibinin hakkı kırk sekiz pay, malın dörtte bir payının sahibinin hakkı kırk beş pay, nakit dirhemlerin üçte bir payının sahibinin hakkı kırk pay olur. Bu payları bir araya getirdiğimiz zaman hepsinin toplamı yüz otuz üç pay eder. Bu yüzden belli malın yarısı aralarında bu şekilde paylaşıldı.

Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre ise; belli malın yarısı iki yüz altmışa bölünerek lehine vasiyet yapılan kişilere paylaştırılır.

Çünkü alacaktan belirli duruma gelen bölümde iki vasiyet bulunmaktadır. Bu vasiyetlerden birisi onun kırk dirhemi ile olup beşte bir pay sahibi içindir. Diğeri on iki buçuk dirhem ile olup malın dörtte bir payının sahibi içindir. Yirmi yedi buçuk dirhem kadarı, malın dörtte bir payının sahibinin rekabetinden çıkmış olup. Beşte bir pay sahibine teslim edilir. Geriye yirmi iki buçuk dirhem kalmış olup ikisi onda eşit rekabete sahiptir. Dolayısıyla her birisine on bir dirhem ve bir dirhemin dörtte biri olmak üzere yarısı verilir. Böylece bir dirhem dörtte birlik paylara bölünmüş oldu. Nakit dirhemlerin üçte bir payının sahibi belli maldan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini, malın dörtte bir payının sahibi bundan yirmi beş dirhem alır. Dörtte bir pay sahibi tüm aldığı otuz altı dirhem ve bir dirhemin dörtte biri, beşte bir pay sahibinin tüm aldığı otuz sekiz dirhem ve bir dirhemin dörtte üçüdür. Böylece bir dirhem üçte birlik ve dörtte birlik paylara bölünmüş oldu. Dolayısıyla bu paylaşımı yapmanın yolu her dirhemi on iki paya bölmektir. Böylece alacaktan belirli duruma gelen elli dirhem; altı yüz pay; belli /nakit yüz dirhem de bin iki yüz pay olur. Ancak ikisi arasında beşte birde uygunluk bulunduğundan, ikisi de beş ile sadeleştirilerek altı yüzün beşte biri olan yüz yirmiye, bin iki yüzün beşte biri olan iki yüz kırka indirilmiştir. Sonra meselenin aslına dönüp şunu söyleyebilir: Alacağın beşte bir payının sahibinin hakkı doksan dört dirhem, malın dörtte bir payının sahibinin hakkı da otuz dirhemdir. Altmış altı dirhemi kimsenin rekabeti olmadan beşte bir pay sahibine teslim edilir. Geri kalan elli dört dirhemde ikisinin rekabeti eşittir. Dolayısıyla aralarında eşit bir şekilde paylaşılmış olur. Böylece malın dörtte
[28/154] bir payının sahibi alacaktan yirmi yedi pay almış oldu. Alacağın beşte bir payının sahibi de, bir keresinde altmış altı diğerinde yirmi yedi pay almış oldu. Bu ikisi doksan üç pay eder. Malın dörtte bir payının sahibinin belli yüz dirhemden altmış payı olup, buna yirmi yediyi eklediğimiz zaman seksen yedi olur. Belli yüz dirhemin üçte bir payının sahibinin seksen payı olup, iki yüz kırk payın üçte biridir. Bu payların tümünü topladığımız vakit iki yüz altmış olur. Çünkü doksan üç ile seksen yedi, yüz seksen eder. Buna sekseni de eklediğimiz zaman iki yüz altmış olur. İşte Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre aralarındaki paylaşım bu şekilde olur.

Eğer malın dörtte birini değil de, belli malın ve alacağın dörtte birini vasiyet etse, Ebû Yusuf (rh.a.) Muhammed (rh.a.)'e göre belli malın yarısı seksen dokuz paya ayrılır.

Çünkü alacağın beşte bir payının sahibi kırk dirhem ile, belli mal ve alacağın dörtte bir payının sahibi de ancak yetmiş dirhem ile katılmaktadır. Çünkü alacağın dörtte bir kadarı belirli duruma gelmiştir. Alacaktan lehine yapılan vasiyet oranının tümü ile buna katılır. Belli malın üçte bir payının sahibi otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri ile katılmaktadır. Böylece her on dirhem altı pay yapılır. Çünkü her on dirhem üçte birler ve ikide birler şeklinde bölündü. Dolayısıyla iki ile üçün çarpımından altı çıkar. Her on dirhem altı paya bölündüğüne göre, alacaktan belirli duruma gelen paylar otuz, belli yüz dirheme düşen paylar da altmıştır. Sonra,

alacağın beşte bir payının sahibi ancak yirmi dört pay ile katılır. Bu da alacaktan belirli duruma gelen bölümün beşte dördüdür. Belli mal ve alacağın dörtte bir payının sahibi ancak kırk beş pay ile katılır. Bunun otuzu alacaktan belirli duruma gelen paylardan, on beşi de nakit yüz dirhemin dörtte birinin paylarından olur. Bu kırk beş paya yirmi dört eklediğimiz zaman altmış dokuz pay olur. Nakit dirhemlerin üçte bir payının sahibi, nakit dirhemlerin üçte birini karşılayan yirmi pay ile katılır. Bu payların tümü seksen dokuz olur. Bu yüzden belli malın yarısı seksen dokuz paya ayrılarak aralarında bölüştürülür. Bu Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüdür. Burada (Muhammed (rh.a.)) Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünü belirtmemiştir.

Hocamız, Muhammed (rh.a.)'in onun görüşünü belirtmemesinin ancak bıkıp – usanmadan dolayı olduğunu söylemiştir. Onun belirttiğimiz iki temel kuralına göre bu konudaki görüşünün çıkarımını yapma imkanına sahibiz. Dolayısıyla şunu söyleyebiliriz: Alacağın belirli duruma gelen bölümünde iki vasiyet bir araya gelmiştir. Beşte bir pay sahibi kırk dirhem ile, dörte bir pay sahibi de elli dirhem ile katılmaktadır. Ancak ona göre paylaşım paydaları eşitleme yoluyla olur. Dörtte bir pay sahibine on dirhem çekişmesiz olarak teslim edilir. Geri kalanın yarısını ise paydaları eşitleme yoluyla alır. Ona yirmi, beşte bir pay sahibine de yirmi verilir. Dörtte bir pay sahibi belli maldan yirmi beş dirhem alır. Böylece onun elli beş dirhemi olur. Ancak elliden sonra gelen bölümde hak etme ve katılma açısından lehine yapılan vasiyet geçersizdir. O ancak elli dirhem, beşte bir pay sahibi yirmi dirhem, belli malın üçte bir payının sahibi yirmi dirhem, belli malın üçte bir payının sahibi de otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini alır. Dolayısıyla her on dirhem üç pay yapılır. Çünkü on dirhem üçte birleri bölünmüştür. Buna göre belli malın üçte bir payının sahibinin hakkı on pay, belli mal ve alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı on beş pay olur. Çünkü onun hakkı elli dirhem idi. Biz de her on dirhemi üç pay saymıştık. Dolayısıyla on beş pay olur. Alacağın dörtte bir payının sahibinin hakkı yirmi dirhem idi. Dolayısıyla onun hakkı altı pay olur. Bunların tümünü topladığımız zaman otuz bir pay eder. Buna göre, Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşü, belirli duruma gelen malın yarısının otuz bir pay yapılarak onlar arasında bölüşüleceği şeklindedir. [28/155]

Bir kişinin iki yüz dirhem nakit parası ve iki oğlundan birisinde yüz dirhem alacağı varsa ve malının üçte birini bir kişiye, alacağın dörtte birini başka bir kişiye, belli /nakit malın beşte birini de başka bir kişiye vasiyet etse; malın tümü belirli duruma gelmiş olur.

Çünkü vasiyet belirli malın yarısı vasiyeti uygulama konusudur. Geri kalan yarısı olan yüz dirhem zimmetinde borç olmayan oğlundur. Alacaktan bu kadar da borçlu olan oğluna teslim edilir. Bu da zimmetinde olan borcun tümüdür. Böylece malın tümünün belirli duruma geldiği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla vasiyetlerin

uygulanması için malın üçte biri olan yüz dirhemlik avl[24] uygulanır. Buna göre, lehine alacağın dörtte biri vasiyet edilen kişi yirmi beş dirhem ile, lehine belli malın beşte biri vasiyet edilen kişi kırk dirhem ile, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi de yüz dirhem ile katılır. Bunu uygulamanın yolu her on dirhemin iki pay yapılmasıdır. Böylece üçte bir pay sahibinin yirmi pay, alacağın dörtte bir payının sahibinin beş pay, belli malın beşte bir payının sahibinin de sekiz pay olur. Bu payların tümünü topladığımız zaman otuz üç pay olur. Üçte iki oranında arttırıldığı zaman toplam doksan dokuz pay olur. Üç büyük imama göre böyledir.

Bir kişinin nakit yüz dirhem parası ve karısında yüz dirhem alacağı olsa ve ölüp geride karısı ile bir oğlunu bıraksa ve bir kişiye malının üçte birini vasiyet etse, nakit yüz dirhem oğlu ile lehine vasiyet yaptığı kişi arasında on bir pay yapılarak bölüştürülür.

Bu paylaşımın yolu ortak paydanın bulunması ve bunun da sekiz olması şeklinde olup, karısı için bir pay, oğlu için yedi pay olur. Sonra lehine vasiyet yapılan bu ortak paydanın yarısını ekler. Çünkü malın üçte biri ile yapılan vasiyete ve yarısı eklenen her sayıda artış, tümünün üçte biri ile olmuş olur. Sekize dört eklediğimiz zaman on iki pay olur. Sonra karısının payı bundan düşülür. Çünkü o, zimmetindekinden hakkını almış olmaktadır. Dolayısıyla oğlu yedi, lehine vasiyet yaptığı kişi de dört pay alır. Böylece ikisi arasında on bir paya bölünür.

Eğer vasiyet miras malının dörtte biri ile olsa, nakit yüz dirhem yirmi dokuz paya ayrılarak ikisi arasında bölünür. Lehine vasiyet yapılan için sekiz, oğlu için yirmi bir pay olur.

Ancak sekize üçte bir miktarı eklenir. Tam olarak üçte biri yoktur. Dolayısıyla sekiz ile üç çarpılır ve yirmi dört bulunur. Buna da üçte biri olan sekiz eklenir. Böylece otuz iki pay olur. Bundan karısının payına düşen üç pay düşülür. Oğlu yirmi bir pay ile lehine vasiyet yapılan kişi sekiz pay ile katılır.

Vasiyet malının beşte biri ile olsa, nakit yüz dirhem dokuz paya ayrılarak aralarında bölüşülür.

Çünkü sekize, dörtte bir miktarı olan iki pay eklenir. Sonra karısının payına düşen bir pay düşülür. Geriye dokuz pay kalır. Nakit yüz dirhem buna göre paylaştırılır. Lehine vasiyet yapılan iki pay, oğlu yedi pay alır.

Eğer oğlu yerine ana-baba bir kardeşi olsa ve malının üçte birini vasiyet etse, nakit yüz dirhem, kardeşi ve lehine üçte bir vasiyet ettiği kişi arasında beşe bölünerek paylaştırılır.

Çünkü aslında paylar dört idi ve bunun yarısı olan iki pay lehine vasiyet yapılan kişi için eklendi. Böylece altı pay oldu. Karısının bundan payı düşüldü.

---

[24] **Avl**: Bir meselenin ortak paydasının paylar toplamından küçük olmasıdır. Bu durumda paylar toplamı payda yapılır ve her hak sahibinin hakkı birer miktar azaltılır.

Geriye oğlunun hakkı üç pay, lehine vasiyet yapılanın da iki pay olarak kaldı. İşte nakit yüz dirhem ikisi arasında bu şekilde paylaşılır.

Eğer geriye yüz dirhem nakit, yüz dirhem karısında alacak olarak ve yüz dirhem oğlunda alacak olarak bıraksa, bununla birlikte geriye bir kız çocuğu da bıraksa ve malının üçte birini bir kişiye vasiyet etse, bu durumda nakit yüz dirhem on dokuza bölünerek kızı ile lehine vasiyet yaptığı kişi arasında paylaştırılır. [28/156]

Çünkü payların aslı sekiz, paylaşımı ise yirmi dörde göre yapılmaktadır. Ölenin karısı üç pay oğlu on dört ve kızı sekiz pay alır. Lehine üçte bir vasiyette bulunduğu kişi için bu payların yarısı olan on iki pay eklenir. Sonra oğlu ve karısının payları atılır. Çünkü her birisi zimmetindeki maldan hakkını almakta ve belli mal on dokuz pay ayrılarak oğlu ve lehine vasiyette bulunduğu kişiye on iki pay verilir. Eğer karısı zimmetindekini öderse malın tamamı belirli duruma gelir. Otuz altı paya bölünmüş olur. Çünkü o, zimmetindekini ödeyince, ölenin oğlunun payı kendi zimmetinde bulunan borçtan daha fazla duruma geldi. Bunun açıklaması şu şekildedir. Malın tümü üç yüz dirhemdir. Otuz altı paya bölünmüştür. Her yüz dirhem on iki pay olur. Oğlunun payı da on dört paydır. Böylece payının yüz dirhemden fazla olduğunu, dolayısıyla zimmetindekinin onun hakkı olduğunu öğrenmiş olduk. Karısının ise payı zimmetindeki on iki paydan üç pay olur. Geri kalanı öder. Bu ve nakit yüz dirhem yirmi bir paya bölünerek kızı, lehinde vasiyette bulunduğu kişi ve oğlu arasında paylaştırılır. Çünkü oğluna zimmetindeki borç on iki pay olarak ulaştı. Geriye iki pay hakkı kaldı. Onların hakkı da daha önce açıkladığımız gibi on dokuz paydır.

Şayet malının beşte birini vasiyet etmişse ve karısı hiçbir şey ödemese, oğlunun zimmetindeki mal belirli duruma gelir.

Çünkü onun payı bin dirhemden fazladır. Bunun açıklaması şu şekildedir: Kadının payı düşülür. Nakit yüz dirhem oğlundaki yüz dirhem ile birlikte yirmi yedi paya aralarında paylaştırılır. Çünkü pay paylaşımı yirmi dört pay üzerinde yapılmaktaydı. Buna, lehine malın beşte biri vasiyet edilen kişi için bu payları dörtte biri olan altı pay eklendi. Böylece otuz pay oldu. Sonra karısının payı olan üç pay düşülür. Geriye yirmi yedi pay kalır. Dolayısıyla her yüz dirhem on üç buçuk paya ayrılmış olur. Oğlunun hakkı on dört paydır. Böylece payının yüz dirhemden fazla olduğunu öğrendik. Bu yüzden iki yüzü yirmi yediye böldük. Lehine malın beşte biri vasiyet edilen altı pay, kızı yedi pay ve oğlu on dört pay alır. On üç buçuk pay zimmetindeki borçtan, geri kalan yarım payı da diğer maldan alır.

Bir kişinin yüz dirhem nakit ve kızında yüz dirhem alacağı varsa, sonra adam ölse ve mirasçı olarak sadece karısı, kızı ve oğlu kalsa ve malının üçte birini bir kişiye vasiyet etse, nakit yüz dirhem yirmi dokuza bölünerek oğlu, karısı ve lehine vasiyette bulunduğu kişi arasında paylaştırılır. Lehine vasiyette bulunduğu kişiye on iki, oğluna on dört, karısına da üç pay verilir.

Çünkü mirasçılar arasındaki paylaşım yirmi dört ortak payda üzerinden yapılmaktadır. Karısı için üç, oğlu için on dört ve kızı için yedi pay olur. Sonra malın üçte birinin vasiyet edilmesi nedeniyle bu paylar toplamı yarısı kadar arttırılır. Böylece otuz üç pay olur. Sonra bundan kızının payı düşülür. Çünkü o, hakkını zimmetindeki borçtan almaktadır. Dolayısıyla yirmi dokuz pay kalır. Bu yüzden belli mal yirmi dokuz paya bölünerek açıkladığımız gibi aralarında paylaşılır.

Şayet karısının yüz dirhem nakit ve kocasında mehri olan yüz dirhem alacağı varsa ve malının dörtte birini bir kişiye vasiyet etse, sonra ölse ve mirasçı olarak kocasını, annesini, ana-baba bir iki kız kardeşini ve ana bir iki kız kardeşini bıraksa;
[28/157] nakit yüz dirhem otuz bir paya bölünerek anne, kız kardeşler ve lehine vasiyette bulunduğu kişi arasında paylaştırılır.

Çünkü biz, vasiyetten önce bunu şu şekilde paylaştırırdık: Kocasına malın yarısı olan üç pay, annesine altıda biri olan bir pay, anne bir iki kız kardeşine üçte bir olan iki pay ve ana-baba bir iki kız kardeşine de üçte iki olan dört pay verilir. Böylece on pay üzerinde bölüşüm gerçekleşir. Bu, ümmü'l-fürûh[25] sorunudur. Sonra dörtte bir vasiyetten dolayı paylar toplamına üçte biri kadar eklenir. Ancak on sayısının tam üçte biri yoktur. Bu yüzden üç ile on çarpılır ve payda olarak otuz bulunur. Sonra lehine vasiyet yapılan kişi için bu paydanın üçte biri olan on eklenir. Sonra kocanın payı atılır. Çünkü onun zimmetinde hakkından fazlası bulunmaktadır. Onun payı üç pay idi. Bunu üçle çarptık, dokuz pay oldu. Bunu kırk paydan düştüğümüz zaman otuz bir pay kalır. Belli mal bu pay miktarına ayrılarak aralarında bölüştürülür. Lehine vasiyet yapılan kişiye on pay verilir. Annesinin bir payı vardı. Bunu üç ile çarptığımız zaman üç pay olur. Ana bir iki kız kardeşinin iki payı vardı. Bunu üçle çarptığımızda altı pay olur. Ana-baba bir iki kız kardeşinin dört payı vardı. Üç ile çarptığımız zaman on iki pay olur.

Bir kişinin yüz dirhem nakit ve karısında yüz dirhem alacağı olsa, bir kişiye malının beşte birini vasiyet edip ölse, geriye mirasçı olarak karısı, iki oğlu ve anne-babası kalsa; nakit yüz dirhem yüz on üç paya ayrılarak, lehine vasiyette bulunduğu kişi, iki oğlu ve ana-babası arasında payları oranında bölüştürülür.

Çünkü burada hak sahiplerinin kalansız ve kesirsiz paylarını bulmak için yirmi yediye bölünür. Bu sorun minberiyye[26] diye bilinir. Sonra lehine vasiyette bulunulan kişi için yüz on üç paya dörtte biri eklenir. Çünkü onun lehine yirmi yedi pay vasiyet edilmiştir. Böylece yüz otuz beş pay olur. Ancak karısının payı düşülür. Çünkü o, hakkını zimmetindeki maldan almış olmaktadır. Onun hakkı da üç pay

---

[25] **Ümmü'l-fürûh**: Ölüp geride kocasını, annesini, erkek kardeşlerini, ana bir kız kardeşlerini, baba bir kız kardeşlerini bırakan kadının miras meselesinin adıdır. Bu soruna "şureyhiyye" de denir.

[26] **Minberiyye**: Geride bir eş, iki oğul, bir anne ve bir baba bırakan adamın miras durumu ile ilgili meşhur bir miras sorunudur. Ali (r.a.)'ye minberde hutbe okurken sorulduğu için bu ad ile meşhur olmuşur.

idi. Bunun dört ile çarptığımız zaman on iki pay olur. Geriye yüz yirmi üç pay kalır. Belli mal bu paydaya göre aralarında bölüştürülür. Lehine vasiyette bulunulan kişi yirmi yedi pay, iki oğlu altmış dört pay alır. İki oğlunun on altı payı vardı. Bunu dört ile çarptık. Karısının zimmetindeki borçtan on yedi dirhem ve bir dirhemin dokuzda yedisi onun payı sayılır. Geri kalanı öder. Pay sahipleri bunu belirttiğimiz şekilde aralarında paylaşırlar.

Bir kişinin on dirhem nakit malı ve iki oğlundan birisinde on dirhem alacağı varsa ve malın beşte birini bir dirhem istisna ederek birisine vasiyet etse, lehine vasiyet yapılan kişi nakit on dirhemden iki buçuk dirhem alır. Geri kalanı zimmetinde borç olmayan oğlu alır.

Bu sorunun tahrici (çıkarımı) birkaç şekilde olur.

a) Biz başta yapılan istisnayı dikkate almıyoruz. Fakat lehine beşte bir vasiyet edilen kişiye belli malın beşte biri verilir. Bu da iki dirhemdir. Sonra istisna nedeniyle bir dirhemi geri verir. Böylece mirasçıların elinde ikisi arasında paylaşılmak üzere dokuz dirhem olur. Her birisi için dört buçuk dirhem olur. Ancak borçlu olan oğluna payı verilmez. Çünkü zimmetinde hakkından daha fazla mal vardır. Aksine bu, zimmetinde borç olmayan oğlu ile lehine vasiyet yaptığı kişi arasında daha önceki payları oranında bölüştürülür. Onların daha önceki hakkı üçte birlik paylar idi. Çünkü alacaktan iki dirhem, lehine vasiyet yapılanın hakkıdır. Bu, alacak olan on dirhemin beşte biridir. İkisi dört buçuk dirhemi aralarında üçte birlik paylar durumunda bölüştükleri zaman, lehine vasiyet yapılana bir buçuk dirhem, oğluna üç dirhem düşer. Lehine vasiyet yapılan bir defasında bir dirhem, diğer bir defasında da bir buçuk dirhem miktarında bir pay aldı; borçlu olmayan oğlu da bir defa bir buçuk başka bir defa da üç dirhem aldı. Bunların toplamı on dirhem eder. Ölenin borçlu olmayan oğlunun aldığı kadar da alacaktan belirli duruma gelir. Böylece belirli duruma gelen dirhem miktarının on yedi buçuk dirhem olduğu ortaya çıkar. Bunun da beşte biri üç buçuktur. Borçlu olan oğlu zimmetindekini ödeyinceye kadar, biz vasiyeti üç buçuk dirhemde uyguladık ve istisna nedeniyle bir dirhemi geri verdik. Bu durumda borçlu olan zimmetindeki borçtan sekiz buçuk dirhem olan hakkının tamamını alır. Geri kalan bir buçuk dirhemi öder. Bu miktar, zimmetinde borç olmayan oğlu ile lehine vasiyette bulunduğu kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde ve hakları oranında bölüştürülür. Böylece lehine vasiyette bulunulan kişinin üç, her bir oğlunun ise sekiz buçuk dirhemi olur. [28/158]

b) Bu çözüm şekline göre; belli on dirhem, zimmetinde borç olmayan oğlu ile lehine vasiyette bulunduğu kişi arasında üçte birlik paylar durumunda ve hakları oranında paylaştırılır. Çünkü borçlu, hakkını zimmetindeki borçtan almış oldu. Dolayısıyla onun payları düşülür. Payları düşülünce on dirhemi üçte birlik paylara göre bölüştürürüz. Böylece lehine vasiyet yapılanın üç dirhem ve bir dirhemin üçte

biri olur. Sonra istisna nedeniyle bundan bir dirhemin altıda beşi geri verilir. Çünkü istisna edilen bir dirhemdir. Bu, tüm malın beşte biri olan dört dirhemden yapılır. Bu bir dirhem, lehine vasiyette bulunulan kişiye teslim edilen miktarın dörtte biridir. Üç dirhem ve bir dirhemin üçte birinin dörtte biri, bir dirhemin altıda beşi olup, geriye lehine vasiyet yapılan kişiye iki buçuk dirhem kalır. Zimmetinde borç olmayan oğluna da yedi buçuk dirhem teslim edilir. Tahricin (çıkarımın) geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir.

c) Dinar ve dirhem hesabına göre çözmenin yolu, alacaktan borçlu olan oğlunun payına düşen yedi buçuk dirhemin bir dinar sayılması ve bunun belli on dirheme eklenmesi şeklinde olur. Bunun beşte biri lehine vasiyet yapılan kişinin olur. Bu da iki dirhem ve bir dinarın beşte biridir. Sonra istisna nedeniyle bir dirhemi geri vermesi istenir. Geri kalana eklenir. Bu, ölenin iki oğlu arasında yarımşardan paylaşılır. Her birisi dört buçuk dirhem ile bir dinarın beşte ikisini almış olur. Bizim burada iki dinara ihtiyacımız vardır. Çünkü biz, alacaktan borçlu oğlunun payı olup belirli duruma gelmiş sayılan kısmı bir dinar saydık. Buna göre bir dinarın beşte dördü, dirhemden dengiyle takas edilir. Geriye mirasçıların elinde bir dinar ve bir dinarın değerinin yedi buçuk dirhem olduğu ortaya çıkmıştır. Alacaktan belirli duruma geleni bir dinar saydığımız zaman bu, yedi buçuk dirheme karşılık gelir. Lehine vasiyet yapılan kişiye de iki dirhem ve bir buçuk dirhem değerinde bir dinarın beşte birini verdik. Bu üç buçuk dirhem etti. Bir dirhemin geri verilmesini istedik. Geriye iki buçuk dirhemi kaldı. Böylece paylaşım düzelmiş oldu.

d) Telafi metoduna göre bunu çözmenin yolu şu şekilde olur: Alacaktan belirli duruma gelen bir eşya farz edilir. Nakit on dirheme eklenir. Bunun beşte biri olan iki dirhem ile eşyanın beşte biri lehine vasiyet yapılan kişiye verilir. İstisna nedeniyle bir dirhem geri vermesi istenir. Böylece mirasçıların elinde dokuz dirhem olur. Eşyanın beşte dördü dengiyle takas edilmesi yoluyla mirasçıların elinde kalır. Böylece mirasçıların elinde bir eşya ve bir eşyanın beşte birine denk olan dokuz dirhem kalır. Bunu iki eşyaya tamamlayacaksak şu şekilde olur: Dokuz dirhem ve onun dengi olan eşyanın her birisine üçte ikisi kadar eklenir. Bu da altı dirhemdir. Böylece on beş dirhem olur. İki eşyanın on beş dirhem olduğu ortaya çıkınca, bir eşyanın yedi buçuk dirhem olduğunu öğrenmiş olduk. Dolayısıyla alacaktan belirli duruma gelip ödenmesi gerekmeyen miktarı bir eşya saydığımız zaman bu, yedi buçuk dirhem anlamına geldi.

e) İki hatalı çözüm yolu; borçtan belirli duruma gelen, ödenmiş farz edilen kısmın bir dirhem sayılması şeklinde gerçekleşir. Böylece on bir dirhem olur. Sonra lehine vasiyet yapılan kişiye bunun beşte biri olan iki dirhem ve bir dirhemin beşte biri verilir. İstisna nedeniyle bir dirhem geri vermesi istenir. Böylece mirasçıların elinde dokuz dirhem ve bir dirhemin beşte dördü olur. Mirasçıların iki dirheme

[28/159]

ihtiyaç duyması, yedi dirhem ve bir dirhemin beşte dördünün eklenmesi gerektiği şeklinde bir hatayı ortaya çıkardı. Dolayısıyla asla dönüp alacağın belirli duruma gelen kısmının iki dirhem olduğunu sayıp, lehine vasiyet yapılan kişiye bunun beşte biri olan iki dirhem ve bir dirhemin beşte biri verilir. İstisna nedeniyle bir dirhemi geri vermesi istenir. Böylece mirasçıların elinde on dirhem ve bir dirhemin beşte üçü olur. Bu durumda onların dört dirheme ihtiyaç duymaları hatanın, altı dirhem ve bir dirhemin beşte üçünün eklenmesi gerektiği şeklinde ortaya çıktığını gösterir. İlk hata yedi dirhem ve bir dirhemin beşte dördünün eklenmesi gerektiği şeklindeydi. Paya iki dirhem eklediğimizde bir dirhem ve bir dirhemin beşte biri şeklindeki hata sabit oldu. Geriye altı dirhem ve bir dirhemin beşte üçü şeklindeki hata kaldı. Böylece her bir dirhemin hatayı gidermesi açısından bir dirhem ve bir dirhemin beşte biri etki yaptığını öğrenmiş olduk. Geriye altı dirhem ve bir dirhemin beşte üçü kadar hata kaldı. Bunu gidermenin yolu, geri kalan hatayı giderecek miktarın eklenmesi şeklinde olur. Bu miktar da beş buçuk dirhemdir. Çünkü beş buçuk dirhem, altı dirhem ve bir dirhemin beşte üçü olan hatayı –eğer her dirhem arasında beşte birlik bir fazlalık varsa- giderir. Bu miktarı, alacaktan belirli duruma gelenin yedi buçuk dirhem olduğu ortaya çıkmış oldu. Çıkarımın geri kalan kısmı yukarıdakilerde açıkladığımız gibi devam eder. İki hatalı yolu öğrenince, meselenin *"el-Camiu'l-Kebir* ve *el-Camiu's-Sağir"*in çözüm yoluna göre açıklamak kolaylaştı.

Şayet malının beşte birini üç dirhem istisna ederek bu kişiye vasiyet etse, lehine vasiyet yapılan kişi nakit on dirhemden bir dirhemin altıda beşini alır. Zimmetinde borç olmayan oğlu bundan dokuz dirhem ve bir dirhemin altıda birini alır.

Birinci tahric (çıkarım) şekline göre şunu söyleyebiliriz: Başta alacağı da istisnayı da dikkate almıyoruz. Çünkü alacak yok hükmündedir. Fakat lehine vasiyet yapılan kişiye belli malın beşte biri olan iki dirhem teslim edilir. Sonra istisna nedeniyle üç dirhem geri vermesi istenir. Halbuki elinde iki dirhem bulunmaktadır. Dolayısıyla üçüncü dirhem zimmetinde borç olur. Bu ve zimmetinde olan mala eklenir. İstisna nedeniyle üç dirhem sayılır. Dolayısıyla bu, ikisi arasında her birisine beş buçuk dirhem olmak üzere paylaştırılır. Ancak zimmetinde borç olan oğlunun payını, borçlu olmayan oğlu ve lehine vasiyet yapılan kişi kendi haklarına karşılık alırlar. İkisinin hakkı daha önce üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülüyordu. Çünkü belli on dirhemden lehine vasiyet yapılan kişiye iki dirhem borçlu olmayan oğluna da dört dirhem veriliyordu. Dolayısıyla bu beş buçuk dirhem iki kişi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Bunun üçte biri olan bir dirhem ve bir dirhemin altıda beşini lehine vasiyet yapılan kişi alır. Bunu alınca zimmetindeki bir dirhemi öder. Bir dirhemin altıda beşi onda kalır. Geri kalan dokuz dirhem ve dirhemin altıda biri borçlu olmayan oğlunun olur. Alacağın geri kalan kısmını ödeme imkanı buluncaya kadar, borçlu olmayanın aldığı miktar kadar ona zimmetindeki borçtan

ayrılır. Ödeme imkanı bulunca zimmetindeki borçtan hakkının tamamı olan dokuz buçuk dirhemi kendisinde tutar. Çünkü malın beşte biri dört dirhemdir. İstisna edilen ise üç dirhemdir. Buna göre ancak lehine vasiyet yapılan kişiye bir dirhem kalır. Geri kalan on dokuz dirhem ise her birisine dokuz buçuk dirhem olmak üzere ikisi arasında paylaşılır. Borçlu olan yarım dirhem öder. Sonra bu, lehine vasiyet yapılan kişi ile borçlu olmayan oğul arasında hakları oranında üçte birlik paylara bölünerek paylaştırılır. Böylece her birisi hakkının tamamını almış olur.

İkinci çıkarım yoluna göre çözümü şu şekilde olur: Belli mal zimmetinde borç olmayan oğul ile lehine vasiyet yapılan kişi arasında üçte birlik paylara ayrılarak hakları oranında bölüştürülür. Lehine vasiyet yapılan kişinin üç dirhemi ve bir dirhemin üçte biri olur. Sonra kendisine teslim edilenin dörtte üçünü geri vermesi istenir. Bunun miktarı iki buçuk dirhemdir. Geriye bir dirhemin altıda beşi kalır. [28/160] Çıkarımın geri kalan kısmı yukarıda açıkladığımız gibidir. Bu sorunun hesap yoluyla çıkarımı birinci sorunda söylediklerimizin benzeridir.

Eğer malının bir dirhemini veya iki dirhemini bir kişiye vasiyet etse, sonra ölse ve geriye mirasçı olarak sadece bir oğul bıraksa, bu durumda lehine vasiyet yapılan kişi bu hakkının tümünü belli on dirhemden alır.

Çünkü ona verilmek üzere belirtilen belli malın üçte birinden daha azdır. Onun lehine vasiyet edilen maldan iki pay miktarıdır. Onun hakkı malın üçte birinde mirasçıların hakkından önce gelir. Bu yüzden lehine vasiyet edilen bütün hakkını alır dedik. Vasiyetin üç dirhem, dört dirhem veya beş dirhem olması arasında fark yoktur. Eğer lehine altı dirhem vasiyet edilmişse, bu durumda ancak beş dirhem alır. Çünkü maldan belirli duruma gelenin üçte biri beş dirhemdir. Zimmetinde borç olan oğlun payı alacaktan belirli duruma gelmiştir. Bu da nakit on dirhemin yarısı gibi beş dirhemdir. Çünkü diğer oğula teslim edilen nakit on dirhemin yarısıdır. Bu yüzden lehine vasiyet yapılan nakit on dirhemin yarısını alır. Eğer alacaktan bir şey ödenirse belli mal gibi değerlendirilir. Lehine vasiyet edilen bütün hakkı olan altı dirhemi alıncaya kadar, bu onunla zimmetinde borç olmayan oğul arasında paylaştırılır. Sonra geri kalan zimmetinde borç olmayan oğula teslim edilir.

Eğer bir kişiye bir dirhem, diğer bir kişiye de malının beşte birini vasiyet etse, bu durumda lehine bir dirhem vasiyet edilen belli maldan bir dirhem alır; lehine malın beşte biri vasiyet edilen de belli maldan üç dirhem ve bir dirhemin altıda birini alır. Geri kalan ise zimmetinde borç olmayan oğlun olur.

Çünkü lehine malın beşte biri vasiyet edilen, mirasçıların ortağıdır. Lehine miktarı belirtilen bir mal vasiyet edilenin hakkı mirasçıların hakkından önce olduğu gibi, aynı şekilde mirasçıların ortağı olan kişinin hakkından da öncedir. Dolayısıyla lehine bir dirhem vasiyet edilen kişi ile başlanır. Ona bir dirhem verilir. Geriye dokuz dirhem kalır. Lehine beşte bir vasiyet edilen belli malın beşte biri olan iki

dirhem alır. Kalan yedi dirhem iki oğul arasında eşit olarak paylaşılır. Fakat borçlu olan oğlun payı ona verilmez. Aksine onun zimmetinde bulunan hakları yerine onun payı, lehine beşte bir vasiyet edilen ile diğer oğul arasında hakları oranında bölüştürülür. Daha önce onların hakkı üçte birlik paylar şeklinde idi. Çünkü lehine beşte bir vasiyet edilenin onun zimmetinde iki dirhem, diğer oğlun da dört dirhem hakkı bulunmaktadır. Bu yüzden onun payı olan üç buçuk dirhemi aralarında üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler. Lehine beşte bir vasiyet edilen bir dirhem ve bir dirhemin altıda birini alır. Daha önce iki dirhem almıştı. Böylece toplam aldığı üç dirhem ve bir dirhemin altıda biri oldu. Oğlun da beş dirhem ve bir dirhemin altıda beşi oldu. Alacaktan da bu kadarı belirli duruma gelir. Böylece belirli duruma gelen miktar on beş dirhem ve bir dirhemin altıda beşidir. Biz vasiyeti bunun beşte birinde uyguladık. Bu da üç dirhem ve bir dirhemin altıda biridir. Ancak alacağın geri kalan kısmının ödenmesi imkanı doğunca, borçlu olan oğul zimmetindeki borçtan, yedi buçuk dirhem olan payını tutar. Kalan iki buçuk dirhemi öder. Bu, lehine beşte bir vasiyet edileni ile diğer oğul arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Böylece lehine beşte bir vasiyet edilen kişi tüm hakkı olan dört dirhemi, diğer oğul da yedi buçuk dirhemi alır.

Diğer çözüm yoluna göre ise, malın tümü belirli farz edilir. Dolayısıyla başta mirasçıların paylaşımında lehine bir dirhem vasiyet edilen kişinin vasiyeti dikkate alınmaz. Böylece beşte bir pay sahibinin hakkı dört dirhem, zimmetinde borç olmayan oğlun hakkı sekiz dirhem olur. Dolayısıyla belli mal ikisi arasında hakları oranında üçte birlik paylara ayrılarak bölüştürülür. Çünkü borçlu olan oğul hakkını zimmetindeki borçtan almaktadır. Böylece lehine beşte bir vasiyet edilen, üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini almış olmaktadır. Sonra lehine bir dirhem vasiyet edilenin vasiyeti, lehine beşte bir vasiyet edilenin vasiyetinin dörtte biri kadar olduğunu söyleriz. Buna göre zimmetinde borç olmayan oğlun, lehine beşte bir vasiyet edilen kişinin aldığı miktarın dörtte biri kadarını geri vermesi istenir. Bu da bir dirhemin altıda beşidir. Bu, onun elindekine eklenir. Böylece bu, dört dirhemin ve bir dirhemin altıda biri olur. Sonra, lehine bir dirhem vasiyet edilen kişinin hakkı daha önce gelir. Dolayısıyla bu toplamdan bir dirhem ona verilir. Lehine beşte bir vasiyet edilen kişi için üç dirhem ve bir dirhemin altıda biri kalır. Bunun geri kalan çıkarımı yukarıda açıkladığımız gibidir. [28/161]

Şayet vefat eden kişinin malı, on iki dirhem nakit para ve on iki dirhem bir oğlunda alacak şeklinde ise ve her bir kişiye belli malın altıda birini başka bir kişiye de malın altıda birini vasiyet etse, on iki dirhemden üç dirhem ve bir dirhemin yedide birini lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişi alır.

Çünkü lehine vasiyet ettiği kişilerden biri, belli malın altıda biri olan iki dirhem almaktadır. Yukarıda da söylediğimiz gibi onun hakkı önceliklidir. Dolayısıyla iki dirhem alır. Lehine malın altıda biri vasiyet edilen kişi de belli maldan iki dirhem

alır. (Geriye kalan sekiz dirhem olan payı ona verilmez. Çünkü o, hakkını zimmetinde bulunan borçtan alır. Dolayısıyla onun payı) lehine malın altıda biri vasiyet edilen ile diğer oğul arasında, önceki hakları oranında yedide birlik paylara ayrılarak bölüştürülür. Çünkü lehine malın altıda biri vasiyet edilenin hakkı daha önce iki dirhem, oğlun hakkı ise dört dirhem idi. Dolayısıyla dört dirhemin yedide ikilik payı, lehine vasiyet yapılanın, yedide beşlik payı da oğlun olur. Yedide ikilik payı bir dirhem ve bir dirhemin yedide biridir. İki dirheme eklenince üç dirhem ve bir dirhemin yedide biri olur. Geriye oğulun elinde altı dirhem ve bir dirhemin yedide altısı kalır. Biz vasiyeti alacak ödeninceye kadar, bunun altıda biri olan üç dirhem ve bir dirhemin yedide birinde uygulandık. Borçlu ödeme imkanı bulunca, payı olan dokuz dirhemi alır ve üç dirhem öder. Zimmetinde borç olmayan oğul ve malın altıda bir payının sahibi bunu yedide birlik paylar şeklinde bölüşürler. Lehine malın altıda biri vasiyet edilen bir dirhemin yedide altısını alır. Bunu daha önce aldığına eklediğimiz zaman, malı altıda biri olan dört dirhemi alır. Oğul için de iki dirhem ve bir dirhemin yedide biri kalır. Bunu daha önce aldığına eklediği zaman tüm hakkı olan dokuz dirhemi almış olur.

İkinci çözüm şeklinde göre; malın tümü belli sayılır. Belli malın altıda biri ile yapılan vasiyet başta dikkate alınmaz. Dolayısıyla belli mal, lehine malın altıda biri vasiyet edilen ile zimmetinde borç bulunmayan oğul arasında hakları oranında yedide birlik paylara bölünerek paylaştırılır. Bu payların yedide ikisi, lehine vasiyet edilenindir. Bu da üç dirhem ve bir dirhemin yedide üçüdür. Sonra, lehine belli malın altıda biri vasiyet edilenin vasiyeti, lehine malın altıda biri vasiyet edilenin vasiyetinin yarısıdır. Buna göre, zimmetinde borç bulunmayan oğuldan lehine malın altıda biri vasiyet edilenin aldığının yarısına kadar bir miktar geri vermesi istenir. Bu da bir dirhem ve bir dirhemin yedide beşidir. Bu, üç dirhem ve bir dirhemin yedide üçüne eklenince, beş dirhem ve bir dirhemin yedide biri olur. Lehine belli malın altıda biri vasiyet edilen kişi bundan iki dirhem alır. Çünkü onun hakkı önceliklidir. Lehine malın altıda biri vasiyet edilen de üç dirhem ve bir dirhemin yedide biri kalır. Bunun geri kalan çözümü yukarıda açıkladığımız gibidir.

Bir kişinin yüz dirhem nakit parası ve iki oğlundan birisinde yüz dirhem alacağı varsa ve nakit dirhemlerin yarısını biri kişiye vasiyet etse, lehine vasiyet yaptığı kişi onun yarısını alır.

Çünkü onun lehine yapılan vasiyet belirli duruma gelen malın üçte birini aşmaktadır. Belli malın yarısı kadar alacaktan da belirli duruma gelmiştir. O da borçlu oğlun payıdır. Bu yüzden lehine yapılan vasiyetin tümü uygulanır.

Eğer ona belli malın üçte ikisini vasiyet etse, aynı şekilde yarısını alır.

Çünkü onun vasiyeti üçte biri geçmektedir. Alacaktan belirli duruma gelen
[28/162] miktar, zimmetinde borç olmayan oğlun payı kadar olur. Eğer vasiyeti belli malın üçte birinde uygulasak, zimmetinde borç olmayan oğla otuz üç dirhem ve üçte bir

dirhem teslim edilmiş olur. Alacaktan da bu kadarı belirli duruma gelir. Böylece vasiyet malın yarısında uygulanmış olur. Veya belirli malın yarısında fakat bu câiz olmaz. Bu yüzden belli malın yarısı ona teslim edilir.

Eğer bir kişiye malın yarısını vasiyet etse ve iki oğlu da vasiyeti geçerli saysa, fakat her birisi diğerinin yaptığı onayı geçerli saymasa, bu durumda zimmetinde borç olan oğlun verdiği onay belli mal açısından geçersizdir. "Her birisi diğerinin verdiği onayı geçerli saymazsa" sözünün yararı ancak ikinci sorunda ortaya çıkmaktadır. "Borçlu olan oğlun verdiği onaya geçersizdir" sözü doğrudur.

Çünkü borçlu olan oğula belli maldan hiçbir şey teslim edilmemektedir. Maldan bir şeyin vasiyet edilene teslim edilmesini onaylama ancak belli maldan bir şey alma imkanına sahip olan tarafından olabilir. Bu imkana sahip olmayan malın teslimini onaylayamaz. Görmez misin babasının vasiyetini onaylayan oğul, miras bırakanını öldürdüğü için mirasçı olamasa, yaptığı onay geçersizdir. Yukarıdaki de bunun gibidir. Sonra, lehine vasiyet yapılan kişi belli malın beşte biri olan elli dirhemi kimseye minnettar olmadan alır. Geri kalan yarısı zimmet borcu olmayan oğlun olur. Fakat lehine vasiyet yapılan kişinin vasiyetini onaylamıştı. Dolayısıyla bu yarımdan da on iki buçuk dirhem ona verir. Ondan bu miktarı lehine vasiyet yapılana vermesi istenir.

Diğer çözüm yoluna göre ise, malın tümü sanki belirliymiş gibi kabul edilir. Lehine vasiyet yapılan malın üçte biri olan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini mirasçıların onaylaması minneti olmaksızın alır. Hakkından geriye otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri kalır. Bunun yarısı olan on altı dirhem ve bir dirheminin üçte ikisi, her birisinin payında bulunmaktadır. Dolayısıyla belli malın üçte biri olan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri ona verilir. Geri kalan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi iki oğul arasında paylaştırılır. Sonra borçlu olan oğula payı verilmez. Aksine diğer iki hak sahibi önceki hakları oranında paylaşırlar. Daha önce hakları eşit idi. Dolayısıyla lehine vasiyet yapılan on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini alır. Böylece elli dirhemi olur. Sonra, lehine vasiyet yapılan kişi, zimmetinde borç bulunmayan oğuldan, onun asıl payının dörtte biri olan sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini alır. Böylece toplam aldığı elli sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biri olur. Yine ondan bu aldığının dörtte birini alır. O da dört dirhem ve bir dirhemin altıda biridir. Böylece altmış iki buçuk dirhemi olur. Dörtte birini alması yukarıda açıkladığımız şu nedenden dolayıdır: Lehine yapılan vasiyeti onaylaması ancak malın üçte birinden sonra, malın yarısına kadar olan kısımdadır. Malın üçte birinden fazla olup yarısına kadar olan kısım malın üçte ikisinin dörtte biri olur. Böylece borçlu olan ödeme imkanı buluncaya kadar, her birisinin ancak kendisine teslim edilenin dörtte birinde vasiyeti geçerli saymıştır. Borçlu ödeme imkanı bulduğu zaman payı olan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini kendisi alır. Geriye kalan otuz üç buçuk dirhemi öder. Diğer

iki hak sahibi, her birisine on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olmak üzere paylaşırlar. Sonra lehine vasiyet yapılan kişi borçlu olmayan oğuldan, vasiyeti onaylaması nedeniyle payının dörtte birini alır. Bu da dört dirhem ve bir dirhemin altıda biridir. Böylece altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi ona teslim edilmiş olur. Borçlu olan oğuldan da vasiyeti onayladığı bölümü alır. Çünkü alacak belirli duruma gelince, borçlunun vasiyeti onaylaması da işlerlik kazandı. Bu da on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Böylece onun otuz üç dirhem ve bir dirhemin
[28/163] üçte bir olur. Minnet olmaksızın kendisine teslim edilen de elli dirhem idi. Şimdi malın üçte birisinin altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, eline yüz dirhem geçmesi için her birisinden sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini alır. Geriye her birisinin elli dirhemi kalır.

Şayet borçlu olmayan oğul "onun lehine yapılan tüm vasiyeti geçerli saydım. Kardeşimin geçerli saydığının tümü bundandır" dese, lehine vasiyet yapılan kişi, belli yüz dirhemden bunun üçte birini alır.

Çünkü borçlunun belli/nakit parada vasiyeti geçerli sayması ancak borçlu olmayan oğlun hakkı nedeniyle geçerlidir. Zaten o da bunu geçerli saymıştı. Dolayısıyla vasiyet edenin yaptığı vasiyetin borçlu olmayanın hakkında geçerli olmasının onun onaylamasına bağlı olması gibi değerlendirilir. İkisinin verdiği onay geçerli olunca şunu söyleriz. Belli yüz dirhem, borçlu olmayan oğul ile lehine vasiyet yapılan arasında hakları oranında paylaştırılır. Lehine vasiyet yapılanın hakkı yüz dirhem, her bir oğlun da elli dirhem idi. Dolayısıyla belli yüz dirhem ikisi arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Üçte ikisi, lehine vasiyet yapılanındır. Bu da altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Üçte biri de oğlundur. Alacaktan da bu kadarı belirli duruma gelmiştir. Böylece maldan belirli duruma gelenin yüz otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri olduğu ortaya çıkmıştır. Biz vasiyeti ancak bunun yarısında uyguladık. Borcun ödenmesi imkanı doğunca, borçlu olan elli dirhem olan payını tutar, geri kalan elli dirhemi öder. Borçlu olmayan oğul ve lehine vasiyet yapılana üçte ikisi verilir. Bu da otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Böylece tüm hakkı olan yüz dirhem ona ulaşmış olur. Her bir oğla da elli dirhem teslim edilir.

Eğer belli malın yarısını ve alacağın yarısını ona vasiyet etse ve iki mirasçı da bunu onaylasa, borçlu olanın verdiği onay geçersizdir. Lehine vasiyet yapılan belli malın üçte ikisini alır.

Çünkü alacaktan bunun yarısı borçlu oğlun payı açısından belirli duruma gelmiştir. Lehine belli mal vasiyet edilen kişinin hakkının mirasçılarının hakkından daha öncelikli olduğunu açıklamıştık. Zimmetinde borç bulunmayan oğul vasiyeti onaylamıştı. Bu onayı kendi hakkı açısından geçerlidir. Lehine vasiyet yapılan belli malın yarısı ve alacağın yarısına katılır. Bu da yüz dirhemdir. Borçlu olmayan oğul da (belli malın yarısı ile) katılır. Bu yüzden belli mal ikisi arasında üçte birlik paylar

şeklinde bölüşülür. Lehine vasiyet yapılana üçte iki, oğula da üçte bir verilir. Şayet "belli malın üçte biri borçlu olmayan oğula teslim edilince, alacaktan belirli duruma gelenin üçte bir olduğu ortaya çıktı" denilse, şunu söyleriz. Zimmet borcu olmayan oğula teslim edilen, şeklen üçte birdir. Hükmen ise belli malın yarısıdır. Çünkü lehine vasiyet yapılan, bu fazlalığı ancak oğulun onay vermesiyle kazanmaktadır. Dolayısıyla hükmen ona teslim eden gibi değerlendirilir. Buna göre alacaktan belirli duruma gelenin gerçekte elli dirhem olduğu ortaya çıkar.

Şayet zimmet borcu olmayan oğul vasiyeti onaylasa ve borçlu kardeşinin de lehine vasiyet edilen için onayladığı vasiyeti onaylasa, lehine vasiyet yapılan belli maldan yetmiş beş dirhem alır. Zimmet borcu olmayan oğul ise yirmi beş dirhem alır.

Çünkü o, her birisinin onaylamasıyla on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini hak etmektedir. Bunun yarısı alacaktan, diğer yarısı da belli maldandır. Borçlu oğulun belli maldaki vasiyete verdiği onayın, borçlu olmayan oğulun hakkından dolayı geçerli olmayacağını daha önce açıklamıştık. Eğer borçlu olmayan oğul, onun verdiği onayı geçerli saymazsa, lehine vasiyet yapılan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini alır. Onun verdiği onayı geçerli sayarsa, bununla birlikte sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini daha alır. Onay ile alacağı bu payı belli yüz dirhemden alır. Böylece bu yüz dirhemden yetmiş beş dirhemi olur. [28/164]

Diğer çözüm şekline göre, belli yüz dirhem üçte birlik paylara ayrılır. Sonra lehine vasiyet yapılan, belli yüz dirhemden borçlu olmayan oğlun verdiği onaya düşen payı alır. Bu da sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Borçlu olanın payı olan yüz dirhemin üçte biri, ikisi arasında yarı yarıya bölüşülür. Aynı şekilde ona on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi teslim edilir. Böylece elli sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olur. Borçlu olmayan oğlun borçludan aldığı yarımı da verdiği onay nedeniyle, lehine vasiyet edilen ondan alır. Çünkü bu miktar kadar alacaktan belirli duruma gelmiştir. Ancak ona bu payına karşılık alacaktan teslim edilir. Zaten bununla ilgili yapılan vasiyeti de onaylanmıştı. Dolayısıyla bu miktarla ilgili olarak, lehine vasiyet edilenin hakkı onun hakkından önce gelir. Daha önce aldıklarına bu da eklenince yetmiş beş dirhemi oldu. Alacağın ödenmesi imkanı doğunca, borçlu bundan elli dirhem olan payını tutar. Geri kalan elli dirhemi onlara öder. İkisi arasında yarı yarıya paylaşılır. Çünkü alacaktan vasiyetine onay verilen pay ona ulaşmıştır. Geri kalan alacakta onların hakkı eşit olarak durmaktadır. Bu elli dirhemi yarı yarıya paylaştıkları zaman, lehine vasiyet yapılana tüm hakkı olan yüz dirhem, her bir oğula elli dirhem teslim edilmiş oldu.

Eğer malının üçte birini ona vasiyet etse, bu durumda mirasçıların onaylayıp onaylamaması eşittir. Lehine vasiyet yapılan belli malın üçte birini alır.

Çünkü lehine vasiyet yapılan kişi, malın üçte birini vasiyetle hak etmesi konusunda mirasçıların onayına ihtiyaç duymamaktadır. O, maldan belirli duruma gelenin ve yok olanın üçte birinde mirasçıların ortağıdır.

Eğer belli malın üçte birini ve alacağın üçte birini bir kişiye vasiyet etse ve mirasçılar bunu onaylasa, maldan yüz elli dirhem ve bir dirhemin üçte birini alır.

[Muhammed (rh.a.)] şunu söylemektedir: "Burada onların başta onaylamaları geçerli, sonda onaylamaları ise geçersizdir. Sonra, belli malın yarısı olan elli dirhem, lehine vasiyet yapılana onay minneti olmaksızın teslim edilmektedir. Hakkının tamamlanmasına on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi kalmaktadır. Çünkü onun hakkı önceliklidir. Vasiyeti onaylama şeklinde kendisine teslim edilen iki oğuldan eşit oranda olur. Ancak borçlu olanın belli mal ile ilgili onayı geçerli değil, diğer oğlun ise onayı geçerlidir. Dolayısıyla onun payı olan sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini alır. Böylece elli sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte birini almış olur. Eğer diğer oğul, borçlu olanın verdiği onayı geçerli sayarsa, aynı şekilde belli yüz dirhemden tüm hakkı olan altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini alır. Çünkü borçlunun payının, lehine vasiyet yapılana, onaylanması durumunda teslim edilmemesi ancak diğer oğula gelebilecek zararı gidermek içindir. Diğer oğul buna razı olunca, lehine vasiyet yapılan kişi hakkının tamamını alır. Çünkü onun hakkının miktarı kadar alacaktan belirli duruma gelmiştir. İkisinin de onayı geçerlilik kazanmıştır. Onun hakkı da belirli olan malda mirasçıların hakkından önce gelir.

[Muhammed (rh.a.)], İsa b. Ebân (rh.a.)'ın bu konuyu eleştirdiğini ve şöyle söylediğini belirtmektedir: "Burada alacağın ödenecek kısmı ödenmeden, lehine vasiyet yapılan kişiye bütün hakkı teslim edildi. Halbuki öncekilerde böyle yapmadı. Ne malın üçte birinin vasiyet edilmesi durumunda, ne de belli malın ve alacağın üçte birinin vasiyet edilmesi durumunda bunu yaptı. Oysa bununla önceki arasında gerçekte bir fark yoktur.

Ancak biz şu şekilde cevap veririz: Ancak onayın etkisinin daha iyi ortaya çıkması için bunu yapmıştır. Çünkü alacak ödendikten sonra vasiyeti onaylamaları gereksizdir. Eğer alacağın geri kalanı ödenmeden önce kendisine vasiyet edilen tüm hakkını elde etmemişse, onay verme iyiliği aslı bakımından geçersiz olur. **[28/165]** Halbuki öncekinde bu geçerli idi. Çünkü orada, geri kalan alacağın ödenmesinden sonra onay verme etkilidir. Orada vasiyet, malın yarısı ile yapılmıştı. Bu açıdan aralarında farklılık bulunmaktadır. Sonra geri kalan borç ödenince, verilen onay geçersiz oldu. Borçlu oğul tüm hakkı olan altmış altı dirhemi ve bir dirhemin üçte ikisini tuttu. Geri kalan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte birini kardeşine teslim etti. Zaten lehine vasiyet yapılan kişiye tüm hakkı teslim edilmişti.

Eğer malının yarısını vasiyet etse ve borçlu olan oğul onaylasa, diğeri onaylamasa, borçlunun verdiği onay geçersizdir.

Çünkü borçlu belli maldan bir şey alma imkanına sahip değil. Onun onayı onda belirginlik kazanmaz. Ayrıca o, bütün miras hakkını almıştır. Fakat lehine vasiyet yapılan kişi belli malın yarısını alır. Borcun geri kalanı olan otuz üç dirhem ve bir dirhemin üçte biri borçlu tarafından ödenince, diğer ikisi bunu eşit olarak aralarında bölüşürler. Böylece borçlu olmayan oğul, altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi olan tüm hakkını almış olur. Sonra lehine vasiyet yapılan kişi, borçlu oğuldan on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini ister. Çünkü malın tümü belirli duruma gelince, borçlunun kendi payı ile ilgili olan vasiyet onayı işlerlik kazandı. Bu da on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Dolayısıyla bunu ondan alır. Geriye borçlu oğulun elli dirhemi kalmış olur. Çünkü onun hakkı ile ilgili olarak sanki ikisi de onay vermiş sayılır. Diğer oğula da altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi teslim edilmişti. Çünkü onun hakkı ile ilgili olarak sanki ikisi de vasiyete onay vermemişti.

Bir kimse kendinden sonraya iki oğul bıraksa, bunlardan birisinin zimmetinde bir dirhem alacağı varsa, ayrıca bin dirhem değerinde bir ev de bıraksa ve malını bir kişiye vasiyet etse, bu durumda evin üçte biri lehine vasiyet yapılan kişinin, üçte biri de zimmetinde borç bulunmayan oğulun olur. Durum hakime sunuluncaya kadar mirasçı ve lehine vasiyet edilenin elinde durur. Önceki örneklerde ise bu şekilde değildi.

Çünkü orada belli mal alacağın cinsindendir. Dolayısıyla lehine vasiyet yapılan kişi ve diğer oğul, borçludaki alacaklarına karşılık onun payını alırlar. Çünkü alacaklı hakkı türünden bir şey bulunca alma hakkına sahip olur. Burada ise onun evde olan payı zimmetindeki borcun türünden değildir. Dolayısıyla alacaklının elinde devamlı kalmaz. Çünkü onun bunu alması satın alma anlamı taşımaktadır. Bu da sadece alacaklı ile bağlayıcı duruma gelmez. Fakat zimmetindeki borçtan dolayı alacaklıların elinde bekletilir. Bu, rehin bırakılan malın rehin alanın elindeki durumu, satılan malın satıcının elinde hapis hakkı doğuracak şekilde durması, getirilen oğlun/kölenin ücret karşılığı hapis hakkı kullanılarak elde tutulması gibi değerlendirilir. Çünkü bu, eğer borçlu oğula teslim edilirse, terikedeki payı diğer oğlun payından fazla olmuş olur. Bu da câiz olmaz. Sonra konu hakime sunulur ve hakim borçlu olana şunu söyler: "Onların senin zimmetinde bulunan bin dirhemin üçte ikisi olan haklarını öde, aksi takdirde evin üçte biri olan senin payını satarız. Bunların hakkını alırız". Çünkü hakim konuyu incelemek ve iki taraftan da zararı gidermek için atanmıştır. Bu da söylediğimizle gerçekleşir. Onlara böylece haklarının tamamı ulaşmıştır. Ona da aynı şekilde hakkının tamamı ulaşır. Şayet bunu yapmasa, hakim evi satar. Diğer iki hak sahibi onun bedelini yarı yarıya paylaşırlar. Bunun Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre ise hakim onun evdeki payını satamaz. Çünkü onun zimmetindeki hakları borçtur. Hakimin borçlunun malını satamayacağı hususu Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin temel kurallarından biridir. Ancak bunun, üçünün de görüşü olduğu iddia edilmiştir. Çünkü onun evdeki payı ölünün [28/166]

terikesidir. Hakim de alacağa karşılık terike üzerinde satış akdi yapma yetkisine sahiptir. Dolayısıyla onun payını satar. Bedelini ikisi arasında yarı yarıya paylaştırır. Çünkü borçludaki alacaklarında ikisinin hakkı eşittir. Sonra onun zimmetinde geri kalan haklarını isterler. Dirhem dışında ölünün bıraktığı her mal aynı şekilde değerlendirilir. O ve ev eşit sayılır. Çünkü borçlu oğlun bu maldan payı zimmetindeki malın cinsinden değildir. İbn Ebû Leyla dışında diğer âlimlere göre, malın dinar olması da aynı şekilde değerlendirilir. İbn Ebû Leyla'ya göre malın dinar olması durumunda borçludaki alacaklarına karşılık bunu alır. Onun yukarıda açıkladığımız alacaklının durumu konusunda da görüşü aynı şekildedir. Alacaklı borçlunun dinar veya dirhem türünden olan malından bir şey ele geçirirse ve alacağı da diğer türden ise karşılığında onu alır. Mezhep âlimlerimizden bazısının tercihi de bu doğrultudadır. Çünkü dinar ve dirhem hükümlerin çoğunda bir tek tür gibi değerlendirilir.

Zâhirü'r-rivâyeye göre ise dirhem yerine dinarın alınması birbiriyle değiştirme şeklinde olur. Dolayısıyla alacaklı tek başına bunu yapamaz. Eğer borçlunun zimmetindeki dirhemler değeri düşük (nebehrec) ise ve ölünün bıraktığı ondan daha kaliteli (cevde) ise aynı şekilde değerlendirilir. Çünkü zimmetindeki alacaklarına karşılık onun payını ağırlığına göre alırlarsa bu, borçlunun kaliteli dirhemler konusundaki hakkını ortadan kaldırmış olur. Eğer evin değerini dikkate alarak haklarını alsalar, bu durumda eğer zimmetindeki borç ölünün bıraktığı dirhemlerden daha kaliteli ise ve alacaklarına karşılık borçlunun payını almaya razı olmuşlar ve kalite konusundaki haklarını düşürmüşlerdir. Şayet buna razı olmasalar, başka bir tür dinar ve başka mal gibi olur. Çünkü onlar değerini dikkate alarak bunu alma imkanına sahip değildir. Çünkü bunda faiz anlamı bulunmaktadır. Onlar da tartısı bakımından haklarına karşılık olarak bunu almaya razı olmamışlardır. Dolayısıyla bu alacağın türünden farklı anlam arz etmektedir. Buna göre durum hakime sunulur ki, onlar için satsın ve haklarını ödesin.

Eğer ölen kişinin iki oğlundan birisinde bin dirhem alacağı varsa ve geride bin dirhem değerinde bir köle, bin dirhem değerinde bir ev bıraksa ve hiçbir şey vasiyet etmemişse, bu durumda zimmetinde borç bulunmayan oğul belli maldan payını alır. Borçlunun zimmetindeki hakkını alıncaya kadar, borçluyu belli maldaki payından alıkoyar.

Çünkü zimmetindeki alacağına karşılık onun payını imkanına sahip değildir. Aynı türden olma özelliği bulunmamaktadır. Borçlu da bu payını alma imkanına sahip değildir. Çünkü bu durumda terikeden kardeşine teslim edilenden daha fazlası ona teslim edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla kardeşine zimmetindeki malın yarısını verinceye kadar, belli maldan payı askıda (mevkuf) kalır. Eğer borçlu oğul köleyi özgür kılsa, bu işlemi onun payında geçerli sayılır. Çünkü o, kardeşinin hakkından dolayı köledeki payını almaktan engellense de, payının sahibidir.

Dolayısıyla alıcının satın aldığı köleyi teslim almadan önce özgür kılması, kaçan kölenin efendisinin köleyi getirenin ücretini ödemeden önce köleyi özgür kılması gibi burada da köleyi özgür kılması geçerli sayılır. Onun payında özgür kılma işlemi geçerli sayılınca, diğer ortak kendi payında seçimlik hakka sahip olur. Bu, iki ortağa ait bir kölenin, ortaklardan birisi tarafından özgür kılınması durumundaki hükme benzemektedir. Borçlu olan oğlun zimmetinde bulunan borçtan hiçbir şey kölenin zimmetinde olmaz. Çünkü bu borç onun elinde ekonomik değerine bağlanmamıştır. Kaçan köle ve satılmış köle gibi elinde hapsedilmiş bulunsa da bu şekilde değerlendirilir. Ancak rehine bırakılan kölenin durumu bu şekilde değildir. Rehin bırakan onu özgür kılsa, bu geçerli olur. Çünkü kölenin çalışıp borcu ödemesi gerekir. Bu borç kölenin ekonomik değerine bağlıdır. Bu değer köleye teslim edilmiştir. Zimmetinde borç bulunmayan oğul, borcun yarısı olan payını kardeşinden alıncaya kadar onun terikedeki payını hapsetme hakkına sahiptir. Çünkü kölenin özgür kılınmasından önce evin söz konusu yarısındaki hapis hakkı sabit idi. Dolayısıyla kölenin özgür kılınmasıyla bu hakkı ortadan kalkmaz. Eğer evin yarısını, ücretle bile olsa, oturması için ona verse, sonra borcun yarısı olan alacağını ödeyinceye kadar evi ondan almak istese, bunu yapma hakkı yoktur. Çünkü hangi şekilde olursa olsun ona teslim etmekle hakkını düşürmüş oldu. Düşen hak da yok olmuş sayılır. Ariyet (ödünç) veya kiralama şeklinde olsa da, satıcının malı alıcıya teslim etmesi durumunda olduğu gibi burada da hakkın geri verilmesi olasılığı yoktur. [28/167]

Bir kimse iki oğlundan birisinde üç yüz dirhem alacak bıraksa, bu oğlu da fakir ise ve ölüm hastalığında üç yüz dirhem değerinde bir köle özgür kılsa, bu köle borçlu olmayan oğul için değerinin yarısı kadar çalışır.

Çünkü iki oğlun hakkı onun çalışmasında eşittir. Ancak borçlu olanı tüm hakkını kendi zimmetinden alır. Dolayısıyla kölenin değerinin yarısı borçlu olmayan oğula teslim edilir. Bunun açıklaması şu şekildedir: Ölüm hastalığında özgür kılma vasiyet sayılır. Köle, lehine malın yarısı vasiyet edilen kişi ve zimmetinde borç olmayan oğul arasında eşit bir şekilde bölüştürülür. Kölenin çalışması da belli mal gibi değerlendirilir. Dolayısıyla alacak ödeninceye kadar bu ikisi arasında eşit paylaştırılır. Borçlu ödeme imkanı bulunca, iki yüz dirhem olan payını tutar. Geri kalan yüz dirhemi öder. Bu da zimmet borcu olmayan oğul ve özgür kılınan köle arasında eşit paylaşılır. Böylece borçlu olmayan oğula iki yüz dirhem teslim edilmiş olur. Köle için de vasiyeti iki yüz dirhem olarak uyguladık. Böylece üçte bir ve üçte ikilik paylar gerçekleşmiş oldu.

Eğer kölenin değeri yüz dirhem ise, aynı şekilde değerinin yarısı kadar çalışır.

Çünkü daha önce açıkladığımız gibi, onun çalışması belirli mal hükmündedir. Alacak da telef olmuş mal hükmündedir. Değerinin yarısı kadar zimmetinde borç bulunmayan oğul için çalışır. Borcu ödeme imkanı doğunca, yüz elli dirhem olan

tüm hakkını tutar. Kalan yüz elli dirhemi de öder. Bundan yüz dirhem borçlu olmayan oğul ile köle arasında eşit paylaştırılır. Diğer elli dirhemi ise borçlu olan oğulun olur. Çünkü borç ödenince kölenin, ölünün malının dörtte biri değerinde olduğu ortaya çıktı. Dolayısıyla özgür kılınması mecaz yoluyla tüm köleye uygulanır. Her bir oğul yüz dirhemin yarısını alır. Bu da yüz elli dirhemdir. Köleden elli dirhem almıştı. Bunu ona geri verir. Böylece zimmetinde borç bulunmayan oğula yüz elli dirhem teslim edilmiş olur. Borçlu da zimmetindeki borçtan bu miktar kadarı kendine tutmuştu. Böylece çözüm düzelmiş oldu.

Bir kişi ölse, geride bir oğlu ile karısı kalsa, mal olarak yüz dirhem karısında alacak ve yüz dirhem belli mal (ayn) bıraksa ve bir kişiye malından yirmi dirhem, başka bir kişiye malının üçte birinin kalan kısmını ve başka birisine de malının dörtte birini vasiyet etse, bu durumda malının üçte birden fazla kısmını vasiyeti geçersizdir.

Çünkü lehine üçte birin kalan kısmı vasiyet edilen kişi asabe gibi değerlendirilir. Ancak pay sahiplerinin paylarından artanı hak eder. Diğer iki vasiyet malın üçte birini tamamen kapsadığı için artan da olmamıştır. Sonra belli mal, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen ile belli bir miktar dirhem vasiyet edilen
[28/168] arasında on bir paya bölünür. Bunlardan dört pay, lehine dirhemler vasiyet edilen ve lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişiler için olur. Çünkü biz vasiyetten önce paylara ayırırız. Bu durumda sekiz paydan bir pay karısının, geri kalan da oğlunun olur. Sonra iki vasiyetten dolayı bunun yarısı olan dört pay eklenir. Sonra da karısının payı atılır. Çünkü o, zimmetindeki borçtan hakkını almaktadır. Geriye on bir pay kalır. Belli yüz dirhem on bir paya bölününce, her bir pay dokuz dirhem ve bir dirhemin on bir parçasından birine karşılık gelir. Böylece lehine vasiyet yapılan iki kişi otuz altı dirhem ve bir dirhemin on bir parçasından biri olduğu ortaya çıktı. Bu yüz dirheme eklenince belli malın üçte biri, otuz altı dirhem ve bir dirhemin on bir parçasından dört parçası olur. Sonra lehine malın dörtte biri vasiyet edilen kişi, bunun dörtte biri olan yirmi dokuz dirhem ve bir dirhemin on bir parçasından üç parçasını alır. Bu durumda on bir parçanın bir parçasında vasiyet bozulmuş olur. Bunu düzeltmenin yolu yirmi yedi dirhem ve üç parçayı on bir ile çarpmaktır. Böylece üç yüz parça olur. Lehine belli dirhemler vasiyet edilen kişi de yirmi dirhem ile katılır. Bunu on bir ile çarptığımız zaman iki yüz yirmi olur. Sonra bu parçalar arasında onda birinin yarısında uygunluk bulunmaktadır. Üç yüz parçanın onda birinin yarısı alınınca on beş parça olur. Dolayısıyla malın üçte biri aralarında yirmi altı paya bölünür. Üçte bir bu kadar olunca, üçte iki elli iki pay olur. Karısının payı olan altı buçuk pay düşülür. Lehine dirhem vasiyet edilen on bir pay alır. Geri kalan, lehine malın dörtte biri vasiyet edilen ile oğul arasında bölüştürülür. Oğul hakkı ile, lehine vasiyet edilen de on beş pay ile katılır. Alacağın geri kalan kısmının ödenmesi imkanı doğuncaya kadar ikisi arasındaki paylaşım bu şekilde olur. Ödeme imkanı doğunca karısı zimmetindeki borçtan payını alır. Geri kalanı öder.

Sonra iki vasiyet malın üçte birinde uygulanır. Lehine yirmi dirhem vasiyet edilen kişi yirmi dirhem ile, dörtte bir vasiyet edilen kişi de beşte bir ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında yediye bölünerek paylaştırılır. Doğru olan çözüm şekli budur.

[Muhammed (rh.a.)] "Vasiyet Konusu"nda ikisi arasındaki paylaşımın beş pay üzerinde gerçekleşeceğini belirtmiştir. Ancak bunun yanlış olduğunu açıkladık. Burada açıkladığımız doğru olandır.

Bir kişi ölse ve geride kalan iki oğlundan birisinde yüz dirhem alacak bıraksa, yüz dirhem belli mal ve iki yabancı kişiden her birisinde de yüz dirhem alacak bıraksa ve iki yabancıdan her birisine zimmetindeki vasiyet etse, başka bir kişiye de belli yüz dirhemin üçte birini vasiyet etse, bu yabancılardan birisi zimmetindekini ödese, diğeri de iflas etmişse, bu durumda belli yüz dirhem ve oğlun zimmetindeki yüz dirhem on sekiz paya bölünür. Borcunu ödeyen yabancı kişi üç pay, lehine belli malın üçte biri vasiyet edilen kişi bir pay alır. Geri kalan iki oğul arasında eşit paylaştırılır.

Çünkü borçlulardan biri zimmetindekini ödeyince, oğulun zimmetindeki de belli mal durumuna geldi. Çünkü diğer oğula alacağın yarısı teslim edilir. Bu da yüz dirhemdir. Borçluya da bu kadar teslim edilir. Bu da zimmetinde bulunan malın tümüdür. Sonra, "borçlulardan her biri, lehine yüz dirhem vasiyet edilen ve borcunu ödemeyen kişi lehine vasiyet edileni zimmetindeki borçtan alır. Dolayısıyla [28/169] paylarının değişmesi gerektiğini" söyler. Buna göre her yüz dirhem üçe bölünür. Lehine belli malın üçte biri vasiyet edilen buna katılır. Payı ona teslim edilir. Her borçlu da üç pay ile katılır. Dolayısıyla malın üçte biri yediye bölünerek aralarında paylaştırılır. Malın üçte ikisi de on dört paya bölünür. Toplam yirmi bir pay oldu. Sonra ödeme yapmayan borçlunun payı düşülür. Geriye on sekiz pay kalır. Bu yüzden üç yüz dirhemin aralarında paylaşımı on sekiz pay üzerinde gerçekleşir. Her yüz dirhem altı pay olur. Dolayısıyla her bir pay on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisine denk gelir. Lehine belli malın üçte biri vasiyet edilen kişiye on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisi, ödeme yapan borçluya elli, diğer borçluya da zimmetinden bu kadar teslim edilir. Böylece maldan belirli duruma gelenin üç yüz elli dirhem olduğu ortaya çıkmış olur. Onların lehine yapılan vasiyeti bunun üçte biri olan yüz on altı dirhem de uyguladığımız zaman hesap düzelmiş olur.

Eğer borçlulardan her birisine zimmetindekini vasiyet etmeyip, her birisine diğerinin zimmetindekini vasiyet etse ve ikisi de hiçbir şey ödemese belli yüz dirhem, lehine belli malın üçte biri vasiyet edilen ile oğul arasında üç paya ayrılır.

Çünkü iki borçlunun lehine yapılan vasiyet, haklarına konu olan mal ödeme ile belirli duruma gelmeden, gerçekleşmez.

Şayet her birisine diğerinin zimmetindeki vasiyet edilmişse ve birisi zimmetindekini ödese, bu ve bir önceki örnek çıkarım bakımından eşit olur.

Çünkü iki vasiyetten birisinin konusu ödeme ile belirli duruma gelmiştir. Zimmetindeki borcu ödemeyenin ödeyen üzerindeki hakkı gibi ödeyenin de ödemeyen üzerinde hakkı olması açısından diğer vasiyetin konusu da aynı şekilde belirli duruma gelir. Dolayısıyla ödeyen ödediğine karşılık diğerinden hakkını alır. Takas yoluyla diğerinin zimmetindeki belirli duruma gelir. Dolayısıyla bununla, her birisine kendi zimmetindekini vasiyet etmesi arasında fark yoktur.

Bir kimse ardından iki oğlundan birisinde yüz dirhem alacak, yüz dirhem değerinde bir elbise bıraksa, malının üçte birini birisine vasiyet etse, elbisenin üçte biri lehine vasiyet yapılanın, üçte biri zimmetinde borç olmayan oğulun olur. Diğer üçte biri borçlu oğul zimmetindekini ödeyinceye kadar askıda (mevkuf) kalır.

Bunun benzerinin açıklaması, türlerin farklı olması durumunda borçlu oğulun payını alma imkanına sahip olmayacakları ki, onlarla sulh yapsın, şeklinde geçti.

Eğer elbise ile birlikte nakit yüz dirhem para bıraksa, elbise de elle dirhem değerinde ise ve malının üçte birini bir kişiye, elbiseyi de başka bir kişiye vasiyet etse, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre, belli yüz mal ve elbise, zimmetinde borç bulunmayan oğul ile vasiyet sahipleri arasında yirmi altı paya bölünerek paylaştırılır.

Bu sorunda iki bölüşümü barındığı için bu türden sorunların en incelerindendir. Çünkü belli mal tür benzerliği bulunduğu için kendi başına bir paylaşıma ihtiyaç duyar. Elbise de kendi başına bir paylaşıma ihtiyaç duyar. Elbisede iki vasiyet bir araya gelmiştir. Birisinde tümünü vasiyet, diğerinde üçte birini vasiyet etme bulunmaktadır. Ona göre bunun benzerinde paylaşım çekişme, rekabet (müvazaa) yoluyla olur. Dolayısıyla elbise altı paya ayrılır. Sonra belli yüz dirhem on iki paya ayrılır. Her elli dirhemi altı paya ayrılır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi için dört pay olur. Böylece lehine vasiyet yapılan iki kişiden her birisinin beş payı olur. Belirli mal yüz elli dirhem olunca, alacaktan da belirli duruma gelenin onun yarısı olduğu ortaya çıktı. Bu da yetmiş beş dirhem olup, dokuz paydır. Kendisine elbise vasiyet edilen kişinin beş payı olur. Dolayısıyla üçte
[28/170] bir, aralarında on üç paya, üçte iki de yirmi altı paya ayrılır. Sonra borçlunun payı düşülür. Zimmetinde borç bulunmayan oğul on üç pay ile, lehine vasiyet yapılan iki kişi de on üç pay ile katılır. Dolayısıyla belli malın aralarındaki bölüşümü yirmi altı pay üzerinde gerçekleşir. Elbise belli malın üçte biridir. Bu malın tümü yirmi altı pay olunca, elbise bundan sekiz pay ve bir payın üçte ikisi olur. Lehine malın üçte bir vasiyet edilen sekiz pay ve bir payın üçte ikisi olan elbiseden beş pay alır. Elbiseden geriye üç pay ve bir payın üçte ikisi kalır. Bu belli yüz dirheme eklenir. Zimmetinde borç olmayan oğul ile lehine vasiyet yapılan diğer kişi arasında paylaştırılır. Yüz dirhem ise ikisi arasında yirmi bir paya ayrılır. Oğul on üç pay, lehine vasiyet yapılan sekiz pay ile katılır. Elbisenin geri kalan kısmı ise otuz dört paya ayrılır. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen sekiz pay, diğer ikisi yirmi altı pay ile katılır.

Çünkü elbise ile dirhemler arasında tür benzerliği bulunmamaktadır. Dolayısıyla borçlu oğulun elbiseden payının, borcunu ödeyinceye veya hakim tarafından alınıp satılıncaya kadar diğer oğulun elinde durmak üzere, dikkate alınması gerekir.

Şayet, bu yüzden borçtan belirli duruma gelenin miktarının yetmiş beş dirhem olduğu ortaya çıktı, denilse; bu şekilde olmadığını söyleriz. Çünkü elbiseden bekletilen miktar hemen borçluya teslim edilmeyince, ekonomik açıdan belli malın değeri kadar zimmetindeki borçtan ona teslim edilmiş oldu. Borçtan belirli duruma gelenin yukarıda belirttiğimiz olduğu bu yolla ortaya çıkar. Eğer borçlu borcunu öderse, elbiseden payı ona verilir. Aksi takdirde elbiseden payı satılır. Hak sahiplerinin onun zimmetindeki hakları bakımından değeri aralarında yetmiş bir paya bölünür. Eğer borçlu borcunu ödeyinceye kadar hakim elbiseyi satmazsa, birinci paylaşım bozulur. Malın tümü kırk iki paya ayrılarak aralarında bölüştürülür. Çünkü elbise, lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında çekişme yoluyla altı paya bölünür. İki yüz dirhem de yirmi dört paya bölünür. Her elli dirhem altı paya bölünür. Lehine malın üçte biri vasiyet edilenin bundan sekiz payı olur. Elbiseden de bir payı vardı. Böylece dokuz payı olur. Lehine elbise vasiyet edilen kişi beş pay alır. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında on dört paya ayrılır. Malın üçte ikisi de yirmi sekiz paydır. Böylece paylaşım kırk iki pay üzerinde gerçekleşir. Tümü elbiseden olmak üzere beş pay, lehine elbise vasiyet edilen kişi için olur. Sonra elbiseden geri kalan iki yüz dirheme eklenir. İki oğul ve lehine malın üçte biri otuz yedi pay üzerinden bunu paylaşırlar. Bunun dokuz payını lehine malın üçte biri vasiyet edilen alır. Dokuzda biri elbisenin geri kalan kısmından, dokuzda sekizi de dirhemlerden olur. Geri kalan iki oğul arasında eşit paylaşılır.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise, borçlu oğul zimmetindekini ödemezse, belli yüz dirhem ve elbise on paya ayrılır. Çünkü elbisede iki vasiyet bir araya gelmiştir. Onlara göre bundaki paylaşım avl yoluyla olur. Elbise sekiz paya ayrılır. Başı itibariyle üç paya ayrılmasıyla sorun düzelir. Ancak sonunda ikiye bölünür. Bundan dolayı altı paya ayırdık. Bu yüzden lehine elbise vasiyet edilen kişi elbiseye altı pay ile, lehine üçte bir vasiyet edilen kişi de iki pay ile katılır. Böylece elbise sekiz paya ayrılmış olur. Alacaktan belirli duruma gelenin yetmiş beş dirhem olduğunu açıklamıştık. Her elli dirhemi altı pay sayarsak, belli yüz dirhem on iki pay olur, yetmiş beş dirhem de dokuz pay olur. Bunlar yirmi bir pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bunun üçte biri olan dokuz pay alır. Bunu sekiz paya eklediğimiz zaman on beş pay eder. Bu üçte birin paylarıdır. Üçte iki ise bunun iki katıdır. O da otuz paydır. Ancak borçlunun payı zimmetindeki borçtan dolayı bundan düşülür. Belli mal, zimmetinde borç bulunmayan oğul ile lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında otuz paya ayrılarak paylaştırılır. Elbise bunun üçte biri miktarındadır. Dolayısıyla on pay olur. Lehine elbise vasiyet edilen kişi bundan altı pay alır. Kalan kısmı da, zimmetinde borç bulunmayan oğul ile lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında paylaştırmak

[28/171]

için belli yüz dirheme eklenir. Belli yüz dirhem şu şekilde bölüştürülür. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi buna dokuz pay ile, oğul da on beş pay ile katılır. Böylece aralarındaki paylaşım yirmi dört pay üzerinde gerçekleşir. Elbisenin geri kalan kısmı ise aralarında otuz dokuz paya ayrılır. Çünkü mirasçılar buna otuz pay ile, lehine vasiyet yapılan kişi de dokuz pay ile katılır. Böylece aralarındaki paylaşım otuz dokuz pay üzerinde gerçekleşmiş olur. Borçlunun payı diğer iki hak sahibinin onun zimmetindeki haklarından dolayı bekletilir. Eğer borç ödense yukarıda açıkladığımız birinci paylaşım şekli bozulur. Bölüşümün yirmi dört paya çevrilmesi gerekir. Çünkü elbise dört pay olur. Bunun üç payı lehine elbise vasiyet edilen kişinin olur. İki yüz dirhemin her elli dirhemi de üç pay olur. Çünkü onda avl bulunmamaktadır. Bunlar on iki pay olur. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bunun üçte biri olan dört pay alır. Böylece mal yirmi dört paya ayrılmış olur. Lehine elbise vasiyet edilen kişinin payı, tamamı elbiseden olmak üzere üç pay olur. Sonra elbiseden geri kalan kısmı iki yüz dirheme eklenir. İki oğul lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi arasında yirmi bir paya bölünür. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi bundan beş pay alır. Bunun beşte biri elbisenin geri kalan kısmından, beşte dördü de iki bin dirhemden olur. Geri kalan iki oğul arasında eşit paylaşılır.

Bir kimse iki yüz dirhem belli mal, iki oğlundan birisinde üç yüz dirhem alacak ve yüz dirhem değerinde bir kürr (ölçek) buğday bıraksa ve bir kişiye buğday kürr'ünü, başka bir kişiye de belli iki yüz dirhemin üçte biri ile kürr'ün üçte birini vasiyet etse, bu durumda Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin bu konudaki görüşüne göre iki yüz dirhem ve kürr dört paya bölünür.

Çünkü kürr'de iki vasiyet bir araya gelmiştir. Kürr'ün tümü ve üçte biri şeklinde. Ebû Hanîfe (rh.a.)'ye göre bölüşme çekişme yoluna göre olur. Kürr altı pay olur. Belli maldan her yüz dirhem de aynı şekilde altı pay olur. Lehine belli iki yüz dirhemin üçte biri vasiyet edilen kişi bundan dört pay ve kürr'den bir pay alır. Bu yedi pay eder. Lehine kürr vasiyet edilen de beş pay alır. Böylece üçte bir, ikisi arasında on paya ayrılır. Lehine vasiyet yapılanın hakkı ile ilgili olarak alacaktan hiçbir şey dikkate alınmaz. Çünkü onun lehine yapılan vasiyet sadece belli maldadır. İkisi arasında üçte bir on pay olunca, üçte iki yirmi pay olur. Borçlunun payı olan on pay düşülür. Belli mal, diğer oğul ile lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında yirmi paya ayrılır. Bunun dörtte biri olan beş pay, tümü kürr'den olmak üzere lehine kürr vasiyet edilen için olur. Üç yüz dirhemin dörtte biri yetmiş beş dirhemdir. Bu da sonuçta kürr'ün dörtte üçüdür. Sonra kürr'den geri kalan belli iki yüz dirheme eklenir. Lehine üçte bir vasiyet edilen ile zimmetinde borç bulunmayan oğul arasında on beş paya bölünür. Bunun beş paya kadar olan kısmı, lehine belli malın üçte biri vasiyet edilen kişi için olur. Bunun beşte biri kürr'de, beşte dördü ise belli iki yüz dirhemde olup, ikisinde bulunan hakkının miktarına göre olur. Bunun beşte biri on beş dirhemdir. Böylece kürr'ün geri kalan dörtte birinin beşte üçünü ve iki yüz dirhemin de altmışını alır. Geri kalan mal,

zimmetinde borç bulunmayan ve borçlu olan oğul arasında yarı yarıya paylaşılır. Borçlu oğulun kürr'deki payı bekletilir ki hakim tarafından satılsın veya zimmetindeki borcu ödesin. Borcunu ödeyince birinci paylaşım şekli bozulur. Malın tümü belirli duruma gelir. Lehine kürr vasiyet edilen kişi kürr'ün altıda beşini diğeri ise kürr'ün altıda biri ve belli iki yüz dirhemin üçte birini alır. Bu da altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Çünkü iki vasiyet de malın üçte birinden azdır. Dolayısıyla ikisinin de uygulanması gerekir. Geri kalanın paylaşımı iki oğul arasında eşit şekilde olur. [28/172]

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise, kürr'deki paylaşım avl yoluyla olur. Dolayısıyla kürr dört paya ayrılır. Belli iki yüzün üçte biri de iki pay olur. Çünkü biz her yüz dirhemi üç paya ayırdık. Dolayısıyla lehine üçte bir vasiyet edilen kişi üç pay, lehine kürr vasiyet edilen de aynı şekilde üç pay alır. Buna göre, üçte bir altı pay olunca, üçte iki on iki pay olur. Sonra borçlu oğulun payı bundan düşülür. Geri kalan mal, zimmetinde borç bulunmayan oğul ve lehine vasiyet yapılan iki kişi arasında on iki paya ayrılarak bölüştürülür. Bu paylar arasında üçte bir açısından uygunluk bulunmaktadır. Dolayısıyla üçte biri ile yetinilir. O da dört paydır. Lehine vasiyet yapılan iki kişiye iki pay, oğula da iki pay verilmiş olur. Sonuçta lehine kürr vasiyet edilen kişi Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünde olduğunda gibi kürr'ün dörtte üçü olan üç yüz dirhemin dörtte birini alır. Lehine üçte bir vasiyet edilen kişi de aynı şekilde bunun dörtte birini kürr'den ve iki yüz dirhemden de üçte bir pay alır. Böylece payından dolayı kürr'ün kalan dörtte birini almış olur. Borcun ödemesi imkanı doğuncaya kadar zimmetinde borç bulunmayanı oğul yüz elli dirhem alır. Ödeme imkanı olunca borçlu hakkı olan miktarı alır. Geri kalanı öder. Lehine üçte bir vasiyet edilen kişi kalan hakkı olan on altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisini bundan alır. Geri kalan da oğulun olur.

Bir kimse ölse, geriye karısı ve iki oğlu kalsa; karısında on dirhem alacak, iki oğlundan birisinde on dirhem alacak ve beş dirhem değerinde bir kılıç bıraksa ve bir kişiye kılıcı vasiyet etse, bu durumda zimmetinde borç bulunmayan oğul ile lehine vasiyet edilen kişi arasında on beş paya ayrılarak bölüştürülür.

Çünkü payların aslı sekiz paydır. Paylaşım ise on altıdan gerçekleşir. Sonra lehine vasiyet yapılan için bunun yarısı kadar olan sekiz pay eklenir. Sonra borçlu oğulun ve karısının payı düşülür. Çünkü her birisinin zimmetinde payından fazlası bulunmaktadır. Lehine kılıç vasiyet edilen sekiz pay, borçlu olmayan oğul da yedi pay ile katılır. Dolayısıyla on beş paya bölünerek ikisi arasında paylaştırılır. Sekiz pay lehine vasiyet yapılan, yedi pay da zimmetinde borç bulunmayan oğulun olur. Karısının payı zimmetindeki borçtan iki buçuk dirhem olarak hesaplanır ve geri kalanı ödenir. Diğer oğulun payı da zimmetinden sekiz dirhem ve bir dirhemin dörtte üçü olarak hesaplanır. Kalan bir dirhem ve bir dirhemin dörtte birini öder.

Borçlu olmayan oğul bunların tümünü alır. Lehine kılıç vasiyet edilen de kılıcın tümünü alır.

[28/173] İsa b. Ebân (rh.a.) "Bunun yanlış olduğunu, çünkü kılıcın, karısının ve oğlunun zimmetinde bulunan borcun türünden olmadığını, söyler. Dolayısıyla nasıl olur da borçlu olmayan oğul, onların zimmetindeki alacağına karşılık kılıçtaki paylarını alır. Ancak kılıcın bölüştürülmesinde hepsinin payının dikkate alınması gerekir. Sonra borçlunun payı belirttiğimiz kıyasa göre bekletilir". Mezhep âlimlerimizden bazısı İsa b. Ebân'ın belirttiğinin doğru olduğunu söyler. Çünkü vasiyet kılıcın tümünü kapsamaktadır. Mirasçıların onda hiçbir hakkı yoktur. Borç ödenince, onda sadece zimmetinde borç bulunmayan oğulun hakkı borç ödenmeden önce dikkate alınır. Diğerlerinin ondaki hakkı dikkate alınmaz. Ancak bu husus önceki kürr meselesinde de bulunmaktadır. Halbuki orada, borçlu oğulun kürr'deki payının, hakim onu satıncaya kadar bekleteceğini söylemişti. Dolayısıyla cevaplardan birisinin yanlış olması gerekir. Bu şekilde geçmektedir. Fakat "Kitabu'l-Asl"da "yedi pay miktarı, sana belirttiğim şekilde zimmetinde borç bulunmayan oğulun olur" demiştir. Bu ifadeyle sanki bekletilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Onun payının kendisine teslim edilmesi, diğerinin payının onun elinde bekletilmesini istemektedir.

Eğer ölen kişi geride iki oğul ve iki karı bıraksa, iki karısından birisinde yüz dirhem alacak, iki oğlundan birisinde de yüz dirhem alacak ve yüz dirhem değerinde bir hizmetçi bıraksa, ölüm sırasında onu özgür kılsa, bu durumda onun değeri zimmet borcu olmayan karısı ile oğlu arasında yarı yarıya paylaştırılır.

Çünkü bölüşüm on altı pay üzerinde gerçekleşmektedir. Sonra vasiyet dolayısıyla bunun yarısı olan sekiz pay eklenir. İki borçludan payı zimmetlerindeki borçtan dolayı düşülür. Bu durumda hizmetçinin hakkı ve zimmetinde borç bulunmayan iki kişinin hakkı sekiz payda kalır. Bu yüzden hizmetçiye değerinin yarısı teslim edilir. Zimmetinde borç bulunmayan karısı sekizde bir, oğul da sekizde yedi alır. Burada belirli duruma gelen maldan hiçbir şey borçlular için bekletilmez. Çünkü hizmetçinin çalışması gerekir. Çalışmak da zimmetindeki borç türündendir. Dolayısıyla önceki sorunun aksine burada zimmetinde borç bulunmayan iki kişi, borçlu iki kişinin bundaki payını, onların zimmetindeki haklarına karşılık alırlar. İki borcun ödenme imkanı doğunca, çalışma olarak hizmetçiden alınan ona geri verilir. Çünkü artık o malın üçte birinden çıkmıştır. Borçlu kadın kendi zimmetinden payını on iki buçuk dirhem olarak alır. Seksen yedi buçuk dirhemi zimmetinde borç bulunmayan oğula öder. Borçlu oğul da kendi zimmetinden payını seksen yedi buçuk dirhem olarak alır. Zimmetinde borç bulunmayan kadına on iki buçuk dirhem öder. Böylece her hak sahibine hakkı ulaşmış olur.

Eğer her birisinde yüz dirhem alacağı bulunan iki oğul geride bıraksa, kişinin her birisinde de yüz dirhem alacak bıraksa; bu iki kişiden her birisine diğerinin

zimmetindekini vasiyet etse, başka bir kişiye de malının üçte birini vasiyet etse, sonra bu iki kişiden birisi zimmetindeki borcu ödese; bu yüz dirhem ve iki oğulda bulunan belli iki yüz dirhem toplanır ve tümü; iki mirasçı, lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişi ile yüz dirhemi ödeyen kişi arasında Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre kırk üç paya ayrılarak bölüştürülür.

Sonuç olarak borçlulardan birisinin zimmetindekini ödemesiyle malın tümü belli mal hükmüne girdi. Çünkü vasiyetler malın üçte birinin fazlasında uygulanmaz. Yapılan paylaşımdan öğreniyoruz ki, iki oğuldan her birisinin payı zimmetindeki yüz dirhem ve daha fazlasıdır. Bu yolla onların zimmetindeki belirli duruma gelir. Sonra borcunu ödeyen kişi diğer borçlunun payını daha önce onun zimmetindeki bulunan hakkına karşılık yaptığı ödeme nedeniyle alır. Dolayısıyla onun zimmetindeki borçtan bu kadarı belirli duruma gelir. Lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin onun zimmetinde hakkı sabit olur. Bundan lehine üçte bir vasiyet edilen kişiye verilen miktar kadarında onun zimmetinden alma eksilir. Bu miktar kadarını geri kalandan almış olur. Zimmetindekinin tümü belirli duruma gelinceye kadar aynı şekilde devam eder. Bu yüzden tümünü belirli mal saydık. İki oğulun zimmetindeki her yüz dirhemde altı pay bulunmaktadır. Lehine üçte bir vasiyet edilen bundan dört pay alır. Sonuçta altı payı olur. Her borçlu beş pay alır. Böylece üçte bir aralarında on altı paya ayrılır. Üçte iki ise bunun iki katıdır. Tümü kırk sekiz pay olur. Ödeme yapmayan borçlunun beş payı bundan düşülür. Üç yüz dirhem kırk sekiz paya ayrılır. Bundan beş payı ödeme yapan yaptığı yüz dirhemlik ödemeden alır. Otuz sekiz pay da iki oğul ve lehine malın üçte biri vasiyet edilen kişinin olur. Lehine üçte biri vasiyet edilen bunda altı payı belli (ödenen) yüz dirhemden alır. İki oğul için payları karşılığında zimmetindekiler sayılır ve geri kalanı da onlar alır. Zimmetinde yüz dirhem bulunan kişi de bundan kalanı öder. O da elli sekiz dirhem ve bir dirhemin üçte biridir. Böylece her birisi açıkladığımız şekilde payını alır. [28/174]

Eğer geriye iki oğul, bir karı bıraksa ve yüz dirhem değerinde bir hizmetçi ile bir kişide yüz dirhem alacak bıraksa; zimmetindekini ona vasiyet etse ve hizmetçinin özgür kılınmasını vasiyet etse, bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre hizmetçinin beşte biri özgür kılınır. Beşte dördüne karşılık mirasçılar için çalışır.

Çünkü özgür kılma vasiyeti uygulama açısından diğer vasiyetlerden daha öncelikli olmaz. Üçte bir, iki pay olmak üzere iki oğul ve lehine vasiyet yapılan diğer kişi arasında eşit olarak ikiye bölünür. Üçte iki ise dört paydır. Sonra lehine vasiyet yapılanın payı düşülür. Çünkü hakkından fazlası onun zimmetinde bulunmaktadır. Hizmetçi ona payıyla, mirasçılar da dört pay ile katılır. Bu yüzden borçlu kişi borcunu ödeyinceye kadar, hizmetçi değerinin beşte biri kadar çalışır. Borçlu ödeme imkanı bulunca hakkı olan miktarı alır. O da zimmetinde bulunan

yüz dirhemin üçte biridir. Kalan üçte ikilik kısmı öder. Bundan hizmetçinin değerinin üçte birinin tamamı olan otuz üç dirhem ve dirhemin üçte biri hizmetçiye ödenir. Geri kalan ise mirasçıların olur.

Ebû Hanîfe (rh.a.)'nin görüşünün kıyasına göre ise, hizmetçi değerinin on üç parçasından on parça kadar çalışır.

Çünkü onun temel kuralına göre, lehine çalışma vasiyet edilen kişi, üçte birden fazla olsa da vasiyet edilenin tümü ile katılır. Lehine belli mal vasiyet edilen ise üçte birden fazlasına katılmaz. Üçte bir burada altmış altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Lehine alacak vasiyet edilen kişi bu miktar ile katılır. Hizmetçi ise değerinin tümü ile katılır. Yüz dirhemi üçe böldüğümüz zaman üçte bir onların arasında beşe bölünür. Sonra borçlunun payı bundan düşülür. Sonra da hizmetçinin hakkı iki pay, mirasçıların hakkı da on pay olarak kalır. Bu yüzden Ebû Hanîfe (rh.a.), "hizmetçi değerinin on üç kısmından on kısmı karşılığında çalışır" dedi. Borcu ödeme imkanı olunca, borçlunun zimmetinden onun payı hesaplanır. Bu da yirmi altı dirhem ve bir dirhemin üçte ikisidir. Geri kalanı öder. Bundan
[28/175] hizmetçiye kırk dirhem öder. Bu malın beşte biridir. Çünkü onun hakkı malın üçte birinin beşte üçünde bulunmaktadır. O da malın beşte biridir.

Allah daha iyi bilir.

ÖLÜM HASTALIĞINDA VE SAĞLIKLI İKEN KÖLE ÖZGÜR KILMAK

Bir kimse ölüm hastalığında bir cariyeye "bu ümmü veled'imdir" dese ve bunun dışında da malı yoksa, sonra da ölse, bu durumda eğer mirasçılar bunu doğrulasa, özgür olur. Kimsenin onun üzerinde bir hakkı olmaz. Şayet onu yalanlasalar, cariye değerinin üçte biri kadar çalışır.

Sonuç olarak efendinin bu sözü, ya cariye ile birlikte çocuk vardır. Ya da yoktur. Ya çocuğu onun mülkünde doğurmuştur. Ya da sağlığında veya ölüm hastalığında onu satın almıştır. Bu sözünde mirasçılar ya onu doğrularlar veya yalanlarlar. Eğer onu doğrulasalar, cariye özgür olur. Onlar için çalışma yükümlülüğü bulunmaz.

Çünkü onu doğrulamaları, onların hakkının dayandığı delille sabit olmuş gibi değerlendirilir.

Eğer bu konuda mirasçılar onu yalanlasa, bu durumda şayet beraberinde onun mülkiyetinde doğurduğu bir çocuk varsa, efendinin bu sözü sağlığında veya ölüm hastalığında söylemiş olması arasında fark olmayıp cariye ve çocuğu özgür olur.

Çünkü çocuğun soyunun sabit olması ona tanık olur. Bu, onun ile çocuğunun özgürlüğünün ispat edilmesi konusunda delil getirmek gibi değerlendirilir. Soy konusunda efendinin sözüne itibar ettik. Çünkü cariye ile birlikte çocuk yoksa da bu, efendinin ihtiyaç duyduğu bir şeydir. Eğer bu sözü sağlıklı durumunda söylemiş olsaydı, bütün maldan o özgür olurdu. Çünkü sağlıklı iken onu özgür kılma yetkisine sahiptir. Dolayısıyla kendisinin ümmü veled'i olduğunu ikrar etmesini suçlama imkanı yoktur.

Sağlıklı durumunda cariyeyi müdebbere[27] yaptığını ikrar etmesi durumunda da bu anlamın bulunduğu iddia edilse, "doğru olduğunu ancak itham edilme durumunun bulunmaması nedeniyle ikrar ettiğini sanki yeniden yapıyormuş gibi olduğunu" söyleriz.

Eğer cariyenin ümmü veled'i olduğunu sağlıklı durumuna dayandırırsa, tüm maldan kabul edilir. Şayet yeniden müdebbere yaparsa malın üçte birinden sayılır.

Çünkü cariyeyi ümmü veled yapmanın aksine müdebbere yapma ölümden sonraya dayandırılıyor.

Eğer ölüm hastalığında ümmü veled'i olduğunu söylese ve cariyeyle birlikte çocuk da yoksa, değerinin üçte biri kadar çalışır.

Çünkü ikrarında suçlanır duruma geldi. Çünkü bu halde iken özgür kılsaydı, malının üçte birinden sayılırdı. Dolayısıyla sözü ikrar şeklinde söylemesi belki de mirasçılarının ondaki hakkını ortadan kaldırmak içindir. Bu yüzden üçte biri geçen kısımda onaylanmaz. Cariye değerinin üçte bir miktarını çalışır.

Eğer onunla birlikte satın aldığı bir çocuğu varsa ve ikisini de sağlıklı durumunda iken satın almışsa, malın tümünden olmak üzere ikisi de özgür olur.

Çünkü onların lehine yaptığı ikrar satın alma zamanına dayanmaktadır. Bu da onun tarafında sağlıklı halde iken gerçekleştirilmişti.

Şayet ölüm hastalığında ikisini satın almışsa, çocuk değerinin üçte ikisi kadarını çalışır.

Çünkü burada onun isteği çalıştırma isteğidir. Dolayısıyla özgür kılması gibi değerlendirilir. Burada onu ancak malik olduğundan beri özgür kılmıştır. O da ölüm hastalığında olmuştur. Dolayısıyla değerinin üçte ikisini çalışır.

Ebû Hanife (rh.a)'ye göre bu çocuktan sonra ölüye en yakın olan kişi buna mirasçı olur.

---

[27] **Müdebber**: Özgür olması efendisinin ölümüne bağlanmış bulunan köle. Cariye için 'müdebbere' kullanılır.

[28/176] Çünkü ona göre çalışacak köle mükateb[28] hükmündedir. Hiçbir şeye mirasçı olmaz.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre, çalıştırılacak köle diğer mirasçılarla birlikte mirasçı olur. Onlara göre, mirasçı olunca bu vasiyet sayılmaz. Değerinin tümüne karşılık çalışması gerekir. Cariye ise hiç çalışması gerekmez.

Çünkü çocuğun soyunun sabit olması cariyenin ümmü veled'liği konusunda lehine tanık olur. Dolayısıyla bu, delil ileri sürmek gibi değerlendirilir. Bu yüzden çalışması gerekmez.

Eğer sağlıklı durumunda "bu benim ümmü veledim veya müdebberemdir" dese, sonra da ölse ve onun bundan başka malı da yoksa, cariye özgür olur. ve Değerinin üçte biri kadar çalışır.

Çünkü kendini, cariyeyi müdebbere veya ümmü veled kılma konusunda seçimlik hakka sahip tutmuştur. Bu ikisinin hükmü de birbirinden farklıdır. Dolayısıyla hayatta olduğu sürece onun açıklaması gerekir. Ölmesi durumunda açıklama imkanı kalmaz. Bu hükümlerden birisi diğerinden daha öncelikli de değildir. Dolayısıyla bu sözlerden her birisinin hükmü cariyenin yarısında gerçekleşir. Böylece sağlığında ümmü veled'i olduğunu ikrar etmesiyle cariyenin yarısı malın tümünden özgür olur. Onun diğer yarısı da ancak müdebber kılmasıyla özgür olur. Dolayısıyla bu da üçte birinden olur. Onun malı da kuru mülkiyetinin yarısıdır. Dolayısıyla bu yarısının üçte biri özgür olur. Üçte ikisini çalışır. Sonuçta bu, cariyenin tüm değerinin üçte biridir.

Şayet "bu cariye benim ümmü veled'imdir veya özgürdür ya da müdebberdir." dese, bu ve ilk sorun aynı hükme sahiptir. Özgür olur ve değerinin üçte biri kadar çalışır.

Çünkü ölüm hastalığında özgür kılma, müdebber kılma gibi üçte birinde dikkate alınır. Onun "özgürdür veya müdebberdir" şeklindeki sözü, bir tek ifade gibi değerlendirilir. Çünkü ikisinin hükmü birdir. Bir söz ifade şekliyle değil, ifade ettiği hükümle dikkate alınır. Bu yüzden bu sorun ile ilk sorun tahric (çıkarım) bakımından eşittir.

Eğer bir kişinin bir cariyesi, bu cariyenin bir kızı ve onun da bir kızı bulunsa, ayrıca bu kişinin bir kölesi de varsa ve bunların her birisinin benzeri onun gibisinin benzerini doğruluyorsa, sonra sağlığında "bunlardan birisi benim çocuğumdur", dese, sonra da ölse, onlardan hiç birisinin soyu sabit olmaz.

Çünkü onlardan soy ikrarında bulunulan kişi belirsizdir. Belirsiz konusunda soy iddia etme, açıklamasının önemi nedeniyle koşula bağlanan gibi yok hükmündedir. Soy, koşula bağlanmayı mümkün kılmaz. Dolayısıyla belirsiz

---

[28] **Mükâteb**: Efendi ile çalışıp belli bir meblağ getirmesi karşılığında özgürlüğüne kavuşacağına dair anlaşma yapan köledir.

konusundaki bu ifadesi geçerli olmaz. O halde soyu bilinen bir kişiye "bu benim oğlumdur" demesi durumunda olduğu gibi burada da yukarıdaki ifadeyle soy sabit olmaz.

Sonra kölenin dörtte biri özgür olur. Köle dörtte üçü değerinde çalışır.

Çünkü köle bir tek durumda özgür olur. O da kendisi kastedildiği zaman olur. Üç durumda da mirasçı olur.

Cariye de değerinin üçte iki miktarını çalışır.

Çünkü o, iki durumda özgür olur. Çünkü eğer o kastedilirse özgür olur. Aynı şekilde çocuğunun kastedilmesi durumunda ümmü veled olma yoluyla özgür olur. Ancak en geçerli rivayetlerde doğruyu bulma durumları bir tek durum gibi değerlendirilir. Cariyenin üçte biri özgür olur. Değerinin üçte iki miktarını çalışır.

İki kızdan her birisi değerinin yarısı kadar çalışır.

Çünkü bu ikisinden anne olanı (büyük olanı) üç durumda özgür olur. Kendisi, kızı veya annesi kastedildiği durumlar da olur. Yerini bulma durumları bir tek durumdur. Böylece sanki bir durumda özgür olup, başka bir durumda özgür olmamaktadır. Aynı şekilde küçük kız da; kendisi, annesi veya büyük annesi kastedilse özgür olur. Eğer kastedilen köle ise, o cariyenindir. Yarısı özgür olur.

Şayet bu kişi ölüm hastalığında bu ifadeyi söylemişse, hepsi buna göre üçte biri paylaşırlar. Köle değerinin dörtte biri, cariye bunun üçte biri, çocuklardan birisi de bunun yarısı ile katılır.

Dolayısıyla üçte bir, dörtte bir ve ikide birlik payları içeren bir hesaba ihtiyaç vardır. Bu da on iki buçuk paydır. Sonra geri kalan çözüm yolu bilinmektedir.

Eğer sağlıklı durumunda iken, hamile/gebe olan bir cariyesine "sen özgürsün veya karnındaki özgürdür" dese, sonra bunu belirlemeden ölse, kız çocuğu özgür olur. Kimsenin onun üzerinde hakkı olmaz. **[28/177]**

Çünkü onun özgür olduğunu söyledik. Kastedilen anne ise kız özgür olur. Annesinin yarısı özgür olur. Çünkü o bir durumda özgür olur. Diğer bir durumda ise özgür olmaz. Dolayısıyla değerinin yarısı kadar çalışır.

Şayet bunu ölüm hastalığında söylemişse ve ikisinden her birisinin değeri üç yüz dirhem ise ve bunlar dışında malı da yoksa, anne değerinin dörtte üçü kadar, kız da değerinin dörtte biri kadar çalışır.

Çünkü kızın payı tabi olması yoluyla özgür olur. Cariye için bu şekilde bir durumda, üçte birden fazlasına çıkma dikkate alınmaz. Çünkü bunu dikkate alırsak, onu kastedilmiş sayarız. Tabi olduğu durumda ise kastedilmiş sayılmaz. Çünkü tabi olması yoluyla ancak annesinin karnında bulunduğu halde özgür olmaktadır. Bu durumda ise değerli (mütekavvim) bir mal değildir. Bu yarının efendi için mal sayılmayacağı sabit olunca, efendinin hakkı bunun üçte birinin

yarısında durur. Bu da ikisi arasında yarı yarıya olan bir kuru mülkiyetin yarısıdır. Çünkü ikisinden her birisi malın üçte birine kendi yarısı ile katılmaktadır. Tabi olması yoluyla çocuğun yarısı ve ayrıca malın üçte birinden dörtte bir ile katılır. Bu yüzden değerinin dörtte biri kadar çalışması gerekir.

Eğer annesinin (cariyenin) dörtte birini özgür kılsa, değerinin dörtte üçü kadarını çalışır. Şayet efendinin ölümünden önce cariye ölse, sonra da efendisi ölse, cariyenin kızı değerinin üçte ikisi kadarını çalışır.

Çünkü efendinin ölümünden önce anne ölünce, artık bu özgürlükten hak elde etmekten çıkmıştır. Çocuğu da onun hak etmesine göre çalışarak ancak tabi olma yoluyla hak elde eder. Bu, cariye konusunda geçersiz olunca, çocuğun tümü efendinin malı olarak kalır. Halbuki ölüm hastalığında onu özgür kılmıştı. Onun dışında başka malı da yoktur. Dolayısıyla üçte biri özgür olur. Değerinin üçte iki kadarını çalışır.

Eğer efendi ölmeden önce özgür kılmayı kız ile ilgili sayarsa, kız değerinin üçte ikisi kadarını çalışır. Bununla yükümlü olur.

Çünkü efendinin belirlemesi ile anne özgürlükten bir şey elde etmez duruma gelmiştir. Aynı şekilde çocuktan da hiç bir şey ona tabi olmaz. Efendinin malı, onun üzerindeki mülkiyet idi. Kızı da ölüm hastalığında özgür kıldı. Dolayısıyla özgür kılma onun üçte birinde ve malının üçte birinde uygulanır. Üçte ikisi ise kızın olur.

Şayet özgür kılmayı belirli birisi ile saymasa, fakat kız efendiden önce ölürse, anne değerinin üçte ikisini çalışır.

Çünkü kızın ölmesiyle artık özgür kılma konusu olmaktan veya annesiyle çekişmekten çıkmıştır. Dolayısıyla anne özgür olma konusunda belirli duruma gelir. İkisi dışında efendinin malı da bulunmamaktadır. O halde çalışması değerinin üçte ikisinde olur.

Eğer efendi ölüm hastalığında "cariyeyi veya karnındaki çocuğunu özgür kıldığını" söylemişse ve ikisi de hayatta ise özgür olma anne üzerine düşer. Kızın tümü çalışmaksızın özgür olur.

Çünkü efendinin açıklaması, özgür kılmayı, gerçekleştiğinden beri anne ile ilgili olmasını belirli duruma getirmiştir. Bu sırada kız onun karnında idi. Böylece tabi olması yoluyla tümü özgür olur. Anne değerinin üçte ikisi kadar çalışmak zorundadır. Çünkü anne üzerindeki kuru mülkiyeti dışında efendinin başka malı bulunmamaktadır.

Eğer özgür kılmayı birisi ile ilgili saymadan ölse, sonra anne de ölse, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre annesinin çalışmakla yükümlü olduğu kadar kızı çalışır. O da değerinin dörtte üçüdür.

Çünkü anneye tabi olan çocuğun yarısı, annenin özgür olmasıyla özgür olur. Anne ise ancak gerekli çalışmayı yaptıktan sonra özgür olur. Bu çalışmayı yapmadan önce mükateb cariye gibi değerlendirilir. Mükateb cariye öldükten sonra onun çocuğu, onun çalışacağını çocuğu çalışır. Çünkü ancak bununla özgür olur. Annesinin değerinin dörtte üçü ile birlikte çocuk kendi değerinin dörtte biri kadar da çalışır. Çünkü onun amaçlanan yarısı ancak çalışması ile özgür olur. [28/178]

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise, çocuk annesinin yükümlü olduğu çalışmadan hiçbir şey yapmaz.

Çünkü çalışması istenen kişi, onlara göre, zimmetinde borç olan bir özgür kişidir. Özgür kişinin çocuğu annesinin ölümünden sonra onun zimmetindeki borç yerine çalışması gerekmez. Ancak kendi değerinin beşte ikisi kadarını çalışır. Çünkü yarısı vasiyet olmaksızın özgür olmuştur. Vasiyet geri kalan yarısında bulunmaktadır. Anne lehine yapılan vasiyeti olarak ölmüştür. O da üçte birin yarısıdır. Zimmetinde borç olan çalışmayı yerine getirir. Çocuğun yarısı ancak ölünün malıdır. Dolayısıyla çocuk buna bir pay, mirasçılar dört pay ile katılır. Buna göre değerinin yarısının beşte dördünü çalışması gerekir. Bu da tüm değerinin beşte ikisidir.

Eğer anne değil de çocuk ölse, anne değerinin beşte dördü kadarını çalışır.

Çünkü çocuk lehine yapılan vasiyeti almış olmaktadır. Zimmetindeki çalışma da yok hükmündedir. Anne ancak bir pay olan üçte birin yarısı ile kendi kuru mülkiyetine katılır. Mirasçılar da dört pay ile buna katılır.

Bir kişi sağlığında bir cariyeye "şu andan itibaren veya ben öldükten sonra sen özgürsün" dese ve bunun dışında da malı yoksa, değerinin üçte ikisi kadarını çalışır.

Çünkü özgür kılma ve müdebber kılmayı ifade eden iki farklı sözün arasına "ev" harfini koymuştur. Öldüğünden dolayı açıklama imkanı da ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla bu hükümlerin her birisinden onun yarısı sabit olur. Yarısı sağlığında sabit özgürlük ile özgür olur. Bu üçte birden sayılmaz. Diğer yarısı ise üçte birden olmak üzere müdebber kılma ile özgür olur. Bu yarımın ancak üçte biri ona teslim edilir. Değerinin üçte ikisini çalışması gerekir.

Eğer "şimdiden itibaren veya ben hastalandığım zaman sen özgürsün" dese, bu durumda hastalandığı zaman cariye özgür olur. Sağlıklı iken ondan hiçbir şey özgür olmaz. Bu hastalığından ölünce cariye değerinin üçte ikisini çalışır.

Çünkü *"ez-Ziyadat"*ta açıkladığımız genel kurala göre, bir kimse iki vakit belirtse ve özgürlüğü de "ev" harfiyle birisine bağlasa, bu hüküm ancak son vakitte gerçekleşir. İki eylemden birisi ile özgür kıldığı zaman ancak birincisinin bulunması durumunda gerçekleşir. Bir vakit ve bir eylemi bir araya getirdiği zaman, eylem bulunmadığı sürece talak ve özgür kılma gerçekleşmez. Çünkü önce eğer

eylem gerçekleşirse, diğerinin de bu gerçekleşen gibi olduğu farz edilir. Eğer önce vakit gelirse, diğerinin de onun gibi olduğu farz edilir. Burada ya özgür kılınma iki vakitten sonuncusuna kadar ikiye bölünmüştür. Çünkü ölüm hastalığı zamanı, sağlıklı olduğu zaman gibi bir vakittir. Dolayısıyla ancak ölüm hastalığı zamanında özgür kılınma gerçekleşir. Ya da "ben hastalandığım zaman" sözüyle bir vakit ve bir eylemi bir araya getirmiştir. Dolayısıyla ancak ölüm hastalığı gerçekleştiği zaman özgür olur. Ölüm hastalığında özgür kılmak malın üçte birinde dikkate alınır. "Ben öldüğüm zaman" sözü ise bu şekilde değildir. Çünkü bu, koşula bağlama değil müdebber kılmak olup, sağlığında " sen özgürsün veya müdebbersin" ifadesi gibi değerlendirilir. Müdebber kılma özgür kılmayı açıklamakla hemen gerçekleşir. Bu yüzden müdebber kılınmasıyla satılması engellenir.

[Muhammed (rh.a.)], Ebû Hazim'in bu sorunu eleştirdiğini ve birinci sorunda da şunu söylediğini ifade etmiştir : Onun sağlıklı halde iken söylediği bu ifadesine dayanarak özgür kılınmaması gerekir.

[28/179]

Çünkü onun "ben öldüğüm zaman" ifadesi görünüşte de gerçekte de koşula bağlamaktır. Hiçbir şey ölüme kadar özgür olmaz. Ama "sen özgürsün veya müdebbersin" sözü bu şekilde değildir. Çünkü bu koşula bağlama değildir. Koşula bağlama da söz dikkate alınır. Görmez misin "eve girersen müdebbersin" dese, bu geçersiz olur. Dolayısıyla ancak iki sorundan birisinde değil de diğerinde koşula bağlama sözüne itibar edilir. Şayet "istersen yarın sen boşsun" dese, bu dileme hemen geçerli olur. Ancak sözü dikkate alındığından dolayı bu olmaktadır. Burada da aynı şekilde olur.

Ancak Muhammed (rh.a)'in belirttiğinin daha doğru olduğunu söyleriz. Çünkü "öldüğüm zaman" ifadesi şeklen koşula bağlama ise de buna müdebber kılma anlamı hakim olmuştur. Görmez misin bu, onu satmasını sözün şekline onun dikkate alınmasını engelleyecek bir neden hakim olduktan sonra hemen engeller. Bu şuna benzemektedir: Eğer karısına "dilersen sen boşsun" dese, bulunduğu meclis ile sınırlandırıncaya kadar bu, işi devretmek olur. Bu, koşul şeklinde olsa da yemin sayılmaz. Çünkü buna başka bir anlam hakim olmuştur. Yukarıdaki de aynı şekilde olur. Ancak "eğer ölürsem ve eve girersen sen özgürsün" şeklindeki ifadesi bu şekilde değildir. Çünkü burada eve girmeye bağlanan bir özgür kılmayı ölüme bağladı. Bu da geçersizdir. Öyle ki eğer burada "bu vakitten itibaren sen özgürsün ve ben bu yolculuğumda öldüğüm zaman" dese, bundan hiçbir şey özgür olmaz. Ancak öldükten sonra özgür olur. Çünkü koşul şekline müdebber kılma anlamı hakim olmamıştır. Çünkü bu ifade ile satış akdi engellenmez. Dolayısıyla koşula bağlanan itibar edilecek durumda kaldı.

Aynı şekilde eğer "bu zamandan itibaren veya bu hastalığımdan dolayı öldüğüm zaman sen özgürsün" dese, bu durumda eğer bu hastalığından ölürse, malın üçte birinden kesin olarak özgür olur.

Eğer sağlığında kendisine ait iki köleye "ikiniz özgürsünüz veya ikinizden biri müdebberdir" dese ve ikisinin de değeri eşit ise, sonra da ölse ve bu ikisinden başka malı da yoksa, bu durumda ikisinden her birisinin yarısı vasiyet olmaksızın özgür olur. Her birisinin vasiyetten de alacağı değerinin altıda biri olur. Değerinin üçte birini çalışır.

Çünkü efendisi onu özgür kılma veya müdebber kılma arasında kendini muhayyer kılmıştır. Dolayısıyla seçimlik hakkı ona aittir. Ölmesiyle bu seçimlik hakkı sona ermiştir. Buna göre her birisinin yarısı sabit olur. Bu da birisinin özgür olması, diğerinin de yarısının müdebber olması demektir. Burada birisi diğerinden daha öncelikli hakka sahip değildir. Dolayısıyla özgürlük ikisine yayılmış olur. Her birisinin yarısı özgür olur. Aynı şekilde kuru bir mülkiyetin yarısının müdebber olması ikisinde ortak olur. Ancak müdebber kılma yoluyla özgür kılma malın üçte birinden olur. Onun malı da bir tek kuru mülkiyettir. Dolayısıyla ikisine müdebber kılma yoluyla bir tek kuru mülkiyetin üçte biri teslim edilir. Her birisi için altıda bir olur. Her birisi değerinin üçte bir kadarını çalışır.

"İkiniz özgürsünüz veya müdebbersiniz" dese, aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü müdebber kılmakla ikisine bir kuru mülkiyetin üçte biri teslim edilmez. Aksine onlara verilmesi gereken müdebber kılma ve daha fazlası teslim edilir.

Eğer sağlıklı durumunda "ikiniz müdebbersiniz veya ikinizden biri özgürdür" dese, sonra da ölse ve ikisi dışında başka malı da yoksa, her birisi değerinin yarısı kadar çalışır.

Çünkü o, iki köleyi müdebber kılma ve birisini özgürlüğüne kavuşturma arasında kendini muhayyer kılmıştır. Dolayısıyla her birisinin yarısı ancak onun ölümünden sonra sabit olur. İkisi arasında sabit olan bu özgür olma ile her birisi için dörtte bir olmak üzere, bir kuru mülkiyetin yarısı özgür olur. Ölen efendinin malı bir kuru mülkiyet ve yarısı kalır. Müdebber kılma ile ancak bir kuru mülkiyetin yarısı ikisi arasında yarı yarıya olmak üzere özgür kılınır. Sonuçta her birisinin yarısı özgür olur. Her birisi değerinin yarısı kadar çalışır.

Eğer "ikinizden biri özgürdür veya müdebberdir" dese, aynı şekilde değerlendirilir. **[28/180]**

Çünkü ölümden sonra sabit olan, bir kuru mülkiyetin yarısının özgür olması ve bir kuru mülkiyetin yarısının da müdebber olmasıdır. Her birisi ikisinde tabi olur. Dolayısıyla her birisinin yarısı özgür kılınır. Değerinin yarısını çalışır.

Şayet sağlıklı durumunda normal bir kölesine ve müdebber bir kölesine "ikinizden birisi özgürdür" dese ve ikisinin değeri eşit olup, bunlardan başka malı

da yoksa, sonra da ölse, köle değerinin yarısı kadar, müdebber köle de değerinin altıda biri kadar çalışır.

Çünkü ikisinden birisi için bir kuru mülkiyetin özgür olmasını gerekli kılmıştır. Ölmesi durumunda bu, ikisi arasında ortak olur. Dolayısıyla her birisinin yarısı özgür olur. Sonra müdebber köleden kalan kısım, ölenin malının üçte birinden özgür kılınır. Onun malı da bir tek kuru mülkiyettir. Dolayısıyla müdebber kılınması nedeniyle ona bir kuru mülkiyetin üçte biri teslim edilir. Değerinin altıda birini çalışması gerekir. Kölenin de yarısı özgür kılınır. Değerinin yarısı kadar çalışır.

Eğer köle bir şey ödemeden efendinin ölümünden sonra ölürse, müdebber köle değerinin üçte biri kadar çalışır.

Çünkü kölenin ölmesiyle yarısı yok olmuştur. Efendinin malından sayılma durumundan çıkmıştır. Dolayısıyla malı ancak müdebber kölenin kuru mülkiyetinin yarısıdır. Böylece daha önce sabit olan özgür olma nedeniyle ondan özgür olan yarı ile birlikte altıda birin özgür kılınmasıyla söz konusu yarının da üçte biri özgür kılınmış olur. Dolayısıyla değerinin üçte biri kadar çalışması gerekir.

Şayet müdebber köle ölse ve normal köle kalsa, önceki halde olduğu gibi değerinin yarısı kadar çalışır.

Çünkü kölenin vasiyetten payı olmaz. Dolayısıyla kendi hakkı açısından ölmesi ile kalması arasında fark yoktur.

Eğer bu söz ölüm hastalığında efendiden çıkmışsa ve iki köle de ölmemiş olup, efendi ölmüşse, köle malın üçte birinin üçte birini, müdebber köle de üçte birin üçte ikisini alır.

Çünkü ölüm hastalığında özgür kılmak vasiyet sayılır. Köle lehine kuru mülkiyetinin yarısı vasiyet edilir. Yine onun lehine kuru mülkiyetinin yarısı vasiyet edilir. Yine onun lehine kuru mülkiyetinin tümü vasiyet edilir. Ancak hastalığında özgür kılınması nedeniyle vasiyeti artmaz. Dolayısıyla malın üçte biri ikisi arasında üçte birlik paylara bölünerek bölüştürülür. Şayet, "ölüm hastalığında özgür kılınması durumunda müdebber köle pay almadığına göre, bunun tümünün hâlis (müdebber ve mükâteb olmayan) köleye teslim edilmesi gerekir. Dolayısıyla onun lehine kuru mülkiyetinin tümü vasiyet edilmiş olur" denilse, şu şekilde cevap veririz: Müdebber köle öldükten sonra, özgür kılınmasının onunla ilgili olarak dikkate alınmasının bir yararı ortaya çıkmaz. Ancak hayatta olduğu zaman bunun yararı olur. Dolayısıyla sabit olan özgür kılınma konusunda hâlis köle ile birlikte çekişmenin dikkate alınması gerekir. Bu yüzden özgür kılınması işlemini kuru mülkiyetinin onun lehine vasiyet edilmesi olarak saydık.

Şayet hiçbir şey ödemeden önce, efendinin ölümünden sonra müdebber köle ölürse, hâlis köle değerinin yedide altısı kadar çalışır.

Çünkü müdebber köle lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Zimmetindeki çalışma da yok hükmündedir. Böylece efendinin malında sadece kölenin kuru mülkiyeti kalmıştır. Köle buna bir pay olan hakkı ile, mirasçılar da hakları miktarı olan altı pay ile katılır.

Eğer köle ölmüşse, müdebber köle değerinin dörtte üçü kadar çalışır.

Çünkü köle lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Ölünün malı sadece müdebber kölenin kuru mülkiyetidir. Dolayısıyla müdebber köle buna hakkı olan iki pay ile, mirasçılar da altı pay ile katılır. Böylece ona dörtte bir teslim edilir. Değerinin dörtte üçünü çalışır.

Eğer sağlığında veya ölüm hastalığında, hâlis bir köleye veya müdebber bir köleye "ikinizden biri özgürdür veya müdebberdir" dese, sonra da ölse, müdebber köle müdebber kılınmakla özgür olur. Diğeri ise köle olarak kalır.

Çünkü kendini iki söz arasında muhayyer kılmıştır. Birisinde doğru söylemektedir. Eğer ikisinden birisi müdebber ise onun bu ifadesi yeni bir hüküm ortaya koymaz (icab), var olanı bildirir (ihbar). Bu, özgür ve köleliği birlikte ifade ederek "ikinizden birisi özgürdür veya köledir" demesine benzemektedir. [Muhammed (rh.a.)] şunu söylemiştir: Bütün bu durumlarda onun ifadesi haber verme şeklindedir. Ancak haberi doğrulama zaruretinden dolayı bu onu yeni hüküm (icâb) saydık. Eğer haber verilen, geçmişte olan bir şey ise, onun ifadesini icab saymaya ihtiyaç yoktur. Aksine bu, müdebber kılanın ifade şekli olduğu gibi onun malını haber vermek olur. [28/181]

Eğer sağlığında iki müdebber (özgür olması efendisinin ölümüne bağlanan) kölesine ve hâlis bir kölesine "sizden birisi özgürdür" dese ve her birisinin değeri üç yüz dirhem ise, sonra ölse ve bunlar dışında malı da yoksa, köle değerinin üçte ikisini çalışır. Müdebber kölelerden her birisi de efendilerinin malının üçte birinden özgür olur. Onun malı da iki kuru mülkiyettir. Bundan üçte bir onların olur. Müdebber iki köle malın üçte ikisidir. İkisinden her birisinin üçte biri özgür olur. Müdebber kılma nedeniyle özgür olma üçte birde olur. Değerinin üçte ikisini çalışır.

Eğer müdebber kölelerden birisi hiçbir şey ödemeden ölse, hâlis köle önceki durumda olduğu gibi değerinin üçte ikisini, müdebber köle de değerinin beşte ikisini çalışır.

Çünkü müdebber köle lehine yapılan vasiyeti almış olsa da, zimmetinde bulunan çalışma da yok hükmündedir. Normal kölenin vasiyette payı da bulunmamaktadır. Dolayısıyla normal durumu üzere değerinin üçte ikisini çalışır. Ölen efendinin malı da geri kalan iki kişinin her birisinin kuru mülkiyetinin üçte ikisidir. Geri kalan müdebber köle buna bir pay, mirasçılar da dört pay ile katılır. Dolayısıyla aralarında beş paya bölünür. Böylece müdebbere kalanın beşte biri ancak teslim edilir. Malın geri kalanının değeri dört yüz dirhem olup, bunun beşte

biri seksen dirhemdir. Böylece müdebber köleye sabit olan özgür olma nedeniyle değerinin üçte biri olan yüz dirhem, müdebber kılma yoluyla da seksen dirhem teslim edilmiş oldu. Zimmetinde sadece yüz yirmi dirhemlik çalışma kaldı. Yüz yirmi dirhem de üç yüz dirhemin beşte ikisidir.

Eğer diğer müdebber köle de ölse, normal köle değerinin üçte ikisinin beşte dördünü çalışır.

Çünkü ölen efendinin malından sadece onun kuru mülkiyetinin yarısı kalmıştır. Dolayısıyla o buna bir pay, mirasçılar da dört pay ile katılır. Bu yüzden değerinin üçte ikisinin beşte dördü kadar çalışır.

Şayet efendi bunu ölüm hastalığında söylese, sonra ölse, malın üçte biri yedide birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

Çünkü bu sözlü beyanı ile hâlis köleye bir kuru mülkiyetin üçte biri düşer. Dolayısıyla onun lehine bir kuru mülkiyetin üçte biri vasiyet edilmiştir. Ölüm hastalığındaki sözlü beyan ile iki müdebber kölenin hakkı arttırılmaz. Her kuru mülkiyetin üçte birini bir pay saydığımızda, iki müdebberden her birisi üçte birini alır. Köle de bir pay alır. Üçte bir yedi pay olunca, üçte iki on dört pay olur. Malın tümü yirmi bir pay olup, her kuru mülkiyet yedi paydır. Köleye bir pay teslim edilir. O da kuru mülkiyetinin yedide biridir. Değerinin yedide altı kadarını çalışır.

Köle bir şey ödemeden ölse, iki müdebber köleden her biri, değerinin onda yedi kadarını çalışır.

Çünkü köle lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüş ve zimmetindeki çalışma da yok olmuştur. Buna göre, ölen efendinin malı iki müdebber kölenin kuru mülkiyetidir. Bu kuru mülkiyete ikisi altı pay, mirasçılar da on dört pay ile katılır. Her kuru mülkiyet on pay olmak üzere tümü yirmi pay olur. İkisinden her birisine üç pay teslim edilir ve yedi pay kadar çalışır.

Şayet ölen kişi iki müdebber köleden birisi ise, diğer müdebber köle değerinin üçte ikisi kadar, hâlis köle de değerinin dokuzda sekizi kadar çalışır.

Çünkü ölen efendinin malı ikisinin kuru mülkiyetidir. Hâlis köle bir pay, müdebber köle üç pay, mirasçılar da on dört pay ile buna katılır. Her kuru mülkiyet için dokuz pay olmak üzere on sekiz pay olur. Müdebber köleye üç pay teslim edilir. Bu da onun kuru mülkiyetinin üçte biridir. Köleye de bir pay teslim edilir. Bu da onun kuru mülkiyetinin dokuzda biridir. Geri kalan değerinin dokuzda sekizi kadar da çalışır.

Eğer normal köle de ölse, kalan müdebber köle, kuru mülkiyetinin on yedi payından on dördü kadar çalışır.

Çünkü sonuçta ölen efendinin malından kalan sadece onun kuru mülkiyetidir.
[28/182] Mirasçılar hakları olan on dört pay ile, müdebber köle de hakkı olan üç pay ile katılır. Dolayısıyla onun kuru mülkiyeti on yedi pay olur. Diğer iki kişiden her biri

lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Bu miktarı kalan müdebber köleye teslim edilene eklediğimizde üçte bir ve üçte ikilik pay düzelmiş olur.

Bir kişinin her birisinin değeri dört yüz dirhem olan beş kölesi varsa ve ölüm hastalığında "sizden biriniz özgürdür" dese ve onlardan birisi efendiden önce ölse, sonra da efendi ölse, kalan dört kişi özgür olur.

Çünkü ölen köle, efendinin ölümünden sonra kalan dört köle arasında belirsiz olan özgürlük konusunda onlarla çekişmekten çıkmıştır. Her birisinin değerinin yarısı özgür olur. Her birisi değerinin dörtte üçünü çalışır.

Şayet onlardan birisi ödemesi gerekeni ödemeden ölse, diğerlerinin hakkından hiçbir şey eksilmez.

Çünkü ölen köle, kendisi lehine yapılan vasiyet hakkını alarak ölmüştür. Zimmetinde bulunan çalışma da yok olmuştur. Ancak üç köle kalmıştır. Her birisi lehine yapılan vasiyeti topladığımız takdirde, ölen efendinin malının üçte birinden daha azdır. Bu yüzden ölen kölenin zimmetinde bulunan çalışmanın yok olması nedeniyle onların hakkı yok olmaz.

Eğer kalan üç köleden birisi de ölse, diğer iki köleden her birisi değerinin beşte dördü oranında çalışır.

Çünkü ölen iki köle de lehlerine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Onların zimmetinde bulunan çalışma da yok olmuştur. Ölen efendinin malı da sadece kalanların kuru mülkiyetidir. İkisinden her birisi bir pay olan hakkı ile, mirasçılarda sekiz pay olan hakları ile buna katılır. Çünkü malın üçte biri onların arasında dörde bölünür. Böylece her kuru mülkiyet beş pay olmak üzere toplam on pay olur. Bu yüzden her birisi değerinin beşte dördü oranında çalışır.

Eğer kişi ölüm hastalığında bir cariyeye "ilk doğuracağın çocuk erkek köle ise o özgürdür. İlk doğuracağın çocuk cariye ise, sen özgürsün" dese, sonra bir köle ve bir cariye doğursa ve hangisinin önce olduğunu bilmezse, sonra da efendisi bu hastalığında ölse, her birisinin değeri sekiz yüz dirhem olup onlardan başka malı da yoksa, bu durumda kız köle olarak kalır, erkek köle ise özgür olur; yarısı malın üçte birinden diğer yarısı ise annesinin özgür olmasıyla özgürlüğüne kavuşur.

Çünkü kızın köle olarak kalacağını kesin bilmekteyiz. Çünkü önce erkek doğarsa, anne kıza tabi olarak yerine geldiğinden kız köle olur. Sonra oğul her durumda özgür olur. Çünkü eğer önce erkek doğursa bu erkek köle özgür olur. Şayet önce cariye doğursa, oğul aynı şekilde anneye tabi olma şeklinde özgür olur. Bu yüzden tümü özgür olur. Cariye ise bir durumda özgür olur, diğer bir durumda ise özgür olmaz. Çünkü önce köle doğurmuşsa, kız cariye olur. Önce cariyeyi doğurmuşsa kendisi özgür olur. Dolayısıyla yarısı özgür kılınır.

İsa b. Ebân (rh.a.) bu açıklamayı eleştirmiş ve şunu söylemiştir: Anneden hiçbir şeyin özgür kılınmaması gerekir. Çünkü onun özgür kılınmasının koşuluna şüphe

girmiştir. Özgür kılınması ilk önce cariye doğurmasına bağlı idi. Bu koşulda ise şüphe bulunmaktadır. Koşul gerçekleşmediği sürece parçadan hiçbir şey terk edilmez. Görmez misin "bugün eve girmezsem kölem özgürdür" dese, o gün geçse ve köle de ölse, kölenin eve girip girmediği de bilinmiyorsa, koşul konusunda şüphe bulunduğundan, açık olan eve girmediği hususu olsa da köle özgür olmaz.

Ancak [Muhammed (rh.a.)'in] "Kitabu'l-Asl"da belirttiğinin doğru olduğunu söyleriz. Çünkü özgür kılınmasının koşulu cariye doğurmasına bağlı idi. Bu da gerçekleşmiştir. Ancak kölenin önce doğması bir engeldir. Bu engelde de şüphe bulunmaktadır. Durumların dikkate alınması ancak engel ile ilgili olup, koşul ile
[28/183] ilgili değildir. Çünkü cariyenin doğması gerçekleşmiştir. Var olmayan veya varlığı bilinmeyen bir şey, başka bir şeyin ondan önce olduğu bilinmiyorsa, önce olmuş sayılır.

Bu ifade ölüm hastalığında gerçekleşmişse, köle değerinin altıda birinin yarısı oranında çalışır. Anne de değerinin altıda üçü ve altıda birinin yarısı oranında çalışır.

Çünkü kölenin kuru mülkiyetinin yarısı efendinin malı sayılmaz. Çünkü onunla ilgili özgür olma anneye tabidir. Ölen efendinin malı iki buçuk kuru mülkiyettir. Sonra köle buna kuru mülkiyetinin yarısı ile, aynı şekilde anne de kuru mülkiyetinin yarısı ile katılır. Çünkü ikisinden her birisinin lehine yapılan vasiyet bu kadardır. Dolayısıyla üçte bir, ikisi arasında iki paya bölünür. Üçte iki ise iki buçuk kuru mülkiyettir. İkiye bölünmüş bulunmaktadır. Bunu iki katına çıkar. Böylece beş pay olur. Sonra beşin altı paya bölünmesi kalansız olarak gerçekleşmez. Altı, beş ile çarpılır. Böylece elli pay olur. Dolayısıyla her kuru mülkiyet on iki pay, bir kuru mülkiyetin yarısı ise altı pay olur. Köle ise yarısı anneye tabi olma şeklinde özgür olur. Geri kalan yarıdan beş pay ona teslim edilir. Çünkü onun hakkı bir pay olup bunu beş ile çarptık. Böylece zimmetinde kalan çalışma on iki paydan ancak bir pay kaldı. Bu da değerinin altıda birinin yarısıdır. Annenin de değeri on iki pay oldu. Bundan ona beş pay verilir. Bu da altıda iki ve altıda birin yarısıdır. Dolayısıyla altıda üç ve altıda birin yarısı kadar çalışması gerekir.

Eğer köle bir şey ödemeden önce ölse, anne değerinin beşte üçü oranında çalışır.

Çünkü köle lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür. Zimmetindeki çalışma yok olmuştur. Ölen efendinin malı ancak annenin ve kızın kuru mülkiyetidir. Mirasçılar buna dört pay, anne de bir pay ile katılır. Böylece beş paya bölünür. Ancak bu beş pay iki kuru mülkiyete bölüştürüldüğü zaman her kuru mülkiyet iki buçuk pay olur. İki katına çıkarıldığı zaman her kuru mülkiyet beş pay olur. İki kuru mülkiyetten olmak üzere beş paydan iki pay anneye teslim edilir. Değerinin beşte üçü oranında da çalışır.

Eğer anne ölse ve oğlu olan köle kalsa, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre; köle kendisinin ve annesinin zimmetinde olan çalışmanın tümünü yapar. Bunun tümünü ödemediği sürece normal köle gibi değerlendirilir.

Çünkü Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre çalışması istenen köle, mükateb köle gibi değerlendirilir. Kölenin anneye tabi olan yarısı ancak annenin özgür olması durumunda özgür olur. Dolayısıyla köle bu yarısı konusunda özgür olmaya dayanması için annenin yapması gereken çalışmayı ödemeye muhtaçtır. Bu yüzden annesinin zimmetindeki borcun tümü ile ilgili olarak, annesinin ölümünden sonraki mükateb kölenin çocuğunun durumu gibi değerlendirilir.

Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.)'e göre ise kölenin, annesinin zimmetindeki çalışma borcu yerine çalışması gerekmez.

Çünkü onlara göre çalışması istenen kişi, zimmetinde borç bulunan bir özgürdür. Özgür kişinin çocuğunun annesinin zimmetindeki borç yerine çalışması gerekmez. Fakat kendi değerinin yarısının beşte ikisi oranında çalışması gerekir. Çünkü anne lehine yapılan vasiyeti alarak ölmüştür ve ödemesi gereken çalışma da geri verilir. Ölen efendinin malı da ancak kölenin kuru mülkiyetinin yarısı ve kızın kuru mülkiyetidir. Mirasçılar buna dört pay, köle de bir pay ile katılır. Böylece beş pay olur. Bir buçuk kuru mülkiyetin beş paya bölünmesi kalansız tam olarak gerçekleşmez. Bunun düzelmesinin yolu bir buçuk kuru mülkiyetin ikiye katlanmasıdır. Böylece üç pay olur. Sonra da bunun beş ile çarpılmasıdır. Böylece de on beş pay olur. Bunun on payı kızın kuru mülkiyetidir. Kölenin kuru mülkiyetinin yarısı da beş paydır. Bundan üç pay köleye teslim edilir. Çünkü onun hakkı bir pay idi, onu üç ile çarptık. Ayrıca ancak kuru mülkiyetinin yarısının beşte ikisi oranında çalışması gerekir. [28/184]

Bir kişinin, her birisinin değeri üç yüz dirhem olan üç kölesi varsa ve ölüm hastalığında "sizden biriniz yüz dirhem karşılığında özgürdür" dese ve hepsi de bunu kabul etse, sonra da efendi hangisi olduğunu açıklamadan önce ölse ve bunlar dışında malı da yoksa, bu durumda her birisinin üçte biri yüz dirhemin üçte biri karşılığında özgür olur.

Çünkü belirsiz olan konusunda bedel karşılığında özgür kılma teklifinde bulunma, bedelsiz özgür kılma teklifinde bulunmada olduğu gibi geçerlidir. Çünkü belirsiz olan konusundaki teklif koşula bağlanan gibi değerlendirilir. Bedel karşılığında özgür kılma, bedelsiz özgür kılma gibi koşula bağlamayı kabul eder. Hepsi kabul edince, teklifin yapıldığı kişilerin hepsi tarafından gerçekleşmiş oldu. Dolayısıyla onlardan birisi özgür olur. Efendi hangisinin özgür olacağını açıklama konusunda seçimlik hakka sahiptir. Ancak ölmesiyle bu seçimlik hakkı ortadan kalkmıştır. Dolayısıyla özgür olma hepsi arasında ortak olur. Kendisine teslim edilen özgür olma payı nedeni ile her birisinin zimmetinde yüz dirhemin üçte biri sabit olur. Çünkü mal burada özgür olmaya tabidir. Tabi olanın sabit olması, tabi

olunanı da sabit kılar. Sonra onların lehine gerçekleşen vasiyet ancak iki yüz dirhem kadardır. Bu da malın üçte birinden daha azdır. Dolayısıyla her birisine iki yüz dirhemin üçte biri kadar teslim edilir. Her birisi değerinin üçte ikisi oranında çalışır. Bu, bedel olan yüz dirhemin üçte biri ile birlikte borçtur.

Şayet sadece iki kölesi varsa ve birisinin değeri yüz dirhem diğerinin değeri de üç yüz dirhem ise ve ölüm hastalığında "ikinizden birisi yüz dirhem karşılığında özgürdür" dese ve ikisi de bunu kabul etse, sonra da efendileri ölse, bu durumda her birisinin yarısı yüz dirhemin yarısı karşılığında daha önce açıkladığımız nedenden dolayı özgür olur.

Değeri yüz dirhem olan köle, değerinin yarısı oranında çalışır ve kuru mülkiyetinin yarısı olan elli dirhemin ona teslim edilmesinden başka onun lehine vasiyet de yapılmamıştır. Bu da onun değerinin yarısıdır. Böylece onun lehine vasiyetin yapılmadığını öğrendik. Diğeri de elli dirhem ile birlikte aynı şekilde değerinin yarısı oranında çalışır. Onun değerinden yüz dirhem lehine vasiyettir. Çünkü kuru mülkiyetinin yarısı elli dirhem karşılığında ona teslim edilmiştir. Onun kuru mülkiyetinin yarısı yüz elli dirhemdir. Böylece onun lehine yüz dirhemin vasiyet edildiğini öğrendik. Çünkü yapılan teklifte amaçlanan o ise, bu teklif ile onun lehine yüz dirhem vasiyet edilmiş olur. Eğer maksat onun arkadaşı ise bu teklifte hiç birisi lehine vasiyet yoktur. Dolayısıyla farklı durumların dikkate alınması ile vasiyetin yüz dirhem miktarında olduğu sabit oldu. Bunun tümü de değeri yüksek olan için olur. Çünkü değeri düşük olan için vasiyet yoktur.

Eğer onun, her birisinin değeri üç yüz dirhem olan üç kölesi varsa ve sağlıklı iken "sizden biriniz yüz dirhem karşılığında diğer ikiniz ise bir şey karşılığında olmaksızın özgürdür" dese, hepsi bunu kabul etse, hepsi de özgür olur.

Çünkü onlardan birisi için özgürlüğü bedel karşılığında onların kabulüne bağlı olarak teklif etmiştir. Onlar da teklifin kapsadığı şekilde kabul etmişlerdir. Bedel karşılığında özgür olmanın gerçekleşmesi kabule bağlıdır. Bu kabul de gerçekleşmiştir. Diğer ikisini de karşılıksız olarak özgür kılmıştır. Böylece hepsinin de özgür olduğuna kesin kanaat getirdik. Efendinin özgür olmayı düşürme konusunda da seçimlik hakkı yoktur. Çünkü açıklanmamış olması nedeniyle belirsiz olan özgür olmayı düşürme ancak teklif etmeye malik olan kişinin yapması durumunda geçerli olur. Onlar özgür olduktan sonra artık efendi onları borçlandırma konusunda yeni teklifte bulunmaya malik değildir. Dolayısıyla özgür olmayı düşürme konusunda da seçimlik hakkı yoktur. Onlar da hiçbir şey ile borçlanmazlar. Çünkü onlardan malı miras alacak kişi belirsizdir. Belirsiz üzerine mal ile hükmetmek de mümkün değildir. Görmez misin üç kişi birisine "senin birimizin zimmetinde bin dirhemi vardır" dese, hiç birisi üzerinde bir şey gerekmez. Bu sorun daha önceki sorundan farklıdır. Çünkü orada efendinin özgür olma ile ilgili olarak açıklama hakkı vardı. Dolayısıyla onların zimmetinde mal sabit olur.

Burada ise efendinin özgür olma ile ilgili olarak açıklama hakkı yoktur. Dolayısıyla teklif ile amaçlanmış olarak kalır. [28/185]

Şayet "sizden biriniz yüz dirhem karşılığında, diğer biriniz iki yüz dirhem karşılığında, üçüncünüz de üç yüz dirhem karşılığında özgürdür" dese, hepsi de bunu kabul etse, hepsi de özgür olur.

Çünkü onlardan her birisi mutlak olarak kabul ederek özgür olmuştur. Teklifin kapsadığını kabul etmiştir. Dolayısıyla hepsi özgür olur. Hepsi de yüzer dirhem ile borçlanmış olur. Çünkü onlardan her birisinin zimmetinde ancak kesin olarak bilinen mal sabit olur. Onlardan her birisi ile ilgili olarak bilinen mal sadece yüz dirhem miktarıdır. Bu, üç kişinin birisi lehine, onlardan birisinde yüz dirhem, diğer birisinde iki yüz dirhem, üçüncü kişide de üç yüz dirhem olduğunu ikrar etmeleri gibi değerlendirilir. Bu durumda bu kişinin onlardan her birisinden ancak yüz dirhem alma hakkı olur.

Eğer ölüm hastalığında kendisine ait her birisinin değeri üç yüz dirhem olan iki kölesine "sizden biriniz yüz dirhem, diğeriniz de iki yüz dirhem karşılığında özgürdür" dese ve ikisi de bunu kabul etse, sonra efendi ölse, onlardan her birisi değerinin üçte ikisi oranında çalışır.

Çünkü onların ikisine toplam değerlerinin yarısı kadar vasiyet etmiştir. Oysa üçte bir dışında vasiyet bağlayıcı tutmak/uygulamak mümkün değildir. Dolayısıyla vasiyet nedeniyle her birisine üçte biri teslim edilir ve değerinin üçte ikisi oranında da çalışır.

Şayet bir kişi kölesine "bana bin dirhem ödesen sen özgürsün. Bana iki bin dirhem ödesen yine sen özgürsün" dese, bu iki ifadeden her birisi de geçerlidir.

Çünkü özgür kılma ifadesini terk etmediği sürece özgür kılmanın efendi tarafından bir veya birkaç koşula bağlanması geçerlidir. Bir kimse, kölesine "eğer eve girersen sen özgürsün veya falan kişi ile konuşursan sen özgürsün" demesi durumunda olduğu gibi, hangi koşul gerçekleşirse köle özgür olur. Burada ise köle iki bin dirhem ödese, koşul gerçekleştiği için ikinci ifadeye göre özgür olur.

Eğer efendi iki binden birisinin suttûke[29] olduğunu görse, köle sadece kaliteli bin dirhem ile özgür olur. Suttûke yerine kölenin zimmetinde başka bir borç doğmaz.

Çünkü suttûke dirhem türünden değildir. Böylece kölenin efendiye sadece bin dirhem ödediği ve ancak bin dirhemin ödenmesi olan koşul gerçekleştiği için birinci ifade ile özgür olduğu ortaya çıktı. Suttûke eğer kölenin kazancından ise efendinin olur. Zimmetinde borç bulunmaz. Şayet bu, kölenin zimmetinde bulunan bir alacak ise, alacaklılara geri verir. Çünkü onlar kölenin kazancına efendisinden daha fazla hak sahibidir.

---

[29] **Suttûka**: Zuyuf veya nebehrec olan kalitesiz, değersiz dirhem

Eğer iki bin dirhemin içinde suttûke dirhem bulsa veya iki bin dirhemin tartısında bir şey eksik olduğunu görse aynı şekilde değerlendirilir.

Çünkü ödemesiyle birinci koşulun yerine geldiği ikinci koşulun yerine gelmediği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla ancak ilk ifade ile özgür olur.

Şayet bin dirhemi zuyûf[30] veya nebehrec[31] olarak bulsa ya da başkasının olduğu ortaya çıksa, kölenin bunun bedelini ödemesi gerekir.

Çünkü burada ancak ikinci ifadeye göre özgür olur. Çünkü zuyûf para dirhem türündendir. Başkasının hak iddia ederek aldığı da aynı şekildedir. Dolayısıyla köle iki bin dirhem ödemiş olur. Sonra bu koşula göre teslim alınan mal ticaret malı hükmündedir. Zuyûf olarak bulsa onu değiştirir. Hak sahibi tarafından alındığı takdirde de kitabet akdi gibi olup dengini köleden ister.

Şayet başkasının hakkı olan malı teslim almanın hak etme nedeniyle aynı şekilde olduğu ve bu yüzden kusurun zuyûf olarak bulunması durumunda Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre sarf ve selem akitlerinin geçersiz olduğu, dolayısıyla ilk ifadeye göre özgür olması gerektiği, çünkü efendinin teslim alması ancak bin dirhemle
[28/186] ilgili olarak gerçekleşmiştir şeklinde iddiada bulunulsa; geri verilmesi nedeniyle teslim almanın eksikliğinin doğru olduğunu söyleriz. Fakat teslim almanın durmadığı ortaya çıkmaz. Eksilme olasılığı taşımayan değil, ancak eksilme olasılığı taşıyanın teslim alınmasının eksilmesiyle bozulur. Gerçekleşen özgür olma eksilme olasılığı taşımaz. Dolayısıyla geri verilmesi ve başkasının hakkı olmaksızın alınmasıyla, iki bin dirhemin ödenmesi bakımından olmadığı sürece özgür kılmanın yok olması ortaya çıkmaz.

Eğer bu, ölüm hastalığında gerçekleşse, sonra da efendi ölse ve mirasçılar durumu belirtilen şekilde bulsalar, aynı şekilde değerlendirilir. Ancak efendi eğer köleyi değerinde bir miktar kayırmışsa ve bu köle belirtilen değerinden daha az ise, fazla olan kısım malın üçte birinden onun olur.

Bu sorunun aslını "Özgür kılma Konusu"nda şu şekilde açıkladık: Maldan ödenen miktar istihsan yoluyla bedel hükmünde olur. Bu yüzden köleyi kayırdığı zaman efendi kabul etmeye zorlanır. Bedelin varlığından dolayı ödenen miktarda vasiyet dikkate alınmaz. Bu miktardan fazlasında vasiyet dikkate alınır. Dolayısıyla bu onun malının üçte birinden olur.

Aynı şekilde kölesine "eğer bana bin dirhem ödersen özgürsün. Eğer bana yüz dinar ödersen özgürsün" dese ve köle de hepsini ödese, ikisi ile de özgür olur.

Çünkü iki koşul da gerçekleşmiştir. Özgür olma, sabit olması açısından nedene bağlanmış olur. Dolayısıyla hükmün iki nedene, her birisine tam olarak bağlanması da olur. Aynı şekilde iki koşula bağlanması da geçerli olur.

---

[30] **Zuyûf**: Beytu'l-mal'ın kabul etmediği değersiz gümüş para.

[31] **Nebehrec**: Tüccarın kabul etmediği katkılı gümüş para için kullanılır.

Şayet bin dirhemin suttûke veya nebehrece ya da eksik olduğu yahut başkasına ait olduğu ortaya çıksa, yukarıda iki bin dirhem ile ilgili olarak belirttiğimiz burada da geçerli olur.

Yani suttûke dirhem olduğunun ortaya çıkması durumunda özgür olma sadece yüz dinarın ödenmesi durumunda gerçekleşir. Zuyûf (kalp, değersiz) olduğunun ve başkasına ait olduğunun ortaya çıkması durumunda ise özgür olma ancak ikisinin ödenmesi durumunda gerçekleşir. Dolayısıyla başkasının hakkı olan zuyuf para ile değiştirilir.

Allah doğruyu daha iyi bilir.

BİR MİRASÇININ DİĞER MİRASÇI LEHİNE İKRARDA BULUNMASI

Bir kimse ölse, mirasçı olarak sadece bir oğul bıraksa ve geriye bir miktar mal bıraksa ve oğul kendisinin babadan kardeşi olduğuna dair bir kişi lehine vasiyette bulunsa, bu durumda ölen kişiden olan nesebi (soyu) sabit olmadığı sürece, oğulun onun soyu ile ilgili olan ikrarı onaylanmaz. Ancak Ebû Yusuf (rh.a.)'tan nakledilen bir rivayete göre, eğer oğul tek kişi ise başka bir kişi lehine babasının oğlu olduğuna dair ikrarı ile soy sabit olur.

Çünkü babasının yerine geçmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla onun ikrarı babasının ikrarı gibi değerlendirilir. Bu konuda temel ilke Abd b. Zem'a ve Sa'd b. Ebi Vakkas (r.a.)'ın, Zem'a'nın cariyesinin çocuğu hususunda Resûlüllah (s.a.v.)'ın huzurunda çekiştiklerine dair hadistir. Abd; "bu babamın çocuğudur. Cariyenin cinselliğinden yararlanma hakkına babam sahip iken doğdu" dedi. Sa'd da "bu kardeşimin oğludur, onunla ilgili olarak kardeşim bana vasiyet etti/beni yetkili kıldı." Dedi. Bunun üzerine Peygamber (s.a.v.)

هُوَ لَكَ يَا عَبْدُ الْوَلَدُ لِلْفِرَاشِ وَلِلْعَاهِرِ الْحَجَرُ

"Ey Abd o senindir; çocuk yatak sahibine, yani kadınla evli olan veya cariyeye sahip olan erkeğe aittir. Zina eden için mahrumiyet ve recm vardır"[32] buyurdu. Böylece Abd'ın ikrarıyla Zem'a'dan olan soyunu ortaya koydu. Çünkü mirasçı olan kardeşi Sevde değil Abd idi. Çünkü babasının ölümü sırasında Sevde müslüman idi. Zem'a kafir olarak öldürüldü. Abd da o sırada Zem'a ile aynı din üzere idi. Dolayısıyla sadece o mirasçı olur. **[28/187]**

Zâhirü'r-rivâyenin açıklaması şu şekildedir: Onun ikrarı ile bu soy başkası üzerine aktarılır. Onun ikrarı başkası aleyhinde delil olmaz. Bunun açıklaması şöyledir: İkisi arasında kardeşlik baba olmaksızın sabit olmaz. Babasından soyu

[32] Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I/59; Buhârî, Buyu' 3; Müslim, Rada' 36; Ebû Dâvûd, Talak 34.

sabit olmadığı sürece onun kardeşi olmaz. Böylece soyunun babasına bağlandığını öğrendik. Yalnız halefi olduğu mal konusunda babasının yerine geçer. Soy konusunda ise babasına halef olmaz. Dolayısıyla ikrar konusunda da onun yerine geçmez. Abd b. Zem'a'nın hadisinde de bu konuya dair delil bulunmamaktadır. Çünkü Peygamber (s.a.v.)'in "o senindir" sözü, bu çocuk ile ilgili olarak Abd için mülkiyete hükmetmektir. Çünkü çocuk, onun babasının cariyesinin çocuğudur. Peygamber (s.a.v.)'in "çocuk, kadının cinselliğinden yararlanma hakkına sahip olanındır" sözü de, soyun Utbe b. Ebû Vakkas (r.a.)'a bağlanmadığını kesinleştirmek içindir. Çünkü o zina etmiştir. Cariyenin cinselliğinden yararlanma hakkı yoktur. Çünkü bu cariyenin Zem'a'nın ümmü veled'i olduğu rivayet edilmiştir. Ümmü veled'in çocuğu da davetsiz neden değildir. Bazı rivayetlerde ise "babamın kölesidir, babam cariyenin cinselliğinden yararlanma hakkına sahip iken doğmuştur ve babam bunu ikrar etti" şeklinde gelmiştir. Dolayısıyla Peygamber (s.a.v.) onu, ikrarda bulunması konusunda, babasının buradaki ifadesi nedeniyle onun yerine geçirmiştir. Sonra soy Abd'in ikrarı ile değil, onun ikrarı ile birlikte babasının ikrarının bulunması ile sabit olmuştur. Sonra da lehine ikrarda bulunulanın ikrarda bulunana mirasta ortak olacağını söyleriz. Dolayısıyla onun, babadan miras aldığının yarısını ondan alır. Çünkü onun ifadesinde soy ve mirasta ortaklık olmak üzere iki şeyi ikrar bulunmaktadır. Ancak burada başkası aleyhine neseb ikrarında bulunmuştur. Dolayısıyla geçerli olmaz. Mirasta ortaklık ise, onunla ancak kendi aleyhine ikrarda bulunmaktadır. Çünkü o, mirası almaya daha fazla hak sahibi olmuştur. Dolayısıyla bunu ikrar etmesi geçerlidir. Onun için neseb sabit olmasa da, mirasta ortaklığın sabit olması normaldir. Nasıl ki nesebi başkasından olduğu bilinen kölesine, "bu benim oğlumdur" dese, kölenin soyu ona bağlanmıyorsa da, köle özgür olduğuna göre, yukarıdaki de aynı şekilde olur.

Şayet mirasın yarısını ona verse, sonra babasının başka bir oğlunun daha olduğunu ikrar etse, ikrarda bulunduğu birinci oğul ikinci ikrarda onu yalanlasa ve ikrarda bulunduğu ikinci oğul da birinci hakim kararı ile vermişse, diğer oğul onun lehine kalan diğer yarıyı alır.

Çünkü ikinci ikrardaki ifadesi ile ortaklık konusunda onunla ikinci oğulun hakkının eşit olduğunu ikrar etmiştir. Kendi hakkı ile ilgili olarak ikrarı delildir. Dolayısıyla elinde kalan malın yarısını ona verir. Birinciye verdiği maldan dolayı ikinciye vermek üzere hiçbir şey ile borçlu olmaz. Çünkü bunu hakim kararı ile vermiştir. Dolayısıyla hiç kimse için bu verilenden bir şeyi ödeme ile yükümlü olmaz. İkrarda bulunduğu birinci kişinin hakkından fazla olarak aldığı da yok olmuş gibi değerlendirilir. Dolayısıyla bunun zararı ikisine yüklenmiş olur.

Eğer birinciye hakimin kararı olmaksızın vermişse, diğeri onun elinde kalan malın üçte ikisini alır. O da tüm malın üçte biridir.

Çünkü her birisinin hakkını malın üçte birinde ikrar etmiştir. Birinciye malın altıda biri kadar bir miktarı hakkından fazla olarak ona vermiştir. Dolayısıyla bu onun payından sayılır. Diğer oğula elinde kalan maldan onun hakkının tamamını verir. O da tüm malın üçte biridir. Veya birinciye hakkından fazla olarak verdiği mal hükmen elindeymiş gibi değerlendirilir. Elinde kalan mal terikenin üçte ikisiymiş gibi sayılır. Lehine ikrarda bulunduğu ikinci kişiye bunun yarısını verir. O da tüm terikenin üçte biridir. Hakimin kararı ile veya kararı olmaksızın verilmesi arasındaki farkın doğruluğunun delili şudur: Vasî hakimin kararı ile bazı alacaklıların alacağını [28/188] ödediği zaman, diğer alacaklılara karşı hiçbir şey ödemekle yükümlü olmaz. Eğer hakimin kararı olmaksızın ödese, diğer alacaklıların payını ödeme ile yükümlü olur.

Eğer bazı alacaklıların alacağını ödeyen mirasçı ise aynı şekilde değerlendirilir. Müdebber kölenin işlediği cinayet konusu da buna göre değerlendirilir. Efendi cinayetin değerini ödese sonra başka bir cinayet işlese, "Diyetler Konusu"nda açıkladığımız üzere Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, hakimin kararı ile veya kararı olmaksızın verilmesi arasındaki fark dikkate alınır. Ebû Yusuf (rh.a.) ve Muhammed (rh.a.) ise burada hakimin kararıyla veya kararı olmaksızın verilmesi arasında fark görmemektedir. Aralarında bir açıdan fark bulunmaktadır. Şöyle ki başkası nedeniyle doğmuş bir hak bulunmaksızın birinciye payını vermişse, hakimin kararı ile veya kararı olmaksızın ödemesi arasında fark olmayıp ödeme ile yükümlü olmaz.

Çünkü durum hakime iletilse idi hakimin emredeceğinin aynısını kendisi yapmıştır.

Birincinin payı verildiğinde ikincinin hakkı sabit ise, hakimin kararı ile veya kararı olmaksızın verilmesi arasında fark gözetilir.

Bunun açıklaması "Ölüm hastalığında Özgür kılma Konusu" ile ilgili olarak geçmiştir.

Bir kimse cariyesini evlendirse ve onun mehrini alsa, sonra sağlıklı iken onu özgür kılsa, sonra da ölse ve cariyenin kocası da onunla cinsel ilişkiye girmemişse, bu durumda mirasçılar terikeyi paylaşıma katılırlar. Sonra cariye kendisi ile evlendirilen kocaya karşı onun karısı olmamayı tercih etse öyle ki mehir efendisinin zimmetinde borç olur. O da terikenin tümünü kapsasa, bu durumda eğer mirasçı terikede kullanımda bulunsa, kullanımı geçerli olmaz.

Çünkü birinci durumda, kullanımda bulunduğunda borç daha doğmamıştı. İkinci durumda ise, kullanımda bulunduğunda borç doğmuştur. Bunun benzerleri "Rehin Konusu"nda geçmiştir. Burada birinciye mal verirken ikincinin hakkının sabit olduğu, onun ikrarı ile ortaya çıkmıştır. Bu yüzden hakimin kararı ile veya kararı olmaksızın vermesi arasında fark gözetildi. Cinayet sorununda ise birinciye değeri teslim ederken ikincinin hakkının sabit olduğu ortaya çıkmamıştır.

Dolayısıyla ister hakimin kararıyla, ister hakimin kararı olmaksızın ödesin, ikinciye karşı hiçbir şey ile borçlu olmaz.

Eğer ikrarda bulunan kişi, lehine ikrarda bulunduğu birinci kişiye hakim kararıyla malın yarısını verse ve ikinci kişiye de hakimin kararı olmaksızın dörtte birini verse, sonra ölen kişinin başka bir oğlunun olduğunu ikrar etse ve ilk ikisi üçüncü kişi ikrarda bulunanın elinde kalan malın üçte ikisini alır. O da tüm mirasın altıda biridir.

Çünkü birinci kişiye verdiğinden hiçbir şey onun lehine borçlanmaz. Bunu hakim kararıyla vermiştir. Dolayısıyla bu yok sayılır. Elinde terikenin yarısı kalır. Kendisinin, ikinci ve üçüncü kişilerin hakkının da terikenin yarısında eşit olduğunu, her birisi için üçte bir olduğunu ikrar etmiştir. O da tüm mirasın altıda biridir. Çünkü birinci kişiye verdiğinden hiçbir şeyi üçüncüye vermek üzere borçlanmaz. Bunu hakimin mal ile ilgili kararına göre vermiştir. İkinci kişiye ise hakkından fazlasını hakim kararı olmaksızın vermiştir. Dolayısıyla bu onun payından sayılır. Üçüncü kişiye hakkının tamamı verilir. O da tüm malın altıda biri, ikrar edenin elinde kalan malın üçte ikisidir. İkinci kişiye verilen üçte birlik pay, ikrarda bulunan üzere sayıldığından, onun elindeymiş gibi farz edilir. Dolayısıyla onun elinde kalan malın yarısının üçte ikisidir. Bunun yarısı üçüncü kişiye verilir. O da tüm malın altıda biridir.

Eğer malın yarısını hakimin kararı olmaksızın birinci kişiye, üçte birini de hakim kararı ile ikinci kişiye verse, sonra üçüncü bir kişinin olduğunu ikrar etse, birinci kişi onun bu ikrarını doğrulasa, ikinci kişi de bunu yalanlasa, ikinci kişi lehine yapılan ikrarı da diğer iki kişi yalanlasa, bu durumda üçüncü kişi, bilinen oğulun elinde kalan malın yarısını alır. Lehine ikrarda bulunulan birinci kişinin elinde bulunana ekler, sonra da ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. (Hakim eş-Şehîd) Bazı nüshalarda bunun Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşü olduğunu söylemiştir. Muhammed (rh.a.)'e göre ise bilinen oğulun elinde kalanın üçte birini alır. Birinci kişinin elinde bulunana ekler. Sonra da ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. Ebû Yusuf (rh.a.) ile Muhammed (rh.a.)'den her birisi de yaptığı çözümün Ebû Hanife (rh.a.)'nin görüşünün kıyası olduğunu iddia etmiştir. Hassaf (rh.a.) bu tür sorunlar için başka bir çözüm yolunu belirtmiştir. O da Ebû Hanife (rh.a.)'nin temel kuralına göre bunun doğru olduğunu iddia etmiştir. Bu sorunu ise şu şekilde çözmüştür: Üçüncü kişi, bilinen oğulun elinde kalan malın beşte ikisini alır. Lehine ikrarda bulunulan birinci kişinin elinde bulunan mala bunu ekler. Sonra da ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. Bu sorun "İkrarda Bulunma Konusu"nda açıkladığımız: Geride iki oğul bırakıp ölen bir kişinin, bu iki oğlundan birisi, ölen kişinin iki oğlunun daha olduğunu ikrar etmesi, diğerinin de bunu doğrulaması, sorununa dayanır. [28/189]

Çünkü üzerinde ittifak edilen üçüncü kişi Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, ikrarda bulunan kişinin elinde olan malın dörtte birini alır. Doğrulayanın elinde bulunan

mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır. İkrar edenin elinde kalan mal onunla inkar eden kişi arasında eşit şekilde paylaştırılır. Bunun "İkrar Konusu"ndaki sorun üzerine kurulması şu şekilde olur: Burada birinci kişinin lehine yapılan ikrar, bunu onaylama gibi değerlendirilir. Çünkü onun hiçbir hakkı yok iken onun lehine ikrarda bulunması ile belli oğul konumuna geldi. Üçüncü kişi de üzerinde ittifak edilen gibi değerlendirilir. Çünkü belli oğul onun lehine ikrarda bulunmuştur. Birinci kişi de onu doğrulamıştır.

Sonra Ebû Yusuf (rh.a.)'un çözümünün açıklaması şu şekilde olur: İkrarda bulunan kişi, ölünün terikesi ile ilgili olarak üçüncü kişinin kendisi ile eşit hakka sahip olduğunu ikrar etmiştir. Çünkü o dört kişinin dördüncüsüdür. Terike de aralarında dörtte birlik paylara bölünür. Ancak ikinci kişiye verdiğinden hiçbir şeyi ona vermek üzere borçlu olmaz. Çünkü bunu ona hakimin kararıyla vermişti. Birinci kişiye verdiğinden de hiçbir şeyi, hakimin kararı olmaksızın vermiş olsa bile, üçüncü kişiye vermek üzere borçlu olmaz. Çünkü birinci kişi üçüncü kişi lehine yapılan ikrarı doğrulamıştır. Dolayısıyla üçüncü kişinin hakkı olup birinciye verilen mal, onun tarafından üçüncüye teslim edilir. Böylece onun hakkı sadece ikrarda bulunan kişinin elinde kalmış olmaktadır. Bunda ikisinin hakkının eşit olduğunu da ikrar etmişti. Bu yüzden onun elinde kalanın yarısını alır. Sonra birinci kişinin elinde bulunan mala bunu ekler. İkisi bunu yarı yarıya paylaşır. Çünkü terikede haklarının eşit olduğuna dair ikisi birbirini doğrulamaktadır.

Muhammed (rh.a.)'in yaptığı çözümün açıklaması ise şu şekildedir: İkrarda bulunan kişi üçüncü kişiye şunu söylemektedir: Benim, senin ve diğer kişinin hakkının bir pay olduğunu ikrar ettim. Ancak senin hakkının bulunduğu payın yarısı benim elimde, diğer yarısı da birinci kişinin elindedir. Bu da onun tarafından sana ulaşacaktır. Çünkü o senin hakkını ikrar etmiştir. İkinci kişiye verdiğin maldan dolayı da borçlu olmam. Çünkü onu hakim kararıyla ona verdim. Dolayısıyla elimde bulunan kalmıştır. Senin onda hakkın yarım pay, benim hakkım bir paydır. Dolayısıyla ikisinden her birisi tüm hakkı ile buna katılır. Bu yüzden onun elinde bulunan ikisi arasında üçte birlik paylara ayrılır.

Hassaf (rh.a.)'ın yaptığı çözümün açıklaması ise şu şekildedir: İkrarda bulunan kişi üçüncü kişiye şunu söylemektedir: Senin dört kişinin dördüncüsü olduğunu ikrar ettim. Birinci kişiye verdiğin maldan dolayı senin için benim zimmetimde hiçbir borç olmaz. Çünkü senin bu yarım ile ilgili olan hakkın, onun tarafından sana ulaşır. Senin hakkın dört paydan benim elimde bulunan payın yarısı olarak kalır. Diğer üç pay ise benimle ikinci kişi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Her birimiz için bir buçuk pay olur. Ona hakkından fazla olarak verdiğim ise ancak hakim kararıyla olmuştur. Dolayısıyla onu ödemekle yükümlü olmam. Ben elimde bulunana hakkım olan bir buçuk pay ile, sen de hakkın olan bir pay ile katılırsın. Paylar ikiye bölündü. Bunu iki ile çarptığımız takdirde üçüncü kişinin iki payı,

ikrarda bulunan kişinin de üç payı olur. Böylece onun elinde bulunan mal beş pay ayrılır. Bu yüzden üçüncü kişi onun elinde bulunanın beşte ikisini alır. Birinci kişinin elinde bulunana ekler. Sonra da ikisi bunu yarı yarıya paylaşır.

[28/190] **Eğer lehine ikrarda bulunulan birinci kişi, ikinci ve üçüncü kişileri inkar etse, ikinci kişi üçüncü kişi lehine ikrarda bulunsa ve ikinci kişi ile üçüncü kişiler, birinci kişi lehine yapılan ikrarı inkar etse; bu durumda üçüncü kişi, bilinen oğulun elinde bulunan maldan tüm malın altıda birini alır. Bu da onun elinde kalan malın tümüdür. Bunu ikinci kişinin elinde bulunan mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır.**

Çünkü malın onlar arasında dört paya ayrılacağını, birinci kişinin hakkının malın dörtte biri olduğunu ikrar etmiştir. Ona malın yarısını hakim kararı olmaksızın vermiştir. Dolayısıyla onun hakkından fazla olarak ona verdiği mal ya sadece ikrar edenin payından olur veya bu onun elinde duruyormuş gibi sayılır. Böylece malın dörtte üçü onun elinde olur. Dolayısıyla ikinci ve üçüncü kişilere malın üçte birini ödemişti. Üçüncü kişiye malın altıda birini ödeyecek ki, ikisinin elinde malın yarısı toplanmış olsun. Birbirlerini doğruladıkları için ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. Böylece her birisi iddia ettiği hakkının tamamını alır.

Eğer ikisi de üçüncü kişi lehine yapılan ikrarı onaylamaz ve sorunun geri kalan kısmı aynı şekilde ise, bu durumda üçüncü kişiye elinde kalan malı verir. O da malın altıda biridir. Ayrıca tüm malın altıda birinin üçte birini onun için öder.

Çünkü malın ikisi arasında dört paya bölüneceğini ikrar etmiştir. Ancak malın üçte birini hakim kararı ile ikinci kişiye vermiştir. Dolayısıyla üçüncü kişiye vermek üzere bundan hiçbir şey ödemez. Birinci kişiye ise hakim kararı olmaksızın malın yarısını vermiştir. Dolayısıyla birinci kişiye hakkından fazla olarak verdiği malı üçüncü kişi için öder. Bu durumda terikenin üçte ikisi elinde duruyormuş gibi değerlendirilir. Üçüncü kişiye bu üçte ikinin üçte birini-bu da malın altıda biridir- ve altıda birin üçte birini vermesi gerekir. Geriye elinde kalan, malın altıda biridir. Bunu ona verir. Kendi malından altıda birin üçte birini ona vermekle borçlu olur ki, kendi iddiasına göre tüm hakkını almış olsun.

Bir kişi ölse, geriye iki oğul ve iki bin dirhem bıraksa, her birisi bin dirhem alsa, sonra ikisinden birisi babasından bir kardeşinin olduğunu ikrar etse, diğeri ise bunu inkar etse, bu durumda ikrarda bulunan oğuldan elindeki malın yarısını alır.

Çünkü kendisi ile onun terikede hakkının eşit olduğunu ikrar etmiş ve bu ikrarı kardeşinin elindeki ile ilgili olarak delil olmasa da, kendisinin elinde bulunan ile ilgili olarak delildir. Dolayısıyla kardeşinin elinde bulunan malın yarısını ona verir.

Eğer bunu ona verse, sonra babasından başka bir kardeşinin daha olduğunu ikrar etse, bilinen diğer kardeş de bu konuda onu doğrulasa, lehine ikrarda bulunulan birinci kişi ise onu inkar etse, bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, eğer bilinen kardeş elindeki malın yarısını hakim kararı ile lehine ikrarda bulunulan

birinci kişiye vermişse, lehine ikrarda bulunulan ikinci kişi onun elinde bulunan malın beşte birini alır. Bilinen diğer kardeşin elindekine ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır. Şayet elindeki malın yarısını hakim kararı olmaksızın birinci kişiye vermişse, lehine ikrarda bulunulan ikinci kişi onun elinde bulunan mala ekler. Sonra da ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise, eğer elindeki malın yarısını hakim kararı ile birinci kişiye vermişse, üçüncü kişi onun elinde kalanın üçte birini alır. Şayet hakim kararı olmaksızın ona vermişse, elindeki tüm malın beşte birini ondan alır. Bunu bilinen oğulun elindeki mala ekler. Sonra ikisi bunu yarı yarıya paylaşır. Bu, üzerine kurduğumuz "İkrar Sorunu"na göredir.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un çıkarımı şu şekildedir: Eğer ikisi için ikrarda bulunsa ve bilinen oğul birisi için onu onaylasa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, üzerinde birleşilen kişi ikrarda bulunan kişinin elindeki malın dörtte birini alır. **[28/191]**

Çünkü ona şunu söylemektedir: Senin hakkının terikenin dörtte birinde olduğunu ikrar ettim. Terikenin yarısı da kardeşimin elindedir. O da senin payını ikrar etmektedir. Dolayısıyla senin hakkın elimde kalan malın dörtte birindedir. O da dört paydan bir paydır. Geri kalan malın dörtte birindedir. O da dört paydan bir paydır. Geri kalan üç pay ise benimle inkar edilen kişi arasında yarı yarıya olur. Eğer önce birisi lehine ikrarda bulunduysan ve elimdeki malın yarısını ona verdiysem, bu durumda hakkından fazla olarak ona verdiğimi ödemekle yükümlü olmam. Çünkü ona hakim kararı ile verdim. Dolayısıyla elimdeki malda senin hakkın bir pay, benim hakkım ise bir buçuk pay kalmıştır. Bu yüzden ona elindeki malın beşte birini verir.

Eğer birinci kişiye malın yarısını hakim kararı olmaksızın vermişse, hakkından fazla olarak verdiği onun zimmetinde hesap edilir. Elindeymiş gibi sayılır. Dolayısıyla ikinci kişiye tüm hakkını verir.

Çünkü ikisini birlikte ikrar etmiştir. Bu da tüm malın sekizde biri olup, yarısının dörtte biridir. Bunu bilinen oğulun elindekine ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır. Çünkü terikede haklarının eşit olduğu konusunda ikisi birbirini onaylamıştır.

Muhammed (rh.a.)'in çözümü ise şu şekildedir: Eğer ikisi için birlikte ikrarda bulunsa, üzerinde birleşilen kişi ikrarda bulunan kişiden elindeki malın beşte birini alır.

Çünkü şunu söylemektedir: Senin hakkın bir pay, benim hakkım bir pay, inkar edilen kişinin hakkı da bir paydır. Ancak senin hakkın olan bir payın yarısı benim elimde, diğer yarısı da ortağımın elindedir. O da senin için bunu ikrar etmektedir. Sen ancak elimdekine yarım pay, ben bir pay, inkar edilen kişi de bir pay ile katılır. Bu yüzden onun elinde bulunan malın beşte birini alır.

Eğer ilk önce inkar edilen kişi lehine ikrarda bulunsa ve elindeki malın yarısını hakim kararı ile ona verse, bu onun zimmetinde borç olmaz. O, ikrar edenin elinde

kalan mala ancak bir pay ile, üzerinde ittifak edilen kişi de bir buçuk pay ile katılır. Bu yüzden onun elinde bulunan malın üçte birini alır. Şayet hakim kararı olmaksızın vermişse, hakkından fazla olarak verdiği onun zimmetinde sayılır. Dolayısıyla eğer ikisi lehine birlikte ikrarda bulunmuşsa, üzerinde birleşilen kişiye vermesi gereken malın tümünü verir. Bu da malın yarısının beşte biridir. Bunu bilinen oğulun elindeki mala ekler. Sonra da ikisi eşit bir şekilde bunu paylaşır.

Eğer lehine ikrarda bulunulan iki kişi birbirini onaylasa, ikinci kişi bilinen oğuldan sadece lehine ikrarda bulunandan alır.

Çünkü kendi aralarında aynı şekilde diğerleri ile birlikte alacağı malı paylaşmaya ihtiyaç duyar. Sonra onun elinde bulunan malın üçte birini alır. Çünkü onun lehine terikenin üçte birini ikrar etmiştir. Yarısı onun elinde, diğer yarısı da kardeşinin elindedir. O da onun lehine bunu ikrar etmektedir. Dolayısıyla ondan ancak elindeki maldan onun lehine ikrarda bulunulanı alır. Bu da üçte birdir. Bu, ölen kişinin oğlunun, onun bir kızının da bulunduğunu ikrar etmesi gibi değerlendirilir. Bu durumda kız oğulun elindeki malın üçte birini alır. İkisinden her biri payını aldığı zaman, bunu birinci kişinin ve ikisi lehine ikrarda bulunan oğulun elinde bulunan mala ekler. Çünkü hepsi terikede haklarının eşit olduğunu onaylamıştır. Dolayısıyla birbirlerini onaylamış olmaları bakımından onların eline geçen mal aralarında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür. Diğer oğulun hakkından fazla olarak aldığı ancak yok hükmünde olur. Bu hepsi aleyhinde paylaştırılır. Ortak mal ile ilgili hüküm gibi kalan mal da hepsi lehine paylaştırılmak üzere kalır.

[28/192] Bir kişi ölse, geriye anne ve babasından üç kardeş bıraksa ve malı aralarında üçte birlik paylar şeklinde bölüşseler, sonra onlardan birisi ölenin anne ve babasından bir kardeşi daha olduğunu ikrar etse ve elindeki malın yarısını ona verse, sonra ölenin bir kardeşi daha olduğunu ikrar etse ve bilinen iki kardeşinden biri bu konuda onu doğrulasa ve lehine ikrarda bulunulan iki kişi birbirini yalanlasa, bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre eğer elinde bulunan malın yarısını hakim kararı ile birinci kişiye vermişse, diğeri onun elinde kalan malın beşte birini alır. Onun lehine ikrarda bulunanın malına bunu ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır. Şayet hakim kararı olmaksızın elindeki malın yarısını birinci kişiye vermişse, ikinci kişiye tüm malın üçte birinin dörtte birini verir. Bunu ikrar eden kişinin elindeki mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, eğer birinci kişiye hakim kararı ile vermişse, ikinci kişiye elinde bulunan malın üçte birini verir. Şayet hakim kararı olmaksızın ona vermişse, ikinci kişiye tüm malın beşte birini verir. O da bunu ikrar eden kişinin elindeki mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya bunu paylaşır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un çözümü şu şekildedir: İkrarda bulunan kişi ikinci kişinin hakkının malın beşte birinde olduğunu zannetmiştir. Ancak bilinen kardeşlerinden

biri onu yalanlamıştır. Bu şekilde o, aldığı mal ile birlikte yok hükmündedir. Paylaşımı ancak diğerleri arasında dikkate almaktayız. İkinci kişiye şunu söylemesi onun için delil sayılır: Senin için ancak elimizde bulunan malın dörtte birini ikrar ettim. Seni onaylayan kişinin elinde bulunan hakkın, onun tarafından sana ulaşacaktır. Senin hakkın benim elimdeki mal ile ilgili olarak dört paydan bir pay kalır. Bu da malın üçte birinin dörtte biridir. Kalan üç pay ise benimle lehine ikrarda bulunulan birinci kişi arasında yarı yarıya olur. Ancak hakim kararıyla birinci kişiye hakkından fazla verdim. Dolayısıyla benim zimmetimde borç olmaz. Böylece elimdeki mal kalmıştır. Buna sen bir pay ile, ben de bir buçuk pay ile katılırım. Bu şekilde bir pay ikiye bölündü. Bunu iki katına çıkarırız. Böylece benim için üç pay, senin için de iki pay olur. Bu yüzden onun elinde bulunan malın beşte ikisini alır. Şayet hakim kararı olmaksızın ona vermişse, bu durumda onun hakkından fazla olarak verdiği mal, veren kişi üzerine sayılır. Dolayısıyla ikinci kişiye onun için ikrarda bulunduğu tüm malı verir. Bu da tüm malın üçte birinin dörtte biridir. Sonra bunu, onu doğrulayanın elindeki mala ekler. İkisi yarı yarıya bunu paylaşır. Çünkü ikisi de terikede haklarının eşit olduğu konusunda birbirlerini doğrulamışlardır.

Muhammed (rh.a.)'in çözümü ise şöyledir: İkrarda bulunan kişi lehine ikrarda bulunduğu kişiye şunu söylemektedir: Senin hakkın bir paydır. Ancak bu payın yarısı benim elimde, diğer yarısı ise seni doğrulayan kişinin elinde olup, onun tarafında sana ulaşacaktır. Sen benim elimdekine bir pay, ben bir pay, lehine ikrarda bulunulan birinci kişi de bir pay ile katılır. Dolayısıyla elimdeki üçte bir aramızda beş pay üzerinden paylaştırılır. Ondan sana beşte bir verilir.

Şayet hakim kararı ile birinci kişiye hakkından fazla olarak vermişse, bu onun zimmetinde borç olarak sayılmaz. Elinde kalan mala ise, ancak ikinci kişi bir pay, ikrarda bulunan da iki pay ile katılır. Bu yüzden onun elinde kalan malın üçte birini alır. Eğer hakim kararı olmaksızın malı ona vermişse, bu onun üzerine sayılır. Dolayısıyla elindeki maldan ikinci kişinin tüm hakkını verir. O da tüm malın beşte biridir. Bunu, onu tasdik eden kişinin elindeki mala ekler, sonra da ikisi yarı yarıya **[28/193]**
bunu paylaşır. Çünkü ikisi haklarının eşit olduğu konusunda birbirlerini onaylamıştır.

Bu sorunu lehine ikrarda bulunulan iki kişiyi yalanlayan kişi, aldığı mal ile birlikte yok hükmündedir, şeklinde çözümlemişlerdir. Çünkü aldığı malı ancak bilinen nesebi nedeniyle almıştır. Dolayısıyla ister hakim kararıyla almış olsun, ister hakim kararı olmaksızın almış olsun, kimse bunu ödemekle yükümlü olmaz.

Eğer lehine ikrarda bulunulan son kişinin lehine, bilinen kardeşlerin tümü ikrarda bulunsa, bu durumda eğer ikisi lehine ikrarda bulunan kişi, malın yarısını hakim kararı ile birinci kişiye vermişse, ikinci kişiye elinde kalan malın üçte birini verir. Şayet birinci kişiye hakim kararı olmaksızın malı vermişse, ikinci kişiye tüm

malın üçte birinin beşte birini verir. Bunu bilinen diğer iki kardeşin elindeki mala ekler. Üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler.

Çünkü ikrarda bulunan kişi ikinci kişiye şöyle söylemektedir: "Hakkın tüm malın beşte biridir. İki kardeşimin elinde bulunup sana ait olan mal, ikimiz arasında yarı yarıya bölüştürülür. Benim için iki pay, onun için de aynı şekilde iki pay olur. Eğer sana hakim kararı olmaksızın vermişse, hakkından fazla olarak verdiği onun üzerine sayılır. Dolayısıyla elindeki maldan ikinci kişiye hakkının tamamını verir. O da tüm malın üçte birinin beşte biridir. Onu bilinen iki kardeşin elindeki mala ekler. Çünkü hepsi de haklarının eşit olduğu konusunda birbirini doğrulamıştır. Dolayısıyla bunu üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler.

(Hakim eş-Şehîd) sadece bazı nüshalarda Muhammed (rh.a.)'in görüşünü belirtmiştir. Çünkü onun mezhebine göre çözümün paylara ayırma yoluyla olacağını söylemiştir. İkrarda bulunan, lehine ikrarda bulunduğu ikinci kişiye şunu söylemektedir: Senin hakkın bir pay, benim hakkım bir pay ve lehine ikrarda bulunduğun birinci kişinin hakkı bir paydır. Ancak senin hakkın olan payın üçte biri benim elimde, üçte ikisi de diğer iki kardeşten her birisinin elindedir. Onlarda senin lehinde onay vermişlerdir. Dolayısıyla ancak elimdeki mala sen bir payın üçte biri, ben bir pay ve birinci kişi de bir pay ile katılır. Her üçte biri bir pay saydığımız zaman bölüşüm yedi pay üzerinde gerçekleşmiş olur. İkrar edenin elinde bulunan malın yedide biri ikinci kişi için olur. Eğer birinci kişiye hakim kararı ile vermişse, bundan hiçbir şeyi borçlanmaz. İkrarda bulunan kişi elindeki mala üç pay, ikinci kişi de bir pay ile katılır. Böylece elindeki mal ikisi arasında dört paya ayrılarak bölüştürülür. Şayet hakim kararı olmaksızın ödemişse, bu onun üzerine sayılır. İkinci kişi onun elindeki maldan hakkı olan miktarı alır. O da tüm malın üçte biridir. Bilinen iki kardeşin elindekine bunu ekler. Sonra da üçü üçte birlik paylar şeklinde bunu bölüşür.

Bir kişi ölse ve geriye bir oğul ile bir kız bıraksa, bu kız bir kardeşi daha olduğunu ikrar etse, kardeşi de onu inkar etse, bu durumda lehine ikrarda bulunulan kardeş, kızın elindeki malın üçte ikisini alır.

Çünkü kız, onun hakkının kendi hakkının iki katı olduğunu ikrar etmiştir. O, ölünün geriye iki oğul ve bir kız bıraktığını, malın da onlar arasında beş paya ayrılacağını iddia etmiştir. Her oğul için iki pay, her kız için de bir pay olur. Ancak bilinen oğul, belli soyu nedeniyle hakkından fazla almıştır. Dolayısıyla ikisi bundan hiçbir şeyi ödemekle yükümlü olmaz. Fakat bu telef olmuş gibi sayılır. Dolayısıyla ikrarda bulunanın elindeki mal, ikisi arasında hakları miktarına göre üç paya ayrılarak bölüştürülür.

Eğer kız bu miktarı ona verse, sonra da babasından bir kız kardeşinin daha olduğunu ikrar etse, bu konuda bilinen oğul ve lehine ikrarda bulunulan birinci kişi onu doğrulasalar, kız kardeş de aynı şekilde birinci kişiyi doğrulasa, bilinen oğulun

elindeki malın dörtte birini ondan alır. Bunu, kızın ve lehine ikrarda bulunulan birinci kişinin elindeki mala ekler, sonra da üçü bunu paylaşır. Erkeğin payı iki kızın payı kadar olur.

Çünkü bilinen oğul, ölen kişinin geriye bir oğul ve iki kız bıraktığını ve malın bunlar arasında dört paya ayrılacağını iddia etmektedir. İkinci kızın hakkı malın dörtte biridir. Malın bir bölümü kızın ve lehine ikrarda bulunulan birinci kişinin elindedir. Onun bu durumdaki hakkı ona ulaşır. Çünkü ikisi de onun lehine ikrarda bulunmuştur. Oğulun elindeki maldan ancak tüm maldaki hakkının oranına göre alır. Bu da onun elindeki malın dörtte biridir. Bunu kızın ve lehine ikrarda bulunulan birinci kişinin elindeki mala ekler. Sonra da bunu bir erkek için iki kızın payı kadar olmak üzere paylaşırlar. Çünkü birbirlerini doğrulamışlardır. [28/194]

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, lehine ikrarda bulunulan kız, birinci kişiyi yalanlasa, bilinen kızdan elinde kalan malın sekizde üçünü alır. Birinci kişiye hakim kararı ile malı vermişse bu şekilde olur. Eğer hakim kararı olmaksızın ödemişse, son kız diğerinden tüm malın üçte birinin altıda birini alır. Bilinen oğulun elindeki mala ekler. Sonra da üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler.

Muhammed (rh.a.)'e göre ise, eğer hakim kararı olmaksızın birinciye mal vermişse, lehine ikrarda bulunulan ikinci kişi, kızın elindeki malın dörtte birini alır. Oğulun elindeki mala bunu ekler. Sonra da üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un çözümü şu şekildedir: Bilinen kız, ikinci kızın hakkının, malın altıda biri olduğunu zannetmiştir. Çünkü ölen kişinin geriye iki oğul ve iki kız bıraktığını söylemektedir. Dolayısıyla paylaşım altı paydasına göre gerçekleşir. Her oğul için iki pay, her kız için de bir pay olur. İkinci kızın hakkı malın her parçasında olmak üzere altı paydan bir paydır. Bilinen oğuldaki pay, onun tarafından kendisine teslim edilir. Onun hakkı kızın elinde bulunan malda bir pay olarak kalır. Geri kalan beş pay, onunla lehine ikrarda bulunulan kişi arasında paylaştırılır. Birinci kişi için üç pay ve bir payın üçte biri, lehine ikrarda bulunulan kız için de bir pay ve bir payın üçte ikisi olur. Birinci kişiye hakkından fazla olarak verilen ise ancak hakim kararı ile verilmiştir. Bundan hiçbir şey borçlanmaz. Fakat ikinci kız, bilinen kızın elindeki mala bir pay ile, kendisi de bu mala bir pay ve bir payın üçte ikisi ile katılır. Her üçte birlik pay bir pay sayıldığında onun beş payı, lehine ikrarda bulunulan kızın da üç payı olur. Bu yüzden ondan elinde kalan malın sekizde üçünü alır. Şayet birinci kişiye hakim kararı olmaksızın vermişse, bu onun üzerine sayılır. İkinci kişi de onun elinde bulunan hakkının tamamını alır. Bu da tüm malın üçte birinin altıda biridir. Bunu bilinen oğulun elindeki mala ekler. Üçte birlik paylar şeklinde onunla bölüşür. Çünkü ikisi birbirini doğrulamıştır.

Muhammed (rh.a.)'in çözümü ise şöyledir: İkrarda bulunan kız, diğer kızın hakkının bir pay olduğunu iddia etmiştir. Fakat bu payın üçte ikisi bilinen oğulun elindedir. O da kızın lehine ikrarda bulunmaktadır. Bu kız ikrarda bulunan kızın

elindeki mala ancak bir payın üçte biri ile, ikrarda bulunan bir pay ile ve lehine ikrarda bulunulan birinci kişi de iki pay ile katılır. Her üçte birlik pay bir pay sayıldığı zaman bu, on pay olur. Kızın elindeki malın onda biri onun olur. O da bir payın üçte biridir. Eğer birinci kişiye hakim kararı ile hakkından fazla olarak vermişse, bu onun üzerine sayılmaz. Bu yüzden onun elindeki malın dörtte birini alır. Şayet malı verme işlemi hakim kararı olmaksızın gerçekleşmişse, bu onun üzerine sayılır. Dolayısıyla ikinci kız tüm hakkını diğerinin elindeki maldan alır. Bu da tüm malın üçte birinin onda biridir.

Bir kişi geriye iki oğul ve mal bıraksa, bunu yarı yarıya paylaşsalar, sonra bunlardan birisi babasından iki kardeşinin daha olduğunu ikrar etse ve diğer kardeşi de biri konusunda onu onaylasa, lehine ikrarda bulunulan iki kişi kendi aralarında birbirlerini yalanlasa, bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre ikisinin lehine ikrarda bulunduğu kişi, iki kardeş lehine ikrarda bulunan kişiden onun elindeki malın dörtte birini alır. Sadece onun lehine ikrarda bulunan kişinin elindeki mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya paylaşırlar. Muhammed (rh.a.)'e göre ise, ondan elindeki malın beşte birini alır. Sadece onun lehine ikrarda bulunan kişinin elindeki mala bunu ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya paylaşır. İkisi lehine ikrarda bulunan oğul elinde kalan malı, diğer kardeşinin reddettiği kişi ile yarı yarıya paylaşır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, eğer bilinen ikinci kardeş, ikrarda bulunan kardeşini
[28/195] ikisi konusunda da onaylasa, bunlardan her birisi, ikisi lehine ikrarda bulunan kişiden elindeki malın dörtte birini alır. Aynı şekilde birisi konusunda da onu onaylasa; birisini onaylaması durumunun, ikisini onaylaması durumuna benzetilmesi bakımından; üzerinde birleşilen kişi, lehine ikrarda bulunanın elindeki malın dörtte birini alır.

Çünkü diğeri ile ilgili olan yalanlaması, doğruladığı kişinin ikrar edenin elindeki payını değiştirmez.

Muhammed (rh.a.) ise payları dikkate almakta ve şunu söylemektedir: İkrar edenin kanısına göre, üzerinde birleşilen kişinin hakkı bir paydır. Ancak bu payın yarısı onaylayan kardeşin elindedir. Bu onun tarafından ona ulaşacaktır. Dolayısıyla üzerinde birleşilen kişi, ikrarda bulunanın elindeki mala yarım pay, ikrarda bulunan ise buna bir pay ile katılır. Bu yüzden onun elindeki malın beşte birini alır. Bu sorun, bu türden sorunların temel örneğidir. Bunu öne alması gerekiyordu. Ancak o, bu sorunu "İkrar Konusu"nda açıklamıştır. Bu yüzden burada asıl sorun üzerine türetilen sorunlarda başladı. Sonra daha açıklayıcı olması için asıl sorunu de tekrar belirtti.

Eğer lehine ikrarda bulunulan iki kişi birbirini onaylasa, üzerinde birleşilen kişi, ikisi birbirini onayladığından dolayı sadece onun lehine ikrarda bulunan kardeşten başlar. Sonra ondan elindeki malın üçte birini alır.

Çünkü o, ölen kişinin geriye üç oğul bıraktığını ve onun hakkının yarısının kendisinin elinde, diğer yarısının ise kardeşinin elinde olduğunu zannetmektedir. Onun elindeki maldan ancak lehine ikrarda bulunduğu miktar kadar alacak ve bunu, iki kardeşi daha olduğunu ikrar eden kişinin elindeki mala ekler. Sonra da bunu bölüşürler. Çünkü haklarının terikede eşit olduğuna dair hepsi de birbirini onaylamıştır.

Şayet kişi geriye bir oğul ve bir karı bıraksa, ikisi de malı paylaşsa, sonra kadın iki oğlu daha olduğunu ikrar etse, bilinen oğul bunlardan birisi lehine onay verse, lehine ikrarda bulunulan iki oğul birbirlerinin elindeki konusunda birbirlerini yalanlasa; bu durumda bilinen oğulun lehine ikrarda bulunduğu oğul, hakkını kadının elindeki maldan alır. O da yirmi dört paydan yedi paydır. Bunu bilinen oğulun elindeki mala ekler. Sonra da ikisi bunu eşit şekilde bölüşür. Muhammed (rh.a.) bu görüşünden dönmüş ve kadının elindeki maldan hiçbir şey almayacaklarını söylemiştir. (Hakim eş-Şehîd) bazı nüshalarda Muhammed (rh.a.)'in görüşünden döndüğü yerine Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünden döndüğünü belirtmiş ve kadının elindeki malın onunla, reddedilen oğul arasında on paya ayrılacağını söylemiştir. Oğul için yedi, kadın için üç pay olur. Bazı nüshalarda bunun ikisi arasında sekiz paya ayrılacağını, kadın için bir pay, inkar edilen oğul için ise yedi pay olacağını söylemiştir.

Zâhirü'r-rivâyenin açıklaması şu şekildedir: Bilinen oğulun lehine ikrarda bulunduğu kişi kadının elindeki mal olan yirmi dört paydan yedi pay alır. Kadın için üç, her bir oğul için yedi pay olur. Çünkü kadın lehine ikrarda bulunduğu her bir kişinin terikeden olan yirmi dört payın yedi payını alacağını iddia etmektedir. Kadının elinde bulunan mal da terikenin bir bölümüdür. Dolayısıyla bilinen oğulun lehine ikrarda bulunduğu kişiye kadının elindeki maldan hakkının miktarı kadar verilir. Bu da yirmi dört paydan yedi paydır. Onu bilinen oğulun elindeki mala ekler. Sonra da ikisi yarı yarıya onu paylaşır. Çünkü haklarının eşit olduğu konusunda birbirini onaylamıştır.

Bu görüşten dönmelerinin ise açıklaması şu şekildedir: Kadının hakkı malın sekizde biridir. Bu konuda ölen kişinin bir veya üç oğlunun olması arasında fark **[28/196]**
yoktur. Onun elinde de sadece payı olan miktar vardır. O da malin sekizde biridir. O, üzerinde birleşilen kişinin payının ancak bilinen oğulun elinde olduğunu ikrar etmiştir. Bu da onun tarafından ona ulaşacaktır. Dolayısıyla kadının elindeki maldan hiçbir şey almaz. Görmez misin bilinen oğul, ikisi ile ilgili olarak kadını doğrulasaydı, hiç birisi kadının elindeki maldan bir şey almazdı. İkisinden biri konusunda kadını doğrulasa, aynı şekilde değerlendirilir. Fakat işlem onunla bilinen oğul arasında olur. Onun elindeki malı yarı yarıya onunla paylaşır. Geriye lehindeki ikrarın yalanladığı kişi ile kadın arasındaki işlem kalır. Bazı nüshalarda kadının iddiasına göre cevap vermiştir. Kadın, reddedilen kişinin hakkının yirmi

dört paydan yedi pay ve kendi hakkının da üç pay olduğunu iddia etmiştir. Dolayısıyla ikisinden her biri kadının elindeki mala hakkı oranında katılır. Bu yüzden bölüşüm on pay üzerinde gerçekleşir.

Bazı nüshalarda ise reddedilen oğulun iddiasına dayandırmıştır. Onun iddiasına göre ölen kişi geriye iki oğul ile bir karı bırakmıştır. Bölüşüm de on altı pay üzerinde gerçekleşmiştir. Kadın için iki pay, her bir oğul için ise yedi pay olur. Dolayısıyla o yedi pay, kadın ise iki pay ile katılır. Böylece ikisi arasındaki paylaşım dokuz pay üzerinde gerçekleşir.

Bazı nüshalarda ise şunu söylemektedir: Bilinen oğul, inkar edilen oğulu yalanladığında, o, elindeki mal ile birlikte, inkar edilen oğulun hakkı ile ilgili olarak yok gibi değerlendirilir. Dolayısıyla kadının elindeki mal sanki terikenin tümü imiş gibi sayılır. Reddedilen oğul ile birlikte kadın mirasçı olur. Aralarındaki bölüşüm sekiz pay üzerinde gerçekleşir. Kadın için sekizde bir, reddedilen oğul için ise sekizde yedisi olur.

Eğer lehine ikrarda bulunulan iki oğul birbirlerini onaylasa, üzerinde ittifak edilen oğul bilinen oğulun elinde bulunan on altı pay olan maldan yedi pay alır. Alacağı malı, lehine ikrarda bulunulan diğer kişi ile bölüşmeye ihtiyaç duyduğundan dolayı da onunla başladı. Sonra bilinen diğer oğulun kanısına göre ölen kişi geriye iki oğul ile bir karı bırakmıştır. Bölüşüm de on altı pay üzerinde gerçekleşir. Üzerinde birleşilen oğul terikenin tümü olan on altı paydan yedi pay alır. Onun elinde bulunan ise terikenin bir bölümüdür. Bundan payına düşeni, on altı paydan yedi payı ona verir. Sonra bu, kadının elindeki mal ile toplanır. Lehine ikrarda bulunulan iki kişi ile kadın arasında on yedi pay üzerinden bölüştürülür.

Çünkü onlar ölünün geriye bir karı ve üç oğul bıraktığına ve bölüşümün de yirmi dört pay üzerinde gerçekleşeceğine dair birbirlerini doğrulamıştır. Kadın için üç pay, her oğul için yedi pay olur. Dolayısıyla onlara ulaşan, kanaatleri dikkate alınarak bölüştürülür. Kadın ona üç pay ile, lehine ikrarda bulunulan iki kişiden her biri de yedi pay ile katılır. Böylece aralarındaki bölüşüm on yedi pay üzerinden gerçekleşir.

Bir kişi geriye üç oğul bıraksa ve bunlar malı paylaşsa, sonra onlardan birisi üç kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etse, iki kardeşinden biri onun yaptığı bu ikrarı iki tanesi için onaylasa, diğer kardeşi de onun ikrarını bu iki taneden birisi için onaylasa, lehine ikrarda bulunulan üç kişi de kendi aralarında birbirini yalanlasa, bu durumda her birisine bir ad vereceğiz ki daha iyi açıklanabilsin. Üçü lehine ikrarda bulunanı büyük oğul, iki tanesi konusunda onu onaylayanı ortanca oğul, bir tanesi konusunda onu onaylayanı da küçük oğul diye isimlendireceğiz. Sonra hepsinin lehinde ikrarda bulunduğu kişiyi "üzerinde birleşilen", iki kişinin lehinde ikrarda bulunduğu kişiyi "kendisinde anlaşılamayan", sadece büyük oğulun lehinde ikrarda bulunduğu kişiyi de "inkar edilen" diye isimlendireceğiz. Sonra

şunu söyleriz: "Üzerinde birleşilen kişi" büyük oğuldan elindeki malın altıda birini, ortanca oğuldan elindeki malın beşte birini alır. Bunu küçük oğulun elindeki mala ekler. Onunla yarı yarıya paylaşır.

Çünkü büyük oğul, ölenin geriye altı oğul bıraktığı ve üzerinde birleşilen kişinin hakkının terikenin her parçasının altıda biri olduğu kanısındadır. Onun elinde bulunan mal ise terikenin bir parçasıdır. Bu yüzden "üzerinde birleşilen kişi" onun elindeki malın altıda birini alır. Ortanca oğul ise ölenin geriye beş oğul bıraktığını ve "üzerinde birleşilen oğulun" hakkının terikenin beşte birinde olduğunu iddia etmiştir. Onun elinde de terikenin bir parçası bulunmaktadır. Dolayısıyla ona elindeki malın beşte birini verir. Sonra üzerinde ittifak edilen kişi bunun tümünü küçük oğulun elinde bulunan mala ekler. İkisi yarı yarıya bunu paylaşır. Çünkü ikisi haklarının terikede eşit olduğu konusunda birbirini onaylamıştır. [28/197]

Sonra "kendisinde anlaşılamayan kişi" büyük oğuldan elindeki malın beşte birini alır.

Çünkü küçük oğul onu yalanlamıştı. Dolayısıyla o elindeki mal ile birlikte, onun hakkı konusunda yok hükmündedir. Dolayısıyla işlem sadece beş kişi arasında olur. Büyük oğul, onun hakkının terikenin beşte biri olduğu ve hakkı ile ilgili olan terikenin kendi elinde ve ortanca oğulun elinde bulunduğu şeklindedir. Ortanca oğul da onu doğrulamaktadır. Bu yüzden ancak büyük oğulun elindeki malın beşte birini alır. Sonra bunu ortanca oğulun elindeki mala ekler. Onunla yarı yarıya paylaşır.

Büyük oğulun elinde kalan mal, kendisi ile inkar edilen oğul arasında eşit paylaşılır.

Çünkü ikisi de kendi aralarında birbirlerini onaylamıştır. Böylece işlem beşte birlik ve altıda birlik paylara bölünerek gerçekleşti. Dolayısıyla işlemi yapmanın yolu beşin altıyla çarpılması şeklinde olur. Böylece otuz pay olur. Sonra, yarı yarıya bölünmeye ihtiyaç duyulduğundan bunun iki katına çıkarılması gerekir. Sorunun ortak paydası bu sayı üzerinden olur.

Eğer küçük oğulun, lehinde ikrarda bulunduğu kişi ortanca oğulun inkar ettiği kişi ise ve sorunun geri kalan kısmı yukarıdaki gibi ise, bu durumda ortanca oğulun lehinde ikrarda bulunduğu iki kişi, büyük oğuldan elindeki malın beşte birini alır.

Çünkü küçük oğulu ikisi yalanlamaktadır. Dolayısıyla onlar açısından yokmuş gibi sayılır. Onlar açısından dikkate alınacak olan, ellerindeki mal ile birlikte ancak büyük ve ortanca oğul kalır. Büyük oğulun kanısına göre ikisinden her birisinin hakkı malın beşte biridir. Onların ortanca oğuldaki malları, onun tarafından onlara ulaşacaktır. Büyük oğulun elinden de ancak onların lehine ikrarda bulunduğu oran olan miktarı alırlar. Bu da onun elinde bulunan malın beşte biridir. Bunu ortanca

oğulun elindeki mala eklerler. Üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler. Çünkü birbirlerini onaylamışlardı.

Küçük oğulun lehinde ikrarda bulunduğu kişi de büyük oğulun elindeki malın üçte birini alır.

Çünkü büyük oğul hakkının ve kendisinin hakkının birer pay olduğunu iddia etmiştir. Ancak onun hakkı olan bir payın yarısı büyük oğulda diğer yarısı da küçük oğuldadır. Çünkü ortanca oğul onun açısından yokmuş gibi değerlendirilir. Ortanca oğul onu yalanlamaktadır. Dolayısıyla ancak onun elindeki mala yarım pay, büyük oğul da bir pay ile katılır. Bu yüzden onun elindeki malın üçte birini alır. Küçük oğulun elindeki mala ekler. Onunla yarı yarıya bölüşür. Çünkü ikisi birbirini onaylamıştır.

Şayet, nasıl olur da ilk iki kişi birbirlerini yalanladıkları halde ortanca oğul ile birlikte malı üçte birlik paylar şeklinde bölüşmeleri doğru olur, denilse; evet, birbirlerini yalanlamaları doğrudur. Ancak ortanca oğul onların lehine ikrarda bulunmaktadır. Her birisinin elinde bulunan mal da arkadaşının elinde bulunan mal gibidir. Onların ancak ortanca oğul ile bölüşmeye ihtiyacı vardır. Bu da onların kendi aralarında birbirlerini yalanlamaları veya onaylamaları ile değişmez.

Eğer lehine ikrarda bulunulan üç kişi birbirini onaylasa ve küçük oğulun lehine ikrarda bulunduğu kişi, ortanca oğulun lehine ikrarda bulunduğu iki kişiden biri ise; bu durumda, burada üzerinde birleşilen kişi, ortanca oğulun onların lehine yapılan ikrarı onaylaması nedeniyle diğer arkadaşlarıyla bölüşme ihtiyacından dolayı, küçük oğul ile başlar ve onun elindeki malın dörtte birini alır.

[28/198] Çünkü küçük oğul, ölenin geriye dört oğul bıraktığı ve üzerinde birleşilen oğulun diğer iki oğulun elindeki malın dörtte birini alacağı ve bunun da bu ikisi tarafından ona ulaşacağı kanısındadır. Bu yüzden onun elindeki malın dörtte birini alır.

Ortanca oğulun elindeki malın da beşte birini alır.

Çünkü ortanca oğul, ölünün geriye iki oğul bıraktığını iddia etmektedir. Onun hakkı her parçanın beşte birindedir. Onun elinde de terikenin bir bölümü vardır. Dolayısıyla elindeki malın beşte birini ona verir.

Anlaşılamayan kişi, kendi hakkını ortanca oğuldan alır.

Çünkü ortanca oğulun ve büyük oğulun elindeki malın dörtte biri onundur. Büyük oğul da onu doğrulamaktadır. Bu yüzden onun elindeki malın dörtte birini alır. Sonra ikisi de elindeki malın tümünü bilinen büyük oğulun elindeki mala eklerler. Sonra da inkar edilen kişi ile birlikte dört pay üzerinden, aralarında eşit olmak üzere bölüşürler. Çünkü hepsi de terikede haklarının eşit olduğu konusunda birbirini onaylamıştır.

Üçüncü oğulun lehine ikrarda bulunduğu kişi, onun elindeki malın üçte birini alır.

Çünkü üçüncü oğul olan en küçüğü, onun lehine elindeki malın üçte birini ikrar etmektedir. Ortanca oğul onun açısından yokmuş gibi değerlendirilir. Çünkü ortanca oğul onu yalanlamaktadır. O yok hükmünde olunca, bu kişinin iddiasına göre ölenin iki oğlu vardır. Büyük oğul ve onun lehine ikrarda bulunan oğul. Bu yüzden onun elindeki malın üçte birini alır.

Ortanca oğulun lehine ikrarda bulunduğu iki kişi, onun elindeki malın yarısını alır.

Çünkü küçük oğul onlar açısından yok hükmündedir. Onları yalanlamaktadır. Dolayısıyla ortanca oğulun iddiasına göre dört oğul kalmaktadır. Lehine ikrarda bulunduğu iki kişi , o ve büyük oğul. Buna göre, onun iddiası bakımından ikisinden her birisinin hakkı terikenin dörtte biridir. Onun elinde de terikenin bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla onun iddiasına göre her birisi onun elindekinin dörtte birini alınca, ikisinin onun elindeki malın yarısını aldıklarını öğrenmiş olduk. Sonra bunun tümünü büyük oğulun elindeki mala eklerler. Hepsi de birbirini onayladığı için dört pay üzerinden bölüşürler.

Eğer bir kişi geriye iki oğul ve bir karı bıraksa ve onun malını bölüşseler, sonra iki oğul birlikte ölen kişinin bir karısının daha olduğunu ikrar etse ve bilinen karısı onları yalanlasa, bu durumda lehine ikrarda bulunulan kadın, on beş pay olan iki oğulun elindeki maldan bir pay alır.

Çünkü onlar ölen kişinin geriye iki oğul ve iki karı bıraktığını ikrar etmiştir. Dolayısıyla bölüşüm on altı pay üzerinden olacaktır. Her karı için bir pay ve her oğul için yedi pay olur. Bilinen kadının hakkından fazla olarak aldığı ancak onun bilinmişliği nedeniyledir. İki oğul bundan hiçbir şey borçlanmaz. Fakat ikisinin elindeki mal onlarla lehinde ikrarda bulundukları kadın arasında bölüştürülür. Kadın buna bir pay, onlardan her birisi de yedi pay ile katılır. Bu yüzden onlardan, on beş paydan bir pay alır.

Eğer sadece geriye iki oğul bıraksa ve ikisi malı paylaşsa, sonra onlardan birisi bir kadın lehine ikrarda bulunsa, diğeri de bunu inkar etse; kadın ikrarda bulunan oğulun elindeki malın dokuzda ikisini alır.

Çünkü o, ölenin geriye bir karı ve iki oğul bıraktığını, onun için on altı paydan iki pay, her bir oğul için de yedi pay olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla kadın ondaki mala iki pay, o da buna yedi pay ile katılır. Bu yüzden onun elindeki malın dokuzda ikisini almıştır.

Şayet bu miktar hakim kararıyla ona verilse, sonra ölenin bir karısının daha olduğunu ikrar etse, bu konuda kardeşi onu onaylasa ve iki kadın bu konuda birbirlerini yalanlasa, bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, ikinci kadın onların

lehine ikrarda bulunan oğulun elindeki on dört pay ve bir payın sekizde biri olan maldan bir pay alır. Bunu diğer oğulun elindeki mala ekler. Dokuz pay üzerinden
[28/199] onu bölüşürler. Kadın için iki pay, oğul için yedi pay olur. Muhammed (rh.a.)'e göre ise, on beş pay olan onun elindeki maldan bir pay alır. Diğer oğulun elindeki mala bunu ekler. Dokuz pay üzerinden bölüşürler.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması şöyledir: İkrarda bulunanın iddiasına göre ikinci kadının hakkı, onun elindeki malın sekizde birinin yarısıdır. Bu da on altı paydan bir paydır. Birinci kadının hakkının da bu kadar olduğu kanısındadır. Ancak birincisine hakkından fazla olarak verdiği, hakim kararıyla olup, ödemesi gerekmez. İkinci kadın on altı paydan bir pay aldığı zaman, ikrarda bulunan ile birinci kadın arasında olmak üzere geriye on beş pay kalır. İkrarda bulunan için yedi pay, birinci kadın için bir pay olur. Böylece birinci kadının hakkının on beş paydan bir pay ve bir payın sekizde yedisinde olduğu ortaya çıktı. Çünkü sekiz payın sekizde biri bir pay, yedi payın sekizde biri de bir payın sekizde yedisidir. On beş paydan bir pay ve bir payın sekizde yedisini çıkardığımız zaman geriye on üç pay ve bir payın sekizde biri kalır. Bu da ikrarda bulunanın hakkıdır. Dolayısıyla o, elindeki mala on üç pay ve bir payın sekizde biri ile, ikinci kadın bir pay ile katılır. Böylece elinde kalan mal, ikisi arasında on dört paya ve bir payın sekizde biri ayrılır. Sekizde birlik paylara bölündü. Sorunu tam çözmenin yolu on dört pay ve bir payın sekizde bir olan paylarının sekiz ile çarpılması şeklinde olur. Böylece yüz on üç pay olur. İkinci kadının hakkı bir pay idi, sekiz ile çarptık, böylece onun sekiz payı olur. Bunu aldığı zaman diğer oğulun elindeki mala ekler. Dokuz pay üzerinden onunla bölüşür. Çünkü diğer oğul ölen kişinin iki oğul ve bir karı bıraktığını iddia etmektedir. Dolayısıyla on altı paydan iki pay onun için, her bir oğul için de yedi pay olur. Bu yüzden onun elindeki dokuz pay üzerinden bölüştürülür. Kadın için iki pay, oğul için ise yedi pay olur.

Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise, onun elindeki on beş pay maldan bir pay alır. Diğer oğulun elindeki mala ekler. Sonra da dokuzda birlik paylar şeklinde onunla bölüşür.

"Çünkü ortağım da senin lehine ikrarda bulunmaktadır. Dolayısıyla sen elimdeki mala ancak yarım pay, ben de yedi pay ile katılırım." Böylece bir pay yarıya bölündü. Bunu iki katına çıkarırız. Bu durumda kadının hakkı bir pay, ikrarda bulunanın hakkı da on dört pay olur. Bu yüzden onun elindeki on beş paydan bir pay aldı. Diğer oğulun elindeki mala ekledi. Sonra da dokuzda birlik paylar şeklinde bölüştüler.

Eğer birinci kadına hakim kararı olmaksızın payını vermişse, diğeri sekizde bir olan payının yarısını alır.

Çünkü onun hakkının malın sekizde birinin yarısı olduğunu ikrar etmiştir. Onun elinde de malın bir bölümü bulunmaktadır. Birinci kadına hakkından fazla

olarak verdiğini de hakim kararı olmaksızın vermiştir. Dolayısıyla onun üzerinde sayılır ve elinde imiş gibi kabul edilir. Buna göre elindeki maldan ikinci kadına hakkının tamamını verir. Bu da sekizde birin yarısıdır. Sonra da diğer oğulun elindeki mala ekler. Açıkladığımız nedenden dolayı dokuzda birlik paylar şeklinde onu bölüşürler.

Şayet iki kadın birbirini onaylasa; diğer oğulun da lehine ikrarda bulunduğu, üzerinde birleşilen kadın onun elindeki malın sekizde birini alır.

Çünkü kadının hakkının malın sekizde birinde olduğunu ikrar etmiştir. Onun elinde de malın bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla ikrarının hükmüne dayanarak bunun sekizde birini ona verir. Sonra ikisinin lehine ikrarda bulunan oğulun elindeki mala ekler. Bu onun iki kadın arasında dokuz pay üzerinden bölüştürülür. İki kadın için iki pay, oğul için de yedi pay olur. Çünkü onlar ölünün iki oğul ve iki karı bıraktığı konusunda kendi aralarında birleşmişlerdir. Bölüşüm de on altı paydan olur. İki kadın için iki pay, her bir oğul için ise yedi pay olur. Onların elindeki mal aralarında bu şekilde bölüştürülür. Oğul yedi pay, her bir kadın da bir pay alır. [28/200]

Bir kişi ölse ve geriye iki kardeş bıraksa, bunlardan birisi ölenin bir karısının olduğunu ikrar etse, diğeri de bunu inkar etse, kadın onun lehine ikrarda bulunan kişiden elindeki malın beşte birini alır.

Çünkü onun kanısına göre terikenin bölüşümü sekiz pay olarak gerçekleşecektir. Kadın için bunun dörtte biri olan iki pay, her bir kardeş için ise üç pay olur. Onun kanısı kendisi ile ilgili olarak dikkate alınır. Dolayısıyla kendisi elindeki mala üç pay, kadın da iki pay ile katılır. Bu yüzden onun elindeki malın beşte birini almıştır.

Bunu kadına verdikten sonra kendileri ile ölünün bir kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etse, diğer kardeşi de bu konuda onu onaylasa ve lehine ikrarda bulunulan bu kişi kadını inkar etse, Ebû Yusuf (rh.a.) bu durumda eğer kadının payları ona hakim kararı ile vermişse, lehine ikrarda bulunulan kardeş, ikrarda bulunan kardeşin elinde kalan malın beşte ikisini alır. Sonra da bunu diğer kardeşin elindeki mala ekler. Onun elindeki malın beşte ikisini alır. Sonra da bunu diğer kardeşin elindeki mala ekler. Onun elindeki malın üçte birini almakla yarı yarıya paylaşmış olurlar.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün açıklaması şu şekildedir: İkrarda bulunan kişi, diğer kardeşin hakkının malın dörtte birinde olduğu kanısındadır. Çünkü ölünün geriye bir karı ve üç kardeş bıraktığını söylemektedir. Dolayısıyla kadın malın dörtte birini, her bir kardeş de bu kadar alır. Lehine ikrarda bulunduğu kişiye şunu söylemektedir: "Şayet senin ve kadının lehine birlikte ikrarda bulunsam, elimdeki malın dörtte biri olmak üzere dört paydan bir payı benden alırsın. Geriye üç pay kalır. Benimle kadın arasında yarı yarıya olur. Her birisi için bir buçuk pay olur.

Kadın hakkından fazla almış bulunmaktadır. Ancak hakim kararıyla almıştır. Dolayısıyla bu benim üzerime sayılmaz. Sen elimdeki mala bir pay, ben de bir buçuk pay ile katılırım." Bu şekilde ona elinde kalan mal olan iki buçuk paydan bir pay verir. Buda onun elindeki malın beşte biridir. Çünkü pay yarıya bölünmüş bulunmaktadır. Bunu iki katına çıkardığımız zaman beş pay olur.

Muhammed (rh.a.) ise şu şekilde açıklamaktadır: ikrarda bulunan, lehine ikrarda bulunduğu kişiye şunu söylemektedir: "Senin hakkının bir pay, benim hakkımın bir pay, kadının hakkının da bir pay olduğunu ikrar ettim. Ancak senin hakkın olan payın yarısı benim elimde, diğer yarısı ise ortağımın elindedir. O da senin lehine ikrarda bulunmaktadır. Hakim kararı ile kadına verdiğim de benim üzerime sayılmaz. Dolayısıyla elimdeki mala sen yarım pay ile katılırsın. Ben de bir pay ile katılırım." Bu yüzden elindeki malın üçte birini ona verir ve diğer kardeşin elindeki mala bunu ekler. Sonra da onunla yarı yarıya bölüşür. Çünkü terikede haklarının eşit olduğu konusunda ikisi de birbirini doğrulamıştır.

Şayet kadının payını hakim kararı olmaksızın ona vermişse, lehine ikrarda bulunduğu kişi payının tümünü ikrarda bulunandan alır.

Çünkü her şeyin dörtte birinin onun hakkı olduğunu ikrar etmiştir. Hakimin kararı olmaksızın kadına verdiği mal onun üzerine sayılır. Elinde duruyormuş gibi değerlendirilir. Bu yüzden tüm payının dörtte birini ona verir. Diğer kardeşin elindeki mala bunu ekler. Sonra da yarı yarıya paylaşırlar.

Eğer lehine ikrarda bulunulan kardeş, kadın lehine yapılan ikrarı onaylasa, bu durumda sadece onun lehine ikrarda bulunan kardeşten elindeki malın üçte birini alır.

Çünkü sadece onun lehine ikrarda bulunan kardeş, ölen kişinin geriye sadece
[28/201] üç kardeş bıraktığını ve malın da onlar arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürüleceğini iddia etmektedir. Dolayısıyla bu kardeşin lehine elindeki malın üçte birini ikrar etmektedir. O da bunu onun elinden alır. Kadın ile ikisi lehine ikrarda bulunan kardeşin elindeki mala ekler. Sonra da bunu üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler. Çünkü onlar terikede haklarının eşit olduğu ve her birisi için terikenin dörtte birinin olduğu konusunda birbirlerini onaylamaktadırlar. Onların eline ulaşan mal, birbirlerini doğrulamalarına dayanarak aralarında bölüştürülür.

Eğer bir kişi ölse ve geriye iki oğul bıraksa, bunlardan biri ölen kişinin iki karısının bulunduğuna dair ikrarda bulunsa ve kardeşi bunlardan birisi konusunda onu doğrulasa, diğeri konusunda ise onu yalanlasa, iki kadın da kendi aralarında birbirlerini yalanlasa, bu durumda ikisinin de lehine ikrarda bulunduğu kadın, ikisinin lehine ikrarda bulunan oğuldan, onun payının sekizde birinin yarısını alır.

Çünkü o, ölen kişinin geriye iki oğul ve iki karı bıraktığını ve her bir karının hakkının sekizde bir payın yarısı olmak üzere on altıda bir pay olduğunu iddia etmektedir. Onun elinde de terikenin bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla

bunun sekizde birinin yarısını alır. Diğer oğulun elindeki mala ekler. Dokuzda birlik paylara ayırarak bölüşürler. Çünkü diğer oğul, ölen kişinin geriye iki oğul ve bir karı bıraktığını, karı için on altı paydan iki pay, her bir oğul için ise yedi pay olacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla terikeden onların eline ulaşan, iddialarına göre ikisi arasında bölüştürülür. Oğul buna yedi pay, kadın da iki pay ile katılır. İkisi lehine ikrarda bulunan oğul elindeki malı diğer kadın ile sekiz üzerinden bölüşür. Çünkü kadının hakkının bir pay, kendisinin hakkının da yedi pay olduğu iddiasını taşımaktadır. Dolayısıyla onun elinde kalan mal buna göre ikisi arasında bölüştürülür.

Eğer bundan sonra iki oğul, babalarından, bir kardeşlerinin daha olduğunu ikrar etse, iki kadın bunu inkar etse, bu kardeş de iki kadını inkar etse, iki oğul, iki kadının payını hakim kararı ile onlara vermişse; bu durumda lehine ikrarda bulundukları kardeş onlardan, sekizde birden sonra tüm payının üçte birini alır.

Çünkü iki oğul, kadının sekizde bir alacağını ve geri kalan malın üçte birlik paylar şeklinde üçü arasında bölüştürüleceğini iddia etmektedir. İki kadına haklarından fazla olarak hakim kararı olmaksızın verdikleri mal da ikisinin üzerine sayılır. Dolayısıyla lehine ikrarda bulundukları kişiye, iddiaları açısından, malın sekizde birinden sonra aldıkları malın üçte birini ona verirler.

Şayet ödeme hakim kararı ile olmuşsa ikisinden birisi onun elinde kalan malın üçte birini alır.

Çünkü iki kadına haklarından fazla olarak verdiklerini hakim kararı ile vermişlerdir. Dolayısıyla onların ödeme yükümlülüğünde olmaz. Bu yüzden ikisinden her birisi lehine ikrarda bulunduğu kişiye elinde kalan malın üçte birini verir. Bu bölümde Ebû Yusuf (rh.a.) ile Muhammmed (rh.a.) arasında anlaşmazlık olduğunu belirtmemiştir. "el-Muhtasar" ve "el-Asl"ın bazı nüshalarında iki oğulun lehine ikrarda bulunduğu kadının Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre, iki kadın lehine ikrarda bulunan oğuldan, onun elindeki on yedi paylık malın bir payını alır. Sadece onun lehine ikrarda bulunan oğulun elindeki mala ekler. Sonra da ikisi dokuz pay üzerinden bunu bölüşür. Muhammed (rh.a.)'in payları dikkate alma ile ilgili temel kuralına göre bu doğrudur. Çünkü o şunu söylemektedir: Senin hakkının bir pay, diğer kadının hakkının bir pay, benim hakkımın da yedi pay olduğunu ikrar ettim. Ancak senin hakkın olan payın yarısı kardeşimin elindedir. O da senin lehine yapılan ikrarı onaylamaktadır. Dolayısıyla elimdeki mala sen yarım pay ile katılırsın. Diğer kadın bir pay ile katılır. Ben de yedi pay ile katılırım. Böylece bölüşüm sekiz buçuk pay üzerinde gerçekleşir. Bir pay yarıya bölünmüş oldu. Paylar iki katına çıkarılırsa, on yedi pay olur. Bu yolla onda bulunan on yedi paydan iki pay alır.

Eğer geriye üç oğul bırakarak ölse, bu oğullardan birisi babasının üç karısının olduğunu ikrar etse, diğer iki oğuldan birisi bunlardan iki tanesini onaylasa, **[28/202]**

üçüncü oğul da bu iki taneden birisini onaylasa ve kadınlar kendi aralarında birbirlerini yalanlasa, buna göre oğulların tümünün lehine ikrarda bulunduğu kadını "üzerinde birleşilen", iki tanesinin lehine ikrarda bulunduğu kadını "anlaşılamayan", üçüncü kadını da "inkar edilen" diye adlandıracağız. Üç kadın lehine ikrarda bulunan oğulu "en büyük", iki tanesi lehine ikrarda bulunan oğulu "ortanca", bir tanesi lehine ikrarda bulunan oğulu "en küçük" oğul diye isimlendireceğiz. Bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, üzerinde birleşilen kadın en büyük oğuldan onun payının sekizde birinin üçte birini, ortanca oğuldan onun payının sekizde birinin yarısını alır. En küçük oğulun elindeki mala ekler. On pay üzerinden onunla bölüşür. Kadın üç pay, oğul da yedi pay alır.

Ebû Yusuf (rh.a.)'un bu miras sorununu çözümünün açıklaması şu şekildedir: En büyük oğul, ölen kişinin geriye üç karı ile üç oğul bıraktığını ve paylaşımın da, ortak payda olan yirmi dört üzerinden gerçekleşeceğini ikrar etmiştir. Burada her kadın için bir pay olur. Bu da sekizde birin üçte biridir. Dolayısıyla üzerinde birleşilen kadın, en büyük oğulun elindeki maldan onun lehine ikrarda bulunduğu oranı alır. Bu da onun payının sekizde birinin üçte biri olup yirmi dört paydan bir paydır. Ortanca oğuldan da onun payının sekizde birinin yarısıdır. Çünkü ortanca oğul, ölen kişinin geriye iki karı bıraktığını ve her birisinin de sekizde birin yarısını alacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla üzerinde birleşilen kadın, onun ikrarına dayanarak elindeki malın sekizde birinin yarısını alır. Sonra tüm bu aldıklarını en küçük oğulun elindeki mala ekler. On pay üzerinden onunla bunu bölüşür. Çünkü ikisi de, ölen kişinin geriye üç oğul ile bir karı bıraktığı ve karının yirmi dört paydan üç pay alacağı, her bir oğulun da ellerindeki maldan yedi pay alacağı konusunda, birbirini doğrulamaktadır. Onların birbirlerini onaylamaları dikkate alınarak bölüştürülür. Oğul buna yedi pay, kadın da üç pay ile katılır. Anlaşmazlık olan kadın ise küçük oğulun onu yalanlaması bakımından büyük oğuldan payının on yedi payından bir pay alır. Onunla ilgili olarak küçük oğulun payları dikkate alınmaz. Geriye kalan malda büyük oğulun hakkı yedi pay, ortanca oğulun hakkı yedi pay, kadınların hakkı da üç pay olur. Bunların tümü toplanınca on yedi pay olur. Bu kadının lehine yedi paydan ancak bir pay ikrar etmiştir. Bu yüzden onun elinden on yedi paydan bir pay almıştır. Ortanca oğulun elindeki mala bunu ekler. On yedi pay üzerinden onunla bölüşür. Kadın üç pay, ortanca oğul on dört pay alır. Çünkü ortanca oğulun iddiasına göre malın sekizde biri iki kadın arasında yarı yarıya olur. Bu da yirmi dört paydan üç paydır. İki kadından her birisi için bir buçuk pay, her bir oğul için de yedi pay olur. Büyük oğul ile ortanca oğulun elinde bulunan mala, ortanca oğul yedi pay, anlaşılamayan kadın ise bir buçuk pay ile katılır. Pay ikiye bölünmüş oldu. İki katına çıkarmamız gerekir. Böylece on yedi pay olur. Kadın için üç pay, oğul için ise on dört pay olur. Sonra inkar edilen kadın, büyük oğulun elinde kalan malı sekiz pay üzerinden onunla bölüşür. Çünkü ortanca oğulun iddiasına göre onun hakkı bir pay, kendisinin hakkı da yedi paydır.

Dolayısıyla onun elinde kalan mal ikisi arasında bu şekilde bölüştürülür. Böylece sekiz paya ayrılmış olur. Kadın bir pay, o da yedi pay alır.

Muhammed (rh.a.)'in görüşüne göre ise üzerinde birleşilen kadın, büyük oğuldan yirmi altı buçuk paydan bir pay alır. Ortanca oğul ile küçük oğulun elindeki mala bunu ekler. Her birisinin elindeki mala bunun yarısını ekler. Büyük oğuldan bu miktarı şu nedenden dolayı alır. Büyük oğul, üzerinde birleşilen kadının hakkının sekizde birin üçte biri olduğunu, anlaşılamayan kadının hakkının [28/203] sekizde birin yarısı olduğunu, inkar edilen kadının hakkının sekizde bir olduğunu ve kendi hakkının da sekizde yedi olduğunu iddia etmektedir. Yirmi dört payın sekizde birinin üçte biri bir pay, sekizde birinin yarısı bir buçuk pay, sekizde biri ise üç paydır. Dolayısıyla onun hakkı yirmi bir pay, o da sekizde yedidir. İnkar edilen kadının hakkı üç pay, anlaşılamayan kadının hakkı bir buçuk pay ve üzerinde birleşilen kadının hakkı da bir pay olur. Bu payların tümü toplandığı zaman yirmi altı buçuk olur. Bu yüzden onun elinde bulunan yirmi altı buçuk pay olan maldan bir pay almıştır. Sonra bunu diğer iki oğulun elindeki mala, her birisine yarısı olmak üzere, ekler. Onunla yapacakları bölüşüm işleminin daha kolay olması için bu şekilde yapar. Anlaşılamayan kadın, büyük oğulun elindeki mal olan yirmi altı buçuk paydan bir buçuk pay alır. Çünkü onun elindeki malda kadının hakkı bu kadardır. Çünkü küçük oğul, bu kadını yalanlamaktadır. Kadın bu miktarı aldığı zaman ortanca oğulun elindeki mala ekler. Sonra üzerinde birleşilen kadın, ortanca oğulda bulunan on sekiz paydan bir buçuk pay alır. Bu da sekizde birin yarısıdır. Anlaşılamayan kadının hakkı üç pay, ortanca oğulun hakkı da yedi paydır. O da sekizde yedidir. Bu payların tamamı toplandığı zaman, on sekiz buçuk pay olur. Bu yüzden onda bulunan on sekiz buçuk paydan bir buçuk pay alır. Küçük oğulun elindeki mala ekler. Sonra da on pay üzerinden onunla bölüşür. Kadın için üç pay, onun için yedi pay olur. Çünkü kadının hakkını malın sekizde biri, yani yirmi dört paydan üç pay olduğu ve küçük oğulun hakkının da malın sekizde yedisi olduğu konusunda birbirlerini onaylamışlardır. Dolayısıyla onun elindeki mal ikisi arasında buna göre bölüştürülür. Sonra ortanca oğul elinde kalan malı on yedi pay üzerinden anlaşılamayan kadın ile bölüşür. Çünkü ortanca oğulun hakkının on dört pay, kadının hakkının da üç pay olduğu konusunda birbirlerini onaylamışlardır. Büyük oğul da elinde kalan malı inkar edilen kadınla sekiz pay üzerinden bölüşür. Çünkü kadının hakkının bir pay, onun hakkının da yedi pay olduğu konusunda birbirlerini doğrulamışlardır.

Şayet küçük oğulun lehine ikrarda bulunduğu kadın, ortanca oğulun inkar ettiği kadın ise ve sorunun diğer kısmı yukarıdaki gibi ise, bu durumda kadın büyük oğulun payından bir pay alır.

Çünkü ortanca oğul onun lehine yapılan ikrarı onaylamamaktadır Dolayısıyla onun hakkı açısından ortanca oğulun payları dikkate alınmaz. Bu da yirmi dört

paydan yedi paydır. Geriye on yedi pay kalır. Bu yüzden onun elindeki on yedi paylık maldan bir pay almıştır. Bunu küçük oğulun elindeki mala ekler,sonra da on paya ayırarak onunla bölüşür. Kadın için üç pay,onun için yedi pay olur. Çünkü bu paylaşım üzerine birbirlerini doğrulamışlardır. Ortanca oğulun lehine ikrarda bulunduğu iki kadın, büyük oğulun payı olan on yedi paydan iki pay alır. Çünkü küçük oğul onları onaylamamaktadır. Dolayısıyla onlarla ilgili olarak onun payları dikkate alınmaz. Bu da yedi paydır. Geriye on yedi pay kalır. Bu yüzden ondan on yedi paydan iki pay aldılar. Sonra bunu ortanca oğulun elindeki mala eklerler. On paya ayırarak onlarla bölüşür. İki kadın üç pay, ortanca oğul yedi pay alır. Çünkü ortanca oğul onların hakkının yirmi dört paydan üç pay olduğunu ikrar etmiştir. O da malın sekizde biridir. Onun hakkı da yedi paydır.

Eğer kadınlar birbirlerini doğrulasa ve küçük oğulun lehine ikrarda bilindiği kadın, ortanca oğulun lehine ikrarda bulunduğu iki kadından biri i

[28/204] Çünkü küçük oğul onun lehine tüm terikenin sekizde birini ikrar etmiştir. Onun elinde de terikeden bir bölüm bulunmaktadır. Dolayısıyla onun elindeki malın sekizde birini alır.

Ortanca oğuldan da onun payının sekizde birinin yarısını alır.

Çünkü ortanca oğul, malın sekizde birinin, lehine ikrarda bulunduğu iki kadın arasında yarı yarıya bölüştürüleceği ikrar etmiştir. Dolayısıyla terikenin sekizde birinin yarısını alır. Ortanca oğulun elinde de terikenin bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla bunun sekizde birinin yarısını ona verir.

Anlaşılamayan kadın ortanca oğuldan, on yedi pay olan onun payından bir buçuk pay alır.

Çünkü küçük oğul bunu onaylamamaktadır. Dolayısıyla onun payları düşülür. Bu da yirmi dört paydan yedi paydır. Geriye on yedi pay kalır. Onun lehine sekizde birin yarısını ikrar etmişti. O da bir buçuk paydır. Bu yüzden onun elinde bulunan on yedi paylık maldan bir bucuk pay almıştır. Sonra kadınların elindeki mal, büyük oğulun elindeki mal ile birleştirilir. Sonra da bunu on pay üzerinden bölüşürler. Kadınlar için üç pay, her bir oğul için yedi pay olur. Onların elinde toplanan mal, birbirlerini onaylamalarına dayanılarak aralarında bölüştürülür.

Şayet küçük oğul, ortanca oğulun onaylamadığı kadının lehine ikrarda bulunmuşsa ve sorunun diğer kısmında değişiklik yoksa, bu kadın küçük oğulun on yedi paylık payından üç pay alır.

Çünkü ortanca oğul bu kadını onaylamamaktadır. Dolayısıyla bu kadının payı onun hakkı ile ilgili olarak dikkate alınmaz. Küçük oğul da onun lehine malın sekizde birini ikrar etmiştir. Bu yüzden onun on yedi paylık payından üç pay alır.

Diğer iki kadın ortanca oğuldan, onun on yedi paylık payından üç pay alır.

Çünkü küçük oğul ikisini onaylamamaktadır. Dolayısıyla onların hakkı ile ilgili olarak onun payları dikkate alınmaz. Ortanca oğul bunların lehine malın sekizde birini ikrar etmiştir. Bu yüzden ikisi, onun payı olan on yedi paydan üç pay alır. Sonda kadınların elindeki mal büyük oğulun elindeki mal ile birleştirilir. Bu, onunla kadınlar arasında on pay üzerinden bölüştürülür. Onun için yedi pay, her bir kadın için bir pay olur. Çünkü onlar, bölüşümün yirmi dört pay üzerinden gerçekleşeceği, her bir oğul için yedi pay ve her bir kadın için bir pay olacağı konusunda birbirlerini onaylamıştır. Dolayısıyla onların elinde toplanan mal, birbirlerini onaylamalarına dayanılarak aralarında bölüştürülür.

Bir kadın geriye kocasını ve ana-babasını bırakarak ölse, koca kadının başka bir kocadan üç oğlu olduğunu ikrar etse, kadının annesi iki tanesi ile ilgili olarak kocayı onaylasa, babası da üçüncüsü ile ilgili olarak onu doğrulasa ve üç oğul birbirini yalanlasa; bu durumda annenin lehine ikrarda bulunduğu iki oğul, ölen kadının kocasından onun payının üçte birini ve payının beşte birinin üçte birini alır. Sonra da annesinin payına ekler. On dört pay üzerinden bölüşürler; anne için dört, her bir oğul için ise beş pay olur. Ölen kadının babasının lehine ikrarda bulunduğu oğul, onun kocasından payının altıda birini alır. Sonra da babanın payına ekler. Yedi pay üzerinden bölüşürler; oğul için beş pay, baba için iki pay olur. Ebû Hafs (rh.a.)'ın (Muhammed (rh.a.)'den) naklettiğine göre; annenin lehine ikrarda bulunduğu iki oğul, kocanın payının beşte birini ve onun payının beşte birinin üçte birini alır. İkrardan önce paylar altı pay üzerinde gerçekleşmekteydi. Bunun yarısı olan üç pay kocanın, geri kalanın üçte bir olan bir pay annenin, diğer geri kalan da babanın olur. Bu şekilde bölüşürlerse, sonra da yukarıda açıkladığımız gibi ikrar gerçekleşse, babanın lehine ikrarda bulunduğu oğuldan başlanır. İki rivayete göre de kocadan onun payının altıda birini alır.

Çünkü koca, ölen kişinin geriye üç oğul, bir koca ve ana-baba bıraktığını, dolayısıyla bölüşümün temelde on iki pay üzerinde gerçekleştiğini iddia **[28/205]**
etmektedir. Bunun dörtte biri olan üç pay kocanın, altıda ikisi olan dört pay ana-babanın, geri kalan beş pay da oğullar arasında bölüştürülür. Ancak bu beş pay üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülmemektedir. Dolayısıyla asıl on iki pay üç ile çarpılır. Böylece otuz altı pay olur. Koca dokuz pay, ana-baba her birisi altı pay olmak üzere on iki pay alır. Geri kalan on beş pay üç oğul arasında, her birisine beş pay olmak üzere bölüştürülür. Sonra babanın lehine ikrarda bulunduğu oğulun hakkı ile ilgili olarak annenin payı düşülür. Çünkü anne onun lehine yapılan ikrarı yalanlamaktadır. Bu yüzden otuz altı payın üçte birini düştük. Bundan dolayı da kocanın elindeki malın altıda birini alır. Sonra bunu babanın elindeki mala ekler. İkisinin iddiası bakımından yedi pay üzerinden onunla bölüşür. Çünkü onlar mirasçıların koca, ana-baba ve bir oğul olduğunu, bölüşümün de on iki paydan gerçekleşeceğini söylemektedirler. Koca dörtte bir, ana-baba altıda iki pay, geri kalan beş payı da oğul alır. İkisine ulaşan mala oğul beş pay, baba da iki

pay ile katılır. Böylece bölüşüm yedi pay üzerinden gerçekleşmiş olur. Ebû Hafs'ın naklettiğine göre; (Muhammed (rh.a.)) annenin onayladığı iki oğulun, kocadan onun payının beşte birini ve payının beşte birinin üçte birini alacağını, söylemektedir. Ancak bu, yazan kişinin bir hatasıdır. Doğru olanı payının beşte birinin üçte ikisini alacağı şeklindedir. Çünkü oğul koca ile bölüşürken diğer iki oğulun hakkı onun payından düşülür. Çünkü o, ikisini yalanlamıştır. Koca ise ikisinin hakkının on pay olduğunu iddia etmektedir. Dolayısıyla ikisi onun elindeki otuz paylık maldan onu pay alır. Böylece beşte bir üzerinde gerçekleşmiş olur. Beşte biri altı pay, beşte birinin üçte ikisi de dört paydır. Bunun toplamı on paydır. Ebû Süleyman (rh.a.)'ın (Muhammed (rh.a.)'den) naklettiğine göre ise, iki oğul kocanın payının üçte birini ve onun payının beşte birinin üçte birini alır. Çünkü iki oğul ona şunu söylemektedir: Eğer senden on pay alırsa, hakkının tümü durmaktadır. Çünkü sana on beş pay kalır. Elinde de malın yarısı bulunmaktadır ve otuz paya ayrılmıştır. Malın tümü de altmış pay olur. Bunun dörtte biri on beş paydır. Böylece babanın hakkından fazla aldığı konusunda birleştik. Çünkü onun hakkı altıda birdir. Halbuki üçte bir almıştır. Dolayısıyla bu fazlalığın zararının sadece bize yüklenmesi doğru olmaz. Aksine sana yüklenir. Senin iddiana göre hakkın dokuz paydır. Sen dokuz pay, biz de on pay aldık. Senin elinde geriye altı pay kaldı. Çünkü elindeki mal otuz paya bölündü. Ölen kadının babasının lehine ikrarda bulunduğu oğula beş pay, bize on pay verdin. Sen de lehine ikrarda bulunduğun oğula beş pay, bize on pay verdin. Sen de kendine dokuz pay aldın. Geriye altı pay kalır. Bu altı pay bizimle senin aranda asıl hakkımıza göre bölüştürülür. Senin hakkın on beş pay, bizim hakkımız da on pay idi. Ancak kadının kocası ikisine şunu söylemektedir: Diğer oğulun hakkı da benim hakkımla birliktedir. Çünkü ben onun lehine ikrarda bulunmaktayım. O da payını benden almıştır. Böylece aslı bakımından bizim hakkımız yirmi pay, sizin hakkınız da on pay olur. Dolayısıyla bu altı pay onlar arasında üçte birlik paylar şeklinde bölüştürülür.

[28/206] İki oğul bundan iki pay alır. Böylece kocadan aldıklarının tümünün otuz paydan on iki pay olduğu ortaya çıktı. Bu da onun payının üçte biri ve payının beşte birinin üçte biri de iki paydır. Sonra da ikisi bunu annenin payına ekler ve on dört pay üzerinden bölüşürler. Çünkü onlar ölen kişinin geriye bir koca, ana-baba ve iki oğul bıraktığını ve bölüşümün de yirmi dört pay üzerinde gerçekleşeceğini iddia etmektedir. Koca için altı pay, anne için dört pay, baba için de aynı şekilde dört pay olur. Geri kalan on pay da iki oğul arasında yarı yarıya bölüştürülür. Dolayısıyla iki oğuldan her birisi ellerinde toplanan mala beş pay, anne de dört pay ile katılır. Böylece aralarında bölüşüm on dört pay üzerinden gerçekleşir.

Eğer oğullar birbirlerini doğrulasa, bu durumda ölen kişinin babasının lehine ikrarda bulunduğu oğul, babanın payının yarısını alır; diğer iki oğul da anneden onun payının yarısını alır. Bunların tümü kocanın elindeki mal ile birlikte yirmi dört

pay üzerinden bölüştürülür. Babanın lehine ikrarda bulunduğu oğul onun payının yarısını alır.

Çünkü terikenin üçte biri babanın elinde bulunmaktadır. Onun hakkının altıda bir olduğunu ve altıda birden fazla olarak elinde bulunan malın oğulun payı olduğu daha önce belirtildi. Dolayısıyla ona ödemesi gerekir. O da payının yarısıdır.

Ölen kişinin annesinin lehine ikrarda bulunduğu iki oğul ise, Ebû Süleyman (rh.a.)'ın naklettiğine göre, aynı şekilde anneden onun payının yarısını alır.

Çünkü annenin hakkı babanın hakkı kadardır. Babanın, ölen kişinin bir oğlu olduğunu ikrar etmesi gibi anne de ölen kişinin iki oğlu olduğunu ikrar etmiştir. Nasıl ki babanın lehine ikrarda bulunduğu oğul onun payının yarısını alıyorsa, aynı şekilde annenin lehine ikrarda bulunduğu iki oğul annenin payının yarısını alır ki; ona kalan mal babaya kalan mal gibi yarım olsun.

Ebû Hafs (rh.a.)'ın naklettiğine göre ise, annenin mirasçıları hiçbir şey almaz. Doğru olan da budur.

Çünkü annenin elinde terikenin altıda biri bulunmaktadır. Oğullar ile birlikte onun payı altıda birden aşağıya inmez. Bütün mirasçılar onun hakkının altıda bir olduğu konusunda birleşmiş iken, nasıl olur da iki oğul ondan bir şey alır. Mirasçı olarak çocuk bulunmadığı zaman ancak baba, anneden üstün tutulur. Çocuk bulunduğu zaman ise annenin hakkı babanın hakkı gibidir. Babanın elinde terikenin altıda biri kalmıştır. Dolayısıyla anneye de terikenin altıda birinin teslim edilmesi gerekir. İki oğulun payı, koca ve üçüncü oğulun onların lehine bulunan ikrarından dolayı yerinden onlara ulaşır. Bu yüzden anneden hiçbir şey almazlar. Ancak koca ile iki oğulun elinde toplanan mal, iddialarının dikkate alınması bakımından on dört pay üzerinden aralarında bölüştürülür. Onlar bölüşümün otuz altı paydan gerçekleştiğini, kocanın dokuz pay, iki oğulun da on beş pay alacağını iddia etmiştir. Bunlar toplanınca yirmi dört pay olur.

Şayet üç oğul birbirini onaylamamışsa, fakat annenin lehine ikrarda bulunduğu iki oğuldan birisi, babanın ikrarda bulunduğu oğulu doğrulamışsa, bu ikisi diğer oğulu yalanlamışsa ve o da ikisini yalanlamışsa; bu durumda birbirini doğrulayan iki oğul kocanın payının üçte birini ondan alır. Babanın elindeki mala eklerler. Sonra da on dört pay üzerinden bölüşürler. Baba dört pay, iki oğul yarı yarıya olmak üzere on pay alır. Ebû Süleyman (rh.a.)'ın nüshasında bu şekilde belirtmiştir. Ebû Hafs (rh.a.)'ın nüshasında ise bundan daha fazla açıklama vardır. Doğru olanı da budur. Çünkü birbirini doğrulayan iki oğuldan, annenin lehine ikrarda bulunduğu oğulun, önce annenin elindeki malın dörtte birini alacağını, söylemektedir.

Çünkü anne, bölüşümün yirmi dört pay üzerinden gerçekleştiğini ve onun hakkının bunun tümünde olduğunu iddia etmektedir. Ancak baba bu oğulu yalanlamıştır. Dolayısıyla onun hakkı ile ilgili olarak babanın payı düşülür. Bu da

dört paydır. Geriye yirmi pay kalır. Bundan onun hakkı beş paydır. Beş pay da yirmi payın dörtte biridir. Bu yüzden annenin elindeki malın dörtte birini almıştır.

Sonra birbirini doğrulayan iki oğul, kocanın payının üçte birini alır.

Çünkü koca, bölüşümün otuz altı paydan gerçekleştiğini, ancak bundan altı payın düşüleceğini iddia etmektedir. Çünkü baba, onlardan birisini, kardeş de diğerini yalanlamaktadır. Dolayısıyla kocanın bu iki oğul ile bölüşümünde, yalanlayan bu iki kişiden birisinin payının düşülmesi gerekir. Altı pay düştüğümüz zaman otuz pay kalır. İkisi otuz payın üçte biri olan on pay alır. Bunu babanın
[28/207] elindeki mala ekler. Sonra da on dört pay üzerinden hepsi bunu bölüşür. Çünkü onlar bölüşümün yirmi dört pay üzerinden gerçekleştiğini iddia etmektedirler. Baba için dört pay, ikisinden her birisi için beş pay olur. Bu yüzden aralarında on dört pay üzerinden bölüştürülür.

Şayet baba ikisinden birini yalanlarken bu nasıl doğru olur, denilse; evet durumun böyle olduğunu ancak bölüşümü sadece baba ile lehine ikrarda bulunduğu oğul arasında dikkate alırsak devir (döngü) gerçekleşmiş olur. Çünkü babanın lehine ikrarda bulunduğu oğulun alacağı mal ona teslim edilmez. Fakat birbirlerini doğruladıkları için diğer oğul ile bölüşür. Sonra birbirlerini onayladıklarından dolayı babaya döner ve onunla bölüşür. Dolayısıyla hep bu şekilde döner. Devir zorunluluğu nedeniyle babanın malın beşte birini ikisiyle bölüşeceğini söyledik. Çünkü babanın payı oğulların sayısıyla değişmez. Oğul bir olsun veya daha fazla olsun, babanın payı altıda bir olur. Bu yüzden eğer iki oğul birbirini doğrulamışsa, malın bölüştürülmesi konusunda babanın ikisinden birisini doğrulamasını, ikisini doğrulaması gibi saydık.

Geri kalan diğer oğul kocanın otuz paylık payından altı buçuk pay alır.

Çünkü baba onu yalanlamaktadır. Dolayısıyla onunla koca arasındaki bölüşümde babanın payı düşülür. Bu nedenle bölüşüm otuz pay üzerinden gerçekleşir. Ancak o, kocaya şunu söylemektedir: İki kardeşe on pay verdin. Eğer bana sadece beş pay verirsen, on beş pay kalır. Bu da tüm terikenin dörtte biridir. Dolayısıyla eksik kalana katılımdan hiçbir şey senin olmaz. Sen on beş pay ödedin, dokuz pay de kendine al, geriye altı pay kalır. Bu altı pay bizim hakkımıza ve senin hakkına göre aramızda bölüştürülür. Senin terikedeki hakkın on beş paydır. Hakkının beşte üçü sana ulaşmıştır. Geriye beşte iki hakkın kalır. Bu da altı paydır. Senin iddiana göre tüm terikedeki hakkımız yirmi beş paydır. On beş pay bize ulaşmıştır. Geriye on pay kalır. Bu da payımızın beşte ikisidir. İki oğul alacakları hakkı ve daha fazlasını almıştır. Geriye bu altı payın bölüştürülmesi benimle senin arasında kalmıştır. Ben hakkımın beşte ikisi ile buna katılırım. Bu da iki paydır. Sen de altı pay ile katılırsın. Dolayısıyla bu altı payın aramızdaki bölüşümü dörtte birlik paylar şeklinde olur. Onun dörtte biri benim olur. Altı payın dörtte biri de bir buçuktur. Önceki beş pay ile birlikte ondan bir buçuk pay daha aldığım zaman altı

buçuk pay olur. Bu yüzden, kocanın otuz paylık payından altı buçuk pay alacağını söyledi.

Hakim eş-Şehid bu cevapta yarım paylık yanıldı. Doğru olanı ondan sadece altı pay alması şeklindedir. İbn Mansûr bunu bu şekilde söylemiştir. Çünkü ona payının bir bölümü anne tarafından ulaşır. Çünkü anne onu doğrulamaktadır. Dolayısıyla koca ile birlikte kalan altı paya iki pay ile katılmaz. Fakat bir pay ile katılır. O da hakkının beşte biridir. Koca ise altı pay ile katılır. Dolayısıyla bu altı payın ikisi arasındaki bölüşümü altıda birlik paylar şeklinde olur. Ondan oğul bir pay alır. Daha önce de beş pay almıştı. Böylece ondan sadece altı pay alacağı ortaya çıktı. Bunu annenin elindeki paya ekler. Dokuz pay üzerinden bölüşürler. Anne için dört, oğul için beş pay olur. Çünkü bu ikisi bölüşümün yirmi dört pay üzerinden gerçekleşeceği ve annenin payının dört pay, oğulun payının ise beş pay olduğu konusunda birbirlerini doğrulamışlardır. Dolayısıyla onların elinde toplanan mal ikisi arasında bu şekilde bölüştürülür. [28/208]

Bir kişi ölse ve geriye bir oğul bıraksa, bu oğul babasından bir kardeşinin olduğunu ikrar etse ve elindeki malın yarısını ona verse, sonra lehine ikrarda bulunduğu oğul, bir kardeşlerinin daha bulunduğunu ikrar etse, lehine ikrarda bulunulan son kişi, "ben ölen kişinin oğluyum, fakat sen oğlu değilsin, bilinen oğul seninle ilgili olarak yalan söylemiştir" dese, sözü dikkate alınmaz ve ikrarda bulunan bu kişinin elindeki malın ancak yarısını alır.

"Faiz Konusu"nda şunu belirtmektedir: Bir kadın lehine ikrarda bulunsa ve payını ona verse, sonra kadın bir oğlu bulunduğunu ikrar etse ve lehine ikrarda bulunulan bu kişi "ben ölen kişinin oğluyum, fakat sen onun karısı değilsin" dese, bu durumda kadının elindeki malın tümünü alır. Aynı şekilde eğer ölen kişi kadın ise ve oğlu onun bir kocası bulunduğunu ikrar etse ve payını ona verse, sonra bu koca, kadının bir oğlu bulunduğunu ikrar etse ve lehine ikrarda bulunulan bu oğul, "ben onun oğluyum, fakat sen onun kocası değilsin" dese, bu durumda kocanın elindeki malın tümünü alır.

Züfer (rh.a.) yukarıdaki iki sorunda da lehine ikrarda bulunulan son kişinin, ikrarda bulunanın elindeki malın tümünü alacağını ve kıyasın bu olduğunu, söylemektedir.

Çünkü ilk iki oğul, lehine ikrarda bulunulan son kişinin soyu konusunda birbirlerini doğrulamıştır. Halbuki lehine ikrarda bulunulan birinci kişi ile ilgili olarak birbirini doğrulama bulunmamaktadır. İkisinin onayladığı kişi malı almaya daha öncelikli olur. Bu şuna benzemektedir: Bir kişi ölse ve köle olan iki oğulu bulunsa, bunlardan birisi diğerine, "ikimiz de babamızın ölümünden önce özgür kılındık" dese, diğeri "ben onun ölümünden önce özgür kılındım, sen ise onun ölümünden

sonra özgür kılındın" dese, bu durumda malın tümü, onun ölümünden önce özgür kılındığına dair üzerinde birleşilen oğulun olur.

Ebû Yusuf (rh.a.)'tan nakledildiğine göre, yukarıdaki iki sorunda da, lehine ikrarda bulunulan son kişi, lehine ikrarda bulunulan ilk kişinin elindeki maldan, onun lehine ikrarda bulunduğu üzere ancak payı oranında alır. Onun birinciyi yalanlaması ise dikkate alınmaz.

Çünkü lehine ikrarda bulunulan birinci kişi şunu söylemektedir: "Senin hak elde etmen ancak benim ikrarım sayesinde gerçekleşmektedir. Senin iddia ettiğin gibi eğer ben mirasçı değilsem, benim ikrarım ile senin için hiçbir şey sabit olmaz. Oysa sen terikeden mal almaktasın. Dolayısıyla benim ikrarıma dayanarak terikeden mal alman benimle akrabalığı zorunlu bir hüküm olarak ortaya koyar. Buna dair hüküm bağlayıcı sayılır ve benimle ilgili yalanlamana itibar edilmez."

Zâhirü'r-rivâyenin yukarıdaki iki sorun arasındaki farka dair açıklaması şu şekildedir. Koca ile karı şu anda bulunmayan bir nedenle miras almaktadırlar. Çünkü nikah ölüm ile ortadan kalkmaktadır. Onlar ancak hayatta iken var olan bir nikah nedeniyle miras almaktadır. Dolayısıyla birinci ile ilgili olarak verilen hüküm ikinci ile ilgili olarak hükmü zorunlu kılmaz. Lehine ikrarda bulunulan ikinci kişi onları yalanlamıştır. Dolayısıyla onlar terikede hak elde etme konusunda onunla rekabete giremez. Akrabalık yoluyla mirasçı olma durumunda ise halen var olan bir neden ile terikede hak elde edilmektedir. Bu öyle bir nedendir ki, sabit olduktan sonra ortadan kalkma olasılığı yoktur. Bilinen oğulun elindeki terikeden mal aldığında bu hüküm gerçekleşmiştir. Dolayısıyla ikinci kişinin onunla ilgili yalanlaması dikkate alınmaz. Bu yüzden lehine ikrarda bulunulan birinci kişiden ancak elindeki malın yarısını alır.

Aynı şekilde eğer bilinen oğul, bir kardeş ikrarında bulunmamışsa, fakat bu adamın ölen kişinin zimmetinde iki bin dirhemi olduğunu ikrar etse ve iki bin dirhem sahibi bunu inkar etse, bin dirhem sahibinden ancak bin dirhemin üçte ikisini alır.

Çünkü ilk alacağa dair hüküm sabit olduktan sonra onun yalanlaması dikkate alınmaz. Nitekim bu yalanlama ile bin dirhemi sahibinin hakkını iptal edersek, sonra da iki bin dirhem sahibi başka birisi lehine bin dirhem ikrar etse ve lehine
[28/209] alacak ikrar edilen bu kişi, iki bin dirhem sahibini yalanlasa, bu durumda on kişi bu şekilde ard arda gelse, bin dirhemin beşte ikisini ondan alırız. Sonra onuncu kişi, mirasçının lehine ikrarda bulunduğu birinci kişi lehine ikrarda bulunsa, bu durumda bin dirhemi o ondan alır. Sonra hepsi devir yapıncaya kadar ondan alırlar. Durmadan bu şekilde devir olur. Bu da doğru olmaz. Ancak bu konudaki hüküm daha önce açıkladığımız gibi, "ödemesine hükmettikten sonra onun yalanlaması dikkate alınmaz."

Bir kişi geriye üç oğul bırakıp ölse, bu oğullardan birisi ölen kişinin iki oğlu daha bulunduğunu ikrar etse, diğer ikisi de lehine ikrarda bulunulan iki oğuldan birisi konusunda onu doğrulasa, lehine ikrarda bulunulan iki oğul da birbirini yalanlasa; bu durumda Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre "üzerinde birleşilen oğul", ikisi lehine ikrarda bulunan oğulun elindeki malın beşte birini alır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise onun elindeki malın yedide birini alır.

Çünkü iki kişi lehine ikrarda bulunan oğul, ölen kişinin geriye beş oğul bıraktığını ve üzerinde birleşilen oğulun hakkının terikenin beşte biri olduğunu iddia etmektedir. Onun elinde de terikenin bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla elindeki malın beşte birini ona verir. Nitekim iki kişi lehine ikrarda bulunan oğulu diğer iki kardeşi de doğrulasaydı, lehine ikrarda bulunulanlar her biri, ikrarda bulunanın elindeki malın beşte birini alırdı. Dolayısıyla birisini yalanlamaları diğeriyle ikrarda bulunan arasındaki hükmü değiştirmez.

Muhammed (rh.a.) ise ikrarda bulunanın, üzerinde ittifak edilen kişiye şöyle söylediğini ifade etmektedir: Benim hakkım bir pay, yalanlayanın hakkı bir pay, senin hakkın da bir paydır. Ancak senin payının üçte ikisi diğer iki oğulun elindedir. Onlar seni doğrulayarak hakkının üçte ikisini yüklenmiştir. Elimdeki mala, sen bir payın üçte biri ile, ben bir pay ile, yalanlanan da bir pay ile katılır. Her payın üçte birini bir pay saydık. Bu yüzden onun elindeki malın yedide birini alır sonra diğer iki kardeşin elindeki mala ekler. Haklarının terikede eşit olduğu konusunda birbirlerini doğruladıklarından dolayı bunu üçte birlik paylar şeklinde bölüşürler.

Eğer üç oğuldan biri, ölen kişinin iki oğlu daha bulunduğunu ikrar etse, kardeşlerinden birisi onlardan biri ile ilgili olarak onu doğrulasa, diğer kardeşi ise ikisi ile ilgili olarak onu yalanlasa, ikisi de kendi aralarında birbirini yalanlasa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre iki kardeşin lehine ikrarda bulunduğu oğul, iki oğul lehine ikrarda bulunan kişiden onun elindeki malın dörtte birini alır.

Çünkü ikisini de reddeden oğul, ikrarda bulunan ile lehine ikrarda bulunduğu kişi arasındaki bölüşümde dikkate alınmaz. O dikkate alınmayınca sanki bilinen oğul ikiymiş, terikede onların elindekiymiş ve onlardan birisi iki oğul lehine ikrarda bulunmuş, diğeri de birisi ile ilgili olarak onu doğrulamış gibi sayılır. Daha önce bunun aynısını açıkladık. Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, üzerinde birleşilen oğulun ikrarda bulunanın elindeki malın dörtte birini alacağını, Muhammed (rh.a.)'e göre ise onun elindeki malın beşte birini alacağını söyledik. Bu konuda da aynı şekilde açıklamış olduk. Tekrar etmenin yararı ise, sorunun ikisini de reddedene bağlanmayacağını ve onun payının hiçbir şeye girmeyeceğini açıklamaktır. Böylece bu, daha önce söylenenleri açıklayıcı olur.

Bir kadın geri kocasını, kız kardeşini ve annesini bırakarak ölse, kız kardeşi bir kardeşi bulunduğunu ikrar etse, bu konuda koca onu doğrulasa, anne ise onu yalanlasa; bu durumda paylar yirmi dört pay olur.

Sonuç olarak burada iki pay türü vardır. İkrar dikkate alınmaksızın bilinen pay ile ikrarın dikkate alınmasıyla belirsiz olan paydır. İkrarda bulunan kız kardeş ile diğer mirasçılar arasındaki bölüşüm bilinen paya göre olur. Onunla, onu doğrulayan ve lehine ikrarda bulunulan kişi arasındaki bölüşüm ise belirsiz paya göre olur. Bilinen pay, içinde avl[33] bulunan bir sorun olup sekiz paya ayrılır. Çünkü koca, altı paydan üç pay olan malın yarısını, kız kardeş yine üç pay olan yarısını, anne de iki pay olan üçte birini alır. Dolayısıyla bölüşüm sekiz pay üzerinden gerçekleşir. Anne iki pay alır, o da malın dörtte biridir. Belirsiz payın aslı ise altı paydır. Koca üç pay olan yarısını, anne de bir pay olan altıda birini alır. Geri kalan mal kardeş ile kız kardeş arasında, bir erkek iki kadının payı kadar almak üzere, üçte birlik paylar şeklinde bölüşülür. Ancak kesirsiz olarak bu bölüştürülemez. Dolayısıyla altı üç ile çarpılır. Böylece on sekiz pay olur. Koca dokuz pay, anne de üç pay alır; geri kalanı, erkek iki kadının payı kadar almak üzere, kardeş ile kız kardeş arasında bölüştürülür. Ölen kadının kocası ile kız kardeşinin elinde bulunan terike dörtte üçü belirsiz pay olarak on beş paya bölünür. Malın dörtte üçü on beş pay olunca, malın tümü yirmi pay olur. Anne bilinen paya göre bunun dörtte biri olan beş alır. Geri kalandan dokuz pay kocanın olur. Kalan altı pay ise kardeş ile kız kardeş arasında bölüştürülür. Kardeş dört pay, kız kardeş de iki pay alır.

[28/210]

Eğer koca da yapılan ikrarı aynı şekilde reddetse-ki kız kardeşin yaptığı ikrarı koca onayladığı takdirde, bu onun payını arttırmaktaydı, fakat kız kardeşi doğrulamadığı zaman- pay kırk paya bölünür.

Bu sözün açıklaması şu şekildedir. Bilinen pay bakımından koca malın sekizde üçünü alır. Belirsiz pay bakımından ise, kız kardeşin ikrarda bulunduğu koca, malın tam yarısını alır. Böylece kocanın malını arttıran bir ikrarda bulunduğu ortaya çıktı. Bu ikrarda koca onu yalanlasa paylar kırk pay üzerinden bölüştürülür. Çünkü belirsiz pay altı pay idi. Bilinen pay de 'avliyye' olup sekiz pay idi. Daha önce açıkladığımız gibi bölüşüm yirmi pay üzerinden gerçekleşti. Koca, hakkının malın sekizde üçü olduğunu iddia etmektedir. Bu da yedi buçuk paydır. Kız kardeş ise onun lehine on sekiz paydan dokuz pay ikrar etmektedir. Yedi buçuk paydan dokuz paya kadar olan bir buçuk paylık fazlalığı kız kardeş onun lehine ikrar etmiştir. Burada ise koca bu konuda onu yalanlamıştır. Pay da yarıya bölünmüştür. Bunun iki katına çıkarılması gerekir. Böylece bölüşüm kırk pay üzerinden gerçekleşir. Anne malın dörtte birinin tamamı olan on pay alır. Geriye otuz pay kalır. Kız kardeş, kocanın bundan on sekiz pay alacağını iddia etmektedir. Koca ise bundan on beş pay alacağını iddia etmektedir. Dolayısıyla koca on beş pay alır. Kardeş ile kız kardeş ise on iki pay alır. Bunu, erkek için iki kadının payı kadar olmak üzere bölüşürler. Geriye kardeş ile kız kardeşin koca lehine ikrarda

[33] Avl: Paylar toplamı, ortak paydadan büyük olan miras sorunudur. İçinde avl bulunan soruna 'avliyye' denir.

bulunduğu, fakat kocanın onları yalanladığı miktar olan üç pay kalır. Koca onu doğrulayıncaya kadar kız kardeşin elinde kalır. Doğrularsa, ikrarda bulunduğu bu miktarı alır. Kardeş ile annenin bunun üzerinde hiçbir hakkı yoktur. Çünkü anne hakkının tamamını almıştır. Kardeş de aynı şekilde kendi kanaatine göre hakkının tamamını almıştır.

Bir kişi karısı ve ana-babasını bırakarak ölse, kadın ölen kişinin iki oğlu bulunduğunu ikrar etse, baba birisi ile ilgili olarak onu doğrulasa, anne ise ikisi ile ilgili olarak ikisini de yalanlasa ve lehine ikrarda bulunulan iki oğul da birbirini yalanlasa, Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, babanın lehine ikrarda bulunduğu oğul, ikrarda bulunan kadından, onun payı olan kırk paydan on üç pay alır. Muhammed (rh.a.)'e göre ise kadından, onun payı olan yirmi üç pay ve bir payın üçte birinden, dört pay ve bir payın üçte birini alır.

Çünkü bilinen pay on iki paya bölünür. Karısı için malın dörtte biri olan üç pay, anne için kalan malın üçte biri olan üç pay, geri kalanı da baba için olur. Belirsiz pay ise kadının ikrarda bulunduğu üzere yirmi dört pay olur. Kadın için malın sekizde biri olan üç pay, ana-baba için altıda iki olan sekiz pay olur. Her birisi için dört pay olur. Geri kalan da iki oğul arasında yarı yarıya olur. Bu da on üç paydır. Dolayısıyla pay yarıya bölünmüş oldu. Onu iki katına çıkarırız. Böylece kırk sekiz pay olur. Kadın için altı pay, her bir oğul için on üç pay, ana-babadan her [28/211]
birisi için de sekiz pay olur. Sonra babanın doğruladığı oğulun kadın ile bölüşümünde annenin payı düşülür. Çünkü anne onu yalanlamıştır. Kırk sekiz paydan sekiz pay düştüğümüz zaman kırk pay kalır. Kadın, bu oğulun hakkının terikenin kırk payından on üç pay olduğunu ikrar etmiştir. Kadının elinde de terikenin bir bölümü bulunmaktadır. Dolayısıyla bundan onun hakkı oranında ona verir. Bu da kırk paydan on üç paydır. Bunu ölen kişinin babasının payına ekler. On yedi pay üzerinden onunla bölüşür. Baba bundan dört pay, geri kalanı da o alır. Çünkü payının yirmi dört paya bölüneceği ve babanın dört pay, oğulun da on üç pay alacağı konusunda birbirlerini doğrulamışlardır. Çünkü ölen kişi geriye bir oğul bırakmıştır. Dolayısıyla onlara ulaşan mal iddialarına göre aralarında bölüştürülür. Diğer oğul da kadının elinde kalan malı onunla on yedi pay üzerinden bölüşür. Kadın altı pay, kalanı da o alır. Çünkü onlar bölüşümün kırk sekiz pay üzerinden gerçekleştiği ve kadının altı pay, oğulun da kalan on üç payı aldığı konusunda birbirlerini doğrulamışlardır. Dolayısıyla onun elinde kalan mal ikisi arasında buna göre paylaştırılır.

Muhammed (rh.a.)'in görüşünün açıklaması şu şekildedir: Babanın lehine ikrarda bulunduğu oğul, kadının elinde bulunan yirmi üç pay ve bir payın üçte biri olan maldan dört pay ve bir payın üçte birini alır. Çünkü kadın, bu oğulun hakkının on üç pay olduğunu iddia etmektedir. Ancak bunun üçte biri kadının elinde, üçte ikisi de babanın elindedir. Çünkü bilinen paya göre terikenin dörtte

biri kadının elinde, terikenin yarısı da babanın elindedir. Baba da bu oğulu doğrulamıştır. Dolayısıyla kadın yerine oğulun payının üçte ikisini baba yüklenir. Bu da sekiz pay ve bir payın üçte ikisidir. Kadının elindeki malda onun hakkı sadece dört pay ve bir payın üçte biri olarak kalır. Diğer oğulun hakkı on üç pay, kadının hakkı da altı paydır. Bu payların tümü toplandığı zaman yirmi üç pay ve bir dinarın üçte biri olur. Bu yüzden kadından, yirmi üç pay ve bir payın üçte birinden dört pay ve bir payın üçte birini alır. Sonra Ebû Yusuf (rh.a.)'un görüşünün çıkarımında açıkladığımız gibi oğullardan her biri, lehine ikrarda bulunan ile bölüşür.

Eğer iki oğul birbirini doğrulasa, babanın lehine ikrarda bulunduğu oğul onun yirmi paylık payından on üç pay alır.

Çünkü baba, payın yirmi dört paya bölündüğünü iddia etmektedir. Ancak dört pay olan annenin payı bundan düşülür. Anne onu yalanlamaktadır. Geriye kırk pay kalır. Babanın iddiasına göre de onun yirmi paylık payından on üç pay oğulun hakkıdır. Bu miktarı ondan alır. Kadının payına ekleriz. Sonra da otuz iki pay üzerinden bölüşürler. Çünkü bölüşümün kırk sekiz pay üzerinden gerçekleştiği ve kadının payının altı pay, her bir oğulun payının de on üç pay olduğu konusunda birbirlerini doğrulamışlardır. Dolayısıyla onların eline ulaşan mal aralarında buna göre bölüştürülür. Buna her bir oğul on üç pay ile, kadın da altı pay ile katılır. Böylece bölüşüm otuz iki pay üzerinden gerçekleşir.

Bu cevabın yanlış olduğu ve doğrusunun şu şekilde olduğu da söylenmiştir: Oğul, babadan ancak yirmi paydan on üç pay ve bir payın üçte birini alır. Çünkü baba terikenin altıda birinden fazlasında hak iddia etmektedir. Çünkü ölen kişinin geri bir oğul bıraktığını iddia etmektedir. Onun elinde de yirmi pay olarak terikenin
[28/212] yarısı bulunmaktadır. Dolayısıyla terikenin tümü kırk pay olur. Bunun altıda biri altı pay ve bir payın üçte biridir. Baba altı pay ve bir payın üçte ikisinden fazlasında hak iddia etmediğine göre, bundan fazlasını oğula vermesi gerekir. Çünkü o bunun tümünde hak iddia etmektedir. Bu da on üç pay ve bir payın üçte biridir. Hakim eş-Şehid bu eleştiriyi es-Serî' (السرى)den rivayet etmiş ve doğrusunun yirmi paydan on dört pay alması şeklinde olduğunu söylemiştir. Bu yazan kişinin bir yanlışıdır. Doğru olanı ancak daha önce açıkladığımız gibi on üç pay ve bir payın üçte birini alması şeklindedir.

Bir kişi geriye iki oğul ve değerleri eşit olan iki köle bıraksa ve onlardan her birisi bir köleyi alsa, sonra oğullardan biri babasından bir kız kardeşi bulunduğunu ikrar etse ve kardeşi de bu kız kardeşi reddetse, bu durumda kız kardeş, lehine ikrarda bulunan oğulun elindeki malın beşte birini alır.

Çünkü ölen kişinin iki oğul ve bir kız bıraktığını ve onun hakkının her kölenin beşte biri olduğunu ikrar etmiştir. Dolayısıyla elindeki kölenin beşte birini ona verir. Kardeşinin elindeki kölenin değerinin altıda birini de onun için öder. Çünkü bu köle ikisinin elinde idi. Dolayısıyla temelde kölenin, reddeden kardeşin elinde

bulunan yarısı konusunda, ikrarda bulunan ödeme ile yükümlü olmaz. Kölenin, ikrarda bulunan oğulun elindeki yarısında olan payını ise öder. Çünkü ikrarda bulunan oğul, reddedene kendi isteği ile bunu vermiştir. Kız kardeşin bundan payı ise üçte birdir. Çünkü kölenin bu yarısı ikrarda bulunanın elinde olsaydı, ikrarına göre kız kardeşi bunun üçte birini verirdi. Dolayısıyla elinden çıkarması bakımından kölenin yarısının üçte birini onun için öder. Bu da tüm kölenin değerinin altıda biridir.

Şayet bir kişi iki ev, bir oğul ve bir kız bırakarak ölse ve her birisi bir ev alarak bölüşmüşse, sonra kız babasından bir erkek kardeşinin daha bulunduğunu ikrar etse, diğer kardeşi ise onu bu konuda yalanlasa, bu durumda lehine ikrarda bulunduğu kardeş, onun elindeki evin beşte ikisini ondan alır.

Çünkü bu kız, ölen kişinin geriye iki oğul ve bir kız bıraktığını ve her bir oğul için ki pay olmak üzere bölüşümün beş pay üzerinden gerçekleştiğini iddia etmiştir. Bu yüzden onun elindeki evin beşte ikisini lehine ikrarda bulunduğu oğula veririz. Kardeşinin elindeki evin değerinin beşte ikisini de onun için ödeme ile yükümlü olur. Çünkü bu evin üçte biri aslı bakımından onun elinde idi. Kendi isteği ile kardeşine vermiştir. Dolayısıyla iddiasına göre lehine ikrarda bulunduğu kişinin bundaki payını onun için ödeme ile yükümlü olur. Lehine ikrarda bulunulanın payı da bu üçte birin üçte ikisidir. Çünkü bu, kız kardeşin elinde olsaydı, üçte ikisini kardeşe vermesi istenirdi. Bu yüzden bu evin değerinin beşte ikisini onun için öder.

Bir kişi geriye bir deve, bir sığır ve iki oğul bırakarak ölse, sonra ikisi bölüşse ve birisi payına karşılık olarak deveyi, diğeri de payına karşılık olarak sığırı alsa, sonra onlardan birisi bir kardeşi ve bir kız kardeşi bulunduğunu ikrar etse, diğer kardeşi de kız kardeş ile ilgili olarak onu doğrulasa ve kardeş ile ilgili olarak onu yalanlasa ve lehine ikrarda bulunulan iki kişi de birbirini yalanlasa; bu durumda kız, lehine ikrarda bulunan kişiden onun elindeki malın yedide birini alır. Bu miktar ona teslim edilir.

Çünkü bu oğul, ölen kişinin üç oğul ve bir kız bıraktığını iddia etmektedir. Dolayısıyla bölüşüm yedi pay üzerinden gerçekleşir. Kızın payı da yedide birdir. Bu yüzden kıza elindeki malın yedide birini verir. Diğer oğula verdiği maldan hiçbir şey ödemez. Çünkü diğer oğul kızı onaylamaktadır. Dolayısıyla önceki oğuldan payı ona ulaşır. Sonra sadece onun lehine ikrarda bulunan kardeşin eline geçen malın beşte birini ister. Çünkü sadece onun lehine ikrarda bulunan kardeş, ölen kişinin iki oğul ve bir kız bıraktığını ve kızın payının de malın beşte biri olduğunu iddia etmektedir. Bu yüzden onun olan malın beşte birini kıza verir. Aynı şekilde kızın lehine ikrarda bulunan kardeşinin eline geçen malın değerinin yedide birinin üçte birini kız için öder. Bunun yanlış olduğu söylenmiştir. Doğru olanı kızın lehine ikrarda bulunan kardeşinin elindeki malın değerinin yedide birinin üçte ikisini kız için ödemesidir. Çünkü bunun yarısını kendi isteği ile ona vermiştir. Şayet bu onun [28/213]

elinde olsaydı, bu yarının üçte birini kıza vermesi gerekirdi. Dolayısıyla bunun değerini ona borçlanacaktır. Ancak lehine ikrarda bulunan kardeşinden bunun yedide biri ona ulaşmıştır. Dolayısıyla bunun yedide birinin ve üçte birinin tam olarak alınabildiği bir hesaba ihtiyaç vardır. Bunu mümkün kılan en küçük sayı yirmi birdir. Bunun yedide biri üçtür. Üçte biri de yedidir. Malın yarısı yirmi bir pay olunca, tümü kırk iki pay olur. İkrarda bulunanın iddiasına göre kızın hakkı malın yarısının üçte biridir. Bu da kırk iki paydan yedi paydır. Kıza malın yedide biri olan altı pay ulaşmıştır. Bunun yarısı olan üç pay, temelde kardeşinin elindeki maldandır. Diğer yarısı da kardeşine verdiği malın yarısındandır. Malı veren kişiden sadece bu üç payın ödeme yükümlülüğü düşer. Dört pay ödeme yükümlülüğü kalır. Tüm malın yedide biri altı paydır. Dolayısıyla dört pay yedide birin üçte ikisi olur. Bu yüzden kardeşine ait olan malın değerinin yedide birinin üçte ikisini kız için öder.

Lehine ikrarda bulunulan kardeş, ikrarda bulunanın eline geçen malın yedide ikisini alır.

Çünkü onun iddiasına göre ölen kişinin üç oğlu ve bir kızı vardır. Bölüşüm de yedi pay üzerinden gerçekleşmektedir. Kardeşin bundan hakkı iki paydır. Bu yüzden ikrarda bulunanın eline geçen malın yedide ikisini ona veririz. Şayet, diğer kardeş onu yalanlamaktadır. Buna göre, daha önce geçen sorunlara kıyas bakımından, onunla bölüşümü durumunda yalanlayan kardeşin payı niçin düşülmüyor denilirse, şu şekilde cevap veririz: Çünkü o, malın türünün farklı olması açısından diğer kardeşine verdiği mala karşılık, lehine ikrarda bulunduğu kardeş için kendi payından öder. Dolayısıyla onun payının bundan düşülmesine gerek yoktur.

(Muhammed (rh.a.)), ikrarda bulunan oğulun, lehine ikrarda bulunduğu kişi için diğer kardeşinin eline geçen malın beşte birini ödeyeceğini, söyler.

Çünkü kardeşine verdiği malın yarısını kendi isteği ile vermiştir. Eğer bu mal onun elinde olsaydı, lehine ikrarda bulunduğu kardeşe bu yarının beşte birini verirdi. Çünkü onun iddiasına göre bundan bir pay kız kardeşin, geri kalan da her birisi için iki pay olmak üzere onunla kardeşi arasında ikiye bölünür. Malın yarısının beşte ikisi tüm malın beşte biridir. Bu yüzden diğer kardeşinin eline geçen malın beşte birini onun için öder.

Hakim eş-Şehid (rh.a.) "bu son kısmın çözümünün yanlış olduğunu, doğru olanın ise kardeşinin elindeki on dört paylık maldan, lehine ikrarda bulunduğu kişi için üç pay ödemesi olduğunu", söyler. Ebû Isme Makberi'den, o da İsa b. Ebân (rh.a.)'dan bu şekilde aktarmıştır.

Çünkü, eğer kardeşine bu malı vermeseydi, daha önce açıkladığımız gibi kız kardeşe bunun yedide birini verirdi. Geri kalan yedide altılık pay ikisi arasında yarı yarıya bölüştürülür. Her birisi için üç pay olur. Malın yarısı yedi pay olunca, tamamı

on dört pay olur. Böylece onun iddiasına göre bundan payının on dört paydan üç pay olduğunu öğrendik. Kardeşine kendi isteği ile verdiği maldan ancak bu kadarını lehine ikrarda bulunduğu kişi için öder.

Allah daha iyi bilir.

KARMA İNDEKS

A

ateşgede, 145
avl, 294
avliyye, 153, 294

C

câbireyn metodu, 150
cebir (denklem) metodu, 150
cu'l, 122

D

dinar ve dirhemler metodu, 149
domuz, 145

E

erş, 31, 75

H

Haşv yolu, 84
hataeyn metodu, 150
havra, 145

I

ıtk-ı bâtt, 196
ıtk-ı müneffez, 196

İ

ikrar, 60
ikrar-ı muttasıl, 60
istisna, 60, 129

K

kilise, 145
kuru mülkiyet, 1

M

min harfi, 149
minberiyye, 117, 224
muamele fi'l-esmar, 2
muhâbât, 193, 194, 195
müdebber, 10
mükâtebe, 9
müsakat, 2

N

nebehrec, 262
Neseme, 24

Ö

ölüm hastası, 121

R

rakabe, 25

rikaz, 123

S

suttûka, 261
sütuh (çizelge) yolu, 87

Ş

şarap, 145
şuf'a (ön alım) hakkı, 14

T

tedbir, 196

Ü

ümmü'l-fürûh, 224

V

vakıf, 145

Y

Yetem Yolu, 84

Z

zuyûf, 262